

K 202.370
3

საქართველოს
საბავშვო ლიტერატურის
საქართველოს

ქათააღმწერელი
ასწლოვანი
მაგვიანე

საქართველოს
საბავშვო ლიტერატურის
საქართველოს

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია

საქართველოს ისტორიის წყაროების კომისია

ივ. ჯავახიშვილის სახ. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოგრაფიის
ინსტიტუტი

საქართველოს ისტორიის წყაროები

48

ქართული

საინჟინერო მშენებლობის

ძეგლები

VI

«მეცნიერება»

ქამთააღმწერელი

ასწლოვანი მაგნიანი

ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა, შენიშვნები და
ლექსიკონი დაურთო

რევაზ კიკნაძე

თბილისი

1987

(ს.გ.წ.) 12-14 (001) + 902 (ცენტ)

63.3/(2 Γ)
შ 24

1) ქახუცი ლისცხის მწერისა და ჯიშის
2) სქიზოფრენის ისტორიის წყაროები 13-14/1

მთავარი სარედაქციო კოლეგია:

შ. ძიძიგური (მთავარი რედაქტორი), მ. აბაშიძე, ზ. ალექსიძე,
რ. კიკნაძე (მთავარი რედაქტორის მოადგილე), გ. მელიქიშვილი,
გ. ნადარეიშვილი, თ. ყაუხჩიშვილი, ვ. ძიძიგური,
ე. ხოშტარია, გ. ჯიბლაძე

სერიის რედაქტორი რ. კიკნაძე
ტომის რედაქტორი ზ. სარჯველაძე

რეცენზენტები: ისტორიის მეცნ. დოქტორი ზ. ალექსიძე,
ისტორიის მეცნ. კანდიდატი თ. ენუქიძე

წიგნში იბეჭდება შუა საუკუნეთა ქართული ისტორიული მწერ-
ლობის ერთ-ერთი საუკეთესო ძეგლის, XIV საუკუნის უსახელო
ისტორიკოსის, ჟამთაღმწერლის, „ასწლოვანი მათიანის“ კრიტიკუ-
ლი ტექსტი გამოკვლევით, შენიშვნებით, ლექსიკონითა და საძიებ-
ლებით.

ჟამთაღმწერლის თხზულება საყურადღებო წყაროა XIII—XIV
ს-ის დამდეგის საქართველოსა და მეზობელი ქვეყნების ისტორი-
სათვის.

072.202.370
3

სსრკ მწერის
სსრკ მწერის
გამომცემლობა

სსრკ-2000
გამომცემლობა

0505010000

შ M 607 (06) — 87

© გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1987

საქართველოს ისტორიის წყაროების
კომისიის გამოცემები

1. შაჰ-თამაზის საუბარი ოსმალეთის ელჩებთან. სპარსული ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, თარგმნა, შენიშვნები და წინასიტყვაობა დაურთო კ. ტაბატაძემ. თბ., 1976.

2. აბრაამ ერევანცი. ომების ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძემ. თბ., 1976.

3. სპარსული ისტორიული საბუთები საქართველოს წიგნთსაცავებში. წიგნი I, ნაკვ. IV. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ქართული თარგმანი და წინასიტყვაობა დაურთო ვლ. ფუთუჩიძემ. თბ., 1977.

4. სტეფანოს ორბელიანის „ცხოვრება ორბელიანთა“-ს ძველი ქართული თარგმანები. ქართულ-სომხური ტექსტები გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეიშვილმა. თბ., 1978.

5. გ. აბრამიშვილი. სტეფანოზ მამფალის ფრესკული წარწერა ატენის სიონში. თბ., 1977.

6. ზ. ალექსიძე. ატენის სიონის სომხური წარწერები. თბ., 1978.

7. ტბეთის სულთა მატიანე. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ენუქიძემ. თბ., 1977.

8. სომხურ ხელნაწერთა ანდერძების ცნობები საქართველოს შესახებ (XIV—XV სს.). ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, კომენტარები და შენიშვნები დაურთო ა. აბდალაძემ. თბ., 1978.

9. „სამყაროს საკვირველებათა“ ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. სპარსული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლითა და შენიშვნებით გამოსცა რ. კიკნაძემ. თბ., 1978.

10. ქათიბ ჩელების ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქულიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ. თბ., 1978.

11. Яков Цуртавели. Мученичество Шушаник. Перевод В. Д. Дондуа. Введение и примечания З. Н. Алексидзе. Тбилиси, 1978.

12. Памятник эриставов. Перевод, исследование и примечания С. С. Какабадзе. Тбилиси, 1979.

13. Сумбат Давитис-дзе. История и повествование о Багратионах. Перевод, введение и примечания М. Д. Лордкипанидзе. Тбилиси, 1979.

14. მუსტაფა ნაიმა. ცნობები საქართველოსა და კავკასიის შესახებ. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, გამოკვლევითა და შენიშვნებით გამოსაცემად მოამზადა ნ. შენგელიამ. თბ., 1979.

15. ზაქარია აგულეცი. დღიური. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძემ. თბ., 1979.

16. ჩილდირის ეიალეთის ჯაბა დავთარი. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით გამოსაცემად მოამზადა ც. აბულაძემ, გამოკვლევა დაურთო მ. სვანიძემ. თბ., 1979.

17. არსენი საფარელი. განყოფისათვის ქართველთა და სომეხთა. ტექსტი კრიტიკულად დაადგინა, გამოკვლევა და კომენტარები დაურთო ზ. ალექსიძემ. თბ., 1980.

18. ბერძენი მწერლების ცნობები საქართველოს შესახებ, IV. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა. თბ., 1980.

19. ქართული წარწერების კორპუსი. ლაპიდარული წარწერები, I. აღმოსავლეთ და სამხრეთ საქართველო (V—X სს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. შოშიაშვილმა. თბ., 1980.

20. ქართული წარწერების კორპუსი. ლაპიდარული წარწერები, II. დასავლეთ საქართველოს წარწერები (IX—XIII სს.). შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ვ. სილოგავამ. თბ., 1980.

21. ცხოვრება საქართველომსა (პარიზის ქრონიკა). ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო გ. ალასანიამ. თბ., 1980.

22. Законы Вахтанга VI. Перевод, введение, примечания, глосарий и указатели Д. Л. Пурцеладзе. Тбилиси, 1980.

23. კ. კოხისა და ო. სპენსერის ცნობები საქართველოს და კავკასიის შესახებ. გერმანულიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო ლ. მამაცაშვილმა. თბ., 1981.

24. ისქანდერ მუნში. აბასის ქვეყნის დამამშვენებელი ისტორიის გაგრძელება. ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსულ ტექსტს გამოკვლევა, ქართული თარგმანი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ნ. გელაშვილმა. თბ., 1981.

25. პ ა პ უ ნ ა ო რ ბ ე ლ ი ა ნ ი. ამბავნი ქართლისანი. ტექსტი დაადგინა, შესავალი, ლექსიკონი, საძიებლები დაურთო ე. ცაგარეი-შვილმა. თბ., 1981.

26. XV საუკუნის იტალიელ მოგზაურთა ცნობები საქართველოს შესახებ. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებ-ლები დაურთო ე. მამისთვალიშვილმა. თბ., 1981.

27. გ. ო თ ხ მ ე ზ უ რ ი. XII—XIII საუკუნეების მიჯნის ქართუ-ლი ლაბიდარული წარწერები როგორც საისტორიო წყარო. თბ., 1981.

28. ბერძენი მწერლები საქართველოს შესახებ, V. ძველი ბერძნუ-ლიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩი-შვილმა. თბ., 1983.

29. Летопись Картли. Перевод, введение и примечания Г. В. Цулая. Тбилиси, 1982.

30. ქართული ისტორიული საბუთების კორპუსი, I, IX—XIII სს. შეადგინეს და გამოსაცემად მოამზადეს თ. ენუქიძემ, ვ. სილოგავამ, ნ. შოშიაშვილმა. თბ., 1984.

31. გეორგიევსკის ტრაქტატი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი და შენიშვნები დაურთო გ. პაიჭაძემ. თბ., 1983.

32. ოსმალური დოკუმენტური წყაროები ანაკლიისა და რუხის ციხეების შესახებ. თურქული ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავ-ლით, ტერმინოლოგიური ლექსიკონით, ფაქსიმილეებითა და საძიებ-ლებით მოამზადა ნ. შენგელიამ. თბ., 1982.

33. თ ე ი მ უ რ ა ზ ბ ა გ რ ა ტ ი ო ნ ი. ახალი ისტორია. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო ლ. მი-ქიაშვილმა. თბ., 1983.

34. Источниковедческие разыскания, 1979. Тбилиси, 1984.

35. ზ. ს ხ ი რ ტ ლ ა ძ ე. საბერეების ფრესკული წარწერები. თბ., 1985.

36. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი, I. ლეონტი მროველი. ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. არჩილის წამება. შემდგენ-ლები: მ. კვაჭაძე, ნ. ნატრაძე, ზ. სარჯველაძე, მ. ჩხენკელი, თ. ხაყო-შია. თბ., 1986.

37. მ ო ვ ს ე ს კ ა ლ ა ნ კ ა ტ უ ა ც ი. ალვანთა ქვეყნის ისტორია. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ლ. დავლიანიძემ. თბ., 1985.

38. დ ე გ რ ა ი დ ე ფ უ ა საქართველოს შესახებ. ფრანგულიდან თარ-გმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ჯ. ოდიშელმა. თბ., 1985.

39. Жизнь царицы цариц Тамар. Перевод и введение В. Д. Дондуа. Исследование и примечания М. М. Бердзნიшвили. Тбилиси, 1985.

40. Источниковедческие разыскания, 1982. Тбилиси, 1985.

41. იოანე ბაგრატიონი. ქართლ-კახეთის აღწერა. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთეს თ. ენუქიძემ და გ. ბედოშვილმა. თბ., 1986.

42. „ქართლის ცხოვრების“ სიმფონია-ლექსიკონი, II. ჯუანშერი. ცხოვრება ვახტანგ გორგასლისა. შემდგენლები: ა. სარჯველაძე, ზ. სარჯველაძე, თ. ხაჯომია. თბ., 1986.

43. Джуаншер Джуаншеряни. Жизнь Вахтанга Горгасала. Перевод, введение и примечания Г. В. Цулая. Тбилиси, 1986.

44. Уложение Георгия V-го Блистательного. Подготовка грузинского текста, русский перевод, введение, примечания, глоссарий, указатели Д. Л. Пурцеладзе (в производстве).

45. თურქეთ-სპარსეთის ომი და ქრისტიანი ქართველები. იტალიურიდან თარგმნა, შესავალი, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ე. მამისთვალიშვილმა. თბ., 1987.

46. ბერძენი მწერლები საქართველოს შესახებ, VI. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, გამოკვლევა და საძიებლები დაურთო თ. ყაუხჩიშვილმა. თბ., 1987.

47. თოვმა მეწოფეცი. ისტორია თემურ-ლენგისა და მისი შთამომავლობისა. ძველი სომხურიდან თარგმნა, შესავალი და კომენტარები დაურთო კ. კუციამ. თბ., 1987.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

ქამთაღმწერელი - და მისი „ასწლოვანი მატიანე“	10
ქამთაღმწერელი. ასწლოვანი მატიანე. ტექსტი	37
შენიშვნები	221
ზოგიერთი აღმოსავლური სიტყვის განმარტება	240
«Столетняя летопись» грузинского анонимного историка XIV века. Резюме	244
“The Chronicle of One Hundred Years” by a Georgian Anonymous 14th- century Historian. Summary	247
საძიებლები	251

ჟამთააღმწერელი და მისი „ასწლოვანი მახიანე“

„ქართლის ცხოვრების“ ძველი რედაქციის ე. წ. „მცხეთური“ ციკლის¹ ნუსხებში თამარის პირველი ისტორიკოსის თხზულების შემდეგ მოთავსებულია ვრცელი ნაწარმოები (მარიამისეულ ნუსხაში მას უჭირავს 722—932 გვერდები), რომელშიც მოთხრობილია საქართველოს ისტორია გიორგი IV ლაშას ტახტზე ასვლიდან 1317 წლამდე. თხზულების ავტორი, ისევე როგორც მისი სათაური და შედგენისა და „ქართლის ცხოვრების“ კრებულში შეტანის დრო, უცნობია და ამ საკითხებთან დაკავშირებით ქართულ ისტორიოგრაფიაში სხვადასხვა ვარაუდებია გამოთქმული.

ივ. ჯავახიშვილი ფიქრობდა, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანის დროს თხზულებას მოაკვეცეს შესავალი და მთელი დასაწყისი ნაწილი, რომელშიც მოცემული იქნებოდა თხრობა წინანდელ მეფეთა მოღვაწეობის შესახებ². ბუნებრივია, რომ მაშინ უნდა დაკარგულიყო ნაწარმოების სათაური³ და მისი ავტორის სახელიც. გამოთქმულია აგრეთვე მოსაზრება, რომ ეს თხზულება, ისევე როგორც „ცხოვრება მეფეთ მეფისა დავითისა“, საგანგებოდ დაიწერა „ქართლის ცხოვრებისათვის“, როგორც თამარის პირველი ისტორიკოსის „ისტორიათა და აზმათა“ გაგრძელება და, ამდენად, ცვლილებები არ უნდა განეცადა „ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანის დროს⁴.

¹ ყველა ეს ნუსხა, სახელდობრ, მარიამისეული, 1697 წლისა და მაჩაბლისეული, ე. წ. „მცხეთური ქართლის ცხოვრებიდან“ მომდინარეობს და დაახლოებით ერთნაირ ტექსტს შეიცავს (იხ. ს. კაკაბაძე, „ქართლის ცხოვრების“ დასაწყისი ნაწილის ტექსტოლოგიური შესწავლის საკითხები. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1977, № 2, გვ. 49—50). ამავე თხზულების ძველი რედაქციის ტექსტს შეიცავს აგრეთვე თეიმურაზისეული ნუსხა, რომელიც ნაწილობრივ (თამარის ცხოვრების ნახევრამდე) არის რედაქტირებული ვახტანგის კომისიის მიერ.

² ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, — თხზულებანი, ტ. VIII, თბ., 1977, გვ. 248—249.

³ არსებობს შეხედულება რომ შუა საუკუნეთა ქართულ ისტორიოგრაფიაში, XVIII საუკუნემდე, საერთოდ არ არსებობდა თხზულებათა დასათაურების ტრადიცია (Г. Г. Аласаниа. Классификация грузинских письменных исторических источников. Тб., 1986, с. 124).

⁴ Р. К. Кикнадзе. Очерки по источниковедению истории Грузии. Тб., 1980, с. 37, 39; რ. კიკნაძე. საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის სა-

იმის გამო, რომ ტექსტში შემონახული არ არის არავითარი მინიშნება, ივ. ჯავახიშვილს არ უცდია თხზულების სავარაუდოდ დასათაურება. მან მხოლოდ ის აღნიშნა, რომ „ჩვენი ავტორი ისტორიასა და ისტორიის წერას „ქამთა-ალმწერლობას“ ვძახის“, რაც შეიძლება ბერძნულ „ხრონოგრაფიას“ უდრიდეს⁵. ამავე ცნობის საფუძველზე პ. ინგოროყვამ თხზულების სათაურად ივარაუდა „ქამთა-ალმწერლობა“ (ხრონოგრაფია)⁶, ზოგი სხვა ავტორი კი რუსულ ენაზე გამოქვეყნებულ ნაშრომებში მას უწოდებს „ხრონოგრაფიას“ (Хронография), „ხრონოგრაფს“ (Хронограф) და „ხრონიკას“ (Хроника)⁷.

თ. ჟორდანიამ ჯერ კიდევ გასული საუკუნის მიწურულს საკმაოდ მარჯვედ დაასათაურა ეს თხზულება და „ასწლოვანი მატიანე“ უწოდა მას⁸. სამწუხაროდ, თ. ჟორდანიას ეს ნაშრომი დიდი დაგვიანებით, მხოლოდ 1967 წელს გამოქვეყნდა, როცა უკვე საფუძვლიანად ფეხმოკიდებული იყო შეხედულება თხზულების უსათაურობის თაობაზე. ამ გარემოებამ მნიშვნელოვნად შეაფერხა ახალი სათაურის გავრცელება ისტორიოგრაფიაში. ამავე დროს, ეს მოხდენილი სათაური თითქმის ზუსტად ასახავს ფაქტობრივ ვითარებას. მართლაც, თხზულებაში გადმოცემულია საქართველოს ისტორია ასზე ცოტა მეტი ხნისა. ქართველ მეცნიერთ (ივ. ჯავახიშვილი, კ. კეკელიძე, ნ. ბერძენიშვილი) არაერთხელ აღუნიშნავთ, რომ ეს სწორედ ასი წლის ისტორიაა⁹.

რა თქმა უნდა, „ასწლოვანი მატიანე“ სრულიად პირობითი სათაურია, ისევე როგორც პირობითია „მატიანე ქართლისა“ და „ძველი

კითხები, I. თბ., 1982, გვ. 25, 27. ასეთ შემთხვევაში, ბუნებრივია, თხზულების ავტორისეულ დასათაურებაზე საუბარიც ზედმეტად გამოიყურება.

⁵ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 249.

⁶ პ. ინგოროყვა. რუსთველიანა. — თხზულებათა კრებული, I. თბ., 1963, გვ. 118—119.

⁷ В. Н. Г а б а ш в и л и. Грузинская историография. — В кн.: Очерки истории исторической науки в СССР, I. М., 1955, с. 144—145. М. Д. Л о р д-к и п а н и д з е. Картлис цховреба. — Советская историческая Энциклопедия, т. 7. стб. 76; она же. Сумбат Давитис-дзе и его историческое сочинение. — В кн.: Сумбат Давитис-дзе. История и повествование о Багратионах. Тб., 1979, с. 10. Г. В. Ц у л а я. Грузинская книжная легенда о Чингисхане. — Советская этнография, 1973, № 5; она же. Грузинский «Хронограф» XIV в. о народах Кавказа. — Кавказский этнографический сборник, т. VII. М., 1980.

⁸ თ. ჟორდანი. კრიტიკული გარჩევა „ქართლის ცხოვრების“ მეორე ნაწილისა. — წიგნში: ქრონიკები და სხვა მასალა საქართველოს ისტორიისა და მწერლობისა, III. თბ., 1967, გვ. 563—567.

⁹ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 245, 255; კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია, II. თბ., 1958, გვ. 301; ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები, IX. თბ., 1979, გვ. 201.

ერისთავთა“, ანდა „ცხოვრება მეფეთ მეფისა თამარისი“ „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. ეს პირობითი დასათაურებანი საჭიროა იმისათვის, რომ გაადვილდეს ისტორიულ წყაროთა გამოყენება და ციტირება. ჩვენ საჭიროდ ვცანით გაგვეზიარებინათ. ჟორდანიას მიერ შემოთავაზებული სათაური¹⁰ და წინამდებარე გამოცემაშიც „ასწლოვანი მატიანე“ ვუწოდეთ თხზულებას. ეს უთუოდ ხელს შეუწყობს სათაურის უფრო სწრაფად დამკვიდრებას ისტორიოგრაფიაში.

თხზულების ავტორის ვინაობასთან დაკავშირებით ასევე რამდენიმე ვარაუდია გამოთქმული. თ. ჟორდანიას ფიქრობდა, რომ სამცხის გამგებელმა სარგის ჯაყელმა თვითონ დაწერა თხზულების პირველი ნაწილი, დაახლოებით 1285 წლამდე, ხოლო მისმა ვაჟმა და მემკვიდრემ, ბექამ — მეორე ნაწილი. ბექას გარდაცვალების შემდეგ (1306 წ.) „ასწლოვანი მატიანე“ ხელში ჩაუვარდა ვიღაც ვარძიელ წინამძღვარს თუ ბერს, რომელმაც შეავსო და გააგრძელა თხრობა. ეს უნდა მომხდარიყო, თ. ჟორდანიას ვარაუდით, გიორგი V-ისა და კათალიკოს ექვთიმეს ზეობის პერიოდში, დაახლოებით, 1310—1320 წლებში¹¹.

მ. ჯანაშვილმა მონღოლთა ბატონობის ხანის თხზულების ქრონოლოგიური ჩარჩო 1222—1289 წლებით განსაზღვრა, მის ავტორად კი ცნობილი ქართველი მოღვაწე აბუსერიძე ივარაუდა¹².

ივ. ჯავახიშვილმა ყურადღება მიაქცია იმ გარემოებას, რომ ანონიმი ავტორი ისტორიას და ისტორიის წერას ეამთაღმწერლობას ეძახის, ხოლო ისტორიკოსს — ეამთაღმწერელს. ამის გამო მკვლევარმა პირობითად „ეამთაღმწერელი“ შეარქვა მას, ხოლო რუსულად XIV საუკუნის ქართველ ანონიმურ ისტორიკოსს უწოდებდა¹³. ეს პირობითი სახელი ერთხმად გაიზიარა და თითქმის საკუთარ სახელად აქცია

¹⁰ Р. К. Кикнадзе. Очерки по источниковедению истории Грузии, с. 46; რ. კიკნაძე. საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის საკითხები, I, გვ. 58—59.

¹¹ თ. ჟორდანია. კრიტიკული გარჩევა „ქართლის ცხოვრების“ მეორე ნაწილისა, გვ. 577—584.

¹² მ. ჯანაშვილი. ქართველთა მატიანე, 1903, გვ. 12, 27; М. Г. Джанашивили. Картлис цховреба — Жизнь Грузии. — Сборник материалов для описания местностей и племен Кавказа, т. XXXV. Тифлис, 1905. с. 124—125, 143.

¹³ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 249; И. А. Джавахишвили. Об одном анонимном грузинском историке XIV века. — თხზულებანი, VIII. იბ. აგრეთვე: Б. Я. Владимирцов. Анонимный грузинский историк XIV века о монгольском языке. — Известия Российской АН, VI серия, № 17. Петроград, 1917.

ქართულმა ისტორიოგრაფიამ. იქამდეც კი მივიდა საქმე, რომ ზოგჯერ რუსულში უცვლელად გადააქვთ ის (Жамтагмцерели).

3. ინგოროყვამ და კ. გრიგოლიამაც გამოთქვეს თავიანთი აზრი თხზულების ავტორის ვინაობის გამო. კერძოდ, პ. ინგოროყვას აზრით, ანონიმი დიდგვარიან ფეოდალთა, თორელების, საგვარეულოს ეკუთვნოდა და მმართველ წრეებთან დაახლოებული პირი იყო. თხზულების დაწერის დროისათვის ის ბერად შემდგარი ჩანს, შესაძლებელია, ოპიზის მონასტერში¹⁴. კ. გრიგოლიას მიხედვით, თხზულების ავტორი სასულიერო პირი იყო, მაღალ სამღვდელოებას ეკუთვნოდა და მაწყვერელი ან, უფრო, ოპიზარ-მაწყვერელი უნდა ყოფილიყო¹⁵.

ამ ბოლო დროს ვ. კიკნაძემ განიხილა „ასწლოვანი მატიანის“ ცნობები მონღოლთა ურდოში დაბარებულ დიმიტრი II-ის თანხლებზე, მისსავე „გაზრდილ“, მღვდელ-მონაზონ მოსეზე და დაასკვნა, რომ სწორედ ის უნდა ყოფილიყო თხზულების ავტორი¹⁶.

„ასწლოვანი მატიანის“ მრავალი რეალია მოწმობს, რომ მისი ავტორი მესხეთიდან იყო. მკვლევარნი ერთხმად აღნიშნავენ იმ გარემოებას, რომ მემატიანე საგანგებო გულისხმიერებით ეკიდება ჯაყელთა საგვარეულოს და, საერთოდ, მესხებს, შემთხვევას არ უშვებს ხელიდან, რომ საგანგებოდ არ გაუსვას ხაზი მათ დამსახურებას ყოველგვარ საქმიანობაში, სამხედრო სფერო იქნება ეს თუ სამოქალაქო.

მკვლევართა ვარაუდები იმის თაობაზე, რომ „ასწლოვანი მატიანის“ ავტორი აბუსერიძეთა, ჯაყელთა ან თორელთა საგვარეულოდან იყო, რომ ის იყო კონკრეტულად სარგისი, ბექა ან მოსე, მეცნიერთულად დაუსაბუთებელი და მიუღებელია. საქართველოში მონღოლთა შემოსევებისა და ბატონობის პერიოდის ისტორიისადმი მიძღვნილი თხზულების ავტორი (როგორც ჩანს, მართლაც სასულიერო პირი) კვლავაც ეამთაღმწერლის სახელით მოიხსენიება ჩვენს ისტორიოგრაფიაში.

„ასწლოვანი მატიანეში“ არ მოიპოვება პირდაპირი ცნობა მისი ავტორის მოღვაწეობის ხანასა და თხზულების დაწერის დროზე. იმის გამო, რომ მემატიანემ კარგად იცის გიორგი V-ის ამბები, ივ. ჯავახიშვილს მის თანამედროვედ მიაჩნდა ეამთაღმწერელი¹⁷. ეს შეხედულება ერთხმად არის გაზიარებული ჩვენს ისტორიოგრაფიაში. რაც შეეხება „ასწლოვანი მატიანის“ დაწერის თარიღს, სავარაუდოდ, ის XIV საუკუნის პირველ ნახევარში უნდა იყოს შედგენილი.

¹⁴ პ. ინგოროყვა. რუსთველიანა, გვ. 119.

¹⁵ კ. გრიგოლია. ეამთაღმწერელი და მისი თხზულების სამეცნიერო მნიშვნელობა. — კრებ.: ქართული ისტორიოგრაფია, I. თბ., 1968, გვ. 80.

¹⁶ ვ. კიკნაძე. ვინ არის ეამთაღმწერელი? — მნათობი, 1984, № 5.

¹⁷ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 248.

უთუოდ საინტერესოა, თუ როდის უნდა იყოს „ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანილი „ასწლოვანი მატიანე“. ივ. ჯავახიშვილი ფიქრობდა, რომ თამარის პირველი ისტორიკოსისა და ჟამთააღმწერლის თხზულებები შესაძლებელია ჯერ კიდევ კრებულში შეტანამდე ყოფილიყო გაერთიანებული, რამდენადაც ფ. გორგიჯანიძეს XVII ს-ის მიწურულს ისინი ერთმანეთზე გადაბმული ჰქონია ხელთ¹⁸. ამავე დროს, მეცნიერი შემდეგნაირად მსჯელობდა: რაკი ეს ორი ნაწარმოები არ არის „ქართლის ცხოვრების“ ანასეულ ნუსხაში, ხოლო მარიამისეულში კი არის, ეს იმას ნიშნავს, რომ ისინი საერთოდ არ ყოფილა „ქართლის ცხოვრებაში“ XV ს-ის ბოლომდე¹⁹ და მხოლოდ XVI საუკუნეში (იქნებ 1500—1638 წლებში) შეუტანიათ კრებულში²⁰.

უნდა ითქვას, რომ ივ. ჯავახიშვილი რამდენადმე გადაჭარბებით აფასებდა ანასეული ნუსხის მნიშვნელობას და ფიქრობდა, რომ თუ რომელიმე თხზულება არ გვხვდება ამ ნუსხაში, ის საერთოდ არ ყოფილა „ქართლის ცხოვრებაში“ XV ს-ის ბოლომდე. ამ შემთხვევაში გაუთვალისწინებელი რჩებოდა ის გარემოება, რომ ანასეული ნუსხა თავისებური შედგენილობის კრებულია, მეორე ნაწილში ის განსხვავებულია მარიამისეული და ჭალაშვილისეული ნუსხებისაგან და, ამდენად, მისი შინაარსის მიხედვით მთელ კრებულზე მსჯელობა გამართლებული არ არის.

ასევე მიუღებელია მოსაზრება, თითქოს თამარის პირველი ისტორიკოსისა და ჟამთააღმწერლის თხზულებები „ქართლის ცხოვრებაში“ შეტანამდე იყო შეერთებული და ამ სახით არსებობდა XVII ს-ის დასასრულამდე. მართალია, ფ. გორგიჯანიძემ გამოიყენა ეს თხზულებები, მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ ისინი „ქართლის ცხოვრების“ გარეშე არსებობდნენ XVII საუკუნეში. ფარსადანი როსტომ მეფის კარზე იმყოფებოდა იმ წლებში, როცა ხდებოდა „ქართლის

¹⁸ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 308—309.

¹⁹ ივ. ჯავახიშვილი 1479—1495 წლებით ათარიღებდა ანასეულ ნუსხას (ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 305). ამჟამად, პალეოგრაფიული მონაცემებით, ეს ნუსხა XVI ს-ის მიწურულითა და XVII ს-ის დამდეგით თარიღდება: С. С. Какабадзе. Установление критического текста начальной части «Картлиcxоврება». — Палестинский сборник, 15 (78). М., 1968, с. 172 (შენიშვნაში მოტანილია სარგის კაკაბაძის მოსაზრება მისი გამოუქვეყნებელი ნაშრომიდან); ს. კაკაბაძე. „ქართლის ცხოვრების“ დასაწყისი ნაწილის ტექსტოლოგიური შესწავლის საკითხები. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1977, № 2, გვ. 48; ნ. შოშიაშვილი. „ანასეული ქართლის ცხოვრების“ პირის გადაწერის თარიღი. — მრავალთავი, V. თბ., 1975, გვ. 45—55.

²⁰ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 308—310.

ცხოვრების“ გადანუსხვა და სრული შესაძლებლობა ჰქონდა კრებულს გასცნობოდა²¹. უთუოდ ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ მის მიერ გამოყენებული სამივე ქართული წყარო — სუმბატ დავითის ძის²², თამარის პირველი ისტორიკოსისა და ჟამთააღმწერლის თხზულებები, სწორედ მარიამისეულ ნუსხაშია შესული. შესაძლებელია მოგვიანებით, როცა ისფაჰანში წერდა თავის „საქართველოს ცხოვრებას“, მას ხელთ ჰქონდა „ქართლის ცხოვრების“ არასრული ხელნაწერი, სადაც მხოლოდ თამარის პირველი ისტორიკოსისა და ჟამთააღმწერლის თხზულებათა ტექსტები იყო მეტნაკლებად სრულად შემორჩენილი.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“ თამარის მემკვიდრეების, გიორგი ლაშას ან რუსუდანის დროს, XIII ს-ის პირველ ნახევარში შეიტანეს „ქართლის ცხოვრებაში“.

დაახლოებით XIV საუკუნის მეორე მეოთხედში, გიორგი V ბრწყინვალის დროს უნდა იყოს შეტანილი „ქართლის ცხოვრებაში“ ჟამთააღმწერლის „ასწლოვანი მატიანე“, რომელიც ალბათ საგანგებოდ არის დაწერილი კრებულისათვის და უშუალოდ აგრძელებს თამარის პირველი ისტორიკოსის თხრობას. XV—XVII საუკუნეებში „ქართლის ცხოვრების“ შევსება აღარ მომხდარა.

*
* * *

მონღოლთა შემოსევებმა და მათი მფლობელობის დამყარებამ ძლიერი შთაბეჭდილება მოახდინეს მთელს მაშინდელ კულტურულ სამყაროში. მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში არაბულ, სპარსულ, სომხურ, ქართულ, რუსულ, ლათინურ ენებზე იქმნება თხზულებები, რომლებშიც აღწერილია მონღოლთა ურდოების შემოსევების საშინელებაანი, ნაჩვენებია მათი მფლობელობის დამლუხველი გავლენა დაპყრობილი ქვეყნების მეურნეობაზე. ამ მდიდარ ისტორიოგრაფიაში საპატრიო ადგილი უჭირავს ქართველი ჟამთააღმწერლის „ასწლოვან მატიანეს“, რომელიც მდიდარ მასალას შეიცავს მონღოლთა შემოსევებისა და ბატონობის ისტორიის შესასწავლად.

საყოველთაო აღიარებით, ჟამთააღმწერელი განათლებული ადამიანია. ის განსწავლულია ბერძნულ და აღმოსავლურ ენებში, კარგად იცნობს ძველბერძნულ და ბიზანტიურ მწერლობას, აღმოსავლურ,

²¹ იხ. რ. კიკნაძე, ფარსადან გორგიჯანიძე და „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი“. თბ., 1975, გვ. 25.

²² იხ. რ. კიკნაძე, ფარსადან გორგიჯანიძის ერთი ქართული წყაროს შესახებ. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1971, № 2.

კერძოდ, სპარსულ და, შესაძლებელია, არაბულ, ისტორიულ ლიტერატურას, ერკვევა ძველი სამყაროსა და თავის თანამედროვე ხალხების ისტორიაში.

✓ XIII საუკუნის დამდეგს მონღოლთა უზარმაზარი იმპერიის შექმნამ ხალხთა დიდი მასების ამოძრავება და გადაადგილება გამოიწვია. ამას მოჰყვა საქარავნო ვაჭრობის გამოცოცხლება და მონღოლთა სახელმწიფოს პოლიტიკურ ორბიტაში მოხვედრილი ხალხების გეოგრაფიული თვალსაწიერის გაზრდა. კერძოდ, მონღოლთა ბატონობის ხანაში ახლად დამყარდა ან გაძლიერდა საქართველოს ურთიერთობა კავკასიის ქვეყნებთან, ირანთან, ერაყთან, მცირე აზიის სახელმწიფოებთან, შუა აზიასთან, მონღოლეთთან, სირიასა და ეგვიპტესთან. საეგვიპტე ბუნებრივია, რომ ჩვენს ავტორს, გარდა საკუთრივ საქართველოსი, სხვა მახლობელი ქვეყნებისა და ხალხების ისტორიაც აინტერესებს და შეძლებისდაგვარად მოგვეთხრობს მათ შესახებაც.

ყამთააღმწერელი სასულიერო პირია და, ბუნებრივია, რომ მის მსოფლმხედველობას ქრისტიანული რელიგია და მისი საღვთო წიგნი — ბიბლია განსაზღვრავენ. ისტორიკოსს ძალზე მძიმე ხანაში მოუხდა ცხოვრება და მოღვაწეობა და ამან უთუოდ თავისი დალი დაასვა მის შეხედულებებს. ყამთააღმწერლისთვის დამახასიათებელია პროვიდენციალიზმი — საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მომხდარი მოვლენების განვების ძალით ახსნა, რწმენა იმისა, რომ ამქვეყნად ყველაფერი წინასწარ არის განსაზღვრული ღვთის ნებით. სწორედ ამ თვალსაზრისით ცდილობს ისტორიკოსი ახსნას ის დიდი უბედურება, რაც თავს დაატყდა საქართველოს ხორეზმელებისა და მონღოლების შემოსევების სახით.

ძველს ისტორიოგრაფიას უკვე ჰქონდა შემუშავებული მეცნიერული მეთოდის ჩანასახები: თხრობის უტყუარობის მოთხოვნა, რეალური ფაქტის გამოყოფა გამონაგონისაგან, განსხვავების ძიება მოვლენის გარეგან საბაბსა და მის ნამდვილ მიზეზს შორის და სხვ. უნდა ითქვას, რომ ქართველი ყამთააღმწერლის მუშაობის მეთოდს ახასიათებს ყველა ეს ნიშანი, რაც შუა საუკუნეთა საუკეთესო ისტორიკოსთა რიგში აყენებს მას.

ქართული ისტორიოგრაფიის განვითარება მძლავრად დაამუხრუჭა მონღოლთა შემოსევებმა და საუკუნოვანმა ბატონობამ, მაგრამ მთლიანად ვერ შეაჩერა ის. ერთგვარ პარადოქსად გამოიყურება, მაგრამ ფაქტია, რომ სწორედ მონღოლთა მფლობელობის შავბნელმა ხანამ წარმოშვა შუა საუკუნეთა ქართული ისტორიოგრაფიის ყველაზე დიდი წარმომადგენელი მოაზროვნე ისტორიკოსი. აქ უნდა გავიხსენოთ, რომ „კულტურა და იდეოლოგია ის მოვლენებია, რომლებიც როგორღაც ეგუება ისტორიულ ინერციას და მაშინაც კი, როცა სახელმწი-

ფოებრიობა, როგორც მათი ისტორიული გამოვლენის ჩარჩო, ხილია. ისინი მაინც ახერხებენ ერთხანს არსებობას, თუ განვითარებას არა...²³.

ქართველი ჟამთააღმწერელი შეიარაღებულია გარკვეული თეორიით ისტორიული ცოდნის დარგში, ითვალისწინებს თავის წინამორბედ მემკვიდრეთა და მეზობელი ხალხების ისტორიკოსთა ტრადიციულ გამოცდილებას. ამ ცოდნის განზოგადების საფუძველზე მან შეიმუშავა თვალსაზრისი, რომლის მიხედვით ისტორიას ანუ „ჟამთააღმწერლობას“ პირველ რიგში ჭეშმარიტების სამსახური ევალება. „ჟამთააღმწერლობა ჭეშმარიტისმეტყუელება არს და არა თუალახმა ვისიმე“, — აცხადებდა ჩვენი ისტორიკოსი (იხ. ქვემოთ ტექსტი, გვ. 82). სხვა საქმეა, რამდენად ახერხებდა მემკვიდრე ამ პრინციპის დაცვას. მაგრამ ამჯერად ჩვენთვის საინტერესოა ჟამთააღმწერლის ფილოსოფიური დებულება, რომ ისტორია ჭეშმარიტების სფეროა²⁴.

ამვე დროს ჟამთააღმწერელი ქადაგებდა ობიექტურობასა და პირუთვნელობას²⁵. მისი აზრით, ისტორიის წერა „კეთილისა“ და „ბოროტის“ ცნებათა განსხვავებისაგან უნდა ამოდიოდეს, „შუამდებარე“ უნდა იყოს, რაც მიუღდგომელ, მიუკერძოებელ განსჯას ნიშნავს²⁶. რა თქმა უნდა, ისტორიკოსი ყოველთვის ვერ ახერხებს ობიექტურობის დაცვას, მასვე, ზოგ შემთხვევაში არასაკადრისად მიაჩნია მეფეებზე აუგის თქმა („არა საკადრებელ არს თხრობა მეფეთათჳს უშუერსა რასმე“, — გვ. 82). მაგრამ მთავარი ის არის, რომ ქართველ ავტორს გამოთქმული აქვს ზოგადი დებულება ისტორიის, ისტორიკოსის პირუთვნელობის, სამართლიანობის თაობაზე.

ჟამთააღმწერელი ცდილობს მოვლენათა მიზეზების ძიებას და ახსნას. ამ მხრივ განსაკუთრებით აღსანიშნავია მისი დამოკიდებულება მონღოლთა შემოსევებისა და მფლობელობისადმი. ამ უბედურებათა მიზეზს ისტორიკოსი ხედავს სამეფო კარის უღარდებლობასა და აღვირახსნილობაში, სამღვდელთა გადაგვარებაში („დაუტევეს მეფეთა და მთავართა სამართალი, მოწყალეა, სიყუარული, სიწრფოება, სიმშუდე, სიმართლე, და ამის წილ მოიპოეს ამპარტავანება, ზაკვა, შური, ჯდომა, სიძულილი, ანგარება, მიმძლავრება, კლვანი, პარვანი, სიძვანი, უწყესობანი“. — გვ. 63. ანდა: „ყოველი ასაკი ბერთა და ყრმათა, მე-

K 203320

²³ შ. ნუცუბიძე. ქართული ფილოსოფიის ისტორია, II. — შრომები, ტ. IX. თბ., 1985, გვ. 182.

²⁴ იქვე, გვ. 184.

²⁵ ივ. ჭავჭავაძის საგანგებოდ აღნიშნავდა ჟამთააღმწერლის მიუდგომლობასა და პირუთვნელობას (ივ. ჭავჭავაძის შვილი, ქველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 261).

²⁶ შ. ნუცუბიძე. ქართული ფილოსოფიის ისტორია, II, 185.

2. ჟამთააღმწერელი

საბ-
საბ-
17

ფეთა და მთავართა, დიდთა და მცირეთა, მიდრკა სიბოროტეთა. რამდენადაც მათ დაუტევეს სიმართლეს და ქვეშარტება, ვინათგან თვთ მღდელთა მიერ იხილვებოდა არაწმიდება, ვინათგან ყოველი ერი იქმოდეს სიბილწესა“. — გვ. 70).

↘ მაღალი რანგის ისტორიული ნაწარმოების დამახასიათებელ ამგვარ ადგილებთან ერთად „ასწლოვან მატთანში“ გადმოცემულია ზოგიერთი დაუჯერებელი ამბავიც. ხშირად მოგვეთხრობს ავტორი სასწაულთა შესახებაც. თ. ჟორდანიამ სასწაულთა აღწერები გვიანდელ ინტერპოლაციად მიიჩნია²⁷, ივ. ჯავახიშვილმა კი მემატთანის გულუბრყვილობა, რაც ზოგიერთი მართლაც საარაკო ამბის მოთხრობაში გამოიხატა, მონღოლთა ბატონობის ხანაში ქართველთა აზროვნების დაცემით ახსნა, თუმცა ამავე დროს ისიც სვამდა კითხვას, მერმინდელი გადამწერის ჩამატებული ხომ არ არისო ეს ადგილები²⁸.

უნდა ითქვას, რომ შუა საუკუნეთა მორწმუნე ისტორიკოსისათვის ამგვარი წარმოდგენები სულაც არ უნდა იყოს უცხო და მოულოდნელი და, ყოველ შემთხვევაში, არ მეტყველებს აზროვნების დაქვეითებაზე. აქ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ქრისტიანობას სასწაული თავისი მოძღვრების აუცილებელ ნაწილად მიაჩნია, ჩვენს ისტორიკოსს კი, სასულიერო პირს, უდავოდ სწამდა მათი ქვეშარიტება²⁹. მსგავსი სასწაულები და ზღაპრული ამბები, როგორც ივ. ჯავახიშვილიც შენიშნავს, მრავლად გვხვდება ბევრ სხვა, როგორც ქართულ. ისე სხვა ენებზე დაწერილ თხზულებებშიც³⁰.

სამაგიეროდ, უიღურთა შესახებ ზღაპრული ამბები ქართველმა ავტორმა დაუჯერებლად მიიჩნია და არ შეიტანა „ასწლოვან მატთანში“ (მათი „გუარისა საქმენი განსაკვრებელ არიან, ვითა ზღაპარნი და არიან ზღაპარ და ცუდ, ამისთვის უჯერო არს აწ თქუმა“. — გვ. 47).

ამ ცნობის საფუძველზე ივ. ჯავახიშვილმა დაასკვნა, რომ „ხალხურ ზღაპრებს, „გვართა საქმეებზე“ ზეპირ-გადმოცემას, საგმირო პოეზიის ნაწარმოებებს ჩვენი ეამთაღმწერელი, მამასადამე, ისტორიისათვის დამამცირებლად და უჯეროდა სთვლიდა“³¹.

ახლა ჩვენ ვიცით, რომ ზოგიერთი ზღაპრული ამბავი უიღურთა სარწმუნოების შესახებ მათსავე წიგნებში ამოიკითხა XIII საუკუნის ირანელმა ისტორიკოსმა ალა აღ-დინ ათა მალიქ ჭუვეინიმ, არ მიიჩნია

²⁷ თ. ჟორდანიამ კრიტიკული გარჩევა „ქართლის ცხოვრების“ მეორე ნაწილისა, გვ. 566 შმდ.

²⁸ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 251, 260.

²⁹ ვ. კიკნაძე. ვინ არის ეამთაღმწერელი? გვ. 150.

³⁰ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 251.

³¹ იქვე, გვ. 260.

სარწმუნოდ, მაგრამ მაინც შეიტანა თავის „ჭევეყნის დამპყრობის ისტორიაში“. ქამთაღმწერელი ჯუვეინის თხზულების საშუალებით ვაცნო უიღურთა ტომის საკვირველ საქმეებს და საჭიროდ არ სცნო მათი გამეორება³². ამგვარად, აქ საქმე გვაქვს ქართველი ისტორიკოსის კრიტიკულ დამოკიდებულებასთან წერილობითი და არა ზეპირი წყაროს მიმართ.

განსაკუთრებულ ადგილს უთმობს ქამთაღმწერელი ადამიანის დახასიათების პრობლემას. ამასთან, როგორც ცალკეული პიროვნებების, ისე ადამიანთა ჯგუფების და მთელი ხალხებისა. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ არც ერთ სხვა ძველ ქართულ ისტორიულ ნაწარმოებში არ ექცევა ისეთი ყურადღება ადამიანის დახასიათებას, მისი პირადი თვისებების წარმოჩენას, როგორც „ასწლოვან მატთანში“. ალბათ ამის მიზეზი ეპოქის თავისებურებებშიც არის საქმეები. იმ თვისებებისა და სრული განუკითხაობის პირობებში, რაც სდევდა მონღოლთა ბატონობის ხანას, სავსებით ბუნებრივი ჩანს, რომ მემატთანე საგანგებოდ დაინტერესდა პიროვნების სულიერი თვისებებით და წინ წამოსწია ადამიანის ყოველმხრივი შეფასება-დახასიათების პრობლემა.

განსაკუთრებით უნდა გავსვას ხაზი იმას, რომ ისტორიკოსი, რიგ შემთხვევაში, აქაც ცდილობს ობიექტურობისა და პირუთვნელობის დაცვას. ყოველ შემთხვევაში, ის ხელალებით არ აქებს ქართველ მეფე-მთავრებს, როგორც ეს მეტწილად გვხვდება სხვა ისტორიულ თხზულებებში, არამედ აღნიშნავს მათი პიროვნების თუ საქმიანობის უარყოფით მხარეებსაც (გაეხსენოთ, მაგალითად, გიორგი ლაშას, რუსუდანის, დავით VII ლაშას ძის, დიმიტრი II-ის, ეგარსლან ბაკურციხელის დახასიათებები). ამავე დროს, ისტორიკოსი ახსენებს დამპყრობელთა ცალკეული წარმომადგენლების ზოგიერთ დადებით თვისებასაც (აბლა-ხანის, ყაზან-ხანის დახასიათებები).

რა თქმა უნდა, ასეთი ვრცელი ისტორიული ნაწარმოების ფურცლებზე, სადაც ასობით სხვადასხვა პიროვნებაა გამოყვანილი და რამდენიმე ათეული დახასიათებაა მოცემული, ავტორმა ვერ აიცილია გარკვეული შტამში, ტრაფარეტული გამოთქმები, მაგრამ ამავე დროს უნდა ხაზგასმით აღინიშნოს, რომ ყოველი ცალკე პიროვნებისთვის მან განსხვავებული ეპითეტებიც მოძებნა და ამით გამოარჩია ის სხვებისაგან.

³² დაწვრ. იხ. რ. კიკნაძე. ქამთაღმწერლის სპარსული წყაროება. ჯუვეინი.— კავკასიურ-აზღვანოსავლური კრებული, II. თბ., 1962, გვ. 144.

როგორც ითქვა, „ასწლოვანი მატიანე“ გიორგი IV ლაშას გამეფებით იწყება და წყდება ილხან ოლჯეთუ ხოდაბანდას გარდაცვალების ამბებზე. თხზულება ერთი ავტორის მიერ, ერთდროულად არის დაწერილი³³. ისტორიკოსს კარგად ჰქონდა გააზრებული თავისი მიზანი და საგანი და წინასწარ იცოდა რის დაწერას აპირებდა. ამას მოწმობს ის შინაგანი კავშირები, რაც მრავლად გვხვდება ჟამთააღმწერლის თხზულებაში. ავტორს კარგად ახსოვს ისიც, რაც უკვე იქვე ამა თუ იმ საკითხთან დაკავშირებით და წინასწარ იცის ისიც, თუ შემდგომში რაზე ექნება საუბარი თავისი ნაშრომის ფურცლებზე.

ხშირად ჟამთააღმწერელი, რომელიმე მოვლენის აღწერის დროს იხსენებს, რომ ამ ამბის შესახებ უკვე ჰქონდა საუბარი და საგანგებოდ აღნიშნავს: „ვითარცა მიიქუამს“ (იხ. ტექსტი, გვ. 42, 51), „ვითარცა ეოქჳ“ (გვ. 52), „ვითარ ზემო თქმულ არს“ (გვ. 145), „ვითარ ზემორე ეოქჳთ“ (გვ. 155). „საქმენი სარგისისნი ზემორე აღგჳწერია“ (გვ. 162).

ამა თუ იმ პირის დასახელების დროსაც არაერთხელ გვამცნობს ჩვენი ავტორი, რომ მის შესახებ ზემოთ უკვე ჰქონდა საუბარი. მაგალითად: ჩინგიზ ყაენმა „წარმოავლინა ორნი თავადნი ზემოვსენებულნი. იამა და სანპიანი, რომელთა ქართველნი სება-ჯებობით უწოდიან“ (გვ. 50). სხვადასხვა კონტექსტში „ზემოვსენებულნი“ არიან აგრეთვე ბათო (გვ. 86), ეგარსლან ბაკურციხელი (გვ. 94), ჩორმაღონი (გვ. 140), ჩინგიზ ყაენი (გვ. 144), ალინაყი (გვ. 152), თევუთარი (გვ. 153), არლუნ ამირი (გვ. 167), ილხანი აჰმადი (გვ. 174), ნავროზი, არლუნ-აღას შვილი (გვ. 192).

იგივე გამოთქმა ზოგჯერ იხმარება ადამიანთა ჯგუფის („პირველ-ვსენებულნი იგი სპარსნი ხუარაზმელნი“. — გვ. 57; „დაებანაკა ზემო-ვსენებულთა მათ მთავართა“. — გვ. 72; „ზემოვსენებულნი მთავარნი საქართველოსანი“. — გვ. 122), ხოლო ზოგჯერ გეოგრაფიული სახელების მიმართაც („აოჯრებდეს ქუეყანათა ამათ ზემოვსენებულთა“. — გვ. 62; „არბევდეს ქართლსა და ზემოვსენებულთა ქუეყანათა“. — გვ. 196; „დადგეს ზემოვსენებულთა ადგილთა“. — გვ. 198; „ქუეყანა ქართლისა ზემოვსენებული“. — გვ. 200). გვხვდება შემთხვევებიც, როცა ისტორიკოსი „ზემოვსენებულ“ ამბებსა და მოვლენებს შეახსენებს მკითხველს: „ზემოვსენებულთა მათ განსაცდელთა მსგავსთაგან უმეტესიცა მძჳნვარენი განსაცდელნი აღიძრვოდეს საქართველოსა საზღვართა“ (გვ. 70).

³³ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული სპისტორიო მწერლობა, გვ. 246.

განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია „ასწლოვანი მატიანის“ ის ლექსები, სადაც ავტორი პირდება მკითხველს, რომ ესა და ეს საკითხები ქვემოთ იქნება გაშუქებული. ისეთი გამოთქმები, როგორცაა „ვითარ-ცა (რომელ) ქუემორე სიტყუამან საცნაურ-ყოს“ (გვ. 40, 41), „ვითარ (რომელი) ქუემორე სიტყუამან ცხად-ყოს“ (გვ. 55, 119, 192, 197) თვალნათლივ მოწმობენ, რომ ჩვენი ისტორიკოსი საგანგებოდ გააზრებული გეგმით წერდა თავის თხზულებას და წინასწარ ჰქონდა მოფიქრებული, რა ამბები და მოვლენები როდის და როგორ გადმოეცა.

აღსანიშნავია ისიც, რომ თბრობა ერთ ძირითად ხაზს მისდევს და, როცა ისტორიკოსი იძულებულია გადაუხვიოს მთავარ თემას და რაიმე ეპიზოდი ჩართოს, არასოდეს ივიწყებს ძირითად მოსათბრობს, კვლავ უბრუნდება მას და მკითხველსაც აუწყებს ამას: „რამეთუ ზემოდატევებული ამბავი აღმართმაბიჯებელთა კუალად ვიწყოთ“ (გვ. 64); „ხოლო ჩუენ დაშთომილისა სიტყუსა მიმართ აღვიდეთ“ (გვ. 82); „ხოლო ჩუენ, გზისა მცირედ გარდამაბიჯებელნი, კუალად მოგზაურ ვიქმნეთ“ (გვ. 143); „ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუსა აღვიდეთ“ (გვ. 209).

ყველა ზემოთ ჩამოთვლილი ელემენტი თხზულებას კომპოზიციურ მთლიანობას ანიჭებს, ხოლო მის ავტორს დაკვირვებულ, გამოცდილ, განსწავლულ მწიგნობრად წარმოგვიდგენს.

ჭერ კიდევ ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ „ჩვენს ისტორიკოსს ასი წლისა და მეტის ამბები ზეპირ გადმოცემით და „თვით თვისით“ არ შეეძლო დაეწერა. უეჭველია მას საისტორიო წყაროები ექმნებოდა და მის თხზულებითგანაც ჩანს, რომ ჰქონია კიდევ“³⁴. ზოგიერთ თავის წერილობით წყაროს ჟამთააღმწერელი ასახელებს კიდევ „ასწლოვან მატიანეში“. ამას გარდა, ივ. ჯავახიშვილი ვარაუდობდა, რომ მას ზეპირი გადმოცემებითაც უნდა ესარგებლა³⁵.

როგორც ითქვა, „ასწლოვანი მატიანე“ გიორგი IV-ის გამეფების ამბის თბრობით იწყება და 1317 წ. ამბებზე წყდება. მისი ავტორი, ჩვენს ისტორიოგრაფიაში გამოთქმული შეხედულების მიხედვით, გიორგი V ბრწყინვალის უმცროსი თანამედროვე ყოფილა და XIV ს-ის პირველ ნახევარში დაუწერია თავისი თხზულება. ამდენად, ჟამთააღ-

³⁴ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 255.
³⁵ იქვე, გვ. 256; იხ. აგრეთვე: კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია, II. თბ., 1958, გვ. 302.

მწერლის თხზულების მოზრდილი ნაწილი კომპილაციურია და მითაღ. ისტორიოგრაფიული ძეგლია. მიუხედავად იმისა, რომ „ასწლოვანი მატინანე“ მთლიანად კარგად არის შეკრული და არ იგრძნობა სტალისტური და კომპოზიციური ხარვეზები (თუ ასეთად არ ჩათვლით ჟამთააღმწერლის ანაქრონიზმებს — ზოგიერთი მოვლენის დროში ვადადგილებას), მისი ძირითადი ნაწილი მაინც ისტორიული წყაროების მიხედვით არის შედგენილი. თავის ზოგიერთ წყაროს ავტორი თვითონვე ასახელებს. მის მიერ გამოყენებული წყაროების შესახებ საუბარი აქვთ აგრეთვე ივ. ჯავახიშვილს, კ. კეკელიძეს, ს. ყაუხჩიშვილს და კ. გრიგოლიას³⁶. მაგრამ ამ ნაშრომებში გახსნილი არ არის ჟამთააღმწერლის შემოქმედებითი მეთოდის თავისებურებანი ისტორიული წყაროებით სარგებლობის დროს. ამ მეტად მნიშვნელოვან პრობლემას ქართულ ისტორიოგრაფიაში ამ ბოლო დროს მიექცა ყურადღება, როცა საგანგებოდ იქნა შესწავლილი თუ როდის, რა შემთხვევებში და რა მეთოდით იმოწმებს წყაროებს ლეონტი მროველი³⁷. ჟამთააღმწერლის „ასწლოვანი მატინანის“ ამ კუთხით შესწავლა მეტად საგულისხმო შედეგს იძლევა.

ქართველ ისტორიკოსს ვრცლად აქვს აღწერილი ხორეზმელთა შემოსევები საქართველოში და ის საშინელი ნგრევა-განადგურება, რაც თან სდევდა ამ თარეშს. ცხადია, ყველაფერი ეს წყაროს (ან წყაროთა) საფუძველზე უნდა ჰქონდეს ჟამთააღმწერელს მოთბრობილი, მაგრამ ის არსად ასახელებს გამოყენებულ წყაროებს. შუა საუკუნეთა ისტორიოგრაფიაში დამკვიდრებული ტრადიცია არ მოითხოვდა ამას. მხოლოდ ერთხელ არის თხზულების ამ ნაწილში ნახსენები ისტორიული წყარო.

ჯალალ ად-დინი რომ საქართველოსკენ დაიძრა, მეფე რუსუდანი იმერეთში გადავიდა, თბილისის დაცვა კი მემნა და ბოცო ბოცოს ძეებს მიანდო. 1226 წ. 9 მარტს ქალაქის მუსლიმან მცხოვრებთა ღალატის შედეგად ხორეზმელებმა აიღეს თბილისი, ციხე კი კიდევ დიდხანს უწყვედა მტერს წინააღმდეგობას. „ხოლო ვინათგან არღარა იყო ღონე და ლხინება ქალაქისა მცველისა ბოცოს და სხუათა მცველთა ქალა-

³⁶ ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 255; კ. კეკელიძე. ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, გვ. 301—302; ს. ყაუხჩიშვილი. ქართლის ცხოვრების მეორე ტომის შედგენილობა. — წიგნში: ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 035—036; კ. გრიგოლია. ჟამთააღმწერელი და მისი თხზულების სამეცნიერო მნიშვნელობა, გვ. 86—92. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ისტორიული ანალოგიებისათვის ჟამთააღმწერელი იყენებს აგრეთვე ძველ ბერძნულ და ბიზანტიურ წყაროებსაც.

³⁷ მ. ჩხატარია. წყაროების მითითების წესი ლეონტი მროველის თხზულებებში. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1982, № 2.

ქისათა, წარმოუვლინა მეფემან რუსუდან კაცი ბოცოსა და სხვა მცველთა ქალაქისათა, რათა დაუტევონ ისანი და წარვიდენ. და ვითარ მრავალგზის მოავლინა დასტური მეფემან დატევებად ქალაქისა, ძალითა დაარწმუნა ბოცოს წარსლვა, ვითარცა სწერს ვინმე ბერი მღვმელი“ (გვ. 61).

ამგვარად, როგორც ვნახეთ, ჯალალ ად-დინის შემოსევების ვრცლად აღწერისას ქამთაღმწერელმა საჭიროდ არ ჩათვალა დაესახელებინა წყარო, საიდანაც ამოიღო მთელი ეს მასალა. მან წყარო დაასახელა მხოლოდ იქ, სადაც ბოცოს მიერ თბილისის ციხის მტრისათვის დათმობაზე იყო საუბარი. თანაც სავარაუდებელია, რომ რამდენიმე წყაროდან მხოლოდ ერთი მოიხსენია სახელდებით, კერძოდ, ის, სადაც ნათქვამია, ციხის დათმობა რუსუდანის ბრძანებით მოხდაო. ამ შემთხვევაში ქამთაღმწერელს უთუოდ სურს ბოცოს, სამცხის დიდგვარიანი ფეოდალის, რეაბილიტაცია. ამიტომაც არის, რომ წყაროს დამოწმებისას ყურადღების ცენტრში მხოლოდ და მხოლოდ ერთი ცნობაა მოქცეული.

ჩინგიზ ყაენის უმცროსი ვაჟის, თულის, დასავლეთში ლაშქრობის შესახებ რომ მოგვითხრობს, ქამთაღმწერელი აღნიშნავს: „გამოვლო ჯეონი და მივიდა ნიშაბურს, სადაც ნიშაბურელთა სამგზის წყობა-ყვეს ბრძოლისათვის. პირველსა ომსა ჯელად-იგდო ქალაქი, სადა-იგი სამასი ათასი კაცი თავ-დაკუთით მოკლა, ხოლო მეორესა ჯერსა — ასი ათასი, და მესამესა ომსა — ოცდათორმეტი ათასი. უკეთუ არა ჯერ-ხართ, სამართლადცა არს, დიდისა საჰიბ-დივანისა ხოჯა შამსადინისა ძმა თანადამხუდარი იტყოდა ამას ნიშაბურისა მოიკრებასა“ (გვ. 66).

ცნობები მონღოლთა შემოსევების შესახებ ქართველ ანონიმს ამოღებული აქვს XIII საუკუნის ირანელი სახელმწიფო მოღვაწისა და ისტორიკოსის ათა მალიქ ჯუვეინის თხზულებიდან³⁸. ის მასალითაც უხვად სარგებლობს და ზოგიერთ ფრაზასაც პირდაპირ თარგმნის, მაგრამ საჭიროდ არ თვლის წყაროს დასახელებას. ჯუვეინის თხზულებას ქამთაღმწერელი იმოწმებს მხოლოდ მაშინ, როცა მკითხველი სურს დაარწმუნოს, რომ ნიშაბურის აღების დროს მონღოლებმა მართლაც რამდენიმე ასეული ათასი მცხოვრები გამოასალმეს სიცოცხლეს. შესაძლებელია მას თვითონაც ეპვი ეპარებოდა ამ ცნობის სისწორეში.

წყაროს ხსენების კიდევ ერთი შემთხვევა მონღოლთა ურდოდან ორი დავითის დაბრუნებას ეხება. ქამთაღმწერლის ცნობით, მონღოლთა უზენაესი ყაენის რეკომენდაციის საფუძველზე ილხანმა ჰულაგუმ

³⁸ რ. კიკნაძე. ქამთაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 152.

თითქოს ორივე დავითი დაამტკიცა მეფედ³⁹. აქვე ჩვენი ისტორიკოსი აღნიშნავს: „ხოლო მოწვევულ არს ესეცა სიტყუა, რომელ სხუაჲსაჲსა ყოველთა აღმწერელი იტყეს, ვითარმედ: „ყარაყურუმს ყოფასა ორთავე მეფეთასა გუიუქ ყაენმან ესრეთ ვაბჰო, რომე მეფობა ლაშას ძესა დაუმტკიცონ. და ესრეთ წარმოავლინა, და რუსუდანისა ძე, დავით, მაშინვე ლტოლვილი ღამით განიბარა და წარვიდა აფხაზეთს“. და მე არა შევიწყნარებ ამას“ (გვ. 107).

ამგვარად, ამ შემთხვევაში ისტორიკოსს მეცნიერული ობიექტურობის დაცვით მოაქვს მის მიერ მოთხრობილი ვერსიის საწინააღმდეგო ცნობა „ყოველთა აღმწერელისა“ და არ ეთანხმება მას⁴⁰.

დასასრულ, დავით VI ნარინის წინააღმდეგ რომ შეითქვენენ მონღოლი ღალღური და რაჰის ერისთავი კახაბერი, ისინი „წარვიდეს ყაენს აბალას წინაშე. და ეზრახნეს ალინაყს ბადურს, რომელი დგის მთათა ჯავახეთისათა, და მან აცნობა ყაენსა. ხოლო მან ნიჭნი დიდნი აღუთქუნა. და წარვიდა ღალღურ და კახაბერის ძე, კახაბერი, რომელი იყო თესლით ბოროტი, ვითარ გუაუწყებებს წიგნი მეფეთა, ბალუშისთა და ნათესავთა მისთა“ (გვ. 157).

როგორც ესედავთ, ეამთაღმწერელმა აქ მხოლოდ იმისთვის დაიმოწმა წყარო, რათა ეჩვენებინა, საიდან ჰქონდა აღებული კახაბერის ასეთი მკაცრი დახასიათება, რომ ის იყო „თესლით ბოროტი“⁴¹.

ამრიგად, მიუხედავად იმისა, რომ ეამთაღმწერელი ფართოდ სარგებლობს თავის წინამორბედ, როგორც ქართულ, ისე უცხოელ მემატრიანეთა თხზულებებით (თავისი „ასწლოვანი მატრიანის“ უდიდესი ნაწილი მას სწორედ წყაროების მიხედვით აქვს დაწერილი), შუა საუკუნეთა ისტორიოგრაფიის ტრადიციისამებრ, ის მხოლოდ განსაკუთ-

³⁹ სინამდვილეში ეს ამბავი ჰულაგუ-ხანის ირანში მოსვლამდე ათი წლით ადრე მოხდა.

⁴⁰ გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ეს ყოველთა აღმწერელი არის XIV საუკუნის ცნობილი სახელმწიფო მოღვაწე, ექიმი და ისტორიკოსი რაშიდ ად-დინი, რომლის „ისტორიათა კრებული“ მსოფლიო ისტორიის ტიპის თხზულებაა (რ. კიკნაძე, ეამთაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 155). რაშიდ ად-დინს, ისევე როგორც ჯუვეინისა, მოეპოვება ცნობა იმის შესახებ, რომ გუიუქ ყაენმა საქართველოს მეფე დავით ლაშას ძე დაამტკიცა, ხოლო დავით რუსუდანის ძე მის ბრძანებას დაუმორბილა (ჯუვეინის ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსულ ტექსტს შესავალი წაუძღვარა, ქართული თარგმანი და შენიშვნები დაურთო რ. კიკნაძემ. თბ., 1974, გვ. 25; Рашид ад-Дин. Сборник летописей, II. М.-Л., 1960, с. 120).

⁴¹ კ. გრიგოლია ფიქრობდა, რომ ეს წყარო იყო „ქართლის ცხოვრების“ ის მონაკვეთი, რომელიც „მატიანე ქართლისას“ პირობითი სათაურით არის ცნობილი მეცნიერებაში (კ. გრიგოლია. „მატიანე ქართლისა“ და მისი დასათაურების საკითხისათვის. — ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბ., 1976, გვ. 223—225).

რებულ შემთხვევებში იმოწმებს ამ წყაროებს. ქართველ ისტორიკოსებში შემუშავებული აქვს საკუთარი პრინციპები და მათი დაცვით, მხოლოდ გარკვეული მიზნით, რომელიმე კონკრეტული ცნობისთვის ასახელებს გამოყენებულ წყაროებს: როდესაც სურს მკითხველს აუწყოს, რომ ესა თუ ის ცნობა რომელიმე წყაროდან აქვს ამოღებული, როცა მკითხველს ურჩევს, თვითონ შეამოწმოს წყაროში ცნობა და, დასასრულ, როცა არ ეთანხმება წყაროს მონაცემებს.

საგანგებო აღნიშვნის ღირსია ის გარემოებაც, რომ უამთაღმწერელი დოკუმენტურ წყაროებსაც იყენებს და მათი მონაცემებით ცდილობს „სხუა ვინმე ყოველთა აღმწერელის“ ცნობის გაბათილებას. ის მოვეითხრობს, რომ დავით ლაშას ძე და დავით რუსუდანის ძე „ორნი დასხდეს ტახტსა ზედა და აზომ, რომელ მრავალი სიგელი იპოვების და თვთ მე მინახავს, რომელ სიგლისა თავსა სწერია: „მეფენი ბაგრატიონნი“, და „ნებითა ღრთისათა, დავით და დავით“, და კელიცა ორთავესი რთავს: „ჩემ დავითისგან მტკიცე, და ჩემ დავითისგანცა მტკიცე არს“ (გვ. 108).

ამით დასტურდება, რომ ქართველი ისტორიკოსი თბრობით წყაროებთან ერთად დოკუმენტურსაც იყენებდა და კრიტიკულად ამოწმებდა მათ ცნობებს ერთმანეთთან შედარებით. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, მას ხელთ უნდა ჰქონოდა აგრეთვე ხალხის აღწერისა და შემოსავლის დაფორებიც და გადასახადისა და ბაჟის წიგნები⁴². ეს პირველი შემთხვევაა ძველ ქართულ ისტორიოგრაფიაში დოკუმენტური მასალის გამოყენებისა.

*
* * *

„ასწლოვანი მატთანე“ ოსტატურად შედგენილი თხზულებაა. აქ არ იგრძნობა განსხვავება კომპილაციურ და ორიგინალურ ნაწილებს შორის. მთელი მასალა მარჯვედ არის გაერთიანებული როგორც კონცეფციის მიხედვით, ისე სტილისტურად და შინაარსობრივად.

უნდა ითქვას, რომ, ფორმის მხრივ უამთაღმწერელს არაფერი შეუქმნია ახალი. მის თხზულებაშიც ისევე არ არის გამახვილებული ყურადღება ნაწარმოების სტრუქტურაზე, როგორც სხვა ძველ ქართულ ისტორიულ ძეგლებში. „ასწლოვან მატთანეში“ სულ ორი სათაურია გამოყოფილი. პირველი („აწ ვახსენოთ შვილთათესცა ჩინგიზ ყაენისათა მცირედ რამე“) აშკარად ჯუჯეინის თხზულების გავლენით

⁴² ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 256.

არის შეტანილი⁴³, მეორე სათაურის მსგავსი წინადადება — „აქავერცხულნი აენის (ვანის) ვაკეს“ — უადგილოდ არის ჩართული შუა წინადადებაში და, როგორც ჩანს, ამიიდან მოხვდა ტექსტში (იხ. შენიშვნები, II, 9). კიდევ ერთი სათაურის მსგავსი წინადადება თხზულების ბოლოში გვხვდება და გიორგი ბრწყინვალის აღზევების ამბავს გვამცნობს: „ხოლო აქა დაიწყო აღმოცისკრებად ძემან მეფისამან გიორგი, რომელი აღეზარდა პაპასა მისსა დიდსა ბექასა“ (გვ. 217).

შუა საუკუნეთა ქართულ ისტორიოგრაფიას არ გააჩნდა ტრადიციული მნიშვნელოვანი საკითხზე სათაურის მეშვეობით ყურადღების გამახვილებისა. დასათაურებას ძველ ქართულ ისტორიულ თხზულებებში რამდენადმე შემთხვევითი ხასიათი აქვს⁴⁴. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებშიც, გარდა მეფეთა სათვალავისა, სულ ერთი დამატებითი სათაურია შეტანილი „ასწლოვან მატიანეში“, ისიც დასაწყისში („ამბავი ჩინგიზ ყაენისანი, თუ ვითარ გამოჩნდეს ქუეყანასა აღმოსავლეთისასა“. — შენიშვნები, I, 2).

მონღოლთა ბატონობის ხანას მნიშვნელოვანი ძვრები მოჰყვა ქართველი ხალხის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში. ახალმა ურთიერთობებმა ბევრი ახალი ცნებისა და ტერმინის გაჩენა გამოიწვია ცხოვრების სულ სხვადასხვა სფეროში. უმთავრესი გრძნობს, რომ ზოგჯერ აღცილებელია მკითხველისათვის ამ ტერმინების ახსნა და საგანგებო განმარტებას იძლევა. ასეთი გლოსები მას საკმაოდ ხშირად აქვს ჩართული თავის თხზულებაში. ზოგჯერ საჭიროდ მიაჩნია განმარტოს გეოგრაფიული სახელებიც. ასე აქვს ქართველ ავტორს განმარტებული ნოინი, სალინ-ბეგი, ქოუნი, იერლაცი, სიბა და სხვ., გეოგრაფიული სახელები: ბერდუჯი (საგიმი), ბაბილოვანი (ბაღდადი), ყარაბალი (მულანი), ჩალანუსუნი (თეთრი წყალი). მკითხველის ინტერესებზე ზრუნვა ავალებს ისტორიკოსს, მსგავსი განმარტებებით გასაგები გახადოს შედარებით უცნობი ტერმინები და ცნებები, დაეხმაროს მკითხველს თხზულების შინაარსის სრულად და სწორად აღქმაში.

„ქართლის ცხოვრების“ თხზულებებში, როგორც ეს აღნიშნულია ქართულ ისტორიოგრაფიაში, შედარებით ნაკლებად გვხვდება ქრონოლოგიური მონაცემები. ამ მხრივ განსაკუთრებით გამოირჩევა „ასწლოვანი მატიანე“, სადაც არც ერთი ისტორიული მოვლენის თარიღი არ არის პირდაპირ ნაჩვენები. მაგრამ ეს სრულიადაც არ ნიშნავს, რომ მოვლენები ამ თხზულებაში საერთოდ არ იყოს დროში განსაზღვრული. უმთავრესი დათარიღების თავისებური წესი აქვს გა-

⁴³ „ჩინგიზ-ხანის შეილები შესახებ“ (იხ. რ. კიკნაძე. უმთავრესი სპარსული წყაროები, გვ. 146).

⁴⁴ ამ საკითხზე დაწვრილებით იხ. Г. Г. Аласанна. Классификация грузинских письменных исторических источников, с. 99—104.

მოყენებული. ზოგჯერ ის ასახელებს მსოფლიო ისტორიაში კანონობილ და დათარიღებულ მოვლენას და იქიდან გამომდინარე განსაზღვრავს საქართველოს ისტორიის ფაქტებსაც⁴⁵. ამის მიხედვით, უცხოური წყაროების მონაცემების გათვალისწინებით, შესაძლებელი ხდება მის მიერ მოტანილი ზოგიერთი ფაქტის სისწორის შემოწმება და დათარიღება.

ამ უკანასკნელ ხანებში საგანგებოდ იქნა შესწავლილი რიცხვის სიმბოლოცა ძველ ქართულ ისტორიულ მწერლობაში, კერძოდ, „ქართლის ცხოვრების“ თხზულებებში, და გამოიკვია, რომ „ასწლოვან მატინანში“ საგრძნობლად შემცირებულია, თუმცა მთლად გამჭრალი არ არის საკრალური რიცხვები⁴⁶. ყურადღებას იქცევს, მაგალითად ის ვარემოება, რომ ჟამთააღმწერლის ცნობით, მონღოლები შვიდი წელი იბრძოდნენ ალამუთის ციხის წინააღმდეგ, დავით ლაშას ძე შვიდ წელიწადს იყო ხაროში ჩაგდებული. აბუსაიდი შვიდი წლისა ავიდა ილხანის ტახტზე. ამ შემთხვევაში განსაკუთრებით ნიშანდობლივი ის არის, რომ არცერთი ამ ქრონოლოგიური მონაცემის სისწორე არ დასტურდება წყაროებით.

სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთხელ ყოფილა გამახვილებული ყურადღება იმ ვარემოებაზე, რომ ჟამთააღმწერლის თხზულებაში გვხვდება სერიოზული ანაქრონიზმებიც, მოვლენების გადასმა დროში, ურთიერთშენაცვლება. მაგალითად, ცნობილია, რომ მონღოლთა დიდი ყაენის კარზე მყოფი, მეფობის მაძიებელი ორი ქართველი უფლისწული — დავით ლაშას ძე და დავით რუსუდანის ძე — საქართველოში გამოგზავნა გუიუქ ყაენმა, რომელიც ტახტზე იჯდა 1246—1249 წლებში. ჟამთააღმწერლის მიხედვით კი ორი დავითი საქართველოში მოსულა ილხან ჰულაგუს დროს (1256—1264), ე. ი. მთელი ათი წლით გვიან. რაც მთავარია, აქ უბრალო ქრონოლოგიური შეცდომა კი არ არის დაშვებული, არამედ მთელი თხრობა ასეთი თანმიმდევრობით არის აგებული.

მსგავსი ანაქრონიზმების მიზეზი დღემდე ახსნილი არ არის ჩვენს ისტორიოგრაფიაში. ამ მხრივ შეიძლება სასარგებლო აღმოჩნდეს ბიზანტიური ქრონიკების შესწავლის შედეგების გათვალისწინება. არსებობს, კერძოდ, შეხედულება, რომ მასალის განლაგებას ისტორიულ თხზულებებში არცთუ იშვიათად კომპოზიციის თავისებურებანი განაპირობებენ. ამდენად, წერილობითი ძეგლის ქრონოლოგიური ქარგის განსაზღვრისათვის აუცილებელია კომპოზიციის კანონების ცოდნა.

⁴⁵ რ. კიკნაძე. XIII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიის ქრონოლოგიიდან. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1973, № 4, გვ. 142.

⁴⁶ Г. Г. Аласаниа. Классификация грузинских письменных исторических источников, с. 174.

მაგალითად, ადრებიზანტიურ ქრონიკებში თხრობის ქრონოლოგიის პრინციპს ხშირად არღვევს სიუჟეტურ-თემატური პრინციპი. ამის შედეგად ზოგჯერ გაერთიანებული გამოდის და ერთი წლის ამბებშიც კი აღიწერება ერთმანეთს ათეული წლებით დაშორებული მოვლენები. საგანგებოდ ხაზგასმულია ის გარემოება, რომ განსაკუთრებით ხშირად ხდება ეს კომპილაციურ ნაწარმოებებში. ასეთი თხზულების შედგენის დროს კომპილატორი მოვლენებს კი სწორად გადმოსცემს, მაგრამ ყოველთვის არ იცავს მათ შორის არსებულ ქრონოლოგიურ და აზრობრივ კავშირებს, ანდა სულაც ახალი კავშირებით ცვლის მათ⁴⁷. ამ თვალსაზრისით უთუოდ ნიშანდობლივია ის გარემოება, რომ ანაქრონიზმები „ასწლოვანი მატიანის“ სწორედ კომპილაციურ ნაწილში, XIII საუკუნის ამბების აღწერაში გვხვდება. შესაძლებელია ეს მართლაც თხზულების კომპოზიციური თავისებურებებით, ავტორის შეჩოქმედებითი მეთოდის დამახასიათებელი ნიშნებით იყო გაპირობებული. სამწუხაროდ, ქართული ისტორიული თხზულებების კომპოზიციის კანონები შესწავლილი არ არის. ამ მიმართულებით საფუძვლიანი კვლევის გაშლა უთუოდ პერსპექტიული ჩანს და, იქნებ, ქამთაალმწერლის ანაქრონიზმებსაც მოეძებნოს დამაჯერებელი ახსნა.

„ასწლოვან მატიანეში“ აღწერილია საქართველოს ისტორია მონღოლთა შემოსევებისა და მფლობელობის ხანაში. დიდ ყურადღებას უთმობს ისტორიკოსი აგრეთვე მეზობელი ხალხებისა და ქვეყნების ისტორიასაც. თხზულებაში ასახულია ქართველი ხალხის გმირული ბრძოლა მომხდური მტრის წინააღმდეგ, ნაჩვენებია შიდაკლასობრივი ბრძოლის მაგალითები, აქა-იქ გამოსჭვივის ავტორის სიმპათია მოსახლეობის დაბალი ფენების მიმართ (გავიხსენოთ, მაგალითად, ქალაქის გლახაკებისა და ქვრივ-ობოლთა მიერ მესტუმრე ჭიჭურის დაკრძალვის ამბავი). მემატიანეს უპირატესად პოლიტიკური ისტორიის მოვლენები აინტერესებს, მაგრამ საკმაოდ გვხვდება აგრეთვე ცნობები ქვეყნის ეკონომიკური ცხოვრების, გადასახადების, მართვა-გამგეობის, ყოფის, ზნე-ჩვეულებების შესახებ, კულტურის ისტორიისათვის.

XIV საუკუნის ქართველი ქამთაალმწერლის „ასწლოვანი მატიანე“ XIII—XIV სს. საქართველოს ისტორიის ძირითადი და ფრიად სანდო წყაროა.

⁴⁷ Я. Н. Любарский. Композиция византийских хроник и их источниковедческий анализ. — Актуальные проблемы изучения и издания письменных исторических источников. Всесоюзная научная сессия. Батуми, 17—19 октября 1985 г. Тезисы докладов. Тб., 1985, с. 71.

ქამთაალმწერლის თხზულების სრული ტექსტი სამჯერ არის გამოცემული ქართულ ენაზე „ქართლის ცხოვრების“ შემადგენლობაში.

1849 წელს მ. ბროსემ პეტერბურგში გამოსცა „ქართლის ცხოვრების“ პირველი ტომი, რომელშიც დაბეჭდა ქამთაალმწერლის თხზულების ტექსტი⁴⁸. მ. ბროსეს ხელთ ჰქონდა „ქართლის ცხოვრების“ თეიმურაზისეული, რუმინანცევისეული და ფალავანდიშვილისეული ხელნაწერები. პუბლიკაციას საფუძვლად დაედო ფალავანდიშვილისეული ნუსხის ტექსტი, რომელშიც დამატებით შეტანილ იქნა განსხვავებული ადგილები დანარჩენი ნუსხებიდან, მაგრამ ყველა შემთხვევაში არ ყოფილა ეს აღნიშნული შენიშვნებსა თუ კითხვასხვაობებში⁴⁹.

1906 წელს ე. თაყაიშვილმა თბილისში დაბეჭდა „ქართლის ცხოვრების“ მარიამისეული ხელნაწერის ტექსტი⁵⁰. ეს არის ეგრეთწოდებული დიპლომატიკური გამოცემა, რომელშიც ტექსტი და, კერძოდ, ქამთაალმწერლის თხზულება (გვ. 536—785) დაბეჭდილია უცვლელად, ყველა შეცდომითა და დამახინჯებით, სქოლიოებში კი მოტანილია კითხვასხვაობანი მ. ბროსეს გამოცემული „ქართლის ცხოვრებისა“ და ზოგიერთი ნუსხის მიხედვით.

1959 წელს ს. ყაუხჩიშვილმა „ქართლის ცხოვრების“ მეორე ტომში გამოაქვეყნა ქამთაალმწერლის თხზულება⁵¹. ტექსტი დადგენილია „ქართლის ცხოვრების“ როგორც ძველი, ისე ვახტანგისეული რედაქციის ყველა ძირითადი ნუსხის მიხედვით, კითხვასხვაობათა ჩვენებით. გამოცემას ახლავს ვრცელი გამოკვლევა, ლექსიკონი და საძიებლები.

ქამთაალმწერლის თხზულების თარგმანები, გამოკვლევებითა და შენიშვნებით გამოცემულია ფრანგულ და სომხურ ენებზე⁵². მ. ბროსემ

⁴⁸ ქართლის ცხოვრება დასაბამითგან მეთცხრამეტე საუკუნემდის, I, გამოცემა მ. ბროსეს ი. სპბ., 1849, გვ. 339—447 (ეს გამოცემა 1897 წ. უცვლელად გამოეორა ზ. კიკინაძემ).

⁴⁹ მ. ბროსეს მიერ გამოცემული ტექსტის შესახებ იხ. კ. გრიგოლია. ახალი ქართლის ცხოვრება, თბ., 1954, გვ. 190—194; შ. ხანთაძე. მარი ბროსე, თბ., 1966, გვ. 92—94.

⁵⁰ ქართლის ცხოვრება, მარიამ დედოფლის ვარიანტი, გამოცემული ე. თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტფ., 1906

⁵¹ ქართლის ცხოვრება, ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით ს. ყაუხჩიშვილის მიერ, ტ. II, თბ., 1959, გვ. 151—325.

⁵² Histoire de la Géorgie, trad. du georgien par M. Brosset, I. SPb., 1849, p. 481—643; *ქართველთა ანასკაფიციის* (1207—1318); *ქართველთა ენციკლოპედია*. შიკაგო, 1971.

ფრანგულად თარგმნა მის მიერვე გამოქვეყნებული ტექსტი, ხილთ პ. მურადიანმა სომხურ თარგმანს საფუძველად დაუდო ს. ყაუხჩიანის მიერ დადგენილი ტექსტი.

ამგვარად, ღღემდე დაბეჭდილია ქამთაალმწერლის თხზულების ძველი რედაქციის (უცვლელად), ვახტანგისეული რედაქციის და ორივე რედაქციის შერევის შედეგად მიღებული ტექსტები.

წინამდებარე პუბლიკაცია არის „ასწლოვანი მატიანის“ ტექსტის რიგით მეოთხე გამოცემა, დაფუძნებული, ძირითადად ძველი რედაქციის ნუსხებზე. გამოცემას წინ უძღოდა საკმაო ხანგრძლივი ტექსტოლოგიური მუშაობა, რის შედეგადაც დაზუსტდა, გასწორდა ან განიმარტა ქამთაალმწერლის თხზულების არაერთი შერყვნილი და ბუნდოვანი ადგილი, საგანგებოდ დამუშავდა აგრეთვე ისტორიული ტექსტის გამოსაქვეყნებლად მომზადების მეთოდის საკითხები, შეირჩა წერილობითი ძეგლის მეცნიერული პუბლიკაციის ტიპი — კრიტიკული გამოცემა.

ქამთაალმწერლის თხზულების ტექსტმა გადამწერთა მიერ დამზებული შეცდომების წყალობით დამახინჯებული სახით და ნაკლულად მოაღწია ჩვენამდე და მისი აღდგენა-გამართვა დიდ შრომასა და ცოდნას მოითხოვს.

„ასწლოვანი მატიანის“ ძველი რედაქციის ტექსტი შემონახულია „ქართლის ცხოვრების“ მარიამისეულ (M), 1697 წლის (Q), თეიმურაზისეულ (T) და მაჩაბლისეულ (III) ნუსხებში. ოთხივე დასახელებული ხელნაწერი არსებითად თხზულების ერთნაირ ტექსტს შეიცავს, რომელიც ერთი არქეტიპიდან მომდინარეობს. ამდენად, მხოლოდ ამ ნუსხების საფუძველზე შეუძლებელია ტექსტის საბოლოოდ გამართვა.

დიდი მუშაობა გასწია „ქართლის ცხოვრების“, კერძოდ, ქამთაალმწერლის თხზულების ტექსტის რედაქტირებაზე ვახტანგის კომისიამ. „სწავლულ კაცთა“ საქმიანობის შედეგად ტექსტის ბევრი ადგილი გასწორდა და გასაგები გახდა, მაგრამ უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ კომისიის წევრებმა ვერ შეძლეს ყველა დამახინჯებული ადგილის გასწორება, ამიტომ ზოგი წინადადება სულ გამოტოვეს, ზოგიც სხვაგვარად გაიაზრეს.

ამგვარად, შეიქმნა ახალი რედაქცია ტექსტისა, რომელიც რიგ შემთხვევაში საგრძნობლად განსხვავდება ძველი რედაქციის ნუსხებით ცნობილი ტექსტისაგან.

„ასწლოვანი მატიანის“ კრიტიკული ტექსტის დასადგენად საფუძველად იქნა აღებული ძველი რედაქციის შემცველი ყველაზე ადრინდელი ხელნაწერი, ე. წ. მარიამისეული ნუსხა, გადაწერილი 1634—1645 წლებში (დაცულია საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში: S-30). მისი მცდარი და

ბუნდოვანი ადგილების გასასწორებლად პირველ რიგში გამოყენებული იქნა ამავე რედაქციის შემცველი „მცხეთური ქართლის ცხოვრების“ პირი, გადაწერილი 1697 წელს (დაცულია კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში: Q-1219), აგრეთვე XVIII საუკუნეში შესრულებული ნუსხები: 1. თეიმურაზისეული, რომელშიც თამარის ცხოვრების მეორე ნახევარს და ჟამთააღმწერლის თხზულებას არ გაუვლია ვახტანგის კომისიის რედაქცია (გადაწერილია XVIII ს. პირველ მეოთხედში, დაცულია სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილებაში: ქართულ ხელნაწერთა ფონდი, M 24, ძველი შიფრები: G 1, M 13). 2. მაჩაბლისეული ნუსხა, გადაწერილი არჩილის ნაქონი „ქართლის ცხოვრებიდან“ 1736 წელს მოსკოვში, გიორგი მაჩაბლის მიერ. ამჟამად დაცულია კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში (H-2135).

როგორც ითქვა, ძველი რედაქციის ტექსტის შემცველი ნუსხების საფუძველზე ვერ ხერხდება ჟამთააღმწერლის თხზულების ყველა დამახინჯებული ადგილის გასწორება, საჭირო ხდება ვახტანგისეული რედაქციის მოშველიებაც. ეს მით უფრო დასაშვებია და აუცილებელია, რომ, როგორც ირკვევა, ყველა განსხვავება, რაც ძველი და ვახტანგისეული რედაქციის ტექსტებს შორის გვხვდება, არ არის სწავლულ კაცთა საქმიანობის შედეგი. მათი ერთი ნაწილი დაფუძნებულია ძველი რედაქციის ისეთი ნუსხების ჩვენებებზე, რომელთაც ვერ მოაღწიეს ჩვენამდე. ამდენად, „ასწლოვანი მატინის“ ტექსტის დადგენის დროს გამოყენებულ იქნა ვახტანგისეული რედაქციის ყველაზე ადრინდელი, რუმინანცევისეული (R) ნუსხა, გადაწერილი 1703 წლამდე (დაცულია კ. კეკელიძის სახ. ხელნაწერთა ინსტიტუტში: H-2080). კითხვა-სხვაობებიც ამ ნუსხის მიხედვით არის მოტანილი. ოღონდ ისეთ შემთხვევებში, როცა ძველი რედაქციის ნუსხებში ტექსტი კარგად არის გამართული, ვახტანგისეული რედაქციის არასწორი ან გადასხვაფერებული ჩვენებებით კითხვასხვაობების გადატვირთვა საჭიროდ არ ჩავთვალეთ. საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს, რომ „ქართლის ცხოვრების“ ამა თუ იმ ნაწილის ადრინდელი ტექსტის დადგენის დროს საფუძვლად უნდა იქნეს აღებული ძველი რედაქციის ხელნაწერთა ჩვენებანი. თუ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებს მივანიჭებთ უპირატესობას, ან თუნდაც, ძველი რედაქციის ნუსხებთან თანაბარი უფლებით გამოვიყენებთ, თუ ძველი ტექსტის ცალკეულ სიტყვებს ვახტანგისეული რედაქციის „უკეთესი“ წაკითხვებით შევცვლით, მიიღება მოზაიკური, შერეული, შუალედური ტექსტი. ეს არ იქნება არც პირვანდელი რედაქცია და არც ვახტანგის კომისიის მიერ რედაქტირებული ტექსტი.

ჟამთააღმწერლის თხზულების ბოლო ნაწილის ტექსტი ძველ ნაწილში დაქცეის ნუსხებში ნაკლულია. ამ ხარვეზის შევსება ხერხდება XVIII საუკუნის მეორე ნახევრის ნუსხების საფუძველზე. ესენია: ბარათა-შვილისეული (b; ხელნაწერთა ინსტიტუტი: S-25), დადიანისეული (d; ხელნაწერთა ინსტიტუტი: S-354), ფალავანდიშვილისეული (p; ხელნაწერთა ინსტიტუტი: H-988). რამდენსამე შემთხვევაში გათვალისწინებულია აგრეთვე ჯანაშვილისეული (D), ჭალაშვილისეული (c) და სხვიტორული (s) ნუსხების ცალკეული წაკითხვები.

ჟამთააღმწერლის თხზულების ჩვენამდე მოღწეული ტექსტის საკმაოდ მძიმე მდგომარეობის გამო „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერთა საფუძველზე ვერ ხერხდება ყველა დამახინჯებული ადგილის გამართვა, ზოგჯერ აუცილებელი ხდება დამხმარე წყაროების მოშველიება. ერთ-ერთი ასეთი დამხმარე წყაროა XVII საუკუნის ავტორის ფარსადან გორგიჯანიძის „საქართველოს ცხოვრება“, რომლის ე. წ. მეორე ნაწილი³³ თამარის პირველი ისტორიკოსისა და ჟამთააღმწერლის თხზულებათა მიხედვით არის შედგენილი. გორგიჯანიძეს, რომელიც შორეულ ისტორიაში წერდა თავის თხზულებას, როგორც ჩანს, ხელთ ჰქონდა „ქართლის ცხოვრების“ საკმაოდ შერყვნილი ხელნაწერი (ან ხელნაწერები). ბევრი ადგილი მას ვერ გაუგია და ისევე დამახინჯებულად გადმოუწერია, ბევრიც საკმაოდ უცნაურად გადაუსხვაფერებია³⁴. მაგ-

³³ ფ. გორგიჯანიძის ნაშრომი შეიცავს ძირითადად საქართველოს ისტორიის თხრობას ქართლში ქრისტიანობის გავრცელებიდან XVII საუკუნის ბოლომდე. ავტორის მიერ გამოყენებული წყაროების მიხედვით ივ. ჯავახიშვილმა თხზულება ოთხ ნაწილად გაყო და თითოეული მათგანის შეფასება-დახასიათებაც მოგვცა. პირველ ნაწილად მან მიიჩნია თხრობა დასაწყისიდან თამარის გამეფებამდე. მეორე ნაწილი „ქართლის ცხოვრების“ მიხედვით არის შედგენილი. იგი თამარის გამეფებით იწყება და XIV საუკუნის დამდეგამდე გრძელდება. მესამე ნაწილი მოიცავს XIV—XVII ს. პირველი მესამედის ამბებს და ძირითადად სპარსული წყაროების მიხედვით არის დაწერილი. უკანასკნელ, მეოთხე ნაწილს, ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, შეადგენს თხრობა 1636 წლიდან ნაწარმოების დასასრულამდე. აქ ავტორი აღწერილი ამბების თვითმხილველი და თანადამხდურია (ივ. ჯავახიშვილი. ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა, გვ. 287—297). ასეთი დანაწილება ფ. გორგიჯანიძის „საქართველოს ცხოვრებისა“ ძირითადად გაზიარებულია ჩვენს ისტორიოგრაფიაში, თუმცა უკანასკნელ წლებში სერიოზული კორექტივებიც არის შემოთავაზებული ცალკეული ნაწილების შედგენილობისა და მათი შეფასების საკითხში (იხ. მაგ., რ. კიკნაძე. ფარსადან გორგიჯანიძე და „ისტორიანი და აზმანი“ შარავანდედთანი“. თბ., 1974, გვ. 18—23; P. K. Kiknadze. Parsadan Gorgidjanidze и «Картлис цховრება», с. 17—21).

³⁴ ამის გამო ჩვენს ისტორიოგრაფიაში იმთავითვე დამკვიდრდა ჰიპერკრიტიკული დამოკიდებულება ფ. გორგიჯანიძის თხზულების ძველი ნაწილის მიმართ. მკვლევარნი იშვიათად მიმართავენ ამ ნაწილს, რის გამოც ის დიდი ხნის განმავლობაში თითქმის სრულიად შეუსწავლელი და ობიექტურად შეუფასებელი იყო, ხოლო იქ დატული მდიდარი მასალა — გამოუყენებელი.

რამ ამჯერად ჩვენთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანი ის არის, ფ. გორგიჯანიძის მიერ გამოყენებულ ხელნაწერში ტექსტის ბევრი ადგილი უფრო სწორად და სრულად ყოფილა შემონახული, ვიდრე დღეისათვის ცნობილ ნუსხებშია. სწორედ ამიტომ ფ. გორგიჯანიძის „საქართველოს ცხოვრების“ საფუძველზე შესაძლებელი ხდება „ასწლოვანი მატიანის“ არაერთი შერყენილი ადგილის გასწორება. რიგ შემთხვევაში ფ. გორგიჯანიძე ადასტურებს ვახტანგისეული რედაქციის წაითხვებს.

უამთააღმწერლის თხზულების ჩვენამდე მოღწეულ ტექსტს რამდენსამე ადგილას აშკარად ემჩნევა ნაკლულობა, ფ. გორგიჯანიძესთან კი შესაბამისი ადგილები სრულად არის შემონახული. მართალია, ერთი და ისიც საკმაოდ დამახინჯებული ხელნაწერის ამარა დარჩენილ ფარსადანს ყოველთვის ვერ მოუხერხებია ტექსტის სწორად გაგება და შეცდომებიც დაუშვია, მაგრამ მაინც, მისი წყალობით დღეს შესაძლებელი ხდება „ასწლოვანი მატიანის“ ნაკლული ადგილების შინაარსის მეტნაკლებად სრულად და სწორად წარმოდგენა.

„ასწლოვანი მატიანის“ დამახინჯებული და ბუნდოვანი ადგილების გასწორება და განმარტება ზოგჯერ კონკრეტული ისტორიული ვითარების ანალიზითა და ლოგიკური მსჯელობით შეიძლება, რამდენადაც „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხები და დამხმარე წყაროები არ იძლევა ყველა ასეთი ადგილის გამართვის შესაძლებლობას. ტექსტის აზრობრივ-ლოგიკური აღდგენის რამდენიმე შემთხვევა ქვემოთ შენიშვნებშია მითითებული.

ტექსტის დადგენის დროს მასში მრავალი მართებული, დასაბუთებული ცვლილება იქნა შეტანილი: გასწორდა, აღდგა და განიმარტა არაერთი დამახინჯებული, ნაკლული და ბუნდოვანი ადგილი. ყველაფერი ეს მომავალში ხელს შეუწყობს ძეგლის შინაარსის უფრო სრულად აღქმას, გააფართოებს მის საინფორმაციო შესაძლებლობებს და გაზრდის სანდოობის ხარისხს.

უამთააღმწერლის თხზულების კრიტიკულ ტექსტს დართული აქვს შენიშვნები, რომლებშიც ნაჩვენებია გამოყენებული ნუსხების ზოგიერთი თავისებურება, მოკლედ არის დასაბუთებული ესა თუ ის გასწორება და მითითებულია სამეცნიერო ლიტერატურა.

შენიშვნებით სარგებლობის გაადვილების მიზნით ტექსტი, პირობითად, რამდენიმე მონაკვეთად დავყავით (ძირითადად მეფეთა ზეობის მიხედვით). ამ შემთხვევაში გათვალისწინებული იყო ის გარემოებაც, რომ თავებად დაყოფა და მეფეთა სათვალავით დასათაურება უკვე

ვახტანგამდელი რედაქციის ნუსხებში დაწყებული⁵⁵, და ისიც, რომ ივ. ჯავახიშვილს აუცილებლად მიაჩნდა გამოსაცემად მომზადებული ტექსტის შედარებით მცირე მოცულობის მონაკვეთებად დაყოფა⁵⁶.

---

⁵⁵ ს. ყაუხჩიშვილი. ქართლის ცხოვრება და მისი ანასეული ხელნაწერი. — წიგნში: ქართლის ცხოვრება. ანა დედოფლისეული ნუსხა. თბ., 1942, გვ. XXXVI—XXXVII.

⁵⁶ ივ. ჯავახიშვილი. ქართული საისტორიო ძეგლების ახალი გამოცემის შესახებ. — მრავალთავი, V. თბ., 1975, გვ. 267.

შამთააღმწერელი

ასწლოვანი მატეიანი

I

ამას სანატრელსა სიცოცხლეშიგან დაედგა გვრგვნი
 მისა მათისა გიორგისდა, რომელსა ლაშობითცა უწო-
 და. იყო წლისა | ათცამეტისა, რაჟამს დაიდგა გვრგვნი
 მეფობისა და მეფემან თამარ მიულოცა მეფობა, ხოლო
 რაჟამს მიიცვალა თამარ, იყო თანა ლაშა ა|თვრამეტი- 5
 სა | წლისა. დაუტევა მეფობა ძესა თვსსა, ხოლო ნათე-
 საესა ქართველთასა — ცემა, მწუხარება, ვაება და
 გლოვა, რამეთუ ცოცხალნიცა ჩასრულ იყვნეს ჯოჯო-
 ხეთს მკვდრნი სამეფოსა მისისანი და ეგრეთცა ჯერ იყო.
 შემდგომად მისისა დაიპყრა მეფობა ძემან თამარის- 10
 მან ლაშა გიორგი, რომელი იყო ტანით ძლიერი, მკნედ
 მოისარი, ნადიმობათა შინა მოსწრაფე, ლალი და თვთ-
 ბუნება და უმეტეს ამისთვის განლაღებულ იქმნა, რამე-
 თუ დაემორჩილნეს ყოველნი წინააღმდეგომნი მისნი კე- 15
 თილად მოკსენებულსა და ღმრთისმოყუარესა დედასა
 მისსა და უშფოთველად და წყნარობით დაეტევა სამე-
 ფო და ყოველნი მახლობელნი მათნი მოხარაჯე შეექმნეს,
 ვითა განძელნი და მიმდგომნი, ნახჭევნელნი და კარნუ-
 ქალაქელნი, და სხუანი მრავალნი ძლუნითა და ხარაჯი- 20
 თა მოვიდოდნან მისსა მას ყამსა, იშუებდა, იხარებდა
 და ყოველგან იყო მხიარულება.

1 სიცოცხლეშიგან] სიცოცხლესა შინა თვსსა R. 2 ძესა მათისა გიორგისდა] ძესა
 მათისა გიორგის MQTm. 2 ლაშობითცა] ლაშობითცა Mm, ლაშობითცა QT. 5 თანა]—R.
 7 ცემა] თავცემა R. 8 და გლოვა]—MQTm. 8 ცოცხალნიცა T] ცხოველნიცა MCM,
 ცოცხლებ R. 9 ეგრეთცა ჯერ იყო] ჯერეთვეცა აგრე (T: ეგრე) იყო MQm. 11 მკნე
 და მოისარ MQTm. 12 ლალი და თვთ ბუნება] ლალად თვით შეგნება (QT: ბუნება)
 Mm. 13 განლაღებულ იქმნა]—MQm. 14—15 კეთილად] კეთილად MQm. 16 და
 უშფოთველად] დაუშფოთველად MQm. 16 და წყნარობით] დაწყნარებით R. 16—17 სამე-
 ფო]+ თვსი R. 17 მახლობელნი] მახლობელნი (T: მსგებელნი) MQm. 20 მისსა] მისა
 (m: მის)MQT. მას]—MQTm. 20—21 იშუებდა იხარებდა და ყოველგან იყო მხიარულე-
 ბა] იყო იშუებდა და ყოველგან (ყველგან m, ყველგან M) მხიარობელი MQTm.

- და იწყეს განძით განდგომა, არღარა მოსცეს მეფე
- R 343a ხარკი. ამისმან მცნობელმან მეფემან ლაშა მოუწოდა
 ყოველთა სპათა საქართველოსათა, იმერთა და ამერთა,
 მკარგრძელსა ივანეს, რომელსა მაშინ პატივი ათაბაგო- 5
 ბისა მინებებოდა დედისა მათისა თამარისაგან, რამეთუ
- M 724 იყო ათაბაგობა ისრე განდიდებულნი, იყო უმეტეს
 სხუათა ერისთავთასა. ესე იყო ვაზირი კარსა მეფისასა,
 თქუა მეფემან: „ვინათგან მეფეთა შორის ბრწყინვალე-
 მან და სანატრელმან დედამან ჩემმან დამიტევა მეფობა,
 ყოველნი წინააღმდეგომნი პაპათა და მამათა ჩემთანი 10
 მოხარაჯედ შექმნა და დღეისმომდე შორილნი ბრძა-
 ნებისა ჩუენისანი არიან. აწ განძის ათაბაგს საწუნელ
 უქმნიე და ხარკისა არღარა ნებაეს მოცემა. მე ესრეთ
 განმიზრახავს, რათა შური ვაგოთ განძასა ზედა და თქუენ
 შრომასა შეგამთხვო. ძალითა და თანადგომითა თქუე- 15
 ნითა დაუცემია სანატრელთა პაპათა და მამათა ჩემთა
 დიდთა სულტანთა ძლიერებანი. აწ მიიღეთ ჩემგან პა-
 ტივი და ნიჭი და აღვიმკვდროთ განძასა ზედა, რათა
 სხუათა მტერთაგან არა საწუნელ ვიქმნეთ. შეწევნითა
 ღმრთისათა და წარძღუანებითა პატიოსნისა ჟუარისა- 20
 თა | და სიქველითა თქუენითა ვსძლიოთ მტერთა“.
- R 343b ვითარ ესმა ყოველთა წარჩინებულთა სამეფოსათა,
 განიხარეს და დაუმტკიცეს და რქუეს, ვითარმედ: „დი-
 დი ნუგეშინისცემა მოგუემატა ღმრთისა მიერ, რამეთუ
 გპოვეთ ახოვანი და გოლიათი, გორგასლიანი და დავი- 25
 თიანი, მსგავსი მათი. მინდობითა ღმრთისათა და ძალი-
 თა თქუენითა დავიმორჩილნეთ ურჩნი მეფობისა თქუე-
 ნისანი და შევანანოთ ყოველთა ურჩება თქუენი“ დაამ-
 ტკიცეს ლაშქრობა და განძის დარბევასა წარემართნეს
 თვთ მეფე სპითა დიდითა. ვერ წინააღუდგეს განძელნი 30

1 და იწყეს] მაშინ იწყეს R. 1 განდგომა] +და R. 2 ხარკი] +ხოლო R. 2 მცნო-
 ბელმან] მსმელმან R. 4 ივანეს] იოანეს R. 5 მინებებოდა] მინიჭებოდა R. 6—7 ისრე
 განდიდებული, იყო უმეტეს სხუათა ერისთავთასა] უმეტეს სხუათა ერისთავთასა განდი-
 დებული R. 8 თქუა]+მაშინ R. 8 მეფემან]+ვითარმედ R. 11 მოხარაჯეთ] მოხარკეთ
 R. 11 დღეისმომდე]+და R. 12 ჩუენისანი] ჩემისანი R. 15 შეგამთხვო]+რამეთუ R.
 16 ჩემთა] ჩუენთა R. 17 ძლიერებანი] ძლიერებათა Mm. +ყოველთაჲთა და R. 20 წარ-
 ძღუანებითა] წარმოძღვანებათა Mn. 20.—21 პატიოსნისა ჟუარისათა ~QTR. 21 სიქვე-
 ლითა] სიქადულითა MQTm. 21 ვსძლიოთ] ვებზნოთ m, ვსძლიოთ R. 22 წარჩინებულ-
 თა]+ყოველთა QT. 23 ვითარმედ] რამეთუ (M: რამეთო) QTm. 24—25 რამეთუ გპო-
 ვეთ]—MQTm. 25 გოლიათი] გულით (Q: გლითი) MTm. 28—29 მაშინ დაამტკიცეს R.
 29 წარემართნეს] წარმართეს MQTm.

- M 725 და მოაოკრეს განძის ქუეყაბა, აღიღეს ტყუე და ნატყუ-
ენავი ურიცხვ | და მოადგეს ქალაქსა განძისასა, მოადგეს
გარე და მრავალ დღე ებრძოდეს, და ყოველთა დღეთა
გამოვიდინა ქალაქის კარსა ბრძოლად ჩალიშად, აქათცა
და მუნითაც ურჩეულესნი ებრძოდინა. 5
- m 501 (მაშინ ინება მეფემან გარეშემოვლა ქალაქისა მცირე-
დითა ლაშქრითა, და ვითარ | მოვლიდა მტკურისაკენ
ქუემოთ, ცნეს ესე განძის მყოფთა, ყოველნივე აღიჭურ-
ნეს, კაცი ჭურვილი ვითარ ათი ათასი. ხოლო მეფეს |
R 344a ჰყვა ოთხი ათასი კაცი ოდენ, ამათ შინა უმეტეს მესხნი, 10
რამეთუ ერთკერძო მკარგრძელნი დგეს, ერთკერძო
პერ-კახნი და სომხითარნი, ქართველნი და თორელნი;
ერთკერძო აფხაზნი, დადიან-ბედიანნი და ლიხთიქითნი
ზედმოკიდებით ურთიერთას.
ვითარ მოვლიდა მეფე, იცნეს, განახუნეს კარნი და, 15
ვითარცა მკეცნი, ზედამიუჯდეს. და იხილა მეფემან
T 248a ლაშა სიმრავლე მათი უშიშითა | გულითა, განმკნობითა
სპათა მისთა, ეგრეთვე სპანი მეფისათვის სიკუდილად
განმწირველნი ეტყოდეს: „სიკუდილამდის ვილუაწოთ
და დავდეთ თავი სასიკუდილოდ და არა ვარცხვნოთ 20
პირველსა ომსა მეფობისა შენისასა“ და მყის მიეტევნეს
Q 157a უ|რთიერთას და იქმნა ბრძოლა ძლიერი და დიდად სას-
ტიკი. და მიეცნეს პირსა მახვლისასა უმრავლესნი რჩე-
ულნი განძისანი. თვთ მეფე ლაშა წინამიეტევა მკნედ
და ძლიერად, თვთ გოლიათი მკლავითა სვანითა და ჯე- 25
ლითა გოლიათითა, რომლის თანა წინამბრძოლობდეს
M 726 ძლიერად ყუბარყუბარე | ჭაყელისა შვილი პირმშო, ბი-
ბილა გურგელი. ბოცო ბოცოს ძე, მემნას ძმა, რამეთუ
R 344b ესენი წინაგანეწესნეს ვითარ იხილეს სიმკნე | მათი გან-
ძელთა. სწრაფად ივლტოდეს პირისაგან მათისა, და 30
m 502 სდევნეს ვითარ კართამდე | ქალაქისად, მცირედლა შე-

2—3 მოადგეს გარე]—Mm. 14 გამოვიდინა] გამოვიდოდეს Mm. 4 ჩალიშად]
ჩლიზდ MQ, ჩალიზად Tm. 9 ათასა] ათასნი Mn. 10 მესხნი] +იყუნეს R. 12 პერ-
კახნი] ერნი (m: ერთნი) კახნი MQT. 13 დადაან-ბედიანა] დადაანი ბედიანი MQTm.
13 ლიხთიქითნი] ლახტს (ლაჭტს m) იქათა MQT. 15 ვითარ] ხოლო მაშინ ვითარ R.
15 იცნეს] +იგი და მსწრაფლ R. 15 კარნი] +ქალაქისანი R. 16 მუქედეს] მეუტევნეს R.
18 მისთა] მათითა R. 19 განმწირველნი] +თავთა მათთა R. 22 დადად] ფრაად R.
23 მიეტევნეს] ეცნეს MQTm. 27—28 ბაბილა] ბაბილა M, შაბლა m. 28 მემნას] მემნის
MQTmR. 29 ვითარ] ხოლო ვითარ R. 30 მათისა] მკნეთასა. (MQT. მკნეთას m:)
30—31 და სდევნეს] დასდევს MQm, და სდევს T.

ივლტოდეს ქალაქად, და უმრავლესი ტყუე-ყვეს ზოგნი მოისრნეს.

საქონელო
ანგარიშობა

ამისნი მხილველნი დედანი ძლიერად იცემდეს მკერდ-
სა მათსა და საყელოსა თმითურთ იფხურიდეს, და გა-
ნაძლიერეს ყივილი და ზრიალი. ყოველგნით გარემომ-
დგომთა ლაშქართა ესმა და მეფესა მომართეს, ხოლო
მეფე, უვნებელად დაცული ღმრთისა მიერ, იგი და მის-
ნი წინამბრძოლნი თავადნი სახელოვანნი მოეგებნეს,
რომლისათეს ლაშქარნი და თავადნი მბრძოლნი დაამ-
ტკიცებდეს არლარა ყოფად მოლაშქრედ და არცა კარსა
მეფისასა ყოფად. ხოლო მეფე იგი ჰუნისაგან ჩამოვდა
და ევედრა შენდობა უმეცრებით ქმნულებისა. ესრეთ
მივიდეს კარვად სიხარულითა. მსგეფსამდი იყო მზი-
არულობა და გაცემა ლაშქართა ზედა.

T 248b
R 345a

ესრეთ შემჭირდა ათაბაგი განძისა და ევედრა, რათა
განუჩინონ | ხარაჯა პირველი, რომელი ისმინა მეფემან
და უკუსცა ტყუენი ფასითა და მრავლითა ძღუენითა.
თუალითა და მარგალიტითა, ოჭროთა და ვეცხლითა.

M 727

მივიდა თვთ მეფე ტფილისს და აღავსო საქართველო
ძღუნითა. ტრამეთუ იყო ყოველთა მეფეთა უმეტეს უხვ
და | არავისთვის მოშურნე, მლოცველ, მმარხველ, გან-
მკითხველ და მოწყალე. არამედ უკანასკნელ მიდრკა
სიბოროტედ თანამიყოლითა უწესოთა კაცთათა. ვი-
თარცა სოლომონისათეს წერილ არს, რომელი შეაღ-
თუნეს დედათა. ეგრეთვე ესე უწესო კაცთა. ვითარცა
ქუემორე სიტყუამან საცნაურ-ყოს. ვითარ განისუენებ-
და ნადიმობითა და მსმურთა თანა, მიდრკა სიბოროტემ-
დი, ვითარ წერილ არს ისრაილთათეს: „დასხდა ერი
იგი ჭამად და სმად, და აღდგეს სიმღერად“.

ხოლო სმამან მღერასა და სილოდასა და ნაყროვანე-
ბამან სიბილწესა უმეტეს გარდარია, განიშორნა ვაზირ-

1 ქალაქად|ქალაქით MQTm. 3 ამისნი|ხოლო ამისნი R. 3 მხილველნი|მხილვებელ-
ნი და MQTm. 4 მათსა|მისსა MQTm. 5 ლოცველნი|+ცსმარაა. ცე ლოცველნი R. 7 უვნ-
ებელად|უნებლიედ MQM. 8 სახელოვანნი|+და მრავალთა [სახელოვანი MQTm.
10 მოლაშქრედ|მოლაშქრეთა MQTm. 11 ჰუნისაგან|უნისაგან MQM, [ონისაგან T.
12 შენდობა|+და MQTm. 16 განუჩინონ|განუჩინა MQTm. 19 და აღავსო|სულა
MQTm. 20 ძღუნითა|+მიმღები მივიდა MQTm. 22—26 არამედ უკანასკნელ... საცნაურ
ყოს|—MQTm. 27 ნადიმობითა ჩე. კონიექტი. ნადირობითა QTR, ნადირობდა|Mm.
28 ისრაილთათეს|—MQTm. 29 და სმად|—MQTm. 30 სმამან|სამმან MQT. 30 მღერასა|
მღერალსა MQTm. 30 სილოდასა და|სალოდასა MQ, სალოდასა T, სალოდასა m. 31
უმეტეს გარდარია|—MQTm. 31 განიშორნა|განებრნა MQT, განებრნა m.

- m 503 ნი სანატრელისა დედოფლისა და | მეფისა წესითა მსწავლელნი, შეიყარა თანამოასაკენი მსმურობითა და დედათა უწესოთა თანააღრევად, რომელ ესოდენ უსახურობად მიიწია, რომელ | ოდესმე მსმელი ფრიადისა ღვნისა, ტფილისს მყოფი, წარიყვანეს რინდთა თანა, რათა მუნ განიძღონ სიბილწე თვისი. ხოლო რინდნი, მეფისა მისლვისა | არამგონებელნი და ღვნით უცნობოქმნილნი, ზედამოეტევენს მგუემელნი ძლიერად, ვიდრემდი ერთიცა თვალი მარჯუენე ხედვისაგან უხედვოყვეს. 10
- Q 157b
- R 345b
- სამისნი მცნობელნი თავადნი საქართველოსანი ფრიად მწუხარენი, და უმეტეს ივანე ათაბაგი და ვარამ გაგელი, ზაქარიას ძე, განეყენებოდეს დარბაზს ყოფისაგან: ლარა თავს-ვიდებთ შენსა მეფედ ყოფასა, უკეთუ არა განეყენო ბოროტთა კაცთა სიახლესა და ავსა წესსა, რომელსა იქმ“. ხოლო მეფემან შეინანა და აღთქუა სიმტკიცეთა მიერ აღარა ქმნა ტვნიერ მათისა განზრახვისა, დაღათუ აღასრულებდა, არამედ ძლიერებდა მტერი უჩინო ვერ არწმუნეს ცოლისა სმა, ვითარცა არს გულისთქმის მიერ | შემწველობა დედათა მიმართ. მისრულმან კახეთს, სოფელსა ერთსა, ველისციხესა, იხილა ქალი ფრიად ქმნულკეთილი და მყის აღტაცებულ იქმნა გულისთქმათა მიერ და დამეიწყებელმან დავითის და ურიის ცოლისა მიმართისა საქმისამან მსწრაფლ თვსად მიიყვანა და შეიყუარა. და მუცლად-ილო დედაკაცმა და შვა ყრმა, რომელსა | უწოდეს დავით. ესე იგი არს დავით, რომელ უკანასკნელსა დიდთა განსაცდელთა შემდგომად მეფე იქმნა, რომელ ქუემორე სიტყუამან საცნაურ-ყოს. ესე ყრმა აღსაზრდელად მისცა დასა თვისსა რუსუდანს, რომელი-იგიცა მხოლო ესუა თამარა, რომელი 20 25 30
- T 249a
M 728
- R 346a
m 504

1 სანატრელისა] სანატრელნი MQTm. 2 და]—MQTm. 3—4 უსახურობად] უსახურობდა MQ. 5 ტფილისს] თფლქესა T. 6 მუნ] მან MQTm. 6 რინდნი] რინდნიმან MQm, რინდის მუნ T. 12 მწუხარენი] მზროლნი MQTm. 12 ივანე]—MQm. 13 განეყენებოდეს] განეყენებოდეს MQTm. 14 თავს-ვიდებთ] თავს ვედრებთ MQTm. 14 ყოფასა] წყალობასა MQTm. 15 კაცთა სიახლესა] კაცისა სახლსა MQTm. 16 რომელსა] რომელი MQTm. 18 ძლიერებდა ყ ა უ ხ ნ., ძლიერებდა MQTm. 19 ცოლისა სმა] ცილისა (ცილსა) სამა Mm, ცლისა სმა QT. 20 შემწველობა] შემწველება MQTm. 21 კახეთს] კს QT, კარგს Mm. 24 ურიის] ჰურის MQTm. 29 ყოს] ქმნა Mm. 29 აღსაზრდელად] აღიზარდა და MQTm. 30 რომელი] ძალი Mm. 30 ესუა] + და იგიც Mm.

მელთა ძმებრივისა და დებრივისა სიყუარულისა უქმობა აქუნდა ურთიერთას.

ამათ წარმართებულობათა და დაწყნარებულობათა შინა იყო მეფე და ყოველგნით ნიჭი და ძლუენი მოუვიდოდეს მოხარკეთა მიერ კარვად მეფისა. მხიარულითა პირითა მოვლიდის სამეფოსა მისსა განსაგებელთა საქმეთათს. გარდავიდის ქუეითი აჯამეთს, ნადირობდის ცხუმს და აფხაზეთს და განაგნის საქმენი მანდაურნი, და სთუელთა შთავიდის ტფილისს, ხოლო საზამთროდ დადგის დურს სომხითისასა და მიერ ბრძოდის განძელთა. ზაფხულის აღვიდის თავად მტკურისა, დადგის კოლას, და მოვიდოდინა წინაშე მისსა მოხარკენი ძლუნითა ხლაითთა და საბერძნეთით.

M 729
Q 158a
R 346b

ამათ განსუენებასა შინა მყოფმან არა ინიება ქორწინება ცოლისა. ამისთვის შეკრბეს კათალიკოზნი, ევისკოპოზნი და ვაზირნი, მოაჯენებდეს: „არა ჯერარს, რათა მკვეალი ვესვას და არა ცოლი, ვითარცა დასწერს მოციქული, პირი ქრისტესი. პავლე: „ქორწილი წმიდა არს და საწოლი შეუგინებელ. ხოლო მსიძენი და მემრუშენი საჯნეს ღმერთმან“. ხოლო მეფესა არა ენება. წარგვარეს ქალი იგი, დედა დავითისი, და ქმარსავე მისსა მისცეს. ხოლო არცა მამინ ექორწინა მეუღლესა, არამედ ეგო უქორწინებლად. რამეთუ იყო ესე ლაშა გიორგი მკნე, ახოვანი, ძლიერი, ლალი, ამპარტავანი, თავკედი, თვბუნება, ვითარცა მითქუამს, უხვ, სახიობისმოყუარე, ღვინისმოყუარე და გემოთმოყუარე და მშვდობა იყო სამეფოსა შინა მისსა და შექცეული იყო სმასა და ჭამასა, რომლისათვის დასწერენ მამანი: „სამნი არიან მიზეზნი ვნებათანი, რომელთაგან იშვებიან ყოველნი ბოროტნი: გემოთმოყუარებანი, ვეცხლისმოყუარება და დიდებისმოყუარება. ამათნი პირმშონი არი-

T 249b

m 505

1 ძმებრივისა და დებრივისა] ძმებრივისა და ებრივისა QT, რომებრივისა და ებრაისა Mm. 3 ამათ] ამით MQTm. 6 მოვლიდის] მივლიდის Q, მივლიდეს MTm. 6 განსაგებელთა] განსაგებელთა MQTm. 7 ნადირობდის] ნადირობდა Q, ნადირობად MTm. 8 განაგნის] განაგეს MQTm. 9 შთავიდის] შევიდით MQTm. 11 თავად მტკურისა] თვად მტკვარსა, დედა მტკვარს (მტკვარს) Mm. 13 ხლაითთა] ხალიათთა M, ხალიათით m. 14 ამათ] ამით Mm. 16 ჯერ] ჯერა MQm. 17—18 დასწერს] დასცეს MQm. 18 მოციქული] მოციქულნი MQm. 18 პავლე] პირველვე MQm. 18 ქორწილი] ქალწული MQTm. 19 და საწოლი შეუგინებელ]—MQTm. 19 მსიძენი] მსიძენი Mm. 26 სახიობის] სხეობისა MQTm. 29—30 მიზეზნი ვნებათანი... ბოროტნი]—MQTm. 31 და]—MQTm. 31 პირმშონი] ქმრუშებანი MQTm.

- ან სიძვა, მრუშებანი, რისხვა, მწყინარობა, ამპარტავა-
ნება. ამათ ბოროტთაგან გამოვლენ კორცნმოყუარება-
ნი, უწესოდ | ნებისა მიდევნებანი, რომლისა თვთეულად
არა არს ჟამი აღწერად, ვითარცა წინასწარმეტყუელიცა
იტყუს: „ჰამა იაკობ, განძღა, განსხუა, განსუქნა და დაუ-
ტევა ღმერთი, შემოქმედი თვისი, და განუდგა ღმერთსა
მაცხოვარსა თვისსა“.
- ღვრეთვე იქმნა ნათესავსაცა ამას შინა ქართველსა,
რამეთუ განძღეს და იშუებდეს, უწესოებად მიდრკეს
სიძვათა და მთრვალობათა შინა უ|გუნურნი კაცნი, ღმ-
ფის კარსა ზედა არა ყოფის ღირსნი და აწ კარსა ზედა
მყოფნი, დაღათუ კათალიკოზთა ორთავე და თავადთა
ამის სამეფოსათა და უმეტეს ივანე ათაბაგსა უმძიმდა
საქმე ესე, არლარა ინებეს მას თანა სამარადისო ყოფა,
არამედ განეშორნეს და თვის-თვისად იყოფოდეს, ამის-
თვის აღმოსცენდეს მიზეზნი ცოდვათა სიმრავლითა სა-
ქართველოსა მოოჯრებისანი, რომელი ქუემორე სი-
ტყუამან ცხად-ყოს².
- ქუეყანასა მზისასა აღმოსავლეთით კერძო, რომელსა
ეწოდების ჩინ-მაჩინი³, გამოჩნდეს კაცნი ვინმე საკურ-
ველნი ადგილსა, ყარაყურუმაღ⁴ წოდებულსა, უცხო | სა-
ხითა, წესითა და შესახედავადცა, | რამეთუ არცა ძუელ-
თა წიგნთა სადა იპოების ამბავი მათი, რამეთუ არიან
უცხოენა, უცხოსახე, უცხოცხორება. პურისა გემო არა
იციდიან, კორცითა და პირუტყუთა | სძითა ცხოვნ-
დებოდეს. ხოლო იყენეს ტანითა სრულ. გუამითა ახოვან,
ძლიერ ფერჯითა, შუენიერ, სპეტაკ კორცითა, თუალითა
მცირეჭურბიტ და გრემან, განზიდულ და საჩინო, თავითა
დიდ, თმითა შავი და ჯშირ, შუბლბრტყელი, ცხვრითა
მდაბალ ესოდენ, რომელ დაწუნი უმაღლეს იყენიან
ცხვრითა, და მცირედნი ოდენ ნესტუნი ჩნდიან ცხვრი-
თა, ბაგენი მცირე, კბილნი შეწყობილნი და სპეტაკ,

2 გამოვლენ] რომელ არს MQTm. 3 მიდევნებანი] მიმდგომლობანი MQTm. 4
ჟამი] ღამე MQm, ღში T. 5—6 ჰამა იაკობ... თვისი] განძღა, განსყენა იაკობ MQTm.
7 თვისსა]—MQTm. 9 რამეთუ] რათა MQTm. 9 იშუებდეს] იშოებდეს Mm, იშობ-
დეს T. 9 მიდრკეს] მიდრიკეს MQ. 10 სიძვათა] + მრუშებათა და m. 12 მყო-
ფნი M] მწნი Q, მეუენი Tm. 13 ათაბაგსა] ათაბაგისა MQTm. 15—15 უმძიმდა...
ყოფოდეს]—MQTm. 20 გამოჩნდეს] გამოჩნდეს MQTm. 21 ყარაყურუმაღ] ყარყუმო-
რად MQTm. 23 არიან] არა MQTm. 24 სახე] სახედ MQTm. 27—28 თუალითა... და
საჩინო] ჰრეტ და გრემან თვალთა მცირე და ძალითა საჩინო და განზიდულ MQTm.
31 ცხვრითა] დაწუთა MQm. 31~ცხვრითა მცირედნი ნესტენი ოდენ ჩნდიან MQm.

- ყოვლად უწუერული. ესევეთარი აქუნდა უმსგავსო სხე. და ნუ ვის გიკვრს, რომელ აღმატებული რამე შეენიერება აქუნდა ამათ მამათა და დედათა. ამას თანა მოეგო სიმკნე, მოისარნი იყვნეს რჩეულნი, მაგრითა მშვლდითა უცდომრად მსროლელნი, რომელთა ნაკრავსა ვერამან საჭურველმან უმაგრის. უფროს ცხენსა ზედა იყვნეს მკნე, რამეთუ აღზრდა მათი ცხენსა ზედა იყვის, საჭურველისა არასა მქონებელნი, მშვლდისა და ისრისა კიდე.
- ესე იყვნეს კაცი განსაკრვებელნი, რამეთუ იხილნი რა, სულელ საგონებელ იყვნინან, ხოლო ყოველი სიბრძნე იპოებოდა მათ შორის და ყოველი გონიერება მოეგო, მცირემეტყუელება. და ტყუილი სიტყუა ყოვლად არა იყო მათ შორის, არა თულ-ახუნინან პირსა კაცისასა, არცა დიდსა, არცა მცირესა, და უმეტეს საბჭოთა შინა, რამეთუ კეთილნი წესნი ეპყრნეს, ჩინგიზ ყაენისაგან განჩენილნი, რომელთა თვთეულად წარმოთქუმა გრძელ არს.
- ამათ აქუნდა სჯულად ერთისა ღმრთისა უკუდავისა თაყუანისცემა. პირი მზისა აღმოსავლეთით ქნიან და სამისა ჩოქისა ქნა და სამჯერ თაყუანის-ცემა და შუას თითისა ცერსა ზედა და ნებსა დადება და დატკაცუნება, და მეტი არარა.
- ხოლო უდიურნი კერპისმსახურნი იყუნეს, რომელთა ქუჯინად | უკმობდეს. ხოლო მოიპოეს წერილიცა ამა მცირედითა ასოთა, რამეთუ ათექუსმეტითა ასოთა დასწერენ წიგნსა, რომელ ადვილ სასწავლოცა არს და ადვილ გულისკმისსაყოფიცა. ამათვე შექნეს ქორონიკონისსახედ ათორმეტი წელიწადი ათორმეტთა პირუტყუთა ცხოველთა სახელსა ზედა და თვთოს პირუტყუს და | ცხოველს თვთოსა წლის მთავრობა განუჩინეს.

1—2 სახე] არს MQTm. 2 აღმატებული] აღმტვეებული MQ, აღმტვეებული T. 4 იყვნეს]—MQTm. 6 უმაგრის T] დაუდგნეს R.—MQm. 7 იყვნეს]—MQTm. 8 მქონებელნი] მქონებელი MQTm. 10 იხილნი T] იხილე (იხილვე) MQm. 12 გონიერება] გნბა Q. გონება MTm. 13 და]—MQTm. 14 მათ შორის] მას შინა Mm, მათ შინა QT. 14 თულ-ახუნინან] თულ ახუნანი (ახუნანი T) MQm. 16—17 ჩინგიზ ყაენისაგან] ჩინგის ყენისაგან Mm, ჩინგის ყნისგან Q. 19 სჯულად] სჯულოვად T, რჯულოვად MQm. 22 ცერსა] წუერსა R. 22—23 და დატკაცუნება] და ტკაცუნება MQT. 25 მოიპოეს] მოიპარეს MQTm. 30 სახელსა] სხლსა Q, სხლსა M, სახლს m.

- ვითარ ძუელ ოდესმე ელლინთა ბრძენთა ათორმეტთა ზოდთა, რომელ არიან ეტლნი მზისა და მთოვარისანი, ამათ ეტლთა თვთეულთა მისცეს მზისა საჯდომად ოცდაათ-ათი დღე, არათუ ცხოველნი არიან, არამედ ზოდნი, ეგრეთვე ამათ თვთოსა წელიწადსა მთავრობა განუჩინეს თვთოსა პირუტყუსა. რომელითა თორმეტივე გათავდების, თავსავე დაიწყებს, ვითარ ათცხრამეტული, ათცამეტური, ზედნადები და ზედექუსეული, რამეთუ ცხრამეტ წლად გააწევს და მერმე თავსავე დაიწყებს. და ეგრეთვე ესე თორმეტ წლად გააწევს, რომელსა უწოდენ სახელად ესრეთ: ყალღუნჯილ, უქურჯილ, ფარსინჯილ, თავლაინჯილ, ლუილჯილ, მოლილჯილ, მორინჯილ, ყონიჯილ, მეჩინჯილ, | თაღანჯილ, ნოხინჯილ, ყაყაინჯილ⁷. ესე არს სახელი ათორმეტთა ცხოველთა, რომელთა მისცეს მთავრობა თვთოსა წლისა თვთოსა პირუტყუსა, რომლისა პირველად თავ ყვეს ყალღუნ, რომელ არს თავუ, მერმე ზროხა, ავაზა, კურდღელი, ვეშაპი, გუელი, ცხენი, ცხოვარი, ყაპუზუნა⁸, ქათამი, ძაღლი, ღორი. ესენი აქუნდეს წელიწადის სათუალავად, ვითა ჩუენ ქართველთა ქორონიკონი. 5 10
- ხოლო აქუნდა წესად ერთისა ღმრთისა თაყუანისცემა, რომელსა თენგრი უწოდეს ენითა მათითა, და წიგნისა თავსა ესრეთ დასწერდეს: „მანგუ | თენგრი ქუჩუნდურ“, ესე არს, „უკუდავისა ღმრთისა ძალითა“. 15
- ესენი მცირედთა საზრდელთა განეშორებოდეს, ყოველსა სულიერსა ჭამდეს, ჯორცსა კატისა, ძაღლისა და ყოველსა. 20
- ამათნი ნათესაენი მრავალგუარად განყოფილ იყვნეს 25

T 251a
M 733

1 ძუელ] ძალ MQTm. 1 ელლინთა T] ელლინთა MQ, ელლინთ m. 2 რომელ] რომელთა MQm. 2 ეტლნი|+ეტლნი Mm. 2 მთოვარისანი] მთვარისა MQ, მთვარის m. 3 მისცეს] მისცემს MQm. 3 საჯდომაჲ] საჯდომთად Mm. 4 ზოდნი]ზომანი Mm, ზომნი Q. 6 რომელთა] რომელთა M, რომელთა m, რა T, რათ Q. 6 თორმეტივე] თორმეტთვე MQ, თორმეტთვე m. 7 დაიწყებს] დაუწყებს MQTm. 7—8 ათცამეტური] ცამეტური MQTm. 11 ყურყუნიველ MQm, ყურყუნიველ T. 11 უქრჯალ MQT, უქრჩალ m. 11 ფარსინჯალ MQTm. 12 თავლაინჯალ MQ, თვლა ინჯალ T, თვლაინჯალ m. 12 მოლიჯილ MQTm. 19 წელიწადის MQ. 19—20 ჩუენ ქართველთა] ქუენა MQTm. 22 თენგარი Mm, თენგარი Q. 22—23 წიგნისა თავსა ესრეთ დასწერდეს] წიგნისათა ვის ესრეთ დამწერელნი MQTm. 23 მან ქუთენგარი MQ, მან ქუთენგარ m, მან ქუთენგრი T. 25 მცირედითა MQTm. 25 საზრდლითა MQ, საზრდლით m, საზრდელლითა T. 26 კატისა T, კაცისასა MQm. 26 ძაღლისა R] და ძაღლისასა T, ძაღლისა M, ძაღლს m.

და არიანცა ჯერეთ, ხოლო ათორმეტთა ოდენ მოვიცხმნოთ
ნოთ სახელი. რამეთუ პირველი გუარი არს საყირთა,
ქინდნი, ყათნი, ჯალირი, ოირადი, სულდუსი, ნიპიმნი,
ყონღარდი, მანლუთი, თანლუთი, ყიათი და უილურნი⁹.

ხოლო უილურნი კერპისმსახურნი არიან, რომელსა 5
უწოდენ ქუჯინად. ესენი ენითა მათითა უწოდიან თავსა
მათთა მანლოლ, ხოლო ქართველნი თათრად, რომელთა
ეგონებ ერთსოფელელად.

- ამათთა ნათესავთა ყიათთა გუარისათა გამოჩნდა
R 349b კაცი ერთი, | სახელით თემურჩი, რომელ არს ჩინგიზ 10
ყაენი; ჰაეროვან, შუენიერი, ტანითა ახოვანი, თმითა
მომწითურო, ძლიერი, მკნე, შემმართებელი, მოისარი
m 509 კელოვანი, ღრმად გამგონე, განმზრახავი სვანი. ესე 15
წარვიდა ნიჭისა და პატივისა მოღებად უმთავრესისა
მათისა, რომელსა ხანობით უკმობდეს კელმწიფესა მათ-
სა, რომელსა ერქუა ონ-ხან¹⁰. ვითარ იხილა, შეიყუარა
სიკეთისა მისისათვს, დიდსა პატივსა აღიყვანა, უწარ-
ჩინებულეს ყოველთა სწორთა მისთა, და მკედართა
M 734 მოწყუედლიან ურჩთა და გამდგომთა მისთა, ვინაცა 20
ყოვლგნით გამარჯუებულნი მივიდის პატრონსა მისსა
Q 159b ონ-ხანს კელმწიფეს წინაშე. ხოლო მან უაღრესსა პატივ-
სა აღიყვანის. ესე შეიშურვა | ძმამან ონ-ხანისმან, სახე-
ლით უთქინ, და შვილმან ქურაქ, და შეასმინეს: „ნებავეს
T 251b დაპყრობა შენი მეფობისა, რომელსა ხანობით ვინა ყაე- 25
ნობით უწოდენ“. და მან განიზრახა მოკლვა მისი. გარნა
R 350a აგრძნა თემურჩი, რამეთუ უთხრეს ორთა ვიეთმე კაც-
თა, რომელთა სახელი ერთისა ქალექ და მეორესა ბად¹¹:
„ჰნებავეს სიკუდილი შენი“. ხოლო იგი იელტოდა და

1 მოიკსენოთ MQTm, 3 ქენდნი Mm, პინდნი R. 3 ჯალილი Mm. 3 ნაპინა T.
4 სულყოღარდი Mm, ყონიარდი T. 4 ყიათა MQ, ყითა T, ყითთ m. 5 ხოლო
უილურნი—MQTm. 5 რომელსა| ძალთა Mm. 6 ქუჯინათ MQT, ქუჯენთა m,
ქუნჯითად R. 8 ერთ სოღელელად ერთ საველელად MQm. 10 ერთი—MQTm. 10 თემურჩი
MQTm. 10—11 ჩინგინ ყანს MQ, ჩინგინ ყანას m, ჩინგიზ ყანას T. 11 აეროვან
MQTm. 12 ღრმად| ღრმა და MQTm. 16 ონხნი MQm, ონხნად T, ონხანად R. 17
აღიყვანა| და MQTm. 18 მკედართა| + მკეღართა M. 19 მისთა| ამისთა MQTm.
20 მოწყუედლიან| ასწავლილიან MQTm. 20 და|—Mm. 20 მისთა|+ხეთა MQTm.
21 პატრონ MQTm. 23 ონახნისმან MQ. ონახნისმან m. 25 მეღობესა რომელსა| მე-
ფესა მათსა MQTm. 26 და მან განიზრახა R, განიზრახა QT. 27 ვითემ MTm. 28
ქლექ M, ქლქ Q, ქლაქ T. 28 ბდ MQ, შდ. T.

- ორნიცა იგი კაცნი მის თანა. მივიდა სახლსა და ხარგთა შინა, აპყარა დედა-წული და იარა ერთი დღე და ერთი ღამე. და მერმე დაყარა დედა-წული. ბარგი და ხუასტაგი წყლისა მის პირსა, რომელსა ჰქევან ბალჯუნი. და განუშორა ლაშქარი მცირედ და უკუდგა კევსა რასამე. 5
- და ცნა ონ-ხან სივლტოლა თემურჩისა, დევნა-უყო და მოეწია დედა-წულსა და ბარგსა მისსა. აღიღეს ტყუე ურიცხვ და დამძიმდეს ალაფითა ლაშქარი. ზედამოუტედეს თემურჩი ყოველთა თანა ლაშქართა. იქმნა ბრძოლა სასტიკი და ძლიერი, მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვ, და იძლია ონ-ხან. დევნა-უყვეს, შეიპყრეს, მოკლეს ონ-ხან. და მსწრაფლ დაესხა დედა-წულსა ონ-ხანისასა და კელთ-იგლო ცოლი და შვილი და ყოველი სიმდიდრე მისი, თვნიერ ქურაქ, უხუცესისა შვილისა, ონ-ხანისნი. 10
- და დაჯდა ტახტსა ონ-ხანისასა, უწოდეს სახელად ჩინგიზ ყაენი. 15
- M 735
R 350b || და ბრძოლა-უყო ყონღარდთ კელმწიფესა ალთუხანს¹², და სძლო და მოაკუდინა იგი და დაიპყრა მეფობა მისი. მერმე ქურაქ, შვილი ონ-ხანისი, მივიდა გორხანსა¹³ ვისმე თანა და ბრძოდა ჩინგიზ ყაენს. ხოლო მან ბრძოლა გორ-ხანს და მასცა სძლო. და მოკლა გორ-ხან და დაიმორჩილა გორ-ხანის ლაშქარნი. 20
- T 252a   ამისა შემდგომად უიღურთა ზედა წარემართა, რამეთუ უიღურნი | კელმწიფესა მათსა ედიყუთობით უკმობდეს. და ამას ეამსა სარჩუყ¹⁴ ვინმე იყო მთავარი უიღურთა, რომელთა გუარისა საქმენი განსაკვრებულ არიან, ვითა ზღაპარნი და არიან ზღაპარ და ცუდ, ამისთვის უჯერო არს აწ თქუმა. ჩინგიზ ყაენმან შეიწყნარა და პატივითა დაიჭირა, აღიხუნა მრავალგუარნი თათარნი და დაიმორჩილნა, და ყარყითიცა¹⁵ დაიმორჩილა. 25
30

1 მის] მისთა MQTm. 4 რომელსა]—MQm. 4 ბლაჯუნი MQT, ბალჯუნი m, ბლაჯუნი R. 6 ონხან MQT, ონახან m. 6 თემურჩისა MQTm. 9 თემურჩ MQTm. 10 ორგნითვე M. 11 იძლია ონ-ხან] + და იძლია MQm 14 ქულაქ MQTmR. 15 ონხანისა MQT, ონხანისს m. 16 ჩინგისყინ MQTm. 17 უყო] ყო MQTm. 17—18 ალთოხნას MQ, ალთოხნასა T, ალთოხანს m. 19 ქოლქლაქ Mm, ქოქლაქ Q, ქოლაქ T, ქულაქ R. 19 შვილი ონ-ხანისი]—MQTm. 19—20 გორხანასა MQT, გორხანას m. 20 მბრძოდა MQT. 20 ჩინგისყანს MQm (ყ'ნს Q), ჩინგის ყანას T. 20—21 ხოლო მან] და MQTm. 21 გორხანას MQTm. 21—22 გორ-ხან] ლეღვან მისმან MQTm. 22 დამორჩილნა MT, დიმორჩილნა m. 24 იღუიღელნი Mm, იღუიღერნი QT. 24 ედუთობით MQTmR. 25 მთავარი R, ემაურთა Mm, ემურთა QT. 28 ჩინგიზ ყაენმან კონიექტ. ჩინგის ყანსა MQTm, ჩინგიზ ყაენს R. 28 შეიწყალა Q, შეეწყალა R 28—29 და პატივითა] პავითა Mm 29 ახენა M, ახუნა QTm.

- და ვითარ მოიწყო თათართა ზედა, გამოჩნდა კაცნი ვინმე საკრველი, რომელსა თებ-თენგრობით უკმობ-
დეს. ესე მივიდა ყაენს წინაშე, იტყოდა თუ: „მე მას
Q 160a მთასა, რომელსა უწოდო ბალიყი, წარვალ, ღმრთისა
R 351a სიტყუა | მესმის. ამას ბრძანებს, ყოველი ქუეყანა თე- 5
მურჩის და მისთა ლაშქართათს მიმიცემია, და სახე-
ლადცა ჩინგიზ ყაენ ერქუას“.
- ხოლო თქმულ არს ესე: ვითარ ჩინგიზ ყაენი აღვიდა
მთასა მაღალსა, და გამოუჩნდა უფალი იესო ქრისტე,
M 736 ღმერთი ყოველთა. და მან ასწავა სამართალი, სჯული,
სიწმიდე | და სიმართლე, ტყუვილისა, პარვისა და ყოვე-
ლისა ბოროტისაგან განშორება და რქუა თუ: „მცნება-
ნი ესე დაიმარხე. ყოველი ქუეყანა შენთვის და ნათესა-
ვისა შენისათვის მიმიცემიეს. წადი და | აღილე ყოველი
m 511 ქუეყანა, რაოდენი გეძლოს“. 15
- ხოლო იქმნა რა ყაენად და მივიდა რა ხატაეთს, და
შევიდა რა ხილვად ეკლესიისა, იხილა ხატი მაცხოვრი-
სა იესო ქრისტესი, და მეყსეულად თაყუანი-სცა და
თქუა: „აჰა, კაცი იგი, რომელი მთასა ჩინეთისასა ვიხი-
ლე, ამ სახითა იყო, ამან მასწავა ყოველი წესი“. ესე 20
შეიყუარა ჩინგიზ ყაენმან და მას ჰკითხვედის და ამის
მცნება, რაოდენიცა ამცნო, ყოველივე მტკიცედ დაი-
ცვა.
- მერმე ებრძოლა ხატაეთის კელმწიფესა არსლან-
ხანსა¹⁶ ზედა და სძლო. ესრეთ კელთ-იგდო, რომელ 25
R 351b ორას ათასი კაცი | მოაკუდინა არსლან-ხანისა. ამისმან
მცნობელმან არსლან-ხან, სახლსა შინა შესრულმან ცო-
ლითა და შვილითურთ, ცეცხლისა მოდება უბრძანა |
T 252b მსახურთა მისთა, რომელთა ყვეს ეგრეთ და დაიწვა
არსლან-ხან დედა-წულითურთ. შევიდა ჩინგიზ ყაენი და 30
დაჯდა ტახტსა მას ზედა, დაიპყრა ხატაეთი. ესე აქამომ-
დე იყავნ¹⁷.

2 თებთუნ გვარობით MQTm, თებ-თენგრობით კონიექტ. 3 მოვიდა M. 3
ყანს შე MQ, ყანს წუ T, ყანას წინაშე m. 7 ჩინგიყან MQT, ჩინგი ყაენ m. 8 ესე
ვითარ] ესე ედ QT. 8 ჩინგიყან MQT, ჩინგი ყაენ m. 10 სამართალი] სიმართლე
MQTm. 15 რაოდენი] სადგან MTm, სდგნ Q. 16 ყანად Mm, ყნდ QT. 17 ეკლე-
სიისათა M, ეკლესიათა T, ეკლესიისა R. 18 თაყუანი-სცა და]—MQTm. 21 ჩინგიყან
Mm, ჩინგის (ჩნ-ვის T) ყნ QT. 21 ჰკითხვედის] აკურთხვედის R. 21 და (ამის)—MQTm
22—24 რაოდენიცა... ებრძოლა] — MQTm. 24 არსან Mm, არსლნ QT. 25 რომელი
MQTm. 26 არ სულან Mm, არსლნ Q, არსლანი T. 27 ასლან ხან MTm, ასლა ხნ Q.
29 ეგრეთ R] ებათი MQTm. 29 ჩინგის ყან MQT, ჩინგიყან m. 31 ტახტსა მას ზედა
R] ხატაეთზედა MQTm.

აწ ვახსენოთ მცირედ შვილთათვისცა
ჩინგიზ ყ:ენისათა¹⁸

- M 737 ამა ჩინგიზ ყაენსა ცოლნიცა მრავალი ესხნეს და შვილნიცა. და უხუცესის ცოლის სევენჯებისაგან¹⁹ ესუა შვილი, რომელსა ერქუა თუში, რომელსა ქართველნი ჯოჩიდ უწოდდეს. მეორე ჩალათა, მესამე ოქოთა, მეოთხე თული. ესე ოთხნი ყაენად განაჩინნა ხატაეთს მყოფმან. უხუცესსა თუშის მისცა ლაშქრისა ნახევარი და წარავლინა დიდსა საყვიჩაყეთსა ზედა, ხაზარეთს, რუსეთსა, ოვსეთსა, ვიდრე ბნელეთამდე. და ესე ყოველი ამას მისცა, და ამათ სხუათა უკანასკნელ ვაჯსენოთ.
- R 352a ესე მალალმან და ყოველთა კელმწიფეთა უდიდე|სმან ხუარაზმშა, რომელი მაშინ დღეთა სიმრავლითა მიმკცოვნებულ იყო და შვილისა ჯალალდინისდა კელთედვა სულტნობა და ქუეყანანი, რომელნი ეპყრა ჯეონს აქათ ხუარასნისა და ერანისა, ცნა რა მოახლება თათართა, მოუწოდა სპათა მისთა, ვითარ ექუსასი ათასთა |
- m 512 კაცთა, და წარემართა ჩინგიზ ყაენსა ზედა. ხოლო იგი ხუარაზმშას წინადაემთხ|ვა. იქმნა ძლიერი და ფიცხელი
- Q 160b ომი, რომელ მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვ სიმრავლე, და იძლიენეს ხუარაზმელნი. დაშთა რაზმსა შინა ბერი ხუარაზმშა მცირედითა ლაშქრითა, და თათარნი გარემოადგეს.
- T 253a ცნა ესე სულტანმან ჯალალდინმან, რომელი იყო კაცი მკნე, ქველი, შემმართი, უშიში ვითარ უჯორცო, ძალითა საჩინო, წყობათა შინა უცხო. მივიდა მცირედითა კაცითა შუელად | მამისა და მყის წარიყვანა მამათვისი, და ივლტოდეს ხუარასნად.
- ამისა შემდგომად ებრძოლა კუალადცა სულტანი ჯალალდინ მრავალჯერ, რამეთუ სამჯერ ჯეონს იქით

2 ჩანგი ყანისათა M, ჩანკი ყანისათა m, ჩნგის ყნისათა Q, ჩინგის ყენისათა T. 3 ჩინგი ყანს MQm. 4—5 ესუა შვილი, რომელსა ერქუა თუში (თუბის R)]—MQTm. 6 უწოდეს MQTm. 6 მეორე]—MQm, მორე T. 6 ოქროვა MQTmR. 7 ყაენად] ვენდა MQm, ყნდა T. 8 თუშის T, თუბის MQmR. 9 ხარაზეთის MQTm. 10 ბნელადე MQTm. 10—11 და ესე ყოველი ამას]—MQTm. 14 შვილი ჯალალდილისად MQm. 15 რომელსა MQTm. 16 ერანისა] + და MQTm. 17 და ვითარ MQTm. 17 ექუსი ათასთა MQTm. 18 ჩინგიყანს MQ, ჩინგიყანსა m, ჩინგი ყნს T. 19 ხორაზმშის M+ ზედა QT. 19 შინა დემთხვიენეს MQm, დაემთხვნეს T. 20 მოსწყვიდა MQTm. 26 წყობასა Mm. 27 შუელად] შვილად MQTm. 28 ხუარაზმად m.

M 738 შე|ება და ოთხჯერ ხუარასანს, ჯეონს აქათ. ვინათჳს
 R 352b ღმერთსა ცოდვათა|ჩუენათჳს მიეცა ყოველი ქუეყანა,
 იძლია სრულიად და ივლტოდა. ცნა რა სივლტოლა ამისი
 და სიმაგრეთა შინა შევლტოლა ჩინგიზ ყაენმან, წარმო-
 ავლინნა ორნი თავადნი ზემოვსენებულნი, იამა და სან- 5
 პიანი²⁰, რომელთა ქართველნი სება-ჯებობით უწოდიან,
 რათა მოვლონ ქუეყანა ხუარასნისა და ერაყისა, სადამ-
 დი ეძლო სლვად, და განიხილონ ქუეყანა.
 ესენი წარმოვიდეს ათორმეტი ათასითა მკედრითა და
 თვნიერ საქურველისა და საზრდელისა ქონებისა, არა- 10
 მედ მშკლდნი ოდენ, უკრმლოდ. განვლეს თურანი, ჯეო-
 ნი, ხუარასანი, ერაყი, ადარბადაგანი, და მოიწივნეს გან-
 ძას. და ვერავენ წინააღუდგა. თუ ვინ სადა გამოჩნდის,
 ყოველთა სძლიან.
 და მოიწივნეს საზღვართა საქართველოსათა, ქუეყანა 15
 გაგისა, იწყეს დარბევა. და ცნა ესე ვარამ გაგელმან და
 ივანე ათაბაგ|მან, და აცნობეს მეფესა უცხოთა ნათესა-
 ვისა მოსლვა, უცხოთა ენითა, ოკრებად სომხითისა. მე-
 ფემან მოუწოდა სპათა თვსთა, იმერთა და ამერთა. და
 R 353a შეკრიბა ოთხმოცდა|ათი ათასი მკედარი, და წარემარ- 20
 თნეს თათართა კერძ, გაგისა ბოლოს მდგომთა. იქით
 ივანე ათაბაგი და ძმისწული მისი, ზაქარიას ძე ამირ-
 სპასალარისა, შანშე, და ვარამ გაგელი, მსახურთუხუ-
 ცესი, მოერთნეს დიდითა ლაშქრითა. და წარემართნეს.
 ხოლო ივანი დაბანაკებულნი წყალსა ზედა ბერ- 25
 M 739 დუჯსა, და აწ საგ|იმად წოდებულსა, მყის ამკედრდეს
 და ეწყვნეს ურთიერთას. და იქმნა ძლიერი ბრძოლა.
 T 253b ნახევარნი | ივლტოდეს თათარნი და ნახევართა | მზი-
 Q 161a რი ეყო. უკანით მოუყდეს. მაშინ მოიწია რისხვა ზეგარ-
 დმო უსჯულოებათა და ცოდვათა ჩუენათჳს, და ივლ- 30
 ტოდეს ქართველნი სპანი და თვთ მეფე ლაშა, და ური-

1 აქათ m. იქით MQT. 2 ღთისა MQTm. 2 ქუეყანა|+და MQTm. 3 და ივ-
 ლტოდა. ცნა რა R]-MQTm. 4 შინა]-MTm, შა Q. 4 ჩინგის ყან MQTm. 5-6
 სლპიანი R, სანპიანი m, სანპიანი M, სანპიანი T. 7 რათა მოვლონ| რომელთა მრ-
 ვალი MQTm. 7 თა]-და MQTm. 8 და განიხილონ| განახლონ MQTm. 10 თვნი-
 ერ]-MQTm. 10 საქურველთა MQTm+და R. 10-11 არამედ| მიმ ზგომი MQTm. 11
 ოდენ]-MQTm. 12 აიდარბაგანი MQTm. 14 ყველთა M, ყველთა m. 17 უცხოთა Mm.
 17-18 ნათესავსა MQTm. 18 ოკრებად| ოქრობად MQTm. 20 ათასნი მკედარნი MQ,
 ათასი მკედარნი T, ათასნი მკედარი m. 23 მსახურთა უხუცესი MTm. 25-26 ბერდაჯსა
 MQm, ბერდაჯ სა T. 26 საგიმად| სგიმად MQ. 27 ბრძოლა| ომი Mm. 30 ურჯულობათა
 MQT, ურჯულობათა m. 31 ქართველნი|+და MQTm.

ცხუ სული ქრისტიანე მოკუდა. სადა-იგიცა დიდი ივანე ათაბაგი ძლით ცოცხალი განერა. და სამცხისა სპასალარის, მეჭურჭლეთუხუცესის ყუარყუარეს შვილი ბექაი მოიკლა ძლიერად მბრძოლი. და აქა იქმნა მოწევნა სრულიადისა ღმრთისა რისხვისა და განწირვა ქართველთა ნათესავისა სიმრავლისათუს უსჯულოებათა ჩუენთათუს. და იქმნა უკუჭეცევა სუესვანისა ბედისა, მადლისა და საჩინოსა დავითიანისა დროშისა გამარჯუებულისა, რამეთუ, რადგან მიეცა ღმერთსა დიდსუესა და დიდბედისა დავითისდა გამარჯუება, აქა ქამამდი სვანი იყო ბრძოლათა შინა დროშა დავითიანი და გორგასლიანი. ხოლო აქა, ვითარ იქმნა ცვალება ბედისა ქართველთა ნათესავისა. არღარა მიეცა ძლევა თათართა ზედა ვიდრე ქამამამდე ჩუენთა.

R 353b

m 514

M 740

R 354a

T 254a

ესრეთ ღტოლვილნი მოიწივნეს ქალაქსა ძლიერნი იგი და სახელოვანნი, რომელნი სულთქმითა და მწუხარებითა შეიციებოდეს. ხოლო თათარნი მოიწივნეს სამშვილდამდე და მიერ უკუნჩქეს, რომელთა ქმნეს საკრველი ესე საქმე: წარვიდეს გზასა დარუბანდისასა, ვერცა შარვანშა წინაღულდა და ვერცა დარუბანდელნი. განვლეს კარი დარუბანდისა და შევიდეს ყივჩაყეთს, რომელთა ბრძოლა აჰკიდეს. და მრავალგან შემოებნეს ყივჩაყნი და ყოველგან თათარნი მძლე ექნეს. და წარვიდეს ომითა, უსაჭურლონი, ვითარცა მითქუამს, უჭედელითა ცხენითა ესოდენ გზათა მავალნი, განვლეს ყივჩაყეთი და შემოუარეს ამა დარუბანდისა ზღუასა გარე და მიიწივნეს გელმწიფესა მათსა ჩინგიზ ყაენს წინაშე ყარაყურუმს. და ქმნეს საკრველი ესე საქმე, მოუსუენებლად სლვა ამა ყოველთა გზათა უჭედელითა ცხენითა, ყარაყურუმით წარმოსრულნი მუნვე მიიწივნეს.

2 ათაბაგი ვითარცა MQTm. 2 ძლით... და—MQTm. 3 მეჭურჭლეთა უხუცესის MQTmR. 9 რადგან რადგინ MQm, ვინათგან R. 9 ღმრთისა MQm. 10 დავითსდა და დავითს MQTm. 10 გამარჯუებულისა MQTm. 14 ღმრთე Mm, ღმრთემდე T. 16 სახელოვანი MQTm. 17 შეცვლებოდეს MQ. 18 სამ მშვილდამდე MQ, სამშვილდამდე T, სმა შვილთამდე m. 19 დარუბანდისა MT, დარუბანდისა Q, დარუბანდისა m. 20 შარვანშა MQT, შარვანშა m. 20 დარუბანდელი MQTm. 21 ყივჩაყეთისასა MQTm. 22 აჰკიდეს აუარეს MQTm. 23 ყივჩაყნი MQm. 23 ყოველგან MR. 23 მძლე მძლე Mm, მრგ T. 26 შემოუარეს შემოყარეს MQm. 27 მწივნეს MQT. 27 ჩინგიზის MQTm. 28 დაყარა ყომორს MQ, და ყარაყომორს T, და ყარაყომორს m. 28 ქმნა MQTm. 30 ყარაყუმორითა MQm, ყარაყუმორითა T.

- ამისმან მცნობელმან ჩინგიზ ყაენმან, რომელ ყოველგან სძლიეს თათართა, წარმოავლინა შვილნი მისნი ხუარასანს სულტანისა ჯალალდინის ძებნად. ცნა ესე სულტანმან ჯალალდინ, შეიყარა და მრავალჯერ ბრძოლა ქმნა, ვითარცა ვთქვ. და იგრძნა რა სრულიად ძლეულება, აიყარა დედა-წულითა და ლაშქრითა, თანაჰყვა დედა-წულით კაცი ასორმოცი ათასი, და ივლტოდეს პირისაგან თათართასა.
- Q 161b | ვითარ გარდაცდა წელი, არავე დასცხრა გულისწყრომა უფლისა, რომლითა განვარისხეთ, დასნეულდა²¹ მეფე ლაშა. მოუწოდა ყოველთა წარჩინებულთა სამეფოსათა, შევედრა დაჲ თვისი რუსუდან ცრემლითა მომდინარემან და თქუა: „უწყი უმანკოება და ერთგულება მეფეთა ნათესავისაგან თქუენ მკვდრთა საქართველოსათა. შეხედვებითა ღმრთისათა მიგათუალავ დასა ჩემსა, რქუსუდანს, რათა შემდგომად ჩემსა მეფე-ჰყოთ, ვითარ არს ჩუეულება ნათესავისა თქუენისა, ერთგულებით მონებდით და სიმკნითა თქუენითა დაიცევით ტახტი მტერთაგან უვნებელად. დაღათუ არა მამაკაცი არს, არამედ დედაკაცი, არა აკლია სობრძნესა და სამეფოთა საქმისა ცნობასა. თქუენ, წარჩინებულთა ამის სამეფოსათა, იცით და გავსოვს წყალობა და ნიჭი და პატივი სანატრელისა და კეთილად მოვსენებულისა, მეფეთა შორის ბრწყინვალისა დედისა ჩემისა. ეგრეთვე, თუ ღმერთსა უნდეს, დამანცა ჩემმან | იცის პატივი თქუენი. აწ შეგვედრებ წინაშე ღმრთისა, რათა მეფე-ჰყოთ იგი შემდგომად ჩემსა. ხოლო დასა ჩემსა, რუსუდანს, ვამცნებ წინაშე ღმრთისა და სასმენელად თქუენდა ყოველთა, რათა აღზარდოს შვილი ჩემი დავით. რაემს ეძლოს მეფობა და მკვდრობა, რომელ დავით მეფე-ყოს,
- R 354b
- M 741
- m 515
- R 355a
- T 254b

1 ჩანგიჯან MQTm. 2 სულტანს ჯალალდინს MQ, სულტანს ჯალალდინს T, სულტანსა ჯალალდინს m. 3 ესე] და M. 4 სულტან ჯალალდინმან MQT. 5 შეიყარა] შეიყუარა M. 6 ძლეულება] გრძნეულება MQTm. 6 აიყარა] იპყრა Q. 6 ლაშქრითა T, ლაშქართა Mm. 7 დედაწულით R, დედაწული MQTm. 10 რომლითა განვარისხეთ] ძალითა (m: ძლითა) განვარახეთ M. 10 დასნეულდა გორგ.] და სრულდა M, და დასრულდა QT, და ასრულდა m, აღისრულა R. 12 დაჲ Mm, და T. 14—15 საქართველოთა Mm, საქართველოსთა Q. 15 მიგათუალავ R] მიგათუალე MQm, მიგითუალე T. 19 უვნებელად] უვნებლად Mm, უვნებლად T, უვნებლად Q. 20 არამედ] და MQTm. 21 ცნობასა] მცნობასა MQTm. 22 ნიჭი] ჰური m. 23 კეთილად] კვალად MQm, კლ T. 24 შორის] შორს MQ. 25 ჩემმან] ჩემან MQ, ჩემნი T. 26 ჰყოთ]—MQm. 27 ჩემსა] რათა Mm. 27 აღზარდოს MQTm.]

და იგი დაადგინეთ მეფედ და შემკვდრედ მეფობისა ჩემისა. დალათუ ყრმა არს, და ინებოს ღმერთმან აღზრდა მისი, ვჰგონებ, რომე შემძლებელ არს პყრობად მეფობისა, კეთილითა ასაკითა არს და ჰაეროვან“.

R 355b ვითარ დაასრულა ბრძანება, შეისუენა²², რომლი- 5
M 742 სათვს არს გლოვა და მწუხარება მიუთხრობელი, რომელ დამან მათმან რუსუდან აღასრულა გოდებანი მრავალ დღე. და წარიყვანეს სამკვდროსა მათსა გელათს.

II

1 ვითარ აღსრულდა მეფე, შეკრბეს წარჩინებულნი 10
მის სამეფოსანი, იმერნი და ამერნი, კათალიკოზთა ორთავ წინამე, ნიკოფსით ვიდრე დარუბანდამდე, ყოველნი მორჩილებასა მათსა ქუეშე მყოფნი, და მეფე-ყვეს რუსუდან. დასუეს საყდართა სამეფოთა და მიულოცეს მეფობა წესისაებრ. 15

R 356a | ხოლო იყო რუსუდან ხილვითა შუენიერი, ვითა 20
Q 162a დედა მისი, მდაბალი, უხვ, პატივისმცემელი, პატიოსანთა კაცთა მოყუარე. ამან მოიწყო | ყოველი საბრძანებელი და მეფობა მშვდობით, და აღივსო ყოველი სამეფო რუსუდანისა ყოვლითა კეთილითა. 25

იწყეს უძლებება და განცხრომა ყოველმან ასაკმან და მიიქცეს ყოველნი სიბოროტედ. და ვითარ არა გამოიცადეს ღმერთი, ამისთვის მისცნა იგინი ღმერთმან უჯეროდ გინებად და ჯოცად წარმართთა, რამეთუ მეფეცა რუსუდან ჩვეულებითა წესსა ძმისა მისისასა ვიღოდა. 25
T 255a | ამისთვის აღდგენ ბოროტნი უდიდესნი.

ესე შემოკსენებული სულტანი ჯალალდინ უღონო იქმნა რა ბრძოლილი თათართაგან, მოუწოდა სპათა მისთა და რქუა: „იციოთ და გაკსოვს ყოველთა მარზაპანთა | 30
M 743 და ერისთავთა კეთილი და წყალობა პაპათა და მამათა ჩემთა. აწ იციოთ, თუ რა მოიწია თქუენ ზედა და ჩემ ზედა უცხოთა ნათესავთა თათართაგან, და მრავალგზის ბრძოლა-ვყავთ და მრავალი ღუაწლი დავითმინეთ და |
R 356b განგებითა ზეგარდმოთა ყოველგან ვიძლიენით. აწცა

11 იმერნი და ამერნი] და იმერელნი M, იმერელნი m, იმერნი Q, და იმერ რანი T.
17 უხვ] უტყვი MQm, უტყუი T. 18 მოყუარე] მყრობელი MQTm, მოყვარული გორ გ.
21 უძლებება MQ. 22 ვითარ] ვინ MQTm. 25 ვიღოდა] ბოროტნი MTm, ბრტნი Q.
28 რა] რათა MTm. 33 ვყავთ] ვყოთ MQTm. 34 ყოლგან MQT.

- მოახლებულ არს მდინარესა ჯეონისასა, წინამბრძოლად წარმოავლინა ძე მისი უხუცესი. აწ ესე არს განზრახვა: ვინათგან მისცა ძლევა ღმერთმან, გონავს, დაუტეოთ ქუეყანა ესე, აღვილოთ დედა-წული, სიმდიდრე, ჯოგი. და წარვიდეთ საბერძნეთს, მუნ დავემკვდრნეთ. დალათუ თათარნი გუძლევენ, გარნა ყოველთა ნათესავთა ჩუენ ესპლიოთ. უკეთუ ვინ ინებოს, წარმოვიდენ ჩემ თანა და | თუ სთნავს ვისმე, იყავ შინა, რამეთუ ნება იკავნ ყოველთა სათნოდ უკუნისამდე“.
- ყოველთა თქმული ესე ეკეთა, აღიღეს დედა-წული და მოიწივნეს ადარბადაგანსა, კაცი ვითარ ასორმოცი ათასი. და მოიწივნეს ქუეყანად მკარგრძელთა, რამეთუ ივანე ათაბაგსა ეპყრა დვინი, და ანისი მიეცა ძმისწულისა მისისა შანშე მანდატურთუხუცესისათს.
- და ესე ხუარაზმელნი მოვიდეს წელსა მესამესა ლაშა გიორგის მიცვალებისაგან ტყუენვად, მოოგრებად ქუეყანათა დვინისა და კერძოთა მისთა. ცნეს რა ივანე ათაბაგმან და ვარამ გაგელმან, მივიდეს მეფესა რუსუდანს წინაშე. მოაქსენეს მოსლვა ხუარაზმელთა, თვთ დიდისა სულტნისა ჯალალდინისა, კოცად და | მოსრვად ქრისტიანეთა. ესრეთ უწყალოდ მოსრვიდეს, რომელ არცა თუ | დედათა და ჩვლთა ყრმათა რიდებდეს.
- ვითარ ცნა რუსუდან შემოსლვა ხუარაზმელთა სამეფოსა შინა მისსა, მოუწოდა ყრმათა იმერთა | და ამერთა, მოიღო დროშა სეფე და მოუწოდა ივანე ათაბაგსა, რომელ მას ჟამსა მიმკოვენებულ იყო, არა განცხადებულად, არამედ ფარულად მონაზონქმნულ იყო, კაცი აქამომდე გონიერი და სათნოებიანი². განაჩინა მეფემან რუსუდან სპათა მისთა თავად, უბოძა დროშა სეფე სვანი, წარავლინა ბრძოლად სულტნისა.
- ხოლო მიიწივნეს დვინსა და ამობერდს. დაებანაკა ხუარაზმელთა სოფელსა, რომელსა ჰქვან გარნისი. და

3 ვინათგან R]—MQTm. 8 თუ] სთუ MTm. 8 ვისმე]—MQTm. 9 ყოველთა]—MQTm. 10 თქმულ MQTm. 10 ესე ეკეთა] ესე ესე MQTm. 11 აღდარ ბაგანსა MQ, აღდარბაგანსა m, აღდარ ბაგანსა T. 13 ეპყრა] ეურა Mm. 13 დვინი] და ვინი (T: დავინი) MQm. 13 და ანისი] დანისი Mm. 14 შანშა MQT. 17 დვინისისა MQ, დვინისასა T, დავნისისა m. 18 ათაბაგი MQTm. 18 გაგელა MQTm. 22 და]—MQTm. 22 რიდებდეს] + უწყალოდ მოსრვიდეს MQTm. 26 მიმკოცებულ MQTm. 27 არამედ] არა MQTm. 28 გონიერი გორგ.] გარნა MQTm. 28 სათნოებიანი MQTm. 29 თავად]—MQTm. 29 სეფე ჩე. კონიექტი. მეფე MQTm. 31 დვინისა MQT, დვინის m. 31 ამობერდესა MQm, ამომბერდეს T.

მი-რა-ვიდეს სპანი მეფისანი, წინაგანეწყო სულტან ჯალ-
აღდინი. აქათ ივანე ათაბაგმან განაწყო სპანი მეფისანი
im 518 იმიერ და ამიერ, და აჩინა | წინამბრძოლად თორელნი
R 357b და ძმანიცა იგი ორნი ახალციხელნი, შალვა | და ივანე,
სახელოვანნი იგი მბრძოლნი, ვითარ წესად არს სახლისა 5
მათისა წინამბრძოლობა.

ვითარ დაეახლნეს წინამბრძოლნი და სულტანი, აქა
დაიპყრა ფერჯი ივანე ათაბაგმან, იტყუან შურითა ყო
ახალციხელთა შალვა და ივანესითა. ში შური, ყოველთა 10
ბოროტთა დასაბამი და ძვრად მომწყუედელი ნათესავისა
კაცთასა და ყოველთა ნათესავისა მწყლველი! ვითარ
M 745 ურიითა ღმრთის მკლველობა არწმუნა, და კუალად |
ამათსა უბოროტესი უგბილი და უღმობელი და საქარ-
თველოსა სრულიადი მოსპოლვა, ვითარ ქუემორე სი-
ტყუამან ცხად-ყოს, ათაბაგსა ივანეს არწმუნა, რომელ 15
ქამსა წყობისა და ქამსა ომისასა უკუნდგა და არღარა
ვიდოდა მბრძოლთა კერძ.

ხოლო წინამბრძოლთა ყოველთა მოუვლინეს კაცი |
T 256a და რქუეს: „დაახლებულ ვართ სულტანსა და სპათა მის-
თა. ჩუენ დიდად უმცირეს ვართ და ომი ძლიერი წინა- 20
გვც, და წარმოიძალონ მკნეთა სპათა მეფისათა და სიმ-
კნემან შენმან“. ესე ორგზის მოუვლინეს, ხოლო იგი
არასა მიუგებდა. ხოლო ვინათგან წინამბრძოლნი თო-
რელნი და უმეტეს ახალციხელნი შალვა და ივანე ახოვან
R 358a იყვნეს და წყობათა შინა სახელოვანნი, | არღარა რიდეს 25
სიმრავლესა სულტნის სპათასა. ვითა მკეცნი ზედამიე-
ტევენეს, რომელთა შინა იქმნეს ძლიერი ომი. მოსწყდა
ორგნითვე ურიცხვ. და ძლიერად ბრძოლობდეს შალვა
და ივანე, ახოვანთა და ძლიერთა სრვიდეს. განგრძელ-
და ომი სასტიკი. ივანე ათაბაგი და სპანი ქართველთანი 30
im 519 ხედვიდეს ძლიერსა ომსა და არა შეიწყალებდეს თ|ანა-
მოწათესავეთა და ერთსჯულთა ქრისტესალმსარებელთა
Q 163a თორქელთა და მათ თანა მრავალთა სახელოვანთა, არა-

3 იმერ და ამერ MQ. 5 სახელოვანი MQTmR. 9 ივანესეთა Mm. 10 ძვირი
Qm, ძვრ TR. 11 ყოველთა|—MQTm. 11 მწყლველი ვითარ] ზედა სწყლავს კუალად
MQTm. 12 მკლველობა] მკლველთა MQm, მკლველთა T. 12 არწმუნოს Mm. 16 წყო-
ბისასა T. 16 უკუნდგა|—MQTm. 19 დაახლებულ] და ახლებულ MQT, ხილვებელი
m. 19—20 მისთა|—MQTm. 20 დიდად|+და MQTm. 20 ჰომი MQTm. 23 მიუგებდა|
მიუდგებოდა MQTm. 24—25 ახოვანი იღონეს Mm. 25 სახელოვანი MQTm. 30 ათაბა-
გი|—MQTm. 32 ერთსჯულთა MQTm.

მედ დგეს შორით. და არა ინება შევლა ივანე ათაბაგ-
მან, რომელსა შურიტა იტყვან ამას ყოფად და არა თუ
შიშითა.

- და ვითარ განგრძელდა ომი, ცხენნი ორთავე ძმათა
 M 746 ახალციხელთა და ქუცოცეს, და ქუეითნი მკნედ იბრძო- 5
 დეს, და მოისრვოდის ორგნითვე ურიცხვ, და უმეტეს
 თორელნი. და ვითარ შენივთდა ძლიერად ომი, კრმალ-
 ნიცა ახალციხელთანი გატყდეს ჩაბალახსა ზედა, ივლ-
 ტოდეს ქართველნი, ხოლო შალვა მუნვე შეპყრობილ
 იქმნა სიმრავლისა ფრიადისა მიერ, და ივანე, გარნისისა 10
 კლდესა შელტოლვილი, ზენაკერძო მოტევებულითა
 კვითა მოიკლა. | ხოლო შალვა წარიდგინა სულთან ჯალ-
 M 749 ალდინსა წინაშე, რომელი იცნეს ნახჭევნელთა და ადარ-
 Q 164a ბადაგნელთა | და ხვევ-სალმასელთა³ და მოაკსენეს
 T 257b სულტანსა ახოვანება და წყობათა შინა სიჭველე მისი, 15
 m 522 არა მოკლა და თვისთა თანა იპყრა პატივითა და მიანიჭ-
 ნა ქალაქნი ადარბადაგანისანი, თავადთა თანა პატივ-სცა,
 რომელი შემდგომად წელიწდისა ერთისა მოიკლა სულ-
 ტნისა მიერ არადატევებისათვის სჯულისა.
- ხოლო ივანე ათაბაგი უკუნიქცა ბიჯნისად, და სულ- 20
 R 359a ტანი მიიქცა ადარბადაგანს და ნახჭევანს და | მიერ აღა-
 ოკრებდეს საქართველოსა, არბევდეს და ტყუე-პყოფ-
 დეს და სრულიად უწყალოდ კოცდეს, და არავინ იყო
 ნუგეშინისმკემელი მათი. შემდგომად ორისა წლისა მი-
 T 258a იცვალა | ივანე ათაბაგი და მთავარ-ყვეს ძე მისი, ავაგ, 25
 და უბოძეს ამირსპასალარობა.
- ამისა შემდგომად უდიდესნი ბოროტნი შეიცვიდეს
 M 750 ნათესავსა ქართველთასა: მოახლებულ იყო სრული- 30
 ად მოსპოლვა სიმრავლისათვის უსამართლობათა ჩუენ-
 თა. რამეთუ აიშკედრა სულტანმან საქართველოსა შე-
 მოსლვად და მეფე-ყოფად თავისა თვისისა. მივიდა და
 მოაოჯრა ყოველი ქუეყანა დვინისა, კუსტისა დვინისა
 და ყოველი ანისი, სომხითი, გაგი განძამდე, შანქური.

1 არა| რა Mm, რა T. 2 შურთა| შერთა Nm. 2 ცყვენ მეს|—MQTm. 2
 ყოფად MTm, ყედ Q. 2 და|—MQTm. 4 ცხენი MQTm. 5 ქოცნი MQTm 11
 შევლტოლვილი MT, შევლტოლვილი Qm. 13 რომელ MQTm. 13—14 ადარბაგნელთა
 MQTm. 15 წალობათა Mm. 17 ადარბაგნისანი MQTm. 18 რომელი ხოლო R.
 21 მიიქცა|—MQTm. 21 ადარბაგანს და| ადარბაგნს Mm, ადარბაგნს T. 23
 სრულად MQTm. 25 ავაგ T, ავაგ MQmR. 32 კუსტისა დვინისასა ჯავახ, კუტ-
 სთა (კუტსთა m) დანსისა MQTm. 33 ბანქური Mm.

უწინარეს ამისა ვარამ გაგელსა, კაცსა გონიერსა და ლაშქრობათა შინა წარჩინებულსა, ამას აქუნდა შანქტური და მიმდგომი მისი ქუეყანა. ესევეთარნი ჭირნი და შფოთნი იძრვოდეს.

R 359b
m 523

ამათ ჟამთა შინა მოყევანა მეფესა ორტულის შვილი⁴ 5
მძველად ერთგულებისათვის, რომელი კეთილი იყო | და
სრული ასაკითა, შუენიერი გუამითა, მკნე, ძლიერი ძა-
ლითა. ვითარ განიცადა, სთნდა მეფესა რუსუდანს და
ინება ქმრად მიყვანება მისი, რომელი აღასრულაცა და
იქორწილა ორტულის შვილი, რომლისგან იშვა ასული 10
სიტურფეადმატებული და უწოდა სახელი სანატრელი-
სა დედისა მათისა თამარ. და კულად მიუდგა და შვა
ძე, უწოდა დავით. და კულად ზრდიდა ძმისწულსა მის-
სა, ძესა ლაშა გიორგისასა.

Q 164b

ხოლო ვითარ აღიზარდა ასული მათი თამარ, ესმა 15
საბერძნეთისა სულტანსა, ძესა ნუქარდინისა, ყიასდინ-
სა, ქმნულკეთილობა მეფისა ასულისა. ევედრა მრავალ-
თა ნიჭთა და ძღუენთა მიერ. რათა მისცეს ცოლად ასუ-
ლი მისი თამარ, და აღუთქუა ფიცითა | არადატევება
M 751
სჯულსა ქრისტიანეთასა. რომელი ისმინა მეფემან რუ- 20
T 258b
სუდან | და მისცა ასული მისი სულტანსა ყიასდინს,
რომელი-ესე უჯერო იყო ქრისტიანეთა მიერ, რამეთუ
R 360a
დიდითა დიდებითა მისცა | აწყუერი ზითვად.

გარნა პირველესენებულნი იგი სპარსნი ხუარაზმელ-
ნი მცირედ მოახლობდეს საქართველოსა, განრყუნიდეს 25
ქუეყანათა. მაშინ ცნა სულტანმან ჯალალდინ ავაგ ათა-
ბაგისა და ამირსპასალარისა ბიჯნის(ს) ყოფა, ინება ნახვა
მისი, მოუვლინა მოციქული და რქუა: „შენ ხარ ვახირთ-
უხუცესი, და ითუალავ საქართველოსა. თვითთა კაცითა
შევეკრბეთ, რამეთუ მნებავს სიტყუად შენ თანა“. სთნდა 30
ავაგს და ნება-სცა ხილვად. წარვიდა ჭურვილი ერთითა
კაცითა, და იქით სულტანი ხრამსა ზედა ბიჯნისისასა
ერთითა მონითა, ჭურვილი იგიცა, და შეკრბეს მახლო-

3 მიმდგომი მისი ქუეყანა| მიმდგომნი მისნი ქუეყანისა MQTm. 6 მძვე-
ლად| მძღავრად MQTm. 8 სთნდა R, სთნავს MQTm. 15 თამარი MQTm. 16—17
ყიასდინისა MQT, ჯალალდინსა m. 19 აღუქუა MQTm. 20 ქრისტიანისასა MQTm.
24 ხუარაზმელნი| და MQTm. 26 სულტანმა ჯალალდინმან MQT, ჯალალდინმან m. 28—29
ვახირთუხუცესი| მუაზარი (მოცაზარი Q, მოაზარი m) უხუცესი MCm. 29 და ითუ-
ალავ| დაითვალა MQTm. 30 შევეკრბეთ MCm. 30 შენ თანა| შენთა MQTm.
31 ჭურვილი| იქით MQTm. 32 და იქით|—MQTm. 32 ხრამსა MQ, ხრამსა m.
33 ჭურვილი MQTm.

ბელად ერთიერთისა. მაშინ იწყო სულთანმან სიტყვას
 თქუმად: „არა მოვედ მე რბევად საქართველოსა, არამედ
 ზავისა და მშუდობისათვის. გარნა თქუენ მსწრაფლ სა-
 ომრად აღიჭურენით და ფიცხლა შემებენით, და არა
 იქმნა მშუდობა. აწ ვინათგან წარჩინებულ ხართ ქარ- 5
 თველთა შორის და ვაზირი კარსა მეფისასა, ისმინე ჩემი:
 R 360b გასმია გუარი და ნათესავი ჩემი, სიდიდე სამეფოსა ჩე-
 M 752 მისა და სიმრავლე, რომელ არავის | კელმწიფესა ძალ-
 ედვა სწორება ჩემი. მე ვარ მალლისა და დიდისა კელ-
 მწიფისა ხუარაზმშას ძე და ფარმანსა ჩემსა ქუეშე იყო 10
 ყოველი სპარსეთი ადარბადაგნით ვიდრე ჯეონამდე და
 ჯეონით ვიდრე ინდოეთამდე, თურანი, ხატაეთი, ჩინ-
 T 259a მაჩინი და ყოველი აღმოსავლეთი. განგებითა ზენითა
 გამოჩნდეს ქუეყანასა ჩინეთისასა, ადგილსა შეურაცხსა,
 ყარაყურუმად წოდებულსა, კაცნი ვინმე საკრველნი, 15
 უცხონი და უცხოთა ცხოვებითა მყოფნი, რომელთა
 ყოველი აღმოსავლეთი დაიმორჩილნეს და მრავალნი
 კელმწიფენი მოსრნეს. კელმწიფედ ჰყვის კაცი ვინმე
 საკრველი, ღრმა და გამგონე, მკნე ბრძოლასა შინა, 20
 სახელითა ჩინგიზ ყაენი. ამან რა კელთ-იგდო ხატაეთი,
 M 746 | წარვემართე ლაშქრითა ერანითა, თურანითა, სპარ-
 T 256b სითა, თურქმანითა, და მრავალგზის ბრძოლა-ვყავთ
 ჯეონს იქით და უკანასკნელ ჯეონს აქათყა. გარნა იქმნა
 ქცეულება ბედისა ხუარაზმშას სახლისა და ყოვლგან
 R 361a ვიძლიე. და ვითარ განძლიერდეს | და ვცან, არღარა იყო 25
 ღონე, დაუტევე სამეფო ჩემი, წარმოვედ საქართველო-
 სა მშუდობისა და ზავისა ყოფად. მესმა სიმაგრე ქუე-
 ყანისა და ქართველთა ნათესავისა სიმკნე წყობათა შინა.
 აწ მნებავს, რათა შევერთნეთ მტკიცითა ფიცითა და
 ებრძოლოთ მტერთა. მესმიეს, რომელ მეფე თქუენი 30
 დედაკაცი არს, და მყოთ ქმარ მისა და მეფე თქუენ
 ზედა. და ვსძლოთ ყოველთა მტერთა ჩუენთა. უკეთუ
 არა ჰყოთ, მოოკრდეს სამეფო თქუენი. თქუ მე წარვი-
 დე, თათარნი ეგრეცა მოსულ არიან, თქუენ ვერა წინა-

2 მოვიდე MQTm. 6 შორს Mm, შ ს Q. 6 მეფისა MQT. 8—10 ძალ-ედვა...
 კელმწიფისა—Q. 10 ფარმანსა MTm. ფარსმნსა Q. 11 აიდარბაგნით MQT, აიდარ ბა-
 განი m. 11 ჭონამდე MQmR. 12 ჭიონით MQTmR. 15 ყარაყურუმად MQTm. 16
 რომელთა| თანა MQTm. 18 მოსრეს MQT, მოსნეს m. 20 ჩინგის ყან MQT,
 ჩინგიზ ყან m. 22 ვყავთ| ყვეს MQTm. 23 ჭიონს MQTmR. 23 აქათყა—MQTm.
 24 ყოვლგან MQ, ყოვლას T. 26 წარვედ MQTm. 29 შევერთნეთ MQT.

- M 747 აღუდგებით. წარავლინეთ კაცი მეფესა თქუენსა | წინა-
შე და აუწყეთ თქმული ჩემი, რამეთუ არა მნებავეს ოჯ-
რება საქართველოსა, არამედ დავიცვა მტერისაგან, და
თქუენ მიერ მე განვძლიერდე“.
- R 361b და ესმა სიტყუანი სულტანისანი ავაგს. არა პასუხ- 5
უგო, არამედ თქუა: „ვაუწყებ თქმულსა მაგას | მეფესა
და ვაზირთა მისთა“. მსწრაფლ წარავლინა კაცი წინაშე
მეფისა და აუწყა თქმული.
- ვითარ მოიწია თქმული ესე და იხილეს წიგნი, გან-
კრდა მეფე და უცხო-უნდა საქმე ესე. და მოუმცნეს 10
ავაგს არცა თუ სმენად საქმისა მაგისა, არამედ სრულიად
განყენებად. ხოლო ავაგ მიუმცნო სულტანსა. მან რა
მოისმინა, აიყარა და წარმოემართა ტფილისს, რათა
ბრძოლოს ქალაქსა.
- Q 163b ვითარ ცნა მეფემან მოსლვა | სულტნისა, აიყარა და 15
T 257a წარვიდა ქუთათისს, ხოლო ტფილისს მცველად დაუ-
ტევა ლაშქარი, თავად ორნი ძმანი ბოცოს ძენი, მემნა
და ბოცო.
- მოიწია სულტანი სომხითად, მოაოჯრა ყოველი სომ-
ხითი. დაეცნეს მკედრნი მისნი პირითა მახვლისათა. და 20
მოიწივნეს ტფილისად.
- ხოლო მცველნი ქალაქისანი აღიჭურნეს, და იქმნა
ძლიერი ბრძოლა. და ბრწყინვალე ძლევა აჩუენეს ქარ-
თველთა. | მერმე მიუვლინეს სპარსთა კაცი სულტანსა⁵
მიცემად ქალაქისა, რათა კართა, რომელსა სპარსნი 25
სცვიდეს, განუხუნეს და შიგნით ბრძოლა-უყვეს. ვითარ
განთენდა, კუალად აღიჭურა სულტანი, მინდობილი
სპარსთა შინაგანცემისა. ხოლო ამისნი უმეცარნი მცველ-
ნი | ქალაქისანი აღიჭურნეს და მივიდეს განძის კართა 30
კერძო, მემნა ბოცოს ძე და ძმა მისი ბოცო, და ეგულე-
ბოდა განსლვად და მუზარდისა დარქმად. მემნას სპარ-
სმან ვინმე აფთითა ძლიერ დაუხეითქა უმუზარადოსა
თავსა, განუპო და მყის დაეცა და მოკუდა. და იქმნა

3 მტრისაგან Q, მტერთაგან m. 9 და]—MQTm. 12—13 მან რა მოისმინა R]—
MQTm. 13 ტფილას Q, ტფილას Mm, ტფილისის T. 15 მოსელა MTm, მოსლვა
Q. 16 თბილისის MQm, თბილას T. 17 მემან MQTm. 23 ძლევა] ძლეულთა MQTm.
24 მერმე R]—MQTm. 24 სპარსთა გორ გ.]—MQTmR. 25 მიცემად ჯავახ., მიცემა
MQTmR. 25 ქალქსა Q, ქალისა Mm, ქლისა T. 25 სპარსნი] სპანი MQTm. 26
სცვიდეს] + და MQTm. 26 განუხუნა QT. 28 სპათა MQTm. 29 აღჭურნეს M. 29 გან-
ძასა MQ, განძას T. 30 მემან Mm, მემან QT. 31 მემანს Mm, მემანს QT.

შინათ ომი, რამეთუ სპარსნი ზღუდით მიერ ბრძოდეს განახუნეს კარნი სპარსთა ტფილელთა. ესრეთ რა შინა-
 განცემა იყო ქალაქისა, ივლტოდეს მცველნი ქალაქისა-
 ნი და შედგეს ისანთა. ბოცოს ძემან ბოცო გაამაგრა ისანი
 და ქმნა ძლიერი ომი. ხოლო არა შემინდობს ტყვილი გულისა მოგსენებად, თუ ვითარ იქმნეს ხუარაზმელნი შინაგან ქალაქსა. ვინმე უძლოსა მაშინდელთა თქმულთა და ქმნილთა და განსაცდელთა, რომელი მოიწია ქრისტიანეთა ზედა წარმართთა მიერ? აქა მეგულებს დადუმებად, რომელ საღმობიერსა | მიუთხრობ გულისა ტყვილითა. რამეთუ ესეოდენ მძკნვარედ იწყეს მოსრეად, ვითარ ჩვლიცა ძუძუთაგან დედისათა აღიტაცნიან და წინაშე დედისა ქვაზედა დაანარცხიან, და რომელსამე თუალნი წარსცევდიან. და რომელსა ტვნნი, და უკანის დედანი მოიკლვოდნიან. ბერნი უწყალოდ ფოლოცთა შინა ცხენთა მიერ დაითრგუნვოდეს, ჭაბუკნი ეკუთებოდეს, სისხლისა მდინარენი დიოდეს, ტვნი კაცთა, დედათა, ბერთა, ჩვლთა, თმა და სისხლი, თავი მკართაგან განშორებული, | ნაწლავნი ცხენთა თანა დათრგუნვილი, ურთიერთისა აღრეულ იყო. არა ჰყოფდეს წყალობასა, რამეთუ რომელნიმე დანითა ილლიასა დასობილნი, სხუანი — მკერდსა დაცემითა, რომელნიმე — მუცელსა და ზურგსა, განიგმირებოდეს.

ში საღმობიერი ღაღადი და დიდი ღაღადი! ცრემლთა, ყვირილთა და ზახილთა და ვაებათა საზარელთა კმათაგან იძვროდა ქალაქი ყოველი, რამეთუ უმრავლი უმრავლესი ერი ვითა ცხოვეარი შეკრიბეს, და კუალად ხედვიდეს ზოგნი საყუარელთა შეილთა, ზოგნი — ძმათა და მამათა, ცოლნი — ქმართა და ქმარნი ცოლთა უპატიოდ | მკუდარ მდებარეთა, ცხენთა მიერ დათრგუნვილთა და ფოლოცთა შინა ძაღლთა მიერ ზიდულ-

1 სპარსნი გორგ., სპანი MQTmR, 2 სპარსთა ჯავახ. 4 ისანთა R, ისნთა MQTm. 4 ისნი MQTm. 5 ხოლო| რათა MQTm. 6 მკსენებად MQ. 6 თუ| ხოლო MQTm. 9 ზედა|+აქა მიგლობის (მგ'ლების Q, მგლობის T) დადუმებად MQTm. 9 აქა მეგულების დადუმებად| აღსავსებისა (აღსევსებისა Tm) ძილთა (ძლითა QT) მიერ MQTm. 10 რომელსა ღმობიერსა MQTm. 10 მიუთხრობს MQTm. 10 გულისა| გარნა MQTm. 10—11 ტყვილთა MQT. 13 დაანარცხიან MQTm. 17 სისხლსა MQTm. 21 რამეთუ|—MQTm. 23 რწ'მე Q, რომელმან მე Mm, რწ T. 25 ზახილთა|—და MQTm. 25 ვაებათა|+და MQTm. 26 რამეთუ| რომელი MQTm. 29 ცოლნი ქმართა ჯავახ., ცოლთა MQTm.

- თა, და არცა თუ დაფლვასა მიწასა შინა ღირს-ჰყოფდეს.
- Q 165a ეკლესიანი | და ყოველნი პატიოსანი სამსხვერპლონი
m 525 შეურაცხ იქმნებოდეს, და პატიოსანნი მღვდელნი ეკლე- 5
დეს. და ესე|ვითარნი ჳირნი მოიწივნეს, რომელ არა-
ოდეს ძუელთა სადმე წიგნთა მიერ სმენილ არს, რომელ-
ნი თანამეესწორებიან ქრისტეს ჳუარისა მცმელთა იუდი-
ანთა ზედა ქმნულთა, იერუსალიმისა⁷ სრულიადსა მოს-
M 753 პოლვასა ტიტეს და უესპა|სიანეს მიერ, ვითარცა ჟამთა- 10
აღმწერელი და მრავალმომთხრობელი იოსიპოს წარ-
მოიტყვის ესოდენ ძნელბედობასა იუდეელთასა, ვიდრედა
სამასა ბევრსა აღრაცხავს მამაკაცსა ოდენ, სიყმილისა
და მახვლისა მიერ აღსრულებულსა, რომლისა მსგავს
R 363b იქმნა ჟამსაცა ამას სარკინოზთა მიერ ქალაქსა | ტფი- 15
ლისისასა.
- ხოლო ვინათგან არღარა იყო ღონე და ლხინება ქა-
ლაქისა მცველისა ბოცოს და სხუათა მცველთა ქალაქი-
სათა, წარმოუვლინა მეფემან რუსუდან კაცნი ბოცოსა
და სხუათა მცველთა ქალაქისათა, რათა დაუტევონ
T 259b ისანი და წარვიდენ. და ვითარ | მრავალგზის მოავლინა 20
დასტური მეფემან დატევებად ქალაქისა, ძალითა დაარ-
წმუნა ბოცოს წარსლვა, ვითარცა სწერს ვინმე ბერი
მღვმელი.
- და ესრეთ რა ძლიერად ველთ-იგდო ქალაქი სულ-
ტანმან, კულად იწყო უბოროტესთა ბოროტთა ქმნად 25
ქრისტიანეთა ზედა. ესოდენ მძნვარედ მოსრვიდა, რო-
მელ სავსე იყვნეს ფოლოცნი, ხრამნი და კნარცუნი
მოკლულთა მიერ და უმრავლეს მკუდართა მტკუარსა
შეუტეობდეს. ამასთან არავე დამშვდნა ცუდრჯული
იგი და ბილწი, მოიგონა სხუაცა სიბოროტე, რომლისა 30

1 და არცა თუ| დაღაცა თუ MQTm. 1 მიწა Q, მიიწია MTm. 1 ჰყოფდეს| ყოფად MQTm. 5—6 არაოდეს|—MQTm. 6 მიერ| სადმე MTm. 7 მცემელთა MQTm. 7—8 იუდიანთა| იუდა MQTm. 8 ზედა ქმნულთა| ზე ქმნულ MQTm. 8 იერუსალიმისა MQTm. 8—9 მოსპოლვასა| მოუწოდს MQTm. 9 უსპანეს MTm, უსპიანეს T. 9 ვითარცა|+ იტყუის MQTm. 11 ძნელ შენობასა MQTm. 12 აღრაცხუასა MQ, აღრაცხუას m, აღ-
რაცხუასა T, ზღარაცხავს ყ ა უ ხ ჩ. 12 სიყმილსა MQT. 13 მგზავს Mm. 14 ჟამიცა MQ
Tm. 14 ამას| ამათ MQTm. 14—15 ტფილისისათა M, ტფილისისისა m. 16 და|—MQTm.
17 მცველსა| მოცავ, Mm, მ'ცვა Q. 18 წარმავლანა T, წარ მავლინა Mm, წარმ'ვ-
ლინა Q. 21—22 დაარწმუნა|+რომელმან MQTm, +მეფემან ყ ა უ ხ ჩ. 22 ვინმე|
ვინათგან მე Mm. 24 რა| რომელთა MQTm. 27 კნარცვი MQTm. 28 მტკუარსა|—
MQTm. 29 დაამშვდა MQT. 29 ცუდ რჯულნი MQm.

- M754 მ 526 ცსენება სირცხვილ-მიჩნს, გლოვათა და მიერ შევიცვები, თუ ვითარ განვარისხეთ და შემწყნარებელი ღმერთი არაშეწყალებად ჩუენდა: იწყო რღუევად ეკლესიათა, ვიდრე საფუძველადმდე აღფხურა, რომლისათვის იკადრა და კელ-ყო სიონისა გუბადსა შემუსრვად და ზედა ბილწისა საჯდომისა მისისა აღმენებად, რომელი-იგი კიდითა მალლითა და კრძლითა განვიდა აღსლვად. და ესეცა შესძინა, რამეთუ ხატი უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესი და ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისა, რომელი სიონს მკვდრ იყო, ბრძანა მოყვანებად და ვიდისა შესავალსა დადებად პირადმართ. და ბრძანა ყოველთა მათ პურობილთა ქრისტიანეთა, მამათა და დედათა, იძულებით დათრგუნვა პატიოსანთა ხატთა და დატეეება სჯულისა, უკეთუ არა ყონ, წარკუეთთათათა. და ვითარ აღასრულებდეს ბრძანებულსა, მოყვანდეს მამაკაცი დედათა თანა და იძულებდეს ესრეთ ყოფად. მრავალთა უკუე ბრწყინვალე ძლევა აჩუენეს არათავსდებად შეურაცხებად წმიდათა ხატთა და დატეეებად სჯულისა. ხოლო მრავალი სიმრავლე მამათა და დედათა იპოვა ახოვნად, რომელთა მიიღეს გვრგვნი წამებისა, რომლისა აღრაცხვა შეუძლებელ არს სიმრავლისათვის, რამეთუ ვპვონებ, ვითარმედ ათ ბევრ აღიწია რიცხვ მოკლულთა.
- R 364a ალმენებად, რომელი-იგი კიდითა მალლითა და კრძლითა განვიდა აღსლვად. და ესეცა შესძინა, რამეთუ ხატი უფლისა ჩუენისა იესოს ქრისტესი და ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისა, რომელი სიონს მკვდრ იყო, ბრძანა მოყვანებად და ვიდისა შესავალსა დადებად პირადმართ. და ბრძანა ყოველთა მათ პურობილთა ქრისტიანეთა, მამათა და დედათა, იძულებით დათრგუნვა პატიოსანთა ხატთა და დატეეება სჯულისა, უკეთუ არა ყონ, წარკუეთთათათა. და ვითარ აღასრულებდეს ბრძანებულსა, მოყვანდეს მამაკაცი დედათა თანა და იძულებდეს ესრეთ ყოფად. მრავალთა უკუე ბრწყინვალე ძლევა აჩუენეს არათავსდებად შეურაცხებად წმიდათა ხატთა და დატეეებად სჯულისა. ხოლო მრავალი სიმრავლე მამათა და დედათა იპოვა ახოვნად, რომელთა მიიღეს გვრგვნი წამებისა, რომლისა აღრაცხვა შეუძლებელ არს სიმრავლისათვის, რამეთუ ვპვონებ, ვითარმედ ათ ბევრ აღიწია რიცხვ მოკლულთა.
- Q 165b თავთა. და ვითარ აღასრულებდეს ბრძანებულსა, მოყვანდეს მამაკაცი დედათა თანა და იძულებდეს ესრეთ ყოფად. მრავალთა უკუე ბრწყინვალე ძლევა აჩუენეს არათავსდებად შეურაცხებად წმიდათა ხატთა და დატეეებად სჯულისა. ხოლო მრავალი სიმრავლე მამათა და დედათა იპოვა ახოვნად, რომელთა მიიღეს გვრგვნი წამებისა, რომლისა აღრაცხვა შეუძლებელ არს სიმრავლისათვის, რამეთუ ვპვონებ, ვითარმედ ათ ბევრ აღიწია რიცხვ მოკლულთა.
- T 260a და დედათა, იძულებით დათრგუნვა პატიოსანთა ხატთა და დატეეება სჯულისა, უკეთუ არა ყონ, წარკუეთთათათა. და ვითარ აღასრულებდეს ბრძანებულსა, მოყვანდეს მამაკაცი დედათა თანა და იძულებდეს ესრეთ ყოფად. მრავალთა უკუე ბრწყინვალე ძლევა აჩუენეს არათავსდებად შეურაცხებად წმიდათა ხატთა და დატეეებად სჯულისა. ხოლო მრავალი სიმრავლე მამათა და დედათა იპოვა ახოვნად, რომელთა მიიღეს გვრგვნი წამებისა, რომლისა აღრაცხვა შეუძლებელ არს სიმრავლისათვის, რამეთუ ვპვონებ, ვითარმედ ათ ბევრ აღიწია რიცხვ მოკლულთა.
- R 364b M 755 ესრეთ რა მოაოვრეს ტფილისი, იწყეს რბევად, ტყუენვად, კოცად და კლვად სომხითისა და კამბიჩიანის და იორისპირთა, ქართლს და თრიალეთს, ჯავახეთს და არტანს, ზოგი სამცხეს და ტაოს, კარნიფორას და ანისის მიმდგომთა.
- m 327 გაგრძელდა ესევეთარი კიოი და ზეგარდამომავალი რისხვა ხუთისა წლისა ეამთა. რამეთუ ორ წელ პირველ აღაოვრეს ქუეყანა და ხუთი წელი ქალაქსა დაყვეს და აოვრებდეს ქუეყანათა ამა ზემოკსენებულ-

1 ცრემლთა] სირცხვილთა MQm, სირცხვილთა T. 3 ღმერთი]—MQTm. 4 საფუძველადმდე] საფლავადმდე MQTm. 7 რომელი] სრულიად MQTm. 7—8 გრძლითა] და MQTm. 11 პირ აღმართა MQTm. 13 იძულებით M. 14 წარგუკუეთ MQ, წარგუკუეთ T. წარგუკუეთ m. 15—16 მოიყუენდეს MQTm. 16—17 და იძულებდეს ესრეთ ყოფად]—MQTm. 17 არა] რა MQTm. 21 შეუძლებელ არს] შეგინებულს MQT, შეუგინებელ არს m. 26 და (ორსპირთა] დორს სირთა MQT. 27 კარნიფორას] კარნი დორად არს Mm, და კარნი დორს T, კარნი დორს Q. 27 და (ანისის)]—MQTm. 30 წლისა]—ყო MQTm. 31 ქუეყანა]—Mm.

	თა. არღარა იყო შენებულება, თვნიერ ციხეთა და სიმაგრეთა, რამეთუ ქუეყანა საქართველოსა მიეცა ვანსარყუნელად ამის ძალითა, რამეთუ დაუტევეს მეფეთა და მთავართა სამართალი, მოწყალება, სიყუარული, სიწრფობება, სიმშვედე, სიმაართლე, და ამის წილ მოიბოეს ამპარტავანება, ზაკვა, შური, ჳდომა, სიძულილი, ანგარება, მიმძღავრება, კლვანი, პარვანი, სიძვანი, უწესობანი, ვითარცა იტყვს წინასწარმეტყუელი: „ვამ მათდა რომელნი კუალსა ბალამისსა შეუდგეს და საქმეს სოდომელთასა იქმან“, რამეთუ ყოველმან ასაკმან, ბერთა და ჳაბუკთამან, მცირითგან ვიდრე დიდამდე, მიაქციეს სიბოროტედ, რამეთუ სენი იგი სოდომელთა და საღმობა გომორელთა მოიწია. ამის ძალითა მისცნა იგინი ღმერთმან წარწყმედად ბოროტად, რამეთუ განვიწირენით ღმრთისა მიერ, რომელ დავივიწყეთ ღმერთი და ღმერთმანცა სამართლად დაგვიწყა. და მოოჯრდა ქუეყანა საქართველოსა ღიხთ აქათ, ვითარცა ჳმობს ესაია წინასწარმეტყუელი: „ვამ ნათესავსა ცოდვილსა, ერი რომელი სავსე არს ცოდვითა, ნათესავნი ბოროტნი, ძენი უსჯულოებისანი. დაუტევეთ უფალი და ვანარისხეთ წმიდა იგი ისრაელისა. რასღა იწყლვით და შესძინებთ უსჯულოებასა ყოველი თავი საღმობად და ყოველი გული მწუხარებად კუალთაგან ფერჯთა ვიდრე თავადმდე? არა არს მშვედობა მას შინა, მწუხარება, სიცოცხლე, არ არს წყლული, არც ნაგვემი, არცა ბრძელი განსივებული, არა არს საღბუნი დასადებელი, არცა ჳეთი, არცა შესახუეველი. ქუეყანა თქუენი ოჯერ არს და ქალაქი თქუენი ცეცხლითა მომწუარა. სოფელსა თქუენსა წინაშე თქუენსა უცხოთესლნი მოსჳამენ, და მოოჯრებულ არს და დაქცეულ არს ერისაგან უცხოთესლთასა. დაშთეს ასული სიონისა, ვითარცა კრავი ვენაჯსა შინა და ვითარცა ხილისსაცავი, და ვითარცა	5
R 365a		10
T 260b		15
M 756		20
m 528		25
Q 166a		30

2 რამეთუ] მიერ MQTm. 2 მიეცა]—MQTm. 3 რამეთუ დაუტევეს] რათა დაუტეოს MQTm. 4 სიყუარული] + მოწყალება M. 5 ამის წილ] მოწყალება MQTm. 5 მოიბოეს] + ჳეღა MQTm. 6 ჳაკვა] კლეა MQTm. 6—7 ჳაკვა... ანგარება]—Q. 7—8 უწესობანი] უწესონი MQTm. 8 ვამ] ვითარცა M. 13 იგი MQTm. 14 ბოროტად] ქემ-მარიტად MQTm. 18 ვამ M. 21 იწყალვით Mm. 22 საღმობად]—MQT. 23 გული მწუხარებად] გვამი მწუხარება MQTm. 23 კუალთაგან] კეთილთაგან Mm, კლთგ Q. 23 ფერჯთა] ფერთა MT. 25 ბრძელი] ბერძელი M, ბრძული T, ნბრძული Q. 26 განსვენებული MQT. 30 მოოჯრება MTm, მოოჯრებულ Q. 32 ვენაჯსა M, ვენჯსა Q.

- R 365b ქალაქი მოცული. უკეთუძცა არა უფა|ლმან საბაოთ¹ მიტევენა ჩუენ თესლი, ვითარცა სოდომელნიცა შევიქ-
მენითცა და გომორელთა მივემსგავსენით“.
- ამათ ულხინოთა ჭირთა შინა იყო რა ქუეყანა საქარ-
თველოსა და სხუანიცა უდიდესი ძნელბედობა აღმოუ-
ჩნდებოდეს. რამეთუ ზემოდატევებული ამბავი აღმართ-
მაბიჯებელთა კუალად ვიწყოთ. ამათ ჭირთაგან შეიწ-
რებული მეფე რუსუდან იყო რა ქუთათისს და ყოველსა
M 757 აფხაზეთსა, და იქმნა ძე მისი, დავით, ვითარცა | წლი|სა
T 261a ხუთისა, ინება მეფედ ყოფად ძისა მისისა. ვითარ არს
წესი სოფლისა მოყუარეთა, შეიყუარა წარმავალი სა-
წუთრო, დაივიწყა შიში ღმრთისა და სიყუარული ძმისა,
და მოიგონა საქმე ყოველთა მიერ განსაკრთომელი,
რამეთუ ზემოცსენებული ძმისწული თვისი, დავით, რო-
მელი ძმისა მისისგან, გიორგისაგან, ანდერძობით შე-
ვედრებულ იყო და აღეზარდა, წარუვლინა ფარულად
ასულსა მისსა და სიძესა სულტან ყიასდინს თანა სა-
ბერძნეთსა, რათა წარწყმიდონ, და იყოს უშფოთველად
ძისა მისისა დავითისათვის არა განყოფად მეფობისა¹⁰.
- R 366a
m 529 |ვითარ მიიწია | დავით წინაშე სულტნისა და ცო-
ლისა მისისა, რუსუდანისა ასულსა თამარს, რომელსა
სულტანი სახელად უწოდდა გურჯი-ხათუნად, იხილეს
იგი და შეიყუარეს, თვსთა თანა იპყრეს პატივითა, და
გურჯი-ხათუნ დედოფალიცა კეთილსა უყოფდა ყრმასა,
ბიძისძესა დავითს. და არა ისმინეს ბრძანება მკლველ-
ებრივი მეფისა რუსუდანისა, და ფრიად პატივ-სცემდეს
დავითს.
- ხოლო ვითარცა წარგზავნა ძმისწული საბერძნეთს,
მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა, აფხაზთა, დადიან-
ბედიანთა, რაჭის ერისთავსა, კათალიკოზსა აფხაზეთი-
სასა, და დასუეს მეფედ დავით, ძე რუსუდანისა, აკურ-

1 მოცულა] მოწვენელა MQTm. 1 საბაოთმან MQTm. 4 ამით MQTm. 4 ულ-
ხინობთ MQT. 5 ძნელბედობანი ყაუხჩ., შენდობა MQTm, ძნელ ეამობანი R. 6
რამეთუ] რაქელ MQTm. 6—7 აღმართა მბაჯებელთა MQm, აღმართ მბიჯებელთა T.
8 რა] რათა MT. 8 ყოველთა MQTm. 9 იქმნას M, ქმნა T. 11 შეიყუარა] შე-
იყრა Q, შეაკრა MT. 14 დავით TR]—MQm. 15 მისისგან QT, მისა Mm. 17
ყასდინს MQ, ყსდინს T, ყასიდინს m. 18 დაუშფოთველად MTm. 20—21 ცოლისა R,
გორგ., დაქუელსა MQm, [ჰპია] დისწულისა ჯაეახჩ., ყაუხჩ. 22 უწოდა
MTm. 23 იპყრეს Q, დაიპყრეს MTm. 24 გურჯითუნ MQT. 24 დედოფლისა M,
დედოფალცა m, დედოფალა Q. 24 ყმასა MQTm. 25 დავით MQT. 29 დადი MQT.
30 ერისთავთა MQTm.

თხეს ქუთათისს და დაადგეს თავსა მისსა გვრგვნი. და-
სუეს ტახტსა ზედა სამეფოსა და მიულოცეს მეფობა
წესისა|ებრ. სრულ-ყო კათალიკოზმან | წესი კურთხე-
ვისა.

M 758
Q 166b

ხოლო ამიერ ესე სამეფო უცალო იყო ხუარაზმელ- 5
თავან, რამეთუ მანდატურთუხუცესი შანშე იყო ანის-
სა და ამირ|სპასალარი ავაგ ბიჯნისსა, ეგრეთვე ვარამ
გაგელი, ჰერნი და კახნი, სომხითარნი, | ქართველნი,
თორელნი, შავშნი, კლარჯელნი, ტაოელნი, ყოველნი
სიმაგრეთა შინა ცხოვნდებოდეს, თვთეულნი მორჩილე- 10
ბასა შინა მეფისა რუსუდანისასა, და უცალოებისა ძა-
ლითა ვერ დახუდეს დალოცვასა მეფისა დავითისასა.

T 261b
R 366b

გარნა ვაცსენოთ თათართასა პირველცსენებულისა
ჩინგიზ ყაენისა. ვითარცა მოიწივნეს ქუეყანასა ჩუენსა,
ვითარ მეოტი სულტანი ჯალალდინ იელტოდა და დაუ- 15
ტევა სამეფო მისი, ადვილად კელთ-იგდეს თურანი, სა-
თურქეთი და ყოველი ხუარასანი. და განყო ოთხად
ლაშქარი თვისი და განაჩინნა შვი|ლნი ოთხნი ყაენად.

m 530

პირმშო შვილს მისცა ნახევარი ლაშქრისა და წარავ-
ლინა დიდსა საყვიჩაყეთსა, ვიდრე ბნელეთამდე, ოვსეთსა, 20
ხაზარეთსა, რუსეთსა ვიდრე ბორღართა და სერბეთამდე,
კავკასთა ჩრდილოთა ყოველთა მკვდროვანთა, ვითარცა
მითქუამს.

ხოლო მეორესა შვილსა ჩალათას მისცა ლაშქარი
და უიღურთა ქუეყანა სამარყანამდე, და ბუხარა ვიდ- 25
რე ალმალეის ქუეყანამდე. ვგონებ, ესე არს თურანი.

მესამესა შვილსა ოქოთასა მისცა თვთ მისი ტახტი
საჯდომად და | ყარაყურუმი, | ჩინ-მაჩინი, ემელისა და
ყუბაყისა¹¹ ქუეყანა, ხატაეთი.

M 759
R 367a

5 უცილო MTm, უცლო Q. 7 მიჯინსა MQTm, ბიჯნის R. 8 ჰერნი MQTm.
9 ტაველნი Mm, ტაოელნი QT. 10 ცხოვნდებოდენ MQ, ცხოვანდებოდენ m. 11
უცილოებესა Mm. 12 დაუხვდეს Mm. 14 ჩინგი ყანისა MQTm. 16 იგდეს| იღვა
MQTm. 17 განუყო MQTm. 18 ყოველად Mm, ყნდ Q, ყანდ T. 19 პირმშო შვილს
გორგ., პირმშო ვიდრემდის MQm, პირმშო ვის T. 20 ბნელადმდე MQTm. 21 რუ-
სეთსა| ხუსეთსა MQTm. 21 სერბათამდე MQTm. 24 ჩითას MTm, ჩე¹თას Q. 25 და
უიღურთა| დუღურთა MT, დუღურთა Q, და უღურთ m. 25 ბუხარა| შუხრი MQm,
ბუხრი T. 26 ალმალეის MQ, ალამალაყის m, ალ¹მლეის T. 27 თვითო Mm. 28 დაყარა
ყუმოუმი M, ყარა ყუმუმი m,| ყარა ყუმოუმა QT, ყარაყურუმი ჯ ა ვ ხ. 29 ყუბაყისა|
ყუთაყისა MQTm.

და მეოთხესა შვილსა თული ერქუა. ამას მისცა ლეკონათსა ქარი და ოქოთას ზედმოკიდებით ქუეყანა აღმოსავლეთით.

ესე ოთხნი გააჩინნა ყაენად და ამცნო, წელიწადსა შინა ერთხელ ოქოთასას მივიდოდენ ძმანი მისნი უხუცესნი ყურულთისა საქნელად. ამაღ, რომე ტახტი მისი ოქოთას მისცეს.

T 262a

ესრეთ რა დააწყენა შვილნი, მივიდა თურანს და წარმოავლინა შვილი მისა უმრწამესი თული ხუარასანისა მოთუალვად. გამოვლო ჯეონი და მივიდა ნიშაბურს, სადა ნიშაბურელთა სამეზის წყობა-ყვეს ბრძოლისათეს. პირველსა ომსა გელად-იგდო ქალაქი, სადა-იგი სამასი ათასი კაცი თავ-დაკუთით მოკლა, ხოლო მეორესა ჯერსა — ასი ათასი, და მესამესა ომსა — ოცდაათორმეტი ათასი. უკეთუ არა ჯერ-ხართ, სამართლადცა არს, დიდისა საპიბ-დივანისა ხოჯა შამსადინისა | ძმა თანადამხუ-

Q 167a

დარი იტყოდა ამას ნიშაბურისა მოოჯრებასა.

m 531
R 367b

წარმოვიდა ესე თული, გამოვლო ხუარასანი, მაზან-დარანი, მოეახლა ერაყის ქუეყანასა. ცნა ესე სულტან-მან ჯალალდინს, აიყარა ტფილისით დედა-წულთითა და ბარგითა, წარმოემართა ბრძოლად თათართა. მივიდა აღარბადაგანს, წარმართა მოციქული ხლათის სულტანსა და ხალიფას, ბაღდადის მპყრობელსა, რათა შეეწივნენ მასცა და თავთაცა მათთაცა. ეგრეთვე ერაყის სულტანსა მიუძმცნო: „უკეთუ თვთ თავითა არა გნებავს ბრძოლა თათართა, ლაშქარნი წარმოავლინებით და ვბრძოდე, რამეთუ ვიცი წყობა მათი. თუ არა ისმენთ ჩემსა, ვიდრე მე წინა არა აღუდგები, თქუენ ვერ შემძლებელ ხართ“.

M 760

ვითარ მივიდა მოციქული სულტანისა და არა ინებეს ბრძოლა თათართა, ცნა ესე სულტანმან და გულისკმა-

1 თული თვალი MQm, თლი T. 4 ყაენად ყოვლად Min, ყდ QT. 6 ყურულთისა ჯაეახ., ყურნათისა MQm, ყურანთისა T. 8 დააწყენა დაწენა MQm, დაწენა T. 9 თული თვალი MQm, თლი T. 10 ჯეონი ქინი MQm, ჯნი T. 10 ნიშბურს MQT. 11 ნიშბურელთა MQm. 12 ომსა—Mm. 13 მოკლა—MQTm. 14—15 და მესამესა ომსა ოცდაათორმეტი ათასი—MQTm. 15 არა—MQTm. 16 სიბდიენისა R, სეიბადვანისა MQ, სეიბდვანის T, სეზადვანისა m. 16 შამსადინისა MQTmR. 16 ძმათა MQTm. 18 თული თვათი M, თვით m, თთი Q, თული T. 18—19 მაზონდარნი MQ, მზონდარნი m. 20 აიყრა M, აღიყრა Q. 22 აღარ ბაგანს MQTm. 22 ხლათის ხლათას MQm, ხლათს T. 24 თავთაცა+და MQTm. 25 თვთ T, თქუით MQ, თქუით m.

ყო, რომელ სპანი მისნი და ადარბაღავანისანი ვერ წინა-
 აღუდგებიან. დაუტევა ადარბაღავანი¹², და წარმოემართა
 მეორედ ტფილისს. და ესმა ესე მეფესა რუსუდანს, მოუ-
 წოდა ყოველსა სპათა თვსთა, იმერთა და ამერთა, მანშეს
 მანდატურთუხუცესსა, ავაგს ამირსპასალარსა, ვარამს
 მსახურთუხუცესსა. პერ-კანთა, სომხითართა, ჯავახთა,
 მექსთა, ტაოელთა, დადიანსა ცოტნეს, კაცსა წარჩინე-
 ბულსა და სათნოებინსა, აფხაზთა, გიქთა და ყოველსა
 იმერსა სამეფოსა, რომელთა თუთეულად არა არს ყამი
 თქუმად. განუხუნა კარნა დარიალისანი და გარდაპირი-
 ყუნა ოვსნი, დურძუქნი, ამათ თანა ყოველნი მთიულნი.
 შეკრბეს ნაქარმაგვესა სიმრავლე ურიცხვ და წარავ-
 ლინა მეფემან ბრძოლად ხუარაზმელთა.

ხოლო თვთ დროსა სეფე არა წარგზავნა საქმისათვს
 ივანე ათაბაგისა. წარემართნეს და განვლეს ტფილისი.
 ხოლო სულტანი დასანაკებულ იყო სომჯითს, კვესა
 პოლნისისასა. და ვითარ იხილეს დარაქათა სულტნი-
 სათა, აცნობეს სულტანსა. ხოლო იგი აღიჭურა, რამე-
 თუ იყო უშიში ბრძოლათა შინა, წინაგანწყყო და იქმნა
 ოპი სასტიკი. და პირველსავე შეკრბასა სძლევედეს ქარ-
 თველნი. ხოლო ვითარ შენივთდა ბრძოლა, მოსწყდა
 ორგნითვე ურიცხვ კაცი. მოხედნა | ღმერთმან რისხვით
 ნათესავსა ქართველთასა, რამეთუ არა დასცხრა გულის-
 წყრომითა უფალი, არამედ კელი მისი მაღლადვე არს
 და მოიკსენა უსჯულოებანი ჩუენნი, | და იძლიენეს
 სპანი მეფისანი და ხუარაზმელთა მიერ ივლტოდეს.
 ხოლო სულტანი კუალად მივიდა ტფილისად, თულა
 სადა ვინმე პოვნა, დარბევად ქუეყანათა მათ ზემოკსენ-
 ნებულთა.

ხოლო თათართა უმათავრესი თული მივიდა ერაყს,
 ვიდრე ყაზვინადმდე მოაოჯრა ქუეყანა, მოსწყდნა ურჩ-
 ნი. წარვიდა და განელო ხუარასანი, ჯეონი, და მივიდა
 მამასა მისსა ჩინგიზ ყაენს წინაშე და ძმათა თანა. ვითარ

R 368a
T 262b

m 532

M 761

Q 167b

R 368b

1 ადარბაგანი MQTm. 2 ადარბაგანი MQTm. 7 ტაოელთა QT | ტაოელთა Mm. 8 სათნოებანი MQTm. 9 რომლისა MQTm. 9 თუთეულად | თვლად MQm, თვლად T. 10 განუხუნე MQTm. 10 დარიალისანი | და რღალისანი MQm. 11 ოსნი T, ოვსნი R, ორნი MQm. 15 ათაბაგისათვის MQTm. 17 ბოლნისისასა MQ, ბოლნისარისასა m, ბოლნისისსა T. 17—18 სულტნისასა MQm. 27 კუალად | კოლად Mm, კად QT. 28 ქვეყნად MQm, ქყნად T. 30 თული | თაული MQ, თლი T. 31 ვიდრე ყაზვინადმდე | რომლისა ყიზინადმდე (T: ყზინადმდე) MQTm. 32 ჯინი MQm, ჯონი T. 33 მისსა |—MQTm. 33 ჩინგიყანს MQT, ჩინგიყანს m. 33 თანა R |—MQTm.

- ცნა სრულიად ლტოლვა სულტან ჯალალდინისა, ³ ~~მეფისა~~ ⁴ წოდეს ოთხთა ერისმთავართა, რომელთა ნოინობით
- T 263a უ|კმობენ, სახელით ჩორმაღანსა უბირველესსა და მეორესა ჩალატას, არა ყაენ ჩალატას, არამედ ნოინსა ჩალატას¹³, იოსურსა, ბიჩოსა. და ამათ ათი ათას-ათასი კაცი 5 მოსცეს დედა-წულითა მათითა და წარმოავლინეს ძებნად სულტნისა. და ესევე ოთხნი ნოინნი ამა ოთხთა ყაენის შვილთა ყაენთანი იყვნეს¹⁴. თუთეულსა აცნობეს, რათა სადაცა მივიდოდინ და ზენაარსა ითხოვდენ, შეიწყალებდენ, და ურჩთა მოსრვიდენ, და ხარაჯას მის 10
- R 369a ქუეყანისასა ოთხად იყოფდ|ენ და თავის კელმწიფეთა გაუგზავნიდენ.
- M 762 წარმოვიდეს ოთხნი ნოინნი, ჩორმაღანი, ჩალატა, იოსური და ბიჩო. გამოვლეს ჯეონი, ხუარასანი ვითარ ორმოცი ათასითა კაცითა და დედა-წულითა. მივიდეს 15
- m 533 ქუეყანასა აღმუთისასა | და წინაგანეწყვნეს და დიდად აენეს. და წარვიდეს მიერ ქუეყანად ერაყისა და მოაოკრეს. რომელი მივიდის, შეიწყალიან. და მერმე მოვიდეს ადარბადაგანს, რომელ არს თავრეეი. წინამიეგებნეს ყოველნი ადარბადაგანელნი ძლუნითა ურიცხვთა. 20 მიერ მივიდეს ქალაქად არდავლისა, იგინცა მოეგებნეს. გავლეს რავსი და მივიდეს განძად, რომელი-იგი მტკიცედ მიერ განმაგრებულ იყო. და სამთა დღეთა რა შინა ბრძოლა-უყვეს თათართა, მყის ველთ-იგდეს, და შიგან ქალაქსა შევიდეს, მოაოკრეს და ურიცხვ სული მოსწყეტეს, რამეთუ საძაგელ-უჩნდა სჯული მოჰამედისა მიერ ქადაგებული.
- ამისი მცნობელი სულტანი მსწრაფლ აიყარა დედა-წულითა და ივლტოდა საბერძნეთად. ხოლო თათართა

1 ჯალდინისა MQT, ჯალალანისა m. 2 ერას მთავართა M. 3 ჩორმელდონსა MQm, ჩორმოღონსა T. 4 ჩალატას MTm. 4 არა ყაენ ჩალატას| არყან ჩალატას MQ, არ ყნს ჩალატას T, არყან ჩალატას m. 4—5 ნოინსა ჩალატას MQm. 5 იოსურსა MQTm. 5 ბიჩოსა MQTm. 5 და ამათ—MQTm. 7 ნოინნი—MQTm. 8 ყაენის| ყანის MQm, ყნის T. 8 ყანთანი| ყანთანი MQ, ყნთანი T, ყანათანი m. 8 თუთეულსა ყაუხჩი| თვით ყათოსასა MQm, თვთ ყთოსასა T. 12 გაუგზავნიდეს MQ. 13 ჩორმაღანი MQm, ჩორმღნი T. 14 ბაჩოა MQTm. 14 ჯიონი MQTmR. 18—19 და მერმე მოვიდეს R| მოიყუანეს MQTm. 19 აიდარბაგანს MQTm. 20 აიდარ ბაგენლნი MQTm. 21 იგინცა MQTm. 23 დღეთა შინა რა R, ყაუხჩი. 25 ურიცხვ QT, მრავალი Mm. 26 საძაგელ R, საძებალ Mm, საძებლ Q, საძებელ T. 26 მოამედისა MQTm, მოჰმედის R. 28 მცნობელი|ამისა MT m.

R 369b
Q 168a
T 263b

დევნა|უყვეს და მიეწივნეს ბასიანს. | იხილეს რა, განიბნივეს ესოდენ, სულტანი მარტო დაქშთა. სადა-იგი მიიწია სოფელსა რომელსამე შეურაცხსა, იხილა იგი კაცმან ვინმე შეურაცხმან და მოაკუდინა, რომლისა სარტყელი და უნაგირი, კაპარჭი უფასოთა თუალთა მიერ შემკული იყო, და მის ძალითა მოიკლა კაცი იგი მალალი და სახელოვანი კელმწიფე. ვინა დაუდგრომელ არს მინდობა სოფლის ამის ამოსა, ვითარ იტყვს ბრძენი ეკლესიასტე: „ამაოება ამაოებათა და ყოველივე ამაო არს“. ამისათვის ამაო იქმნეს სპანი, სიმტკიცე ქედისა, წყობათა შინა მძლეობა და გარდარეული სიმდიდრე. და ყოველივე ამაო არს, გარნა საუკუნო იგი უკუდავი ცხოვრება დაუღვენელი.

M 763

ესე რა ხუარაზმელნი განიბნივენეს და უმრავლესნი ივლტოდეს გარმიანსა და სულტანი ჯალალდინ მოიკლა. და აქა შინა დასრულდა კელმწიფობა მალალი. ცნა მოკუდინება სულტნისა, | ხუარაზმშას ძისა, ყიასდინ სულტანმან, მოიყვანა კაცი იგი, რომელმან მოილო სარტყელი, უნაგირი და კაპარჭი | სულტნისა ძნიად საპოვნელითა თუალითა შემკული. განკვრდეს ყოველნი მხილველნი, ხოლო კაცი იგი, მომკლველი სულტნისა, ცეცხლითა დაწუეს.

R 370a

m 534]

ხოლო მო-რა-იქცეს თათარნი ხუარაზმელთა დევნისაგან, მიერ წარვიდეს და მოაოკრეს ქუეყანა ხლათისა და ვალაშკერტისა. და ვერ წინააღუდგა სულტანი ხლათისა, არამედ გამაგრდა ქალაქსა შინა. ხოლო თათარნი წარვიდეს ადარბადაგანს, რამეთუ ზავნი იქმნეს თავრეყელთა შორის და თათართა, და აღიღეს თავრეყი და მიმდგომი მისი ქუეყანა. და მეორესა წელსა წარვიდეს

1 რა R, და MQTm. 2 ეს ოდენი MQm. 3—4 იგი კაცმან ვინმე შეურაცხმან—MQTm. 5 თვალთა MQm, თლითა T. 6 ძალთა] თვალთა MQm, ოლთა T. 6 იგი] + უნდოსა MQTm. 7 ვინ MQTm. 9 ეკლესიასტეს სხე T. 9 ამოება ამოებათა MQTm. 15 გარმენსა Mm, გრმენსა QT. 15 ჯალდინ MQ, ჯალიადინ T, ჯალიადიმ m. 16 დასრულდა R] სრულიად MQTm. 16—17 მოკლდინება ყაუხჩი., სიკუდილი R, მოკლდება MQT, მოკლა m. 17 ხუარაზმშას ჩე. კონიექტი., ხუარაზმს MQm, ხურაზმს T, ხუარაზმელსა R, ხუარაზმელს ყაუხჩი. 17 ცხლდინან MQT, ყიდარმან m. 19 უნაგრო MQm, დუნაგრი T. 19 ძნიად Q, ძნდ T, დენად Mm. 24 ქუეყანა]—MQTm. 24 ხალთისა M, ხლთისა QT, ხალთისა m. 25 ვერ] ვითარ MQm, ვრ T. 25—26 ხლთისა QT, ხლთისა M, ხალთისა m.* 27 ადარბადაგანს MQTm. 28 შორის m, შს QT, შორს M. 28 (შორს) და]—MQTm.

- ნარდაეს, განძას და მულანს, და იწყეს რბევად და ოკ-
რებად საქართველოსა. იწყეს დარუბანდით აღმომართ.
T 264a ქუეყანასა შარვანშისასა | და კაბლას, ჰერეთს, კახეთს,
სომხეთს, და ქუეყანასა არშაკუნიანთასა დეინს და ანის- 5
სა. სოლო ვინათგან მეზობლობით მოეახლებოდეს ქუე-
R 370b ყანასა | საქართველოსასა, უდიდესნი და უბოროტესნი
ზემოცხენებულთა მათ განსაცდელთა მსგავსთაგან უმე-
ტესიცა მძვნვარენი განსაცდელნი აღიძრვოდეს საქარ-
M 764 თველოსა საზღვართა | უკეთურებისათჳს მკვდრთა ქართ-
ლისათა, რამეთუ ყოველი ასაკი ბერთა და ყრმათა, 10
მეფეთა და მთავართა, დიდთა და მცირეთა, მიდრკა სი-
Q 168b ბოროტეთა. რამეთუ დაუტყვევეს სიმართლეს და ჭეშმა-
რიტება, ვინათგან თვით მღდელთა მიერ იხილვებოდა
არაწმიდება, ვინათგან ყოველი ერი იქმოდეს სიბილწესა,
ვითარ ზღესმე ძენი ბენიაშენისნი. ვითარ ივინი მიეცნეს 15
მოსასრველად, ეგრეთვე ესენი აქა შინა მისცნა ღმერთ-
მან ნათესავნი ქართველთანი მოსასრველად მსგავსად
ძეთა ბენიაშენისთა, ვითარცა იტყვეს წინასწარმეტყუელი
ესაი: „უფალი, უფალი საბაოთ უბრძანებს ნათესავსა
ჭურვილსა მოსლვად ქუეყანით შორით, კიდით საფუ- 20
ძველითგან | ცისათა, უფალი და ჭურვილნი და მბრძო-
ლნი მისნი განრყუნად ყოვლისა სოფლისა და ცოდვათა
მოსპოლვად მისგან. ღალადებდით, რამეთუ ახლოს არს
დღე უფლისა, და შემუსრვა ღმრთისა მიერ მოიწიოს“.
და შემდგომ კუალად კმობს: „დღე უფლისა მოვალს 25
R 371a უკურნებელი, რისიხვითა და გულისწყრომითა დად-
ებად ყოველი სოფელი ოკრად და ცოდვილთა წარწყმე-
დად მისგან“. ვითარ იქმნაცა ყოველი სოფელი ქართ-
ლისა ოკრად.

1 ბარდას MQTm. 1 და მულანს|—MQTm. 2 აღმომართა MQTm. 3 ქუეყანა შარვანშა MQTm. 3 კაბლას MQ, კაბლასა T. 4 და ქუეყანასა|—MQTm. 4 არშაკუნიანთასა| არბაკუნიანთას MQ, არბაკუნიანთას Tm. 4—5 დეინს და ანისსა| და ვინას დანისსა MQTm. 5 მეზობლობით| ზემო შილობით Q, ზემო შილობით Mm, ზემო ბლოზეთ T. 5—6 ქუეყანა MQTm. 9 უკეთურებისათა MTm, უკურნებისა Q. 9—10 ქართველისათა MQTm. 11 მიდრკია MQTm. 12 დაუტყვევოს MQTm. 14 არაწმიდება| რწმუნება MQT, სარწმუნოება m. 14 ყოველი ერი| ყოი ერი QT, ვამი ერ Mm. 20—21 საუღესველითგან ყაუხჩი, საფარველიდგან MQm, საფარველითგან T. 23 ამოსპოლვად MQTm. 23 ღალადებდით ყაუხჩი, ღალადებთა MQTm, ღალადებისა R. 25 შემდგომ და კუალად MQTm. 25—27 და დიდებად MQTm. 28—27 ქართველსა Mm, ქათვლასა T, სქართველისა Q.

- ხოლო ვითარ ცნა მეფეჲსან რუსუდან მოახლება თა-
 თართა, დაუტევა ტფილისი და წარვიდა ქუთათისს, და
 ტფილისს მუხას ძე დაუტევა და ამცნო, რომელ უკუე-
 თუ მოვიდენ თათარნი, | რომელ მოწუას ტფილისი,
 თვნიერ პალატისა და ისანთა, რომელ არღარა იპყრან
 სახლად ვითარ ხუარაზმელთა. 5
- რა უამს ცნა მუხას ძემან მოახლება თათართა, მო-
 წუა სრულიად ქალაქი და თვთ პალატი და ისანნი, და
 ესრეთ მოოკრდა ქალაქი ტფილისისა¹⁵. | ხოლო წიინნი
 ესე ზემოკსენებულნი შემოვიდეს ქართლს, თრიალეთს, 10
 სომხითს, ჭავჭავთს, სამცხეს, შავშეთს, კლარჯეთს, ტაოს,
 კოლას, არტანს, ანისს, და მოეფინეს მსგავსად მკალოთ
 ოკრებად და კოცად, და არსად იყო ღსინება, უწყალოდ
 მოისრგოდა ყოველი ესე ქუეყანა. მანდატურთუხუცესი
 შანშე შეივლტოდა ქუეყანად აჭარისასა, და ამირსპასა- 15
 ლარი ავაგ შევიდა ციხესა კენისასა, და ვარამ გაგელი
 შეივლტოდა ქუთათისს, და ეგრეთვე ჰერნი, | კახნი,
 სომხითარ-ქარაველნი, მესხნი, ტაოელნი, თორელ-არ-
 ტან-კოლაელნი, — ყოველნი ივლტოდეს ციხეთა და
 მთათა, ტყეთა და სიმაგრეთა კავკასიანთასა და მთიუ- 20
 ლეთსა.
- და გაგრძელდა ოკრება და მოსპოლვა ქუეყანისა
 სომრავლისათვს უსჯულოებათა ჩუენთასა, რამეთუ გან-
 რყუნა ყოველმან პასაკმან ქუეყანა, დაღათუ საქართვე-
 ლო, არამიდ სპარსეთი, ბაბილოვანი და საბერძნეთი, 25
 რამეთუ მიეცემოდეს მწარესა ტყუეობასა უწყალოთა |
 სიკუდილითა, რომელ არა იყო წყალობა, საესე იყენეს
 მოკუულთა მიერ ქალაქნი და სოფელნი, ველნი, ტყენი,
 მთანი და ჯევი. თვნიერ სიმაგრეთა თულა სადმე ვინ 30
 დასთამილ იყო, | საესე იყო ტყეებითა და გოდებითა
 მიერ შეიცვებოდეს ყოველნი მკვდრნი საქართველოსანი

3 ტფილისის MQTm. 3 მუხას ძე Mqm. მუხსა სძე T. 3 დაუტევა და ამცნო] —
 MQTm. 3—4 უკუეთუ R, უკუნისამდე MQ, უქუ T, უკუნისამდენ m. უკუ[ეთუ
 დმა]ნისამდე ჭავჭავ. ყაუხჩ. 4 მოვიდენ R, მადან MQTm. 4 მოაწითს MQTm.
 5 პალატისა R, ნიტისა MQTm. 5 იპყრან R, ჰერან MQTm. 6 სახლად MQm.
 6 ვითარ]—MQTm. 7—9 რაჟამს... ტფილისისა]—MQTm. 16 კენისასა R, კვანისსა
 MQm, კვანისსა T. 17 ერნი MQTm, მრნი R. 20 მათთა M. 20 და]—MQTm.
 23 ჩუენთა თვის MTm, ჩ'ნთასა Q. 24 დაღათუ m, დაღუ MQT. 29 სადმე +
 ვინ ჭავჭავ. 31 შეიცვებოდეს MQm, შეიცვალბოდეს T. შეიცვებოდეს ჩვ.
 კონიქტ.

T 265a
M 756
R 372a

ამერისნი. ხედვიდეს ძამა-დედანი შვილთა მოკლულთა და შვილნი — ძამათა და დედათა მკუდართა მდებარეთა, სხუანი — ძამათა, სხუანი — ნათესავთა და დათა თვსთა, იავარად წაქრსხმულთა | ცოლთა და შვილთა, ყოველთა სიმდიდრესა მათსა. და | ესეოდენნი ზარნი იქმნეს თათართანი. რომელ უმრავლესნი ქართველნი ციხეთა და მაგართა ადგილთა დაუტეობდეს და ივლტოდეს კავკასად.

ამათ უღზინებელთა რა ბოროტთა მოეცვა ქუეყანა, ძლიერნი ერისთავთა ერისთავნი და ვაზირნი განდგეს ურთიერთას, თავთა მათთა შემწყობელნი, რამეთუ მეფე რუსუდან ყოვლადვე დამკვდრდა ლიხთ იქით და ვერცა ლიხთ აქეთ გარდამოვიდის და ვერცა ამიერნი მათ წინაშე მივიდიან უცალოებისა ძალითა, გარნა ლტოლვილნი. და ესრეთ ურთიერთას შეუზრახებელ იყვნეს და შეუთქმელ, რამეთუ ძლიერნი იგი საქართველოსანი და სახელგანსმენილნი უღონო იქმნეს ყოვლად ვერ შემმართველნი კსენებადცა წყობისა მიყოფად თათართა. რამეთუ ჰერეთი და კახეთი ტყეთა მიერ ძლიერად იცეზოდეს. მაშინ მკვდრნი საქართველოსანი, სახელოვანნი და წყობათა შინა მკნენი ერისთავნი სრულიადსა მოკრებასა მიეცნეს, ეგრეთვე აღმომართ ყოველნი მკვდროანნი.

R 372b

ამათ რა ბოროტსა ხედვიდა ამირ|სპასალარი ავაგ, ძე ივანე ათბაგისა, წარმოავლინა მოციქულნი ბარდავს, სადა დაებანაკა ზემოკსენებულთა მათ მთავართა, რომელთა ზამთრის აქუნდა საყოფელად ბარდავი. და ზაფხულის — გელაქუნისა მათნი და არარატისნი, რამეთუ მაშინ აელო ანისი ჩორმალონს. ამათ წარმოუვლინა ავაგ

4 იავართა MQTm. 4 წახსმულთა MQTm. 5 ესოდენ ესდენი MQ, ესეოდენი m, ესოდენ T. 6 უმრავლეს MQT]+უმრავლეს m. 9 მათ MQTm. 10 განავს MQTm. 11 თავითა მათითა MQm, თვით მითა T. 13 ვერცა ამიერნი] რაცა იმიერნი MQTm. 14 უცალოებისა Mm, უცალოებისა Q, უცალოებისა T. 14 ძალითა Mm, ძლითა QT. 15 ესრეთ]+გარნა MQTm. 15 შეუზრახებელ M, შეუზრახებელ m. 16 შეოთქმულ MQ, შეოთქმულ m. 17 სახელ გამსმენელი Mm, სახელ გნსმენილნი QT. 17 უღონოთ M, უღლოთა m. 17—18 შემმართველ MQm, შემმართველ T. 18 წყობისა QT, წყალობადცა Mm. 19—20 იცეზებოდეს M, იცეზებოდეს m. 20 მაშინ] მათ შინა Mm, მას შინა Q, მს შინა T. 20 საქართველოსანი]—MQTm. 20 სახელოვანი MQm. 24 ამათნი MQTm. 25 ბარდავს M. 27 ბარდავი]—MQTm. 27—28 საზაფხულოდ QT. 28 და არარატისნი] დარა რატისნი Mm.

m 537
M 767
T 265b
Q 169b

მოციქული ზავისა თხოვად, და თქუა მათ წინაშე მის-
ლვა, ხილვა, და მსახურება, და ხარაჯის მიცემა, დადება
ქუეყანისა მისისა, ითხოვა ფიცი და სიმტკიცე. | ხოლო
მათ გაიხარეს და სიხარულით შეიწყნარეს მოციქული
ავაგისი და ფიცთა მიერ მტკიცეთა გულსავეყვეს. 5

მათ აქუნდა სჯულად ერთისა ღმრთისა თაყუანის-
ცემა, და დილეულ აღმოსლვასა მზისასა მზისა აღმო-
სავლით სამისა ჩოქისა ყოფად და მეტი არა რა. ხოლო
ფიცთა სიმტკიცედ ოქრო წმიდა სამჯერ წყალსა ჩაყონ
და განავლონ იგი, და შეასუან. და მინდობილნი შეიწყნა-
რონ. და ამას ფიცსა რა დაამტკიცებენ, არა ეტრუვენენ.
სიტყუა ტყუილი არა ამოვიდეს პირითა მათითა, მეკო-
ბრე და მბორგველი კაცი გაუკითხავად მოიკლას. და
სხუანი მრავალნი კეთილნი წესნი განეჩინეს ზემოვსე-
ნებულსა მას მთავარსა ჩინგიზ ყაენს. ამით ოქროთა 10
საფიცრითა დაუმტკიცეს მოციქულთა ავაგისთა ფიცი,
რომლითა დაჯერებულ იქმნა ამისთვის, რომელ არა იყო
ტყუილი, არცა სიცრუვე ფიცთა მათ შორის.

R 373a

წარვიდა ამირსპასალარი ავაგ, დამდეგი სულისა მი-
სისა ქუეყანისა მისისათვის, და მივიდა ჩორმაღანს, ჩა-
ლატას, ბიჩოსა და იოსურს წინა, რომელთა იხილეს და
პატივსცეს, და შეიყუარეს და მცველნი ქალაქისანი
დაუდგინეს, რომელთა შანად უწოდდეს სიტყუთა მათი-
თა. 20

ვითარ დამწვდნა ქუეყანა ავაგისი და ცნა შანშე მან-
დატურთუხუცესმან ზავი ავაგისი და თათართა, უენე-
ბელად დაცვა ინება ქუეყანისა, დაცვა ზავითა მყოფელი.
და ავაგსაცა მიუმცნო, უკუეთუ მანცა მიუმცნოს, მივი-
დეს ხილვად თათართა. ამისნი მცნობელნი თათარნი
სიხარულითა შეიწყნარებდეს, | რომლისათვის მიუმცნეს 30

M 768

1 ზავისა თხოვად] ვაზრთა მათ ხოლო MQTm. 1—2 მისლა ვა M, მისვლა ვა m. 5 ფიცთა Mm. 6 მათ]—MQTm. 7 აღმოსავლსა Mm, აღმოსვლასა T, აღმო-
სვლსა Q. 9 სიმტკიცეე ყ აუ ხ ჩ., სმტკიცეთა MQTm. 10—11 შეიწყნარონ ყ აუ ხ ჩ.,
შეიწყნარან MQTm, შეიწყნარიან R. 11 ფიცსა რა დაამტკიცებენ ჩ ვ. კონიექტ.,
ფიცსა დაამტკიცებდა Mm. 13 (მეკობრ) და]—MQTm. 15 ჩინგი ყანს MQT, ჩინგის ყა-
ენს m. 15 ამით] რომელი MQTm. 16 საღიცრითა დაუმტკიცეს MQTm. 17 იქმნას
MQTmR, იქმნა ყ აუ ხ ჩ. 17 რომელ ყ აუ ხ ჩ., რომელი MQTm, რომე R. 17 იყოს
MQTm, იყო ყ აუ ხ ჩ. 18 შორს Mm, შს QT. 19—20 სულსა მისსა MQTm. 22 შეი-
ყარეს MQT, შეიყვარეს m. 23 შანად R, ბანად MQTm. 26—29 უენებელად... თა-
თართა]—Mm. 28 მანცა R]—QT. 28 მიუმცნოს] + და QT.

- T 266a
R 373b მოთვე ოქროთა საფიცრი¹თა მტკიცე ფიცი | უვნებლ-
ბისა. და წარვიდა შანშეცა და იხილნა იგინი, რომელთა
შანშესაცა ფრიადი პატევი უყვეს, და ანისი და მათ
მიერ წაღებული მისი ქუეყანა ყოველი მისცეს, და
მცველნი დაუდგინნეს ქუეყანასა შინა. და ვინცა მოვი- 5
დის ქართველთა მთავართაგანი, პატევითა შეიწყნარაიან,
ხოლო ურჩთა ქუეყანა მოისრეოდა.
- m 538 ამისი მცნობელი | ვარამ გაგელი, ზაქარიას ძეცა,
მიენდო და ზავითა შეწყნარებული ქუეყანა მისიცა დამ- 10
შვდნა. ხოლო ჰერეთი და კახეთი, სომხითი, ქართლი და
აღმართ კარნუქალაქამდის ყოველი ქუეყანა მწარესა
ოკრებასა შინა იყო, არბევდეს, ტყუე-პყოფდეს, სრვი-
დეს მამაკაცთა, ვიდრე დედათა და ყრმათა ტყუედ წარი-
ყვანებდეს.
- Q 170a * და ქალაქი ტფილისი მათვე დაიჭირეს¹⁶ და იწყეს 15
შენებად. | და ზამთრის დაიბანაკეს ბარდაეს და მტკუ-
რისა პირსა, იორის პირთა და აღმომართ გაგამდე. და
მოტყუენვიდიან, არბევდიან ქართლს და სამცხეს და
ჯავახეთს და აღმართ საბერძნეთამდი, კახეთს და პე- 20
რეთსა დარუბანდამდე.
- R 374a ამათ ულხინებელთა ჭირთაგან შეიწრებულნი მთა-
ვარნი საქართველოსანი ყოველნი მიენდნეს თათართა,
ჰერ-კახნი და ქართველნი, თორელი გამრეკელი, თმოგუ-
ელი სარგის, კაცი სწავლული და ფილოსოფოსი და 25
მრავალღონე. ხოლო მესხნი სათნოებისათვის მეფისა
რუსულდანისა არა მიენდნეს. ამისთვის განძნებულმან
ჩალატა ნოინ აღიმკედრა სამცხეზედან, არამედ მესხნი
შეივლტოდეს ციხეთა შინა. ესრეთ მოისრა და ტყუე
იქმნა სული მრავალი | სამცხესა და ბევრი ერი მოიკლა. 30
M 769
T 266b ოდეს არლარა იყო ღონე. მოაჯსენა | მეფესა რუსუ-
ლანს ივანე ციხისჯუარელმან ჯაყელმან, რომელსა ყუარ-
ყუარეცა ეწოდებოდა, უკეთუ სონდეს, რათა იჯსნას

1 მტკიცე ფიცი]—MQTm. 2 იხილა Mm. 2 რომელთა R, რლთა T, რათა
MQm. 3 დანისი M. 3 (ანისი) და]—MQTm. 9 და]—MQTm. 9 შემწყნარებული
ჩ. ე. კონიექტ., შემწყნარებელი MQTm. 9 მისიცა ჩ. ე. კონიექტ., ამისიცა R,
ყაუხჩ., მისცნა Mm, მისცა QT. 10 ერეთი MQTmR. 11 აღმართა MQTm. 11 მწა-
რესა R, მკორესა MQTm. 15 და... დაიჭირეს R, გორგ]—MQTm. 15 და] ხოლო
MQTm. 16 ბარდაეს M. 19—20 ერეთსა MQT. 23 ერ-კახნი MQTm. 23—24 თმო-
გუელი]—Mm. 25 ხოლო R, რამეთუ MQTm. 26 განძნებულმან MQTm. 27 ჩილატ
Mm, ჩალატ T, ჩლატ Q. 27 მესხნი R]—MQTm. 28 შევლტოდეს MQm. 32 უკეთუ R]
რათა MQTm.

ქუეყანა სამცხისა ოკრებისაგან, ივიცა მიენდოს ჩაღატას, რამეთუ პატივითა იყო შეკურქლეთუხუცესი და მთავარი ქუეყანასა სამცხისასა. ინება მეფემან და წარმოგზავნა დასტური. მაშინ წარვიდა ივანე და იხილა ჩაღატა, რომელმან პატივითა შეიწყნარა და დაუდგინა მცველნი ქუეყანისანი. 5

R 374b
m 539

და ესრეთ რა კელთ-იგდეს, განიყვეს ოთხთა მათ ერისმთავართა | ოთხად ქუეყანა და ეგრეთვე ერისთავნიცა თვთუელნი ხუედრი მისი, და ხარაჯა, რომელსა | აღებდიან და წარგზავნიდიან. და ესრეთ მცირედ იწყო ქუეყანამან დაწყნარებად. 10

გულსკმა-ყო რა მეფემან რუსუდან, რომელ წარუღეს ქუეყანა ამიერი თათართა, განიზრახა, რათა წარმოავლინოს ძე თვისი, დავით, და მოანდოს თათართა, და აილოს სიმტკიცე უვნებლობისა. და წარავლინეს მოციქულად თათართა შანშე, და ავაგ, და ვარამ, და პერეთის ერისთავი შოთაი, რომელსა მანისი ფერობისათეს კუპრობით უკობდეს. 15

ვიდრე წარმოავლენდა მეფე ძესა თვისსა, ენება აღმკედრებად დიდსა სულტანსა ყიასდინსა, ნათესავითა სალჩუქიანსა, რათა დაიმორჩილონ, რომელსა აქუნდა საბერძნეთი. და წარავლინეს ბიხო ნოინი, და თანაწარიყვანა დიდნიცა იგი მთავარნი საქართველოსანი. ვითარ მიიწიენეს ქუეყანასა სევასტიას | და ეზიჩქისასა, იწყეს ოკრებად. მაშინ სულტანმან ყიასდინ მოუწოდა ყოველთა სპათა და შემოიკრიბა მკედრები თვისი. კაცა ორმოცი 25

M 770
Q 170b
T 267a
R 375a

ბევრი, რომელ | არს ოთხასი ათასი. და განაჩინა მკედართა თავად შარვამის | ძე აფხაზი, სახელით დარდინ, რომელი სიმცხისა მისისათეს პირველვე დიდსა დიდებასა აღეყვანა, და მტკიცედ ეპყრა სჯული. ამას თანა ფახრადავლა, თორელისა ახალციხელისა შალვას ძე, რომელი ლტოლვილი წარსრული იყო სულტანსა წინაშე, კაცი მცნე და წყობათა შინა სახელოვანი. ესენი მკედართა მთავარ- 30

1 ოკრებისაგან] + და MQTm. 3 ქუნესა Q. 3—4 წარმოგზავნა + დასტური ჯ ა ე ა ხ. 4 მაშინ წარვიდა ივანე R]—MQTm. 5 ჩაღატ MQm, ჩაღ T. 8 ეგრეთ MQTm. 13 ამიერ MQTm. 13 განვზრახა Mm. 16 ვრეთის MQTm. 17 მანისი ფერობისათეს MQTm, სიშვიისათეს R. 22 ბიჩინოინ MQT, ბიჩი ნოინ m. 22 და (თანა) R] რამეთუ MQTm. 25 ყიასდინ MQm, ყდინ T. 27 ოთხასი] ბოხასი M. 28 აფხაზი]—m. 30 ფახრადავლა Mm, ფხარდელა T, ფხარდელა Q, ფარადავლა R, ფახრადინ ვ ო რ გ. 33 წყობათა T, წყობათა Q, წყალობათა Mm.

ყვანა და წინამბრძოლად განაჩინნა. და მოეახლა, მახლობელად მათსა დაიბანაყა.

- ვითარ ესმა თათართა მოსლვა სულტნისა წყობად მათდა, ესეზომ განლაღებულ იყვნეს და განრისხნეს, რომელ ამისი მსმენელი ბიჩო ნოინი მივიდა თხრობად ქართველთა მუნ მყოფთა მოსლვასა სულტნისასა, და იხილა ძისწული ყუარყუარე ჯაყელისა. სახელით სარგის, კაცი მკნე და შემმართებელი, კელოვანი ბრძოლათა შინა, და კმა-უყო ბიჩო და რქუა: „მახარობელად ვიდრემე მოვალ, ვიდრე თა იყოს ნიჭი ჩემი, რამეთუ დიდსა სულტანსა ასმიეს მოსლვა ჩუენი და ხლებულ არს, და, ესერა, ახლოს დაუბანაკებებს დიდითა და უამრავითა ლაშქრითა. და ხვალე ეგულების წყობად და ბრძოლისა ყოფად ჩუენდა“.
- ესმა რა ესე სარგის, განკვრეებულმან რქუა: „უწყი წყობათა შინა სიმკნე და გამარჯუება თქუენი, მ ნოინო, გარნა სიმრავლისათეს მათისა არას ეგონებ სიხარულევანსა“. ხოლო ბიჩო განიღმნა და რქუა: „არა კეთილად მეცნიერ ხარ ნათესავსა ჩუენ მოლოლთასა, რათგან მოგუცა ღმერთმან ძლევა; არად შეგვრაცხია სიმრავლე სპათა, | რამეთუ უმრავლესთა უმჯობესად ვიდრემე ვსძლევთ და უმრავლესითა აღვივსებით აღაფითა. აწ განემზადენით ხვალისა ბრძოლად და ვიხილოთ, ვითარ ვებრძვით მტერთა“. ეზომ განლაღებულ იყვნეს ყოველთა ნათესავთა ზედა.
- ვითარ განთენდა და მივიდა სულტანი სპითა საზარელითა, რამეთუ იყო ოთხასი ათასი მკედარი, და განაწყვეს რაზმი. აქეთ თათართა განაწყვეს რაზმი და ურჩეულესი | მათი მარცხენასა მხარსა დააწესნეს. ესრეთ აქუნდა წესად, უმჯობესთა ვიდრემე მარცხენასა კერძოსა დააწესებდინ ამის ძალითა, რომელ სხუანი ნათესავნი ყოველნი უმჯობესთა და უმკნეთთა მარჯუენით |

2 მათსა m, მათსა MQT. 4 ესზომ Mm, ესე ზომ Q, ესრეთომ T. 5 ბიჩონ M, ბიჩი ნოინ m, ბიჩ ნოინ Q, ბიჩონ T. 6 მუნ] მან MQm, მუნ T. 7 ჯაყელისა R] მდგომარე MQTm. 9 მახლობელად MQTm. 12 დედთა MQTm. 12—13 უმრავლესთა Mm, უმრავლეთა T. 13 ლაშქართა MQTm. 14 ეოდთა MQm, ეოდთ T. 15 სარგის Mm. 17 მათსა]—MQTm. 17 სიხარულევანსა R. 19 მოლოლთასა ბრძოლეს, მომავალთასა MQTm, მოლოლთასა R. 20 შეგვრაცხეს MQ, შეგვრაცხნეს T, შეგვრაცხნეს m. 22 ვსძლევ MQTm. 24 იყო MQTm. 26 მოვიდა R, ყაუხჩ. 29 დაწესნეს MQm, დაწესნეს T. 31 დაწესებდინ Mm, და წესებდინ T.

აქუნდა დაწესებოდა, რათა ურჩეულესნი ურჩეულესთა შეემთხვენენ. ხოლო დროშათა მათთა სიმეწამულე მოასწავებდა სისხლისა დამოღურელობასა მტერთასა.

ამათ რა ესრეთ ყოველი ნათესავი ქართველთა წინამბრძოლ-ყვეს და ვითარცა მიიახლნეს ურთიერთას, იწყეს თათართა ვმითა მალლითა თქუმაღ: „აჰლა, აჰლა, აჰლა“, რომელ ძნელად სათარგმანებ არს და უცნაურ, და სამსა ვიდრემე |ჯერსა აქუნდა წესად თქუმა ამისი: „აჰლა, აჰლა, აჰლა“, და მყის მიეტევნეს. ხოლო ქართველნი უპირატეს და უმცნეს ძლიერად ეწყუნეს და იქმნა ომი სასტიკი. მოსწყდა სიმრავლე ურიცხვ სპათაგან სულტნისა, სადა სახელოვანიცა შარვა|შის ძე დარდინ აფხაზი. მკედართმთავარი მათი, მოიკლა. და ივლტოდეს სპანი სულტანისანი, და დევნა-უყვეს რა თათართა და ქართველთა, | ურიცხვ მბრძოლი მოსრეს და შეიპყრეს. ხოლო ახალციხელი სულტნისა მიერ მოიკლა შურითა ქართველთა. ესოდენ ეწყუნეს პირველ, განკვრდეს ყოველნი მკედართმთავარნი მათნი ძლიერად მბრძოლობასა ქართველთასა, სიყუარულსა და პატივსა და ნიჰსა წინაუყოფდეს და ქებასა შეასხმიდეს.

| ხოლო აღივსნეს ქართველნი და თათარნი ყოვლითა სიმდიდრითა, ოქროთა და ვეცხლითა, სასმურთა და სამზარეულოსა ოქროსა და ვეცხლისათა უტეხელისათა, უცხოთა ღარითა და სამოსლითა. ცხენისა და ჯორისა და აქლემისა არა იყო რიცხვ, რაზომი აღიდეს. ესრეთ სავესენი მივიდეს საბერძნეთსა დევნად სულტნისა და მიპყვეს ვიდრე იკონიადმდე, რომელ არს ქალაქი დიდად დიდი და ზღუდეთა მტკიცეთა მიერ განმაგრებული, სად-იგი შელტოლვილ იყო სულტანი. და კუალად კართა ქალაქისათა იქმნა ომი ძლიერი, რომელ თვთეულად არა არს მოთხრობად, რამეთუ უმრავლესთა დღეთა გამოვიდინ ჩალიშად და ე|სრეთ იბრძოდიან, სადა-იგიცა

M 772

m 541

T 268a

R 376b

M 773

2 სიმეწამულე — MQTm. 5 მიიახლნეს R, დაესრულნეს MQTm, დაეახლნეს ყ ა უ ხ ჩ. 6—7 აჰლა აჰლა აჰლა R, აღილითა აღილითა აღილითა MQm, აილი ალა T, ალაჰ ალაჰ ალაჰ გ ო რ გ. 8 ჯერასა MQT, [ჯერ არს m, სამჯერ R. 9 აღილითა აღილითა MQm, აილა აილა T. 10 იწყეს MQTm. 14 რა R] რათა MQm, რა T. 17 ეწყუნეს R] იწყეს MQTm. 18 მბრძოლობას Q, მბრძოლობს MT, ბრძოლასა m. 25 რაზომი] რაზომითა (რაზომისა m) ცხენისა Mm. 26 მოვიდეს MQTm. 26—27 მიყუანეს MQm, მიყვანეს T. 27 იკონიადმდე MQTm. 31 უმრავლესნი MQTm. 32 ჩალიშად ჩ. გ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., ჩალიზად ყ ა უ ხ ჩ., ჩლისდ MQ, ჩლისად Tm.

ძლიერი და სახელოვანი ჩალიშობა გარდაიკადეს მკვრივად ვალთა დღეთა ქართველთა.

- Q 171b ხოლო | სულტანმან, შეიწრებულმან ომითა, ითხო-
ვა ზავი, აღუთქუა ხარაჯა დიდი და მძიმე, და მრავალთა
ძღუენთა და უფასოთა თუალთა და მარგალიტთა ძღუ- 5
ნად მიმცემელმან მოამშვენა, და ითხოვა მცველნი და
ესრეთ: ეამ რაოდენმე არა იხილონ სულტანი, ვიდრემე
R 377a ვანიზრაბონ უმჯობესი. ამისი შემწყნარებელნი თათარ-
T 268b ნი უკმოიქცეს და მივიდეს ხლათს, | ხოლო სულტანმან
ხლათისამან ითხოვა ზავი და წინამოეგება ძღუენთა ური- 10
ცხუთა მომღებელი, რომელი კეთილად შეიწყნარეს,
მცველნი ქუეყანისანი, რომელ არიან შანანი, დაუდგინ-
ნეს.
- და წარვიდეს საზაფხულოსა ადგილსა ველაქუნს და
არარატის მთათა, და წარუვლინეს მოციქული მეფესა 15
რუსუდანს, რათა ზავი იქმნას მათ შორის, და მოსცეს
მე მისი, დავით, და მისცენ მეფობა, და ტფილისი | და
ყოველი საქართველო. და ვითარ ესმა რუსუდანს, სინდა
სიტყუა ესე და გულსავსე იყო ამისთვის, რომე ფიცსა
მტკიცედ იპყრობდეს და მინდობილსა შეიწყნარებდეს. 20
გარდამოვიდა თვთ მეფე და წარმოგზავნა მე თვისი, და-
ვით, რომელთა წინამიეგებნეს შანშე, ავაგ და ეგარსლან,
რომელი თათართა დიდად პატივითა შეეწყნარა, არარა-
თა ნიჭთა და ზნეთა სამამაკაცოთა მქონებელი?, შოთა
M 774 კუპარი. გაგელი ვარამ, ქართლის ერისთავი სურამელი 25
გრიგოლ, სამცხის სპასალარი და მეჭურჭლეთუხუცესი
ყუარყუარე ციხისჯუარელი, თორელნი, თმოგუელნი,
შავშ-კლარჯნი და ტაოელნი, და წარიყვანეს მეფე, მე
რუსუდანისი, დავით. ხოლო მეფემან რუსუდან თანა-
R 377b წარიტანა ყოველნი მთავარნი ლიხთ-იმერქელნი, დადი- 30
ანი ცოტნე, კაცი პატიოსანი და სათნოებანი და ბრძო-

1 ძლიერი] თათარი MQTm. 1 ჩალიშობა] ჩელის MQTm, ჩალისობა R, ჩალი-
ბობა ყ ა უ ხ ჩ. 7 ესრეთ R, ესერა MQTm. 9 ხლათს MQ, ხლათსა T, ხლათს m.
10 ხალთისმან MQTm. 10 ითხოვა ზავი]-- MQTm. 10 ძღუენთა ჩვ. კონიექტ.] —
MQTm, ძღუენთა დიდითა R, ყ ა უ ხ ჩ. 10—11 ურცხუთა] ურცხვითა MQm, ურც-
ხვითა T. 11 შეიწყნარეს R, შეიწყალეს MQTm. 12 შანანი QTR, ბანანი Mm. 14 წარვი-
დეს R, მოიუფანეს MQTm. 16 მათ შორის] შორს მათსა M, შორს მათსა m, შს
მათსა QT. 20 შეიწყალებდეს MQTm. 22 შანშა MQm, ბავა T, შანშე და R. 22
ეგარსლან გ ო რ გ.]—MQTmR. 23 შეწყნარა M, შეწყნარა Q, შეწყნარ m, შეიწყნარა
T. 25 გაგელი ყ ა უ ხ ჩ.] თორელი MQTmR. 28 კლარჯ MQTm.

- ლათა შინა სახელოვანი, ბედიანი, რაჭისა ერისთავი, გურიელი და ყოველნი წარჩინებულნი. წარემართნეს და შევიდეს ტფილისს და წარვიდეს ბარდავს, სადა დაეპა-
 ნაკა ნოინთა. მიიყვანეს დავით დიდითა პატივითა და
 T 269a ლაშქრითა. ვითარ იხილეს ჩორმაღონ, ჩაქლატა, იოსურ 5
 და ბიჩო, განიხარეს და პატივი უყვეს მეფესა და მთა-
 ვართა საქართველოსათა, მოსცეს ყოველი საქართველო,
 ტფილისი, სამშვლდე, რომელი პირველი ომითა აედო
 Q 172a იოსურ ნოინს და ანგურგას თანადახლომითა აევაგისთა.
 და ესრეთ კეთილად შეიწყნარეს დავით მეფე, რომელ- 10
 სა ნარინ დავითობით¹⁸ უწოდეს, ესე იგი არს, სეფის-
 პირი დავით.
 მამინ წარავლინეს მოციქული წინაშე დიდისა ყაე-
 ნისა, რომელი იჯდა ყარაყურუმს, ტახტსა ჩინგიზ ყაე- 15
 ნისა, რამეთუ ჩინგიზ ყაენი გარდაცვალებულ იყო და
 კელთ-იგდო ძემან მისმან, სახელით ოქოთა, ყაენობა,
 რომელი იყო კაცი კეთილი და დიდად უხვ, და მოსამარ-
 R 378a თლე. და იგიცა გარდაიცვალა. | და დასუეს ძე ოქოთა-
 სი ყაენად, სახელითა ქუქ. და იგიცა მოკუდა და კელთ-
 იგდო ყაენობა ძემან | ქუქისმან, | მანგუ. წარავლინეს 20
 m 543 მოციქული და აუწყეს აღება სპარსეთისა, საქართვე-
 M 775 ლოსა, საბერძნეთისა, და ყოველთა თემთა ქუდი და ა-
 ჯარი და ტანისამოსი გაუგზავნეს და წესი მიუმცნეს
 ესეგითარ: „ქართველნი სრულიად მოვიდეს, მეფე და
 ერთობილნი მთავარნი, რომელთა აქუს სჯული კეთილი, 25
 და ტყუილსა ევლტიან, მწამლველი არცა თუ სახელ
 იდების მათ შორის“. და სპარსთათს მიუმცნეს ესრეთ:
 „არიან სპარსნი ცრუ, მოღალატე და ფიცის არშემნა-

1 ერისთავნი MQTm. 2 გურიელი Q. 2 წარემართნეს და|+აწ m. 3 ბარდავს MT. 5 იხილა MQTm. 5 ჩილატმან MQ, ჩილატამან m, ჩილატამნ T, ჩილატარ R. 6 ბიჩე MQTm. 6—7 მთავარსა Mm. 8 პირველ MQm. 9 ანგურგას mR, ანგურჩავას MQT. 9 თანა დასხდომითა Mm. 10—12 მეფე... დავით|—Q. 11 ანრინ დიდებთა M. ანრინ დიდებთა m. ანრინ დ²ით T, ნარინ დავითობით R, ნარინ დავითობით გორგ. 13—14 დიდსა ყარსსა Mm, დიდსა ყარსსა QT. 14 ყარყურუმს MQTm. 14—15 ჩინგის ყანსა M, ჩინგი ყანსა Q, ჩინგეს ყანს T, ჩინგეს ყანასა m. 15 ჩინგი ყან MQT, ჩინგი ყანა m. 16 ოქონთინმან MQT, ოქონთინმან m. 16 ყაენობა| და ყანიობ Mm, და ყანობ Q, და ყნობით T. 17 უტყუი Mm, უტყუ Q, უხვ TR. 18 რა დასუეს| და საჩეს MQTm. 19 ყაენად R| ყოველი და MQTm. 20 ყანაბა MQT, ყანაბ m. 20 მანგუ|—MQTm. 21 სპარსეთსა Mm. 22 საბერძნეთსა Mm. 23 მიუმცნეს|+და MQTm. 24 ესე ვითა MQT. 24 სრულიად მოვიდეს| საღ (სადა) მოვიდეს MQTm. 26 სახელი M, სხელ Q. 27 სპარსთათს ყ ა უ ხ ჩ., სპარსთა MQTm.

ხველ, და მრავალხი იპოვებიან მწამლველნი და მავალ ურცხვნიოლ“.

- T 269b მიიწია რა ელჩი პირველად ბათოსისა, რომელი იყო შვილი თუშისი, პირმშოსა ჩინგიზ ყაენის შვილისა, რამეთუ მაშინ უპირატესობა | ყოველთა ბათოს ყაენს ეპყრა, რომელსა აქუნდა ოვსეთი და დიდი ყივჩაყეთი, ხაზარეთი, რუსეთი ვიდრე ბნელეთამდის და ზღუადმდე დარუბანდისა. და ამან წარავლინა მანგუ ყაენისა. და ვითარ იხილა მოციქული, განიხარა, | და ჩაბალახისა ხილვასა განკვრდა. და ესრეთ მიუძმცნო ნოინთა მანგუ ყაენმან: „ვითნაგან ქართველნი წყობათა შინა კეთილად გიხილვან და ტყუილი არა არს მათ შორის და მინდობა იციან, თქუენ თანა იპყრენით მტერთა თქუენდა ბრძოლად, ხოლო სპარსნი მოსწყვდენით, და მის ქუეყანისა თავადნი წარავლინეთ ყაენთა წინაშე“.
- R 378b ესე მოციქული რა მოიწია, ავავ, რომელი ამირსპასალარობისაგან ათაბაგ იქმნა მეფისა რუსუდანის მიერ, წარავლინა ჩალატა ნოინმან წინაშე დიდისა ყაენისა ბათოსისა, და ხლათისა სულტანი. წარვიდეს უცნაურსა და ყოვლადვე ქართველთა ნათესავისაგან უვალსა გზასა. და ვითარ მიიწინეს წინაშე ბათოსისა, რომელი იყო მას ეამსა უმთავრესი ყაენთა და უზეშთაესი და უაღმატებულესი შუენიერებითა, თანაწარეყვანა ათაბაგსა ავავს ივანე ახალციხელის ძე, სახელით დავით, ეჯიბი ავავისი, რომელმან რქუა ავავს: „ვინათგან უცხოთა ნათესავთა მომართ მოიწიე და არა უწყი, თუ რა ყოფად არს ჩუენდა, ესრეთ განგაზრახებ, რათა ვიქმნე მე, ვითარცა | პატრონი და მთავარ შენდა, | და შენ იქმნე მონა. უკე-
- M 776
- Q 172b
- m 544
R 379a

3 რომელი იყო]—MQTm. 4 თუშისი] თუ შიში MQm, თუშობი T, თუბისი R, ყ ა უ ხ ზ ჩ. 4 ჩინგის ყანისი MQm, ჩინგის ყანისა T. 5 ბათოსყანს MQm, ბათოს ყანას T. 6 დიდი და შიგაყეთი (ყივჩაყი m, ყივჩაყეთი T) MQTm. 7 ვიდრე ბნელეთამდის და]—MQTm. 8 მანგეყანისა (ყაენისა) MQTm. 11 ყან MQT. 11 ვინათგან ქართველნი წყობათა] რათა რა წყალობათა (წყობათა T) MQTm. 12 გიხილავს MQTm. 12 შორის] შინა MTm. 12 მინდობა]—MQTm. 13 იციან MT. 13—14 ბრძოლად R, გრძლად MQTm. 14 სპარსნი R, სპანი MQTm, 14 მოსწყვდნა MQTm. 15 წარავლინეთ ჩვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., წარავლინა MQTm, წარმოგზავნენით R, ყ ა უ ხ ჩ. 18 ჩალატ ნოინ MQTm. 18—19 ყანბათოსისა MQTm. 19 ხალთისა MQ, ხალათისა m, ხილთისა T. 24 ივანე... ავავისი]—T. 24 დავით] + და MQm. 24 ავავს MQm. 26 მოიწია Mm, მოიწიე Q. 27 განგზრახებ Mm, გნგზრახებ Q, გნგზრახებ T.

თუ ენებოს მოკუდინება შენი, მე მოვიკლა და არა შენ. არღარა ვგონებ, უკეთუ ბატონი მოიკლას, ყმათაცა და-
 კოცად“. და ესრეთ მრავლითა ვედრებითა და იძულებითა დააარწმუნეს ავაგ ამისდა ყოფად. ვითარ შევიდეს
 წინაშე ბათოსა, წინაწარიდლუნა დავით, ვითარცა უმ- 5
 თავრესი. და ესო|დენ სათნოება ქმნა დავით, განმწირ-
 ველმან თავისამან პატრონისათვის სიკუდილად. იხილა
 ყაენმან ბათო, განიხარა და დიდად პატივ-სცა მრავალთა
 დღეთა. და ვითარ ცნეს კეთილის-ყოფა ბათოსაგან და
 უშიშ იქმნეს სიკუდილისა, ერთსა დღესა შეუწოდა ბა- 10
 თო, და ავაგ წინაწარუძღუა, რომელი იხილა რა ყაენმან,
 განკვრევითა შემხედველი ეტყოდა ავაგს: „არა სადამე
 მეცნიერ ხარა, რომელ პატრონი არს შენი, რომელი უკა-
 ნის შენსა დგას და წინა წარმოსძლომიხარ?“ ხოლო და-
 ვით ღიმილით ეტყოდა: „დიდო, დიდო განმარჯუებულო 15
 კელმწიფეო! ეგე არს პატრონი და მე მო|ნა მისი“. და
 განკვრევებული ყაენი ჰკითხვიდა მიზეზსა მისსა ყოფად.
 რომლისთვის დავით თქუა: „მის ძალითა ვყავ, დიდო
 ყაენო, რომელ არა მეცნიერნი ვართ შენნი, და არა
 უწყოდით, რას შეგუამთხუევდით. უკეთუ გენება მოკუ- 20
 დინება, მემცა მომკუდარ ვიყავ უწინარეს და არა პატ-
 რონი ჩემი“. რომლისათვის დიდად განკვრდა და აქო
 დავით და თქუა: „უკეთუ ნათესავი ქართველთა ეგევი-
 თარი არს, ვბრძანებ, რათა ყოველთა ნათესავთა, რო-
 მელნი არიან მორჩილებასა ქუეშე მოლოლთა, უმჯობეს 25
 და უწარჩინებულეს იყვნეს, და მოლოლთა თანა მკე-
 დართა აღრაცხონ, მამული და საქონელი მათთა კელთა
 შინა იყოს და ყოველსა შინა მისანდოდ იყვენენ“. ამის-
 თვის ბრძანება დააწერინა და წარმოსცა, და ესრეთ გა-
 ნაჩინა წარვლენა დიდსა მანგუ ყაენისსა ხატაეთს და 30

T 270a

M 777

R 379b

1—2 და არა შენ... მოიკლას]—T. 2—3 ყმათაცა დაკოცად R]—MQTm. 4
 ამისად T. 6 დავით|ვითარცა უმთავრესი MQTm. 8 ყაენმან MQTm. 8 ბათოი
 Mm, ბათო T. 8 და]—MQT. 10 სიკუდილისა|და MQ. 11 რა|რათა Mm, რა
 T,—Q. 11 ყაენმან MQT, ყაენმან m. 13 ხარა Mm, ხარ T. 15 დიდო დიდო|დიდო
 და R. 16 მე]—T. 18—19 დიდო ყაენო|ყან (ყანა, ყანი) დიდო MQTm. 19 შენი T.
 25 მოლოლთა ჩე. კონიექტ., მაღალთა Mm, მღლთა QT. 26 მაღალთა Mm, მღ-
 ლთა QT. 28—29 ამისთვის|ამისი რომელსა MQm, ამისი რლ არს T. 29 ბრძანება|ბუ-
 ნება MQTm. 29 დააწერინა R, დაწერა ყ ა უ ხ ჩ., დააჯერა MQTm. 30 მანგუყაენის-
 სა (ყაენისასა m) MQTm.

- Q 173a ყარაყურუ|მს. ესე | აქამდინ იყავნ. ხოლო, ჩუენ დამაინსული
m 545 თომილისა სიტყუსა მიმართ აღვიდეთ.
- T 270b | გარდამოვიდა მეფე რუსუდან ლიხით და მივიდა
ტფილისად და მოეგებნეს ყოველნი წარჩინებულნი სა-
მეფოსა მისისანი. და წარავლინა ძე თვისი, დავით, ნოინ- 5
თა წინაშე, რომელთა პატივითა შეიწყნარეს და მოსცეს
R 380a ყოველი სამეფო, წარჩინებულნი და | ყოველნი მთავარ-
ნი საქართველოსანი. და ესრეთ კუალად ეგო სამეფო
ბრძანებასა ქუეშე რუსუდან მეფისასა.
კუალად აქაცა ვინებე დუმილად, ვინათგან მეგულე- 10
ბის განსაკრთომელისა მოთხრობისა, დაღათუ არა საკად-
რებელ არს თხრობა მეფეთათვს უშუერსა რასმე, რა-
მეთუ იტყვს მოსე, მხილველი ღმრთისა: „მთავარსა ერი-
M 778 სა შენისასა | არა ჰრქუა ბოროტი“. გარნა ვინათგან
წიგნი ესე შუამდებარე არს კეთილისმოქმედთა და ბო- 15
როტისმოქმედთა, შენდობილ იყვენენ სიტყუანი ჩემნი, რა-
მეთუ ეამთა აღმწერელობა ჭეშმარიტისმეტყუელება არს
და არა თუალახმა ვისიმე. რამეთუ ამათ ეამთა დაივიწყა
შიში ღმრთისა და ანდერძი ძმისა და ფიცი იგი, რომელ
ამცნო ძმამან მისმან რუსუდან მეფესა, განიზრახა ზრახ- 20
ვა უცხო, რათა დაუმტკიცდეს მეფობა ძესა მისსა, და-
ვითს. და წარავლინა კაცი საბერძნეთს, სულტანსა სიძეს
და ასულსა თამარს წინაშე, რათა ძმისწული მისი, და-
ვით ყრმა, რომელ პირველ წარავლინა მათდა, რათა
ბოროტი რა ეყოს მათ მიერ, და არა ბოროტ ეყო, აწ | 25
R 380b რომელ წარსწყმიდონ და მოაკუდინონ, და უზრუნვე-
ლად ეპყრას მეფობა მას და ძესა მისსა, დავითს.
ხოლო მათ არა ისმინეს. და კუალად სხუა წარავლი-
ნეს მოციქული ამავე პირისათვს. ხოლო იგინი არა ერჩ-
T 271a დეს. და | მესამედ სხუა სავედრებელი წიგნი წარგზავნა 30
შვილისა და ძმისწულისა. გინა ძმისმკლველობითა სავსე.

1 ყარაყურუს MQT, ყარაყურუს m. 1 ხოლო—MQTm. 2 მიმართ მიერ MQTm. 9 რუსუდანისასა მეფესა MQm. 10 დუმილი R. დაღმაღავად MQTm, დუმილად კონიექტ. 12 მეფეთათვს R, მისთვის MQTm. 16 სიტყუანი MT, სიტყუნი Q. 17 ეამთა აღმწერელობა R, ეამთა აღმწერელობით MQTm. 17 ჰრქვისა QT. 17 მეტყუელობა MQm. 18 თუალხუ-
მით MQTm. 18 ვისიმე კონიექტ., ვისმე MQTm, ვისთვისმე R, ყაუხჩ. 21 დაუმ-
ტკიცდეს MQTR, დაუმკვდროს m. 24 პირველ—MQTm. 24—25 რათა ბოროტი თანა
ჭეშმარიტი MQTm. 25 ეყოს ყაუხჩ., უყოს MQTm, უყონ R. 25 ბოროტ ქეშმარიტ
MQTm. 26 და მოაკუდინონ—QT. 27 არა რა MQTm. 30 წარგზავნა R, ასწავეს
MQTm. 31 ძმისწულისაგან MQTm.

m 546

და იგინი არცა მაშინ ერჩდეს. ამისგან განცვობებულ-
მან, | გულისწყრომითა აღვსებულმან დაივიწყა სჯული-
ცა და ლმობა ნათესავეთა და თვთ შვილის სიყუარული
დედობრივი, ვითარცა იტყვს ბრძენი სოლომონ, ვითარ-
მედ: „გულისწყრომამან კაცისამან სიმაართლე ღმრთისა

5

M 779
Q 173b

არა ყვის“. ვითარ ამანცა, კეთილთა ძირთა მორჩმან,
არა ყო სიმაართლე, დაწერა წიგნი სიძეს სულტანსა |
ყიასდინს თანა. და ესრეთ მიუშენო, ვითარმედ: „ამის-
თვის მენება მოკლეა მძისწულისა ჩემისა დავითისი,
რომე ცოლსა შენსა და ასულსა ჩემსა მძისწული ჩემი,

10

R 381a

დავით, თანა-ყუფვდეს, და ამისთვის არა ნებაეს ასულსა
ჩემსა ბოროტი მისი“. შ გონება, მკვეცთა უმძვნვარესი,
ვაჲ მკლველობა, ოდესმე სმენილთა და გარდასრულ-
თა მკლველობათა უბოროტესი, რომელი აღასრულა
შვილსა და მძასა ზედა დამვიწყებელმან დედობრივთა

15

და ძმებრივთა ლმობათამან!
და მიიწია წიგნი სულტანს წინაშე. მყის აღშფოთთა
და შევიდა სახლსა სადედოფლოსა, და უბატოდ განი-
არია ცოლი თვისი მოფხურითა თმათა, ფერკითა ძლიე-
რად უხეთქნა პირსა მისს შეუენიერსა, და ტანი ფრიადი-
სა ცემისაგან სისხლისფრად იყო. და ხატნი იგი, რომელი
სამარადისოდ აქუნდა წინაშე მათსა, შეაგინნა და და-
მუსრნა და ყოველნი მის წინაშე მყოფნი მსახურნი და
მოკლენი ექსორია-ყვნა და რომელნიმე მოსწყვნა.

20

და ცოლსა მისსა შეშინებით უთქმიდა უწყალოდ სიკუ-
დილსა, უკეთუ | არა დაუტეოს სჯული ქრისტესი და
მუსულმან იქმნას. და მრავალნიცა ტანჯვანი შეამთხვენა,
რომლისა შემდგომად მრავალთა ტანჯვათა მიერ მომედ-
გრებულმან უარ-ყო სჯული ჭეშმარიტი, რამეთუ აქა-
მომდე მტკიცედ ეპყრა სჯული ქრისტესი, რამეთუ ხუ-

25

ცესნი და ხატნი წინაშე | მისსა აქუნდის არა ფარულად,
არამედ განცხადებულად.

30

T 271b

R 381b

1 განცვობებულმან mR. 6 ამანცა| აშენა m. 7 სულტანთა MQTm. 8 ყი-
ასდინს თანა| ყადინსა MTm, ყსდინსა Q. 13 ვაჲ T, ვაჲ Mm, ვაჲ Q. 13 მკლვე-
ელობა M. 15 დამვიწყებელმა MQ, დამვიწყებლმნ Q, და მივიწყებლმნ T. 16 ძმებ-
რივთა R, ძმებრთა MQm, ძმებრთა T, ძმებრივთა ჟ ა ვ ა ხ., ყ ა უ ხ ნ. 22 შეაგინნა
R, შეაგინნის MQm, შეაგინნეს T. 23 და ყოველნი| ყოველივე MQTm. 24 მოკლენი|
მკველნი R. 27 მუსულმან MT, მუსულმნ Q, მუსულმან m. 28 შემდგომად|+მიერ Q.
28 მიერ—MQTm.

- m 547 | ხოლო ყრმა დავით შეიპყრეს და მრგვალი ტანჯვანი შეამთხვენეს, რათა ჭეშმარიტი აღიაროს.
- M 780 ხოლო იგი იტყოდა: „უბრალო ვარ, მოწამე არს ღმერთი, დაღათუ ესე ცილი დამწამა მამიდამან ჩემმან, და დასაჯებელ არს, გარნა საქართველოთა ბრალისა და შეცოდებისათვის ექსორია-მყო და სიკუდილი ჩემი მოგიმცნო. აწ იხილე, მოწყალეო და მაღალო სულტანო, რომელ პირველითგანვე მკლველობისა ჩემის გული აქუნდა“. ესე ვითარ ესმა სულტანსა, მცირედ ღმობიერ იქმნა. მაშინ სიკუდილი არა ინება მისი განგებითა ზეგარდამოთა, რამეთუ მსჯავრნი და განგებულებანი ღმრთისანი გამოუკულეველ არიან, ვითარცა წერილ არს: „ვინ ცნა განგება უფლისა, ანუ ვინ თანამზრახველ ეყო მას?“. გარნა არავე დამშვდნა გულისწყრომა სულტნისა, ვითარცა ალითა მძაფრითა ენ|თებოდა გული მისი. ამისთვის მოუწოდა მენავეთმოძღუარსა და მისცა დავით კელთა მათთა, და ამცნო, რათა წარიყვანონ ზღუად და შთააგდონ სიღრმესა ზღვსასა. უკეთუ არა ყონ, იავარ-ყონ სახლი და დედა-წული მათი, და იგინი ბოროტად მოისრნენ. ხოლო მენავეთა მათ წარიყვანეს, შთასვეს ნავსა და მიმართეს პელენგოდ, მიწიწივნეს სიღრმედ დიდად განშორებულ ქუეყანისაგან, და ენება შთაგდება დავითისი. ევედრა მენავეთა, რათა ილოცოს მცირედ. ხოლო მათ დრო-სცეს. ვითარ აღდგა და აღმოიღო უბითგან ხატი ყოვლად წმიდის ღმრთისმშობელისა, რომელი ვედრებისსახედ დასახულ იყო, და მარადის თანა აქუნდის, და მისა მიმართ აქუნდა სასოება. ესე დაიდვა პირსა და თუალთა და ცრემლნი სიმწარისანი გარდმოსთხივნა: „ყოვლად წმიდაო დედაო მკსნელისა ჩუენისაო იესო ქრისტესო, ცოდვილთა შესავედრებელო და ნუგეშინისმცემელო, შეივედრე სული ჩემი, რამეთუ შენ ხარ ნუგეშინისმცემელი მწარისა ამის სიობლისა ჩემისა და უმსჯავროსა || სიკუდილისა, რომელ სამარესა და მიწასა შინა დაფლვად არავინ ღირს-
- Q 174a წყრომა სულტნისა, ვითარცა ალითა მძაფრითა ენ|თებოდა გული მისი. ამისთვის მოუწოდა მენავეთმოძღუარსა და მისცა დავით კელთა მათთა, და ამცნო, რათა წარიყვანონ ზღუად და შთააგდონ სიღრმესა ზღვსასა. უკეთუ არა ყონ, იავარ-ყონ სახლი და დედა-წული მათი, და იგინი ბოროტად მოისრნენ. ხოლო მენავეთა მათ წარიყვანეს, შთასვეს ნავსა და მიმართეს პელენგოდ, მიწიწივნეს სიღრმედ დიდად განშორებულ ქუეყანისაგან, და ენება შთაგდება დავითისი. ევედრა მენავეთა, რათა ილოცოს მცირედ. ხოლო მათ დრო-სცეს. ვითარ აღდგა და აღმოიღო უბითგან ხატი ყოვლად წმიდის ღმრთისმშობელისა, რომელი ვედრებისსახედ დასახულ იყო, და მარადის თანა აქუნდის, და მისა მიმართ აქუნდა სასოება. ესე დაიდვა პირსა და თუალთა და ცრემლნი სიმწარისანი გარდმოსთხივნა: „ყოვლად წმიდაო დედაო მკსნელისა ჩუენისაო იესო ქრისტესო, ცოდვილთა შესავედრებელო და ნუგეშინისმცემელო, შეივედრე სული ჩემი, რამეთუ შენ ხარ ნუგეშინისმცემელი მწარისა ამის სიობლისა ჩემისა და უმსჯავროსა || სიკუდილისა, რომელ სამარესა და მიწასა შინა დაფლვად არავინ ღირს-
- R 382a
- T 272a
- M 781
- m 548
R 382b

3 ხოლო იგი იტყოდა TR]—MQm. 4 მამიდამა M, მშვიდამნ QT. 10 მისი]—MQTm. 11 რამეთუ] რომელნი MQTm. 12 ღმრთისანი]—MQTm. 13 განგება MQT, გონება mR. 14 გარნავე არა m. 21 პელაგონად R. 25 უბითგან QTR]—Mm. 26 ევედრების MQT. 26 დახატულ R, და სახელ Mm, დასახულ Q, დასზლ T. 28 ესე] ამის მიმართ MQTm. 28 თვალსა Mm. 34 დაფლვად MTm, დაფლვად Q.

მყო, არამედ საჭმლად თევზთა. არცალა საფლავი ჩემი
საცნაურ იქმნების, არამედ მოწყალეებათა შენთა მინდო-
ბილი ვითხოვ უკანასკნელსა ამას ოხჳანსა შინა, რომელ
მივსნა ჰაერისმკველთა კელთაგან და საშინელთა მათ
სატანჯველთაგან, რომელსა მოელიან ჩემებრ ცოდვილნი 5
და ბრალეულნი ყოველნი“.

რამეთუ ამას და ამისა უმრავლესსა ილოცვიდა
ლმობიერად და ცრემლთა მწარეთა დამომდინებელი,
აღჯადეს შესამოსელი და ხატი წარუღეს, რომლისათვის
ლმობიერად ევედრა, რათა მისცეს ხატი ყოვლად წმი- 10
დისა და თანა აქუნდეს, რომელი ისმინეს მენავეთა და
მისცეს ხატი იგი და დაჰკიდეს ყელსა. ხოლო ვითარ
ეგულეობდა შთაგდება, ერთმან მენავეთაგანმან ყო
წყალობა განგებითა ღმრთისა და ყოვლად წმიდისა და 15
ვედრებისა ღმრთისმშობელისათა და მცირე რამე ფიცა-
რი |მისცა კელთა მისთა. და ესრეთ შთაგდეს ზღუად.
ხოლო დავით მოეხვა ფიცარსა მას, და მოჰბერა ქარმან
ძლიერმან და უჩინო იქმნა თულთაგან მათთა. და მი-
მოაქუნდა | ლეღვათა, ვითარ კიდობანი ნოესი, და მყის
R 383a
Q 174b
განაგდო კმელად. და იხილა იგი ვაჰარმან ვინმე მგზავრ 20
მავალმან და მიავიღა მან მცურველი, რამეთუ ჯერეთ-
ვე შორს ვიდრე იყო ქუეყანისაგან, ვითარ უტევან. და
M 782
გამოიყვანა ვაჰარსა მას თანა. მყის შემოსეს და | საზ-
რდელი მოართუეს და ნუგეშინის-სცეს. და განძლიერ-
და შიმშილისა და წყურვილისაგან შეიწრებულნი, რომელ 25
თულთაცა კამკამებად ძლითა ეძლო. იწყო კითხვად
ვაჰარმან მან მიზეზი შთაგდებისა მისისა ზღუად. ხოლო
მან ყოველი ესე ზემოკსენებული აუწყა, რომლისათვის
განიხარა ვაჰარმან და სახლად თვსად წარიყვანა და იწყო
m 549
პატივის-ცემად, ვითარ საყუარელსა შვილსა, | ესრეთ 30
ფუფუნებად. დაყო მას ვაჰართანა ექუსი თუე ოდენ,

3 ოხჳანსა TR, ოხჳნსა Q, უოხჳნსა Mm. 5 მოვლიან Mm. 6 და]—T. 6
ყოველნი—T. 7 რამეთუ] +ყოველნი T. 7 რამეთუ]—R. 8 ღმობიერად R, ღმობი-
ერთა MQTm. 8 და ცრემლთა მწარეთა] ცრემლთა მწარითა MQTm. 8 დამომდინე-
ბელი QTR]—Mm. 10—12 ყოვლად წმიდისა... მისცეს ხატი]—Q. 14—15 და ვედრებისა
QTR]—Mm. 18 და უჩინო იქმნა თულთაგან]—T. 19 ნოესი] მოსესი Q. 20 განაგ-
დო] განვიდა MQTm. 20 იგი]—MQTm. 21 ჯერეთვე m, ჯერეთვე MQ, ჯრთა T, ჯე-
რეთ R. 22 შორს ვიდრე] შორსვე MQ, შს ვე T, შორსვე m. 26 კამკამებ-
და Mm, კმკამებრ Q, კმა კმებად T. 26 ძლითა ეძლო QT, ძლითა შეძლო Mm.
27 ვაჰარმან მან]—MQTm. 31 დღო QTR, და იყო Mm.

- და განცხადანა საქმე ესე ყოველთა თანა, ვითარ ვაქარმა
ვისმე ზღუასა შთაგდებული ქართველთა მეფის ძე უპო-
ვნიეს. და მიიწია სიტყუა ესე და ესმა სულტანსა ყიას-
დინს. გულისწყრომითა აღესილმან წარავლინნა მკედარ-
ნი, | მიიყვანა დავით და ვაჭარიცა იგი, და მენავენი 5
- R 383b იგი პერობილ-ყენა, და სიკუდილსა აქადებდა. ხოლო
ისწავა რა ვაჭრისაგან ზღვთ გამოყვანება, განუტევენა
მენავენი.
- ხოლო დავითისთვის არავე დასცხრა გულისწყრომად
და შესძინა, ვითარცა ჰეროდე, კაცის-კლვად, რამეთუ 10
- T 273a კაცის-კლვასა ზედა კუალადცა კაცის-კლვა შესძინა, და
უბოროტესი სატანჯველი განაჩინა. რამეთუ იყო ჯურ-
ღმული ღრმა, რომელსა შინა წყალი არა იყო. ამას შინა
იყვნეს გუელნი შთაყრილნი, რომელი სავსე იყო გან-
ძნებულთა და ცოფითა გუელითა. და ზედა იდგა ღო- 15
- M 783 დი და არა იყო ნათელი, და ესრეთ მწარითა სიკუდი-
ლითა მოჰკლვიდა. სულტანმან მას შიგა შთაგდება
ბრძანა დავითისი. და ვითარ წარიყვანეს, თანავე აქუნ-
და ხატი იგი. და აღიღეს ორმოსა მისგან ქვა, შთააგდეს.
- R 384a და დაცულ იქმნა, ვითარცა დანიელ პირისაგან | ლომი-
სა, ყოვლად არა ავნეს ესოდენ ყოვლად გესლიანთა.
დაბურეს ქვა ზედა.
- დავითს პირველვე წარტანებულ იყო ვინმე, სახელით
სოსან. რომელი მიეცა მამასა მისსა ლაშას. ესე შეუდ-
გა, რაემს წარიყვანებდეს შთაგდებად ჯურღმულსა 25
- მას. ამან იხილა ჯურღმული იგი. ხოლო კაცთა მათ
სულტნისათა რაემს დაუტევეს ჯურღმული იგი, გათხა-
რა სოსან მცირედ ქვა|ს ქუეშეთ, და მიერ შთაუტევე-
ნის პური, რომელი ითხოვის. და ესრეთ ზრდიდა ხუთ
წელ. რა დაწვის, გუელნი რომელნიმე მიეხუევის ყელ- 30
- სა, რომელნიმე ფერკსა, სხუანი უბესა, სხუანი გუერდ-
სა უწვიან. და ვითარ ეძინა, და გარდაიქცეოდა რა გუ-

1 განცხადანა Mm. 2 ზღვის Tm, ზღვის MQ. 3 და ესმა QT]—Mm. 3—4 სულ-
ტნისა ყასდანს Mm, სულტანსა ყასდინს QT. 7 რა]—MQTm. 7 ისწავა რა ვაჭრისაგან]
ვაქარმა ყოველივე აუწყა m. 10 ეროდე MQT, ეროდე m. 14 ჩაყრილნი MQTm. 15—
16 ლოდი|+ დიდი ფრიალ m. 17 ჩავდება Mm, შთაგდება Q, შთაგდებად T. 19 აღი-
ღეს TR, ააღეს MQm. 19 ქვა R, ქუე MQm, ქუშ T. 19 შთააგდეს| შთავიდა
MQTm, მას შინა შთააგდეს R. 23 იყო|+უყუარდა MQTm. 24 სოსან| სოსონ MQm,
სოსონ T, სასნა გო რ გ. 27 რაემს დაუტევეს| რათა დაუტეონ MQm, რათა დაუტე-
ონ T. 28 სოსან| სოსმან MQTm, სოსნა R, სასნა გო რ გ. 28 ქვას Q, ქალაქსა MTm.
23—27 შთაუტევენს MQT.

ერდსა ზედა, მკარითა დააჭირა გუელსა ერთსა, რომელ-
მან მკარსა სასტიკად უკბინა. ხოლო სხუათა გუელთა
დაიჭირეს გუელი იგი, მკბენელი დავითისი, და იწყეს
ენითა ლოკად | და მყის | განკურნეს დავით, და გუელი
იგი შექამეს მათ გუელთა. ესრეთ საკვრველებით განა-
რინა ღმერთმან ყოვლისა წარსაწყმედელისაგან, რომელ-
ნი მოიწივნეს მას ზედა.

რამეთუ ესრეთ განიზრახა მეფემან რუსუდან თავით
თვსით დამტკიცებად მეფობისა ძისა თვისისა, არამომ-
კსენებელმან სიტყვსა წინასწარმეტყუელისა ესაიასა,
რომელსა იტყვის: | „და მოხედნეს უფალმან განგებასა
მას ზედა დიდსა მთავარსა ასურასტანისასა და სიმალ-
ლესა მას ზედა დიდებისა თუალთა მათ მისთასა. რამე-
თუ თქუა: ძალითა გელთა ჩემთათა ვყო, და სიბრძნით
გულისკმის-ყოფისა ჩემისათა მოვიპყრნე საზღვარნი
თესლებისანი და ძალი მათი წარმოვიღო და შევიძრნე
ქალაქნი დამკვდრებულნი, და სოფელი ყოველი დავი-
პყრა გელითა ჩემითა ვითარცა მართუენი, და ვითარცა
კუერცხნი დაშთომილნი აღვიხუნე. და არავინ იყოს, რო-
მელი განმერეს მე ანუ სიტყუა-მიგოს. აწ უკუე იდი-
დოს-მე ცული თვნიერ მკუეთელისა, ვითარცა თა-
ვითა თვისითა ჰკუეთდეს, ანუ ამაღლდეს ხერხი თვნი-
ერ მზიდველისა მისისა? ეგრეთვე ვინ აღიღის კუერთხი
გინა შეშა? არა ეგრეთ, | არამედ მოავლინოს უფალმან
საბაოთ შენსა პატიოსნებასა ზედა უპატიოება, დიდება-
სა შენსა ზედა ცეცხლი აგზებული ატყდებოდეს“, ვი-
თარ აღესრულა პატიოსნისა მეფისა რუსუდანს ზედა.

რამეთუ სირცხვლ-მიჩნს კადრებად და კუალად ვერ
მიძლავს ღუმელად, რამეთუ უპატიო-ჰყო თავი თვისი

R 384b
m 550

T 273b

M 784

R 385a

1 დააქირა| გაჭრა MQTm. 3 დაჭრეს T. 5 მათ—QT 5 საკურლობითა
MQT, საკურლობითა m. 9 მეუბობისა|+მეუბო MQTm. 9 თვისისა|+არა MQm. 10
ესაიასა|—MQTm. 11 და|+ და MQ. 11 მოხედნეს m. 12 ასურასტანისასა R,
სულტნისასა MQTm. 13 მას ზედა|+დიდსა მთავარსა სულტნისა და სიმალლესა T.
13 ზედა|+დიდისა MQm. 14 ძალითა R, ძლითათა T, რომლითათა MQm. 14 ჩემთა-
თა|—MQTm. 15 გულისკმის-ყოფისა ჩემისათა| გულის კმის ყოფითა ჩვენისათა MQTm.
15 მივპყრნე MQm, მივიპყრნე T. 16 თესლებისანი|—MQTm. 17 ქალაქნი ყაუხ ჩ. |—
MQTm. 19 კუერცხი MQTm. 19 აღვიხვენ MQ, აღვიხვენ m. 19—20 რომელნი MQm.
20 განმერნეს m. განერეს T. 20 აწ|—MQTm. 21 მოკუეთილსა MQTm. 22 ანუ| რათა
MQTm. 23 აღიღის MQTm. 24 მოავლინა MQTm. 25 საბაოთ| საბოთ Q, სბოთ T,
საშოთ Mm. 25 პატიოსნებასა| პატიონობასა MQTm. 26 აგზნებული MQTm. 27
მეფისა|—MQTm. 29 მიძლავს QT, მიძლევებს Mm. 29 ჰყო|—MQTm.

Q 175b
T 274a
M 785
m 551

ბოროტითა ამით, რომელ აღადგინა ძმისწულსა თგანა
 ზედა. გარნა განაქარვნა ზრახვანი მისნი ზეგარდამომან
 განგებამან, ვითარ აქიტოფელისნი დავით წინასწარმე- 5
 ტყუელის ზე, და არა გულისწმა-ყო, რამეთუ „განაქარ-
 ვნის ზრახვანი კაცთანი ზრახვამან ღმრთისამან“, | ვი-
 თარ ფარაოსი მოსეს ზე, ვითარ განერა კელთ|ავან|
 მისთა ლტოლვილი პირველად, ვითარ იტყვს ჟამთა|ალ-
 მწერელი იოსიპოს, და კუალად ვითარ განერა დავით
 კელთაგან საულისათა, რამეთუ ცუდად იქმნა განზრახვა 10
 მისი. და სხუაცა მოვიკსენო, რომელ იქმნა განზრახვითა
 მეფისა ასტუეავისათა. არა ცუდ იქმნა წარვლენა ასუ-
 ლისა მისისა მანდანისი სპარსთათვს, ყოვლად ამას შინა
 მოცემა ძისა მისისა კკროსისი, რომელი შემდგომად
 ასტუეავისა მეფე იქმნა? ანუ არა ამო იქმნა ხრიზმო- 15
 ზიცა იგი აპოლონის დელფელისა შენისა კრისოის გან-
 ცდილი მე თბოლი მთხრობლი ძლეული კრისოსა მიერ
 შეპყრობილ იქმნა კკროსისა მიერ, და უმეტეს ამისსა
 არა განცუდნა ხრიზმოზიცა იგი პრიამოსისი მეფის
 ასულთასა და ყოვლისა აღმოსავლეთისა პირისა მთავ- 20
 რისა ალექსანდრე პარიდოსისა ზედა, რომელი იპყრა
 წელთა ოცდაათორმეტთა უწინარეს, რომელმან, მიმტა-
 ცებელმან ელენესმან ცოლისა, აღამემნონის ძმისა მენე-
 ლეოსისგან, ოცდარვად წლად უმშუდებელნი ბრძოლა-
 ნი მოუგნა ტროველთა სრულიად მოსპოლვად ნათესავსა 25
 მისსა?¹⁹.

2 მისნი] — MQTm. 3 აქიტოფელისანი Mm. 3 — 4 წინასწარმეტყუელის-ზე
 ყ ა უ ხ ჩ., წინასწარმეტყუელისანი M, წინასწარმეტყუელისა QT. 5 კაცთანი] + და
 MQTm. 9 საულისათა R, სულტნისთა MQTm. 10 მათი Mm. | 11 მეღესა] — Mm. 11
 წარვლენა ჭავახ., წარვლენა MQTm. 11—12 ასულსა + მისსა ჭავახ. | 12 მან-
 დანისი ჭავახ., მან და ანისი MQ, მან ანისი m, მან და ანისი T. 12 ამას შინა
 ყ ა უ ხ ჩ., ამა შინა MQ, ამას შინა m, ამა შინა T. 13 კკროსისი Q, კკროსისთი T,
 კკროსისი M, კკროსისს m. 14 ქმნა Mm. 15 დელფელსა გამყრ., დელფისა QT,
 კკროსისი Q. 15 კკროსისი Mm, კკროსის QT. 16 კკროსისა Mm, კკროსისა T,
 კკროსისი Q. 17 მიერ] + არ Mm. 18 არა გაცუდნა ინგო რ., არა გაცუდნა ჭავახ.,
 არგანცრდნა MQm, არგანცრდა T. 18 ხრიზმამოც MQm, ხრიზმამოც T. 18 პრიამო-
 სისა ჭავახ., პრიამოსი MQTm. 20—19 მეღესა ასულთასა ინგო რ., მეღეს ასულ-
 თასა MQTm. 19 აღმოსავლეთისა ინგო რ.] — MQTmR. 19 პირისათა MQTm.
 20 პარიდოსისა ჭავახ. 21 უწინარეს ინგო რ.] — MQTm. 21—22 მიმტაცებელმან T.
 22 ელენესმან ინგო რ., ელენისამან MQTm. 22 ცოლისა ჭავახ., წლისა MTm,
 წილისა Q. 22 აღმემნონისა MQm, აღმემნონისა T. 22 ამას ინგო რ., ძისა MQTm.
 22—23 მენელეოსისგან ჭავახ., მენელეოსისგან MQTm. 24 მოსპოლვად ინგო რ.,
 მოსპვა MQTm.

ესე ყოველი არა თვთ განზრახვით იქმნა, მ ბრძენო, კეთილთა და პატიოსანთა ძირთა მორჩო, დედოფალთ დედოფალო, მეფეო რუსუდან. გარნა რა მოივადრე? იხი-
ლე, რამეთუ ხუთისა წლისა ჟამნი დაყვნა ულხინობთა
ქირთა შინა ჭურღმულსა ღრმასა გუელთა თანა, რამე- 5
თუ ესე ზემოვსენებულნი ზრახვანი დაჯსნა ზენამან გან-
გებამან ღმრთისა ყოვლისა მპყრობელისამან, ვითარცა
აწცა.

R 385b
M 786
T 274b

| ჩუენ პირველსა სი|ტყუასა აღვიდეთ.

მოიწია მეფე ტფილისს | და ძე მისი, დავით, ნოინ- 10
თა წინა წარავლინა. და მათ ინებეს დავითის წარვლი-
ნება დიდსა ყაენს ბათოსასა და მიერ ყარაყურუმს მან-
გუ ყაენისსა. და ვითარ ცნა რუსუდან წარვლინება ძისა
თესისა უცხოთა ნათესავთა, შორთა და უცნაურ გზათა,
ტკივილითა და უზომოთა მწუხარებითა შეიცვებოდა და 15
დაუწყუედელთა ცრემლთა მოადინებდა, და მოივსენებ-
და | რა-იგი უყო ძმისწულსა თესსა დავითს; ვითარ ექ-
სორია-ყო, ეგრეთვე თათართა წარავლინეს ძე მისი ვი-
თარ ექსორიად წინაშე ბათოსსა.

m 552

Q 176a

ხოლო ვითარ არღარა იყო ღონე, წარვიდა | ნარინ 20
დავით. და თანაწარატანა მეფემან რუსუდან მცირედ
თანაზრდილნი მისნი, ქართლისა ერისთავის სურამელის
გრიგოლის შვილი, ბეგა, გურკლელი მახუჯავის ძე, ამი-
რეჯიბი ბეშქენ. და თუალნიცა ორნი დაუმაღნა ძვრად
საფასონი. და წარვიდა შემდგომად კუალსა ავაგისსა და 25
ხლათის სულტნისასა, რამეთუ პირველ იგინი წარავლი-
ნეს თათართა. და მიიწივნეს წინაშე ზემოვსენებულისა
ბათოსსა, რომელმან კეთილად იხილნა ნარინ დავით
მეფე, | ორი წლისა ჟამთა თანა იპყრა და მიერ წარავ- 30
ლინა ჩინ-მაჩინს და ყარაყურუმს მანგუ ყაენს წინაშე,
რომელი მიიწია რა, კეთილად შეიწყნარა. და ავაგს შეე-
ყარა და მის თანა იყოფვოდა.

R 386a

2 და| რათა Mm, რა T. 3 მოვადრე MQTm. 11 მათ|—MQTm. 11 ინებოს
MQTm. 12 ყარაყურუმს MQ, ყარაყურუმს T. 12—13 მანგუყაენისსა MQT. 14 შორთა QT,
შორის mR, შორს M. 15 ტკივილთა MQTm. 15 და (უზომოთა)|—MQm. 15 შეიცე-
ბოდა QR, შეცვლებოდა m, შრცვლებოდა M, შერცვლებოდეს T. 15 და|—MQTm.
16 დაუწყუეტელთა MQm. 17 თესსა|—MQTm. 20—21 ნარინდვით MQ, ნარინ დვით
T. 21 წარატანა ჯავა ხ., წარატანა MTm, წარატნა Q. 22 თანა მზრდილნი MQTm.
23 ბეგი MQTm. 23 და სავგურკლელი MQTm. 26 ხალთს MQ, ხალათის m, ხლთის
T. 26 პლ იგნი QT, პრველვე იგინი m, პრვე იგინ M. 30 ყარაყურუმს MQ, ყარა-
ყუმს m, ყარა ყურუმს T. 30 მანგუყაენს MQm, მნგუყაენს T. 31 შეიწყალა MQTm.

ხოლო თათართა მათ ოთხთა ნოინთა მოეცენა ბე-
 რიტი აღმუთელთა, რომელი შეამთხვეს მოლოლთა, და
 აღიმკედრეს მათ აღმუთსა ზედა. და თანა მბრძოლობა
 განაჩინეს ქართველთა, და წარმოუვლინეს მოციქული
 მეფესა რუსუდანს, | რათა მისცენ საყოფი საქართვე- 5
 ლოსა ლაშქრად აღმუთს. ხოლო მეფე რუსუდან მას
 ეამსა ტკბილისა შვილისათვის მწარედ ილევოდა, და და-
 სნეულეებული გარდაიცვალა ტფილისს²⁰. და წარიყვა-
 ნეს მთავართა დიდითა პატივითა და ტყეებითა, | და
 დამარხეს სამარხოსა მამათა მათთასა მონასტერსა გე- 10
 ლათს.

III

და გავდეს ქართველნი უნუგეშინისცემოდ და უმე-
 ფოდ. რამეთუ არღარავინ იპოვებოდა ნათე|სავი მეფე- 15
 თა, რამეთუ ნარინ დავით ყარაყურუმს წარავლინა და
 სხუა იგი დავით საბერძნეთს მკუდრად საგონებელ იყო
 და არა უწყოდეს, თუ რა შემთხუეოდა. ამისთვის თვთე-
 ული თავისა თვისისათვის განგებად ზრუნვიდა, რამეთუ
 თვთეული ერისმთავარი თვთოსა ამას ნოინსა შეუდგა. 20
 და განაჩინეს თათართა ბევრისა მთავარნი, რომელ-
 თა დუმნისა თავად უწოდეს. და გამოარჩიეს მთავარნი,
 პირველად ეგარსლან ბაკურციხელი, კაცი ღრმად მოუ-
 ბარი, ხოლო არა ნიჭთა მქონებელი სამკედროთა¹, და
 მას კელთ-უდვეს სპა ჰერეთისა და კახეთისა და კამბე- 25
 ჩიანისა ტფილისითგან და აღმართ ვითარ მთამდე შამ-
 ხისა. და შანშეს | კელთ-უდვეს მამული მისი და ავა-
 გისი. ვარამს კელთ-უდვეს ყოველი სომხითი, გრიგოლ
 სურამელს — ქართლი, გამრეკელს თორელსა, მსგავს-
 სავე ეგარსლანისასა საქაბუკოთა | შინა, კელთ-უდვა 30

2 აღმუთელთა R, აღმუთელთა Mm, აღმუთელთა Q, აღმუთელთა T. 2 მო-
 ლოლთა ჩ ვ. კონიექტ., მომავალთა MQTm. 3 აღმკედრეს MQTm. 6 აღმოთს
 MQTm. 7 ხა|—MQTm. 8 ტფილისისა MQT. 10—11 გელთს QT, გოლთს M, გოლ-
 თას m. 16 რამეთუ| რომელა M Q T m. 15 ნარანათ M m, ნარან დო Q, ნარი დო
 T. 16 ყარაყურამს MQ, ყარაყურუმს T. 18 უწყოდეს| უწოდა MQm. 18 თუ|—
 MQTm. 19 თავისა თვისისათვის| თავისათვის M, თავისათვის QTm. 20 ამას|—Mm.
 21 ბაპერისა M, ბპერისა m, ბერისა T. 21—22 რომელსა MQTmR. 23—24 პირველად...
 მოუბარი|—MQTm. 24 სამკედროთა ჯავახ., საქმართა ყაუხჩ., სამკროთა
 MQTm. 25 მას კელთ უდვეს ყაუხჩ., რა სახელ უდვეს MQTm. ამას მათვალეს R.
 25 ერეთისა MQTm. 26 აღმართა MQTm. 26 მთა მთამდე MQTm. 30 ეგარსნისასა
 MQ, ეგარსნისასა m, ეგარსნისა T.

- R 387a ჯავახეთი, სამცხე და აღმართ ვიდრე კარნუქალაქამდე, ხოლო ცოტენ დადიანსა | და რაჭის ერისთავსა — ყოველი იმერი სამეფო².
- T 275b და ესრეთ განაჩინეს თათართა | და განიყვეს საქართველო, წარვიდეს ბრძოლად აღმუთს და ქართველნი თანაწარიტანეს, რომელნი განყვეს ორად. ნახევარნი ერთსა წელსა და ნახევარნი მეორესა წელსა იყვიან აღმუთს, რამეთუ შვდ წელ განგრძებულა ბრძოლა აღმუთისი, რომელნი არიან კაცისმკლველნი მიპარვითა, რომელთა მულიდად უწოდიან. და ამით ჰბრძოდეს თათარნი ჩორმალონ, ჩალატა, იოსურ და ბიჩო მოუწყენელად ზაფხულ და ზამთარ. ხოლო ქართველნი განყოფილნი თვითელი მისსა წელიწადსა ხუდის და იყვის აღმუთს, და კუალად წარვიდიან სხუანი ხუედრსა მისსა, წელიწად ერთ იყვის აღმუთს, და კუალად | სხუანი — ხუედრსა მათსა. და ესრეთ შვდისა წლისა ეამთა განგრძებულა ყოფა და ომი აღმუთს.
- m 554 დღესა ერთსა წარმოგზავნეს აღმუთელთა მულიდი კელოვანი. მივიდა ღამით და შემოეპარა მცველთა ჩალატა ნოინისათა, შევიდა კარავსა მისსა, მძინარესა დასდვა დანა გულსა მისსა და მოკლა იგი, რომელ ვერავინ ცნა. და ქთარ განთენდა, იხილეს კარვისმცველთა | ჩალატა ნოინი მოკლული, იწყეს ტირილად და ტყეზად და ვაეზად. რომელ იხილეს სპათა ჩალატა ნოინისთა, მირბოდეს. და იხილეს მათცა, რომე მომკუდარ იყო ჩალატა და არა უწყოდეს ვისგან მოკლულ იყო.
- R 387b მაშინ თქუეს ყოველთა: „ვინათგან ქართველნი დიდსა ჰირსა შინა არიან ჩუენ მოლოლთაგან, შურით ქართველთა მიერ მოიკლა უცილოდ“. ამას ყოველნი დაამტკიცებდეს, თვნიერ ჩორმალონ ნოინისგან გარეშე. ხოლო იგი ეტყოდა: „დასწყენა|რდით, კაცნო, რა|მეთუ არა
- T 276a
M 789

6—7 ნახევარნი ერთსა წელსა და|—T. 7 მეორესა m. ერთსა MQT. 8 აღმუდს MQT. 9 განპლიერდა MQTm. 9 რომელი MQT. 11 ჩალტ MQm, ჩლტ T. 11 ბიჩო| ბიჩუ MQm, ბაჩუ T. 11—12 მოუწყენლად MQm. 12 ქართველი T. 12—13 განყოფილი MQTm. 14 მხუედრსა m. 16 მხუედრსა MQ, მხუდრსა m, ედრსა T. 18 დღესა|ერთსა|—MQTm. 18 აღმუთელთა|—MQTm. 19 შამოეპარა Mm. 19—20 ჩალატონისთა MQ, ჩალატონისათა m, ჩალატნოსთა T. 20 შევიდა M. შვიდა Q. 23 მოკლულ T, მოკლულ იყო MQm. 23 ტყეზად QT. 23 და (ვაეზად)—QT. 24 ჩალატონისთა QT. 24 მირბოეს QT. 25 ჩლტ QT. 26 და|—QT. 28 მოლოლთაგან ჩ. კონიქტ., მოალთაგან MQ, მოალთაგან m, მოალთაგან T. 31 დასწყენარდით|+ დასწყენარდით M.

- არს ნათესავი ქართველთა კაცისმკლველი და არცა სჯუ-
ლი უც ესევეთარისა საქმისა ქმნად. ხოლო იგინი აღ-
შფოთებულნი, სიკუდილისათვის პატრონისა განძვნებულ-
ბულნი, წარმოემართნეს ბანაკისა მიმართ ქართველთა-
სა, რამეთუ მახლობელად ჩალატა ნოინისასა დაბანაკე- 5
ბულ იყვნეს. და ვითარ მომართეს, განკრთეს ქართველ-
ნი და უღონოებასა მოეცვნეს, და არა უწყოდეს, რამცა
ყვეს. ხოლო ზოგნი ომისა მიმართ განეშხადებოდეს, და
R 388a ზოგნი აყენებდეს, რამეთუ ფრიად მცირე იყვნეს. | მა-
შინ გრიგოლ სურამელი, ქართლის ერისთავი, იტყოდა: 10
„არა არს უამი ბრძოლისა, რამეთუ მცირე ვართ. და
უკეთუ ვებრძვით, დიდით მცირემდი მოგუწყუედენ.
და თუ არ ვებრძვით, ჩუენ წარჩინებულთა ოდენ, ვგო-
ნებ, მოკუდინებად. და უმჯობეს მიჩნს, რათა ჩუენ მო-
ვოცლნეთ და არა ყოველი ესე ძალი. გარნა შევრდომა 15
ღმრთისა ჯერ-არს, რამეთუ არავინ არს მცხნელი ჩუენი
თვნიერ იესო ქრისტე, ძე ღმრთისა, და ყოვლად წმიდა
მშობელი მისი, მარადის ქალწული მარიამ, რომელი
m 555 მარადის მცველი არს მოსავთა ძისა მისისათა და უმე-
ტეს ჩუენ ქრისტიანეთა. აწ ყოველთა სამ-სამი მუჯლი 20
მოიდრიკეთ, შევრდომით ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშო-
ბელისა მიმართ, და რომელთა უწყით, თქვთ შესხმა
ესე მისი: „მოწყალეებისა კარი განგვლე, კურთხეულთ
ღმრთისმშობელო“, და შემდგომი.
ვითარ აღასრულეს ლოცვა ესე სამადლობელი და 25
R 388b ქება ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისა, და მოახლე-
ბულ იყვნეს ბარბაროზნი იგი, უწყალოდ მსპოლავნი
M 790 ქართველთა, მაშინ გამოვიდა კაცი ერთი ლერწმონით,
რომელსა აქუნდა ლახუარი წუდილი, შეღებილი სის-
T 276b ხლითაჲ. და ლახუარი იგი აღიპყრა ზე, და ძლიერად 30
კმა-ყო: „მან ქუშტემ ჩალატა“, რომელ არს ენითა სპარ-
სულითა: „მე მოვკალ ჩალატა“.

2 ესევეთარისა საქმისა ქმნად]—MQTm. 5 ჩალატა m, ჩალატ MQ, ჩიხ T. 6 განკრ-ნეს M, განკრთეს Q, განკრეს T. 7 მოცვნეს M, მოც ნეს T. 7 რათამცა MQm, რა-მცა T. 10 სურამელმან MQTm. 10 ქართლის QT, ქართველთ Mm. 10 ერისთავი]—MQTm. 10 იტყოდა] მიუგო MQTm. 15 და]—MQTm. 15 ძალი T, რომელი MQm. 16 ჯერა M. 16 არა ვინა MQm. 17 და]—M. 23—24 კურთხეულთ ღმრთისმშობელო]—MQTm. 27 მსპოლავნი ყაუხ ჩ., მსპოლავი MQTm. 31 მენქუტ-მა MQm, მენაქუტმ T. 31 ჩალატ MQ. 32 მოვკალ MQ, მოვკლა T, მოვკალ m.

ვითარ იხილეს თათართა, მიეტევნეს, ხოლო იგი ივ-
 ლტოდის ლერწამთა მიმართ. ხოლო მათ შეუდევს ცე-
 ცხლი და გამოიყვანა ცეცხლმან ლერწამთაგან კაცი იგი.
 და მოიყვანეს ჩორმალონ, იოსურსა და ბიჩოსა წინამე.
 ხოლო იგინი ჰკითხვიდეს, ვითარ მოაკუდინა ჩალატა 5
 ნონი. და მან ესრეთ აუწყა: „მე ვარ მულიდი, მულიდ-
 თა შორის საჩინო. მათ მულიდთა თავადთა მომცეს
 ოქრო ფრიადი, რათა თქუენგანი ვინმე მოვაკუდინო
 ოთხთა მავათგან. წარმოვედ, მოვკალ და დავიმალე“. 10
 იგინი ეტყოდეს: „რა იყო მიზეზი გამოსლვისა შენისა
 და ყვილი მალღად სიკუდილი | დიდისა ნონისა, ვი-
 ნათგან დამალულ იყავ?“ და კუალად მულიდი მიუგებ-
 და: „ლერწამთა იმათ უცშირესსა შევედ და დავიმალე.
 Q 177b მყის მოვიდა დედაკაცი ვინმე სიტურ|ფეაღმატებული 15
 m 556 და მრქუა მე: „რა ესე ჰქმენ, კაცი? შენ | მოჰკალ კაცი
 და დავიმალე. აწ მრავალი სული მოკუდების მიზეზად
 შენდა და იგი უბრალონი მოსწყდებიან“. და მე ვარქვ:
 „რა გყო, დედოფალო?“ ხოლო მან მრქუა: „აღდეგ და
 შემომიდეგ მე, წარვედ და თქუ, რამეთუ შენ მოჰკალ
 კაცი იგი, და განარინე ურიცხვ სული სიკუდილისაგან“. 20
 მსწრაფლ აღვდეგ და შეუდეგ, სადა-იგი მომიყვანა წი-
 ნაშე თქუენსა. ვითარ ჯმა-გყავ და მიხილეთ, დედაკაცი
 იგი უჩინო იქმნა, და არა უწყი, ვინა მოსრულ იყო. და
 მე, ესერა, ვარ წინაშე თქუენსა“.

ვითარ ესმა სიტყუა კაცისა მისგან თათართა, განკვრ- 25
 დეს და | კაცი იგი მულიდი ჯრმლითა ორად განკუე-
 თეს. და ესრეთ იგნა | ერი თვისი ყოვლად წმიდამან
 ღმრთისმშობელმან და განარინა უმსჯავროსა სიკუდილი-
 საგან, ვითარ ოდესმე იგნა ქალაქი იგი დიდი კოსტან-
 ტინეპოლი², რაჟამს-იგი ბარბაროზთა მძუნვარედ გარე- 30
 მოიცივეს, მკედართმთავრობასა სავრონისასა | და მძუნ-
 ვარედ აღგომასა ხალან სკვთთა მთავრისასა, ვითარ და-
 ინთქეს ზღუად მბრძოლნი ქალაქისა მის მისდა მინდო-

2 მიმართ R, მიერ MQTm. 5 ჩალატ MQ, ჩალატა T. 6—7 ვარ... თავადთა] —
 MQTm. 9 მკვალ M, მოვკალ QT. 12 მულიდი QTR, მულიყავ m. 13 შევედ Mm.
 15 და მრქუა მე]—MQTm. 19 ვთქუ MQm. 22 ჯმა გყავ R, ჯელ ყავ MQTm. 22 და]
 —MQTm. 23 მოსულიყო MQTm. 24 ესერა] ესე MQTm. 26 მალიდი Mm, მწლიდი
 QT. 26 ჭლმითა Mm. 27 ერი] ერთი Mm. 29—30 კოსტანტიპოლუ MQTm. 31
 სავარონისსა T, სარვანოსსა R, სარვარონისასა ყ ა უ ხ ჩ. 31—32 მძუნვარედ R, უნდა
 MQTm. 32 ხათან MQm, ხთნ T. 32 სკვთთა]—MQTm. 32 მთავარსა MQTm. 32—
 33 დაინთქეს ყ ა უ ხ ჩ., დაინთქენ MQTm.

ბილისანი, რამეთუ აღდულნა ზღუა და განდნა ზღუა და ნავისა და დაინთქნეს ზღუად შეწვევნითა ყოვლად ზღუად ღმრთისმშობელისათა, და მკდომთა ზედა წკმა აწკმა, ვითარ ძუელ ოდესმე სოდოჰელთა. ამათ საკრველებათა არა უდარეს ვგონებ, რომელ აწ იქმნა მსწრაფლი და ანასდათი ვსნა ქრისტიანეთა ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისა მიერ. გარნა წინამე ვინმე შეუძლოს დიდებისმეტყუელებისა მიერ სამადლობელისა შესხმა საკრველებისა ამისთვის, რომელ დაიცვა ურიცხვ სული ნათესავისაგან ქართველთა ყოვლად უბიწომან სიტყვისა ღმრთისა მშობელმან ღმრთეებისა და კაცობრისა გუამოვნებითა და შეერთებითა შემაერთებელმან ღმერთად სრულად და კაცად სრულად, ორთა შინა ბუნებათა და ორთა ნებათა შეუქრვენელად.

m 557

M 792

R 390a

T 277b

Q 178a

R 390b

ამის | უბიწოებისაგან დაცულნი ქართველნი დიდსა ჭირსა შინა იყვნეს თათართა მიერ, რამეთუ მიმდები და მოუწყინებელი ბრძოლა აქუნდა აღმუთელთა მიმართ. და ქართველნიცა თანაწარჰყვიან, და ორად განყოფილნი იყვიან, და თვითელი ერისმთავარი თვითსა ნოინსა დაავნეს ურთიერთას. ზემოგსენებული ესე ეგარსლან, კაცი საკრველი და მკედრობის წესთაგან ცარიელი. ეზომ განდიდნა, | რომელ კნინდადა სახელის-დებად-ცა | მეფისა იკადრა, და ყოველი ქართველთა ნათესავი ბრძანებასა მისსა მორჩილობდეს, ვითარცა მეფესა, თვით დიდი და პატიოსანი შანშე მანდატურთუხუცესი, და გაგელი ვარამ და ყოველნი მთავარნი.

ამათ ჟამთა შინა სხუანიცა ბოროტნი აღმოსცენდეს. ვითარ ცნეს თურქთა, შამს მყოფთა, უმეფობა ქართველთა და ლაშქართა აღმუთს წარსლვა თათართა თანა და უცალოება ქართველთა. შეკრბა სიმრავლე ფრიადი, კაცი ვითარ სამოცი ათასი, რომელთა მთავრად და პატრონად ჰყვა კაცი ვინმე სახელოვანი, სახელით ყარა-ხან. გამოემართნეს ოკრებად საქართველოსა. და მოიწივნეს ქუეყანასა ვალაშკერტისასა, რომელი მას ჟამსა ოდენ

1 აღდულიან MQ, აღდულიან Tm. 1 მძივით MQTm. 2 ნავისა]—MQTm. 2—3 შეწვევნითა... ღმრთისმშობელისათა]—m. 3 და]—MQTm. 3 კდომითა MQTm. 6 ვსნა]—MQTm. 8 შესხმა]—MQTm. 9 ამისთვის მისსა MQTm. 10—11 სიტყვისა TR, სიტყუება MQm. 20 ეგრასელნი Mm, ეგრასლნ Q, გრასლნ T. 22 რომელ ყაუხან., რომელი MQTm. 27 აღმოსცენდეს] და MQTm. 28 შამის MQTm. 29 არმუთს M. 30 უცილოება MQTm. 33 გამოემართნეს]—MQTm. 33 მოიწია MQTm. 34 ოდეს Mm.

- M 793 აღელო შანშეს, და იწყო ოკრებად ვალაშკერტისა და რაკსს იქით ქუეყანათა ვიდრე სურმანადმდე, რომელი- იგიცა ოდენ დაეპყრა შანშეს მანდატურთუხუცესსა. ამან ვითარ იხილა ოკრება, მო|უწოდა სპათა თვსთა და ავაგ ათაბაგისათა, და შეკრბეს მკედარი ვითარ ოცდაათი ათასი. განვლეს რაკსი და მივიდეს ვალაშკერტს, სადა დაებანაკა ყარა-ხანს. 5
- m 558 ვითარ მიეახლნეს, დააწყვეს | რაზმი და მიეტევენეს. ხოლო შანშე უპირატეს ყოველთასა მიეტევა, რომელ- მან ჰორლითა განგურბომა სახელოვანი თურქი. იქმნა ომი ძლიერი და მოსწყდა სიმრავლე ურიცხვ სპათაგან თურქთასა, ხოლო სპანი შანშესნი კეთილად დაცულ იყვნეს შეწევნითა ძელისა ჰემმარიტისათა, რომლისა მიმართ მინდობილ იყო. 10
- T 278a და შენივთდა ომი, იძლია ყარა-ხან იგი, და სპა მისი ივლტოდეს. და | დევნა-უყვეს ვიდრე ხლათამდე, მოს- რეს და ტყუე-ყვეს სიმრავლე ურიცხვ, და აისავსნეს 15
- R 391a ცხენითა, ჯორითა და აქლე|მითა, კარვითა და ხარგითა, ალაფითა ურიცხვთა. ესრეთ სახელოვანი და გამარჯუე- ბული მივიდა ანისსა, სახლსა და ტახტსა მისსა. 20
- გარნა ვინათგან განითქმოდა ყოველგან უმეფობა საქართველოსა, აღიძრვოდეს ყოველნი ნათესავნი ოკრე- ბად ქართველთა. მაშინ აღიძრნეს საბერძნეთს მყოფნი თურქნი და სულტანი ეზინკისა და სხუათა ქალაქთა შინა მყოფნი ამირანი, და შეკრბა სიმრავლე ურიცხვ, 25
- Q 178b და წარმოემართნეს საქართველოს. ვითარ ესმა მყოფ- თა | ტაოსთა, და შავშ-კლარჯთა, და კოლა-არტან-კარ- ნიფორელთა, განკრთეს და წარმოავლინეს კაცი სამცხეს, ყუარყუარე ციხისჯუარელ-ჯაყელთანა, რათა შეეწიოს⁷. ხოლო მან მოუწოდა ყოველთა მესხთა ერისთავთა და | 30
- M 794 ყოველთა | ტაძრეულთა, და შეკრბა მკედარი, ვითარ m 559 ათი ათასი, და წარმოემართნეს. ხოლო იგინი მოსრულ იყვნეს და ბანას გარემოსდგომოდეს, რამეთუ ოლთისნი

1 ოკრებად]+საქართველოსა და Mm. 2 რაკს MQTm. 2 სურმანადმდე MQTm. 3 იგიცა ოდენ R, იგი იცოდენ MQTm. 4 ამან]-MQTm. 5 ათაბაგისთა]MTR. 8 დააწყულს R, განყვეს MQTm. 10 ჰორლითა M, ჰორლითა Qm. 11 მოსწყვდა MQTm. 11-12 სპათაგან თურქთასა]-MQTm. 13-14 რომლისა მიმართ R, რომელი MQTm. 16 ხალთამდე Mm, ხლთამდე QT. 20 ანისისა MQ, ანისის T. 24 თურქნი] თურქმანნი R, ყ ა უ ხ ჩ. 28 სამცხეს]+და MQTm.

- და ბულათაყური ყოველი მათ აქუნდა, და აოჯრეჲნი
ტაოსა. და წინამძღუარ ექმნა ყუარყუარე სპათა მესხთა
და მოვიდეს თავსა კალმახისასა. ვითარ ესმა თურქთა
მოსლვა მესხთა, აღიჭურნეს, რომელთა თავადნი იყვნეს
R 391b ალთუ-ხან და | ორ-ხან⁸. აქათ მესხნი ჩავიდეს მინდორ- 5
სა მას, რომელსა ეწოდების⁹ ავნისვაკე. და შეკრბეს
ურთიერთას, და იქმნა ომი ძლიერი და სასტიკი. და ბერ-
T 278b ძენნი და თურქნი. | მინდობილნი სიმრავლისათვის, არა
გარეუჯუნქცეოდეს. და ეგრეთვე მესხნი, მინდობილნი
სიმკნისანი არა უკუნნიქცეს, ძლიერად ბრძოდეს, რამე- 10
თუ კაცმან ვინმე აზნაურმან კაცსა ერთსა თურქსა მუზა-
რადსა შინა კრმლითა თავი გაუპო¹⁰ და მოკლა, და მეო-
რესა ორ-ხანის მკნეთავანსა ზურგსა უხეთქნა, გაკუეთა
და ზურგნი განუწყეტნა, ვითარ მკუდარი დაეცა¹¹. და
ესრეთ განგრძელდა ომი და ორგნითვე მოსწყდა ური- 15
ცხვ. იძლიენეს ბერძენნი და თურქნი და ივლტოდეს.
აღიღეს ტყუე და იავარი ურიცხვ, ცხენი და ჯორი, აქ-
ლემი, კარვები, ყოველი სიმდიდრე, რომელი აქუნდა,
და ესრეთ სავსენი და სახელოვანნი მივიდეს სამცხეს,
და ესოდენ გამარჯუებულნი, რომელ ესევეითართა სპა- 20
თა | შინა არავინ მოიკლა სახელდებული კაცი. ხოლო
მ 795 ამას ომსა უწოდდენ ბანასჯარად, | რომელ ესოდენსა
m 560 სიმრავლისა მათისათვის ეწოდა ბანასჯარი, რომელ ძალი-
R_392a თა დაეტევენეს ბანას | და ავნისვაკეს სიმრავლისათვის.
ვითარ იქმნა ესე, ამან ერისთავმან, სამცხის სპასა- 25
ლარმან ყუარყუარე წარავლინა ძისწულნი თვისნი ივანე,
რომელსა ეწოდა პაპა¹², და უმრწამესი მისი სარგის.
ორნივე იყვნეს ძმანი ძლიერნი და მკნენი უმეტეს ყო-
Q 179a ველთა, წყობათა შინა უშიშნი და შემმართველნი. და
ბრძოდეს ოლთისთა და აიღეს ოლთისნი და ბულათა- 30
T 279a ყურის ციხე იგი ძლიერად განმაგრებული. | ნაომარი
ომთა დიდთა შინა. მართალ არს მოთხრობა.

1 ბულათა ყური R, ბალთა ყური Mm, ბლთყური Q, ბალთაყური T. 3 თურქთა ჩვ. კონიექტ., თურქმანთა MQTmR. 5 ალთუხნ MQT. 5 ორ-ხან ჩვ. კონიექტ., ონხანისნი Mm, ონხანისი QT, ორ მკარ გორგ. 6 ვანის ვაჟე ყაუხჩ. 7—8 ბერძენი MQTm. 11 აზნაურმან R, გორგ.] — MQTm. 12 და მოკლა] — Mm. 13 ორკნის MQm, ორკნისა T. 15 მოსწყედნა Mm. 16 ბერძენი MQTm. 16 და (ივლტოდეს)] — MQTm. 19 სახელოვანი MQm. 20 გამარჯუებული MQm. 23 ბანასჯარი MQT, ბანასჯარი m. 26 ძისწული Mm. 26 თესი MQm. 27 რომელ Mm. 30—31 ბალათურის MQm, ბალთყურის T, შურთა ყურის გორგ. 31 განმაგრებული ჩვ. კონიექტ., მაგარი გორგ., გამარჯუებული MQm, გამარჯუებულნი TR. 32 მოთხრობა] +ჟამთა MQm.

ქამთა ამათ შფოთთა შეკრბეს ყოველნი მთავარნი
საქართველოსანი კობტასთავსა¹³, იმერნი და ამერნი:
ეგარსლან, ცოტნე დადიანი, ვარამ გაგელი, ყუარყუარე,
კუპარი შოთა, თორღაი, ჰერ-კახნი, ქართველნი, თორღელ
გამრეკელი, სარგის თმოგუელი, მესხნი, ტაოელნი, და 5
ყოველნი იტყოდეს: „რაჲ ვყოთ? არღრა არს ნათესავი
ქართველთა მეფეთა, რათა წინამძღუარ გუექმნას და
ვბრძოდეთ თათართა. და ჩუენ ერთი ერთისაგან განდგო-
მილ ვართ, ვერ წინააღუდგებით თათართა. და იგინი
R 392b | ყოველთა 10
M 796 წელთა აღმუთს წარვალთ ჭირთა და ყოველთა | ბო-
როტთა შემთხუევად, არა არს ღონე. დაღათუ უმეფო
ვართ, არამედ შევეკრბეთ და ვბრძოდეთ თათართა“. და-
ამტკიცეს ომი და დადვეს პაემანი ქართლს შეკრებისა,
და განიყარნეს. უშორეს მყოფნი აფხაზნი, დადიანი 15
ცოტნე და ბედიანი, კაცი კეთილი და სრული საღმრთო-
თა და საკაცობოთა, და რაჰის ერისთავი წარვიდეს კაზ-
მად.

m 561 ვითარ ესმა თათართა | ერთგან შეკრება ქართველთა,
წარმოვიდეს ბიხო და ანგურაგ და მივიდეს კობტასთავ- 20
სა. დახუდეს ყოველნი წარჩინებულნი საქართველოსა-
ნი. რამეთუ ლაშქარი გაყრილ იყო და ვერღარა წინა-
აღუდგეს, წარასხნეს ქუეყანასა ანისისასა და ადგილსა,
რომელსა ეწოდების შირაკავანი. ვითარ მიიწვივნეს ჩო-
რმალონ ნოინს წინაშე, ჰქუა: „რა არს შეკრება თქუენი, 25
T 279b უკეთუ არა იქმთ განდგომილებასა?“ | ხოლო მთავარ-
ნი მიუგებდეს: „არა განდგომად შევეკრბით, არამედ
R 393a რათა განვაგოთ საქმე თქუენი და ხარკი | განგიჩინოთ“,
რომელსა-იგი უწოდდეს ხარაჯად.

ესე რა ესმა, არა სრულიად ირწმუნა და ბრძანა 30
განძრცვა ყოველთა, მჯართა შეკრვა ყოველთა, სიცხესა
შინა შიშველთა მუგლთა ზედა დასხდომა. და ყოველ-
თა დღეთა ჰკითხვიდეს მიზეზსა შეკრებისასა, და უკეთუ
არა აღიარონ, სიკუდილსა მისცნენ ყოველნი ესე ზემო-

1 ქამთა]—MQm. 4 ერ კახნი MQT, ერა კახნი m. 6 რაჲ ჯავახ., რა ყალხჩ.,
რათა MQm, რა T. 7 ქართველთა]—QT. 11—12 ბოროტთა R, ღუაწლთა MQTm.
14 შეკრბეს MQTm, შეკრებისა ჯავახ. 16 ბენდიანი M, ბედანი Q. 24 შირაკევენი
MQm, შირაკევენი T. 24—25 ჩორმალონს ნოინსა MQm, ჩორმალონს ნოინსა T. 25 წინა-
შე]—MQTm. 26 უკეთუ]—MQTm. 29 ხარაჯად]—MQTm. 31 მჯართა] მკედართა
MQTm. 32 მუხლთა გორგ., მკედართა MQTm, მოედანთა ყალხჩ.

7. ქამთაღმწერელი

კსენებულნი მთავარნი. ხოლო იგინი დაამტკიცებენ
 „რათა განვაჩინოთ ხარაჯა“. და ამას ჰყოფდეს მრავალ
 დღე, რამეთუ არა არწმუნებდეს.

M 797

Q 179b

და ვითარ | მოეახლა პაემანი, მივიდა დადიანიცა
 ცოტნე ლაშქრითა მთასა ლადოსა, შორის სამცხესა. [და 5
 გურისას], რომელ არს რკინისჯუარი. და ვითარ აუწყეს
 წარსხმა ყოველთა მთავართა საქართველოსათა ანისად,
 და შეკრებულთა ყოფა სატანჯველთა შინა ბოროტთა
 ვითარ ესმა, მწუხარე იქმნა უზომოდ და თვსად სიკუ-
 დილად და სირცხვლად შერაცხა საქმე იგი. და წარავ- 10
 ლინა ლაშქარი თვსი და ორითა კაციითა წარვიდა ანი-
 სად, დამდები სულისა თვსისა და აღმსარებელი მცნე-
 ბისა უფლისასა, რომელი იტყვს: | „უფროს ამისსა სი-
 ყუარული არა არს, რათა დადვას კაცმან სული თვსი
 მოყუსისა თვსისათვს“, | რომელ ყო პატიოსანმანცა 15
 ამან კაცმან ცოტნე სათნოება მაღალი და განსათქმელი.
 საქმე საკვრველი და ყოვლისა ქებისა ღირსი. განვლო
 სამცხე და ჯავახეთი და მივიდა ანისსა¹⁴.

R 393b

m 562

რამეთუ ქალაქად შესრულ იყვნეს ნოინნი, ესე წარ-
 ჩინებულნი მოედანსა შინა. დაკრულნი მკრითა, შიმ- 20
 ველნი, მს|ხდომარე იყვნეს. ვითარ იხილნა ცოტნე წარ-
 ჩინებულნი, ესრეთ უპატიოდ სიკუდილად განწირულნი.
 გარდაცდა ჰუნისაგან, და დააბნია სამოსელი თვსი, გან-
 შიშულდა და შეიკრა მკარი და დაჯდა წარჩინებულთა
 თანა. და ვითარ იხილეს თათართა, განკვრდეს და 25
 მსწრაფლ აუწყეს ნოინთა, ვითარმედ: „ცოტნე დადია-
 ნი მოვიდა ორითა კაციითა, და განიდარცუა სამოსელი
 თვსი და შეკრული დაჯდა ქარ|თველთა თანა“. რამეთუ
 კეთილად მეცნიერნი იყვნეს ცოტნესი, რომლისათვს
 განკვრდეს თათარნი, და წინაშე მათსა მიუწოდეს და 30
 ჰკითხვიდეს მიზეზსა მუნ მისლვისა მისისასა. | ხოლო
 იგი ეტყოდა, ვითარმედ: „ჩუენ ყოველნი ამაღ შევი-
 კრიბენით, რათა განვაგოთ ხარაჯა თქუენი და ბრძანება

T 280a

M 798

R 394a

5 ლაშქართა MTm. 5 მათდა MQTmR, მთასა გორგ. 5 ლადოსა]+რომელ არს
 MQTm. 5—6 და გურისასა გორგ. 6 რომელ არს R]—MQTm. 9—10 სიკუდილით Q,
 სიკუდილით T. 10 და (სირცხვლად) ყ ა უ ხ ჩ. 10 სირცხვლად]—QT. 11—12 ანისად]—
 MQTm. 12—13 მცნობსა MQTm. 13 რომელსა MQTm. 13—14 სიყუარული] საყდარ
 MQTm. 19 ნოინნი] ნონხანი Mm, ნონხანი QT. 22 უპატიოდ]+და MQTm. 22 სი-
 კუდილად]+მსხდომარე Mm. 2123 იყვნეს... სიკუდილით]—m. 23 პონისაგან MQm,
 მნისაგან T. 29 ცუნეს M. 31 მიზეზსა]—MQTm. 32 იგინი ეტყოდეს MQTm.

თქუენი აღვასრულოთ, ესე იყო შეკრება ჩუენი. აწ
 თქუენ ძვრისმოქმედთა თანა შეგურაცხენით, და მე ამის
 ძალითა მოვედ წინაშე თქუენსა. უკეთუ მოიციტხო და
 ღირსი რამე სიკუდილისა უქმნა, მეცა ამათ თანა მოვ-
 კუდე, რამეთუ თვნიერ ჩემსა არა უქმნიეს; უკეთუ
 ცხოვრდენ. მათ თანა ვიყო“. და ვითარ ესმა ესე ცოტ-
 ნესაგან ნოინთა, განკვრდეს სათნოებისათვს და თქუეს:
 „ვინათგან ნათესავნი ქართველთანი ესოდენ კეთილ
 არიან, და არა განცრუვდებიან, რომელ აფხაზეთით
 მოვიდა კაცი, რათა დადვას სული თვისი მოყუარეთათვს,
 და არა განცრუვნეს, ესრეთ განწირა თავი თვისი სიკუ-
 დიდ, არა არს სიცრუევე მათ შინა, და ამის ძალითა |
 უბრალო ვბოვებთ და განუტეოთ ყოველნი“. რქუეს
 ცოტნეს: | „განდგომილება ვგონეთ თქუენ, ქართველ-
 თა, და აწ, ვინათგან ჰყავ სათნოება კეთილი, ყოველთა
 ქართველთა შენ მოგანიჭებთ, შენდა მონდობილ ვართ“.
 და განუშუენეს ყოველნი ესე წარჩინებულნი.

და განიყვნეს მთავარნი საქართველოსანი და წინა-
 აღმდგომ იქმნეს ურთიერთას. მაშინ შეკრბეს დიდებულ-
 ნი ამის სამეფოსანი, რამეთუ ეგულეობდა მთავარ-
 ყოფა მათ ზედა ეგარსლანისი, არასაწუნთთა გუარით-
 გან აღმოჩენილისა¹⁵. ამისთვის შეკრბეს მთავარნი ამე-
 რის საქართველოსანი — შანშე, ვარამ გაგელი, ყუარ-
 ყუარე ჯაყელი, სარგის თმოგუელი, კაცი მეცნიერი და
 ფილოსოფოსი და რიტორი, სურამელი გრიგოლ, ქარ-
 თლის ერისთავი, გამრეკელი თორელი, ორბელნი, და
 მრავალნი ერისმთავარნი, და ძებნა-ყვეს ლაშას ძისა და-
 ვითისათვს. და ეუწყა ვიეთგანმე ვაჭართა, ვითარმედ
 ჭერეთ ცოცხალ არს, გარნა პყრობილი ჭურღმულსა
 შინა ღრმასა გუელთა თანა მყოფობს. ვითარ ეუწყა,
 წარვიდეს¹⁶ ჩორმალონს, იოსურს, ბიჩოს და ანგურავს
 თანა, რამეთუ ჭერეთ ყაენი არა მოსრულ იყო ქუეყა-
 ნასა ამას, არამედ ესე ზემოვსენებულნი ნოინნი განა-

m 563
 Q 180a
 R 394b
 T 280b
 M 799

5
 10
 15
 20
 25
 30

3 მოიციტხონ MQm, მოიციტონ T. 5 რამეშუ—MQTm. 6 ცხოვრდენ+მეცა m.
 11—12 სიკუდილად და m. 14 ვგონით MQ, ვგონით Tm. 18 განიყუანეს Mm,
 გნიყვნეს Q, გნიყვანეს T. 19 იქმნა Mm. 19 მაშინ—T. 21 ეგარსლანისი MTm, ეგარს-
 ლანისა Q. 21—22 გრთვენ T, ვარეთგან MQm. 22 აღმოჩენილსა MTm, აღმოცენებლსა
 Q. 26 ორბელნი MT. 28 ეუწყავა Q. 28 ვიეთგანმე MQTm. 30 გულთა Mm.
 30 თანა მყოფობასა Mm. 31 იოსურასა MQT. 31 ბიჩოს M. 31 დანგურავს Mm,
 და ანგურავს Q, და ანგურავს T. 32 ყაენი ყნი Q, ყენი T, ყოველნი Mm. 32—33
 ქუეყანასა+წარავლანა Mm. 33 მასა M.

- გებდეს ქუეყანათა, და მოაჯენეს: „ვინათგან წარავლინეთ მეფე ჩუენი, ნარინ დავით, ყაენს წინაშე, და არა უწყით, რა შეემთხვა, და დედა მათი, რუსუდან, გარდაიცვალა, და არა არს ნათესავი მეფეთა, და ჩუენ ურთიერთას დაუმორჩილებელ ვართ, და არა ეგების, თუმცა დავემორჩილენით ვისმე, უკეთუ არა იყოს ნათესავი მეფეთა. აწ გუასმიეს თუ, არს შვილი მეფისა ჩუენისა ლაშასი, სახელითა დავით, რომელი დაუტევა მამან დასა თვისსა, რუსუდანს, რათა იგი დაადგინოს მეფედ, ხოლო რუსუდან მეფემან წარავლინა საბერძნეთს, სულტანს თანა, რათა წარწყმიდოს. და გუასმია, რომე ცოცხალ არს, და პატიმრად ჰყავს. აწ გევედრებიით¹⁷, რათა წარავლინოთ ერთი ვინმე სახელოვანი კაცი და მოიყვანოთ დავით და მეფე-ჰყოთ ჩუენ ზედა“.
- და ვითარ ესმა ნოინთა, განკვრდეს საქმისა მისთვის, რომელი ექმნა მეფესა რუსუდანს. და მსწრაფლ წარავლინეს ანგურაგ მოციქული, და ვარამ გაგელი და სარგის თმოგუელი. მცირედთა დღეთა მიიწივნეს საბერძნეთს სულტანს თანა, და აუწყეს, ვითარმედ: „დავითის ძეზნად მოვსრულ ვართ, რათა მოგუცეთ და წარვიყვანოთ“. ხოლო იგი არღარა ჰგონებდეს სიცოცხლესა მისსა, და ეტყოდა, ვითარმედ: „ყრმა დავით წარმოევლინა მეფესა ქართველთასა, რათა ექსორია-ვყო, და ძუელ ოდესმე ექსორია-ვყავ. აწ არს შვიდი წელი, არა უწყი, ცოცხალ არს, ანუ მკუდარ“.
- ხოლო მათ აუწყეს, ვითარმედ: „ჩუენ უწყით, რომე ცოცხალ არს, ჯურღმულსა შინა მყოფი გუელთა თანა“, რამეთუ სოსანს ასმოდა მისლვა მათი და ეხილნეს ვარამ და სარგის და ეუწყა სიცოცხლე დავითისი. ხოლო ვითარ ცნა სულტანმან, წარავლინა კაცი და გამოიყვანა დავით, კნინდა სულიერ მყოფი, რამეთუ ვითარ უსულოდ რადმე, განყინულად ანუ მკუდრად მოძრავად საგონე-

1—2 წარავლინთ M, წარვლინეთ QT, წარავლინა m. 2—4 და არა უწყით... გარდაიცვალა—Q. 3 დედა და M. 5 ვართ არის Mm. 6 დამემორჩილენით Mm. 8 ლაშასი სახელითა დავით—Mm. 9 იგი—Mm. 10 მეფემ MQm. 10—11 საბერძნეთს—Mm. 14 და (მეფე)—MQTm. 14 მეფე+და MQTm. 16—17 წარავლინა MQTm. 17 ანგურაგ MQm, ანგურაგ T. 17 ანგურაგ+და T. 17 და (სარგის)—MQTm. 18 მიიწივნეს მიყვეს MQTm. 28 სსნასა T, სასნისა Q. 29 და (ეუწყა)—MQTm. 30 და გამოიყვანა—Mm. 31 სულიერ სითმე Mm. 31—32 უსულო რადმე R, აეგებდა რადმე T, აეგებდა (აშიაზე; აებგდ) რადმე Q, აებგდრადმე Mm. 32 განყენილად MQTm. 32 უძრავად R, ყ ა უ ხ ჩ.

- T 281b
m 565
M 801
- R 396a
- Q 181a
- R 396b
- M 802
T 282a
- m 566
- ბელ იყო მხილველთა მიერ, და უცხო იყო სახილველად, რამეთუ ფერი პირისა მისისა დაყვლებულ, და თმანი | ვიდრე | მსხვილბარკლამდე, და ფრჩხილნი ფრიად გრძელ. რომელ იხილეს, განკვრდეს სიცოცხლესა მისსა სულტანი, და ვარამ და სარგის დიდად ცრემლოოდეს. ხოლო სულტანი ლმობიერ იქმნა, განბანა და მრავალი ნიჭი მიანიჭა: შესამოსელი, ცხენნი რჩეულნი, ოქრო და ვეცხლი, ფრიად პატივ-სცა | და შენდობასა ევედრებოდა. და ესრეთ წარმოავლინა. და ვითარ მოიწივნეს საქართველოს, მიეგებნეს ყოველნი წარჩინებულნი საქართველოსანი, შანშე და ძე მისი, ზაქარია ამირსპასალარი, კაცი სიკეთითა აღმატებული, ყუარყუარე ჯაყელი, სურამელი გრიგოლ, ქართლის ერისთავი, ორბელნი, გამრეკელი, შოთა კუპარი, და ყოველნი მთავარნი, თვნიერ ეგარსლანისა.
- და წარვიდეს ნოინთა წინაშე. ხოლო მათ იხილეს და განიხარეს. მეფობა ვერ დაუმტკიცეს, არამედ წარავლინეს დიდსა ბათო ყაენისასა. და წარჰყვეს თანა შანშეს ძე ზაქარია, ვარამის ძე აღბულა და სარგის თმოგუელი. წარვიდეს ბათოს წინაშე.
- ვითარ მიიწივნეს, კეთილად შეიწყნარნა ბათო¹⁸, შანშეს ძე ზაქარია და აღბულა თვსად დაიჭირნა და მეფე დავით მანგუ ყაენს წინ წარავლინა. და წარჰყვა თანა სარგის თმოგუელი ყარაყურუმს. მიიწივნეს მანგუ ყაენს წინაშე, რომლისადა მიემცნო ბათოს, რათა განიხილოს და განბჭოს, რომელსაცა ორთაგან დავითს ხუდებოდეს | მეფობა, მას დაუმტკიცოს.
- ხოლო მი-რა-იწივნეს, დახუდეს მანგუ ყაენისსა | ნარინ დავით მეფე, ათაბაგი ავაგ, სურამელი, გურკლელი¹⁹, ამირ|ეჯიბი ბეშქენ. და ესრეთ მრავალ ჟამ იყოფოდეს ხატაეთს და ყარაყურუმს.
- მაშინ ინებეს თათართა ნოინთა, საქართველოს მყოფთა, მიყვანა | სულტნისა ყიასდინისა წინაშე მათსა, და

1 და]—Mm. 5 ცრემლოოდეს ყ ა უ ხ ჩ., იცრემლოოდეს Mm, იცრემლოოდეს T, ცრემლოოდეს R. 7 რჩეული M. 8 პატივ-სცა] პატივსა MQT. 8 შენდობასა] შენობასა M. 13—14 ორბელი MQTm. 18 ყანისასა MQ, ყნისსა T. 18 თანა]—MQTm. 19 აღბლა T, აღბელ Mm, აღბა Q. 19 და]—MQTm. 22 ძე]+და MQm 22 და (აღბულა)]—MQTm. 22 აღშუა Mm. 23 წინ]—MQTm. 25 რომელ ისადა MQTm. 25—26 განიხილოს R, განიხაროს MQTm. 26 და განბჭოს]—T. 27 დაუმტკიცო MQm. 27 მას დაუმტკიცოს]—T. 28 მანგუყენისა MQ. 29—30 გამრეკელი MQTmR. 33 მიყვანა]+და MQTm. 33 სულტანის MQm. 33 ყასდინის MQTm.

მოუწოდეს ელჩთა, მსწრაფლ წარავლინეს. ვითარ ინი-
 ლეს სულტანი სიმდიდრითა უზომოთა და განსაკრთო-
 მელითა, ინებეს მისიცა წარვლენა ყაენს ბათოს თანა,
 და წარავლინეს იგიცა. და თუ სადა ვინ იყო კელმწიფე,
 დამორჩილებული მათი, ბათოსთან წარავლენდიან, და
 ბათო მანგუ ყაენს თანა წარავლინის, ვითარ ესე სულ-
 ტანი ყიასდინცა წარავლინა მანგუ ყაენისასა. და იყო-
 ფოდეს ორნი იგი დავით და დავით, ყიასდინი, სულტანი
 საბერძნეთისა, ხლათისა სულტანი, და ათაბაგი ავაგ
 ხატაეთს და ყარაყურუმს, და დაყვენეს ვითარ ხუთისა
 წლისა ყამი.

R 397a

ხოლო ამათ ყამთა იქმნა საქმე ესე. ამას მანგუ ყაენს
 უსხნეს ძენი ორნი: უხუცესი ვითარმე ყუბილ ყაენ,
 უმცირესი ულო²⁰, რომელსა ეჯანობითცა უწოდდეს.
 ამან მანგუ ყაენმან განაჩინა ყაენად პირმშო ძე თვისი,
 ყუბილ ყაენ, და უბრძანა ლაშქრობა დასავლეთით კერძო,
 ბაბილოვანსა, რომელ არს ბაღდადი, და ეგვპტისა
 და ყოვლისა დასავლეთისა კერძოთა. ხოლო ულოს
 უბრძანა წარსლვა დიდთა ინდოეთად და მუნ განლაშქ-
 რობა. გარნა ძნელად აღუჩნდა ყუბილ ყაენს წარმოს-
 ლვა დასავლეთით, ულოს წარსლვა ინდოეთის კერძო-
 თა. მაშინ ევედრა ულო ძმასა, რათა განცვალონ ლაშქი-
 რობა და ულო დასავლეთით კერძო წარმოვიდეს და
 ყუბილ ყაენ — ინდოეთს. ვითარ ცნა ყუბილ ყაენმან,
 სიხარულით შეიწყნარა სიტყუა ულოსი და განცვალეს
 ლაშქრობა. და მოაკსენეს მანგუ ყაენს, მამასა მათსა,
 სალაშქროსა განცვალეზა და ულოსი ბაბილოვანს და
 ეგვპტეს წარსლვა, რომელსა ნება-სცა მანცა. და მოუ-
 წოდა ძესა თვისსა ულოს და მისცა ლაშქარი ვითარ ექუ-
 სი ბევრი მკედარი დედა-წულითა მათითა და ხუასტა-
 ვითა, და განაჩინა მკედართმთავრად, რომელთა-იგი

T 282b
M 803

Q 181b
R 397b
m 567

1 წარავლინეს]—MQTm. 2 სულტანი]—m. 5 წარვლენ MQm, წარვლენ²დან T.
 5 და]—MQTm. 6 ბათო მანგუ ყაენს] ბათომან გაუყონის (გაუყნის T) MQTm.
 6 თანა]—MQTm. 6 ვითარ] + ვითარ m. 7 ყიასდინცა MQm, ყსდინცა T. 7 მან-
 გუყანისასა MQ, მნგუყანისსა T. 8 ყასდანი MQT, ყასდნი m. 9 ხლათისა Mm,
 ზლასა Q. 10 და (დაყვენეს)]—MQTm. 12 იქმნა]—MQTm. 12 მანგუყანს MQT.
 13 ვითარიმე MQm. 13 ყუბილიყან MQTm. 14 ეჯანობითცა MQm, ეჯანობთა T. 14
 უწოდეს MQTm. 15 მანგუყან MQT, მანგუ ყაენ m. 15 ყანად MQTm. 16 ყუბ-
 ლიყან MQTm. 18 კერძოთა MQTm. 19 მან MTm. 20 ყუბილიყანს MQTm. 21
 ულოს] + უბრძანა MQTm. 24 ყუბილიყან MQm. 24 ყუბილიყანმა MQ, ყუბილიყან m,
 ყუბილიყან T. 26 მანგუყანს MQT. 28 ნება-სცა] ნებასა MQTm. 29 ულოს]—Mm.

ულუს-ნოინობით უწოდეს და აწ ბეგლარბეგად, სა-
ხელად ელგა ნოინ, ნათესავით ჯალაირი, კაცი პატიო-
სანი და სათნოებიანი, სიმართლისმოქმედი. ამას მოსცა
ვითარ მკედარი ათი ათასი. წარვიდეს ულო და მკე-
დართმთავარი მათი ელგა ნოინი, განვლეს თურანი და
ჯეონი, მოიწივნეს ხუარასნის არესა, და მიერ აღმუთს.

5

ვითარ მოიწივნეს ბრძოლად აღმუთისა, მოკუდა მან-
გუ ყაენი. და დასვეს ტახტსა მამისა მისისასა ყუბილ
ყაენი. რომელი მამასა მისსა დაედგინა ყაენად. და დარ-
ჩეს ყარაყურუმს ზემოვსენებულნი ესე კელმწიფენი,
დავით და დავით, უცალოებისაგან თათართასა.

10

ხოლო ულო მოიწია ადარბადაგანს მკედრითა სამოცი
ათასითა. ვითარ ცნეს ნოინთა ჩორმაღონ, იოსურ, ბიჩო,
ანგურაგ, წარემართნეს მიგებებად ულოსა, და თანაწა-
რიტანნეს ყოველნი წარჩინებულნი საქართველოსანი,
და უმეტეს ეგარსლან, რომელსა, ვითარცა | მეფესა,
მორჩილობდეს ყოველნი მთავარნი საქართველოსანი.
და მიეგებნეს ადარბადაგანს. და შეკრბეს ორნივე თა-
თარნი, პირველ მოსრულნი. რომელთა თამაზობით უწო-
დეს, და ულო ყაენს თანა მოსრულნი²¹.

15

20

და წარჩინებულნიცა საქართველოსანი მივიდეს
ულოს წინაშე. იხილნა და კეთილად შეიწყნარნა, და აამ-
კედრა, მათ, თანავე მბრძოლად განაჩიხა, და უბრძანა
რომელსამე ულდაჩად, რომელ არს მეგრმლე, რომელსა
არტყია კრმალი და კარსა ზედა მდგომარე არს; რომელ-
სამე სუქურჩად, ესე იგი არს, რომელსა საგრილობე-
ლად შექმნული მრგული შესაკეცელი და გასაშლელი
აქუნდა თავსა ზედა ყაენისასა, მაღალსა შეშასა, ვითარ-
ცა ბუნსა დროშისასა ზედა განრთხომილი | იყვის. ამას
სუქურად სახელ-სდებდეს, და უკეთუ არა ყაენთა ნათე-

25

30

M 804
T 283a

m 568

1 ულოს ნოინობით MQm. 7—8 მანგუყან MQT. 8 და|—M. 8—9 ყუბლი-
ყან MQTm. 9 ყანად M, ყნად QT. 11 დავით და დავით|—MQTm. 11 უცი-
ლოებისაგან M, უწლოებისაგან QT. 12 აიდარბაგანს MQTm. 13 ჩორმაღონ MQ, ჩორ-
მაღონ T. 13 ბაჩო Q, შაიხო T. 14 ანგურგ MQTm. 16 ეგარსელნი Mm, ეგარსლან Q,
ეგარსლან T. 18 აიდარბაგანს MQTm. 19 თამაზობით Mm, თმზობით Q, თამზობით T.
20 ყანს MQ, ყნს T. 24 რომელსამე ულდაჩად | რათა სამეულად უჩნდა და Mm. რლ
სამეულდ უჩნდა და QT. 25—26 რომელსამე სუქურჩად | რომელიმე სუქაღდა და
Mm, რლმე სუქაღდა და QT. 27 მრგული | მიერ გული MQm, შრ გული T. 27
შესაკეცელი შესაკერელი MQm, შესკერელი T. 27 და|—MQTm. 27 გასაშლელი
გაშისვლებული MQTm. 28 ყანისასა MQ, ყანისსა m. 29 განრთხომილსა MQm, გან-
რთხომილისა T. 30 სუქურად MQTm.

- სავი იყვის, არავის კელ-ეწიფებოდა დაჩრდილება მათი; სხუათა ყუბჩაჩად, რომელთა აქუნდის ტანისამოსი და ალაქ-ბაშმალი; სხუათა ეგვდანჩად, რომელ არიან კარის-მცველნი მეკარენი; სხუათა ყორჩად, რომელთა აქუნდა მშვლდ-ქარქაში. ესევეითართა უშუერთა პატივითა 5
- M 805 პატივ-სცა ყაენმან დიდთა | ამათ მთავართა საქართვე-
ლოსათა და თვთეულსა პატივად განუჩინა.
- Q 182a და წარმოვიდეს ადგილსა, რომელსა ეწოდებდის ალა-
ტალი. და მივიდეს ყოველნი მორჩილნი წინამე მისსა,
და დაჯდა ტახტსა საკელმწიფოსა, და ილოცეს წესისა- 10
- R 398b ებრ მათისა | და უწოდეს ყაენად. აქა იწყო ყაენობა
ამათ ზედა ულოსი.
- T 283b რამეთუ პირველ ამათ თამაჩთა ნოინთა ოთხთა მიერ
განეგებოდა ქუეყანა საბრძანებელისა მათისა. პირვე-
ლად რომგური, რომელ არს ხუარასანი, ერაცი, ადა|რბა- 15
დაგანი, მოვაკანი და ბარდავი; შირვანი, საქართველო
ყოველი, ხლათი და საბერძნეთი დიდი ვიდრე ასიადმდე
ამათ ოთხთა ნოინთაგან განეგებოდა და მათი საურავი
იყვის, ვითარ ძუელ ოდესმე შემდგომად სიკუდილისა²²
რიმოისა, რომოსიონთა ქუეყანათა განაგებდეს ოთხნი 20
იპატოსნი. და ვინათგან მოიწია ულო, იწყო საურავად
ქუეყანათა და განაგებდა წესთა ყაენობისათა აღსრულე-
ბად.
- მათვე უამთა წარმოავლინეს სხუათაცა ყაენთა შვილ-
ნი მათნი, რომელთა ქოუნ უწოდინან: ბათო — ვიდრემე 25
ტუთარ, ჩალატა ყაენის შვილმან, ურყან²³, — ყული და
თულის ნათესავისგან — ბალალა²⁴, რათა ქუეყანა მათი

2 ყუბჩჩდ QT, — Mm. 3 ალაქაბაში M, ალაქაბაში Qm, ილაქაბაშლი T, ალაქ ბაშმალი გორგ. 3 ევდრჩად Mm, ევდრჩდ QT, ევდაჩად გორგ. 4 მეკარენი—M. 5 ესევეითართა—MQTm. 5 უშუერთთა უშურველითა Mm, უშურველითა QT. 6 ყრმაჲან MQTm. 8 შარვიდეს MQTm. 10 ტახტსა ადგილსა m. 11 იწყეს MQm. 11 ყანობჲან M, ყანობჲან m, ყნობჲან T, ყნობჲან Q. 12 ულოსი—MQTm. 13 რამეთუ პირველ ამათ—MQTm. 13 თამაჩთა MQTm, თაჩუთთა ჯავახ., ყაუხჩ. 14—15 პირველად არამედ MQTm. 15 აიღარბაგანი MQTm.*16 მეკარნი MQTm. 17 ხლათი Mm, ხლათი QT 17 ასადმდე Mm, ასადმდე T, ასიადმდე Q. 18 განეგებოდა და მათი საურავი საგონებელ MQTm. 19 ძუელ ძალთა Mm, ძლთა QT. 19 შემდგომად შემდგომჲა Mm, შდ QT. 19 სიკუდილისა გორგ., საკადრებელისა MQTm 20 რიმოისა] + და MQTm. 20 რომოსიონთა Mm. 21 იპატოსნი] პატოსანი Mm. 21 საურავად სვრად Mm, სურავი T, სურვდ Q. 22 ყანობისთა MQT. 25 ქონ Mm. 25—26 ვიდრე მეტურ MQTm. 26 ჩალატ MQTm. 26 ყანის MQm, ყანი T. 26 ურყან უმან MQTm. 27 შლალა Mm, ბლალთა T. 27 ქუეყანა ყენა MQm, ყენა T.

წილბდომილი ყაენის შვილთა დაიბჱრან და ხარაჯასა იგინი აიღებდეს. და ოქოთა ყაენის შვილისშვილი, ყუბილ ყაენის | ძმა, ულო, აქა დახუდა პირველ მოსრული. | ვითარ იხილა ულო სამნი | ესე ქოუნნი, შეიწყნარან და მისცა ქუეყანა ხუედრი მათი, და ესრეთ მშუდობით იყოფოდეს.

ხოლო ქუეყანა სამეფო, საყდარნი და მცხეთა და მისი მიმდგომი ქუეყანა და მონასტერნი არავისაგან იცეებოდეს, რამეთუ წარჩინებულნი სამეფოსანი თვისისა ქუეყანისათვის ზრუნვიდეს. ამისთვის წარვიდა ულოს წინაშე კათალიკოზი ნიკოლოზ, მხილველი კაცი, ანგელოზთა მობაძე, მრავალთა მოღუაწებათა შინა საკვრველი, მართლმადიდებელი, ძლიერი და თუალუხუავად მამხილებელი მეფეთა და მთავართა, რამეთუ იყო უმანკოცა, და არვის თუალნი აუხუნის. იხილა რა ყაენმან, განკვრდა წესსა და ხილვასა შესახედავსა მისსა, რამეთუ არა მეცნიერ იყო ნათესავსა ქართველთასა, | თვნიერ არქუანთა. და ვითარ პატივსცა, დაუწერეს იერლაცი²⁵, რომელ არს ბრძანება. შეუქმნეს და მოსცეს შანად ჯუარნი ოქროსანი და შეუქმუნა თუალითა და მარგალიტითა, და უბოძა ერთი თვთ | კათალიკოზსა და ერთი — მოძღუარსა ვარძიისასა, რომელი თანაჰყვა | კათალიკოზსა. და არგანიცა იგი, ოქროთა შემკული, მოანიჭა კათალიკოზსა ოდენ, ჯუარიანი იგიცა. და ესრეთ პატივითა წარმოავლინეს, და დაიცვნა ყოველნი საყდარნი და მონასტერნი.

ხოლო იყვნეს ორნივე დავით და დავით ყუბილ ყაენს წინაშე და იურვოდეს ორნივე მეფობასა. თმოგუელი სარგის²⁶ ძლიერად წინააღუდეგებოდა თვთ ნარინ დავითს და რომელნი მის წინაშე იყვნეს, თანაზრდილნი მისნი, რამეთუ იტყოდეს: „არა ჯერ-არს, რათამცა ნაშობმან

m 569
M 806
R 399a

T 284a

R 399b
Q 182b

M 807

1 დიბჱრან]—MQm. 1 ხარაჯასა] და აქისა MQ. 1—2 და... აიღებდეს] — T. 8 მიმდგომი]+და MQTm. 8 ქუეყანა]—Mm. 9—10 ქუეყანისანი MQm, ქუ ეყონისა ნიუი T. 11 ნიკოლოზ m, ნიკ² T. 13 თვალ უხვად MQTm. 14 უმანკოცა] თემანკოც Mm. 15 აუხუნეს MQm. 15 ყაენმან] ყრამამან MQTm. 17—18 არქენა MQm, არქუნა T. 18 იარულეცი MQT, იარულეცი m. 19 ბრძანება] ბაბა Mm, ბ²ბა QT. 19 ჯუარი MQTm. 21~თვთ ერთი MQTm. 23 არგანიცა იგი] იგიცა MQm. 23 და არგანიცა... მოანიჭა კათალიკოზსა]—T. 27 ყუბულყანს MQ, ყუბლა ყანს m, ყუბლუყანს T. 30 იყუნეს MQm, იყვნეს T. 31 ჯერა Mm. 31 ნაშობმან] ნაშრომმან MQTm.

- მ 570 დედაკაცისამან დაიპყრას მეფობა და არა ძემან მტე-
მპყრობელისა | მეფისა მამაკაცისამან“. ხოლო იგინი
მიუგებდეს, ვითარმედ: „დალათუ ნარინ დავით დედა-
კაცისა ნაშობი არს, არამედ მეფევე იყო გვრგვონოსანი
რუსუდან, ძმისა მისისა გიორგისაგან დატყეებული, და 5
მეფისავე ძე არს ნარინ დავით“. და ვითარ განგრძელდა
ცილობა, ავგ ამირსპასალარი წარმოავლინეს და მისცეს
იერლაცი შეწყალებისა, და ქალი ქმნულკეთილი, ნათე-
სავი წარჩინებულთა, სახელით ესლომ, და ელჩი ულოს
R 400a ყაენს თანა, | რათა კეთილად შეიწყნაროს ავგ. და ეს- 10
რეთ მოიწია ულო ყაენს წინაშე, ხოლო მან პატივითა
შეიტკბო და წარმოავლინა საქართველოს, მამულსა
თესსა.
- და ვითარ ცნეს ქართველთა მოსლვა ავაგისი, ამირ-
სპასალარისა, წინამოეგებნეს ყოველნი მთავარნი და 15
წარჩინებულნი, თვთ შანშე და ეგარსლან, | რომელსა
T 284b კნინლადა სახელიცა მეფობისა ეპყრა. და ვითარ მიეახ-
ლა ავგ, ჰგონებდა ჰუნისაგან გარდამოვდომად და
ეგრეთ ხილვად ეგარსლანისაგან. ხოლო იგი განლაღე-
ბულ იყო, არა ინება წესისაებრ პატივით ხილვა და ამ- 20
M 808 ბორის-ყოფად ავაგისა. და ვითარ იხილა ავგ, | გან-
ძუნდა, თავსა მათრავითა უხეთქნა და უბრძანა მის ქუე-
შე დაწესებულთა, რათა ცხენისაგან უპატიოდ დაამკუან
ქუეყანად, და ყვესცა ეგრეთ, პატივისაგან უპატიო-ყვეს
და განძრცკლი განაძეს, და მიერითგან უპატიო იქმნა. 25
და ესრეთ განაგდეს შანშე და ავგ და თავადთა საქარ-
თველოსა.
- ხოლო ჩუენ პირველივე სიტყუა მოვიცენოთ. და
ვითარ ცილობა იყო მეფეთა შორის და არა განეჩინეს
R 400b ყუბილ ყაენს, თუ რომლისა იყოს მეფობა, ამისთვის 30

1—2 თვთმპყრობელისა|+და Mm. 2 მეფისა|—Mm. 4 ნაშობი არს|—MQTm. 5 და-
ტყეებული| დავლტოლელი MQT, დალტოლელი m. 8 არა რაცი Mm, არლი QT.
8 ქმნილ კეთილი MQTm. 10 ყანთანა MQm. 11 ყანს M, ყნს QT. 12 მამულსა|
მამასა MQTm. 13 თესსა|+დავითს წინა MQTm. 16 ეგარსელნი M, ეგრესელნი m,
ეგრსლან T, ეგრსლნ Q. 16 რომელსა| რომელნი MQ, რომელი Tm. 17 კნინლა Mm.
18 ონისაგან MQTm. 18 ვა დამკდომად MQ, გარდავდომად m. 19 ეგარსელნისაგან
M, ეგარსელისაგან m, ეგარსელისგნ QT. 20 და|—MQTm. 21—22 განძუნდა| გაბრუნდა
Mm, გნძუნდა QT. 22 მის| მას MQTm. 23 დაამკუნა MQT. 24 ყვეს| ყო MQTm.
25 ქმნა MQTm. 26 და თავადთა|—MQTm. 29 შორის| შინა MQTm. 30 ყუბლიყან
Mm, ყუბლუნ QT.

- m 571 დაშთეს მრავალთა წელთა ყარაყურუმს. ხოლო სულ-
ტანი ყიასდინი და ხლათელი წარმოავლინეს | ავაგსავე
თანა, და მივიდეს სახლსა სამეფოდ მათდა. და ვითარ
Q 183a განგრძელდა | ყოფა ყარაყურუმს და ხატაეთს ორთავე
მეფეთა, მაშინ ინება ყაენმან ყუბილმან, წარმოავლინა 5
ორნივე მეფენი ძმასა მისსა ულოს თანა, და მიუმცნო
ესრეთ, რათა, უკეთუ სთნდეს, ორთავე მისცეს მეფობა,
რომელ ყოცა ულო უკანასკნელ. და ესრეთ მოიწივნეს
ულოს წინაშე, რომელი იხილა და შეიწყნარა, და ორთა-
ვე მეფობა დაუმტკიცა და მისცა ყოველი სამეფო მათი. 10
და ვითარ ესმა ქართველთა მოსლვა მეფეთა, უზო-
მთა სიხარულითა აღვსებულნი წინმიეგებნეს ალატაღს
T 285a იმერნი და ამერნი წარჩინებულნი, და იყო სიხარული
და მადლობა ღმრთისა. ვითარ დაყვეს მცირედი ყამი
ულო ყაენს წინაშე, წარმოავლინა ქართლს, და მოვიდეს 15
M 809 ტფილისს სიხარულითა. და შეკრბეს | კათალიკოზისა
თანა ყოველნი ეპისკოპოზნი და ყოველნი მთავარნი და
R 401a ერისთავნი, | დასხდეს ტახტსა მამათა მათთასა ტფილისს
დავით და დავით, — ორნივე.
ხოლო მოწვევულ არს ესეცა სიტყუა, რომელ სხუა 20
ვინმე ყოველთა აღმწერელი იტყვს, ვითარმედ: ყარა-
ყურუმს ყოფასა ორთავე მეფეთასა გუიუქ ყაენმან ეს-
რეთ გაბჭო, რომე მეფობა ლამას ძესა დაუმტკიცონ, და
ესრეთ წარმოავლინა, და რუსუდანიისა ძე, დავით, მა-
შინვე ლტოლვილი ღამით განიპარა და წარვიდა აფხა- 25
ზეთს. და მე არა შევიწყნარებ ამას. პირველად უწყო-
დეთ, რომელ [გუიუქ] ყაენსა მას არა გაეყო, და არც
მანგუ ყაენს, ყუბილის და ულოს მამასა, და მეფობა
ორთავე მანგუ ყაენის შვილმან, ყუბილ ყაენმან, მოსცა
m 572 და ულო ყაენისა წარმოავლინა, და მანცა ორთავე | 30
დაუმტკიცა მეფობა²⁷.

1 ყარყურუმს MQm, ყრა ყურუმს T. 2 ყასდინი MQTm. 2 ხლათი T, ხალ-
ხთი Mm, ხლთი Q. 4 განგრძელდა] განძლიერდა MQTm. 4 ყარყურუმს MQm.
5 ყანმან MQT. 7 უკეთუ] უკუე MQTm. 12 წინ მოეგებნეს MQTm 12 ალტაღს
MQTm. 15 ყანს MQT. 16 ტფილის MQTmR. 16 შეკრბეს]+კეთილი Mm. კთლი
QT. 17 თანა]—MQTm. 18 ტფილისისა MQm, ტფილისისა T. 22 გუიუქ ყაენმან] გვეუ-
ნა MQm, გუყუნა T, გუაქვქ ყანმა ჟ ა ე ა ხ. 26 არა m, არ MQT. 27 ყანსა MQT.
27 გაუყო MQTm. 27 არც გ ო რ გ.]—MQTm. 28 მანგუ ყაენს გ ო რ გ., მან გან-
უყუნა MQm, მან განუყუნა T. 28 ყუბილის გ ო რ გ.]—MQTm. 29 ყანის MQT.
29 ყუბილ ყაენმან] ყუბლიყან MQm, ყუბლა ყნ T. 30 ულვო ყანისა M, ულვო ყაე-
ნისსა m, ულავო ყანისა QT.

და ორნი დასხდეს ტახტსა ზედა და აზომ, რომელ მრავალი სიგელი იპოვების და თვთ მე მინახავს, რომელ სიგლისა თავსა სწერია: „მეფენი ბაგრატიონნი“, და „ნებითა ღთისათა, დავით და დავით“, და კელიცა ორ- 5 თავესი რთავს: „ჩემ დავითისგან მტკიცე, და ჩემ დავითისგანცა მტკიცე არს“. ხოლო დასხდეს ორნივე მტკიცედ მეფედ, ვითარ ვთქუ, რომლისათვის საეჭუელ იქმნა შანშესგან ლაშას ძისა დავითის სიყუარული, და ავა- 10 გისგან რუსუდანის ძისა დავითის მიმდგომობა. და ვერ განაცხადეს, რამეთუ ორნივე, დავით | და დავით, სიყუარულსა ზედა ეგნეს და არა წინააღმდეგებოდეს ერთმანერთსა. და მორჩილობდეს ყაენსა ულოს და ხარაჯას მისცემდეს. | ხოლო უპირატესი პატივი და ზემოჯდომა 15 ლაშას ძესა, დავითს, ეპყრა | ლაშას ძეობისათვის, და ლაკათუ უხუცესობისათვის.

ვინათგან თათარნი არა დამშვდნეს ყოველთა ნათესავთა სრვად და ოჯრებად, და თანამბრძოლ აქუნდეს ქართველნი წყობათა შინა სიმჯნისა მათისათვის, ამის- 20 თვის დიდსა ჭირსა შინა იყვნეს მეფენი და მთავარნი. და უცხრომლად ებრძოდეს ურჩთა, და უმეტეს აღმუთს მყოფთა. რამეთუ შვდისა წლისა ყამთა განგრძელდა ბრძოლისა ყოფა მათი, ამისთვის წარავლინნა ულოცა ნოინნი და მათ თანა მეფე გიორგის ძე, დავით, ქართველთა სპითა, რათა ბრძოდენ აღმუთს. ხოლო იგინი, 25 ამისნი მცნობელნი, მრავალთა ომთა მიერ შეიწრებულნი, ყოვლისა ღონისძიებისაგან უღონოქმნილნი, ივლტოდეს ეგვპტედ, რომელ არს მისრი, რამეთუ აღიღეს დედა-წული და ხუასტაგი და ყოველი სიმდიდრე მათი, | და მუნ დაამკვდრნა სულტანმან მისრეთისამან. და აწ 30 რომელ მულიდნი მისრეთით გამოვლენ, იგივე აღმუთელნი არიან, მუნ დამკვდრებულნი³.

m 573

4 სიგლისა თავსა] საგებულისათვის Mm, სიგელისათვის Q, სიგებლის თვის T. 4 ბაგრატიონნი M, ბაგრატიონნი m. 8 მეფედ]—Q. 9 დავითისი MQm, დავითისა T. 10 დავითისი MQm, დავითისა T. 11 განცხადეს M, განცხადნეს Q, გნცხადნეს T. 12 ეგნეს] —MQTm. 12—13 ერთმანერთსა]—MQTm. 13 ყაენსა და MQTm. 13 და (ხარაჯას)] —MQTm. 17—18 ნათესავთათვის MQTm. 18 სრვად და]—MQTm. 18 ოჯრობად MQm. 19 მათისათვის]—MQTm. 21 უმეტეს]—MQTm. 22 წლისა] +მყოფთა MQTm. 23 ულოცა] უცხო MQTm. 26—27 შეიწრებული MQm. 28 იღეს MQm. 30 მუნ] მან MTm, მწ Q. 31 მისრეთი MQTm. 32 მუნ]—MQTm.

- და ესრეთ რა კელთ-იგდო ულო აღმუთი და ყოვე-
ლი ხუარასანი, ინება ამკედრება ყოველთა ნათესავთა
R 402a ურჩთა, | და მოსრვიდა კაცთა ესოდენ, რომელ ათორ-
მეტი დღე ოდენ დაყვეს ერთსა სადგურსა ზედა ამის-
ტუს, რომე მოკლულითა კაცითა აღყროლდის ადგილი 5
M 811 იგი, | რომელ დგის. ხოლო უმეტეს სპარსთა მოსწყუ-
ედდის, რამეთუ საძაგელ-უჩნდის სჯული მუსულმანთა.
T 286a | ხოლო ამას თანა აქუნდა სამართალი განმკითხველო-
ბისა.
- ამას ულოსა თანა იყენიან მარადის მეფენი ორნივე, 10
დავით და დავით. ხოლო იყო ესე ლაშას ძე დავით ტა-
ნითა დიდ და ახოვან და სხვლ, და მოისარი მაგრითა
მშვლდითა, უმაჲყო, წრფელ, მალემრწმენ, შემნდობელ
ბოროტისყოფთა. და რუსუდანის ძე დავით იყო ტანითა
ზომიერ და თხელ, ფერთა ფეროვან და შვენიერ, და 15
თმითა თხელ, ფერკითა მალე, მონადირე რჩეული და
კეთილად მსროლელი ნადირთა, ენატკბილ და სიტყვიერ,
უხუ და მდაბალ, ცხენსა ზედა მკნე, და ლაშქრობათა
შინა გამგონე და სამართლისმოქმედ, უმეტესობის მო-
ლუაწე. ესენი უმრავლესსა ეამსა ულოს ყაენს წინაშე 20
R 402b იყენენ. და ულო | ლაშას ძისა დავითისთვის უმეტეს მო-
Q 184a ყუარულ იყო და რუსუდანის ძისა დავითისთვის მოძუ-
ლე. ხოლო ვითარ იყო რუსუდანის ძე ალატალს ულოს
წინაშე, დაიპყრეს და წარმოავლინეს საზამთროსა ად-
გილსა ბარდავს. და ვითარ მოიწიენეს ნახჭევანს, მიერ 25
წარვიდეს დავით რუსუდანის ძე სამითა* ოდენ კაცი-
m 574 თა, | რომელი იყო გურკლელი, და ამირეჯიბი, და სუ-
რამელი ბეგაი, რომელსა თათარნი სალინ-ბეგობით უკ-
მობდეს, ესე იგი არს კარგი ბეგაი, წარვიდა აფხაზეთს,
რამეთუ ლაშას ძე დავით ტფილისს იყო მას ეამსა. და
ვითარ მოიწია ნარინ დავით ქუეყანად ავაგ ათაბაგისა 30

3 მოსრვიდა] მმოსრავთა MQ, მომსრავთა m, მოსრვი T. 4 სადგურსა] ადგილსა Mm. 6 სპარსთა] სპათასა MQTm. 7 რამეთუ]—MQTm. 7 უჩნდის] არს MQTm. 10 (ძე) დავით]—m. 11 მოისრი MQT, 12 მალემრწმენ] მალი Mm. 14 ფეროვან და] ფე-
როვანად T, ჰეროვანად MQm. 19 ყანს MQT. 20 და ულო] ულო და MQTm. 20—21
მოყუარულ] მყოლ MQTm. 21—22 მძლე MQm, მძლევარ T. 22 ხოლო]—MQTm. 22
ალტალს MQT. *23 დაიპყრნეს MQT. 24 და ვითარ]—MQTm. 25 წარვიდეს] წარვიდა
აფხაზეთს MQTm. 26 გურკლელი MQT, გურკლელნი T. 26 და ამირეჯიბი] დამირეჯიბი M.
27 ბეგი MQm. 28 წარვიდა აფხაზეთს R]—MQTm. 29 ტფილის MQT. 29 იყო] იღვა
m. 30 ნარინ დავით]—MQTm.

- M 812** შეურაცხითა | შესამოსლითა, იხილა იგი მომავალთა დირობას მყოფმან სუმბატ ორბელმან.
- T 286b** რამეთუ მოწყუედასა მას ორბელთასა მეფისა მიერ ლტოლვილი წარსრულ იყო ნახჭევანს, სახელითა ლიპარიტ. ესე მოიწია ქუეყანად ელიგუნისად. ხოლო ელიგუნ იხილა რა ლიპარიტ ორბელი, სიძედ შეიყვანა და ასული თვისი აქორწინა, რომელმან შვნა ორნი ძენი, რომელსა უწოდეს ერთსა ელიგუნ და მეორესა სუმბატ. და შვილად მიიყვანა ელიგუნ სუმბატ. ამის სუმბატის შვილმან შვილისამან, სუმბატ, შეიმთხვა დავით და წარიყვანა სახლად თვისად. | ხოლო დავით ევედრა სუმბატს, რათა არა განაცხადოს, და წარავლინოს აფხაზეთს, და თუალიცა მისცა იგი სახელოვანი, რომელი წარეტანებინა დედასა მათსა რუსუდანს. და წარმოავლინა უნდოთავე შესამოსლითა შიშისათვის თათართასა. და მოიწია თორს, ლიპარიტ თორელისასა, რომელსა დევისყურცა ეწოდებოდა. და მან უძღუნა ცხენი და შესამოსელი, წარჰყვა ქუთათისს. ხოლო ვითარ ცნეს აფხაზთა, სუანთა, დადიანმან, ბედიანმან, რაჰის ერისთავმან და სრულად ლიხთ-იმერელთა, შემოკრბეს სიხარულითა დიდითა და მეფე-ყვეს დავით აფხაზთა ვიდრე ლიხთამდე.
- R 403a** და აქა შინა შეიქმნა სამეფო ესე ორ სამთავროდ, გარნა ეგრეთცა იყვნეს სიყუარულსა ზედა ერთმანერთისასა დავით და დავით. და დარჩა ლიხთსაქათი ლაშას ძესა დავითს, და ლიხთიმერი რუსუდანის ძესა. და მოიწყო ყოველი ქუეყანა, და მოიგო სიმდიდრე უზომო, და წარმართა სახლი სამეფუჯო კეთილად, და | მონებდა ყაენსა.
- M 813**
m 575

მაშინ წარმოავლინა ელჩი დიდმან ყაენმან ბათონ,

1 მამავლი MQTm. 2 სუმბატ]—MQTm. 2 ორბელმან] ორბელმან MQTm. 3 რამეთუ ყაუხჩ., რომელი MQTmR. 3 ორბელთა MQTm. 5 მოიწია MQTm. 5 ელაგუნისმან MQT, ელაგუნისა m. 5 ხოლო]—MQTm. 5 ხოლო] + მან m. 5—6 ელაგუნ Mm. ელაგუნ T. 8 მეორესა m, ერთსა MQT. 9 სუმბატ]—MQTm. 9 ამისი MQTm. 10 შეიმთხვა MQTm, შეიმთხვა გორგ. 13 რომელ MQTm. 13—14 წარეტანებინა MQM, წარეტანებინა T. 18 სვიანთა Mm. 19 დადიანმან გორგ., დადიანთა MQTmR. 19—20 და სრულად mR, და სრულდ QT. დასრულდა M. 22 სამეფო ესე] სამთავრო MQTm. 22 სამთავროდ] სამეფოდ MQTm. 23 ეგრეთცა M, ეგრეთ m. 23—24 ერთმანერთისასა Mm. 24 აქათი Q, აქეთი T, აქით m, აქით M. 25 და ლიხთიმერი რუსუდანის ძესა]—MQTm. 26 უზომო] უზო Mm. 27 წარმართა MTm. 27 და მონებდა] ამონებდად Mm. 28 ყენს QT, ქვეყანასა Mm. 29 ყენმან M, ყანენ QT. 29 ბათონ]—MQTm.

R 403b
T 287a
Q 184b

რომელსა ეპყრა | ყიფჩაყეთი და ოცსეთი, ხაზარეთი, რუსეთი, ბორღალეთი ვიდრე სერბეთამდე, და რუმბან-დამდე და ხატავთამდე, და მოუწოდა მეფესა დავითს. და წარვიდა წინაშე ბათოსა მეფე დავით ნიჭითა უზომოთა, და დაუტევა განმგებელად სახლისა სამეუფოსა დედოფალი ჭიგდა-ხათუნ და მესტუმრე ჭიქურ, რამეთუ იყო ესე ჭიქური ერთგული მეფეთა უმეტეს ყოველთა კაცთა, რამეთუ სრულიად სამეფოსა შინა მპარავი და ავაზაკი არ იპოებოდა, და თუ სადა ვაჩნდის, ძელსა ჩამოჰკიდებდა; და სხუად არარა ნიჭთა მჭონებელი. ესე განდიდნა მეფისა დავითის მიერ დიდად ერთგულობისათვის, ჳელთ-უღვა სამეფოსა და სახლისა განგება, და დაუტევა ტფილისს დედოფლისა წინაშე, რომელმან აღაშენა ისანთა პალატი განგებითა დიდითა, და ფხოველნი მოხარკე-ყვნა და მეჯორედ ყვნა კაცნი იგი მკეცისა ბუნებანი.

5

10

15

R 404a

და წარვიდა მეფე წინაშე ბათოსა, პატივითა შეიწყნარა და ყოველი სათხოველი აღუსრულა. და იყოფოდა მეფე წინაშე ბათოსა ჟამთა მრავალთა. და თუთეული თემისთემისა ადგილი თუთეულსა კაცსა შევედრის, რომლისათვის კახეთიცა პანკელსა თორღუას შევედრა, და ამცნო, რათა ბრძანებასა დედოფლისასა ერჩიდეს. ჳგონა თორღუამან არღარა მოსლვა მეფისა, უკუღვა პანკისსა ციხესა, თუსად დაიჭირა კახეთი, არღარა მორჩილდებოდა დედოფალსა და მესტუმრესა | ჭიქურსა.

20

M 814

25

მაშინ შეიწყალა ყაენმან მეფე დავით და მოსცა სუჭური საჩრდილობელი, რომელი სხუასა არავის აქუნ-

2 ბორღალეთი R, ბოძილეთი MQTm. 2 სერგეთამდე MQm, სერგეთამდე T. 2-3 და რუმბანამდე MQ. 3 და მოუწოდა მეფესა დავითს—MQTm. 4 ბათოსისა T, ბათოსის Q, ბათოსის M. 5 დუტევა M. 5 განმგებელად MQT, განმგებთა და m. 5 სამეფოსა T. 6 ჭიგდ ხათუნ QT, ჭიგდ ხათუთუნ Mm. 6 ჭიქური M. 8 რამეთუ—MQTm. 8 სრულად MQTm. 8-9 და ავაზაკი დავაზაკი M, და ავაზაკი Q. 9 და—MQTm. 9 თუ სადა + თუსადა M, თუ სად QT. 11 დავითს M, ოთხს T. 12 სხლისა MT. 12 ოა—MQTm. 13 ტფილისი MQTm. 13 დედოფალსა MQm. 14 ისანთა TR, ისნთა Q, სონთა m, ტსონთა M. 14 პალტი M, პლატ T, პლტი Q. 15 მოხარკე M, მოხრკე Q, მოხარაკე T. 16 ბუნებანი შეუნბნი Mm. 17 წინაშე—MQTm. 17 ბათოსა | ბათოს MQT, ბათოსის m. 17-18 შეიწყნარე MQm. 18-19 იყოფდა MQm. 19 წინაშე—MQTm. 19 ბათოსა | შთოსს Mm, ბთოსისა T. 19 ჟამთა მრავალთა და—MQTm. 20 თემისთემისა | თემის თემის თემისა T. 20 ადგილი—MQTm. 21 თორღუარს MQTm. 23 ერჩიდეს—MQTm. 23 თორღუმან MQTm. 24 თუსად | თუ სამ MQTm. 26 ჭიქარსა MQTm. 28 სხუასა არავის სხუასადა MQTm.

T 287b
m 576

დის, თვნიერ ყაენთა და ნათესავსა მათსა. და მოუმცნო
 ულოს, რათა თვნიერ ულუსისა ნოინისა კლდე უთღოს
 შესლევასა | მეფისა ზედათ არაინ დადგებოდის, რა-
 მეთუ ესე იყო წესი თათართა, რომელ ყაენს წინაშე
 არაინ დაჯდებოდის, არცა პურისჭამასა შინა. ესრეთ 5
 პატივ-სცა მეფესა და წარმოავლინა სამეფოდ ქართლად.
 და ვითარ მოიწია ჰერეთს, მიეგებნეს ყოველნი წარჩი-
 ნებულნი სამეფოსა მისისანი. ხოლო თორღუა შეშინე-
 ბული უკუდგა პანკისს⁷. და მეფე მოიწია ტფილისს და
 იყო სიხარული ყოველთა მკვდრთა საქართველოსა. 10
 ხოლო თორღუას მოუწოდა მეფემან დავით, და არა
 მოვიდა კარად მეფისა | შიშისათვის. და მრავალჯერ
 უწოდა, და ვერ ეძლო გულპყრობად მოსლვად. მაშინ
 განზრახვითა ჯიქურისათა წარვიდა ხორნაბუჯელი, მი-
 ვიდა თორღუას სახლსა, რათა მას მიენდოს ფიცითა 15
 მტკიცითა. ხოლო თორღუამან რქუა: | „წარვალ ალა-
 ვერდს გიორგის წინაშე, და მუნ შემომფიცე და მუნ
 მიმინდევ“. და წარვიდეს ორნივე, და თორღუა გამოება
 ფესუსა სამოსლისა ალავერდისა მთავარმოწამისასა. და
 მივიდა ხორნაბუჯელიცა, შეპფიცა და გამოცხნა ფესუსა- 20
 გან⁸. ხოლო თორღუამან რქუა: „რა-იგი ჰყო ჩემ ზედა,
 ამა წმიდამა გიორგი გიყოს შენ, რამეთუ მარტო | ვარ
 და სიკუდილითა ჩემითა უმკვდრო იქმნების მამული
 ჩემი, და ვგრეთვე უმკვდრო-ყოს წმიდამა მთავარმოწა-
 მემან სახლი შენი“. და წარმოიყვანა ხორნაბუჯელმან, 25
 ფიცთა მტკიცეთა მიერ შეკრულმან, ტბაჰმელას, და
 შეურაცხ-ყო აღთქმა და ფიცი იგი, და შეიპყრა ჯიქურ-
 მან განზრახვითა დედოფლისათა, თვნიერ მეფისა ცნო-
 ბისა, და წარიყვანეს კლდეკართა | და გარდმოავდეს.
 ხოლო ვითარ მიეგო ბოროტი ხორნაბუჯელსა ალა- 30
 ვერდის მთავარმოწამისა აღთქმისა და ფიცის გატეხი-

R 404b

Q. 185a

M 815

T 288a

R 405a

1 თვნიერ ყაენთა] თუნრაცანთა MQTm. 2 ულო MQTm. 4 წესითა MQTm. 7 ჰე-
 რეთს] ვრეთს MQTm, მრეთს R. 8 თორღოლო MQT, თორღო m. 8—9 შეშინებული] +
 მოიწია Mm. 9 პანკისის Mm, პანკის QTR. 9 ტფილისს MQm. 10 ყო სიხარულ Mm,
 ყო სიხარული QT. 10 ყოველი მკვდარი MQT, ყოველი მკუდარი m. 11 თურღუას MQTm.
 11 დავით]—MTmR, დ'თ Q. 12 კარვად MQTm. 15 თურღას MQTm. 15 მიენდო
 MQTm. 17 წინაშე]—Mm. 17 მუნ] მან Mm. 17 შამომფიცე M. 17—18 მ'ნ მომენდევ
 და მუნ მომენდევ Q. 18 მომენდევ MTm. 18 წარვიდეთ MQTm 18 თორღუა]—
 MQTm. 21 თორღურმან M, თორღურამ m. 26 ტ'ბაჰმელას MQ, ტბაჰმელსა T.
 27 იგი]—Mm. 28 განზრახვითა დედოფლისათა]—T. 28—29 მეფისა ცნობისა მეფობისა
 ცნობილმან MQTm. 29 გარდმოავდეს MQ m.

- m 577   სათვს, იხილეთ, რამეთუ ესუა მვილი ხორნაბუჯელსა, სახელით შალვა, სიკეთელმატებული. ამას შალვას ეს- ხნეს შვილნი და მყის დაიკოცნეს, | და ეგრეთ ბერი ხორნაბუჯელი მოკუდა მწუხარებითა, და ხედავთ უმკვდრობასა სახლისა მისისა. და დარჩა მათი შვილი, 5 სახელით შალვა, რომელი უკანასკნელ თათართა მიერ მოიკლა, და უმკვდრო იქმნა სახლი მისი. და ესრეთ შური იგო ალავერდისა მთავარმოწამემან.
- ხოლო ვითარ მოიწყო დავით მეფემან სამეფო, წარ- ვიდა ყაენს ულოს წინაშე ნიჭითა დიღითა, რომელი იხი- 10 ლა რა ულო ყაენმან, პატივითა შეიწყნარა, და ნოინთა თანა დააწესა წინასადგომად და ჯდომად, და განმკი- თხველად და ბჰედ.
- ამათ ყამთა ინება ულო ყაენმან აღმკედრება ბაბი- ლოვანს ზედა, რომელ არს ბაღდადი, და კელმწიფესა 15 ბაბილოვნელთასა ხალიფას ზედა⁹. და მოუწოდა ყო- ველთა სპათა მისთა და წარემართა ბაღდადს | ბრძოლი- სა ყოფად ხალიფასა. მივიდა ქუეყანასა ბაბილოვნისასა, და ვერ წინააღუდგა ხალიფა, არამედ შეივლტოდა ბაღ- 20 დადს. ხოლო ყაენი გარემოადგა და მოიკცა იგი. ერთ- კერძო თვთ ყაენი მოადგა წყალს აქეთ, და წყალს იქით ელგა ნოინი, და ერთკერძო მეფე დავით, რამეთუ მის წინაშე იყვნეს ყოველნი წარჩინებულნი საქართველო- სანი. და ბრძოდეს ძლიერად არა მრავალთა დღეთა, არამედ ათორმეტ დღე, აღიღეს ბაღდადი. 25
- მეფემან დავით უბრძანა ლაშქართა მისთა, | რათა შეთხარონ ზღუდეთა ქუეშე. და შეთხარეს, | ზღუდესა შიგან შევიდეს ქართველნი და იქმნა ძლიერი ბრძოლა, და მოსრვიდეს სპათა ბაღდადელთა, და შიში ფრიადი აქუნდა ბაღდადელთა. და ესრეთ განუხუნეს კარნი ქა- 30 ლაქისანი ქართველთა და თათარნი შევიდეს. ამისი

1 იხილეთ]—MQTm. 1 ხორნაბუჯს MQTm. 3 მყის]—MQTm. 4 ხორნაბელი MQ, ხურანაბელი T, ხორანბელი m. 4 და ხედავთ] დახედვად MQTm. 5 უმკვდრობს MQT. 5 სახლსა მისსა Mm. სახლსა მისისა Q, სახლსა მისისასა T. 5 დარჩა]—MQTm. 9 დავით]—MQTm. 9 მეფემან]—m. 10 ყანს MQT. 11 რა] რათა MQm. 11 ულო- ყან MQT, ულო ყაენ m. 12 დააწესა]—MQTm. 14—15 ბაბილოვანს] ბათონას MQm, ბთონსა T. 16 ბათოენათასა MQTm. 16 ხალიფაზედა MQT, ხალიფაზედა m. 18 ხალი- ფისასა M, ხალიფასასა m, ზღუდესა T. 19 ხალიფ MQT. 20—21 ერთკერძო] + დავით მეფე ერთკერძო MQTm. 21 ყაენი] ყოველნი Mm. 22 ელგან MQTmR, ელგონ ყა უ ხ ჩ. 22 ნოინ MQT. 23 საქართველოსანი]—MQTm. 25 არამედ]—MQTm. 26 რათა] რ ლ- თა T. 31 თათარნი ჩგ. კონიგეტ., თათართა და MQTm.

- მცნობელი ხალიფა, რომელ შევიდეს ქალაქად თავისი ივლტოდა ნავითა წყალსა მას ზედა, რომელი ქალაქსა | სდის. იხილა ელვა ნოინმან, რომელი იყო წყალსა იმიერ კერძო, მოუჯდა, და ვერ უძლო წარსლვად, უკუნ- 5
 იქცა ბალატად თვსად. ესრეთ ადვილად რა კვლთ-იგდეს სახელგანთქმული იგი ქალაქი ბაბილოვანი, ვინმე მი-
 უთხრნეს განსაცდელნი და ჭირნი, რომელ მოიწივნეს ბაღდადს ზედა? მოსრნეს მახვლითა ესოდენი სიმრავლე, 5
 რომელ | არა იყო რიცხვ, სავე იყვნეს უბანნი, ფოლო-
 ცნი და სახლნი მკუდართა მიერ. ხოლო სიმდიდრისა და 10
 ალაფისა, მაშინ პოვნილთა, ვინმე მიუთხრნეს? რამეთუ
 აღივსნეს თათარნი და ქართველნი ოქროთა, ვეცხლი-
 თა, თუალითა, მარგალიტითა პატიოსნითა, ლარითა და 15
 შესამოსლითა, სამსახურებელი ჭურჭელითა ოქროსა და
 ვეცხლისათა, რომელ არაგინ აღიღებდა თვნიერ ოქ-
 როსა და ვეცხლსა, თუალსა და მარგალიტსა, და შესა-
 მოსვლთაგან კიდე. სხუანი ჭურჭელნი, ჩინეთით და ქა-
 შანით მოხმულნი და მუნ შექმნილნი, სპილენძი და რკი-
 ნა უპატიოდ იზნეოდა. და ესრეთ აღივსნეს ლაშქარნი, 20
 რომელ უნავირნი და კურდანი, და ყოველი შეურაცხი
 სამსახურებელი თუალითა და მარგალიტითა და წითლი-
 თა ოქროთა განტენიან, და ზოგთა კრმალთა ვადისპირსა
 მოსტეხდიან და ქარქაშნი წითლითა განტენიან და |
 ზედა ნატეხნი კრმლისა ჩააგნიან. ზოგთა მკუდარი კაცი 25
 ბაღდადელი გამოწლიან და წითლითა ოქროთა, და თუა-
 ლითა და მარგალიტითა განტენიან და. ვითარ თვისი მკუ-
 დარი, განიყვანიან ვარემე ქალაქსა. და ესრეთ აოჯრებ-
 დეს და ჰკოცდეს | და ტყუე-ჰყოფდეს.

1 ხალიფ MQ, ხლივ T. 3 ელვა ნოინმან| გომომ Mm, გორინ Q, გონონ T, ელვონ ნოინმან R. 4 იმერ კერძო MQm, ამრ კერძო T. 4 კერძო|+იყო MQTm. 5 ესრე MQT. 5 რა|—MQTm. 6—7 სახელგანთქმული... მიუთხრნეს|—MQTm. 7 რომე MQT. 8 ესოდენი ყაუ ხ ჩ., ესოდენ R|—MQTm. 9 რომელ|—MQTm. 9 არა| რა MQTm. 10 მკუდართა ყაუ ხ ჩ., მკუდარნი MQTm. 10 ხოლო|—MQTm. 10 სიმდიდრე MQTm. 10—11 და ალაფისა| და აღდსა T, დაჰუფსა Mm. 11 ბოვნილთა|+თანა MQTm. 11 ვინმე მიუთხრნეს|—MQTm. 11 რამეთუ| რომელნი MQTm. 12 აღივსნეს თათარნი და|—MQTm. 12 ოქროთა|+ და m. 13 თუალითა|+ და m. 13 თა|—T. 15 რომელი MQTm. 15 თვნიერი Mm. 16 მარგალიტსა|+და მარგარსა QT. 17 ჭანეთით MQm, ჭინეთით T. 17—18 ქაშნით M. 18 სპილენძნი MQT. 20 და (ყოველი)|—MQTm. 20 შეურაცხი| შერაცხილ MQTm. 21 სამსახურებელი| სასხურებელი MQTm. 22 განტენნეს Mm, გნტენეს QT. 22 და|—MQTm. 25 ოქროთა|+ განტენიან Mm. 26 განტენიან|—Mm. 27 განიყვან Mm, განიყუნიან T, გნიყვინან Q. 28 და (ჰკოცდეს)|—MQm.

მიიწინეს პალატად ხალიფისა, გამოიყვანეს ხალიფა და ჰე მისი, და ყოველი სიმდიდრე მისი განსაკვრებელი, და მოიყვანეს წინაშე ყაენის ულოსა. და ვითარცა წარადგინეს წინაშე მისსა, ეტყოდეს ხალიფას, რათა თაყუანის-სცეს | ყაენსა, ხოლო მან არა თავს-იღვა, დაღვა და ეტყოდა: „ველმწიფე ვარ თვთმპყრობელი და მონებასა ქუეშე არავის მყოფი. უკეთუ განმიტეო, დავემორჩილები, და თუ არა განმიტეოთ, არღარავის მონებასა ქუეშე | მყოფი მოვკლუდები“. ხოლო იგინი აიძულებდეს თაყუანის-ცემად, გამოუხუთნიან ფერკნი მისნი და პირალმართ დაეცის, და არა თაყუანი-სცა. ბრძანა განყვანება გარე და წარავლინა ელგა ნოინი, რათა მოკლან ხალიფა და შვილი მისი. ვითარ რქუა ხალიფას, „ყაენმან შეგიწყალა“, მზიარულ იქმნეს და ეტყოდა: „ვითარ შემიწყალებს, განმიტეოს და ბაბილოვანივე მომცეს“. ხოლო ელგა ნოინმან რქუა: „არა, არამედ ყაენი თვთ მისითა კელითა და კრმლითა მოგაკუდინებს, და ყაენის შვილი აბალა შენსა შვილსა მოპკლავს“. და ხალიფა განკვრებულნი ეტყოდა: „უკეთუ მომკლავთ, გინებს, ძალმან, და გინებს, კაცმან მომკლას“. და ესრეთ მოიკლა ხალიფა ყოველითა სახლეულითა მისითა, და შეიწყალნეს დაშთომილნი ბაღდადეღნი, და ბრძანა შენება, და დაყარნეს შანანი. და ესრეთ სავსენი ტყუე-ალაფითა მივიდეს სადგურს.

ამათ ქამთა შინა იქმნა ესეცა, რამეთუ ყაენმან ბათო, რომელ უდიდეს იყო ყოველთა ყაენთა, ინება განსწორება და აღთუალვა ყოველისა ქუეყანისა¹⁰, და პოვა კაცი ვინმე, ნათესავით თირადი, სახელით არლუნ, სამართლისმოქმედი და მართლის მეტყუელი, და ღრმად

1 ხალიფ MQ, ხალიფ T. 3 ყანის M, ყნის QT. 3 ულოსა MQTm. 3 ვითარცა]—MQTm. 4 ხალიფს MQT. 5 ყანის M, ყანს Q, ყნს T. 6 და ღვა M. 6 ვარ] ვითარ Mm, ვრ QT. 6 თვთმყოფელი MQTm. 8 და m]—MQT. 9 ხოლო იგინი]—MQTm. 11 პირალმართ R, პირდაღმა MQTm. 13 ხალიფ MQT. 13 შვილი Mm, შვილნი QT. 13 მისი ჩე. კონიექტ., მისნი MQTmR. 14 ხალიფს MQT. 14 ყანმან MQT, ყანმა m. 14 იქმნეს M, იქმნის m. 15 ეტყოდეს MQm. 16 მომცენ Mm. 16 ელგანონ Mm, ელგნონ QT. 17 მისითა]—Mm. 17—18 მოგაკუთინებს MQTm. 18 ყანის MQT. 18 აღბულა MQTm. 20 გენებოს R, გენებავს m, გენებსა T. 20 გენებავს m, გენებსა T. 22 და]—MQTm. 23 დაარნეს Mm. 24 სავსენი]—Mm. 24 მივიდეს] +სავსენი Mm. 25 რამეთუ] არა თუ MQT, არა m. 25 ბათოს MQTm. 26 უდიდეს Mm. 26 ყანთა MQT. 27 ყოველისა] ვამისა და Mm, ყრისა QT. 28 თრდი და MQTm, თრდი R, ყაუხნ.

- გამგონე, და განმზრახი რჩეული. ესე წარავლინა ველსა საბრძანებელსა მას მისსა რუსეთს, ხაზარეთს, ოვსეთს, ყივჩაყეთს, ვიდრე ბნელეთამდე, და აღმოსავლით ვიდრე ჩინეთამდე და ხატაეთამდე, რათა აღ|თუა-
M 819 ლოს და განაჩინოს მკედარი და მეომარი | ლაშქრად 5
m 580 განმავალი ნოინთა თანა, დიდთა და მცირეთა, ღირსე-
 ბისაებრ მათისა ულუფა, რომელ არს ძღუენი მიმავალ-
 თა გზად, ქირა ცხენისა და საპალნისა.
- R 407b** ვითარ განაჩინა | საბრძანებელსა ბათოსსა, მიერ
 წარავლინა ყარაყურუმს ყუბილ ყაენს წინაშე, რათა 10
 მანცა ესრეთ განაჩინოს კელსა ქუეშე არღუნისასა. და
 მი-რა-იწია ყუბილ ყაენს წინაშე, ინება მანცა ესრეთ
 ქმნად და წარავლინა იგივე არღუნ განგებად საბრძანე-
 ბელისა მათისა. და განუწესა იგივე წესი და მივიდა 15
 ტახტსა ჩალატა ყაენისასა და ურყანს წინაშე. ინება მან-
 ცა და განაწესეს თურანს, და განაგო მანდაური ყოვე-
 ლი. და გამოვლო ჯეონი და მოვიდა ხუარასანს, ერაცს
 და ყოველსა | რომგურსა, და განაგო ესრეთვე.
- Q 186b** და მოიწია ყაენს ულოს წინაშე, და მან პატივითა
 შეიწყნარა და წარმოავლინა საქართველოს, მეფეს და- 20
 ვითს | წინაშე, და საბერძნეთად, და ყოველსა საბრძა-
 ნებელსა მათსა ზედა, განაჩინა აღწერად და განგებად.
 და ვითარცა მოიწია საქართველოსა, დიდსა ქირსა მი-
 ეცნეს ყოველნი მკვდრნი სამეფოსა დავეთისნი. და 25
 იწყეს აღწერად კაცითგან და პირუტყუთამდე, ყანით
 ვენაჯამდე, წალკოტით ბოსტნამდე. და ცხრასა გლეხსა,
 სრულისა მიწისა მქონებელსა, ერთი ლაშქარს წარმავა-
 ლი კაცი შეაგდიან. და გამოვდა სამეფოსაგან დავეთისა
 ცხრა ღუმანი მკედარი თათართა თანა წარმავალი, რო-

1 განმზრახვი T. 3 და]—MQTm. 4 ჩინეთამდე ჩვ. კონიექტ., ჩრდილოეთამდე MQTm. 6 თანა]—MQTm. 6—7 ღირსებისაებრ] ჰრსებისაებრ T, ჰრსბისა ებრ MQm. 9 ვითარცა]—T. 10 ყარყუმს MQT, ყარაყუმს m. 10 ყუბლიყანს MQm, ყბლაყანს T. 10—12 რათა მანცა... წინაშე]—Mm. 11 ქუეშე]—QT. 11 არღუნისთა QT. 12 ყუბილ ყაენს Q, ყბლაყანს T. 14 და (განუწესა)]—T. 15 ჩალატანისსა MQT, ჩალატანის ტახტსა m. 15 უყანს M, უყანს QTm. 16 და (განაწესეს)]—MQTm. 16 განაწესეს თურანს]~თურანს და განაწესეს MQTm. 16 და (განაგო)]—MQTm. 16—17 განაგო მანდაური] განგომანდური MQm, გნაგო მანდაური T. 17 ჯეონი MQTm. 19 ყანს MQT. 21 საბერძნეთსა MQTm. 22 განჩენად MQT, განაჩენდა m. 23 და ვითარცა] რომელი MQTm. 25 კაცითგან R, კაცთამდე MQT, კაცთამდე m. 26 ცხრა MQm, ცხრას T. 26 გლეხსა] გლახაკსა T. 27 სრულს MQTm. 29 ღუმანი]~კაცი Mm. 29 მკედართა Mm.

- M 820
R 408a მელ არს || ცხრა ბევრი. და განაწესეს ძღუენი სოფლი-
საგან ათასისა მკედრისა მთავარსა კრავი ერთი და დრაპ-
კანი ერთი, ხოლო ბევრისა მთავარსა ცხოვარი ერთი და
დრაპკანი ორი, და მიზდი ცხენისა თეთრი სამი, — დლი-
სა ერთისა. და ესრეთ განუწესა და წარვიდა საბერძნეთს 5
- m 581 ამან არლუნ განაწესა, რა-იგი ჯერ-იყო, ოთხსავე
საყაენოსა შინა, რამეთუ იყო კაცი ესე სამართლის|მოქ-
მედი. ხოლო ხუცესთა და მონაზონთა და საეკლესიოთა
განწესებათა არა შეაგდო საზღავი, არცა ყალანი, ეგ- 10
რეთვე შეიხთა და დავრიშთა, და ყოვლისა სჯულისა
კაცნი, საღმრთოდ განჩენილნი, განათავისუფლნა.
- T 290b და მას ჟამსა ინება ყაენმან ულო აღმკედრება ეგვპ-
ტეს ზედა, და მოუწოდა მეფესა ყოვლითა სპითა მისი-
თა, და წარვიდა ბრძოლად სულტნისა. და მიიწია შუა- 15
მდინარედ, და იწყო ოკრებად ყოველსა შუამდინარესა
და შამსა. და ვითარ ესმა სულტანსა ეგვპტისასა, აღ-
მკედრდა წინა|განწყობად თათართა და მოიწია მდინა-
რესა ზედა ეფფრატსა ყოვლით მკედრებით მისით. და
R 408b მივიდეს თათარნი და განვლეს მდინ|არე, რამეთუ არა 20
მოახლებულ იყო სულტანი პირსა მდინარისასა. და წინა-
მიეგებნეს, სულტანი წინა განეწყო და იქმნა ომი ძლიე-
რი, სადა-იგი დავით მე|ფე და სპანი მისნი წინამბრძო-
ლობდეს ძლიერად. და მოსწყდეს ორგნითვე, და ივლტო-
დეს მეგვპტელნი, ხოლო ერი მრავალი მოსწყდა სულ- 25
ტნისა. და ესრეთ ყაენმან დაიბანაკა მრავალ დღე პირსა
ეფფრატისასა, სადა-იგი იხილა ქალაქი მცირე მდინარე-
სა ზედა ეფფრატისასა, ძლიერად | განმაგრებული, რო-
მელ ერთკერძო კლდე იყო და ერთკერძო მდინარისა
Q 187a ეფფრატისა მიერ შეცუული. და ვითარ იხილა ყაენმან 30
სიმაგრე ქალაქისა, ულონო იქმნა ბრძოლად, გარნა მოი-

2 მთავარი MQTm. 2 კრავი M, კრავი QT 4 მზდი Mm. 8 სამართლის T.
10 საზღავი QR, საზღავარი MTm. 11 შეხთა MQ, შეხთათ T, შეხთა m. 11 დავ-
რეშთა და დარეშთა M, დავრეშთა QT, დავრიშთა m. 11 რჯულისა Mm. 12 განათა-
ვისუფლა]—MQTm. 13 ულო]+განათავისუფლნა MQTm. 18—19 მდინარესა R, მინ-
დორსა MQTm. 19 ეფფრატის MQm, ეფფრატესსა T. 21 წინა]—Mm. 24 და (მოსწყ-
დეს)]—MQTm. 26 ყანმან MQT. 26 პირსა]+ეგვპტისასა და Mm. 27 ეფფრატისასა
MQ, ეფფრატესსა m. 13 ერთკერძო|კრ კერძო M. 29 კრკერძო კლდე იყო]—m.
29 მდინარესა ჩე. კონიექტ., მინდორსა MQTm, მინდორსა R. 30 შეცუული]—
MQTm. 30 ყანმან MQ, ყანმან T, ყანმან m.

გონა საქმე საკვრველი, რამეთუ ეტყოდა მის დაწესებულთა: „არა არს ღონისძიება ბრძოლისა ყოფად ქალაქისა. მნებაეს, რათა აღმგვედრდეთ და გარემოვიცვათ ქალაქი და, ვითარ ძაღლთა, ვიწყოთ ყუილი და ყვირილი“. და ვითარცა ესმა ესე, განკვრდეს, და აღმგვედრდეს და, ვითარცა ძაღლთა, იყუველეს¹¹. და რა მიიწია კმა ესე ქალაქად, იქმნა საქმე საკვრველი, რამეთუ განსქდა ქალაქი ორად, ნახევარი წარიქცა კლდითურთ წყლისაქენ და მოისპო სული | ურიცხვ. ესრეთ კელო-იგდო და წარვიდა შამად და შუამდინარედ. და მოეგებნეს ყოველნი მკვდრნი შუამდინარისანი და შამისანი, სავსენი ურიცხვთა ძღუნითა.

R 409a
m 582

ხოლო მეფე დავით და ქართველნი იაჯნეს ყაენისაგან წარმოსლვასა, რამეთუ მრავლით ეამითგან იყვნეს ლაშქრობათა შინა. მაშინ ყაენმან ულო მისცა თავისუფლება და წარმოემართნეს, და ესრეთ სავსენი ურიცხვთა ნიჭითა და ალაფითა გამდიდრებულნი მეფე დავით და ქართველნი | მოიწივნეს ადარბადაგანს და მუნით მოვიდეს ტფილისს, სავსენი სიხარულითა.

T 291a

ამათ ეამთა შინა მწუხარე იყვნეს წარჩინებულნი მეფისანი, რამეთუ ჯიგდამან არა შვა შვილი. ამისთვის ინება მეფემან მოყვანება შვილიერების ძლით ალთუნ, ნათესავით ოვსი, მეუღლედ, აღმოქმელმან, უკეთუ მიეცეს ყრმა წული, არღარა შეიწყნაროს, არამედ განუტეოს. და ვითარ გამოკდა მცირე ეამი, მუცლად-ილო ალთუნ ძე და შვა, და უწოდეს სახელი გიორგი, რომელი აღიქვა და შეიყვანა შვილად დედოფალმან ჯიგდახათუნ. და შემდგომად მცირედისა მიუდგა და შვა | ასული, და უწოდა სახელი თამარ. და აქა შინა განიშორა საყუარელი თვისი ალთუნ, ნათესავით ოვსი, რომელი ფრიად ქმნულკეთილი იყო. და შემდგომად მცირედისა

M 822

R 409b

3 მნებაეს (მანგავს Mm. 3 რათა|—MQTm. 4 ყუილი გორგ., ყვილი MQTm, ყვილი R. 6 იყუველეს Q, იყიველეს MTmR. 6 რა| არა Mm, რაჲ T. 8 ორად T, ორგან MQmR. 9 მოსპო MQm. 10 და (შუამდინარედ)|—T. 13—18 ხოლო მეფე... და ქართველნი|—MQTm. 18 მოიწია MQTm. 18 ადარბაგანს MQm, დარბავს T. 18 ადარბადაგანს|+მეფე დავით ფრიად პატივ ცემული MQTm. 18 და მუნით|—MQTm. 18—19 მოვიდეს| მიიწია MQTm. 19 სავსენი სიხარულითა|—MQTm. 22 მოყვანებაჲ Q, მოყვანა T,—Mm. 22 ძაღლთ Mm. 24 შეიწყნარნეს MQTm. 25 გამოკდა|—m. 25 ილო|—m. 27 აღიქვა MQTm. 27 შეიყვანა QT, შეიწყნარა Mm. 27 ჯივი MQTm. 29 სახელი|—Q. 31 ფრიად|—MQTm.

გარდაიცვალა დედოფალი ჯიგდა-ხათუნ, და წარიყვანეს სამარხოსა დედოფალთასა მცხეთას, და დაკრძალეს.

მას ეამსა წარვიდა მეფე დავით ულო ყანს წინაშე მულანს, რამეთუ იგი აქუნდა სადგურად საზამთროდ, და მიერ წარმოჰყვა სადგურსა საზაფხულოსა, და მუნით წარმოავლინა მეფე ქართლად, რათა მზა იყოს ლაშქრად ეგვიპტესა, რომელ არს მისრეთი. და შემოიარა ქუეყანა ავაგ ათაბაგისა, ივანე ათაბაგის ძისა, რამეთუ მას ეამსა გარდაცვალებულ იყო ავაგ, და არა დაშთა ყრმა წული, არამედ ქალი ერთი, სახელით ხუაშაქ. და მივი-

Q 187b

T 291b
M 823
m 583

R 410a

და |მეფე ბიჯნისს ტირილად, და იხილა ცოლი ავაგისი, კახაბერის ძეთა, რაჭის ერისთავთა ასული, სახელით გუანცა, ქმნულკეთილი, ეტრფილა და შემდგომად მცირედისა მიიყვანა იგი || ცოლად და დედოფლად, წარმოიყვანა სამეფოდ. ხოლო ქალი იგი ავაგისი დაუტევა მამულსა თვისსა ზედა, და შევედრა მანკაბერდელსა სადუნსა, რომელი იყო კაცი ბრძენი და გონიერი, და კეთილისგანმზრახავი, და ჰაეროვანი, ძალითა ფრიად ძლიერი და მორკინალი რჩეული საჩინო და მოისარი კელოვანი, რომელი წარდგა წინაშე და თაყუანი-სცა ულოს და ჯელჰყრობილმან რქუა: „ვინათგან მოგცა თქუენ, ღმერთმან ძლევა ყოველთა მტერთა ზედა და ყოველთა კაცთა უმჯობესად გამოგაჩინა, და აწ აქა არს მკედარი ასი ათასი, ვინცა მერკინების, გინა მეღვინების, ანუ ისარსა განვასრევთ, მზა ვარ“. და არავინ იბოვა მსგავსი მორკინალი მისი, და ვინცა იბოვა, ყოველთა სძლო. ესე შეყუარებულ იქმნა ყან ულოსაგან, და იწყო განდიდებად. და გონიერებითა მისითა მეფემანცა დავით პატივ-სცა და შევედრა სახლი ავაგისი. ხოლო დედოფალი გუანცა მიუდგა და შვა ყრმა და უწოდა დიმიტრი. რომელი შემდგომად დავითისა მეფე იქმნა, რომელი ქუემორე სიტყუამან ცხად-ყოს.

1 ჯიგი MQTm. 2 და|—MQTm. 3 ყანს MQT. 4 მულანს MQTm. 5 მუნით|—MQTm. 6 იყოს|+მეფე MQTm. 7 შემოიარა R, შემარა M, შემრა m, შემორა T, შემიარა Q. 7—8 ქუეყანა| ყანა MQTm. 8 ავაგა T. 11 მეფე|—Mm. 14 და|—T. 18 აპეროვანი Mm. 19 ძლიერი და მორკინალი| და მორკინალი ძლიერი (QT: ძლიერი) MQTm. 19 საჩინო| სათნო m. 22 ზედა გორგ.|—MQTmR. 23 ყოველთა|—MQTR. 27 შეყუარებულ Mm, შეყრობილ QT. 28 განდიდება MQTm. 29—30 ხოლო დედოფალი R| და რამეთუ MQTm. 30—31 დიმიტრი| დატრ M, დტრ Q, დრ"ი T.

- ამის გუანცას დედოფლობა შობედ-უჩნდა მესტურის
რესა ჯიქურს, რამეთუ მტერ იყვნეს. ამისთვის განზრახ-
ვითა სუმბატ ორბელისათა შესმენილ იქმნა, ვითარმედ:
„ჯიქურ წარავლენს კაცთა არლუნს წინაშე, რათა
აუწყოს ყაენს ულოს სიმდიდრე მეფისა, და ეგულებს
M 824 განდგომა“. | ხოლო ვინათგან დავით მეფე უმანყო იყო,
რომლისათვის უმანკოსა ყოველი რწამს, წარავლინა
R 410b მსწრაფლ წინაშე|მდგომელნი და ბრძანა წინაშე მოყვა-
ნება მისი, და სახლისა მისისა იავარ-ყოფად. და ვითარ
T 292a აღასრულეს მსახურთა მეფისათა, | და წარადგინეს 10
წინაშე მეფისა ჯიქური ღამით, რამეთუ მეფე ჯდა ისან-
m 584 თა მხედველი | მტკუარისა, და არა სიტყუა-ყო მის თანა,
არამედ განუკითხავად ბრძანა შთადგებად მტკუარსა.
ხოლო ვითარ განთენდა, იხილეს ჯიქურ, რიყესა ზედა
განგდებული წყლისაგან, და განკვრდეს ყოველნი მხილ- 15
ველნი ანასდათისა სიკუდილისათვის, და არავინ იპოვა
დამფლველი მისი, რამეთუ არა ესუა შვილი. და შეკ-
რბეს ყოველნი გლახაკნი და ობოლ-ქურივნი და ევედრ-
ნეს მეფესა, რათა მიანიჭოს გუამი ჯიქურისი აჟად, რო-
მე მრავალი კეთილი ექმნა მათ ზედა. ისმინა დავით და 20
მისცა გუამი მისი, და მრავლითა გოდებითა წარიღეს
Q 188a ეკლესიასა წმიდისა ქალწულისა ქრისტინასსა, რომელი
ხუარაზმელთაგან დარღუეული ახლად აღშენებულ იყო,
და მუნ დაფლეს დიდითა პატივითა, რაცა ოდენ გლა-
ხაკთა ძალ-ედგა. 25
- ხოლო შემდგომად ამისა ინება ყაენმან აღმკვდრება
სულტანსა ზედა მისრგეთისასა, და შეკრიბნა ყოველნი
მთავარნი და სპანი მისნი, და მოუწოდა მეფესა დავითს
M 825 და ს|პასა მისსა ეგვბტედ. ხოლო შეიწრებულ იყო მეფე
და საბრძანებელი მისი არლუნის აღთუალვისაგან, და 30
R 411a რომელი-იგი განეწესა, რაცა განისყიდებოდეს ტფი-
ლისს, ასსა თეთრსა ზედა სამი თეთრი საყაენოდ დაიდე-
ბოდეს. ამას ზედა ხოჯა-აზიზ ვინმე, ნათესავით და
სჯულითა სპარსი, განეჩინა და დაეტევა ტფილისს,

4—7 წარავლენს... რწამს|—Q. არლუნს MT. არლუნს| + სიმდიდრე T.
5 სიმდიდრე|+მათი Mm. 7 ყოველნი Mm. 10 წარდგეს T.. 11—12 ესნთა MQTm.
12 მტკუარსა|—MQTm. 13 განკითხვად MTm. განუკითხვად Q. 16 ანასდათისა MQT,
ანაზდათისა m. 22 წმინდასა M, წმინდასა m, წმინდაა Q, წა T. 23 დარღუეული ახ-
ლად|—MQTm. 31 რომელი-იგი რა იგი MQTm. 32 ასსა R| ანსსსა MQm, ანსსსა T.
34 განეჩინა MQ, გნეჩინა T. 34 ტფილისს MQm, ტფილისს T.

რომელი ესოდენ უწესოდ მიიწია, თუ სამზარეულოსა
 მეფისასა ცხოვარი, გინა კრავი ისყიდებოდის, მას ზე-
 დანცა ხარაჯა წაუღიან, რომელსა-იგი ტამლად უწოდ-
 დეს. ამის მიერ შეიწრებული მეფე იგონებდა, „უკეთუ
 წარვიდე ეგვპტედ, ანუ თუ განუდგე ყაენსა“, და ვერას
 დაამტკიცებდა. გარნა წარემართა ლაშქრად, და ვითარ
 მოიწია ქუეყანად ჯავახეთისად, დაამტკიცა განდგომა,
 და მოუწოდა | თანაგამზრახთა მისთა და რქუა: „უკეთუ
 ვისმე ნებავენ, დაუტევენ მამული და წარმოვედინ ჩემ
 თანა. უკეთუ არა ნებავენ, წარვედინ მსახურებად ყაენისა
 მისრს, რათა დაიცვას ქუეყანა მისი, რამეთუ ნება კა-
 ცად-კაცადსა ზედა იყავნ, და მე არლარა მნებავენ მონე-
 ბა თათართა მძლავრებისათვს ხოჯა-აზიზისა, რომელი
 დაადგინა ჩემ ზედა არლუნ, რამეთუ ვერ თავს-ვიდებ
 ესოდენსა შეუტაცებდასა“. ხოლო წარჩინებულნი ამის
 სამეფოსანი რომელნიმე დაუმტკიცებდეს, და რომელ-
 ნიმე — არა, გარნა ეგრეთცა დაამტკიცა განდგომილება.
 და უმრავლესნი წარვიდეს ყაენს წინაშე: შანშეს ძე
 ივანე, და გრიგოლ სურამელი, | თორელი კახა, ერისთა-
 ვი ახალქალაქისა, თავნი და პირნი ქუეყანისანი წარვი-
 დეს ყაენს წინაშე, და უმრავლესნი ჰერ-კახნი.
 ვითარ' ცნა მეფემან წარსლვა დიდებულთა, მანცა
 ნება-სცა, და წარვიდა განდგომად და მოუწოდა სარგის
 ჯაყელს ციხისჯუარელსა¹, რომელსა აქუნდა პატივი
 სამცხის სპასალარობისა, და ეზრახა, რათა განუდგენ
 ყაენს. ერჩიდა სარგის და წარმოიყვანა სამცხეს, სახლსა
 მისსა, და ფრიადითა პატივითა განქუსუნენა უმეტეს
 წესისა მეფეთასა, და აძლევდა ყოველთა ციხე-ქალაქთა
 და ქუეყანათა მისთა გამოსაზრდელად მეფისა და ლაშ-
 ქრისა მისისათვს, ხოლო მეფემან არა ინება. და დაყო
 ზაფხული იგი მცირე ერთგულითა, რომელნი დადგეს

T 292b
 m 585

M 826
 R 411b

Q 188b

1 უწესოდ MQTmR. უწესობად ჯავახ., ყაუხჩ. 1 მიიწია] მიწა Mm, მიწია T. 3 ტამლად MQTmR, ტამლად ჯავახ., დამლათ გორგ. 3—4 უწოდეს MQTm. 9 დაუტევენ R, დაუტევეს MQTm. 9 მამულსა MQTm. 9 წარმოვედინ R, წარმოვიდენ MQTm. 10 წარვედინ TR, წარვიდენ MQm. 11 მისრს MQTm. 11 დაიცვას R] დასწვას MQTm. 12 და|—MQTm. 14 ჩემზედან Mm. 15 ესოდენსა Mm. 18 შანშას MQTm. 19 სურამელი]+ორბელი და თორელი R, გორგ. 21 ერ კახნი MQT, ერა კახნი m, ორ კახნი R. 22—23 დიდებულთა... და წარვიდა|—T. 23 წარვიდა R, წარვიდეს MQm. 24 რომელ MQTm. 28 ციხე ქალაქთა QTR, ქალაქთა Mm, 24 მეფისა M.

- ერთგულებასა მისსა ზედა, და ესრეთ იყოფოდეს
T 293a ცხეს. | ხოლო დედოფალი გუანცა და ძე მცირე მისი,
 დიმიტრი, დაუტევა სახლსა ავაგისსა ბიჯნისს.
 ამას შინა მოვიდა ყაენი ულო განმარჯუებული ბრძო-
 ლისაგან სულტნისა მეგვპტელისა, რამეთუ სძლო მათ
m 586 და აოტნა, სადა-იგი მუნ დამხუდართა | ქართველთა
 ძლიერი ბრძოლა-ყვეს. ხოლო ვითარ მოიწია საზაფხუ-
 ლოსა სადგურსა თვსსა, ალატალს, და მიერ სიაქუსა¹³,
 და მერმე წარვიდა საზამთროსა ადგილსა, რომელსა აწ
 ყარაბალობით და მულანობით უკმობენ, იკითხა საქმე
R 412a დავითისი, და ცნა განდგომილება მისი. მოუწოდა არ-
 ლუნს და ორასთა მთავართა, და აჩინა | მკედართმთავ-
 რად და მისცა მკედარი ოცი ათასი, და უბრძანა ქარ-
M 827 თველთა, რომელნი ერჩდ|ეს მას, რათა წარჰყვენ არლუნ
 თირადსა, და მივიდენ მეფესა ზედა სამცხეს და ბრძო-
 ლა-უყონ. წარმოვიდა არლუნ მკედრითა ოცი ათასითა,
 და შემოვლო განძა და სომხითი, და მოიწია ტფილისს.
 და მუნ მოერთნეს ყოველნი ესე ზემოკსენებულნი მთა-
 ვარნი საქართველოსანი და წარმოემართნეს სამცხეს
 ბრძოლა-ყოფად მეფისა. და ვითარცა ესმა მეფესა და-
 ვითსა მოსლვა არლუნისი და ყოველთა მთავართა ქარ-
 თლისათა, მოუწოდა მესხთა, შავშ-კლარჯთა და ვინცა
 დადგრომილ იყო ერთგულებასა ზედა მისსა, შეკრიბნა
 მცირედნი კაცნი, მკედარი რვა ათასი, და აჩინა მკე-
 დართმთავრად სარგის ჯაყელი, კაცი მკნე და შემმართე-
 ბელი, და მრავალჯერ გამოცდილი და სახელოვანქმნი-
 ლი წყობათა შინა, ტანითა ახოვანი, კელოვნად მბრძო-
 ლი ცხენსა ზედა, მკნე მოისარი, საჩინოდ ნადირთა
T 293b უტოომლად | მომსრველი, და მისდა მინდობილ იყო
 მეფე, ერთგულებაცა დიდი აქუნდა მეფისა. და წარაე- 30

1 იყოფოდეს R| იპყრობდეს MQT, იპყრობდენ m. 2—3 მისი დიმიტრი—MQTm. 3 ბიჯნისს| ბიჯნისა MQm, ბიჯნისა T, ბიჯნის R. 4 ყაენი| ყაენ MQm, ყანა T. 8 სადგურსა QT, სადგომსა Mm. 8 მიერ| მის T. 8 სიაქუსა გ ო რ გ., საქოსა MQm, საქაოსა T. 9 მერმე|+და მერმე m. 10 და|—T. 10 მულანობით MQTm. 13 ოცი ათასი—MQTm. 15 თირადსა| თირდსა MQ, თირდსა Tm, თირდსა R. 15 მივიდა T. 17 შემოვლო Mm. 17 სომხითი M. 17 ტულიასს| ტფილისს MQm. 20 მეფისა M. 20—21 მეფესა დავითს|—MQTm. 22 მესხთა|—T. 22 შავშ-კლარჯთა| ბაგიშ კლარჯთა M, შავშ კლარჯლთა Q, ბაგიშ კლარჯთა m. 22 ვინცა| ვინცა T. 24 აჩინა M. 28 მო-სარ Mm. 29 მომსრველ MQm, მმუსრველი T, ყ ა უ ხ ჩ., მსროლელი R. 30 მი-ფილისა M.

- ლინა წინამიგებებად და წყობად არღუნისა, და წარე-
მართნეს და დადგეს კევთა. ხოლო არღუნ შემოვლო
ქართლი და დადგა სურამს, და წარმოავლინნა წინა-
მბრძოლნი მკედარნი ექუსი ათასი. და არღუნ დადგა
შინდარას და წინამბრძოლნი შივიდეს ტასისკარს და
დადგეს სამდინაროსა | მას ზედა, რომელ არს შოლა.
ხოლო აღიყარა სარგის კევთათ და წარავლინნა წინა-
მბრძოლნი, კაცი რჩეული და გამოცდილი წყობათა
შინა ათას ხუთასი მკედარი, არა უწყოდეს მოახლება
არღუნისი. და წარემართნეს და განვლეს კიდი ახალდა-
ბისა. იყო ყინელი და ზამთარი, ვითარ წესი არს თუესა
დეკემბრისასა. და განვიდეს სივიწროისაგან წინა მავალ-
ნი, იხილნეს რაზმი თათართა, და წინაგანწყუნეს ქარ-
თველნიცა. და მყის ზედამიეტევნეს მესხნი, და პირ-
ველსა შეკრებასა აოტნეს თათარნი და მოსწყვდნეს მრავალნი
სახელოვანნი, და ესრეთ ძლიერად ბრძოდეს მესხნი,
რომელ მცირედნიღა განერნეს და შეიხუეწნეს რაზმისა
შინა არღუნისსა შინდარას გორისასა, და სდევნეს და
მოსწყვდნეს პირითა მახლისათა, რამეთუ მკედართმთავარი
სარგის და სპა მეფისა ვერღარა მოილოდინეს ამისთვის,
რომელ თათართა რაზმი მახლობელად მდგომარე იყო.
და ესრეთ ძლევიტა საჩინოთა შემოქცეულნი, მრავალთა
სახელოვანთა თათართა თავისა მქონებელნი მოეგებნეს
სარგისს და ლაშქართა. ვითარ იხილა სარგის განმხიარულება
და უვნებელად დაცვა, განიხარა, გარნა მძიმედ აღუჩნდა,
რამეთუ ვერ მიესწრა ომსა, რამეთუ იყო კაცი მძლე და
შემმართებელი. კუალად სურვიელ იყო განწყობისა
მესხთა, წარემართა არღუნს ზედა გულითა ქველითა.
ხოლო არღუნ სპათა მისთა მოუწოდა და კუალად
ქართველსა სპასა ზედა მისლვასა მხილველი იელტოდა,
გარნა აყენებდეს ქართველნი წარჩინებულნი და არა
უტევეს სიელტოლად, რომელთა უპირობდა თორელი
კახა და ეტყოდა, ვი-

11 და|—MQm. 2 შამოვლო Mm. 4—5 მკედარნი ექუსი... წინამბრძოლნი] — T. 6 დადგა MQTm. 6 ბოლა T. 8—9 წყობათა შინა]—Mm. 11 ყინული m. 11 წეს Q. 15 მოსწყვდეს Mm. 16 სახელოვანი|+კაცი m. 17 განერნეს MQm, განერეს T. 19 მოსწყვდნეს| მოსწყვტნეს M, მოსწყვდეს Q, მოსწყდეს T. 20 მეფისა M. 21 რომე Mm. 23 თავისა M. 23—24 მქონებელი T. 25 სარგის MQm. 25 იხილეს MQTm. 25 განმხიარუებლ T. 28 სურვიელ იყო]—MQTm. 32 უტევეს MQTm, უტევებდეს R, უწვევდეს ყ ა უ ხ ჩ.

m 588 თარმედ: „ქართველნი | მეცნიერნი ვართ ომისა მსოფლიო
სანი, ჩუენ ვებრძოდით თქუენ წილ“. და ესრეთ მლით
არწმუნეს, და დადგა ადგილსა ზედა და განაწყო მკე-
დარნი. ვითარ დაეახლნეს ურთიერთას, ზედამიეტევენეს
მესხნი განლაღებულნი. ხოლო სარგის ჯაყელი უპირვე- 5
ლეს ყოველთასა მიუჯდა რაზმსა და უმკნესი მათი, ჩინ-
ბაადური, ჰოროლითა ცხენისაგან ქუეყანად დასცა. და
Q 189b იქმნა | ძლიერი ომი, და მრავალნი მოისრვოდეს არღუ-
R 413b ნის სპისაგან და სივლტოლად მიდრკეს. პირველსავე
მიჯრასა სძლევდეს სპანი მეფისანი, და ვითარ არს ჩუე- 10
ულეზა თათართა ლტოლვა და ვარე უკუნქევეა, ანაზ-
დად გარეუკუნქეცეს. მაშინ სულმოკლექმნულნი სპანი
მეფისანი ივლტოდეს მსწრაფლ. ესრეთ განწირულნი
და მიმოდებნულნი თათართა მიერ მოისრვოდეს. ცოდ-
ვათა ჩუენთა სიმრავლითა განწირნა ღმერთმან და მისცნა 15
კელთა წარმართთასა. ხოლო უწყალოდ ჰკოცდეს, და
მრავალნი სახელოვანნი მოსრნეს თათართა, რომელ
მცირედნიღა ძლით განერნეს. და სდევნეს ახალდაბის
კიდამდე, გინა უმეტესცა. ხოლო ზოგნი ტყუედ წარ-
ყვანებულ იქმნეს, გურკლელი მურვან და სხუანი მრავ- 20
ალნი.

და ესრეთ შეიქცა არღუნ ყაენს ულოს წინაშე გან-
მარჯუებული, ხოლო სარგის და მესხნი მივიდეს მეფეს
წინაშე აწყურეს, მეყვსთათვს მტირალნი, რამეთუ უმ-
რავლესნი მოესრნეს, დაშთომილ იყვნეს მცირედნი. 25

| და დაყო მეფემან ზამთარი ნახევარი სამცხეს, და გარ-
ღვიდა შავშეთს და კლარჯეთს, და წარვიდა ნიგალის-
კევს. და ვითარ მოიწია თუე მაისი და აღმოსცენდა მდე-
R 414a ლო, ყაენმან | იგივე არღუნ დევნად და ძებნად წარმო-
ავლინა, რომელთა თანა იყვნეს ქართველნიცა, მიმდგომ- 30
ნი ყაენისანი, და თუესა იენისსა მოვიდა სამცხეს. ხო-

1 მეცნიერნი R, მცირედნი MQTm. 2 ძალითა Mm, ძლითა QT. 3 დადგეს T. 6 უმკნეს MQTm. 6-7 ჩინ-ბაადური ჩუენდა ბაადური (ბაადური M) MQmR, ჩნდა ბაადური T, ჩინ ბაადურ გორგ. 8 მოისეროდეს Mm, მოსტოდეს T. 9 მიდრკეს QT, მიდგეს Mm. 10 მეფისანი M. 11 გარე უკუნქევეა MQm. გარე უკუნქევენა R. 11-12 ანასდა MQT, ანაზდა m. 12 სულმოკლე ქმნილნი Q. 13 მეფისანი M. 13 განწირული MQTm. 14 და მიმოდებნული MQm.-T. 14 მიერ]-T. 14 მოისეროდეს Mm, მოსტოდეს T. 18 ძლით QT, ძალით Mm. 20 გურკლელი გურკლელი MQTR, გურკლელი m. 23 სარგის]+ხოლო სარგის Q. 24 წინაშე]+გამარჯუებული ხოლო წინაშე T. 26-27 გარდავიდა m, გარდავიდეს T. 29-31 და ძებნად... ყაენისანი]-T.

m 589

ლო მესხნი რომელნიმე მიეგებნეს ა|რლუნს და რომელ-
ნიმე წარჰყვეს მეფესა. და ესრეთ იწყო ოჯრებად და
ტყუენვად სამცხესა და მოადგა ციხისჯუარსა, და უწყო
ბრძოლა ძლიერად, რამეთუ არა ზღუდითა მტკიცითა
განსრულებულ იყო. ხოლო ციხეს მყოფნი ძლიერად
ბრძოდეს და მრავალი კაცი მოკლეს, და დიდად ავნებ-
დეს გარეთ მყოფთა. დღისით და ღამით განვიდიან და
ადგილ-ადგილად მოსწყვიდიან. და ვითარ იხილა სიმ-
ტკიცე ციხისჯუარისა, რომელ არს ჯუარის ციხე, აიყა-
რა და წარვიდა. და წიგნიცა მოუვიდა ყაენისა, მსწრა-
ფებელი წარსლვად, ვინათგან ყაენი თურანისა ქუეყა-
ნასა მყოფი ბრძოლად მოსრულ არს ხუარასანს. და ესრეთ
იკსნა ღმერთმან ჰირთა ამათგან ქუეყანა სამცხისა, რო-
მელ ოც დღე ძლით იყო არლუნ სამცხეს.

Q 190a

R 414b

M 831

T 295a

ხოლო მეფე დავით კუალად მოვიდა შავშეთს და
სამცხეს, და ვითარ იხილა სამცხე მოოჯრებულო, მოუ-
წოდა თანამზრახვეთა მისთა და ჰკითხა, თუ რა ყონ,
რამეთუ ომი თათართა აღარ ეგებოდა. | მაშინ სარგის
ჯაყელ-ციხისჯუარელმან მოაჰსენა, ვითარმე: „სამცხე
მცირე არს და არა კეთილი სადგომი მეფეთა. აწ განგა-
ზრახებ, რათა წარხვიდე ღიხთ იმერიოს რუსუდანის
ძისა დავითის თანა, რამეთუ სწორედ ორთავე | არს
სამეფო, იგი და ესეცა. და მე დავსდებ თავსა ჩემსა და
საქონელსა ყოველსა, და ლაშქარსა ჩემსა შენთვის, ვი-
თარ გენებოს, იკმარე. და უკეთუ კეთილად გისტუმროს
დავით, კეთილ, და უკეთუ არა, აჰა, სიმდიდრე ჩემი მზა
არს თქუენთვის. ნურცა შენ სწყალობ საჭურჭლესა შენსა,
და ვეზრახნეთ თავადთა იმერთა და განვსცეთ საჭურჭლე,
და ჩუენ კერძო დავიყენოთ“.

m 590

R 415a

სინდა ყოველთა განზრახვა ესე და წარავლინეს მო-
ციქული წინაშე | რუსუდანის ძისა, რათა შეიწყნაროს
თათართაგან მირიდებულო, ხოლო მან აღუთქუა. და
წარვიდეს და მივიდეს ქუთათისს. სადა-იგი წინა|მიე-

2 მეფეს MQ. 3 სამცხეს MQ. 3 დაუწყო MQm. 6—7 იენებდეს Mm. 8 მოს-
წყეტან MQm. 10 და (წიგნიცა)—T. 14 ძალით Mm. 16 მოოხრებულნი m. 18 ეგე-
ბოდეს T. 19 ციხის ჯერელმან M. 21 წარხვიდეთ M, წარვიდეთ m. 22 ორთავესი m.
7 სმედო M. 23 და (საქონელსა)—T. 25 კეთილი m. 27 ნუცა T. 32 მირიდებულ
Mm. 33 ქუთათისს| ქუთათის MQT, ქუთათისად m.

- გება რუსუდანის ძე და კეთილად ისტუმრა, და დაწვინა წელიწადი ერთი. გარნა კეთილად თუ ისტუმრებდა რუსუდანის ძე, ეგრეცა კეთილადვე მართებდა ლაშას ძესა, დავითს, არამედ ვითარცა უცხო ვიდოდა მათ თანა.
- მაშინ ეზრახნეს კახაბერის ძესა, რაჟის ერისთავს კახაბერსა, ქუაბულის ძეთა, ფარჯანიანსა სარგისს, რათა ლაშას ძე, დავით, ყონ მეფედ, რომელნი ერჩდესცა და იქმნა განდგომილება ლიხთ-იმერით. და რომელნიმე წარმოუდგეს ლაშას ძესა, და რომელნიმე რუსუდანის ძესა.
- M 832 ეგრეთვე დადიანი ბედიანი, ჭუანჭერის ძე, და დგა ერთგულებასა ზედა რუსუდანის ძისასა, რამეთუ იყო ესე ბედიანი კაცი წარმატებული ყოვლითა ზნითა, უხუ უმეტეს ყოველთა კაცთა, სრული გონიერებითა. ამან დააწყო ოდიში, რომელ მპარავი და ძვრისმოქმედი არა იპოვებოდა, და სუანნი განიყვეს ორად. გარნა არას
- R 415b აენებდეს ურთიერთას ორნივე, დავით და დავით, და-
T 295b ლაცათუ | ლაშქართა არა ენება, ამისთვის რომელ არა გასცემდეს ორნივე მეფენი საქუთრქლესა ლაშქართა ზედა. ესრეთ იყო ამლილობა და შფოთი მრავალი იმე-
რიტ.
- მაშინ არღარა იყო ღონე, დაამტკიცეს, რათა განყონ სამეფო და საქუთრქლე ორად, და აჩინნეს თავადნი სამეფოსანი და განყვეს ორად, ტფილისი — ორად, ქუთაისი — ორად, და თავადები და ერისთავნი ურთიერთს შეასწორეს ნიკოფსით დარუბანდამდე. და განყვეს სამეფო საქუთრქლენი, გარნა ხუამლის ქუაბსა, რომელი იღვა, მცირე გამოიღეს და გაიყვეს, და უფროსი ქუაბსავე დაუტევეს. ხოლო ჯაჭვ იგი, სახელდებული სალმასური, და თუალი იგი პატრიცემული, გურდემლი, და მარგალიტი იგი დიდი, რომლისა სწორი არავის სადა უნახავს, ესე სამივე რუსუდანის ძეს, დავითს, მიხუდა.
- Q 190b
- m 591

1—3 და კეთილად... რუსუდანის ძე]—Q. 3 ეგრეთვე m. 3 კეთილადვე R, კ'დვე T, კვალადვე MQm. 3 მართებდა ჩე. კონიექტ.—MQTmR. 4 ძემან დავით Mm. 6 ფარჯანიანსა] ფარჯანიანთა MQTm. 9 რომელნიმე რუსუდანის ძესა]—T. 10 ბედიანი T. 10 ჭონჭერის MQTm. 10 დაღვა]+და T. 12 ბედნი T. 14 დაუწყო MQTm. 15 სუანნი] სხვანნი m. 15 განიყვეანეს T. 17—18 არა ენება... ლაშქართა]—T. 18 გასცემდა Mm. 18 მეფენი]—Q. 19 მრავალნი MQTm. 22 და საქუთრქლე ორად] ორად და საქუთრქლე m. 23 ორად (ტფილისი)]—m. 25 ნიკოფსით MQTm. 29 გურდემლი] გურდემლა გორგ. 4 სადა]—Q. 31 სამი T. 31 მიხუდა]—MQT, არჩა m, გორგ.

- R 416a | და აქა იქმნა განყოფა სამეფოსა, და მიერითგან შეიქმნა
ორ სამეფოდ. მაშინ უმეფო იყო ამიერი საქართველო
სამეფო, და დაიშალა ლაშქრობა და მსახურება თათარ-
თა.
- M 833 ინება კუალად ყაენმან ზავი მეფისა. მოუწოდა არ- 5
ლუნს, | რათა წარავლინოს მოციქული მეფეს წინაშე
ზავის-ყოფად, და ფიცთა დაუმტკიცებდა უენებლობისა-
თა. რამეთუ დედოფალი გუანცა, ავაგის ცოლყოფილი,
და ძე თვისი, ყრმა მცირე, დარჩეს ველთა ულოსთა, რო- 10
მელნი ტყუედ წარისხნეს ურდოს. ვითარ ეგულეზობდა
ბოროტის-ყოფა ყრმისა, ნონის ვისმე ცოლმან აღიყვა-
ნა და შვილად მიიყვანა, რამეთუ იყო უშვილო. ხოლო
თქმულ არს ესეცა, ვითარმედ: მიიქუა რა ყრმა დიმიტ-
რი წიაღთა, მეყსეულად საშო განელო დედაკაცსა და
T 296a მუცლად-ილო | და შუა ყრმა წული. და ამის ძალითა 15
კეთილსა უყოფდა ნონის ცოლი გუანცას და ყრმასა.
მას უბრძანა არლუნმან¹⁴, რათა მან წარავლინოს კაცი
წინაშე მეფისა ზავისა ყოფად. და წარმოავლინეს მოცი-
ქული ზავისათვს, რათა მისცეს სამეფო მისი ყოველი
და კუალად-ეგოს პირველსავე პატივსა დედოფლობი- 20
სასა. რა მოვიდეს მეფის წინაშე მოციქულნი ყაენისნი
და აუწყეს, ესრეთ მიუმცნო, ვითარმედ: „ხოჯა-აზიზ
იქმნა მიზეზი ჩემისა წარმოსლვისა და სამეფოსა დატე-
ვებისა. უკეთუ ნებაეს ყაენს შეწყყარება ჩემი, პირ-
მშოსა ძესა ჩემსა, გიორგის, წარმოვაგლენ წინაშე მათ- 25
სა, და | უბოძოს სამეფო ჩემი. და დედოფალი გუანცა
და ძე ჩემი, დიმიტრი, წარმოავლინოს ჩემდა, და ხოჯა-
აზიზ მომცეს, რათა სიკუდილითა მისითა შური ვიგო
R 416b ნაქმართა მისთა, რომელნი ყვნა | ჩემ ზედა“.
- m 592 ვითარ მიიწიენეს ყაენს წინაშე, სთნდა სიტყუა მე- 30
ფისა, და ითხოვეს ძე მისი, გიორგი, და დაუმტკიცეს
M 834 ფიცთა მიერ. შესუბითა ოქროსა საფიცრისათა, რათა

2 ორ] ორთ M, ორთა m. 2 ცო]—T. 3 და დაიშალა] და იშალა m. 5 მე-
ფისა M. 9 ულოს MQTm. 11 ვისმე m. 13 თქმულა M. 13 რა] რომელ Mm,
რა Q. 13—14 დატრი MQM, დტრი T. 17 მას უბრძანა არლუნმან (ყაენმა b) გორ გ.,
b]—MQTmR. 18 მეფისა ზავისა M. 19 ზავისა თვის M. 1 რათა] და არა MQTm,
19 მისცა T. 21 მივიდეს MQTm. 21 მოციქული MQTm. 21 ყანისანი M. 22 და
დაუწყეს M. 22 მიუმცნა m. 23 ჩემსა QTR, ჩემმერ M, ჩემერ m. 25—26 მათისა T.
27 დატრე Mm, დტრე Q, დემეტრე T. 30 მიიწიენეს MQ. 30 ყანს T. 31—32 მეფისა
M. 32 მიერო m.

მედ: „მეფე არღა მოვალს მსახურებად შენდა, არამედ კუალად ტყუილით გამშუდებს. აწ ამას განგზარახებ, წარსწყმიდე ძე მეფისა, და წარმგზავნე მე ლაშქრად მეფეს ზედა. შეკრულსა მოვიყვან წინაშე თქუენსა“.

ყაენმან დაიგერა და განაჩინნა კაცნი, რათა წარწყმიდონ ძე მეფისა და ყოველნი, რომელნი წარმოველინეს მეფესა ძისა მისისა თანა. ცნა ესე ენუქ არქუან, ადგა და მსწრაფლ | მივიდა ტონლუზ-ხათუნს წინაშე, და აუწყა სიტყუა ესე. ხოლო იგი მსწრაფლ მივიდა ყაენს წინაშე, და ენუქ არქუან იახლა და მოაკსენა: „დიდო, მალალო კელმწიფეო ყაენო, რასა უსამართლობისა იგი | ბრძანება განგიჩენია, სიკუდილი მეფის ძისათვს და მსახურთა მისთა? არა | უწყი შენ, რომელ წინასწარმეტყუელთა, რომელთა ეზრახებოდა ღმერთი, ბრწყინვალეთა და საჩინოთა გუართავან შთამომავალთა არს? და კუალად იხილე, რომელ ფიცით მოიყვანე იგი. და მე და ენუქ არქუან სიკუდილსა აღვირჩევთ, და აჰა, თავნი ჩუენნი იყვენ მეფის ძისათვს. და ესეცა უწყოდე, რომელ ძმა შენი, დიდისა ყაენისაგან ბათოს შვილი, მრავალსა მოციქულსა უგზავნის და დიდთა ნიჭთა | აღლევს, რათა მისცეს გზა დარიალანისა და დვალეთისა¹⁶, რამეთუ ორივე კელთა შინა მისთა არს. და ამასცა განგზარახებ. ერთისა ბერისა სპარსისა ვაჟრისათვს რად დიდსა კელმწიფესა გააძებ შენთა მტერთა ზედა, რამეთუ, უკეთუ ბათოს ულუსი და მეფე შეიერთნეს, დიდნი შფოთნი აღდგებიან“.

ვითარცა ესმა ულოს, განკვრდა და მსწრაფლ მოიყვანა გიორგი, | შეიყვანა და პატივი უყო და შემოსა შესამოსლითა ბრწყინვალითა. და მისცა ტონლუზ-ხათუნს

T 297a

R 417b

Q 191b

M 836

m 594

5

10

15

20

25

2 გამშუდებს] გამოუშვებს MQm, გამოშვებს T, გუაშორებს R, გუაშრომებს ყ ა უ ხ ჩ., გამშვიდებსო გ ო რ გ. 2 განგზარახებ Mm. 3 მეფისა M. 3 მე ლაშქრად] მელაშქრედ T. 5 ყაენმან MQ, ყაენნ T. 6 მეფისა M. 6—7 წარმოველინეს MQTm. 7 არქონ Mm, არქუნ QT. 8 ტუნლუზ ხათუნს QT, ტუნლუზ ხათუნს M, ტუნლუზ ხათუნს m. 10 ყანს MQT. 10 იახლა ჩე. კ ო ნ ი ქ ტ.]—MQTmR. 11 კელმწიფეო]—QTR. 11 ყანო MQ, ყანო T, ყენო m. 13 უწყი M. 15 ბრწყინვალთა MQm. 16 არს]—MQTm. 17 არქვან MQm, არქუნ T. 17 და]—Mm. 18 იყუნეს Mm. 18 მეფის M. 19 ყანისაგან MQ, ყანისაგან T. 21 რალამსა T, რალამსა Mm, რაჰიმისა Q, დარიალანისა R. 21 დვალეთისა გ ო რ გ., დასავლეთისა MQTmR. 22—23 განგზარახებთ Mm, განგზარახებ QT. 24 გააძებ] გარემ T. 25 უკეთუ]—MQTm. 25 ულუსი] ულოსი MQTmR. 25 შეიერთნეს T. 27 და]—T. 28 გიორგი] იგი MQTm. 29 მისცა] მოსცეს MQTm. 29 ტუნლუზ ხათუნს M, ტუნლუზ ხათუნს m, ტუნლუზ ხათუნს QT.

და ენუქ არქუანს და რქუა: „აჰა, ძე მეფისა ჩვენი მტკიცე ფიცითა. არას ვავენებ დავითს თვნიერ პატივისა. და შენ წარვედ, ენუქ, და ორნივე შვილნი და ძენი მეფისანი, გიორგი და დიმიტრი, და დედოფალი გუანცა, ვითარცა ტონლუზ-ხათუნს და შენ გნებაეს, ეგრეთ ყავთ, და მოიყვანეთ დავით“. ვითარცა ესმა, განიხარეს და თაყუანი-სცეს და მოაკსენეს: „თავნი ჩუენნი იყვენ ნაცვლად უკეთუ მოგუცე ხოჯა-აზიზ და | არ მოვიყვანოთ დავით. უკეთუ არ მოგუცემ ხოჯა-აზიზს, არ მოვა“. დაღათუ მძიმედ აღუჩნდა არლუნს, მისცა ხოჯა-აზიზ, და წარმოიყვანა ენუქ. და მოუწერა წიგნი ფიცისა ტონლუზ-ხათუნ მეფესა: „არა ევნოს ყაენისაგან. უკეთუ მოვიდეს ურდოსა, პატივითა დიდითა პატივ-სცეს და სამეფო დაუკლებლად მისცეს“.

T 297b
R 418a

და წარმოვიდა ენუქ არქუან და მოვიდა ტფილისს, და მოასხნა ორნი ძენი მეფისანი. და წარმოუვლინა მოცოქული მეფესა და აუწყა ყოველი. და წარმოვიდა მეფე და მოვიდა, ქვიშხეთის ბოლოსა | და სურამს შუა დადგა, და მოუწოდა ენუქ არქუანს. და ძოვიდა და მოუსხნა შვილნი ორნივე და მოართვა წიგნი ფიცისა, და მოგუარა ხოჯა-აზიზ. ვითარცა იხილა მეფემან, ბრძანა თავისა მისისა მოკუეთა. და მოჰკუეთეს და წარგზავნეს თავი ტფილისს, და აღმართეს ძელი, და მოჰკიდეს თავი ხოჯა-აზიზისი.

M 837

და ესრეთ წარჰყვა მეფე | ურდოს ენუქს, და მოეგებნეს ყოველნი სამეფოსა მისისანი. და წარემართნეს ურდოს. ხოლო თანაწარჰყვა მეფესა სარგის ციხისჯუარელი ჯაყელი. დიდად ნამსახური, რომელმან ქმნა ესეცა სათნობა. რამეთუ ტფილისს ყოფასა მეფისასა მოვიდა ელჩი ყაენისა, ვითარმედ: | „მეფეს მოვინდობ, ხოლო პაპა სარგისს არა მივინდობ“. და არა სათნო-უჩნდა ბრძანება ესე სარგისს, და ეტყოდა მეფე გარე-უკუნ-

Q 192a

m 595

1 არქუნს MQTm. 1 მეფისა M. 2 დავითს]—Mm. 2 პატივისა M. 4 გიორგი და Dc, გორგ.]—MQTmR. 4 დარტრი M. 5 ტუნლუზ Q, ტუნლუზ m, ტუნლუ T. 6 მოიყვანა T. 10 მოსცეს MQTm. 12 ყანისგან MOT. 15 არქონ] Mm. 16 მოასხნა]—MQTmR, მოასხა გორგ. 16 მეფისანი M. 17 ყოველივე m. 17 და]—MQm. 18 ქუშუშხის T. 19 არქონს M, ერქონს m. 20 ორივე Mm. 20 წიგნი] + და m. 21 მეფემან]—m. 22 თავისა M. 23 ტფილისის T. 23 ძელ T. 23 და მოჰკიდეს MQm, დამოჰკიდეს TR. 25 ურდოსა T. 27—28 ციხის ჯვრელი M. 29 მეფისასა M. 30 ყანისა MQ, ყანისი T. 31 არა სათნო]—MQTm.

T 298a
R 418b

ქცევად, ხოლო იგი არა ერხდა და ეტყოდა: „ნუ იყო-
ფინ ქმნად ეგე ჩემ მიერ, რათა შევიქცე შინა. უკეთუ
კოდვათა ჩემთაგან გვენოს | რაჲე თათართაგან, | ყო-
ველნი კაცნი იტყვან, განზრახვითა სარგისისითა განუდ-
გა მეფე თათართა, აწ იგი წარვიდა შინა და მეფე წარ-
ვლინა მოკლვად ყაენს წინაშე. ნუ ყოს ესე ღმერთმან,
რამეთუ ამით წარვდების გუარი ჩემი, არამედ მო-თუ-
მკლან, ნაცვლად თქუენდა ვიყო, და თუ დავრჩე, თქუენ
თანა დავრჩე“. დაიმადლა ესე მეფემან ეზომ, რომელ
ქუაბულიანი თემი ერთი სამცხეს და საყდარი ტბეთისა
შავშემოს სიგლითა სამამულოდ მიუბოძა.

M 838

და წარემართნეს ურდოსა და მივიდეს ყაენს ულოს
წინაშე ბარდავს, რამეთუ იგი იყო საზამთრო სადგუ-
რი, და არა უწყოდეს, რა ეგულების ყოფად მათთვის.
და მცირედთა დღეთა მოუწოდა ყაენმან ხილვად მეფისა
და მთავართა, და იკითხვიდა, რომლისა მიზეზისათვის
განდგა მეფე. და ყოველნი ჰგონებდეს მეფისა და წარ-
ჩინებულთა მისთა სიკუდილსა, და ევედრებოდეს ღმერ-
თსა და ყოვლად წმიდასა მეტეხთასა და ვედრებისა
ღმრთისმშობელს, რომლისა მინდობილ იყვნეს. და შევი-
დეს ყაენს წინაშე, ხოლო მან მოსცა თვისთა კელითა
ღვწო, რამეთუ ესე იყო წესი ყაენთა, თასითა დიდითა
ოქროსათა. და ვითარ ჯდა მეფე მუტლმოყრილი და მის
თანა ყოველნი მთავარნი, ჰკითხა ყაენმან, ვითარმედ:

R 419a

„რად ჰქმენ განდგომა ჩემი და ბრძანებასა ჩემსა რად
ურჩ ქმენ, და არღუნს შემოები? არა დიდნი კეთილნი
ექმენ შენ ზედა? დაკარგული და სიკუდილიად განწი-
რული გუელთაგან აღმოგიყვანე ჭურღმულით და მეფედ
დაგადგინე“. მაშინ ვითარ არღარა აქუნდა პასუხი მი-
გებად მეფესა, მოიხედნა | უკანით კერძო სარგის ჯაყე-
ლისა, ვითარმცა იგი ქმნულ იყო მიზეზი არღუნის შემო-
ბმისა და თათართ მოსრვისა.

m 596

1 რათა]+მე QTR. 4 სარგისისთა MQm. 5 შინა]—m. 6 ყაენს MQ, ყაენს T. 9 რომელ]—MQTm. 10 ერთი] ერთა და Mm. 12 ყაენს MQ, ყაენს T. 12—14 ყაენს...
ეგულების]—T. 14 მათ თვის M. 15 დღეთა]—Q. 15 ყაენმან T. 15 მეფისა M.
16 მიზეზისათვის M. 17 ჰგონობდეს M. 17 მეფისა M. 19 და]—Q. 19 ევედრების m.
21 ყაენს T. 22 ყანათა T. 24 ყანამან T. 25 რად (ურჩ)]—m. 26 ექმენ]+განდგომა
ჩემი და ბრძანებასა T. 27 ექმენ] ექმნეს M, ექმნეს m, ექმენ T. 31 არღუნის Mm.

T 298b და იხილა | სარგის ბრდღვინვისა ლომისა მსგავსად
 Q 192b მეფემან მას ზედა | მიუტევა საქმე იგი. არა არამედ უშიშად აღდგა და წარდგა ყაენს წინაშე გან-
 არამედ უშიშად აღდგა და წარდგა ყაენს წინაშე გან-
 მწირველი თავისა თვისისა მეფისათვის, რათა იგი მოიკლას
 მეფისა წილ, და მუტლმოყრილი ეტყოდა: „მე ვარ, დი- 5
 დო ყაენო, რომელი შემოვები არ|ღუნ-ალას“. ხოლო
 M 839 მან ჰკითხა: „პაპა სარგის შენ ხარ?“, რამეთუ პაპა სარ-
 გისს უწოდდეს თათარნი. და მან რქუა: „იგი ვარ“. 5
 რქუა: „რასათვის განაყენე მეფე და არღუნს შემოვები?“
 ხოლო სარგის არა მეცნიერ იყო ენასა მათსა, წარმოა- 10
 ყენეს სადღუნი თარგმანად, რომელი ფრიად უყვარდა
 ულოს, და დიდად პატივ-ეცა, რამეთუ იყო კაცი იგი
 გონიერი და ენაკეთილი, სიტყვთა მარჯუე ყაენს წინაშე
 მეტყუელებად. მაშინ სარგის მიუგო: „დიდო ყაენო, არა 15
 იყო სხუა მიზეზი, რამეთუ მან მიიღო მეფობა დავითისი,
 ქალაქი და სოფელი მან დაიჭირნა, ეკლესიანი და ციხე-
 ნი ყოველნი დაარღვენა¹⁶. ბედნიერო ყაენო, არღარა-
 ნა გაგაგონებდა უსამართლობასა ამას, შეკრა კარი
 თქუენი ქრთამითა. ამის მიზეზისათვის მე წარვიყვანე
 R 419b მეფე, რათა ბედნიერმან ყაენმან გაიგონოს და იკითხოს 20
 საქმე ესე. ვითარცა აწ კითხვასა ღირს-მყო, ესეცა უწყო-
 დი, ყაენო, რომელ სპარსნი ძუელითგან მტერნი არიან
 ჩუენ ქართველთანი. ამისთვის არღუნს თანა ვყავ ბრძო-
 ლა და ომი, რამეთუ საქმე და უსამართლობა მეფისა 25
 მიმართ ხოჯა-აზიზისაგან ვერღარა დავთმეთ. აწ, ყაენო,
 T 299a მეფე უბრალო არს, მე ვარ, რომელმან განვაყენე მეფე
 m 597 კარისაგან თქუენისა“. და განმრავლდა სიტყუა | მათ
 შორის და მრავალგუარად უბნობა, რომელთა არა | არს
 ყამი თქუმად და წერად. და მეფეცა მრავალსა რასმე
 იტყოდა, და ენუქ არქუან და დიდი იგი ნოინი სხდეს 30
 შუა და სადღუნი კეთილად თარგმნიდა და კახმვიდა

1 სარგის]—T. 1 ბრდღვინვისა M, ბარდღოცნვისა T. 2 შეშინდა] + არა შეშინდა
 T. 3 ყაენს T. 3—4 განმწირველნი M, განწირული m. 4 თავისა M. 4 მეფისა-
 თვის M. 4 მოკლას T. 5 მეფისა M. 6 არღუნ-ალას] ღუნალას T. 7—8 სარგის
 MQTm. 9 რასათვის M. 9 შემოვები M. 10 არა] არღარა Mm. 13 მარჯუე] + შინა
 MQTm. 14 ყაენო T. 15 დავითის T. 16 დაიჭირა Mm. 17 ყაენო T. 18 გაგონებდა T.
 20 ბედნიერმა Mm. 20 ყენმა m, ყაენმან T. 22 ყენო m, ყაენო T. 23 ქართველთა
 MQm. 24 მეფის M, მეფისა T.—Q. 25 ვერღარა დავთმეთ]—MQTm. 25 ყაენო T.
 28 რომელთა]—T. 29 და (მეფეცა)]—T. 30 არქონ Mm. 30 ნოინი Mm. 30 სხედ T.

- M 840 თქმულთა |მეფისათა, რამეთუ ძეფე ენამძიმე იყო მცი-
რედ, მანკაბერდელი სადუნი კეთილმეტყუელებდა.
და ყოველნი მოელოდეს ბოროტის-ყოფასა მეფისა-
თვს და სიკუდილსა სარგისისსა. მაშინ მოუვლინა
ლმერთმან წყალობა მოსავთა მისთა, და აწცა დაიცვა, 5
ვითარცა მარადის ფარავს. და ვითარ სიტყუასა უგებდეს
ყაენი და მეფე ურთიერთას, მოვიდა კაცი დარუბანდით
გზისმცველთა ყაენისთა, რომელთა ყარაულობით¹⁷
უწოდდეს, რამეთუ არღარა განსრულებულ იყო სიტყუა,
Q 193a შევიდა ყაენის კაცი იგი ურდოსა ყაენს წინაშე და 10
მოაგსენა: „არა არს ჟამი მეტყუელებად, რამეთუ შეიძ-
რა ულუსი დიდი დიდისა ყაენის ბათოსი, და შვილი
R 420a მისი, ყაენი დიდი ბერქაი მოვალს გზასა დარუბანდი-
სასა უმრავლითა, დიდად დიდითა ლაშქრითა“.
ესმა რა ყაენს, მსწრაფლ აწვია სპა თვისი, და მყის 15
შემოკრბეს მის წინაშე. მას ჟამსა წარემართნეს წინა-
განწყობად, და ვითარ დაეახლნეს ორნივე სპანი ურთი-
ერთას, მაშინ ევედრა მეფე ყაენს, რათა წინამბრძოლად
აჩინოს მეფე და სპა მისი, და წესადცა არს ქართველთა
წინამბრძოლობა. ისმინა ულო და აჩინა წინამბრძოლად 20
მეფე, მახლობელად მისსა დგომად. ხოლო სარგის ჯა-
ყელი თვთ წინადაიყენა, და განაჩინა მარჯუენე და მარ-
ცხენე. დამწყობელმან რაზმთამან მიჰმართეს.
ხოლო იქმნა ესეცა, რომელ რაზმსა შინა გახლტა
T 299b შუელი, სადა-იგი სარგის ჯაყელმან, აბჯარცმულმან, 25
მოკლა. და მცირედ წარვლეს და მელი მოკლა, იგიცა
სარგის, ისრითა. და წაიარეს და ყურდგელი მოკლა. და
M 841 ამას სამსავე | ხედვიდა ულო ყაენი, და დიდად აქო
m 598 სარგის, | და კეთილად უთქმიდა მრავალსა.

1 მეფისათა M. 2 კეთილმეტყუელებდა| კეთილად მეტყუელებდა (მეტყუელებდა T)
mT. 3—4 მეფისათვის M. 5 დაიცვა|—T. 6 უგებს Q. 7 ყარხი T. 7 ურთიერთს T,
ურთიერთსა m. 8 გზის მცველთა R, გზა მოციქულთა MQTm. 8 ყაენისთა|—Mm,
ყაენისთა QT. 8 ყარაულობით ჩვ. კონიექტ., ყაქულობით MQm, ყა ქულობით
T, ყაქულობით R. 10 ყაენს T. 10 ურდოსა|+ურდოსა m. 10 ყაენს T. 11 მეტყუე-
ლებდა m. 12 დიდი R, დიდად MQm, დიდა T. 12 ყაენს MQ, ყაენს T, ყენს m.
13 ყანი MQm, ყანი T. 13 ბექაი Mm. 13 და მოვალს MQTm. 15—17 ესმა რა...
წინაგანწყობად|—MQTm. 15 რა R. 15 ყაენს R. 17—18 ურთიერთს Q T,—Mm.
18 ყაენს T. 20 წინამბრძოლობა| მეწინაობდა m. 20 წინა ბრძოლა m. 22—23
მარჯვენა და მარცხენა m. 24 რაზმსა T. 26 და მცირედ T, სადა იგი მცირედ M,
და იგი მცირედ Q, მცირე რამე m. 27 კურდღელი m. 28 ყანი MQ, ყანი T. 29 უთ-
ქმიდა|+უთქმიდა T.

მაშინ დაეახლნეს სპანი ორნივე ურთიერთას, რომელი
 მოჩნდა კაცი ერთი სახელოვანი მათ შორის, რომელი
 წარმოვევლინა დიდსა ყაენსა ბერქას, რამეთუ ყაენი არა
 წარმოსრულ იყო. ესე მოეახლა მეფესა დავითს, რომ-
 ლისათვის დიდად შეწუხნეს სპანი მეფისანი, რამეთუ 5
 იყო კაცი ესე დიდი და მაგრიად და უცთომლად შიისა-
 რი. ხოლო მეფემან აღმოიღო მშველდი ქარქაშით და
 ჰკრა ცხენსა მისსა მკერდსა, და დაასო და გულსა გან-
 ვლო. ხოლო ქართველთა განმხიარულებულთა აღი-
 ზახნეს და მიეტევნეს. იქმნა ძლიერი და ფიცხელი ომი 10
 ველსა ზედა შაბარნისასა. ძლიერად ბრძოდა მეფე და
 სპანი მისნი, სადა-იგი სარგის ჯაყელმან სახელოვანი
 ომი ყო წინაშე ულოსა, რომელ განკვრდა ყაენი. და
 განგრძობდა ყოველგან ომი და მოსწყდა ორგნითვე 15
 ურიცხვ. ივლტოდა სპა ბერქასი და დევნა-უყვეს ძლიე-
 რად. ხოლო იქმნა ესეცა: დევნასა მას ლაშქართასა დაშ-
 თა ყაენი ულო ოთხითა ოდენ კაცითა მცირესა რასმე
 ბორცუსა ზედა. და ვითარ იხილეს ლტოლვილთა მათ,
 შვდნი რჩეულნი კაცნი ზედამოეტევნეს ყაენსა. იხილა
 ესე მიმავალმან სამითა კაცითა სარგის, შეუტია შვდთა 20
 მათ კაცთა და სამითა კაცითა შეება, და ოთხნი ვიდრე-
 მე დავოცეს სარგის და აზნაურთა მისთა და სამნი |
 იგი ივლტოდეს. მაშინ იხილა თუალითა | მისითა სიმკნე
 სარგისისი და ყმათა მისთა, განიხარა. და დევნა-უყვეს 25
 კულადცა სპასა ბერქასსა დარუბანდის კარამდის, და
 განვლეს დარუბანდიცა, და სამსა დღესა სხუასა დევნა-
 უყვეს.

ესრეთ განმარჯუებულნი და სახელოვანნი მოვიდეს
 სადგურსა მათსა ბარდავს. ხოლო მეფესა დავითს და
 სპათა მისთა ფრიად პატივითა პატივ-სცა და მრავალი 30
 ნიჭი მიანიჭა. ესეზომ, რომელ სარგის ჯაყელსა კარწუ-

R 420b

Q 193b
T 300a
M 842

R 421a

1 ურთიერთას T, ურაურთას m. 3 ყაენს MQ, ყაენს m, ყაენს T. 3 ყანი MQ, ყანი T. 4-5 რომესათვის M. 5 მეფესა QF, მანს Mn. 6 მაგრიად R, მაგრიად MQTm. 7 ქარქაშით-QTR. 8 და (დაასო)-T. 11 შაბარნისასა MQ, შაბარნისასა m, შაბარნისა T, შაბურანისასა ჯაყახ., ყაუხჩ. 13 ყანი MQ, ყენი m. 13 ყაენი-T. 14 ყოველგან QTR|--Mm. 17 ყანი Q, ყანი T. 17 ულო QT|--Mm. 18 მათ-T. 19 ყანს MQ, ყანს T. 20 შეუტია R, შვილა შევედრა MQTm. 21 და (ოთხნი)--m. 22 აზნაურთა QTR, აზნანისთა Mn. 24 უყო T. 25 კარამდი MQ, კარამდინ T. 31 ესე ეზომ MT, ესე ზემო m. 31 რომე m.

ქალაქი და მიმდგომი მისი ქუეყანა უბოძა იერლაციით. მასინ შეიშორვეს ვიეთმე მტერითა და მოავსენეს მეფესა: „აწ მეფობაცა სარგისს მიეც. ვინათგან ყაენმან ეზომ განადრდა, არლარა იქმნების მორჩილი მეფობისა თქუენისა“¹⁸. მასინ დაიჯერა მეფემან, რამეთუ იყო უმანკო და მალემრწმენი სიტყუათა კეთილთა და ბოროტთა, — ორთავე. და წარვიდა ღამით ელგა ნოინს წინაშე და მოავსენა: „უკეთუ ყაენი სარგისს კარნუქალაქს მისცემს, მეფობაცა მისცეს“. განკვრდა ელგა ნოინ და რქუა: „ყაენმან შენის მოდგომისათვის მისცა, და თუ შენ გიმძიმს, არლარა მისცემს. თქუენ, ქართველნი, არას კეთილს უყოფთ მცნედ მბრძოლთა წყობათა შინა? არა უწყვი, ყაენი სარგის დაარჩინა მტერთაგან, ძლიერი და სახელოვანი ომი ყო?“.

წარვიდა ნოინი და მოავსენა ყაენს ყოველი იგი თქმული, და არლარა მოსცეს კარნუქალაქი. ცნა ესე სარგის და შეიქმნა გულკლებით და ქუეგამხედვარად პატრონისაგან. ხოლო მას ზამთარსა დაიქმირა მეფე ბარდავს თავისა თვისისა თანა, და სარგის წარვიდა გულკლებული სამცხეს.

მას ეამსა გაადგა ულო ყაენს შანშეს ძე, ზაქარია ამირსპასალარი, კაცი ყოვლითა სათნოებითა შემკული და საჩინო, და ივლტოდა ქუთათისს ნარინ დავითისსა, რამეთუ ბერქას ლაშქართ გამოსლვა მას მიაჩემეს. ხოლო მეფემან კეთილად შეიწყნარა, დაყო მცირე ეამი. მერმე ფიცით მოიყვანა ყაენმან, გარნა არცა ეგრეთ დამშვდდა გული ულოსი და მოკლა ზაქარია ამირსპასალარი, კაცი პატიოსანი და სახელოვანი. და ცნა დიდმან შანში. მამამან მისმან, მწუხარებითა შეწუხებული იგიცა აღსრულდა.

m 599

M 843
T 300b

R 421b

1 იერლაციითა | იერლაციითა ყაენ ხ ჩ., ერაციითა MQTmR, იერლუღის სივლითა გორგ. 2—3 მეფესა|—m. 3 ვინათგან DC, ვითარმედ MQTm,—R, რადგან გორგ. 3 ყაენმან T. 6 მალე მორწმუნე T. 7 და|—M. 7 ელგა| ელგო MQT, ელგონ m. 9 ელგა| ელგო MQT, ელგონ m. 10 ყენის Q, ყაენმან T. — Mm. 12 წყობათა| წყალობათა T. 13 უწყვი M. 13 ყაინი T. 15 ყანს MQ, ყენს m, ყაინს T. 17 გულკლებით| გლახაკობით T. 17 ქუედამხედვარად MQTm. 19—20 გულკლებით Mm. 21 განდგა Mm, გადგა QT. 21 ყანს MQ, ყანას T. 23 საჩინო| სათნო Q. 23 დავითისსა Q, დავითისსა m. 24 მას მიაჩემეს| მასშია ჩემეს M, მს მიაჩემეს Q, მასშია ჩემსა m, მს მიაკემეს T. 25 დაყო| და ყო M. 26 ყენმან MQ, ყაინმან T. 26 არცა Q, არეთა Mm, ამო T. 29 შანშა MQTm. 29 მისმანა M.

Q 194a

| ხოლო გუანცა დედოფალი, ავაგის ცოლყოფილ¹⁹, მოკლულ იქმნა თათართა შინა მყოფი¹⁹, რომელსა იტყვან, ვითა ასულისა მისისა ხუაშაქისა, რომელი იყო ცოლი საჰიბ-დივანისა ხოჯა შამსადინისა, მისითა განზრახვითა მოიკლათ. და ვითარ უცოლო იყო მეფე, 5
იქორწილა ცოლი, სახელით ესუქან, ასული დიდისა ჩორმალონ ნოინისა, და დიდისა სირმონ ნოინისა. და წარვიდა ტფილისს და ქნა ქორწილი პატიოსანი.

m 600

M 844
T 301a

ამას ეამთა გარდამოვიდეს ბერქას ყაენისაგან ლტოლვილნი ოგსნი, დედაკაცი საკვრველი, სახელით ლიმაჩავ, 10
და მან მოიტანნა შვილნი მცირენი, ნათესავითა ახასარფაკაიანნი. პირმშო ფარეჯან და უმრწამესი ბაყათარ, და სხუანი თავადნი მრავალნი. გამოვლეს | კარი დარუბანდისა და მოვიდეს მეფეს წინაშე. ხოლო მან პატივითა ისტუმრნა | და წარავლინა ყაენს უ|ლოს წინაშე. და 15
ყაენმან შეიწყნარნა ფრიად და უბოძა ხარაჯა, მოლაშქრედ და თანამბრძოლელად განაჩინნა და ესრეთ მეფეს თანავე წარმოავლინა. ხოლო მეფემან დასხნა რომელნიმე ქალაქსა²⁰, რომელნიმე — დმანისსა და სხუანი — ეინოვანს.

R 422a

| და ვითარ მოიწია სთუელი, წარვიდა ყაენი ქუეყანად შარვანშასა, საზღვართა საქართველოსათა, ადვილსა, რომელსა უწოდიან ჩილან-უსუნი. ესე იგი არს, თეთრი წყალი. და შეკრეს ღობითა წყლისპირი, რომელსა სიბად უწოდეს. რამეთუ გონებდა გამოსლვასა ბერქა ყაენისასა. და ამით ეამითგან იწყეს სიბასა ზედა დგომად თათართა და ქართველთა სთულითგან გაზაფხუ- 25

1 ავაგის m, ავაგის QT, ავაგის M. 2 ცოლ თელი MQ. 2 იქუნა M. 2 რომელსა] რასა T. 3 იტყვან T. 3 ასულსა მისისა] ასულსა მისსა MQTmR. 4 საჰიბ დივანისა] ავაგის. სვეი ფარადა ვის MQm, სვეიფარადავის TR. 4 ხოჯა] ტოჯა Mm. 4 შამშადინისა MQTmR. 7 ესუქან R, ესუქნ T, ესუქნა MQm, იესუქა გორგ. 6 ასული ბროსე, ქალი გორგ.—MQTmR. 7 ჩორმალონ] ქორმალონ M, ქორმალონ QT, ქორმალონ m. 7 სრმონ] სრმა MQTmR. 9 გარდამოვიდა Mm. 9 ბერქას MQTm. 9 ყაენისგან T. 10 ოგსნი] ორნი MQTmR, ოსნი გორგ. — ყაუხჩი. 10 უდეაკაცი m. 10 საკვრველნი MQTm. 12 ფარეჯან m, ფარეჯან MQT. 15 ყანს MQ, ყენს m, ყანს T. 16 ყანმან Q, ყენმან m, ყანმან T. 17 წინა მბრძოლელად Mm. 17 ესრეთვე მეფეს T, ესრეთ მეფესავე Q. 19 ქალაქსა]—Mm. 20 ეინოვანს T, ეინვანსი m. 21 ყან M, ყან T. 22 შარვანშესა MQTm, შარვანს R, შარვანს გორგ. 23 ჩილან-უსუნი] ავაგის, ჩილანუსური MQTm, ჩილანოსანი გორგ. 24 ღობითა] ობითა MQTmR, (ღ)ობითა ავაგის, ღობით გორგ. 25—26 ბერქანთა ყაენისასა M, ბერქანთა ყაენისასა m, ბერქანთა ყაენისასა QT.

ლამდე, და გაზაფხულ წარვიდიან საზაფხულოთა საღ-
გურთა.

ხოლო იქმნა ესეცა, რომელ ყაენთა შვილნი ზემო-
ქსენებულნი, ულოს თანა წარგზავნილნი, ტუთარ, ყუ-
ლი და ბალაღა დაიპყრა ყაენმან ულო და მოკლნა სამ-
ნივე, და დაიპყრა ქუეყანა მათი და ყოველი სიმდიდრე
მათი, და ცნეს სიკუდილი პატრონთა მათთა საბერძნეთს
მღვთმთა დედა-წულითა, რომელთა თაყადი იყო ალა-
თემურ ვინმე, კაცი სახელოვანი, აიყარა ბარგითა და
დედა-წულითა, და ივლტოდა, და მომართა სამცხის
კერძო.

ცნეს თათართა ულო ყაენისთა სივლტოლა ალათე-
მურისა, დევნა-უყვეს და მოეწივნეს. და იგინი დაბ-
რუნდეს და შეებნეს და მრავალი კაცი მოკლეს ულოს
ლაშქრისა. და რათა არა განგრძელდეს სი|ტყუა, ვიდრე
კოლისა მათთა მოსლვადმდე ათორმეტჯერ მოეწივნეს
და ათორმეტჯერ | შეებნეს და ათორმეტჯერ ალათემურ
მოერია და გააქცივნა. და ესრეთ მოიწივნეს ქუენაარ-
ტანს, სოფელსა, რომელსა ჰქვან გლინავი. | და მუნ
დახუდა მურვან გურკლელი მახუჯავის ძე, წინაშეგ-
თხვა ნადირობას მიმავალი, რომელი შეიპყრეს თათარ-
თა და კნილდა მოაკუდინეს. ხოლო იგი ვევედრა და აღუ-
თქუა ლიხთ-იმერით წარყვანება მათა და ეგრეთ ბერქას
ყაენს წინაშე წარსხმა. ხოლო იგინი მიენდვნეს. წარმოი-
ყვანა და მოასხნა სამცხეს, მოასხნა გურკლისჭალას და
ესრეთ განსცნა. წარავლინა კაცი | და ამცნო სარგის
თმოგუელსა და შალვა ბოცოს ძესა, და ყოველთა მესხ-
თა, და სარგის ჯაყელის ლაშქართა, რათა შეერბენ ერ-
თად და შეიპყრან ალათემურ და მიჰგუარონ ულო ყაენს.
და წარმოემართნეს, და ცნა ესე ალათემურ, აიყარა ბარ-
გითა და დედა-წულითა, და გამოვლო მტყუარი და

Q 194b

M 845

T 301b

R 422b

m 601

3 ყანთა MQ, ყანთა T. 4 ულოსა m. 4 ტუთარ, ყული ხუტყული MQTm.
5 ბალაღა| ბალაღი MQTm. 5 და დაიპყრა M. 5 ყანმან Q. ყენმან m, ყინმან T.
5 ულო]-MTm. 10 სამცხით MQ, სამცხითა m. 12 ყანისთა MQT, ყენისთა m.
14 შეიბნეს T. 15 რათა]-MQTm. 16 მათთა| მათთა m. 20 გურკელი Mm, გურკე-
ლელი QT. 20 მახუჯავის ძე Mm. 21 შეიპყრეს Mm. 23 ლიხთ იმერით m, ლიხთ-
იმერით T. 24 ყანს MQ, ყანას T. 25 მოასხა სამცხეს Mm. 25 გურკელის ჭალა Mm.
27 შალვას T. 27 ბოცოს]-m. 29 მოგუარონ MQm. 29 ყანს MQTm. 31 და (გამოვ-
ლო)]-T.

- მომართა ჯავახეთით კერძო. შემოიარა ელასის შემოღ-
მართი და მივიდა ოშორას ქუეშეთ ადგილსა, რომელსა
რქვან ლერძავნი, რამეთუ თმოგუელი მუნ დაუდგა წინა,
რომელ იხილნა რა, მორიდნა. სარგის და ბოცოს ძე და
ლაშქარნი ერთკერძო მოსდევდეს, და ძურვან გურკლე- 5
ლი მართლ კუალსა შედგომილი მოსდევდა. და მოეწია
გურკლელი მცირითა ლაშქრითა, რამეთუ ბოცოს ძე და
სარგისის ლაშქარნი არ მოვიდეს, არცა თმოგუელი
შუელად გურკლელისა. შეიბნეს ძლიერად, სძლეს თა-
თართა და მრავალი ტაძრეული აზნაური მოკლეს, და 10
ივლტოდეს გურკლელი.
- ხოლო თათართა განვლეს ჯავახეთი და თრიალეთი,
და რუსთავს მტკუარს გავიდეს. | და მრავალგან მიეწიე-
ნეს თათარნი და სომხითარნი ლაშქარნი, რომელთა თვ-
თეულად არა არს ყამი მოთხრობად. ყოველგან ალათე- 15
მურ მძლე ექმნა. და განვლეს კაძბეჩიანი, კახეთი, ჰერე-
თი, ყოველგან ომითა, და წარვიდეს გზასა ბელაქნისასა,
შევიდეს ლუნძეთს, რამეთუ წინაგანწყო მეფე ლუნძთა.
და სძლეს თათართავე, და განმარჯუებულნი მივიდეს 20
ბერქა ყაენს წინაშე. და ესრეთი საკრველი საქმე ქმნეს,
და ამათანანი თათარნი სადაცა დარჩეს, აღნარობით
უკმობდეს. ესე იგი, უფროსთანი, გინა უხუცესთანი.
ამისთვის განძვნებული ბერქა განემზადა გამოსლვად. და
ამათ თეთრსა წყალსა ზედა ღობე შეკრეს და მუნ იზამ-
თრიან, ვითარცა მითქუამს. 25
- ხოლო ვითარ ამათ საქმეთაგან უცალო იყო მეფე,
განდიდნა ჰყონდიდელი ბასილი და უჯარმელი, და იწყო
საურავეთაჲ ქმნად თვნიერ მეფისა კითხვისა. და მეფისა

1—2 ელასის შემოღმართი ელასი Mm. 3 ლერძავნი m. 3 ~ წინა დაუდგა
m. 4 და (ბოცოს) —MQm. 5 და| —Mm. 5 მურვან| —Q. 5—6 გულკლელთა
მურვან T. 6 შედგომილი| —Mm. 6 მოსდევდა MQm. 7 გურკლელი| — MQm.
7 რამეთუ| —Mm. 8 სარგის MQm. 8 თმოგუელი| თმოგველი გ ო რ გ., —MQTmR.
9 გულკლელისა Mm, გურკლელისა QT. 10 ტაძრეული| —Mm, ტბრეული Q, ტაძრე-
ულ T. 11 გულკლელი Mm, გურკლელი QT. 14 თათარნი და| — Mm. 14
რომელთა| რათა Mm. 15 ყოველგან MQ, ყოველგან T. 16 კაძბეჩიანი M, კაძბეჩ-
ნი QT, კაძბეჩიანი m, კაძბეჩიანი R. 17 ყოველგან MQ, ყოველგან T. 18 შევიდეს| —Q.
19 მოვიდეს MQTm. 20 ბერქა| —MQT, ბერქას m. 20 ყაენს MQ, ყენს m, ყაენს T.
20 წინაშე| +ბერქას MQT. 21 აღნარობით MQm, აღნარობით T, აღნარობით
გ ო რ გ. 22 უხუცესთანი ყ ა უ ხ ნ., უხუცესთა MQm, უხუცესთანი T. 26 უცალო
ყო ჩ ვ. კ ო ნ ი ე ქ ტ., უბრალო არს MQTmR. 28 მეფისა M. 28 კითხვისა M. 28
მეფისა M.

ომერთ ყოფსა შინა დიადი აწყინა სეფეთა ქუეყანათა,
რამეთუ ვითარ თვსთა ხედვიდა, და სიტყუაცა ესრეთ
იყო, ვითარმედ ესუქანს თანა-ეყო. ამისთვის შესმენილ
იქმნა ბასილი წინაშე მეფისა, რომელმან მსწრაფლ მოი-
ყვანა და ბრძანა | ძელსა დამოკიდება. დამოკიდეს ძელ- 5
სა შუაქალაქსა, რამეთუ იყო მეფე მალემრწმენი და
ლიტონიცა.

და ვითარ მოიწია სთუელი, კუალად | წარვიდა ყა-
ენი სიბასა ზედა და მეფეცა მის თანა. | მოიწია რა გა- 10
ზაფხული, წარმოვიდა ყაენი სიაქუსა, და ძე მისი, თან-
ქუმ. წარმოვიდა გელაქუნსა, რამეთუ მას აქუნდა საზა-
ფხულოდ სადგურად გელაქუნი, და მეფე თანწარმოი-
ტანა, და მუნ იყო. მაშინ ევედრა მეფე თანქუმს, რათა
უაჯოს მამასა მისსა ყაენს ულოს წინაშე და განუტეოს
სამეფოდ თვსად. ხოლო მან ისმინა და წარავლინა კაცი. 15
და ვითარ მიიყვანეს სიაქუდ, ყაენი ულო აღსრულებულ
იყო. მაშინ ხათუნთა და ნოინთა მიუმცნეს თანქუმს,
რათა განუტეონ მეფე სამეფოს. გამოუშვეს და მოვიდა
ტფილისს და ყოველსა ქართლსა და სომხითსა, და განა-
გნა საქმენი მანდაურნი. 20

ხოლო ნოინთა დასუეს ტახტსა ულოს ძე უზუცესი,
სახელით აბალა, კაცი კეთილი, უხვ, მოწყალე, ტკბილი,
მდაბალი, განმკითხველი, სამართლის მოქმედი, გლახაკთ
მოწყალე და შემნდობელი ესეზომ, რომელ, დაღათუ
დიდისა ბოროტისა მოქმედი კაცი იყვის, არავე მოჰკლე- 25
ვდის, რამეთუ ესრეთ იტყოდის: „ყოველისა ქუეყანისა
მპყრობელად დაუდგენივარ ღმერთსა და, რასაცა ვერ
მივსცემ, არცათუ წაუღებ“. და მრავალგზის საქურტლე-
ნი მისნი წარიხუნეს მპარავთა და არა მოაკუდინის, არა-

1 ეწყინა MQTm. 1 სეფე Q. 2 რამეთუ—MQTm. 2 ესრეთ—MQTm. 3
ვითარმედ—MQTm. 3 ესე უქანის MT, ესუქანის Q, ესუქანის m. 6 მალე მორ-
წმუნე MT, მალე მრწმენე Q, მალე მორწმუნე m. 7 ლატანიცა T. 8—9 ყანი MQ, ყენი
m, ყანი T. 9 რა—Mm. 9—10 გაზაფხულ Mm. 10 ყანი MQ, ყენი m, ყანი T. 10
სიაქუსა] საქოსა MQm, სააქოს T. 10—11 ძე მისი თანქუმ] ძე მისთანა ქაშუმ Mm, ძე
მისთანა ქუმ Q, ძე მასთა ქბუ T, ძე მის თანქუმ გორგ, ძე მისი თანქუმ R.
13 თანქუმს] თან ქუმს MQ, თანქუმს m. თა ნაქუმს T. 14 ყანს MQ, ყენს m, ყანს
T. 16 საქოდ MQm, სიაქოდ T. 16 ყან MQ, ყენ m, ყანა T. 17 თანქუმს MQm,
თანქუმს T. 19 ტფილისა M, ტფილისისა m. 19 და (სომხითსა)]—m. 22 აღბულა
MQTm. 24 ესზომ M, ეზომ m. 26 იტყოდა MQT. 27 დაუდგინავარ m. 29 არა-
გე m.

- Q 195b მედ იტყოდის: |არად მაკლს მე საჭურჭლე, ისი
T 303a ღონ გლახაკთა, რამეთუ ნაკლულევან არიან, და მით
R 424a იპარვენ“. კულად უბოროტო და კეთილი გონება აქუნ-
M 848 და. მაშინ აბალა განაჩინა მკედართა მთავრად | კაცი საჩი- 5
ნო წყობათა შინა, სახელით აბათა, და ურდოსა და სახ-
ლისა თვისისა მოურავად დაადგინა ზემოკსენებულსა
ჩორმადონის შვილი, სირმონ. კაცი განმარჯუებული და
საჩინო ბრძოლათა შინა. ვინათგან ქრთამსა მძიმესა მი-
იღებდიან მის წინაშე მდგომნი ყოველნი, გამოარჩია
კაცი ერთი მოწყალე და სამართლისმოკმედი, მმარ- 10
ხველი და მლოცავი. ქრისტიანეთა | და ეკლესიათა
ღმრთისათა მოსავთა მოყუარე, სახელით აღუბალა. ესე
განაჩინა უღონოთა და გლახაკთა განმკითხველად. არა
თუ ულო ყაენის პატივცემულნი ნოინნი გამოცვალნა.
არამედ უმრავლესნი აღსრულებულ იყვნეს, ვითარ ელგა 15
ნოინი და სხუანი მრავალნი.
ამას აბალას წინაშე წარვიდა მეფე დავით, და ფრი-
ად პატივითა შეიწყნარა და პატივ-სცა. და დაემორჩილ-
ნეს აბალას ყოველნი თათარნი, საბრძანებელი მამისა მი-
სისა ულოსი. 20
მას ეამსა გამოვიდა დიდი ყაენი ბერქა გზასა დარუ-
ბანდისასა აურაცხელითა ლაშქრითა შურის-გებად ტუ-
თარის, ბალაღას და ყულის საქმისათვს. ცნა ესე აბალა
ყაენმან და მოუწოდა სპათა მისთა, და მეფეს დავითს,
და წარემართა. ზოლო ვითარ | აგრძნა ძლიერება და 25
სიდიდე სპათა ბერქასთა, არღარა განვიდა მტკუარსა.
არამედ შეიარა ნაპირი და განსავალი ყოველი, და აღილო
ზომი ყოველგან და დააყენა ლაშქარი, სადა შეკრბებიან
მტკუარი და რაქსი, და მუნითგან ვიდრე მცხეთამდე.

1 საჭურჭლე]—Mm. 2 რამეთუ ნაკლულევან არიან და]—MQm. 2 მით] მისთვის T.
4 აბალა] აღბულა MQ, აღბულა m. 4 განაჩინა]—MQm. 4 მთავრად] თავად Mm.
5 სახელით] ასელით MQm. 5 აბათა Q, აშათა Mm. 5 და (ურდოსა)]—Mm. 6
თვისისა]—MQm. 7 ჭორმადონის MQTm. 8 შინა]—MQm. 9 მას Mm. 10—11 მმარ-
ხავი M, და მმარხვი Q, და მმარხველი T, მმარხველი m. 12 აღბულა m. 14 ულოს
MQTm. 14 ყაენს MQ, ყენს m, ყაენს T. 15 ელგან Tm. 17 აშალას Mm. 19
აშალას Mm. 19 საბრძანებელნი MQm. 21 ყაენი]—Mm, უნი Q, ყანი T. 21—22
დარბანდისასა MQ, დარობანდისასა T. 22—23 ტუთარს] ხუთარს MQTm. 23 ბალ-
ღას MQTmR. 23 აშალა Mm. 24 ყანმა MQ, ყანმან T. 24 მისთა] თვისთა T. 24
დავითს M. 25 წარმართა MQm. 26 განვიდა]—Q. 27 შეიარა ნაპირი] შეიარა პირი
Mm. 29 რაქსა MQm.

- M849 ბერქამან მოაოკრა | ქუეყანა შირვანისა, ჰერეთი, კახე-
T 303b თი და ყოველი იორისპირი, და მოვიდა ლ|აშქარი ტფი-
ლისამდე, და მრავალი სული ქრისტიანე მოსწყევდეს.
ხოლო ბერქა ყაენი დადგა მათათა შინა გარეჯისათა. მა-
შინ მოხედნა ღმერთმან ქუეყანასა წყალობით და ყაენსა 5
აბალას, შეედვა საღმობა რამე ბერქას და მოკუდა. ვი-
თარცა იხილეს სპათა მისთა სიკუდილი ყაენისა მათისა,
წარიღეს მკუდარი და განვლეს კარი დარუბანდისა. ეს-
რეთ დამშვნა ქუეყანა ესე.
- Q 196a ხოლო თათართა გულად აქუნდის შიში | მეფისა 10
ბერქას ლაშქრისა გამოსლვისა, და ყოველთა სთუელთა
წარვიდიან სიბასა ზედა. და ვითარ მოეახლის ეამი სიბას
წარსლვისა, მოუწოდა მეფემან სპათა თვისთა და სარგის
ჯაყელს ციხისჯუარელსა. ვითარ მივიდა სარგის დავით
მეფესა წინაშე ტფილისს, ეგონა სარგისის განდგომი- 15
ლება ყაენს წინაშე, და დაივიწყა ნამსახურობა | გან-
ზრახვითა უკეთურთა კაცთათა. მოუწოდა პალატად და
შეიპყრა და საჭურჭლესა შინა ტყუე-ყო. ცნეს ესე აზ-
R 425a ნაურ|თა თანამყოლთა სარგისისთა, ივლტოდეს და წარ-
ვიდეს ყაენს წინაშე, და მოაჯენეს აბათა ნოინსა, რათა 20
მან განაჩინოს მეფისაგან დაჭირვა სარგისისი და მოაჯ-
სენოს ყაენს აბალას და სთხოვოს სარგის²¹. ისმინა
მსწრაფლ ვედრება აბათა ნოინისა და მოსცა ელჩი, და
წარმოავლინეს, და მოიწია ტფილისს და წარიყვანა სარ-
გის და მიჰუარა აბათა ნოინსა. და მიერთგან იქმნეს 25
ჯაყელნი მორჩილნი ულოსისანი, ვიდრე ეამთამდე მეფე-
თა შორის ბრწყინვალისა და საჩი|ნოსა გიორგისითა.
- M 850 ხოლო მეფე ჯერეთ არა წარსრულ იყო სიბასა, შე-
T 304a ედვა საღმობა მტელისა ძესა მისსა პირმშო|სა, გიორ-
გის, რომელიც სიკეთელმატებულეებითა საესე იყო. გან- 30

1 შარვანისა T. 1 ჰერეთისა m. 3 და|—m. 3 ქრისტიანი M. 3 მოსწყევტეს Mm.
4 დაადგა MQm. 4 გარეჯისასა T. 5 ~ წყალობით ქუეყანასა ამას T. 5 ყანსა
MQ, ყენსა m, ყაინსა T. 6 აშალას Mm. 7 ყანისა MQ, ყაი|ოსა T. 12 და|—T.
13 შარვლისა m. 14 ციხის ჯვარელსა Mm. 15 მეფისა T. 15 ჰგონა Q. 16 ყანს
MQ, ყენს m, ყაინს T. 16 რაივიწყნა Mm. 16 მსახურება Mm. 17 კაცთათა ყ ა უ ხ ჩ.,
კაცთათვის MQTmR. 18 შეიპყრა|+შინა MQTmR. 18 საჭურჭლესა შინა|—Mm, სალა-
როში გ ო რ გ. 20 ყანს MQ, ყენს m, ყაინს T. 20 აბათა T, აშალა Mm, აბალა Q.
21 მეფისაგან M. 22 ყანს MQ, ყენს m, ყაინს T. 22 აშალას Mm. 23 აბათა| აბათან
T, აბალა Q, აშალა Mm. 25 მიჰუარა| მოჰკვარა MQm, მიჰუარეს T. 25 აბათა|
აბათან T, აბალა Q, აშალა Mm. 26 ეამთა MQm. 27 საჩინოსითა MQm. 28 არ
T. 30 სიკეთე აღმატებითა MQm.

- გრძელდა საღმობა ესეზომ, რომელ კნინლა მკუდრად
 საგონებელ იყო, და იღვა უკმრად, უძრავად, სულთა
 აღმომფშენველი, და მითცა ძლით. ამას მწუხარებასა და
 უღონოებასა რა მოეცვა მეფე და ყოველი მკვდრი
 საქართველოსანი, მოეცენა მეფესა დმანისისა ღმრთის- 5
 მშობელი, და წარვიდა წინაშე მისსა, და თვთ წარმოა-
 ჩინა, ვითარ ყოველი უკამურითა ფერკითა მოპყვებო-
 დეს და მოეგებოდეს, მკურვალითა ცრემლითა წყალო-
 ბად მათდა აღძრვიდეს. მაშინ შეისმინა ვედრება მათი
 R 425b წმიდათა უწმიდესისა | ღმრთისმშობელმან, და მყის 10
 შეხებასავე თანა, და პირსა ზედა შეხებასა თუალნი
 აახუნა მსწრაფლ და ვითარცა უენებელი წარმოჰდა.
 იხილეს ესე მეფემან და ყოველთა მკვდრთა საქართვე-
 ლოსათა, განკვრდეს ანახდათსა ამას საკვრველებასა
 ზედა ყოვლად წმიდისასა, და აღიდებდეს ყოველი 15
 ღმერთსა.
- და კუალად წარვიდა მეფე სიბასა ზედა, და მუნ
 Q 196b ყოფასა მისსა, ჟამსა წარმოსლვისასა დასნეულდა მეფე
 დავით მით საღმობითა მუცლისათა და ვერ განკურნეს
 m 605 მკურნალთა, და წარვიდა ცხედრითა. და | ვითარ მოე- 20
 ახლა მარტომყოფსა, მივიდა ხატსა მას კელითუქმარსა,
 რომელი თვთ ვამოისახა ტილოსა, ხატისა მიერ, კეცსა
 ზედა. მოყვანება ბრძანა მარტომყოფისა ხატისა, და ევე-
 M 851 დრა ცრემლითა და შეუერ|და. და განკურნა, ვითარ
 უფლისა მიერ განკურნებული ცხედარსა ზედა მდებარე. 25
 და ესრეთ მრთელი მოვიდა პალატად ტფილისისა, და
 იყო განსუენებასა შინა თვნიერ ამისსა, რამეთუ მთავარ-
 ნი და ერისთავნი ვერ ცვალნის შიშისათვს ყაენისა. |
 T 304b ხოლო თქმულ არს ესეცა, ვითარ ბრძენისა სოლომო-
 ნისათვს წერილ არს, ჟამსა სიბერისა მისისასა არა მარ- 30
 თლად ვიდოდა წინაშე ღმრთისა, და მძლავრებისაგან
 თათართასა უცალოქმნილმან იწყო შლად საყდართა სა-

1 ესეზომ]—Mm. 1 რომელი MQTm. 3 მითცა ძლით QT, მეცა ძლით M, მიე-
 ცა ამას ძლითა m. 3—4 და უღონოებასა]—Mm. 7 უკმურითა MQ, უკმარითა m.
 8 ცრემრითა M. 10 მყის M. 14 ანახდათსა MQT. 15 ზედა]—Mm. 17 მეფე]
 — Q. 19 ვერ]—MQm. 20 მცხედრითა m. 21 კელთ უკმრსა Q. 21 უკმარ-
 სა]—Mm. 22 კეცსა m. 23 ბაანა Mm. 24 შეურდა Mm. 25 მცხედარსა T.
 28 სწავლნის Mm. 28 ყანსა MQ, ყენისა m, ყანისა T.

R 426a

ეპისკოპოსოთა. რომელი სანატრელთა მეფეთა შესავალ-
ნი სოფელნი მიენიჭნეს, განსცემდა, ეგრეთვე მონას-
ტერთა. | ამას თანა სხუანიცა ბოროტნი აღძრნა მტერ-
მან, რომელნი არა საკმარ არიან თქუმად, და მძლავრა
სიბერესა შინა, ვითარ სოლომონს. ამისთვის სწრთვიდა
ღმერთი არა ჩუენებითა, არამედ შუენიერებითა ძისა
მისისათა სიკუდილისა გლოვითა, ვინათგან უგუნურე-
ბასა შინა ვართ ნათესავნი ადამისნი, და გულსმოდგი-
ნედ მიდრეკილ არს გული კაცისა ბოროტისა მიმართ,
ვითარცა წერილ არს: „არა ინებეს შეგონებად, არამედ
გარდავედით ცხოვრებასა ჩუენსა და ყოველნი ვართ
ამაოებასა შინა“, ვითარ იტყვს ბრძენი ეკლესიასტე:
„ამაოება ამაოებათა და ყოველივე ამო არს“, და მზესა
ამას ქუეშე ხილულსა ყოველსა ამაოებასა მისცემს.

5

10

M 852

ხოლო ჩუენ. გზისა მცირედ გარდამაბიჯებულნი,
კუალად მოგზაურ ვიქმნეთ. და ვითარ მოიწია მსგეფსი
სიბას წარსლვისა, წარვიდა მეფე კუალად. ხოლო მუნ
ყოფასა მისსა დასნეულდა ძე მისი, გიორგი, რამეთუ
დიდი ნუგეშინისცემა აქუნდა მეფესა საბრძანებელსა
მისსა, და მისვე სისხლისა მდინარებისაგან აღსრულდა,
და დაუტევა მწუხარება მიუთხოვბელი | ყოველთა მკვ-
დრთა სამეფოსათა დიდითგან მცირეთამდე. ხოლო გუა-
მი ყრმისა გიორგისი დაასუენეს საყდარსა სიონისასა,
რათა მოიცადონ მეფე, ვითარ მოეახლა ქამი | მოსლ-
ვისა²².

15

20

Q 197a

ვითარ წარკდა ქამი მცირედი. | მოვიდა მეფე ტფი-
ლისს. ვითარ არავინ გაეგება წინა თვნიერ მცირეთა |
მოქალაქეთასა, ზარგანკილი მიისწრაფდა პალატად,
სადა დახუდეს სპანი და ვაზირნი დამალულნი და შავითა
მოსილნი. და ვითარცა აუწყეს სიკუდილი ძისა მისისა,
გიორგისი, მყის სმენასავე თანა დაეცა და კნინდა მკუ-
დარ იქმნა. და ესრეთ შეიღეს პალატად ჯელთა ზედა
მქონებელი, და ძლით მოვიდა ცნობად, რამეთუ, უკე-

25

30

T 305a

R 426b

1—2 შესვლანი m. 2—3 მონასტერთა| მონატრეთა m. 4 მძლავრა| მძლავრ TR, მძლრ Q, მძრავრ M, მძრავარ m. 5 სოლომონისა Mm. 5 ამს ცვრქ M. 7 სიკუდილსა M. 11 ვარ m. 12 ამოებასა MQm, ამოეებასა T. 13 ამოება ამოეებათა MQ, ამოება ამოეებათა m. ამოეება ამოეებათა T. 14 ყოველსა—MQm. 14 მისცეს Mm. 15 გზასა M. 16 ვიქმნეთ Q, ვიქმნეთ m. 16 მგზეფსი Mm. 20 მისივე m. 21—22 მკვდრთა—Mm. 24 მეფე|+და MQTmR. 24 და ვითარ T. 28 მოქალაქეთასა| ქალაქეთასა Mm. 29 დავედეს m. 31 თანა| თვისსა M, თვისსა m. 33 ძლით m. 33 რამეთუ—Mm.

ათუ მოისპოს სული, მყის მოისპობის ცნობა, და უკეთესად მოისპოს ცნობა, არა თანა მოისპოს სული, სიტყვის- მოქმედი იტყვს. ვინათგან ტკივილთა მიერ უზომოთა მოცეულ იყო, და შვილობისა სიყუარული და კუალად სიტურფე-აღმატებულება ათრვამეტისა წლისა მყოფისა, სიმკნე, სამკედროთა ზნეთაგან განსრულებულობა, ტკივილნი მრჩობლ ზედა დაერთვოდეს. საღმობიერიითა გოდებითა გოდებდა და სიკუდილსა აღირჩევდა თავისა თვისისასა, რაჟამს იხილა აღყუავებული შუენიერი გუამი ძისა მისისა, გიორგისი, მკუდრად უფერულად მდებარე, რომელსა იგლოვდა ერი. და ვაებითა წარიყვანეს მცხეთას და მუნ დაკრძალეს, | და უკმოიქცეს მწუხარებითა საეცენი. ხოლო ესოდენ განუმრავლდეს ტკივილნი შვილისა საყუარელისანი, მიერთგან არღარა აქუნდა ღბინება, და სენთაცა მრავალთა მოიცვეს და გუამითა უძღურებდა უმრავლესთა ჟამთა, გარნა მონებდავე ყაენს აბალას, არა იყო სხუა ღონე.

M 853

R 427a

T 305b
m 607

აქა შინა იწყო მანკაბერდელმან საღუნმან განდი- დებად, რომელ პირველ ულოს შეეწყალა რკინობისა ძლით, და ყაენმან აბალაცა პატივი უყო, და დიდი საპბი- დივანი კეთილსა უყოფდა მით, რომელ ცოლისა მისისა, | ავაგის ასულისა ხუაშაქისა, ეჯიბობა აქუნდა, და მეფესა დავითს მიეზობძნეს მრავალნი ქუეყანანი.

ამათ ჟამთა იქმნა განდგომილება თათართა ურთიერთას, რამეთუ განუდგა ყაენსა აბალას თეგუთარ²³, ყაენისა ბარახას ძმა უმრწამესი, რომელი იყო ზემოკსენებულისა ჩინგიზ ყაენის შვილისა ჩალატა ყაენის ნათესავი, რომელსა ეპყრა ქუეყანა თურანისა და დიდი თურქეთი. ესე ბარახა ყაენი იყო თურანისა და წარმო-

1 უკეთესად + არა MQm. 3 იტყვის M. 4 მოცულ Tm. 6 განსრულებულობა ჩეკონიექტი, განსრულებულებოსა M, განსრულებულებასა m, განსრულებლობასა Q, განსრულებულობასა TR, განსრულება ჩავა ხ., ყაუხჩი. 8 თავისა M. 10 უფარულოდ Mm, უსულოდ უფრულოდ Q (ჩამატ.). 10 მდებარე] მდგომარე Q. 14 სიყუარულისანი Mm, სწყრლისანი Q. 14 აქუნდა] იქმნა Mm. 16 ყანს MQ, ყენსა m, ყანისა T. 17 აშალას Mm, აბალს T. 18 აქა]—Mm. 20 ძალით m. 20 ყანმან M, ყენმა m, ყანმა T. 20 აშალაცა Mm. 20—21 საპბი-დივანი] სიშდივანი M, სიბდივანი QT, სიშდიანი m. 21 კეთილსა უყოფდა] კეთილის ყოფთა MQTmR, კეთილათ ჰყოფდა გორგ. 21 მისისა]—Mm. 23 მიეზობძნეს] მიუზობძნეს Mm, მიუეზობძნეს Q, მიუზობძნეს T. 24 ამათ]—MQm. 25 ყანს MQ, ყენს m, ყანისა T. 25 აშალას Mm. 25 თავგთარ MQm, თავგუთარ T. 26 ყანისა MQ, ყანის T. 27 ჩანგის ყანის Q, ჩიგის ყანის M, ჩინგიზ ყენის m, ჩინგის ყანის T. 27 ჩალათა M. 27 ყანის MQ, ყანის T. 29 ყანი MQ, ყანი T.

- Q 197b ავლინა | მმა თვისი, თეგუთარ, რათა ხაოჯა ქუეყანისა, რომელ წილ-ხუდომოდა. ვითარ ზემო თქმულ არს²⁴, თეგუთარს მიხუდებოდის. ესე მივიდა ორისა ბევრისა ლაშქრისა მქონებელი. შეიწყნარა აბალა და უჩინა ზაფხულისა სადგურად ვიდრემე მთანი არტანისანი და სა-
ზამთროდ რაცისა პირი და ნახჭევანი. ესრეთ იყოფო-
და თეგუთარ. შემურდა ყაენობა აბალასი და მიუქმცნო
მმასა თვისსა, ყაენსა ბარახას, ჯეონს იქით მყოფსა, ვი-
თარმედ: „რად მივსცემთ ყაენობასა და ქუეყანასა დიდ-
სა აბალას. აჲ წარმოემართე მანდით შენ და აქათ — მე,
და ორთავე შევემუსროთ აბალა, და ჩუენ დაიბყრათ
ქუეყანა მისი“. ხოლო მოივერაგა ესრეთ: თავი შეშისა
ისრისა აღმოთხარა და ძუალითა პილოსათა შეაწებნა
სამნი ისარნი, და მათ შინა | შთადეა წიგნი, ამად, რომელ
ყოველგან გზისა მცველნი განჩენილ იყენეს თათართაგან
ძუელითგან, და განიკითხიან მგზავერი და მოციქული.
და ვითარ მივიდა თეგუთარის მოციქული მმასა მის-
სა ბარახა | ყაენს წინაშე, სთნდა სიტყუა და განზრახვა
თეგუთარისი, და მიუქმცნო მანცა ეგრეთ, რათა პაემანსა
შეკრბენ ერთად და დაამჯუან აბალა ყაენი და დაიბყრან
კელმწიფობა. და მოუწერა განჩინებული დრო პაემანისა.
რომელ მას ჟამსა უკუდგეს თეგუთარ, რომელსა ჟამსა
გამოვიდეს ჯეონსა ბარახა სპითა მისითა. ხოლო განგე-
ზამან ზენამან განაქარვა განზრახვა მათი და დაიცვა აბა-
ლა უმანკოებისათვის, და სიწრფოებისა და სიმართლისა-
თვის. და შესცთა მწიგნობარი მისი და ორითა მთოვარი-
თა უწინ დაწერა განდგომა თეგუთარისა, რამეთუ თუე-
ნი მათნი მთოვართა აღრაცხილ არიან. და შთადეა მან-
ცა თავსა შინა | ისრისასა წიგნი ესე, და წარმოვიდა
მოციქული და | მოიწია ნიგალისველსა თეგუთარს წინა,

2 წილ ჭდომოდა h, წაჭდომოდა MQm, წახდომოდა T, წარტდომოდა ყ ა უ ხ ზ. 2 თქმულა Mm. 4 აშალა Mm. 5 არტანისანი | არარატისანი MQTmR, არტანისა მთა გ ო რ გ. 7 თაგუთარ MQTm. 7 ყანობა MQ, ყენობა m, ყანობად T. 7 აშალასი Mm. 8 ყანსა MQ, ყენსა m, ყაინსა T. 8 ჯიონს MQm. 9 ყანობასა MQT. 10 აშალას Mm. 10 მანდით Mm. 10 აქეთ Mm. 11 აშალა Mm. 13 შეაწებნა Mm, შეაწებთა T. 17 მივიდეს MQm. 18 ბარლა MQ, ბარალა m. 18 ყანს MQ, ყაინს T. 20 აშალა Mm. 20 ყანი MQ, ყენი m, ყაინი T. 20 დაიბყრას Mm. 22 უკუ აღდეს MQTm. 22 თეგუთარს Mm, თეგუთარ Q. 23 ჯოენისა Mm. 24—25 აშალა Mm. 25 უმანკოებისათვის M. 27 უწინ გ ო რ გ.—MQTmR. 27—28 თვენი MQ. 28 აღრაცხულ T. 29 წარვიდა m. 30 ნიგალისველსა გ ო რ გ., ნიგისველსა Mm, ნიბისველსა Q.—TR.

და მოსცნა ისარნი, და განაღო თავი ისრისა და დაწერილი მისა მისისა ბარახასი. და ჟამიცა იგი მანისა მოახლებული პოვა წერილსა მას შინა, და მყის აღეკაზმა ბარგითა და დედა-წულითა, კაცი მბრძოლი ვითარ ბევრი ერთი და ხუთასი, რამეთუ სხუა იგი ლაშქარი ვერ ესწრა სისწრაფისაგან, ნუუკუე განცხადნეს საქმე მისი. და ბოროტი ეყოს აბაღას მიერ. აიყარა და მომართა მათათა ლადოსათა, კარჩხალთა და კარისათა, რომელ არს შორის შავშეთისა და აჭარისა, და დადგა თავსა შავშეთისასა ფიჭუთას, და ეზრანა სარგის ჯაყელსა. რათა მისცეს გზა, უკეთუ უნდეს წარსლვა აფხაზეთისა მეფესა დავითს წინაშე, რათა იგი იყოს შუამდგომელ მეფისა და თეგუთარისა, და უკეთუ განუმარჯუდეს, დიდად განადიდოს სარგის. და ვითარ ამას ზრახვასა. შინა იყენეს, სთნდა სარგისს სიტყუა თეგუთარისი.

მოუწოდა აბაღა სპათა მისთა და დიდსა შანშეს შეიღსა ივანეს მანდატურთუხუცესსა, წარმოავლინა დევნად თეგუთარისა. და აჩინა მკედართმოთავრად სირმონ, ნოინის შვილი ჩორმალონისა, კაცი წყობათა შინა სახელოვანი და შემმართებელი, და მრავალნი ნოინნი სხუანი. და მოიწივნეს მათათა არტანისათა და დაიბანაკეს მუნ.

ხოლო იქმნა ესეცა საკრველი ყოველთა ნაშობთა დედათა უმეტესისა²⁵, რომელმან ღმრთისა სიტყუასა. ქალწულისაგან შობილსა ქრისტესა ღმერთსა ჩუენსა, თვისითა კელითა ნათელ-სცა, და კმა მამისა ზეცით ესმა, და სული წმიდა სახითა ტრედისათა იხილა და სამებინსა წმიდისა ერთი არსება ცხად-ყო და გუასწავა იოანე ნათლისმცემელმან, ამისი უდაბნო შენ არს და არა უცნაურ მათათა შინა ლადოსათა, ოპიზა, უპირველესი ათორმეტთა უდაბნოთა. ამას შინა არს უპირატესი ყოველთა წინასწარმეტყუელთა და მოწამეთა ყოველთა

2 ბარახასი Mm. 2 იგი]—Mm. 3 მოახლებულიყო MQm. 5 ბევრი ერთი და ხუთასი] ბევრი ათასი Q. 6 სისწრაფისაგან M. 7 მისი] ესე m. 7 აშაღას Mm. 8 კარცხალთა MQTR. 8 კარჩხალთა]—m. 9 აჭარისა Q, აჭარას MTm. 10 ფიჭუთას T, ფიჭეთა MQm. 12—13 შუა მდგომელი M. 13—16 და უკეთუ... თეგუთარისი]—Q. 14 განდიდოს M. 17 აბაღა ჩვ. კონიექტ.—MQTmR. 17 დიდთა Mm. 19 მკედართ თავად MQm. 20 ჩორმალონის MQT. 23 ზენ]—Mm. 25 სიტყუა MQm. 26 შობილსა m. 27 ზეცითა Mm. 30 შენ] შენი Mm.

უაღრესისა ნათლისმცემელისა იოანეს კორჯი იგი, რომელი არა დადუმდებოდა ქებად ღმრთისა მოსრულისა, და მამხილებელი პეროდეს უსჯულოებისა. და ესრეთ პატროსნითა | საუ|ნჯითა განშუენებული, და საღმრთოთა კრებულთა აღსავსე იგი საყოფი ნათლისმცემელისა, და ჰეშმარითი თვთ თავადისა საყოფი, ვითარ სიტყუა ცხად-ყოფს.

ესმა რა თეგუთარს სიდიდე უდაბნოსა ოპიზისა და შემკობა მისი პატროსნითა ხატითა და კანდელოთა მიერ აღსავსეობა, იწება წარმოლება მისი, და წარმოაქლინა ვითარ ათასი მკედარი, რათა მოაოვრონ. ხოლო წარვიდეს მთისა გზასა, რომელი მევალს კარჩხალთა კერპო. გარნა არა დაიდუმა მსჯაერმან ზენამან, რამეთუ ეგოდენნი წმიდანი მამანი, რომელ მას ეამსა ბრწყინვიდეს ოპიზას; სასწაულთა ნიშთა მიერ გაბრწყინვებულნი და მინდობილნი წინამორბედისა იოანესნი, წარმართთა მიერ მოწყუედილნი. და კორჯი იგი, დაუდუმებელი ღმრთისა ქადაგი, არა უპატიო-ყო ღმერთმან. ამისთვის დაიცვა საყოფი თვისი და მოუვლინა ნისლი და სიბნელე, და ვერღარა ვიდოდეს ფერკითა საძაგელითა, რამეთუ მიხლებულ იყვნეს უდაბნოსა, და დადგეს მთისა მის ძირსა, რომელსა | ეწოდების ძეგლი, რომელსა ზედო შენ არს ეკლესია წმიდისა გიორგისი, რომელ არს შორის ოპიზას და მიძნაძორს. მაშინ მოხედნა წყალობით სამკვდრებელსა თვისსა იოანე ნათლისმცემელმან, მსგავსად ყოვლად უბიწოსა ვლაქერნისა ღმრთისმშობელისა, და მოავლინა ქარი სასტიკი მთისა ღაღოსა და ხორშაკი და სეტყუა და წვმა მძაფრი, და აღდგეს ღელვანი, ვითარცა შუა ზღუასა და წარმოეცა წყალი მძაფრი, და იქმნა მდინარე დიდი, რომელი განსწორდა ვიდრე წუქერადმდე ძეგლისა, რომელი აწცა იხილვების დიდი იგი ნალუარევი, რომელი შთავალს მართლ ზედა წყალსა შავშურსა. მოეტევა წყალი და წარიხუნა თათარნი სრულიად, კაცი და ცხენი, არა დაშთა თვნიერ კიდე ერთისა

m 609
R 428b

T 307a

Q 198b

M 857

R 429a

1 ნათლისმცემელმან Mm. 3 პეროდესი Mm. 5 სამყოფი TR. 6 სამყოფი TR. მწთეგუთარს]—MQTmR, თეგუთარ Dc. 10 წარმოვლენა Mm. 12 კარჩხალთა m, აკარჩხალთა M. 16 წინამორბედი m. 16 ონესნი M. 17 დაუდუმებელისა Mm. 21 მახლობელ Mm. 23 გიორგისა Mm. 24 შორის ყ ა უ ხ ჩ.]—MQTmR. 24 მიძნა ჯვარს Mm, მიძნაძორას TR. 26 ეპაერნესა MQm. 28 ხორშაკი MQm. 28 და (სეტყუა) ჩგ. კ ო ნ ი ე ქ რ. 29 ზღუესა T. 32 ზედა]+ზედა Mm. 33 წარხუნა] წარტყუნა Mm.

კაცისა, და წარვიდა თხრობად თევუთარისა, ვითარცა
 m 610 იობის ზედა დაღადისი, | ვითარმედ: „სახლი ღმრთისა
 არს ადგილი იგი, საყოფი მონათა ღმრთისათა, ერიდენ-
 T 307b ნით მუნ მისლვად“. იღვა მაღალსა არსიანის თავსა | და
 მოვიდეს და რქუეს, ვითარმედ: „მოვიდა ლაშქარი დიდი 5
 აბლასი და დადგეს მთასა არტანისასა, და ხვალე მოს-
 ლვად არიან აქა“. ესმა თევუთარს და, რა გათენდა, აღ-
 ყარა ბარგი და დედა-წული თვისი და უკუაყენა მთასა
 მაგარსა კარისათა, რომელსა ერთკერძო შევალს გზა,
 და თვთ ლაშქრითა და მეომრითა გარდმოიარა არსიანი. 10
 აქათ სირმონ ჩამოვლო მთა ყუელისა. და მოვიდეს
 ორნივე თავსა ყუელისასა, სირმონ წინადაუდგა, რომე-
 ლი იყო ბრძოლათა შინა სახელოვანი, ეგრეთვე მე-
 ბრძოლნი თევუთარისნი: სეგზი, ჯოლაქ, აბიშხა, თოლაქ-
 M 858 დემურ, რომელთა დიდად | ძლიერი ომი გარდაიკვადეს, 15
 და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვ. და განგრძელდა ომი,
 Q 199a იძლია თევუთარ და ივლტოდა დედა-წულისა კერძო,
 მთასა დადოსასა ჳნალისთავსა, და მიუდგა უკანა სირმონ,
 ხოლო თევუთარ დაუდგა სიმაგრესა მთისა მიწდობილი.
 R 429b და კუალად | იქმნა ომი ძლიერი ორ დღე. და ვითარ 20
 მისჭირდა თევუთარს, ივლტოდა უცნაურად, რომელიმე
 აჭარით და რომელიმე ნიგალისკევით, რომელი ყოვლად
 უვალ იყო კაცთაგან. და არა დასაჯერებელ არს კაცთა-
 გან, უკეთუ ვისმე ეხილნეს მთანი იგი, რომელ წარვლეს;
 რამეთუ ყოვლად შეუძლებელ არს სლვა კაცისა, არა 25
 თუ ცხენისა, პირველ სიმყაფრითა და მერმე ტყისა სივ-
 შირითა და შქერთა და ეკალთა, რომელსა ბურწუმელ
 ეწოდების, განრთხმული ბრძამლითა, რომელი ნადირ-
 T 308a თაგანცა უვალ იყო ადგილი, რომელი | შთავლეს. და
 იქმნა ესეცა, რომელ განვლეს ტყესა ერთსა, ქუეშეთ 30
 კლდიანსა და ზედათ მცირისა მიწისა მქონებელსა, და
 ზედა მოშენებულ იყო ტყე, გაღმართ განმაველთა წარ-

3 სამყოფი T. 3—4 ერიდენი m. 4 და|—T. 6 აშალასი Mm. 7—8 აღყარა] აიყარა
 Mm. 11 აქეთ MTm. 13—14 ბრძოლანი MQ, ბრძოლადნ ი m. 14 ჯოლაქი Q. 14 აბიშ-
 ხანოხი MQm, აბიშხანოხი TR. 14—15 თელქა დემურ M. 16 განგრძელდა|—ორგნითვე
 T. 17 კერძო] მიერ Mm. 21 თევუთარ MQm. 21 უცნაურთა MQ, უკანართა m. 22 და|—
 MQm. 22 ნიგალისკევთა Q. 23 დაჯერებულ MQm. 24 ვინმე იხილნეს MQm. 25 რა-
 მეთუ|—MQm. 25 ყოვლად] შემდგომად MQm. 25 შეუძლებელ] შესაძრწუნებელ
 MQm. 26 და|—MQm. 27 ბურწუმელა T, ბურწუმელ Q, ბურწუმელ Mm. 28
 ბრწამლითა T, ბრძლუამლითა MQm. 29 რომელ MQm. 30 ქვეშე Mm. 32 ზედათ m.

უსკდა მთა იგი, ვითარცა ზუავი თოვლისა, კაცსა ვითარ
ათასსა, | დედა-წულისა მქონებელსა, და შთავიდა ჯევსა
აქარისასა, და დაიპყრა ცხენი და კაცი და ყოვლად
უჩინო-ყო, და ესრეთ საწყალობელად მოისრვოდეს. და
ჯერეთცა ადგილსა მას სთხრიან მაჭარელნი და ჰპოებენ 5
სამკაულთა დედათასა ოქროსა და ვეცხლისასა.

ჩაიარეს აჭარა და ნიგალისკევი, და მერმე შეიარეს
გურია და მივიდეს ქუთათისს მეფესა დავითს წინაშე.
ხოლო იგი სიხარულით მოეგება და სერი დიდი განუმ-
ზადა: ხუთასი ზროხა მოხარშული დაუდვა, თვნიერ ღო- 10
რისა და ცხურისა კიდე, | და ლაშქრისა | გამოსაზრდე-
ლად მასვე დღესა ცხენი ექუსასი, ზროხა ათასხუთასი,
ცხოვარი ორი ათასი, ღორი ორი ათასი. ესე მას დღესა
მოიღო თეგუთარს წინაშე, და მან განუყო ლაშქართა,
რომლისათვის დიდად განკვრდეს თეგუთარ და სპანი 15
მისნი, ხოლო ღვინის ამარი არა იყო, მოიღეს ურმითა
და ჭურითა და აღმოასხმიდეს.

ესრეთ კულად ისტუმრნა მეფემან დავით, რომელი
იყო უხვი და მდაბალი, და მეცნიერი ყოვლისა საქმისა,
და სახელისა მომხუეველი. ესე, ვითარცა მონა, დაუდვა 20
წინაშე სასამსახუროდ თეგუთარს. ეგრეთვე დედოფალ-
მან, ასულმან მალღისა კელმწიფისამან, პალიალოღოს
კოსტანტინეპოლის მეფის ასულმან²⁶, ამანცა ეგრეთვე
პატივ-სცა ცოლსა თეგუთარისსა, და გაუშინაურდეს
ურთიერთას და მიენდგნეს და ზედასაზედა მივიდის 25
დავით მეფე თეგუთარს წინა და განუჩინის ყოველივე
წესი და რიგი მისი, და ესრეთ იყოფოდა წინაშე მისსა.

და ვითარ შეიქცა სირმონ გამარჯუებული ყაენს აბა-
ლას წინაშე, მოვიდა კაცი გზათა მცველთა ხუარასნით,
ვითარ: „შეიძრა ულუსი დიდი თურანისა, და ყაენი 30
დიდი ბარახა გამოვიდა ჯეონსა უმრავლითა ლაშქრითა“,
რამეთუ ბარახა პაემანსა გამოსრულ იყო, და თეგუთა-
რის გარდახუეწა აუწყეს. ვითარცა ესმა აბალას, განკვრ-

2 დედაკაცისა წულისა Mm. 6 დედასათა M. 11 და (ლაშქრისა)—m. 13 ცხოვე-
რი+ორი T. 13 ღორი+ორი T. 15 განკვრდენ T. 16 ღვინისა Q. 16 ჰამარი T.
17 და (აღმოსახმიდეს)—m. 17 ამოსხმდეს Mm, ამოსხმიდეს Q. 21 წინაშე)—Mm.
21 სასახუროდ T. 23 მღერის M. 23 ეგრეთ Tm. 24 ცოლსა თეგუთარისსა)—
Mm. 26—27 ყოველივე წესი და რიგი მისი De]—MQTmR. 27 წინაშე მისსა De] —
MQTmR. 28 ყაენს MQ, ყენს m, ყაენს T. 28—29 აშალას Mm. 30 ყანი MQ, ყენი
m, ყაენი T. 31 უმრავლითა TR. 32 ჰამანსა T, ჰემანს m. 32 და]—m. 33 აშალის Mm.

- m 612
R 430b
M 860
T 309a
Q 200a
R 431a
- და. მოუწოდა ყმათა მისთა და ყოველთა ქართველთა.
რამეთუ მეფე დავით შვილის სიკუდილითა | დაუძღურ-
და, ეგრეთვე წარვიდა ყოვლითა ძალითა მისითა. | ხუ-
რასნით კერძო, და მივიდეს პერს და მიერ მინდორსა
ამოსისასა, დაეახლნეს ურთიერთას. წარავლინნეს მეფე
და სპანი მისნი წინათ, რათა დაიცივნენ ლაშქარნი მისნი
დასახმისაგან ბარახასა და ულუ|სი და სპა მისი განიცა-
დოს. და სხუანიცა ნოინნი წარგზავნა წინაწარსლვად,
ვითარ ოთხსა გინა ხუთსა მილიონსა. ამცნო, რა იხი-
ლან სპა ბარახასი, რომელი მათვე შემოეყენა, გარე-
უკუნეჩქცეს. ამათ წინა შორს მდგომთა ყარაულად უწო-
დიან ენითა მათითა.
- და წარვიდა მეფე და ყარაულნი თათართანი აბალას-
ნი, და ვითარ ვლეს ორი დღე, დადგეს ადგილსა ერთსა
მიმწუხრი და, ცისკარი რა მოეახლა, იხილეს მტუერი
დიდი ამოსის მინდორსა ამაღლებული ვითარ ღრუბე-
ლი. ცნეს, ვითარმედ ბარახასი და სპისა მისისა არს.
აეკაზმნეს მეფე და სიქდურ, და ენება | სიქდურს გარე-
უკუნეჩქევად ბრძანებისაებრ²⁷ აბალასა, და რქუა მე-
ფესა: „ჩუენ ყარაულნი ვართ, და ლაშქართაგან მცი-
რედნი, და, აჰა, განგვცდიან ლაშქარნი, და წარვიდეთ
ყაენს წინაშე და ვაცნობოთ მოსლვა მისი“. ხოლო მე-
ფემან რქუა: „არა არს წესი²⁸ ჩუენ ქართველთა უკუე-
რა ვიხილოთ მტერი ჩუენ კერძო მომავალი, შეუბმელად
ზურგი შემოვაქციოთ, დაღათუ იყოს სიკუდილი“. ვი-
თარცა ესმა თათართა, განკვრდეს და განწყურეს, და
ზედამოუჯდეს მეფესა და ეტყოდეს: „არა იცი, რასა
იქმ! არა გაქუს ბრძანება აბალასი, უმისოდ შებმა დი-
დისა ყაენისა. თქუენ, ქართველნი, უცნობონი ხართ და
არა იცით საქმე“. და მრავალსა ევედრებოდეს მეფესა
| და ყოველთა სპათა მისთა, და ბოროტს-ყოფასაცა.

1 ყრმათა M, ყმათა Dc, ყ^ათა Q. 2—3 დაუძღურდა | დაუძღვლდა MQm.
3 მისთა | + წარვიდეს QT. 5 ურთიერთას T. 6 წინათა m. 7 ბარახასა | — Q. 8 წინ
წარსკლად m. 9 ამცნონ MQ. 10 შემოეყენა m. 17 შემოეყენა | + და MQTmR.
13 თათარნი Q. 13 აშალასნი Mm. 14 და | — T. 14—15 ადგილსა ერთსა მიმწუხრი
Dc | — MQTmR. 15 რა | — MQTmR, რა Dc. 16 ამოსი MQm. 17 ვითარმედ | ვი-
თარ MQm. 19 ბრძანებისაებრ ჩ. ე. კონიექტ., შიშისაებრ MQTmR. 19 აშალას
Mm. 21 აჰა MQ. 22 ყანს MQ, ყენს m, ყანს T. 22 მისი | მათი T. 22—23
მეფემან | + დავით m. 27 მეფესა | + დავითს m. 28 აშალასი Mm. 29 ყანისი MQ,
ყენისი m, ყანისა T. 29 უცნობნი m. 30 მრავალსა T, მრავალ MQm. 31 ბოროტ-
ისი M.

- M 861 | აქადებდეს აბალას მიერ, გარნა ვერ არწმუნეს უკუნ-
ქცევა. მაშინ წარავლინეს მსწრაფლ კაცი ყაენს წინაშე
და აცნობეს: „აჰა, მოვიდა ბარახა დიდითა ლაშქრითა
და ჩუენ ვხედავთ მტურსა დიდსა, ამოსისა მინდორსა
სრულიად მტურებითა დაბნელებულსა, და ჩუენ ბრძანე- 5
ბისაებრ თქუენისა გუნებაეს გარეშექცევა და წინაშე
m 613 შენსა | მოსლვა, გარნა ქართველნი უცნობოქმნილნი
არა მოვლენ ჩუენ თანა, ამას იტყვან, ვითარმედ: „არა
გუაქუს ჩუეულება, რათამცა მტერი თუალითა ვნახოთ
და გარეშევიქცეთ“. აწ არა თუ შენ, ყაენი, მოხვალ და 10
შენ განაგებ, ჩუენ განგვწირავს თავნი ჩუენნი სიკუდი-
ლად, და ისწრაფე შეწეენად ჩუენდა“.
- T 309b ვითარ მოიწია მოციქული და ესმა მოსლვა | ბარახა-
სი და ყარაულთაგან არა მორიდება, განკვრდა და
მსწრაფლ აკვედრდა სპითა მისითა, და წარისწრაფა და 15
მიესწრა რაზმწყობილთა და მოიყვანა მეფე და რქუა:
„ვიცი სიმკნე თქუენი ბრძოლათა შინა. თქუენ, ქართველ-
ნი, ურჩნი ხართ და შმაგნი. უკეთუმცა ნოინს რომელ-
R431b სამცა ექმნა, მო-მცა-გკალ. ამისთვის არა ბრალეულ-|გყო,
რამეთუ უმეცარნი ხართ წესისა ჩუენისანი. აწ დადეგ 20
წინათ ლაშქრითა შენითა“. ხოლო მეფე გარდაკდა ცხე-
ნისაგან, თაყუანი-სცა და რქუა: „დიდო ყაენო, არა არს
ჩუეულება ქართველისა, რათა მტერი იხილოს და ზურ-
გი შემოაქციოს. აწ ბედნიერმან თულმან ყაენისმან
გვპილოს, რომელ დავდვათ თავი ჩუენი სიკუდილად“. 25
და წარვიდა | მეფე და დაეწესა წინა კერძო. ხოლო
M 862 დიდი იგი და მკნე აბათა ნოინი, რომელი იყო მკედართ-
მთავარი, რომელ არს ამირსპასალარი, მარცხენასა მკარ-
სა, სირმოწცა. დიდი იგი ბულაცა მარცხენითვე: სიქ-
დურ, ტოდან-ბულა, ჭინილის, არღუნ-ალა და იას-ბულა 30
მარჯუენით, და სხუანი ნოინები გააყენეს მარჯუენით
Q 200b და მარცხენით. ეგრეთვე | რაზმწყობილი ბარახა მოიწია.

1 აშალას Mm. 1 ვერ] ვერა m. 2 ყანს MQ, ყინს T. 3 ეზა Mm. 4
დიდისა Mm. 4 ამოსისა MQm. 4 მინდორსა Mm. 7 უცნობო ქმნილნი T. 10 ყანი MQ,
ყინი T. 18—19 რომელსამცა] რასამცა Mm. 20 დადექ Mm. 22 თაყუანისცა Mm.
22 ყანო MQ, ყენო m, ყარო T. 24 აწე MTm. 24 ყანისმან MQ, ყენისმან m,
ყინისმან T. 27 აბათა ნოინი] აბალა ნოინი Q, აბილანონი M, აშალა ნოინი m, აბა-
თან ნოინი T. 29 შულაცა M, შულაცა m. 29 ბულაცა]+აშალაცა Mm, აბალაცა Q.
29—30 სიქრდუნ MQm, სიქადურ T. 30 ტონდ ბულაყანი MQ, ტონდ ბულაყანი m,
ტონდა ბულა ჭინილის T. 30 არღუნ-ალა] არღუნ ალას TR, არღუნ MQm. 30 იას შუ-
ლა Mm. 32 მოიწია Dc, მოახლოვდა გორგ.]—MQTmR.

	მაშინ გამოჩნდა კაცი ერთი, სახელით ალინაყ, კაცისა თავადი და არა საჩინოსა გუარისა, არამედ ტანიოთა დიდი და ახოვანი, ძლიერი ძალითა და უშიში მკნედ, და აღმატებული სიტურფითა, ჰაეროვანი და შეუნიერი. ამან ითხოვა აბათა ნოინისაგან, რათა ფარ- 5
T 310a	მისცა სათხოველი ესე აბათა ნოინმან. და ამას შინა მოეახლნეს ორნივე სპანი ურთიერთას, და იქმნა ომი 10
m 614 R 432a	დიდი და საშინელი. ამან ზემოკსენებულმან ალინაყ წინაშეუტევა რაზმსა მათსა, და განაპო და განვიდა რაზმსა მათსა ყოვლითა მოყუსითა მისითა, შეკრბა და იწყო თქუმად ალა ალასა, და მოიქცა და კუალად განხეთქა რაზმი მათი და გამოვიდა აქათ. და მეორედ კუალად მიმართა, დაფრიწა რაზმი და განვიდა იქით და იწყო თქუმად ალა ალასა. ხოლო ქართველთა ძლიერად იწყეს ომი, რამეთუ თვთ ხედვიდა ყაენი, რომელ წინამდგომთასა მეფემან და სპათა მისთა უწინ შეუტევეს და სივლტოლად მიდრიკნეს. ეგრეთვე აბათა ნოინმან ძლიერად ილუაწა ესოდენ, რომელ ოხჰანსა შინა ომისასა სრულიად შეკურვილი კაცი აღილო უნაგირისაგან და ტახტასა თვისსა შემოიდვა, და აქუნდა სრულსა ომსა შინა ჯელთა, ვითარცა არწივსა კაკაბი. ეგრეთვე სირმონ ილუაწა ძლიერად, და ყოველნი მათკერძონი სივლტოლად მიდრიკეს. ხოლო ბარახა ყაენი შეემთხვა მარჯუენით აბალასთა — სიქდურს, ტოლან-ბულას, ჯინილის და არღუნ-ალას. ესენი მსწრაფლ სივლტოლად მიდრიკნა ბარახა, ვიდრე მეორე დღე ამათ სდევნიდა, ხოლო აბალა ორ დღე მათ სდევნა და ვერც ცნეს რაზმისა სიგრძისაგან, თუ რა შეემთხვა. ხოლო ვითარცა ბარახა გაქცევა და ამოწყუეტა სპათა მისთა, დაბრუნდა. ეგრეთვე 30
M 863	

1 სახელით]—m. 1 ახლესა Mm. 3 ძლიერი M. 5 აშაღა Mm, აბაღა Q. 5—6 ღარმანა MQm. 6 და ოდესცა NQm. 7 აშაღა Mm, აბაღა Q, აბათან T. 9 ალინაყა Mm. 10 წინ შეუტევა m, წინა შეუტევა M. 10 რაზმსა მათსა]—T. 12 თქუმად]—Mm. 13 მეორედ] მესამედ MQm. 15 ალესა]+ ვდრე MQTmR. 16 იწყეს ომი] იბრძოლეს T. 16 ყენი MQ, ყაენი T. 17 შეღრჯეს Mm. 18 მიდრიკეს Mm. 18 აშაღა Mm, აბაღა Q. 21 თავისსა M, თავისსა m. 24 მიდრიკეს MTm. 24 ყაენი MQ, ყენი m, ყაენი T. 25 აშაღასთა Mm. 25 ტონღა შულას Mm, ტონღა ბულას QT. 26 მიდრიკნა MQm. 27—28 აშაღა Mm. 28 სდევნიდა T. 28—29 ~თუ რა შეემთხვა რაზმისა სიგრძისაგან Mm. 29 ხოლო] და MQm. 29—30 გაქცევა MQ. 30 დაბრუნდა]+ხოლო T.

აბალაცა, და შეიმთხვევნეს კუალად ურთიერთას, და
 განეწყუნეს. ვითარ იხილა აბათა ნოინმან ბარახა, აღი-
 ლო შუბი და მარტომან მიმართა რაზმსა მათსა, რამეთუ
 იყო ესე აბათა ნოინი კაცი ტკბილი და სახიერი, და
 ახოვანი ბეჭითა და მკერდითა, მსგავსი ლომისა, უშიში, 5
 ძლიერი, შემმართებელი | და ჰაეროვანი, და სიტურფე-
 აღმატებული. და ვითარ მიახლდა | სპა მი|სი, სდევნეს
 და მოსწყვდნეს სული ურიცხვ და ტყუე-ყვეს, და ეს-
 რეთ განმარჯუებულნი მოვიდეს ურდოთა მათთა შინა.
 ხოლო ვითარ იყო ყაენი აბალა ხუარასანს ბრძოლად 10
 ბარახა ყაენისა, | მაშინ ზემოცსენებულმან თეგუთარ
 წარმოავლინა სამნი მკედართმთავარნი მისნი დედა-წუ-
 ლითა და ბარგითა | მათითა, სახელით სეგზი-ბადურ, 15
 და აბიშხა, და თოლაქ-დემურ, და მეოთხე ჯოლაქ. წარ-
 მოვიდეს და მოვიდეს, და დადგეს მათსა ზედა, რომელი
 აღმოვალს შტოდ კავკასისა, რომელ არს ლიხი. და ვი-
 თარ წარვლეს დასავლით კერძო, რომელსა უწოდენ 20
 ლადოდ. და ამათსა შესაყარსა დემოთისასა, დადგეს თა-
 თარნი ადგილსა, რომელსა ეწოდების ლომისთავი, და
 მიერ არბევდეს ჯავახეთსა ვიდრე ფარავანამდე. მაშინ 25
 მუნ მდგომთა თათართა ჩამოვლეს ეკერისცევი და გან-
 ვლეს აწყურს ზედა ფონი მტკურისა და განვიდეს ჯავა-
 ხეთს. დახუდა ჯოგი კახა თორელისა, რომელსა აქუნდა
 პატივად მეჭურჭლეთუხუცესობა, და ყურუმჩის ვისმე
 ჯოგი, ათასისა მკედრისა თავადისა, არა აღინაყისა შვი- 25
 ლისა ყურუმჩისა, არამედ სხუსა ვისმე. და წარმოიღეს
 და მომართეს სადგურსა მათსა ლომისთავსა. ესმა ყუ-
 რუმჩი-ბადურსა და მოუწოდა კახას თორელსა და დევ-
 ნა-უყვეს. ხოლო თეგუთარიანნი განსრულ იყვნეს მტკუ-
 არსა, სადა მოერთვს წყალი გურკლისა, და ესენი მივი- 30

Q 201a
R 432b
T 310b

m 615

M 864

1 აშალა Mm, აბალა Q. 2 აშალა ნონ Mm, აბალა ნონ Q, აბათა ნონმა T.
 3—4 რამეთუ იყო... და სიტურფელმატებული—TR. 5 აშალა Mm, აბალა Q.
 4 გონიერი და სახიერი m (სახიერი ჩამატ.). 6 ჰაეროვანი M. 7 და ვითარ] + და
 ვითარ m. 7 მიახდა Mm. 7 მისი]+ და Mm. 8 მოსწყვდეს Mm. 8 და (ესრეთ)]
 —m. 9 შინა—Mm. 10 ყანი MQ, ყენი m, ყინი T. 10 აშალა Mm. 11 ყა-
 ნისაგან MQ, ყენისაგან m, ყინისაგან T. 13 სახლით Mm. 14 ბიშახა M, ბიშალა m,
 აბიბახა T, აბიშახა Q. 14 და მეოთხე] დამოთხე M. 14 ჯოლაქა MQT, ეოლაქა m.
 16 აღმოვალს Q, აღმოვიდეს Mm, აღმოვიდეს T. 17 რომელსა უწოდენ QT,
 რომელ არს Mm. 20 ფარავანამდე MQ, ფანავანამდე T. 21 მუნ De] — MQTmR.
 25 მკედრისა თავადისა De, ~ თავადისა მკედრისა MQTmR. 25 აღიყანისა Mm,
 აღიყანისა Q. 26 არამედ სხუსა ვისმე De]—MQTmR. 28 კახს T.

- R 433a დეს პირსა მტკურისასა. რამეთუ იყო სიმრავლე ფრია-
T 311a დი თათართა და | ქართველთა სპისა, მათი რამეთუ მცირედნი იყვნეს, იძიეს ღონე. თოლაქ-დემურ განვლო მტკუარი ოცდაათითა კაცითა უგრძნულად, და სხუანი დაუდგეს პირსა მტკურისასა. თოლაქ-დემურ აღვლო ჰევი და აღვიდა ქედსა, და აღაბა აღამი რამე სახედ²⁹ დროშისა, და მოეტევა კმითა მალლითა. და ვითარ იხილა ყურუმჩი-ბადურ წინათ და უკანაკერძო | ლაშქარი, ჰგონა სიმრავლე სპისა მის და შემინებულ იქმნა და ივლტოდა მსწრაფლ შემფოთებული, სადა-იგი სიმრავლე მოიკლა კაცთა კეთილთა, და ორთა კობტელთა მიიღეს აღსასრული. და სამძივარი ცხენმოკლული ცურვით | ივლტოდა და აწყუერს შევიდა. მკედართმთავარი თათართა ყურუმჩი-ბადურ მოიკლა, და უწყესოდ დაბნეულნი, გზისა მეოტისა ვერ|დამპყრობელნი შეივლტოდეს მთად რუგეთისა, აღმართსა ძნელ-საველსა, რომელსა ჰქვან კვრიკეწმიდა. დაბრუნდეს და გამარჯვებულნი მივიდეს ყაენის ძმისა, თეგუთარის, თანა. და აღადებული თეგუთარ გარდამოვიდა ქართლს და მოაოკრებდა ყოველსა ქართლსა.
- მაშინ ევედრა ყაენი აბალა მეფესა დავითს, რუსუდანის ძესა, რათა არღარა შეეწიოს და არცა შეუშვას თეგუთარ და ნიჰთა დიდთა აღუთქმიდა. რამეთუ იჰვისა შქონებელი ლალატისა, თეგუთარის ყმათაგან განცხადებულად მცნობელი, თვნიერ თეგუთარის კითხვისა ერჩიდა აბალას დავით მეფე, და შეკრა გზანი, რომელ არღარა შეისლვებოდა ცხენითა. ხოლო თეგუთარ არა უწყოდა.
- R 433b

1—2 ფრიადი]—T. 2 თათართა T, თათრისა MQm. 2 მათი]—T. 3 თოლაქ Mm. 4 უგრძნულად M, უგრძნელოდ m. 5 მტკურისასა M. 5 ავლო Mm. 6 სახედ] სხვა Mm, სხუა QT. სახეთ გორგ. 8 ყურუმჩი Mm. 8 ლაშქარი]—Mm. 9 სიმრავლე]—T. 9 სპისა მის Dc, სპისა მათისა გორგ.—MQTmR. 10—11 სამძივარი TR. 11 მოიკლა] მოკლა MQTm, მოიკლა გორგ. 14—15 დაბნეული M. 17 კვრიკე წმინდა Mm. 18 ყანის MQ, ყენის m, ყანის T. 21 ყანი MQ, ყენი m, ყანი T. 21 აშალა Mm. 21 მეფესა]—m. 23 თეგუთარ და]—MQm. 23 ნიჰსა Q. 24 ლალატისა ჭაეახ., ლალატსა MQTm. 26 აშალას Mm. 26 დავით მეფე T]—MQm. 26 შეკრნა M. 26 რომელ]—MQm. 27 ხოლო]—MQm.

- T 311b და ვითარცა ცნა ამაღლა, რამეთუ არღარა შეეწევის მეფე დავით, — გარნა წერილ არს, ვითარ აფროსინელთა შინა სიტყუა, იტყუეს ვინმე, იბრძოლებოდეს რა ანტიპატროს და ყრმა კასანდროს მოაკუდინა³⁰, — ცნა აბალა ყაენმან და წარმოავლინა მკედართმთავარი მისი სირმონ-ბადური და სსუანი მთავარნი ნორინი, და სპისა სიმრავლე, და მოვიდეს თრიალეთს, და მოუწოდეს მეფესა დავითს და სპათა მისთა. რამეთუ მეფე სნეულობდა მას ქამად, და წარმოავლინა ყოველნი მთავარნი მისნი სირმონს წინაშე, და შთავიდა სირმონ ქართლად.
- M 866 და ცნა თეგუთარ მოსლვა სირმონისი, წინაგანაწყო სპა მისი, და იქმნა ბრძოლა ძლიერი და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვ, და ესწრა ღამე და გაიყარნეს. რა გათენდა, განემზადნეს და განეწყვენეს ურთიერთას პირისპირ. იქმნა ბრძოლა ძლიერი, და სპა მეფისა წინამბრძოლობდა. და ვითარ აღერივნეს ურთიერთას, ივლტოდა სპა თეგუთარისი, მიმოდიაბსივნეს, მოისრნეს და უჩინო იქმნეს. დარჩა თეგუთარ და ძე მისი მცირე უღონოქმულნი, მივიდეს სირმონს თანა, და ევედრა, რათა ყაენი აბალა იხილოს მან და ძემან მისმან. ისმინა სირმონ, გარნა დააპატიმრნა და აღიღო ტყუედ დედა-წული მისი და ყოველი³¹ სიმ|დიდრე და ბარგი და საქონელი და ჭოგი, დე მივიდა აბალას წინაშე, და მიიყვანა თეგუთარ და ძე მისი. ზოლო აბალა არა ავნო, რამეთუ იყო კაცი მოწყალე და შემნდობელი, ვითარ ზემორე ვთქვთ, და წარგზავნა ქუ|ეყანასა ერაყისასა, და მისცა ათორმეტი კაცი მას და ძესა მისსა, საზრდელი და შესამოსელი უხუად, ქორ-შავარდენი და ავაზა, და განუჩინა სარ|ჩომი, რომელ არა აკლდეს, და მცველნი დაუდგინა, რათა არღარა გაუშვას მამულსა მისსა. და ესრეთ განსუენებულ იყოფოდა და აღსრულდა.
- m 617
- R 434a
- T 312a

1 აშალა Mm. 1 შეეწევის Mm. 2—5 გარნა წერილ... აბალა ყაენმან]—TR.
 4 აშალა Mm. 5 ყანმან MQ. 5 წარმოავლინეს MQm. 6—7 სიმრავლ Mm. 7 მოუწოდეს] მოუვიდოდეს MQm (Q აშაზე; მოუწოდა). 10 წინაშე] თანა MTm. 11 წინა განეწყო MQm. 14 განემზადნეს]—Mm. 16 აღერივნეს Mm. 16 ურთიერთას]—Mm. 17 მიმოდიაბსივნეს]—Mm. 18—19 უღონოქმულნი D., უღონო მქნილნი გ ო რ გ., უღონო იქმნა MQTm. 19 მივიდა MQTm. 20 ყანი MQ, ყენი m, ყანი T. 20 აშალა Mm. 22 ბარგი და]—Mm. 23 აშალას Mm. 24 აშალა Mm. 25 შემდობელ M, შემდობელი m. 29 და] რა m. 29 დაუდგინა] გაუჩინა Mm.

და ყაენმან აბალა მრავალნი ნიჭნი და ძღუენი წა-
რავლინა მეფესა და ვითს წინა და ქართლს მრავალნი სო-
ფელნი და ატენი მისცნა³².

- მაშინ წარვიდა ყაენი სიბად და თანაწარიტანა და-
ვით მეფე. დაყო ეამი ზამთრისა და, რა ზაფხული მოი- 5
წია, წარმოვიდეს. და მგზავრ მომავალსა მეფესა შეედ-
ვა საღმობა მუცლისა, და ვითარ მკურნალთა ვერ უძლეს
კურნებად, მაშინ ევედრა ხატსა მას მარტომყოფისასა,
და მივიდა მის წინაშე, ვითარ ჩუეულ იყო, რამეთუ
პირველ ამისსა მუცლისა სნეულებითა შეპყრობილ იყო 10
და, ვითარ მკუდარი, იღვა უსიტყუოდ, და აღედგინა
ხატსა გორცმესხმულისა ღმრთისასა. ხოლო აწ | არღა-
რა პოვა ლხინება ამისთვის, რამეთუ მოაკლო ღმრთის-
მსახურება და იწყო რღუევად საყდართა და შლად.
ამისთვის აღიღო ღმერთმან კელი წყალობისა, და პირველ 15
წელთა მოკუდა ძე მისი პირმშო, გიორგი, სიკეთეადმა-
ტებული, და აქა მიიცივალა დავითცა მწუხარებითა ძისა-
თა. და ესუა სხუაცა ძე კეთილმოცსენებული, მკნე და |
R 434b ქველი, სახელით დიმიტრი, რომელი შემდგომად მეფე
იქმნა. ხოლო ამან დავით რა დაასრულა ცხორება, და- 20
m 618 მარხეს სამარხოსა მეფეთასა მცხეთას. | ხოლო თქმულ-
არს ესეცა, ვითარმედ წამლისა მიერ აღსრულდა, ცო-
ლისა მისისა ესუქანის მიერ მიცემითა წამლისათა, ვი-
თარ სიტყვსმოქმედი იტყვს მაკედონელისა მის დიდისა
მიდოსით თავმტკივნეულობად მყოფისა და იქვსა წამ- 25
ლისასა მიდოს და ანტიპატროს მიერ მიცემისა³³, ეგ-
რეთვე დავითისდა თქმულ არს ესუქანის მიერ შურისა-
თვს ბასილი უჯარმელისა, რომელი მოაკუდინა მეფემან
T 312b უწყესობისათვის: თანაეყო ბასილი ესუქანს | და არა
რიდა საწოლსა პატრონისა მეფისასა, და ჩოჯანიცა აღი- 30

1 ყაენა M, ყაენმან T. 1 აბალა Mm. 2 წინაშე T. 4 ყანი M, ყენი m,
ყანი T. 4 საბას T. 4—5 მეფე დავით T. 5 დავო ღამი T, და იყო ღამი M, და
იყო დღე m. 7 და]—Mm. 8 ავედრა M. 8 მას]—T. 9 მას] მას Mm. 11 უსიტ-
ყუოდ Mm. 12 აწ]—m. 17 დავითცა M, და ვა m, მეფე დავით T. 17—18 ძისა
თვისისათა T. 19 სახელით დიმიტრი Dc]—MTmR. 20 დავით]—Mm. 20 რა] არა m.
23 ესუქანის T,—Mm. 23—27 ვითარ სიტყვსმოქმედი... ესუქანის მიერ]—TR. 24
მაკედონელისა Mm. 25 მყოფისა M. 26 ანტიპატროს M, ანტიპატროს m, ანტიპატ-
როს Dc. 26 მიცემით m. 27 დავითისდა] დავითს Mm. 27 თქმულა M. 27 ესუ-
ქანის Mm. 28 ბასილ M. 29 ესუქანს Mm. 30 საწოლისა Mm. 30 პატრონისა TR,
პატრონისა Mm, პატრონისასათ გ ო რ გ.

ჯადა და მთავრობა მიიტაცა. ამის უწესობისათვის მოიკ-
ლა ბასილი.

ვინათგან მოიწია მწუხარება უნუგეშინისცემო ყო-
ველთა მკვდრთა საქართველოსათა, რამეთუ მიიცვალა
მეფე დავით, იგლოვეს წესისაებრ, და მრავალი ნიჭი 5
მისა. გარნა მწუხარე იყვნეს მთავარნი, რამეთუ მეფე
დიმიტრი მცირე იყო და არა ძალ-ედვა მეფობა. ამის-
თვის უმრავლესნი წარვიდეს და მსახურებდეს ყაენსა,
რამეთუ ვერცა დავით მეფემან წუართნა ერისთავნი 10
შიშისათვის ყაენისა.

მაშინ ზემოკესენებულნი³⁴ ღალღურ და რაჰის ერის-
თავი, კახაბერი, შეიზრახნეს ურთიერთას, რათა განუდ-
გენ მეფესა დავითს, რუსუდანის ძეს, და წარვიდეს
ყაენს აბაღას წინაშე. და ეზრახნეს ალინაყს ბადურს, 15
რომელი დგის მათა ჯავახეთისათა და მან აცნობა ყა-
ენსა. ხოლო მან ნიჭნი დიდნი აღუთქუნა. და წარვიდა
ღალღურ და კახაბერის ძე, კახაბერი, რომელი იყო
თესლით ბოროტი, ვითარ გუაუწყებს წიგნი მეფეთა,
ბაღუშისთა და ნათესავთა მისთა. რამეთუ მოიწივნეს 20
ყაენს წინაშე, შეიწყნარნა, და მოუწოდა სირმონ ნოინსა
და რქუა: „მეფე დავით ესეოდენთა განდგომილებათა
იქმს, რამეთუ მისსა არა კმა იყოფს, და ყოველთა გან-
დგომილთა ჩუენთა თანაშეეწევის, ვითარ თეგუთარს
და აწ ღალღურს. ხოლო მე ნიჭნი დიდნი და პატიენი 25
წინაუყვენ თეგუთარისთვის და | კუალად ღალღურ შეი-
წყნარა. | აწ მნებავს, რათა შური ვიგოთ მის ზედა“. და
ესმა კახაბერსა, და წარდგა და თქუა: „უკეთუ ნებავს
ყაენსა შურის-გებად დავით მეფესა ზედა, მე მისთვის
მოსულეარ, ვიცნი გზანი შესავალნი, და წარვასხამ ლაშ- 30
ქართა, და ვგონებ, რომელ მეფე | კელთ-ვიგდო. და
ღალღურცა იცის გზა და ძალი ქუეყანისა მათისა“.

M 868

R 435a

m 619

T 313a

M 869

1 და] Mm. 1 მიიტაცნა m. 8 დატრი Mm. 9 ყანს M, ყენს m, ყაინსა T. 10 სწვრთნა M, სწვართნა TmR, გამოსცვალას გორ გ. 11 ყანისა M, ყენისა m, ყაინისა T. 12 აღა-
ღარ T, იღღურ გორ გ. 14 დავითქ T.—Mm. 14 წარვიდეს T. 15 ყანს M,
ყენს m, ყაინს T. 15 აბაღას Mm. 15 ალიყანს MTm. 16—17 ყანს M, ყენს m, ყაინს T.
17 აღუთქუა Mm. 18 ღალღურ] აღღარ M, აღღარ Tm 20 მისთასა T. 21 ყანს
M, ყენს m, ყაინს T. 21 წინაშე mT, წინა M. 23 რამეთუ Dc.—MTm. 24 თა-
ნა შეეწევის M. 25 ღალღურს Mm, იღღურს T. 26 აღღურ Mm, იღღურ T. 27
ვიგოთ] ვიგდოთ Mm. 27 ზედა] თანა Mm. 28 და (წარსდგა)]—T. 29 ყანსა M,
ყენს m, ყაინსა T. 32 აღღარცა Mm, აღღარცა T.

მაშინ უბრძანა ყაეხძან აბლა სირმონ ნონის, და
 ალინაყს, და თაიჩოს, და აბჩის, რათა ილაშქრონ მეფის
 დავითს ზედა. და შეკრბეს სიმრავლე ლაშქრისა სამი
 ბევრი, და გამოვლეს თრიალეთი, და გარდავლეს მთა
 ლიხისა, და ზედადაესხნეს ქუთათისს აბანოსა შინა
 მყოფსა მეფესა. და ძლით შეესწრა ცხენსა, ერთითა
 კაბითა მარტო ივლტოდა. ხოლო თათართა მოაოცრეს
 ეკლესიანი და მრავალი სული ქრისტიანე მოიკლა | და
 ტყუე იქმნა. და უენებელად მივიდეს ყაენს წინაშე. ხო-
 ლო მეფე, საკვრველებით დაცული ღმრთისა მიერ,
 განერა. და ვერ ესწრა მეფე ომსა მათსა, რამეთუ
 მსწრაფლ უკუნეიქცეს თათარნი.

R 435b

T 313b

M 870
m 620

წელსა მესამესა კულად წარმოვიდეს სირმონ და
 ალინაყ აბლას ბრძანებითა შეპყრობად მეფისა, რამე-
 თუ დაემსტურა კახაბერსა და არღარა ჰგონებდა მისლ-
 ვასა თათართასა. დაესხნეს კულად. და მეფემან მიჰ-
 რიდნა, და მოაოცრეს ქუეყანანი. და ვითარ ცნეს შეყრა
 და ზედამოსლვა მეფისა, ივლტოდეს თათარნი მსწრაფლ
 მასვე დღესა ტყუთა და ალაფითა.

ამათ ჟამთა სადღუნი მანკაბერდელი განდიდებულ იყო
 უმეტეს ყოველთა | მთავართა მის ჟამისათა, რამეთუ
 შეიყუარა ყაენმან აბლა, და იწყო ურვად საქმეთა სა-
 ქართველოსათა, რამეთუ ასული პატრონისა მისისა, ავაგ
 ათაბაგისა, შევედრა სადღუნსა, და ხუაშაქმან ეჯიბობა-
 ცა მისცა.

მაშინ შეკრბეს თავადნი ქართველნი და დიდებულ-
 ნი | და წარიყვანეს მეფისა ძე, დიმიტრი, ურდოსა. და
 მივიდეს შანშეს ძისა ივანეს თანა მანდატუროთხუცეს-
 სა, და წარპყვა იგიცა ურდოსა. და მიიყვანეს ყაენს წი-
 ნაშე ურდოს და დაუურვეს მეფობა. და ვითარ იხილა
 ყაენმან დიმიტრი, შეიწყალა, რამეთუ იყო ქმნულკეთი-

1 ყანმან M, ყენმა m, ყინმან T. 1 აშლა Mm. 1 სრმონონის Mm. 2 ალიყს MT, ალიყანს m. 2 თაიჩ M. 2 ილაშქრონ T. 8 სღუნი m. 9 ყანს M, ყენს m, ყინს T. 11 განერა. და ვერ ესწრა განესწრა Mm. 11 რამეთუ—Mm. 13 წარმოვიდა Mm. 14 ალინაყ ალიყად MT, ალიყადრ m. 14 აშლას 14—15 Mm. რამეთუ—Mm. 15 რა ემსტურა Mm. 18 მსწრაფლ+მსწრაველ M. 20 განდიდებულ იყო—Mm. 22 შეიყუარა ჯავახ., შეიბყრა MTmR. 22 ყანმან M, ყენმა m, ყინმა T. 22 აშლა M, აშლამ m. 24 სადღუნსა M. 24 ხუაშაქმან M, ხუაშაქმან T, ხუაშაქმაღო. 24—25 ეჯიბობაცა M, ეჯუბობაც m. 26—27 და (დიდებულნი)—T. 27 დატრა M. 28 შანშეს MT. 28 ონეს Mm. 28 თანა]+და MTm. [29 ურდოსა]+თანაჴო. 29 ყანს M, ყენს m, ყინს T. 30 დაუურვეს TR, ააურვეს Mm. 31 ყანმან M, ყენმან m, ყინმან T. 31 დატრი M. 31 შეიწყალა]+და შეიყუარა T.

R 436a
ლი და შუენიერი ხილვად, და მოსცა ყოველი სამეფო |
თვნიერ სარგის ჭაყელისა, და წარმოატანა თანა სადუნი,
რომელსა უბოძა მეფემან დიმიტრი ათაბაგობა. და მო-
ვიდა ტფილისს და დასუეს ტახტსა მამათა მათთასა, და
აღასრულეს წესი კურთხევისა კათალიკოზმან და ეპის- 5
კოპოზთა და ყოველთა მთავართა საქართველოსათა ჰე-
რეთით, კახეთით, სომხითით, ქართლით და ჯავახეთით
და ტაოთ, რომელნი შეკრებულ იყვნეს. და იყო მად-
ლობა ღმრთისა და სიხარული დიდი, განცემა გლახაკთა
და ობოლთა ზედა, რათა წარემართოს მეფობა დიმიტ- 10
რისი, და კეთილად განგება საქართველოსა.

V

T 314a
მათ! ეამთა იწყო ყაენმან აბალა ბრძოლად მეგვ-
ტელთა მთავარსა და სულტანსა მისრისქასა ფუნდუყა- 15
დარს. და წარავლინა სპა ძლიერი და მათ თანა სპა ქარ-
თველთა. და აჩინა მეკდართმთავრად თოდან ვინმე ბა-
დური, ნათესავით სალდუსი, მთავარი გარეთათა, და
წარგზავნეს გზასა საბერძნეთით მიმავალსა შამად. და
მიუმცნო სულტანსა საბერძნეთისასა ფარვანას², რამე- 20
თუ | უწინარეს ამის ეამისა აღსრულებულ იყო სულ-
ტანი დიდი სალჩუქიანი ყიასდინ, და მონასა მისსა, ფარ-
ვანას, მიეტაცა სულტნობა, და ცოლიცა მისი და ასული
რუსუდანისა, გურჯი-|ხათუნ, მიეყვანა ცოლად, და მას
აქუნდა ყოველი პონტო, ასია და კაბადუკია. ამას მიუმ- 25
ცნო ყაენმან, რათა შეეწიოს სპათა მისთა.
და წარვიდეს სპანი აბალასნი და მივიდეს ფარვანას
თანა, და დაიბანაკეს ევხაიტს, რომელ არს ასურასტანი.
და ვითარცა ესმა სულტანსა ფუნდუყადარს მისლვა
თათართა, მოუქდა სპითა ეგვპტისთა და ზედადაესხა
ეამსა ვანთიადისასა, და იქმნა ძლიერი ბრძოლა, სადა- 30

3 დატრი M. 4 ტფილისსა T. 4 მისთასა T. 6—7 ცრეთით MTmR. 10 ობო-
ლთა|+და დავიდომილთა T. 10—11 დატრისა M. 13 ყანმან M, ყენმან m, ყანმან T.
13 აშალა Mm. 16 თოდან| თონდა MTmR. 16—17 ვინმე+ბადური ჩვ. კონიექტ.
17 სალდუხი T. 17 სალდუსი|+ბადურთა MT, ბადურთ m. 17 გარჯთათ Mm, გარჯთათ
T. 17 და|—m. 19 ფარმანს Mm, ფარმანსა T. 21 ყიდანი Mm. 21—22 ფარვანს m,
ფარმანს T. 17 და (ასული)|—T. 23 მიეყვანა Dc, მიეყვანა Mm, მიეყვანა T. 24 პონტო,
ასია| ითატროსა M, პონტოთა ასია T. 25 ყანმან M, ყენმან m, ყანმან T. 26 აშალა-
სნი Mm. 26 ფარვანს MT, ფარვანსა m. 27 ევტაიხას M, ევტახს m. 28 ფუნდუყარს
Mm. 30 ~ბრძოლა ძლიერი m.

- იგი მკნედ ბრძოლა-უყვეს ქართველთა, რომელ თათართან
ნი განკვრდეს. მაშინ თათარი ვინმე, სახელით მორღულ²
მიეტევა მარტო რაზმსა არაბთასა, და განვლო შიგან და
m 621 გამოვლო, და | მომავალსა ცხენსა მისსა უკანა ფერკი
მარჯუენა მოკუეთა ვინმე ქუემდებარემან კაცმან სა- 5
ოლავსა ქაჩახსა ზედა. იქმნა საქმე საკვრეელი, ივლტო-
და სპა აბალასი და თოდან მოკლულ იქმნა³. წარმოვი-
და ესე უფერკოთა ცხენითა, სამი დღე და სამი ღამე |
T 314b ვლო. ეგრეთ მოკულა ცხენი.
- ვითარ ცნა აბლა ამოწყუედა ლაშქართა და უმე- 10
ტეს ქართველთა, დაუმიძიდა დიდად, და შეასმინეს
სულტანი საბერძნეთისა ფარვანა, ვითარმედ განზრახვი-
თა მისითა იქმნა მოსლვა სულტნისა ფუნდუყადარისა.
ამისთვის შეიპყრეს ფარვანა, დაღათუ არა ენება აბალას
მოკლვა მისი, არამედ ნოინთა მოაკუდინეს ფარვანა, და 15
M 872 აღიღეს || ყოველი სიმდიდრე მისი, და აჩინეს საბერ-
R 437a ძნეთსა ნოინი დიდი და კეთილი, ნათესავი პირველთა
ყაენთა, ონ-ხანისა გუარისა, სახელით ერინჯი⁴. ამას
კვლო-უდვეს მთავრობა საბერძნეთისა. და წარუღეს
აწყუერი სამცხეს, რომელი ჰქონდა ფარვანას ცოლუულ- 20
თაგან, და უბოძეს ჯაყელსა სარგისს და ძესა მისსა, ბე-
ქას.
- ვითარცა აღიზარდა მეფე დიმიტრი, დაიწყო საურ-
ავთა საქმეთა კეთილგანგეჲად, რამეთუ იყო ესე დიმიტ-
რი ტანითა ახოვან, ფერთა პაეროვან, შესახედავად 25
ტურფა, თმითა და წუერთა მწყაზარ, თუალითა გრე-
მან, ბეჰბრტყელ და შეწყობილ, სამკედროთა წესითა
სრული, ცხენოსანი და მშვლდოსანი რჩეული. უხვ, მო-
წყალე გლახაკთა, და მდაბალი, რომელ არა სმენილ არს
ნათესავი მეფეთა, გინა სხუათა კაცთა. რამეთუ აქუნდა 30
ჩუეულეზა, აღიღის საფასე და აღდგის ღამე, და მოე-

2 განკვრდა M. 2 ვინმე] + არა სახელოვანი T. 2 მორღულ] მოძღულ Mm. 3 შიგან და] + მერმე T. 4 გამოვლო] + რაზმი T. 6 ქაჩახსა] რქსა Mm. 7 აშალასი Mm. 7 თოდან] თანა MTmR, თოდან გორგ. 8 უფერხოსა Mm. 10 აშალა Mm. 13 ფუნდუყარისა Mm. 14 ამისთვის M. 14 აშალას Mm, ყაინსა აბალას T. 18 ყანთა M, ყაინთა T. 18 ონახნისა T, ონხანის m. 18 ერინჯნი T. 20 სამცხეს] — Mm. 20 რომელა Dc, რომელ MTm. 20 ფარმანს MTm. 21 სარგისს m. 21—22 ბერქას MTm. 23 აღზარდა Mm. 23 დატრი M. 24 კეთილთა Mm. 24—25 დატრი M. 26 მწყაზარ] + და შეუნიერ T. 27 ბეჰ] — Mm. 29 ~ მდაბალი და გლახაკთა T. 29 გლახაკთა] + ქურითა და დავრდომილთა მოწყალე T. 31 აღდგეს Mm.

ლის ქალაქი, და მოიხილნის გლახაკნი და დავრდომილნი და ობოლნი, და თვისითა ჳელითა მისცემდის. და

T 315a ყოველთა უწყოდის მოწყალეება მეფისა, და გლახაკნი ღამით ფოლოცთა შინა ვიდოდიან, რათა შეემთხვენენ მეფესა. ამას თანა მოეგო მარხულობა, ღამით ლოცვა 5

R 437b და მუჯლთ-ყრა ფრიადი: ათასხუთასი მუჯლი მოავდის მდაბლად მიწასა ზედა. ესრეთ ყოველითურთ განშუენებულ იყო, გარნა ესრეთ ჳელთა სადუნისათა იყო, რამეთუ ფრიად განადიდა | სადუნი ყაენმან. და იურვა მეფის დიმიტრისაგან თელავი და ბელაქანი და მრავალნი 10

M 873
m 622 ქუეყანანი. და სადუნი კეთილად განაგებდა საქმეთა | საქართველოსათა, რამეთუ დღეთა მისთა არა იქმნებოდა თათართაგან ძალი და უსამართლო, არცა დიდთა ნოინთაგან, არცა ელჩთაგან. და ესრეთ აღშენდა საქართველო.

მეფემან დაიწყო სიბას წარსლვად, და აღაშენნა 15 ქუეყანანი მოოკრებულნი. ამანვე აღაშენა პალატსა შინა მონასტერი ისანთა, საყოფელად მეტებთა ღმრთისწმოებელისა, და შეამკო განგებითა დიდითა და შესწირნა სოფელნი და ზუარნი, და განუჩინა მონაზონთა საზრდელი და სამოსელი, და განაგო განგებითა კეთილითა. და 20

წარვიდა ურდოსა, და მას შინა ყოფასა მეფისასა სთხოვეს საფასე ურიცხვ მეფესა განზრახვითა სადუნისითა. რქუა მეფესა სადუნ: „უკეთუ მომცე დმანისი, მე მივსცე საფასე ყაენსა“. ისმინა მეფემან და უნებლიად მისცა დმანისი და მიმდგომი მისი, და უმეტეს განდიდნა 25 სადუნი. ხოლო ქმნა კეთილიცა საქმე მონასტერთა და გლახაკთა მიმართ, რომელ დღეთა ცხორებისა მისისათა მან მისცა ყალანი და მალი ათორმეტთა უდაბნოთა გა-

T 315b რეჯისათა და | განათავისუფლნა ქუეყანა გარეჯისა, და მსახურებდა მეფესა დიმიტრის. განდიდნა დიდად ლაშ- 30

1 მოიხილნის] იხილნის Mm. 2 და (თვისითა)]—Mm. 2 მისცემდეს Mm. 4 ფოლოცთა Tm. 5 ამისთანა M. 5 მარხულობა M, მარხველობა T. 6—7 მეჯლი... ზედა)—Mm. 7—8 განშუენებულ] განშორებულ MTm, გაშვენებული გორგ. 8 ჳელთა]+შინა T. 9 განდიდნა m. 9 ყანმან M, ყინმან T. 9 იურვა] იპურა Mm. 10 დატრისაგან M. 10 თელავი M. 10 და მრავალნი]—m. 13 ~ძალი თათართაგან Mm. 13 და]—m. 14 საქართველო]+და მოიქურნა T. 19 მონაზონთა m. 20 და სამოსელი]—Mm. 22 სადუნისათა T. 23 სადუნმან MTmR. 23—24 მე მივსცი]+მე მივსცე m. 24 ყანსა M, ყენსა m, ყინსა T. 24 უნებლიად T, უვენებლად Mm. 26 ქმნა T, იქმნა Mm. 27 მიმართ T, მიერ Mm. 28—29 გარესჯისათა T. 30 განდიდნა m.

ქრითა და სიმდიდრითა ოქროსა და ვეცხლისათა, ჯოჯისა და ზუასტაგისა არა იყო რიცხვ, რამეთუ იყო
R 438a კაცი ესე მშუებელი, კეთილად ; გამგონე და ბრძენი,
M 874 რამეთუ ყაენი აბალა ისმენდა სიტყუათა მისთა და დიდი
საჰიბ-დივანი; მამული ავაგ ათაბაგისა ამას აქუნდა, 5
და ასული მისი, ზუაშაქ, მოეყვანა ცოლად საჰიბ-დი-
ვანს. ესე საჰიბ-დივანი განდიდებულ იყო ყაენის ულოს-
გან და საღუნიცა მისგან განდიდებულ იყო. და ყოვე-
ლი საბრძანებელი ყაენისა მისთა ჳელთა შინა იყო და
ბრძანებდა მისსა მორჩილობდეს. და იყიდნა საღუნ მრავ- 10
ალნი ქუეყანანი. და უბოძეს მეფეთა კარი. და დაჯდა
კარსა და მისი მიმდგომი ქუეყანა მოივერაგა ახალცი-
ხელთაგან და ასული ახალციხელისა ცოლად მოიყვანა.
და საქართველოსა ლაშქართა საქმე და განგება ჳელთ-
უღვა ყაენმან და დარბაისელნი ქართველნი და სომხი- 15
თარნი და პერ-კახნი მეფეს წინაშე იყვნენ.
ამათ ყამთა შინა განდიდნა სამცხის სპასალარი და
მეჭურჭლეთუხუცესი სარგის ჳაყელი და ძე მისი, ბეჳა,
რომელნი მთავრობდეს სამცხეს. ხოლო საქმენი სარგი-
სისნი ჳემორე აღგვწერია და შემდგომად ვაცხენოთ ძე 20
მისი. ბეჳა. იყო ბეჳა ტანითა ახოვან, ფერთა ჳაეროვან,
თმითა და თუალითა გრემან და შუენიერ, ბეჳითა და
მკერდითა სრულ, ძალითა ძლიერ, ომსა შინა მკნედ
მბრძოლი; ცხენთა ჳედა მკნე და მოისარი ნადირთა ჳე-
ლოვანი, გონებითა ფრთხილ, მამუნებელი ქუეყანათა, | 25
T 316a ეკლესიათა და მონასტერთა, და ღმრთისმოსავთა კაცთა
R 438b პატერისმცემელი, მლოცავი, რომელ | არა დააკლდის
ცისკრის ლოცვათა, სამხრად და მწუხრად, ვითარ ტვი-
კონი მოსცემდის წესსა ლოცვისასა. ამისთვის პატერ-სცა
ღმერთმან და მეუღლეცა შემსგავსებული მოანიჳა, ლოც- 30

1 ვეცხლისა T. 1—2 და ჳოჯისა T, ჳოჯისა Mm. 4 ყანი M, ყანი T. 4 აშლა Mm. 5 საჰიბ-დივანი] სიბღვეანი Mm, სიბღვეანი T. 5 მამული ჩვ. კონიექტ., მამულოც გორგ.]—MTmR. 5 ავაგ—Mm. 6 ჳვარშაქ M, ჳვარაშაქ m, ჳვაშაქ T. 6 საჰიბ-დივანს ჩვ. კონიექტ.]—MTmR. 7 სიბღვეანი Mm,—T. 7 ყანის M, ყენის m, ყანისა T. 9 ყანისა M, ყანისა T. 10 საღუნ ჩვ. კონიექტ.]—MTmR. 12 მოივერაგა Mm. 15 ყანმან M, ყანმან T. 14—15 ~ ყენმან ჳელთ უღვა T. 15 დარბაისელნი T. 15 ~ და ქარ-თველნი M. 16 ერ კახნი MTmR. 17 მათ m. 18 ბერჳა Mm. 19 სამცხესა m. 20 ჳემორ Mm, ჳემო T. 20 შემდგომად] აწ T. 20—21 ძე მისი ბეჳა]—Mm. 23 სრულ] + და T. 23 ძლიერ]—Mm. 24 მკნე და Mm, მკნედ T. 24 მოისარ Mm. 27 მლოცავი]—Mm. 28 ლოცვისა m. 28—29 ტვიკონი Tm. 29 მოსცემდა T. 30 მეუღლეცა] მოუღოცა M, მოუღოცა m.

M 875

ვისა, მარხვისა და გლაზაკთმოწყალებისა, მონასტერთა და ხატთა პატივისმოყუარე, თბოლთა და უღონოთა აღმზრდელი.

მაშინ დაიპყრა ბექემან ქუეყანა ტასისკართგან კარნუქალაქამდის, სამცხე, აჭარა, შავშეთი, კლარჯეთი და უმრავლესი ტაო, ვაშლოვანი, ნიგალისკევი, არტანუჯი. ათორმეტნი უდაბნონი, კოლა, კარნიფოლა და ორნოვე არტანნი, და მრავალნი სოფელნი ჯავახეთს. და ესრეთ დღითი დღე განდიდნებოდეს და მსახურებდეს ყაენს აბალას, და მორჩილობდეს მეფესა დიმიტრის. ხოლო მეფე დიმიტრი წარმატებოდა ღმრთისმსახურებითა და კაცთმოყუარებითა და ყაენი უმეტეს უმატებდა პატივსა მისსა. დაღათუ ჯერეთ ყრმა იყო, არამედ ინებეს და წარავლინეს კაცი პონტოდ მეფისა ბერძენთასა, კომნიანოსისა, რომელი იყო ნათესავად დიდისა კოსტანტინესა, და მოიყვანეს ასული კომნიანოსის მეფისა ტრაპიზონელისა, დიდებითა და საჭურჭლითა დიდითა, და ქმნეს ქორწილი სამეფოსა წესისაებრ. და შემდგომად მცირედისა ჟამისა მუცლად-იღო დედოფალმან და შვა ძე, და უწოდეს სახელად დავით, რომელი უკანასკნელ მეფე იქმნა ქართლს.

R 439a

m 624

T 316b

ამათ ჟამთა კუალად მოვიდა იგივე არღუნ, რომელსა აღერიცხუნეს ყოველნი საბრძანებელნი ყოველთა ყაენთანი, რათა აღთუალოს ქუეყანა და ცნას, ვითარ, რომელი ქუეყანა აოჯრდა, გინა აღშენდა. აღთუალა ახლად და ცნა, რამეთუ უმრავლესნი მოოჯრებულ იყო, უმეტეს ჰერეთი და კახეთი, რამეთუ კამბეჩის ვაკენი მოოჯრებულ იყო გამოსლვასა მას თათართასა, ოდეს გამოვიდა ყაენი დიდი ბერქა. მაშინ ტფილისს ყოფასა

1—2 მონასტერთა... თბოლთა და]—Mm. 4 ბექემან]—Mm. 4 ტასის კართამე M. [6 ვაშლოვანი Mm. 6 ნიგალისკევი m. 7 კარნიფოლა] კარნი Mm. 8 და (ესრეთ)]—T. 10 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 10 აბალას Mm. 10 დიმიტრის] დატრის M. 11 დიმიტრი] დატრი M. 12 ყანი M, ყენი m, ყაინი T. 14 მეფისა M. 15 კომნიანოსისა M, კომნიანოსისა m. 16 კოსტანტინესი m, კოსტანტინესა T. 16 მოიყვანეს] მოიყუა M, მოიყუანა m. 16 ასული] + მისი Mm. 16—17 კომნიანოსის მეფისა ტრაპიზონელისა]—Mm. 17 საჭურჭლეზითა Mm, საჭურველითა T. 19 ჟამისა]—Mm. 22 მოვიდა]—Mm. 24 ყანთანი M, ყენთანი m, ყაინთანი T. 24 ქუეყანანი m. 24—25 ვითარ რომელი] ვითარბი T. 25 აღშენდა გინა აოჯრდა T. 25 აოჯრდა] აოჯრებულა m. 25 აღთუალა] ათუალა Mm. 26 და]—m. 26 ცნა რამეთუ]—Mm. 27 ერეთი Mm. 27 კამბეჩის] კანბეჩანის გო რ გ. 29 ყანი M, ყენი m, ყაინი T.

- M 876 არღუნ ოირადისასა, ეზრაზა ძეყესა | და სთხოვა თამარს რომელი-იგი მხოლოდ ესუა და რქუა, ვითარმედ: „კეთილად მოკსენებულმან მამამან შენმან მომცა ასული მისი, დაჲ შენი, სძლად ჩემდა, და ცოლად შვილისა ჩემისა, გარნა იგი ვერ ესწრა. აწ ვითხოვ, რათა არა უღირს-იჩინო ვედრება ჩემი და მომცე დაჲ შენი შვილისათჳს ჩემისა“. ვითარ ესმა მეფესა, დაუძმძმდა და დიდსა ჰმუნესა შთავარდა, და სულითა ტკივნეულითა ეძიებდა ღონესა, და სძავდა წარმართისა ქორწინებად დაჲ მისი ქრისტესალმსარებელი, გარნა არა იყო ღონე, რამეთუ მამასა მისსა მიეცა. და მისცეს ცოლად შვილსა არღუნისსა და აღასრულეს წესი ქორწილისა. და წარვიდა არღუნ ურდოსა, ხოლო შვილი მისი დაუტევა მეფისა თანა.
- მათ ქამთა კუალად მიუღვა დედოფალი და შვა ყრმა, და უწოდეს სახელი ვახტანგ.
- და კუალად ამათ ქამთა დამშვნა ქუეყანა ლიხთიმერი. და მოიწყო მეფემან დავით, რომელი იყო | კაცი პირველ კეთილი და გონიერი, უხუ, მდაბალი და პურად უმჯობეს უწინარესთა მეფეთა, და იყო მრავალსა მსჯდობასა შინა.
- ხოლო რაჳის ერისთავი კახაბერი იყო ქართლს და აქუნდა ქუეყანა ატენისა, და არა პატივი ეპყრა არცა ყ|ენისა და არცა დიმიტრი მეფისაგან ორგულობისათჳს მეფეთასა. ამისთვის შეიწრებული ვეგდრა | მეფესა, რათა შეიწყალოს და უბოძოს მამული მისი. ხოლო ტკბილმან და მოწყალემან მეფემან შეიწყალა და შეუნდო ფიცითა მტკიცითა, | რათა არა აბრალოს პირველი შეცოდება და ეგოს ერთგულებასა ზედა მისსა, და მიუბოძა მამული მისი ყოველი. და კუალად ეგო მამულსა მისსა, რაჳას. ხოლო ვითარ დაყო მცირედი ქამი, იწყო მათვე
- R 439b იმერი. და მოიწყო მეფემან დავით, რომელი იყო | კაცი პირველ კეთილი და გონიერი, უხუ, მდაბალი და პურად უმჯობეს უწინარესთა მეფეთა, და იყო მრავალსა მსჯდობასა შინა.
- T 317a m 625 ხოლო რაჳის ერისთავი კახაბერი იყო ქართლს და აქუნდა ქუეყანა ატენისა, და არა პატივი ეპყრა არცა ყ|ენისა და არცა დიმიტრი მეფისაგან ორგულობისათჳს მეფეთასა. ამისთვის შეიწრებული ვეგდრა | მეფესა, რათა შეიწყალოს და უბოძოს მამული მისი. ხოლო ტკბილმან და მოწყალემან მეფემან შეიწყალა და შეუნდო ფიცითა მტკიცითა, | რათა არა აბრალოს პირველი შეცოდება და ეგოს ერთგულებასა ზედა მისსა, და მიუბოძა მამული მისი ყოველი. და კუალად ეგო მამულსა მისსა, რაჳას. ხოლო ვითარ დაყო მცირედი ქამი, იწყო მათვე
- M 877

1 ოირადისასა] არღუნისასა MTmR. 1 თამარ] + დაჲ მისი T. 3 მოკსენებულმან] + მეფემან T. 3 მომცა] მოსცა m. 4 დაჲ] და Mm. 6 დაჲ] დაჲ Mm. 8 ჩავარდა Mm. 9 და] რამეთუ T. 9 დაჲ] დაჲ Mm. 11 შვილისა m. 13 დაუტევა] დაგდო m. 14 მეფისა თანა] წინაშე მეფისა T. 15 მათ] მას m. 16 უწოდეს სახელს] უწოდა Mm. 19 კეთილ M. 20 უწინარესთა მეფეთა T, უწინარეს მეფეთასა Mm. 20 მრავალთა M. 21 შინა]—Mm. 24 ყანისა M, ყენისა m, ყინისა T. 24 დატრი M. 27 და]—m. 27 შეიწყალა და]—m. 27—28 ფიცითა მტკიცითა Mm, ფიცთა მტკიცეთა გრ T. 28 პირველ m.

მამურ-პაპურთა კუალთა სლვად, და ვითარ ღორი ის-
წრაფდა მწვრეთა მიმართ, და ვითარ იქედნე გესლისა
დათხევად. გუარისაგან მოაქუნდა ორგულობა. დამვი-
წყებელმან ფიცთა საშინელთამან იწყო ღალატად მე-
ფეთა და წარავლინა კაცი და წიგნი აღინაყს თანა ათა-
სისთავსა, რომელი იდგის მათთა ჯავახეთისათა და კო-
ლისათა, რათა პირველისაებრ დაესხას მეფესა, და ადვი-
ლად კელთ-უგდოს მეფე. გარნა უქმ-ყო ღმერთმან ზრა-
ხვა მისი, ვითარ აქიტობელისა დავითის მიმართ, და
საცნაურ იქმნა წიგნი. ამისთჳს მიეგო მისაგებელი ბო-
როტი, და სიცრუე მისი თხემსა მისსა ზედა დაუჭდა.
შეიპყრა მეფემან და პირველ თუალი დასწუა, და მერმე
ერთი კელი | და ერთი ფერჯი მოჰკუეთა, და ორნი
შვილნი მისნი მისცნა ექსორიობად, კოსტანტინეპოლს
წარგზავნა, რამეთუ დედოფალი, ცოლი მისი, ასული
იყო დიდისა პალიალოლოს მეფისა. ხოლო კახაბერი,
მცირე ცხოვრებული, განვიდა ცხოვრებისგან და მო-
კუდა. და მოისპო ყოველი ნათესავი მისი, ბალუშთა
კახაბერის ძეთა, არა დაშთა და აღიჯოცა ნათესავი მისი
და საჯსენებელი მათი.

ამასვე ჟამსა ინება ყაენმან ამკედრება ქუეყანასა
ზედა გილანისასა, რამეთუ იგი დაშთომილ იყო კელთ-
უგდებელად | და არა მორჩილებდეს და არცა ხარაჯასა
მოსცემდეს. წარავლინა სპა თათართა და ქართველთა,
და მეფე არა წარგზავნა. და აჩინა სპათა უხუცესად
სირმონ-ბადური, და წარვიდეს, და შევიდეს გილანსა.
და შეკრბეს გილანელნი და წინადაუდგეს სიმაგრეთა
შინა. ხოლო ქუეყანა მათი განმაგრებულ იყო ერთ-
კერძო კლდითა და ტყითა, და გზანი იწრონი, და ერთ-
კერძო ზღვთა. ამათ სიმაგრეთა შინა წინაგანეწყვენს და

R 440a

T 317b
M 878

1 მამურ-პაპურთა] — Mm. 1—2 ~ ისწრაფდეს ღორი Mm. ისწრაფდა ღორი T.
2 მიმართ] + და სკორეთა მიმართ T. 2 გესლისა] გესსა m. 5 და] — T. 5 აღინაყს]
აღიყას Mm, იაღიყას T. 5—6 ათასისთავთა Mm. 6 იდგის Mm, დადგის T.
6 მათთა] თავსა Mm. 7 პირველისავეებრ Mm. 8 ღმერთმან] + საყვრელეზობამან T.
12 თუალნი დასწუნა T. 13 ფეჯი M. 14 კოსტანტინეპოლს Mm, კოსტანტინეპოლედ
T. 15—16 რამეთუ... მეფისა] — T. 16 პალიალოსი Mm. 17 ცხოვრებისგან] — Mm.
18 ბალუშთა Mm. 18—19 ბალუშთა... დაშთა] — T. 21 ამასვე] ამას T. 21 ყანმან
M, ყანმან T. 23 მოჩილებდეს Mm. 23 და არცა] და არცა M. 23 ხარაჯასა] ხარჯსა
M, ხარჯსა m. 24 სპა] სპათა თანა Mm. 27 სიმაგრეთა M, სიმაგრეთა m. 28—29
ერთკერძო] არს კერძო Mm. 29—30 და ერთკერძო] დერთ კერძო Mm.

- ქმნა ბრძოლა ძლიერი. გილანელთა დაასხეს ისარნი,
 ვითარცა წვმა. გარდაცდა სირმონ ცხენისაგან და დაჯდა,
 და ზურგი შეაქცია მბრძოლთა მისთა, და ყოველნი
 სპანი მისნი დაქუეითდეს. და ვითარ შემციოდეს ისარნი,
 ახლტა სირმონ და მიეტევა ვითარცა ვეფხი და მის თანა
 ქართველნიცა მიეტევენეს მკნედ, და აოტნეს გილანელნი,
 და ორნი თითნი მარჯუენისა კელისანი დასჭრნეს სირ-
 მონს, და დარჩეს სპანი თათართანი და ქართველთანი
 უვნებელად. და ვითარ იხილნეს სიმაგრენი ქუეყანისანი,
 რომელ უბრძოლველ იყო და არა ეგო დაპყრობად, წარ-
 ვიდეს ყაენს აბალას წინაშე⁹. 5
- R 440b | ესრეთ დამშვდნა ქუეყანა და ყოვლით კერძო იწყო
 მშვდობა. მოხდნა ღმერთმან წყალობით მოსავთა მის-
 თა, და იყო უხუება პურისა და ღვინისა. და მეფე დიმიტ-
 რი განაგებდა სამქეფოთა საქმეთა. ვითარ მოიცალეს
 მცირედ ჭირთაგან, და განისუენებდეს, მიდრკეს გზისა-
 გან საღმრთოსა, იწყეს განდგომად, რამეთუ მეფემან
 მოიყვანნა სამნი ცოლნი, | ეგრეთვე სადუნმან მოიყვანა
 სამი ცოლი. და მთავართა იწყეს კელის შეხებად საყ-
 დართა და მონასტერთა, და იწყეს მიტაცებად სოფელთა
 და აგარაკთა, უმეტეს მესხთა საყდარსა ზედა დიდებულ-
 სა აწყურისასა. დაღათუ ამით უწესობათა დიდად
 ამხილებდა ნიკოლოზ კათალიკოზი და ნიკოლოზ მაწყუ-
 ერელი, ჭუანშერის ძე, და არავინ ყურად-იღებდა სი-
 ტყუასა მათსა. 20
- M 879 და კუალად სხუანიცა აღმოსცენდებოდეს ბოროტნი,
 რამეთუ იწყეს ურთიერთას მძლავრებად და მიხუეკად,
 და არავინ იპოვებოდა სამართლისყოფელი, რამეთუ
 იყო მღდელმთავარი და მღდელი ლალ, ამპარტაევან, ან-
 გარ, ბოროტისყოფელ, უწესო. ვითარ განვაპრავლოთ
 სიტყუა, რამეთუ იყვნენ ყოვლით კერძო ბოროტ. 25
- T 318a

1 გილანელთა] გინალენთა M, გილნელთა m. 1 დასხეს M. 2 ცხენისაგ M. 3 ბრძოლთა M, ბრძოლათა m. 4 მისნი De]-MTm. 4 დაქვეითდენ M, დაქვეითდენ m. 4 ვითარ] ვერ M, ვერ m. 4 შემციოდით ისარი T. 5 მის თანა] ვითარცა Mm. 8 დარჩნეს m. 8 ქართველთანი] ქართველნი M. 11 ყანს M, ყანს T. 11 აბალას Mm. 14-15 დამიტრი] დატრი M. 15 სამეფოსა საქმესა m. 16 და მიდრკეს Mm. 17 სამლოთსა Mm. 19 კელი M. 21 აგარაკებთა Mm. 22 აწყურისასა Mm. 23-24 მაწყვერალა m. 24 ჭუნშერის ძე Mm. 24 და]-T. 29 ამპარტაევანი Mm. 30 უწესიერო Mm. 31 რამეთუ იყვნენ]-Mm.

მაშინ მოიწია სამართალი სასჯელი ცოდვითა ჩუენ-
თათჳს, რამეთუ ზემოცნენებული იგივე არღუნ წარმო-
ემართა სამცხეს ხილვად სარგის ჯაყელისა, რამეთუ და-
ბერებულ იყო, სენთაგან სიბერისათა დაჯსნილ იყო ყოვე-
ლითა ასოთა. | შემოვლო სომხითი, ტფილისი და ქართ-
ლი მკედრითა ორითა ბევრითა და დიდად ავნებდა ქუე-
ყანასა, დაღათუ არა ბოროტისყოფელი, არამედ საზ-
რდელისა ძლით დიდად დასჭირდა | ქუეყანასა. და
უგრძნულად მივიდა სამცხეს და დადგა აწყურეს. და |
ცნა სარგის მოსლვა არღუნისი, და მოვიდა მის წინაშე
იგი და ძე მისი, ბექა. განკვრდა ორთავე მოსლვასა, და
სარგის წარიტანა ურდოს და ბექა დაუტევა სამცხეს.
რამეთუ იყო მეხუთე კვრიაკე წმიდათა მარხვათა. და
რა წარმოვიდქეს სამცხით, მოვიდეს სომხითს.
და მოიწია ვნებისა კვრიაკე და დიდსა ოთხშაბათსა
შეიძრა მძაფრად ქუეყანა საძხილებელად უსჯულოებათა
ჩუენთათჳს. და კუალად ხუთშაბათსა მცირედ შეიძრა
და არავინ გულისკმა-ყო, რათამცა წყალობად აღეძრა
ღმერთი შემნდობელი. და ვითარ მოიწია პარასკევი ვნე-
ბისა უფლისა, კუალადცა შეიძრა ქუეყანა, დაყუდდა
და არღარა იქმნა. და ვითარ მოიწია შაბათი, და იქმნა
სამ ჟამად ღღე და ხვალისა ღღე ჯერ-იყო სიხარული
აღდგომისათჳს უფლისა და ყოველნი მოელოდეს სიხა-
რულსა, ესოდენ რისხვით მოხედნა ღმერთმან ქუეყანასა
სიმრავლისათჳს უსამართლოებათა ჩუენთასა, რამეთუ
საფუძველითურთ შეიძრა ქუეყანა და შერჩუნდა, რო-
მელ დაიჭცეს საყდარნი და მონასტერნი, ეკლესიანი და
ციხენი, სახლნი, ნაშენებნი მოოჯრდეს, მთანი და ბორ-
ცუნი დაიზოლეს, კლდენი სახედ მტუერისა დაიგალნეს.
და მიწა განიბო და შავი წყალი, მსგავსი კუპრისა, აღმო-
იჭრა, ხენი მალაღნი დაეცნიან და ირყეოდინ ძრვასა
ქუეყანისასა, რომლისათჳს საყდარი აწყურისა დაიჭცა.

1 სამართლის m. 4 იყო | და T. 4—5 ყოვლითა ასოთა Mm, ყოვლითა სიბერითა და ასოთა მოღებითა მიწყუდელუ იყო T. 6—7 ქუეყანათა T. 7 დაღათუ M, დაღათუ m. 8 ძლით ძალით MTm. 8 ქუეყანა MTmR, ქუეყანასა Dc. 9 უგრძნულად M, უგრძნულად Tm. 13 წმინდა m. 14 მოვიდეს m, მოვიდა M, მოიწივნეს T. 18 აღეღეძრა Mm, აღეძრა T. 19 ღმერთი | მოწყალე და T. 22 ღღე—Mm. 25 სიმრავლისათჳს—Mm. 25 უსამართლოებასა Mm. 26 საფუძველითურთ T, საფარველითურთ Mm. 30 მსგავსი T, მხგავსად M, მსგავსად m. 31 მალაღნი—Mm. 31 დაეცნეს Mm.

რამეთუ ყოვლად წმიდა აწყუერისა ღმრთისმშობელი,
 ლიტანიობით შესუენებული, საშუალ საყდრისა ესუნა.
 გუძბადი ჩამოიჭრა და, ვითარ ქუდი კაცისა, ესრეთ
 თავსა დაერქუა, და დარჩა უვნებელად ძლიერებითავე
 მისითა. ესე რისხვა საშინელი სამცხესა ოდენ მოიწია, 5
 ვიდრე თვსა ერთისა ეამთამდე, გარნა სხუაგან არასადა
 ევნო. მცხეთის საყდარიცა დაიქცა, სამცხეს ურიცხვ |
 T 319a სული მოსწყდა, და ყოვლად საყდარი, ეკლესია და ცი-
 ხე არსად დარჩა დაუქცევარი, იქმნა გლოვა და ტირილი
 უზომო¹⁰. 10

ხოლო ზემოცხენებული იგი არღუნ-აღა იყო ყაენს
 წინაშე, და შეედვა სენი, რომლისა მიერ მოკუდა. და
 ვითარ ცნა შვილმან არღუნისმან, წარმოვიდა სახლად
 დიდად მეფისა და ცოლი მისი დაუტევა ტფილისს. ხო-
 ლო იქმია დამან მეფისამან, თამარ, სივლტოლა მთიუ- 15
 ლეთს, რამეთუ სძაგდა ვითარ უსჯულო და წარმართი.
 მაშინ საღუნმან ცნა, ვითარ არღარა ნებავეს დასა მე-
 ფისასა ქმარი, შვილი არღუნისი, დაევეჭრა, რათა მოჰ-
 ყიდოს დაჲ მეფისა, და ევედრა ყაენს აბაღას. ხოლო
 იგი ერჩდა და მოჰყიდა¹¹. და მეფემან მისცა დაჲ თვისი 20
 R 442a საღუნსა. ესე უწესო ქმნა, რამეთუ | სამნი ცოლნი მოი-
 ყვანნა საღუნ თვსად. ამისთვის განწყრა კათალიკოზი ნი-
 M 882 კოლოზ. კაცი მოხუცებული და მართლმკუთელი, |
 m 628 გარნა მძღაერებისაგან საღუნისა ვერ უძლო განყენე-
 ბად. არამედ ფრად შეაჩუენებდა. 25

მათ ეამთა შინა საქმისა რასათვსმე განუდგეს თათარ-
 თა სარგის და ძე მისი, ბექა, რამეთუ სარგის დაბერე-
 ბულ იყო სენითა ფერჯის ტკივილისათა. და ბუღა ნოი-
 ნის მიერ, თულად წოდებულისა, ძმა არუხა წარმოი-
 გზავნა მოოკრებად სამცხისა. და მოვიდა არუხაცა სპი- 30
 თა ოცი ათასითა. ხოლო ბექამან მიჰრიდნა მათთა, რო-
 მელ არიან შორის გურიასა და აჭარასა. და მესხნი შე-
 ვიდეს ციხეთა, ქუაბთა და ტყეთა. და მოვლო ლაშქარ-

5 საშინელი] ზეგარდამო T. 9 დაუქცევადი m. 11 ყანს Mm, ყაენს T. 13
 სახლად] სახელად Mm. 15 დამან მეფისამან თამარ T]—Mm. 18 ქმარი]+და-
 Mm. 18 და ევაჭრა Mm. 19 დაედრა Mm. 19 ყანს M, ყენს m, ყაენს T. 19
 აშაღას Mm. 20 დაჲ] დაა Mm. 21 ქნა M. 21 რამეთუ] რომელ T. 23 მართლმკუთე-
 თელი T, მართლმადიდებელი Mm. 24 საღუნისა M. 29 არუხა T, არხუნ Mm. 29—
 30 წარმოიგზავნა ყ ა უ ხ ჩ., წარმოგზავნა MTrR. 30 არხუნცა Mm, არუხა T.

- T 319b მან სამცხე | და ვერარა ანო. დაყვეს ოცი დღე და წარ-
 ვიდეს და დარჩა ქუეყანა მშვდობით.
- და ვითარ გარდაცდა წელიწადი, ინება ყაენმან აბალა
 წარსლვა ეგვპტეს, ანუ დაიპყრას და ანუ მოხარკე-ყოს. 5
 მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა და მეფესა დიმიტრის
 და სპათა მისთა წარსლვად და ბრძოლად ეგვპტისა სულ-
 ტნისა, რამეთუ მაშინ ფუნდუყადარ მიცვალებულ იყო
 და სხუა დაეყენა, რომელსა ეწოდა ნასირ მელიქ. და
 მოუწოდა ძმასა თვსსა უმრწამესსა და აჩინა მკედართ-
 მთავრად, და კელთ-უგდო ყოველი სპა მისი, და უბრძა- 10
 ნა ბრძოლა სულტნისა. მაშინ მანგუ-|დემურ მოუწოდა
 მთავარსა სამცხისასა, ბექასა, რათა წარპყვეს თანა, ხო-
 ლო | მან რქუა: „მტერთა ჩემთა სიტყვთა განწყრა ჩემ-
 თვს ძმა შენი, ყაენი აბალა, და არუხა წარმოავლინა და 15
 მოაოგრა ქუეყანა ჩემი. ხოლო მე მოგრიდენ არას შე-
 ცოდებისათვს. და აწ მეშინის ყაენისაგან, და თუ შენ
 ფიცითა მიმინდობ, არა მამბრალოს და ქუეყანა ჩემი და
 მავული მშვდობით დაიცვას. მოვალ წინაშე შენსა ლამ-
 ქრითა“.
- ვითარცა ესმა მანგუ-დემურს, განიხარა და ოქროსა 20
 წყლისა შესმითა შეპფიცა და ყოველი სიმტკიცე აღუთ-
 ქუა, და მოსცა ბეჭედი, რომელი ეცუა თითსა მისსა, რა-
 მეთუ ესე იყო მტკიცე საფიცარი. და აუწყეს მოციქულ-
 თა ყოველი ბექასა. მყის მოუწოდა ყოველთა მესხთა და
 წარემართა მანგუ-დემურს თანა, და მივიდა მის წინაშე. 25
 განიხარა ფრიად და პატივნი და ნიჭნი დიდნი უყვნა, და
 უჩუენა ყაენი აბალა, რომელმან ფრიად პატივ-|სცა და
 შეიყუარა სიკეთისა მისისათვს.
- და ესრეთ წარვიდეს მისრეთს, და ვლეს მრავალი
 დღე და მიიწიენეს ერთსა ქალაქსა, რომელსა ერქუა 30
 დარბუზაკი². გამოვიდეს მოქალაქენი კარით და იქმნა
 ოპი, სადა-იგი ბექამან და მისთა მყოლთა მესხთა ძლიე-

1 ვერარა R, ვერა Mm, ვერლარა T. 3 წელიწადი|ერთი m,+და M. 3
 ყანმან M, ყენმან m, ყაინმა T. 3 აბალა Mm. 4 დაიპყრას|დაიპყრობ m. 5
 დიმიტრის|დატრს M. 5 დემეტრის და|ყოველთა T. 8 რომელსა|—Mm. 8 ეწო-
 დებოდა T. 14 ყანი M, ყენი m, ყაინი T. 14 აბალა Mm. 16 ყანსვან M, ყენისა-
 ვან m, ყაინისვან T. 16 თუ|—Mm. 24 მყის M. 26 განიხარა M. 27 ყანი M,
 ყენი m, ყაინი T. 27 აბალა Mm. 27 რომელმან დრიად პატივ სცა T|—Mm. 28
 მისისათვს|მისთვს m. 29 მისრეს M. 30 მიიწიენს M. 31 ~კარით მოქალაქენი m.
 31 კარით|კართა Mm. 32 ოპი|ძლიერი m.

	რად იღუაწეს, უფროს სხუათა. თათართა და ქართველთა შიგან ქალაქსა შესთხინეს, და მესხნი უპირატეს მიეტევნეს. და დასცხრა ღუაწლი ბრძოლისა, მაშინ პატივი დიდი უყო ბექასა შესამოსელთა და ცხენთა საკვრველთა მინიჭებითა, ეგრეთვე დიდებულთა და აზნაურთა ბექასათა.	
m 629 R 443a M 884	აიყარნეს. მიერ და წარვიდეს ეგვბტის კერძო და მივიდეს ქალაქთა. რომელთა ეწოდების ამასი და ამო ¹⁸ , დაიბანაკეს მახლობელად ქალაქთა. და ეცნა სულტანსა ნასირ მელიქს მოსლვა თათართა, წარმოსრულ იყო ყოვლითა ძალითა მისითა, და მოვიდა იგიცა. და ვითარ იხილა მანგუ-დემურ სულტანი და სპა მისი, ამკედრდა და წინაგანეწყო. ხოლო მეფე დიმიტრი, დაღათუ ჯერეთ არა სრულ იყო დღითა ბრძოლათათვის, ევედრა მანგუ-დემურს, რათა წინამბრძოლად განაჩინოს იგი და სპა მისი, რომლისათვისცა ისმინა. და იქმნა ბრძოლა სასტიკი და ძლიერი, ოდესმე ყოფილთა გარდასრულთა ბრძოლათა უდიდესი. ხოლო ვინათგან უწყოდა სულტანმან წყობათა შინა მკნედ წინადაუდგრომლობა მეფისა და სპათა მისთა, ამისთვის რჩეული მკყდარი ათორმეტი ათასი თანაიყოლია და წინაშე დაიყენა ორთა თანა მთავართა მკნეთა, რათა განძლიერებასა და შენივთებასა ბრძოლისასა უკანასკნელ მიმტევებელთა სძლონ და აოტნენ ქართველნი. განძლიერდა რომი და მოსწყდა ორგნითვე ურიცხვ. მაშინ მსწრაფლ ზედამოეტევნეს მეფესა ყარა-სუნღურ და იაყუბ აფრაშ ¹⁴ ათორმეტი ათასითა რჩეულითა მკედრითა და კუალად იქმნა სასტიკობა ესევეითარი, რომელ ორასი მკედარი წინამბრძოლად განეწესნეს მეფესა და სრულიად მოისრნეს თვნიერ მეფისა და სამთა კაცთასა და ცხენთასა. მოიკლა ყარა-სუნღურისა მიერ შუბითა ჰუნე მეფისა, ხოლო	5 10 15 20 25 30
T 320b		
M 885		
R 443b		

2 შესთხინეს m. 5 დიდებულთა]—m. 7 წარვიდეს T, ივლტოდეს Mm. 7 ეგვბტით Mm. 8 ქალაქსა რომელსა MTmR, ქალაქთა, რომელთა ჩ. ე. კონიექტ. 8 ამასია TR. 12 მანგუ დემურს M. 13 დატრი M. 14 დღითა T, დღითა Mm. 14 ბრძოლათათათვის Mm. 15 წინამბრძოლად m. 17 ოდესვე T. 17—18 ბრძოლათათა m. 21 თანა იყოლია De] თანა იყო Mm (R-ში დაწერილი და გადახაზული). — T. 26 ყარა სუნღურ TR. 26 იაყუბ აფრაშ T, იაყუბ და აფრაბი Mm. 29—30 თვნიერ მეფისა და T]—Mm. 30 კაცთა T. 30 სამთა ცხენთასა T. 30 ცხენთასა] + თვნიერ მეფისა M, თვნიერ მეფისა m. 31 ყარან სონღურისა M, ყარა სონღურისა m, ყარა სუნღურისა T. 30—31 ~ აგრეთვე ჰუნე მეფისა მოიკლა ყარა სუნღურისა მიერ შუბითა TR. 31 ჰუნე] უნე m.

მზილველთა ქართველთა იწყეს ბრძოლა ძლიერად და უმრავლესნი მეგვტელნი მოისრნეს, და მეფეცა ცხენ-
მოკლული ძლიერად იბრძოდა. ვითარ იხილა მეფე სიქ-
დურის ძემან, აბაშმან, მყის აღსუა მეფე ჰუნესა თვისა.
ვითარცა იხილეს ქართველთა ამკედრება მეფისა, მაშინ 5
ყოველნი აღმკედრდეს, და მეოტ იქმნეს ყარა-სუნღურ
და იაყუბ ათორმეტ ათასთა თვისთა თანა. ხოლო ლტოლ-
ვილ იქმნეს აქათ პირველ ნოინნი და თათარნი, და თვთ
მანგუ-დემურ უკმოიქცა ლტოლვით ყოველთა თანა სპა-
თა მისთა. მაშინ უღონოქმნილთა ქართველთა სივლტო- 10
ლა იკმის. განგებითა ზეგარდმოთა მეფე დაცულ იქმნა,
დალადათუ უმრავლესნი ქართველნი მოისრნეს. მოვი-
დეს | მანგუ-დემურ და მეფე წინაშე აბაღასა.

ხოლო ნადირობასა და ლაშქართა ყოფისა ამბეისა
მომლოდებობასა, აბაღა იხილა თათარი ვინმე ლტოლვი- 15
ლი. ხოლო მან, კითხულმან, ყოველივე ლექსთა მიერ
შეწყობითა წარმოუთხრა ენითა მათითა თეთეულისა |
მთავრისა ვედრება. აღინაყისთვს თქუა: „ვითარცა მალ-
ლით მომავალი შავარდენი მოუკდა“. მანგუ-დემურ ვერძ-
სა მიამსგავსა, სირმონის შვილი ებაგან — მხტომელსა 20
ვეფხსა და იას-ბულა — მოზურს, ბულა| — კამბეჩსა,
და თიგნა — დედალსა თხასა. ხოლო ქართველთა მეფე-
სათვს ესრეთ თქუა ენითა მათითა: „თენგარი მეთუ ქა-
ურქურბა, ბულარ მეთუ ბუილდაჯი“. ესე იგი არს: „ვი-
თა ღმერთი გრგვენიდეს, ვითა აქლემი ბულრობდეს“. 25
ქართველნი ვითარ მოვიდეს ყაენს წინაშე, მეფესა
პატივ-სცა და წარმოაკლინა სახიდ თვისად. და კუალად
ეგულეზოდა აბაღას წარსლვად და შურისგებად სულ-
ტანსა ზედა. მოკულა ძმა მისი, მანგუ-დემურ, და მცი-
რედისა შემდგომად მოკულა სადუნნი, ათაბაგი, და მიუ- 30

T 321a

M 886

m 630

R 444a

3 იბრძოდა] +ხოლო T. 10 სიქდურის ძემან ჩე. კონიექტ., სიქანალიძემ
M, სიქანალის ძემან TmR, სიქანდურის ძემან გორგ. 4 თვისსა M. 5 ქარ-
თველთა ამკედრება მეფისა Mm, ~მევე ამკედრებული ქართველთა TR. 6 ყარა სუნღურ
Mm, ყარა სუნღულ T. 7 აყუბათ M, აყუბათ m. 8 აქათალ Mm. 8 აქათ] +
პირველ T. 11 იკუმის TR. 11 დაცულ TmR. 13 აშაღასა Mm. 14 ყოფისა Mm.
14 ანბისა m. 15 მომლოდებობასა Mm, მომლოდებობისა TR. 15 აშაღა Mm. 18 აღი-
ყანისათვს TmR. 20 მიემგზავსა M, მიემგზავსა m. 21 იასი ბულა Mm. 22 და... თხა-
სა]—TR. 8 თიგნა გორგ., თაგენი Mm. 23 თენგარი MmTR, თენგარი Dc. 24
ბულარ] ბულარ m. 24 ბუილდაჯი TR. 24 არს]+ვითარმედ T. 26 ყანს M, ყანს T.
28 აშაღას Mm.

ბოძა მეფემან მამული ძესა მისსა, ხუტლუბულას, და სპასპეტობისა პატივსა აღიყვასა.

ხოლო შემდგომად მცირედისა მოკულდა აბალაცა, და დასუეს ნოინთა ყაენად ძმა აბალასი, აჰმადა, არარა ნეტთა საკვლმწიფოთა მქონებელი. მაშინ წარვიდა მეფე ურდოსა აჰმადას წინაშე, ხოლო მან პატივ-სცა და შეიწყნარა. მაშინ მუნ ყოფასა მეფისასა მისცა ასული თვისი, რუსუდან. შვილსა დიდისა ბუღასა, რომლისათვის დიდად განრისხებული ნიკოლოზ კათალიკოზი ფრიად აბრალეზდა და ღმრთისა სასჯელთა თუალ-უხუაობასა აქადებდა. რამეთუ მუნ ყოფასა დიმიტრისასა ქმნა ბოროტი აჰმადა ყაენმან, და მომყვანებელმან ძმისა მისისა ყონღარდასმან საბერძნეთით, მოაკუდინა. ორნი ძმანი აბულეთის ძენი, საღუნისგან ლტოლვილნი, ყონღარდას თანა მოაკუდინეს; ხუტლუბულა, ძემან საღუნისმან, მოაკუდინა.

M 887
T 321b

R 444b

აქამომდე | მეფე დიმიტრი, კეთილად მმართველი, სკიპტრათა სამეფოთა შემკობილი, და მოწყალეებისა და მოსამართლობისა, მონაზონთა და ეკლესიათა, ყოველთა წესთა საღმრთოთა და კაცობრივთა კეთილად ზედამიწევნით მმართველი, სისრულისაგან მცირედ მიდრკა და აღერია წარმართთა და ისწავნა საქმენი მათნი. უძღვებებისა და სიძვისა, გულისსიტყვისა უკანა შედგომილმან მოიყვანნა სამნი ცოლნი, ერთი ბექას ასული, და სხუა, რომელი დედათა შეაცთუნეს სოლომონისებრ, და ურიცხუთა კეთილთა მიერ აღვსებული, მცირედ სიბოროტედ მიდრკა. რომლისათვისცა ნიკოლოზ კათალიკოზი განრისხებული უთქმიდავე და ამხილებდა მრავლად, და ვერ არწმუნა. დაუტევა კათალიკოზობა და კელითა თვისითა აკურთხა ჯუარისმტვრთველი მეფისა აბრაჰამ | კათალიკოზად. და წარვიდა მამულად თვისად ძოხუცებულნი, და მუნ

m 631

1 მამული ძესა მისსა, ხუტლუბულას]—ძესა მისსა ხუტლუბულას მეფემან მამული თვისი T. 2 პატივსა] პატივსცა პატივსცა m. 3 მცირედისა] + ძმისა T. 3 აშალაცა Mm. 4 ყანთა M, —m, ყინად T. 4 აშალასი Mm. 4 აჰმადა TR, ჰამადა M, ჰამად m. 6 ჰამადას M, ჰამადს m. 8 რუსუდან ისა M, რუსუდანის TmR. 9—10 აბრალოზდა Mm. 10 თუალ-უხუაობასა ჩ ვ. კონიექტ., თვალ უხობასა M. 10—11 იქადებდა Mm. 11 დიმიტრისასა] დაძრისასა M, ტაძრისასა m. 12 იმადა M, იმად m. 12 ყანმან M, ყენმან m, ყანმან T. 14 ლტოლვილნი] + და MTm. 15 მოაკუდინეს]—T. 17 დიმიტრი] დატრი M. 19 მოსამართლობისა]—Mm. 19 მონაზონებისა Mm. 24 ~ ცოლნი სამნი T. 24 და]—Mm. 28 არწმუნა] დაარწმუნა T. 29 თვისითა M. 30 აბრაჰ Mm.

- M 888 იყოფოდა მრავლითა მოღუაწებითა, მარ|ხვითა, მღვდა-
 რებითა და გლახაკთმოწყალებითა, და სავსე სათნოება-
 თა ტკრთითა მიიცვალა უფლისა მიმართ.
- T 322a მათ უამთა მოიწია მთაწმიდით ბასილი მონაზონი,
 ბიძა ვეფემიოს კათალიკოზისა, საღმრთოთა წესითა აღ- 5
 სავსე და წინასწარცნობისა მადლითა განბრწყინებუ-
 ლი. მოიწია წინაშე დიმიტრი მეფისა, გამოცხადებითა
 ყოვლად წმიდისა ღმრთისმშობელისათა, ვითარცა მო-
 ციქული ძლიერად ამხილებდა და წინააღუდგებოდა 10
 მეფესა უწესოსა მის|თვის ქორწინებისა, და ასწავებდა
 სიწმიდესა, და მოაკენებდა ტაძარ ღმრთისა ყოფასა
 ჩუენსა, და სხეულთა განუხრწნელობისათა, ხოლო ტაძ-
 რისა ღმრთისა განუხრწნელისა სიძვათა შინა სასუფევე-
 ლისა ღმრთისა დამკვდრებასა და უპოვართა მათ უსას-
 ყიდლო მარგალიტთა მოპოებასა, ლოცვასა, მარხვასა, 15
 გლახაკთ მოწყალებასა და ღმობიერებასა და უხუე-
 ბასა, მდინარეთა თანა მწკრიანთა და უყიანთა ლიამბალ-
 თა არა თანაშერთვად. ამას ესევეითართა სწავლათა
 ეტყოდა: „უკეთუ დაუტევნე უწესონი ქორწინებანი, მე
 თავს-მდებ გექმნე, რათა კეთილად წარგემართოს მეფობა 20
 შენი“. და მთავართაცა ამხილებდა უწესოებასა, და უმ-
 რავლესთა დაფარულნი გულისა სიტყუანი მიუთხრნის.
 ესევეითართა სათნოებითა განბრწყინებულ იყო სანა-
 ტრელი იგი მონაზონი. და ვითარ ვერა არწმუნა მეფესა
 და შეუტაცხ-ყო სიტყუა მისი, კუალად წარმოუდგა მე- 25
 ფესა და მთავართა მისთა: „უკეთუ მე ჩემებით რასმე |
 ვიტყვ, ვითარცა ცრუწინასწარმეტყუელი. შემაცთუნე-
 ბელი კაცისა ღმრთისა, რომელი მიივლინა რობოამისსა,
 ძისა ნაბოტიანისსა, და არა ყოვლად წმიდისა ღმრთის-

M 889

1 იყოფებოდა m. 2—3 სათნოებითა T. 3 ტვირთვით m. 3 მიიცვალა უფლისა მი-
 მართ Mm, უფლისა მიერ მიიცვალა TR. 4 მთაწმიდით—MTmR (მოაწია მთაწმინდის
 მოლოზანმან გორგ.). 7 დიმიტრი| დატრი M. 7 გამოცხადებისა Mm. 12 გან-
 ხრწნელობისათა Mm. 12 ხოლო Dc]—MTmR. 12—13 ტაძარსა Mm. 13 განხრწნელისა
 Mm. 13 სიძვასა m. 14 დამკვდრებათა Mm. 14—15 და უპოვართა... მოპოებასა
 Dc, კეთილთა მათ მარგალიტთა Mm, კეთილთა მათ დამკვდრებასა TR. 15 მარხვასა|+
 ცრემლთა T. 17 უყიანთა ლიამბალთა T, ულყიანთა ლემპართა M, ულყიანთა ლამპარ-
 თა m. 18 არა თანაშერთვით T, არა შერთვა Mm. 19 დაუტევნეს MT, დაუტევნოს
 m. 20 გექმნა T. 22 სიტყუანი Dc]—MTm. 22 მიუთხრეს Mm. 23 განსუენებულ T.
 24 ვერ MT. 28 მიივლინა Mm. 28 რობოამისსა m. 29 ძესა Mm. 29 ნაბოტიანისა M,
 ნაბოტიანისსა m.

მშობელისა მიერ წარმოვლინებულ ვარ, ვითარ ცხოველად
 სჯულისა გარდამავალი შემრაცხეთ. და უკეთუ ყოველად
 წმიდისა ღმრთისმშობელისა მიერ მოვლინებულ ვარ
 სწავლად შენდა, არა ცუდ იქმნენ პირველნი საქმენი
 შენნი, ლოცვა და ცრემლნი შენნი. და უკეთუ არა განე- 5
 ყენო უწესოთა | ქორწილშეყოფათა, | და შეურაცხ-ყენე
 სიტყუანი ჩემნი, ბოროტად და უპატიოდ მოიკლა მძლავ-
 რთა მიერ, და ოკერ იქმნე სამეფოსაგან შენისა, და
 შვილნი შენნი მიმოდებინენ, და სხუამან დაიპყრას
 მეფობა შენი, და იავარ-ყონ სიმდიდრე შენი. აჰა, ესერა, 10
 შენ და მთავართა გეტყვ, და ვესავ ყოველად წმიდასა
 ღმრთისმშობელსა, რომელ სრულ იქმნეს და აღესრუ-
 ლოს სიტყუა ჩემი, უკეთუ ეგო უწესობასა მავას. მე
 აჰა, ესერა, წარვალ“. ხოლო მეფემან განკვრეებულმან
 არა მიუგო სიტყუა, რამეთუ იყო წმიდათა კაცთა პატი- 15
 ვისმცემელი.

T 322b
R 445b

m 632

ხოლო ამათვე ქამთა ბრწყინვიდა პიმენ სალოსი. |
 რომელი გარეჯით წარმოვიდა და დაემკვდრა ბელაქან-
 სა, ქუაბსა რასმე, რომელმან ნათესავი ლეკთა წარმარ-
 თობისაგან მოაქციენა, რომელნი ჰგიან სარწმუნოებასა 20
 ქრისტესა. ამას თანა ბრწყინვიდა დიდიცა იგი მოლუაწე
 ანტონი ნაოკრებელის ძე, ნათესავით მესხი.

M 890

ხოლო ჩუენ ზემოვსენებულისა აჰმადის მიმართ აღ-
 ვიდეთ. ვინათგან მოაკუდინა აჰმადა ძმა თჳსი, ყონლარ-
 და, | იხილეს უწესობა აჰმადასი ნოინთა ხუარასანს 25
 მდგომთა, განდგეს და დასუეს ყაენად ძე აბალა ყაენისა,
 სახელით არღუნ. ვითარ ცნა ესე აჰმადა ყაენმან, შეკრი-
 ბა სპა მისი, და მოუწოდა მეფესა და სპასა მისსა, რათა
 წარჰყვეს ხუარასანს ბრძოლად არღუნ ყაენისა. და წარ-
 ვიდა მეფე და თანაწარიტანა ყოველი ძალი მისი, და 30
 მანდატურთუხუცესი. დიდისა შანშეს ძე, | ივანე, და სა-
 ლუნის | ძე, ხუტლუბუღა ამირსპასალარი. და წარემარ-

R 446a
T 323a

1—3 წარმოვლინებულ... მიერ]—Mm. 4 იქმნეს Mm. 5 და უკეთუ]—Mm.
 5—6 განეყენო] განაყენენ Mm. 6 ქორწილთა შეყოფათა m. 6 შეურაცხ-ყენე ჩე-
 კონიექტი, შეურაცხყენ MTm. 8 იქმენ m. 9 მიმოდებინენ Mm. 12 იქმნას
 Mm. 13 ეგოს m. 17 ხოლო]—Mm. 18 გარეჯით TR. 19 რასმენ Mm. 20 სარწმუნ-
 ნობასა]+ ზედა T. 24—25 ყონლადარ Mm, ყუნლადარ T. 25 ხუარასანს Mm, ხუარასანს
 T. 26 ყაენად M, ყაინად T. 26—27 ძე აბალა... ყენმან]—Mm. 26 ყაინისა T.
 27 ყაინმან T. 27—28 შეკრბა Mm. 29 ყაინისა M, ყენისა m, ყაინისა T. 31 შანშეს M.
 32 და]—T.

ონეს და განვლეს ერაყი, და მივიდეს საზღვარსა არღუ-
ნისსა. ვითარ იხილა არღუნ სიმრავლე ლაშქრისა, ვერ
წინააღუდგა, არამედ ივლტოდა და შევიდა ციხესა ქა-
ლასად¹⁵ წოდებულსა, რომელსა უკანა მიუდგა ყაენი
აჰმადი, და მოიკცა ციხე ქალასი. ვითარ უღონო იქმნა
არღუნ, ევედრა, რათა არა აბრალოს და შეუნდოს, და
მოსცეს ფიცი, და მივიდეს წინაშე მისსა. და ისმინა აჰმა-
და და მისცა ფიცი უვნებლობისა, რამეთუ სპარსთა
რჯული აეღო აჰმადს. და გამოვიდა არღუნ ციხით, და
მოვიდა ბიძასა მისსა წინაშე, და ესრეთ წარემართნეს.
ხოლო ვითარ ვიდოდეს ხუარასანს, შეკრბეს სპანი ვინმე
უწყესონი და ცუდნი კაცი და მტერნი ქრისტიანეთანი,
რომელ ქრისტიანის კაცის სიკუდილი დიდად ღუაწლად
უჩნდის, რამეთუ უღმრთოსა მის მოჰამედის მოძღურება
ესრეთ იყო, რომელი დაეწერა ცუდი სიტყუა წიგნსა
მისსა ყურანსა შინა, ვითარმედ: „უკეთუ მოჰკლათ
ქრისტიანე, სამოთხეს შესლვად ხართ, და უკეთუ მათ-
გან მოიკლათ, მაშინცა შესლვად ხართ“. ამისთვის უღ-
მრთო იგი კრებული ჯიმრთა შეკრბა და, სადაცა პოებ-
დეს ქართველსა, ერთსა გინა ორსა, მოკლვიდიან.
ცნა ესე სურამელის ბეგას შვილმან, რატი, რამეთუ
ყრმა იყო, და წარვიდა სამრცითა კაცითა, და პოვნა
მთასა რასამე მაგარსა შინა მყოფნი კაცი სამასი ოდენ, |
ზედამიტევა და იქმნა ბრძოლა ფიცხელი. და პირველ-
სავე შეკრებასა მეოტ იქმნეს და უმრავლესი მათი მოს-
წყდა, სხუანი მოიყვანნა წინაშე მეფისა, რომლისა|თეს-
ცა | დიდად პატიე-სცა მეფემან და მრავალი ნიჭი უბო-
ძა. და მიერ წარმოვიდეს და მოიწივნეს ჰერესა¹⁶ და
ყაზვინსა, და ყაენმან დიდად დაუმაღლა მეფესა თანა-
ხლება ხუარასანს, და პატივიცა უყო დიდი, და ყოველნი

M 891

R 446b

T 323b

m 633

1—2 არღუნისსა|—ხოლო T. 3—4 ქალსად MTmR. 4 ყანი M, ყენი m, ყანი T. 5 აჰმადი m. 9 აჰმადს m. 10 რომელთა TR. 14 უღმრთოსა მის|—Mm. 14 მოჰმედის T, მოჰამედისა Mm. 14 მოძღურობა T. 15 ესრეთ იყო|—Mm. 15—16—ყურანსა წიგნსა შინა მისსა Mm. 16 უკეთუ|—Mm. 17—18 ქრისტიანე... მოიკლათ|—Mm. 18—19 უღმრთო Mm. 21 რატი T. 22 და (წარვიდა)—T. 24 ბრძოლა| თმი TR. 25 იქმნა Mm. 25—26 მათი მოსწყდა| მათგანი მოისრნეს T. 27—28 ებოძა T. 28 ჰერესა MTR, ჰერეთსა m, ჰერათსა გორგ., რეჰსა ჯავახ., ყაუხჩ. 29 ყაზვინსა MTmR. 29 ყანმა M, ყენმა m, ყანმან T. 29 დაუმაღლა|+ და m.

მთავარნი საქართველოსანი მოსცნა¹⁷. და ყაენი წარვიდა, რათა მივიდეს ცოლთა თანა გამარჯულებულნი მეფე თანაწარმოიტანა, ხოლო ძმისწული მისი, არლუნ, დაუტევა ჰერესა, და ნოინი ყოველი დაუტევა არლუნს თანა, და დავედრა აღინაყს და სხუათა ნოინთა, რათა მცირედნი დღენი დაყენენ და | მერმე მოაკუდინონ არლუნ. და იყენეს ნოინნი არლუნს თანა, და ქმნეს განზრახვა დიდმა ბულა და იას-ბულა, ნათესავით ოირადთა მთავარმან¹⁸, რათა აბალას შვილი, არლუნ, ყაენად დასუან და აჰმადა მოაკუდინონ, რომელ ყვესცა. მსწრაფლ მივიდეს ღამით და გამოიყვანეს აღინაყ, კარავსა შინა მწოლი, და მოაკუდინეს. და ვითარ განთენდა, არლუნ ყაენად ქადაგეს, და წარმოვიდეს დევნად აჰმადისა. ხოლო იგი მოვიდა ურდოთა შინა მისთა უყანს, მოეწივნეს და საბლითა მოაშთევს.

M 892

R 447a

T 324a

ხოლო მეფესა დიმიტრის პირველვე მიუძცნეს, რათა განეყენოს აჰმადას, და ყოცა მეფემან და მობრუნდა. და მოვიდა ყაენს არლუნს წინაშე. ხოლო მან კეთილად შეიწყნარა და მოსცა ყოველი სამეფო მისი და სახლი ავაგ ათაბაგისა, რომელი აქუნდა საჰიბ-დივანს, რამეთუ ყაენი კელთა შინა ბულასათა იყო, და ბულა მოყუარე იყო და მზახალი მეფისა. და წარვიდა შინა მშუდობით, განმარჯულებული, და წარავლინა ძე მისი, დავით მცირე, სახლსა ზედა ათაბაგისასა, რათა მუნ იზრდებოდეს და აქუნდეს საუფლისწულოდ. და ესრეთ დღითი დღე წარემატებოდეს მეფობასა მისსა, და კათალიკოზი აბრაჰამ კეთილად მართებდა საჭეთა კათოლიკე ეკლესიისათა, რამეთუ იყო კაცი ესე მართლმოქმედი კეთილთა საქმეთა, და საურავთა სამეფოთა გამგე კეთილი.

1 ყანი M, ყანი T. 1 შინ m. 2 წარვიდა შინა. 2 მოვიდეს Mm. 4 ჰერესა MTR, ჰერეთსა m, რეჰსა ჯავახ., ყაუხჩი. 4 ნოინნი m. 5 აღინაყს MTmR, აღინაყის გორგ. 7 არლუნის Mm. 7 ქმნეს M. 8 ოირადთა | ოირადთა Mm, ოირადთა TR. 9 აბალას Mm. 9 არლუნ]—Mm. 9 ყაენად M, ყაენად T. 11 აღინაყ]—Mm, ალაყან TR, აღინაყი გორგ. 13 ყაენად M, ყენად m, ყაინად T. 14 ურდოსა T. 20 შინა]—Mm. 14 უყანს Mm, უყანს გორგ. 15 საბლით m. 15 მოაშთევს] + აჰმადი ყანი T. 16 ხოლო]—Mm. 16 დიმიტრის]—Mm. 17 აჰმადას Mm. 18 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 19 შეიწყალა Mm. 20 რომელ MTm, რომელი Dc. 20 საჰიბ-დივანს] სიუღდევანს Mm, სიუღდივანს T. 21 ყანი M, ყენი m, ყანი T. 22 იყო]—Mm. 22 მეფისა] + იყო m. 27 მართედეს m. 27 ეკლესიათა m. 29 კეთილი]—Mm.

- M 893 ხოლო მეფესა დიმიტრის ესხნეს შვილნი დედო-
ფალსა ტრაპიზონელისა ასულსა თანა, | პირმშო დავით,
ვახტანგ, ლაშა და მანოველ, და ასული რუსუდან. |
- m 634 ხოლო თათრის ასულსა თანა ძენი ორნი: ბაიდუ და
იადგარ, ასული ჭიგდა. ხოლო ასულმან ბექასამან ნათელ 5
უშვა ძე მხოლო გიორგი, რომელი უკანასკნელ ძმათა
მისთა მეფე იქმნა და განდიდნა უმეტეს შემდგომთა მე-
ფეთა, რამეთუ მარტო იყო ძე დედისა, მარტო შვა დე-
დამან. ვითარცა მარგალიტისათვის თქმულ არს მარტოება
უმჯობესისათვის, ეგრეთვე გიორგი იბოვა უმჯობესი ყო- 10
ველთა კაცთა მის ჟამისათა, არა ოდენ კელმწიფეთა,
არამედ ყოველთა კაცთა. ამან დიმიტრი მოიგო სიმდიდ-
რე დიდად დიდი სიმდიდრესავე ზედა, რომელ დაშთო-
მოდა მამისა | მისისაგან, და მსახურებდა ყაენსა არღუნს,
რამეთუ თანამეეწეოდა ნოინი დიდი ბუდა, რომელსა 15
პატივად ჩინქიშანობა მისცა ყაენმან, რომელი ყოველთა
პატივთა უმეტეს არს.
- R447b მაშინ განუდგეს ყაენსა დარუბანდელნი და წარვიდა
ყაენი დარუბანდს, მოუწოდა მეფესა დიმიტრის, და წარ-
ჰყვა და შევიდეს დარუბანდს და ვერ | წინააღუდგეს 20
დარუბანდელნი, და ივლტოდეს სიმაგრესა ციხისასა,
რომელსა ანიყად უწოდდეს, და გარემოადგეს, და ვერა
ავნეს რა, მაშინ ყაენმან არღუნ უბრძანა მეფესა, რათა
ებრძოლოს, რამეთუ იყო ფრიად მაგარი. აღიჭურა მე-
ფე და სპა მისი, და გარეშეხვეწნეს და შეუტდეს ციხესა, 25
რამეთუ ბევას შვილი რატი უპირველეს გავიდა, და წა-
რულდეს ციხე და თავადნი მათნი¹⁹ დაჯოცნეს, და წარ-
მოილდეს ტყუე და განძი და დედა-წული მათი, და ციხე
დაწუეს. ყოველსა ხედვიდა ყაენი. თვთ მეფისა აქუნდა
- T 324b
- M 894

1 დიმიტრის] დატრის M. 2 ტრაპიზონელთა Mm. 2 ასულსა Mm. 3 ამონველ Mm. 4 ასულსა Mm. 4 ბაიდურ MTm, ბაილო გორგ. 5 ჭიბდა Mm, ჭიგდა ხათუნ T (R-ში ხათუნ ჩამატ.), ჭიჭთა გორგ. 5 ბექამან M, ბექასამან m. 9 თქმულაარს M. 9 მარტობა Mm. 10 იბოვა] იშვა m (ხვევიდან წარწერილია: იბოვა). 10 უმჯობესი]—m. 11—12 მის ჟამისათა... კაცთა]—m. 12 დატრი M. 12 დიმიტრი]—მეფემან T. 14 ყანსა M, ყენს m, ყაინს T. 16 ჩინქიშანობა] ჩინგი ყანობა Mm, ჩინგი ყაინობა T. 16 ყანმან M, ყენმან m, ყაინმან T. 16 რომელი]—MTmR, რომ გორგ. 18 ყანსა M, ყენს m, ყაინს T. 19 ყაინი T]—Mm. 19 დიმიტრის]—M. 21 დარუბანდელნი]—Mm. 22 ანიყად] ანუად Mm, ანიყად TR გორგ. 23 რა]—Mm. 23 ყანმან M, ყენმან m, ყაინმან T. 25 სპანი T. 25 და]—T. 27 დაჯოცნეს Mm. 28 მათი] ურიცხვ T. 29 ყანი M, ყენი m, ყაინი T. 29 მეფესა Mm.

მტერობა, სთხოვა ჯაჰს სახელოვანი და მსწრაფლ⁴ ნიკა მეფემან, და წარმოვიდეს შინა²⁰.

და ვითარცა გარდაცდეს ჟამნი მრავალნი, და რაჟამს წელიწდისა თავი მოიწვევის, რომელსა ურდისინგად უწოდდეს, რომელ არს ენითა მათითა, რომელი იქმნე-
ბის მარტსა ათხუთმეტსა, მიავლინა ყაენმან ნოინნი და
დაესხნეს ბუღას და შეიპყრეს, და აღიღეს ყოველი
სიმდიდრე მისი, და მოიყვანეს წინაშე ყაენისა და მან
მსწრაფლ ბრძანა განუკითხავად მოკლვა მისი და ძისა
მისისა²¹. და მოაკუდიდეს | ბუღა და ყოველნი ნათესა-
ნი მისნი. წარავლინეს ყოველგან კაცი, საბერძნეთს,
შამს და ხუარასანს, და მრავალნი დიდნი ნოინნი მოს-
წყვდნეს. და ესრეთ შეიქმნა კლვა და მოსრვა ნოინთა.

და წარმოავლინა ელჩი მეფისა მკმობელმან ყაენმან
და აწვა ურდოსა მეფე. ხოლო ვითარ ცნა სიკუდილი
ბუღასი მეფემან, დაუმიძიდა დიდად. და მოუწოდა მე-
ფემან კათალიკოზსა აბრაჰამს და ეპისკოპოზთა, და მო-
ნასტერთა და უდაბნოთა გარეჯისათა მღდელ-მონაზონ-
თა, და ყოველთა მთავართა სამეფოსა მისისათა. შემო-
კრბეს მის წინაშე, და დაჯდა ტახტსა ზედა და დასხდეს
ყოველნი. და აღალო მეფემან პირი თვისი და ბრძანა:
„ისმინეთ ჩემი ყოველთა კათალიკოზთა და ეპისკოპოზ-
თა, და წარჩინებულთა სამეფოსა ჩემისა|თა. ვითარმედ
შეისუენა მამამან ჩემმან, დავშთი ყრმა მცირე მძლავრე-
ბასა შინა თათართასა. და ღმერთმან ყოველისა მპყრო-
ბელმან და უფალმან ჩუენმან იესო ქრისტემან, და ყოვ-
ლად წმიდამან ღმრთისმშობელმან, რომლისა ნაწილადცა
ვართ, და ჯუარმან პატიოსანმან, რომელი მოგუენიკა
ჩუენ, მეფეთა, დამიცვა და მიმაწია ასაკად სისრულისა,
და მომმადლა მეფობა, სკიპტრა და პორფირი მეფობისა,
და თანადგომითა თქუენითა წარვმართე მეფობა, და აქა-

m 635
R 448a

T 325a

M 895

4 წელიწდისა თავი მოიწვევის Mm, მოიწია წლის თავი TR. 5 უწოდეს Mm. 6 ათხუთმეტსა Mm, მეთხუთმეტსა TR. 6 ყანმა M, ყენმან m, ყაინმან T. 6 ნოინი MT. 8 წინაშე ყაენისა—Mm. 8 ყაინისა T. 9 ბრძანა—Mm. 10 ბუღა—Mm. 11 მისნი T, ბუღასნი Mm. 14 ყანმან M, ყაინმან T. 15 ვითარ—Mm. 16 და—MT. 17 აბრაჰმ Mm. 18 გარეჯისა T. 18 მღდელ-მონაზონთა—Mm. 20 ტახტსა ზედა და დასხდეს—Mm. 22 ისმინეთ ჩემი ყოველთა—Mm. 24 მამამა ჩემმა M. 24 მძლავრობასა Mm. 26 და უფალმან ჩუენმან—Mm. 26 იესომ Mm. 29 მეფეთა| მიერ T. 29 დამიცვას და მიმაწიოს Mm. 30 მომმადლოს Mm. 31 თქუენითა ჯაეახ., ყაუხჩი., თქუენისავე გორგ.—MTmR.

R 448b

M 896
m 636
T 325b

R 449a

მომდე მშვდობით ჰვიეს საძეფო ჩემი. აწ განრისხებულ არს ყაენი, და ყოველი მთავარი მისი მოუწყუედიან, და აწ მე მიწოდს წინაშე მისსა. ვგონებ ბოროტის-ყოფასა, თუ არა წარვიდე ურდოსა | და წარვიდე მთიულეთს, სიმაგრეთა შინა, და დავიცვა თავი ჩემი. და, აჰა, ყოველი სამეფო ჩემი წინაშე მათსა ძეს. იხილეთ, რავდენი სული ქრისტიანე სიკუდილსა მიეცემის და ტყუე იქმნების, და ეკლესიანი შეიგინებინან და მოოჯრდებინან, ხატნი და ჯუარნი დაიმუსრვიან. და უკეთუ წარვიდე ყაენს წინაშე, დასტურობით უწყი, მომკლავს. და აწ სიბრძნითა თქუენითა განაგეთ საქმე ესე. მე ესრეთ ვგონებ: მრავალმდეღვარე არს საწუთო ესე, დაუდგრომელ და წარმავალ, დღენი ჩუენნი სიზმრებრ და აჩრდილებრ წარვლენ, და უნებელ და მსწრაფლ თანაგუაც წარსლვა სოფლის ამისგან. რა სარგებელ არს | ცხოვრება | ჩემი, უკეთუ ჩემთვის მრავალი სული მოკუდეს და მე, ტვრთ-მძიმე ცოდვითა განვიდე სოფლისა ამისგან. აწ მნებავს, რათა წარვიდე ყაენს წინაშე, და იყოს ნება ღმრთისა. უკეთუ მე მომკლან, ვგონებ, რომე ქუეყანა უვნებელად დარჩეს“.

ვითარ ესმა კათალიკოზთა და ეპისკოპოზთა, და მოძღუართა და მთავართა, განკვრდეს, თუ ვითარ დადვა მეფემან სული თვისი ერისა მისისათვს, და ესრეთ პასუხი უგეს: „არა არს ნაცვალი შენი, მეფეო. გაშოროს ღმერთმან მოკლვა თათართაგან. მოოჯრდეს ქუეყანა და შევილნი შენნი მიმოდაიბნევიან. თუ ქუეყანაცა დაშთების, რა არს ნაცვალი შენი? აწ გეზრახებით, რათა წარვიდე სიმაგრეთა მთიულეთისათა, ანუ აფხაზთასა, ვითარ ქმნა მამამან შენმან. და არა საჭირო არს განწირვა თავისა შენისა შენგან. ჩუენ ყოველნი მტკიცედ ვჰგვიეთ ერთგულეებასა“.

ვითარცა ესმა მეფესა, თქუა: „თქუენ ერთგულეებისა“.

2 ყანი M, ყენი m, ყაინი T. 5 და პა M. 6 რაოდენი m. 9—10 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 11 საქმე ესე Dc]—MTmR, საქმე ჩეენი გო რ გ. 13 სიზრმლებ M, სიზრმებ m. 13—14 აჩრდილებ Mm. 14 და მსწრაფლ]—Mm. 16 ჩემთვის]—m. 17 ცოდვითა]—Mm. 18 ყანს M, ყაინს T. 18 წინა Mm. 19 მამკლან Mm. 21 ხოლო ვითარ T. 21 ესმათ T. 21 კათალიკოზსა T. 23 მეფემან]—m. 24 გაშორვოს Mm. 25 და Dc, გო რ გ.]—MTmR. 27 არს] არის Mm. 27 რათა] + არა Mm. 28 მთიულეთისასა Mm. 30 თავისა] სულისა T. 32 თქუა] + მეფემან m. 32 თქუენ]—m.

და სიყუარულისა ჩემისათვის იტყვო, გარნა მეწყალობს უბრალო ერი, ვითარცა ცხოვარნი კლვად უღონო არიან და არასადა აქუნ ნუგეშინის-ცემა. მე დავსდებ სულსა ჩემსა ერისათვის ჩემისა და არა დავიშლი ურდოსა წასლვას“. მაშინ განკვრებულნი ყოველნი აღდგეს და რქუა აბრაჰამ კათალიკოზმან: „არა არს საქმე, მეფეო, განწირვა სულისა შენისა, რამეთუ მრავალთა მეფეთა მიურიდნია და დაუცავს თავი თვისი. აწ თუ შენ დასდებ სულსა შენსა ერისათვის, ჩუენ, ყოველნი ეპისკოპოზნი, ვიტვრთავთ ცოდვათა შენთა, არამედ წინაშე ღმრთისა ეწამებთ, მოწამეთა თანა შერაცხილ | იქმნე, ვითარცა უფალი სახარებასა შინა ბრძანებს: „უფროს ამისსა სიყუარული არა არს, რათა დადევას კაცმან სული თვისი მოყუსისათვის“. და უკეთუ ერთისა მოყუსისათვის სულისა დადება კეთილ არს, რავდენ ურიცხუთა სულთა ცხოვნება ეგოდენ სარგებელ არს“.

M 897

T 326a

m 637

R 449b

5

10

15

ვითარცა ესმნეს მეფესა კათალიკოზისაგან, განიხარა და დაასკუნა წარსლვა ურდოსა დიდითა დიდებითა და საჭურჭლითა, და თანაწარპყვა | კათალიკოზი აბრაჰამ. და განუჩინა შვილთა საყოფელი. ყოველთა მთავართა, რომელნი არა თანაწარპყვენეს, შეევედრნა შვილნი მისნი, და წარგზავნა რომელნიმე მთიულეთს და რომელნიმე — კახეთს. ხოლო ყრმა მცირე გიორგი წარგზავნა ტაოს, იშხანის ციხესა, | ასპარაშენს, და თვთ წარვიდეს ურდოსა. და ვითარ მივიდა ქუეყანასა ხუაშაქისა, ავაგის ასულისა, მუნ დახუდა ძე მისი, დავით, რომელი იგიცა წარიტანა, ამისთვის რომელ უეჭუელ იქმნას ყენი და ჰგონოს ერთგულება მისი.

20

25

ვითარ ვლეს მცირედ და მიეახლნეს ურდოსა, ჰგონა ყენმან მეფისა არმისლვა, წარმოავლინა ნოინი ერთი,

30

1 სიყუარულისათვის M, სიყუარულობისათვის m. 1 ჩემისათვის]—Mm. 1 მეწყალობს T. 2 უღონო] უბრალო m (სიტყვის თავზე წარწერილია: უღონო). 3 ნუგეშინის ცემად m. 5 აღდგეს]—Mm. 6 საქმე]—Mm. 6—7 განწირვა სულისა შენისა] განსწირავ სულსა შენსა TR. 8 თავი] სულა T. 8 შენ]—m. 12 ამისა Mm. 14 მოყუარისთვის TR. 14 მოყუსისათვის ბროსე] მოყუსისა MmR, მოყურისა T, მოყურისათვის გორგ. 17 ხოლო ვითარცა T. 18 დაასკუნა T. 18—19 და საჭურჭლითა]—Mm. 21 თანა წარპყვა TR. 21 შეევედრნა m. 22 რომელიმე MmR. 22 რომელიმე Mm. 24 იშხანის TR. 24 ასპარაბეთს Mm. 24 თვთ] იგი Mm. 24 წაიდა TR. 25—26 ~ ავაგის ასულის ხუაშაქისასა TR. 27 იქმნეს TR. 27 ყანი M, ყენი m, ყინი T. 29 მიახლნეს m. 29 ჰგონა] ეგონა m. 30 ყანმან M, ყენს m, ყინმან T. 30 მეფისა M.

- M 898 სახელით თუქალ²², ძე ზემოკსეხებულისა იას-ბუღასი, რათა მოიყვანოს მეფე. მგზავრ მიმავალსა მეფესა წინა-დაემთხვა, რომელმან მყის აღიღო ყოველი ბარგი და სიმდიდრე მისი, და მეფე პყრობილ-ყო და მიიყვანა ყაენს არლუნს წინაშე. ხოლო მანცა პყრობილ-ყო და განიზრახვიდა ყაენი, უკეთუ ბოროტი უყოს მეფესა, არლარავინ არს ღირსი მეფობისა, და თუ არა ბოროტი შეამთხვოს, ვითარ განუტეოს მიმდგომი და მზრახავი ბუღასი. 5
- T 326b | ხოლო რქუა ხუტლუბუღა ყაენსა: „ნუ იურვი მაგას, რამეთუ მე მოვიყვანო შეილი აფხაზთა მეფისა დავითისი, სახელით ვახტანგ, და მას მიუბოძე მეფობა, რომელ ორივე სამეფო ბრძანებასა შენსა მორჩილებდეს“. სთნდა ყაენსა სიტყუა ესე და წარავლინა ხუტლუბუღა იმერით დავით მეფისა წინაშე, უქადა ძესა მისსა მეფობა და დაჲ მისი, ოლჯათ, ცოლად. 10
- R 450a და ვითარ წარვიდა ხუტლუბუღა, ჰკითხეს მეფესა დიმიტრის, რათა აღწეროს ყოველი სიმდიდრე მისი, საქურჭლე, ზროხა და ცხოვარი, და ყოველი საქონელი მისი. რამეთუ პყრობილ იყო თვთ მეფე და მთავარნი | 20
- m 638 მისნი, თვნიერ აბრაჰამ კათალიკოზისაგან კიდე, და არლარა იყო ღონე, აღწერა, რაცა აქუნდა, სიმდიდრე ფრიადი. წარმოგზავნეს კაცი და წარიღეს ყოველი, |
- M 899 არარა დამთა, რამეთუ მოქალაქეთაცა უწყოდეს საგანძური მეფისანი და შინაგამცემელ იქმნეს. ხოლო იტყვან ამასცა, ხოჯა-აზიზის შვილი, რომლისა მამა მოეკლა მეფესა დავითს, ხუტლუბუღა და იგი, — ორნივე — მტერობად შეითქუნეს მეფისა²³. და მივიდა ყაენს წინაშე საქურჭლე მეფისა, და განკვრდა და მცირედ დასცხრა გულისწყრომისაგან, და არლა ეგრე გონებდა ბოროტისა ყოფასა. და ვითარ იხილეს ვაზირთა მეფისათა 30

4 თუქალ გორგ., სოქოლ MTmR. 2 წინ m. 3 დაემთხვა T. 4 მიყვანა Mm. 5 ყანს M, ყენს m, ყანს T. 6 ყაენი—Mm, ყინი T. 6 უკეთუ] რათა Mm. 8 შეამთხვიოს M. 8 განუტეოს T. 10 ხოლო—Mm. 10 ხუტლუბუღა M. 10 ყანსა M, ყენს m, ყანსა T. 10 მაგას—m. 11—12 მეფის დავითისა T. 14 ყანსა M, ყენს m, ყანსა T. 14 ხუტლუ ბუღა m. 15 იმერით Mm, იმერის TR. 15 მეფესა Mm. 16 დაჲ TR] ასული Mm. 17 ზუტლიზღა M, ზუტლუბუღა m. 18 დიმიტრის] დატრ ს M. 21 აბრამ MTm. 23 ფრიადიცა T. 23 წარმოგზავნა Mm. 25—26 იტყვნ T. 26 ამასცა m. 27 მეფეს Mm. 27 ზუტლუ ბუღა m. 28 მტერობდა შეინთქნეს m. 28 ყანს M, ყენს m, ყანს T. 29 მეფისა M. 30 სულის წყრომისაგან M. 30—31 ბოროტის ყოფად TR.

- ფლობილთა²⁴, რქუეს: „აჰა, თავი შენი ჯელთა შენსა შინა არს. ღამით მოიდგინენ ცხენნი მორბედნი და წარვედ, და განერე ჯელთაგან ამათთა, რამეთუ არა არს ნაცვალი სულისა შენისა“. რქუა მეფემან: „ისმინეთ ჩემი. პირველვე უწყოდე სიკუდილი ჩემი, და დავდევ თავი ჩემი | და სული ჩემი ერისათვს ჩემისა. ხოლო აწ თუ წარვიდე, უბრალო ერი მოისრას. რა სარგებელ არს, უკეთუ ყოველი სოფელი შევიძინო და სული წარვიწყმიდო“. არა ისმინა განზრახვა მთავართა მისთა.
- და მოიწია ხუტლუბულა ლიხთ-იმერით და მოაჯსენა ყაენსა, ვითარმედ: „დავით მეფე წარმოავლენს ძესა თვსსა მსახურებდად შენდა და სპასა აფხაზთასა, რათა გამსახურებდენ“. ცნა ყაენმან, კუალად | დააპატიმრეს მეფე დიმიტრი²⁵, და ვითარ გარდაჯდა ორი დღე, კუალად შეიპყრეს მეფე და ძე მისი, მცირე ყრმა დავით, ცალკე. და წარჰყვა თანა მღღელ-მონაზონი გაზრდილი მისი, მოსე. და არგნითა სცეს მეფესა, და ეგონა ყოველთა არღარა მოკლვა მეფისა, რამეთუ წესად აქუნდა, რა არგნითა სციან, არღა მოაკუდინიან. გარნა არა დამშვდნა გულისწყრომისაგან. წარიყვანეს სამსჯავროსა სახლსა, რომელსა დივანხანად უწოდდეს, და ჰკითხვიდეს, უკეთუ თანაეწამა განზრახვასა ჩინჭიშან ბუღასასა, და ვერა ბრალი პოვეს. და წარვიდა ტოლან²⁶ ვინმე ნოინი ყაენს წინაშე, რათა არა მოაკუდინოს მეფე, და ვერ აღასრულა სათხოველი მისი. და მოიწივნეს ათორმეტნი | მკედარნი ყაენისანი, რათა წარიყვანონ და სიკუდილსა მისცენ. ცნა სიკუდილი მეფემან, მხიარულითა პირითა მოიკითხვიდა მთავართა საქართველოსათა, რამეთუ ყოველნი მუნ მოსრულ იყვნეს ნუგეშინის-ცემად მეფისა, და ხუტლუბულაცა მდგომარე იყო. რქუა მეფე-

1 ფლობილთა Mm, ფლობილად T, ფლობილთა R. 2 მოიდგინენ m, მოიდგინა T. 2 ცხენი მორბედი m. 3 და განერე]—Mm. 3 რამეთუ Dc]—MTmR. 5 პირველ Mm. 5—6 თავი ჩემი T, თავი Mm. 8 შეიძინო m, შევიძინე T. 8—9 წარვედუწყმიდო M, წარიწყმიდო m. 10 ხუტლუბულა m. 11 ყაენსა]—MTm, ყაენსა R. 13 ყანმან M, ყენმან m, ყაინმან T. 13 დაპატიმრეს MT. 14 დიმიტრი] დატრი M. 15 შიპყრეს M. 16 მღღელთ მონაზონი m. 17—18 ყოველთა] და m. 18 არღარა] რა T. 20 გულის წყრომისაგან Mm, გულისწყრომა მისი TR. 20 და წარიყვანეს m. 21 დივანხანობით m, დივანხანად TR. 21 უწოდეს Mm. 22 განძრახვასა m. 23 ტოლან D, ტოლან MTR, ტონლან m. 24 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 25 ვერა M. 25 მოიწივნეს M. 25—26 ათორმეტი m. 26 ყაინისნი M, ყაინისნი T. 27 მეფემან]—MT 30 და]—m. 30 ხუტლუბულაცა m.

დახ: „უკეთუ ძალ-გიც, ყაენს წინაშე შემეწიე სიკუდილ-
სა ამას შინა. თუ არა გნებავს, ძე ჩემი, მცირე დავით,
ილუაწე, რათა არა მოიკლას გულისწ|ყრომითა აღსა-
სისა ყაენისაგან“. ხოლო მან და ყოველთა მთავართა
იწყეს ტირილად და განვიდეს ვარე. ილოცა და ეზიარა
სისხლსა და ჯორცსა მეუფისა ჩუენისა ქრისტეს ღმრთი-
სასა. ეგრეთ აღსუეს ცხენსა და წარიყვანეს, ვითარ
მილიონ ერთ²⁷. და ევ|ედრა მტარვალთა, რათა ილოცოს
მცირედ. და ილოცვიდა ცრემლთა მოდინებითა ქუე-
ყანასა ზედა, და მერმე წარუპყრა ქედი. აჰა, დღე საში-
ნელი, ზარისალსაცდელი, რომელი იკადრეს ბილწთა
ცხებულსა ზედა ღმრთისასა. და წარკუეთეს თავი მეფესა
ღიმიტრის.

ხოლო გამოჩნდა მასვე ჟამსა პატივი ღმრთისა მიერ
ცხებულსა მისსა, რამეთუ მზემან შარავანდელი თვისი
უჩინო-ყო სრულიად, და იქმნა სიბნელე | დიდი, და
ყოველნი წარმართნი განკვრდეს. იყო ჟამი მეთე და
მწუხრამდე შეიმოსა ბნელი, ვითარ-იგი ყოვლისა სოფ-
ლისა ცხორებისა ვნებასა მეუფისასა, ეგრეთვე ამის ნე-
ტარისა და საქართველოსათვის წამებულისა მეფისასა,
რათა საცნაურ იქმნეს, რამეთუ პატიოსან არიან ცხე-
ბულნი ღმრთისანი. ხოლო იყო მესამე შაბათი წმიდათა
მარხვათა და ათორმეტ თვისა ებრაელთა მიერ ნისანად
წოდებული, და ჩუენ მიერ მარტად.

და აღასრულეს გულისწყრომა და არავე დასცხრა
გულისწყრომა მათი, რამეთუ შეიპყრეს ყრმაცა დავით
და ნოინსა ტოლაჩარს²⁸ მიჰუარეს, რომელსა მკედართ-
მთავრობა აქუნდა. მას ღამესა, მწუხარებასა გულისასა²⁹,
მოიცივეს ყრმაცა დავით კარავსა შინა მოსიკუდიდ, გარ-
ნა ვერა იველთეს. და ვითარ განთენდა, განიპარა მოსე
მღდელი, რომელი არაოდეს განეშორებოდა დავითს,

1 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 1 შემეწიენით Mm. 3—4 აღსავსისა ყ ა უ ხ ჩ.,
აღსავსითა MTmR. 4 ყაენისაგან—Mm, ყაინისაგან T. 5 განვიდა m. 6 მეუფისა
ჩუენისა—Mm. 6 ქრისტესსა Mm. 6—7 ღწთისა Mm. 9 ცრემლ მოდინებითა Mm.
10 და—T. 12—13 მეფესა ღიმიტრის—MT. 15 ცხებულსა MTm. 15 მისისა T.
16 და იქმნა Dc—MTmR. 17 ჟამი ი T. 18 მწუხრამ Mm. 19 ვნებისა T. 21
რამეთუ—MTm. 23 იბ ათორმეტ Mm, იბ T, მეთორმეტე R. 23 ნისად MTm,
ნისანად R. 25 არადავე T. 27 ტოლაჩარს ჩ.ე. კ ო ნ ი ე ქ ტ., ტაჩარს R, ტჩას MTm.
29—30 გარნა ვერა იველთეს Dc—MTmR. 31 რომელ Mm.

m 640 და შევიდა | ტოლაჩარს წინაშე და აუწყა: „მოკლვენი
დის დავითისი“³⁰. ხოლო იგი აღდგა მსწრაფლ და წარ-
ვიდა ყაენს წინა და რქუა ყრმისა დავითის უბრალოება:
T 328a | „რად გივმს შეუცოდარისა ყრმისა მოკლვა? მე მომ-
R 451b | მადლე“. ისმინა და მოსცა, და წარიყვანა სახლსა თვსსა 5
და შევედრა ზოჯასა თვსსა³¹, რომელი უკანასკნელ სა-
პიბ-დივან იქმნა.

ხოლო გვამი იგი პატიოსანი დიმიტრი მეფისა და-
ცვეს მრავალ დღე, რათა არა წარიღონ ქართველთა. და
ესრეთ სრულ იქმნა წინასწართქმული ბასილი მთაწმი- 10
დელისა. ხოლო იყვნეს მრავალნი წარჩინებულნი საქარ-
თველოსანი და ვერვინ იკადრა წარყვანებად გუჟამი მე-
ფისა. მაშინ კათალიკოზმან და მოსე იყიდნეს კაცნი,
და მოსეცა თანაწარჰყვა და მოიპარეს ღამით. მაშინ გან- 15
გებითა ზეგარდმოთა გამოჩნდეს კაცნი ტფილისელნი,
რომელთა აქუნდა თევზი წარსაღებელად, და თევზთა
თანა იტვრთეს და მოიყვანეს მცხეთას, და მუნ დამარ-
ხეს სამარხოსა მამათა მათთასა.

ვითარცა იქმნა ესე, დავით, ძე დიმიტრისი, შეინახა
კეთილად ტოლაჩარ ნოინმან, ხოლო დედოფალი და 20
სხუა ცოლი მეფისა დამალეს. და სორღალ წარვიდა
სახლსა მამისა მისისა თათარში, ხოლო ასული ბექასი
წარვიდა მამისა მისისა თანა სამცხეს, და ვახტანგ იყო
მთიულეთს. ხოლო ყაენმან მისცა დედოფალსა სარჩოდ 25
სკორეთისკევი, და ეახლნეს ორნი მცირედნი ძენი: მა-
ნოველ და ლაშა. და სორღალს წარჰყვეს ორნი შვილნი,
ბაიდუ და იადგარ, სახლსა მამისა მისისა. და დარჩა
ქუეყანა ესე უმეფოდ.

მოუწოდა ყაენმან ხუტლუბუღლას და რქუა: „აჰა,
მოვსრენ ყოველნი მტერნი ჩემნი, და მტერიცა შენი, 30

1 ტაჩარს MTmR. 1 მკლვა M, მოკლვა m. 1—2 სწაღის ჩვ. კონიექტი.—
MTmR, სწაღიან გორგ. 3 ყანს M, ყენს m, ყინს T. 4 გიჯესს m. 4 შეუცოდარ-
ის Mm, შეუცოდარისა T. 4—5 მომმადლე ყაუხჩ., მომადლე MTmR. 6—7 სიბდე-
ვან MTm. 8 დიმიტრი] დატრი M. 10 წინასწარ თქმული Mm, წართქმული T.
12 წარყუანება MTm, გამოთხოვად R. 16 და]—m. 17 მოიყუანეს MT, მოიტანეს
m, მოიღეს R. 19 ვითარცა R]—MTm. 19 დიმიტრისი] დატრისი M. 20 ტოლ ანარ
ჩვ. კონიექტი., ტაჩარ TR, ტაქარ Mm. 20 ნოინ MTm. 21 სხუანი ცოლნი TR.
21 მეფისანი MTmR, მეფისა გორგ. 21 და]—T. 21 სორღალ]—Mm, სორღალა
TR, სორღალ გორგ. 24 ყაენმან გორგ., ყრმამან MTmR. 25—26 მანოველ] მანვე
MTm. 26 სოლღარს Mm. 27 იადგარ Dc] იედგარ MTm. 28 უმეფო და MTm. 29 ყან-
მა M, ყენმა m, ყინმან T. 29 ხუტლუბუღლას m.

R 452a $\frac{x}{2}$ მეფე დიმიტრი, და აწ მეფე არლარა [არს საქართველო-
სა შინა]³². აღმისრულე, რომელი | აღმითქუ, მოიყვანე
T 328b ძე აფხაზთა მეფისა და იყოს იგი მეფედ. მაშინ მოგი-
თუალო საქართველო ყოველი და განაგებდი, ვითარ
გნებავს“. წარვიდა ხუტლუბულა მეფესა დავითს წინა- 5
შე. და ვითარ იხილა ხუტლუბულა მეფემან დავით, მოუ-
წოდა სპათა თვისთა, წარმოემართა და თანაწარმოიტანა
ძე მისი, ვახტანგ, გარდამოვიდეს და დადგეს ტასისკარს,
ქვიშხეთის მინდორსა. აქათ მოვიდეს სირმონ ნოინის
M 903 შვილი, ყონჩიბალ, აღინაყის შვილი, ყურუმჩი, | რო- 10
m 641 მელი დგის მათა ჯავახეთისათა, რომელ არიან არტან-
სა და სამცხეს შუა, და ყოველი დიდებულნი საქართვე-
ლოსანი შემოკრბეს, და ყვეს ფიცი და სიმტყიცე ერთ-
გულობისა. და მოსცა ძე მისი მეფემან, და მრავალნი
თავადნი მისნი თანაწარმოატანნა. და წარმოვიდეს 15
მსწრაფლ და მეფე დავით შეიქცა ქუთათისს. და მოი-
წივნეს ყაენს არღუნს წინაშე. იხილა ყაენმან ვახტანგ,
შეიყუარა სიკეთისა მისისათვს, რამეთუ იყო ტანითა
სრულ, ჰაეროვან, ტკბილ, მოწყალე, სამართლისმოქ-
მედ, უხუ, მდაბალ, ენატკბილ, განმზრახავ კეთილ, ყოვ- 20
ლისა საქმისა მცოდნე. ამას ვახტანგს მოსცა მეფობა
ყოვლისა საქართველოსი და დაჲ თვისი, ოლჯათ, ცო-
ლად, და წარმოგზავნა და მოვიდეს ტფილისს.

VI 25

R 452b და¹ შემოკრბეს კათალიკოზი და ეპისკოპოზნი, | და
მთავარნი, და დაადგეს გვრგვნი მეფობისა, და დასუეს
ტახტსა სამეფოსა, და აღასრულეს წესი კურთხევისა.

1 დემეტრე MT. 1—2 [არს საქართველოსა შინა] ჩვ. კონიექტ., აღარ არის
მეფე საქართველოშიგნ გორგ. 2 მოვიყვანე T. 3—4 მოგეთვალა MTm. 5 გნებავს და
წარვედ აფხაზეთს T. 5 ხუტლუბულა m. 5 დავითს T. 6 ხუტლუბულა m. 6 მეფემან
დავით—MTm. 7 და—MTm. 8 გარდამოვიდა Mm, გარდამოვიდა T. 9 აქათ—Mm.
10 ყონჩიბალ ყონჩიბ M, ყონჩიბა T, ყონჩიბა R, ყონჩიბალი m, გორგ. 10 ალიყანის
MTR, ყანის m, აღინაყის გორგ. 10 ყურუმჩი MT. 11 მთასა Mm. 11 ჯავახეთისასა M.
13 და (ყვეს)—Mm. 15 თანა წარმოიტანა M, თან წარმოატანა m. 17 ყანს M, ყენს m,
ყანს T. 17 წინა Mm. 17 ყაენმან—Mm, ყაენმან ვითარცა T. 18 რამეთუ R—MTm.
19 სრული Mm. 19 აეროვანი Mm, აეროვან T. 19 სამართლის T. 20 მოაბალი+
სამართლის მოქმედ M. 20 კეთილ Mm. 21 მცოდნე Mm. 22 ყოვლისა საქართველოსი
R, და ყოველი საქართველო MTm. 22 დაჲ—MTm. 23 მოვიდა TR. 26 შემოკრბეს M.
26 ეპისკოპოზნი დეკანოზნი T.

- და დაიპყრა ყოველი საქართველო ნიკოფსით დარტყმულნი და
დამდე, თვნიერ ჭაყელ-ციხისჯუარელისა ბექასი, და გა-
ნიხარეს ყოველთა მკვდრთა საქართველოსათა, რომელ
მოეცა ნათესავი მეფეთა პატიოსანი, ღმრთისმოყუარე,
ტკბილი და მოსამართლე, ახოვანი და მკნე, და სამკვედ- 5
როთა ზნითა აღსავსე. ამან აღიყვანა პატივსა ათაბაგო-
ბისასა და ამირსპასალარობისასა ხუტლუბულა და მიუ-
ბოძა ორივე ველი და განგება სამეფოთა².
- ხოლო დავით დაშთა თათართა შინა ტოლაჩარ ნოი-
ნისთა, ჭირთა და იწროებათა შინა, დედოფალი, დედა 10
მათი, დაშთა სკორეთს, და სხუანი ძმანი მათნი მიმოიბ-
ნივნეს. ხოლო უმრწემესი ძმა მისი, გიორგი, რომელი
უშვა ასულმან ბექასამან, წარიყვანა პაპამან მისმან,
ბექამან, და აღზარდა საკვრველი და უმჯობესი ყოველ- 15
თა კაცთა, ვითარ ქუემორე სიტყუამან ცხად-ყოს.
- და ვითარ გარდაჲდა ორი წელი, შეედგა საღმრთო
ბოროტი ყაენსა არღუნს, რამეთუ განკმეს ყოველნი
ასონი მისნი და მოღპესცა კორცნი და ძუალნი აღმოს-
ცკედეს, და განიყარა ყოველი გუამი მისი, და იყო ნახვა 20
მისი უშუერ და საზარელ, და კნინდა მიმსგავსებულ იყო
მკუდარსა. ვითარ სნეულობდა არღუნ, ინება ხუტლუ-
ბულა, რათა | დავით მეფე-ყოს, და მოდგა მის კერძო
და ეცადა ნოინთა | წინა, რათა წარუღონ მეფობა ვახ- 25
ტანგს. ტოლაჩარ თანაშეეწეოდა დავითს და ოვსთა მეფის
ძე, სახელით ფარეჯან, ძლიერად შეეწეოდა დავითს.
ამისთვის საბრჭოდცა წარდგეს, თუ რომელსა მართებს
მეფობა. ხოლო სხუათა მთავართა ქართველთა არა სთნდა
მეფობა დავითისი, მტკიცედ დგეს ერთგულობასა ზედა
ვახტანგისსა. ამისთვის არა მოსცეს მეფობა დავითს, და 30
ადგილ-ადგილ სოფელნი და ქუეყანანი მოსცეს დავითს.
- და ვითარ განგრძელდა ზეგარდმო რისხვა არღუნს
ზედა, და სენი იგი განგრძელდებოდა ოთხისა თვსა
T 329b ეამთა, განრღუეული თავით ფერკამდე, მოქეწყინა ნო-
ინთა, შეკრბეს და ზედამიეტევნეს, და კარავსა შინა

1 დაიპყრა m. 2 ბექასა TR. 4 მეფეთა]+ჩუენთა TR. 5—6 ტკბილი... აღსავსე]—
Mm. 9 ტაქარ Mm. 9—10 ნოინისათა m. 11 სკორეთს R, საკურეთს MTm. 11
მისნი T. 12 უმრწემესი MT. 12 ძმა] ძე MTm. 13 ბექასამან]+და T. 17 ბოროტი]—
Mm. 18 კორცნი]—MTm. 19 განიყარა M. 21—22 ხუტლუბულა m. 22 მოდგა]
მოდგამ Mm, მოდგამი TR. 22 მისი T. 24 ტაქარ MmR, ტაჩარ T. 24 დავით MTm.
24 და]—Mm. 25 ბარეჯან Mm, ფარეჯ T, ფარეჯან გორგ. 31—32 არღუნზედ Mm,
არღუნზედა T.

მოძთობისა მიერ სიკუდილსა მისცეს მასვე დღესა და
 ეამსა, რიცხუსა თესასა, ათორმეტსა მარტსა³, რომელსა
 შინა პატიოსანი და სანატრელი ცხებული ღმრთისა,
 მოწამე ბრწყინვალე დიმიტრი, მოიკლა. საცნაურ იქმნა:
 ამისთვის მოიწია სენი ბოროტი | არლუნს ზედა, რომელ
 დასთხია სისხლი უბრალო მრავალი და იკადრა ნაცვალ-
 სა ღმრთისასა კელის შეხებად.

მოკუდა არლუნს, და ყოველნი განმზრახნი მისნი, რო-
 მელნი მეფისა სიკუდილსა თანაშემწე ყოფილ იყვნეს,
 ყოველნი მოისრნეს. და მიერითვან მიეცა ფლობა და-
 ვითს, და ნოინნი დავითისკე იყვნეს. ეგრეთცა მტკიცედ
 ეპყრა მეფობა ვახტანგს.

წარავლინეს ნოინთა კაცი და მოიყვანეს ყაენად ქე-
 ლათუ-ქოუნ, ძმა არლუნისი, და დას|უეს ტახტსა და
 კელთ-უგდეს საყაენო. ამან შეიყუარა კეთილად ვახ-
 ტანგ, რამეთუ ამისთვის ჰგონა არლუნს ზედა მიწვენად
 რისხვა იგი სასტიკი. და ვითარცა ესრეთ იქმნებოდა,
 შეედვა მცირე რამე სენი ვახტანგ მეფესა, რომლისა მი-
 ერ შეისუენაცა, და მოკუდა სამ წელ მეფეყოფილი,
 საღმრთო-საკაცობოთა საქმითა სრული და შემკობილი,
 რამეთუ აღმზრდელიცა კეთილი და მეცნიერი ესუა,
 ფარსმანის შვილი. ცნა დავით, განმწარდა სიკეთისა და
 სიჭაბუკისა მისისათვის, და იგლოვა წესისაებრ, და ფრი-
 ად პატივ-სცა და წარგზავნა გელათს, სამარხოსა | მე-
 ფეთასა. ვითარცა ესმა მეფესა, მამასა მისსა დავითს,
 სიკუდილი სასურველისა და ყოველთა მიერ შეყუარე-
 ბულისა ძისა მისისა, ვახტანგისი, უზომოთა ტკივილთა
 და ვაებათა მოიცვეს, რამეთუ შეუძლებელ არს მო-
 თხრობად თვთეულისა. გარნა ესოდენ მოიცვა მწუხა-
 რებამან, რომელ ვერლარა ჰოვა ლხინება და შემდგო-
 მად მცირეთა წელთა შეისუენა მანცა, პატიოსნითა სი-
 ბერიითა აღსავსემან. დაუტევა სამნი ძენი, პირმშო ვიდ-

M 905

5

R 453b

15

m 643

25

T 330a

30

1 მოშთობისა Mm. 1 მიერ]—Mm. 2 რიცხვისა თესსა MTm. 2 ათორმეტსა] იბ T. 4 დიმიტრი] დატრი M, დიმიტრი მეფეთ მეფე T. 6 მრავალი]—Mm. 8 ყოველი Mm. 8 განზრახვანი Mm. 10 მოცა Mm. 11 ეგრეთცა Mm. 13 ყანათ M, ყენად m, ყაინად T. 13—14 ქელთუქონ MTmR. 15 უდვეს Tm. 15 საყანო M, საყენო m, საყაინო T. 16 რამეთუ]—MTm. 17 ვითარცა]—MTm. 17 იქმნებოდა]—Mm. 18 მცირედ T. 20 საქმითა გორგ.] — MTmR. 23 სიჭაბუკისა M. 27 ვახტანგისა m. 27—28 ტკივილთა და ვაებათა Mm, ტკივილთა და მწუხარებათა TR. 28—29 მითხრობა TR. 30—31 შემდგომად]—MTm. 32 აღსავსემან ყაუხჩ. აღსავსე MTmR. 32 პირმშონი MTm.

- M 906 რემე კოსტანტინე, და მეორე შიქელ, და უმრავლესად ალექსანდრე, რომელი უშვა დედოფალმან, | დიდისა პალიალოლოსის ასულმან, კოსტანტინეპოლისა და საბერძნეთისა მპყრობელისამან¹. ხოლო მიიღო მეფობა
- R 454a კოსტანტინე | პირმშობისა ძლით, რომლისა მეფობასა წინააღუდგა ძმა მისი, მიქელ, და დაიპყრა ქუეყანა რაკისა და არგუეთი. და დღეთა მათთა იშლებოდა სამეფო, რომელთა საქმენი არა მოკსენებულ არიან. და არა ყვეს მშვდობა, ვიდრე არა მიიკვალნეს, რამეთუ, რომელსა ეამსა დაიზავნიან, მყის შეიშალნიან. 5 10
- ხოლო ჩუენ პირველივე გზა აღვლოთ მცირედ კერძო გარდაბიჯებელთა. დაჯდა რა ქელათუ ტახტსა ზედა, განდგა ქალაქი ტუნღუზალო. რა საბერძნეთით მოსრულ იყო ქელათუ, ჰგონეს უცალოება ყაენისა და განდგეს. მაშინ მოუწოდა ყოველთა სპათა მისთა და მეფისა დიმიტრის ძესა, დავითს, და მთავართა ქართლისათა, და შევედრა ტახტი და ცოლი მისი და ხათუნნი ნონისა სიქდურს, ხუტლუბულა და სხუანი მთავარნი საქართველოსანი დაუტევნა მულანს, რამეთუ ეშინოდა გამოსლვისათვს ბერქანთასა. თვთ წარვიდა და დავით, ძე დიმიტრისი, თანაწარიტანა. და ვითარ მიიწიენეს ტუნღუზალო
- T 330b ქალაქსა, გარემოადგა ოთხ თუე და ვერა ავნო. | და ვითარ მისჭირდა, მეხუთესა თუესა იწყეს ძლიერად ბრძოლად, რამეთუ დავით და მცირედნი ქართველნი ბრძოდეს. წარულეს ქალაქი და შიგან შევიდეს, სადა იგი ქრისტიანენი ერთსა ყურესა შეკრებულ იყვნეს, და ევედრნეს დავითს, რათა შეიწყალნეს და ყაენმან არა
- R 454b ბოროტი უყოს. უსმინა | და მცველნი დაუდგინა და 25

1 მორე MTm. 3 პალიალოს M, პალიალოს m, პლ ლალოს T, პალიალოლოსის R. 3 კოსტანტინეპოლისმან M, კოსტანტინეპოლისმან mR. 3—4 საბერძნეთისმან M. 4 მპყრობელისამან ჯ ა ვ ა ხ., მპყრობელმან MTmR. 5 კოსტანე M, კოსტანტილე m. 5 პირმშობისა MTm. 5 ძალითა Mm, ძლითა T. 5 ძლით+იმერეთისა m. 7 არღუბეთი Mm. 8 რომელთა] რათა Mm. 9 რამეთუ]—MTm. 10 მყის] და MTm. 11 პირველ MTm. 11 აღვლეთ MTm. 12 ქელათუ MTm. 13 ტუნღუზო MTm. 14 ქელათო MTm. 14 ყენისა m. 15—16 დიმიტრის] დატრის Mm. 16 ძესა დავითს]—MTm. 18 სიქდურს ჩვ. კონიექტ., ელგოს Mm, ვაგოს T, ელგოზს R, სიქანდურს გორგ. 18 ხუტლუბულა m. 19 მულანს MTR, მულანს m. 20 ბერქანთასა ჩვ. კონიექტ., ბელქალთასა Mm, ბერქლნთასა T, ბერქალნთასა R, ბერქანთ გორგ. 20 და თვთ m. 20~დავით და Mm. 20 დიმიტრისი] დატრი Mm. 21 მიიწიენეს MTm. 22 ავნო]+რა m. 27 ყანმან M, ყანიმან T. 28 დაუდგინა Mm.

M 907
m 644

დაიკვნა და აღილო ხარაჯა | და საჭურჭლე | ურიცხვ,
და მიერ წარმოვიდა.

ხოლო მუნ ყოფასა ფარეჯანისა იწყეს ოვსთა ოვრე-
ბად, ჯოცად და რბევად და ტყუენვად ქართლისა, და
ქალაქი გორი წარტყუენეს და თვსად დაიჭირეს ოვსთა. 5
მაშინ შეკრბეს ქართლის ერისთავისა ბეგას ძესა, ჰამა-
დას, წინაშე ყოველნი ქართველნი და მოადგეს გორსა,
და მრავალგზის შეებნეს ქალაქსა შინა, მრავალი კაცი
მოკუდა, ოვსიცა და ქართველიცა, და დაწუეს გორი
სრულიად. და ვითარ მისჭირდა ოვსთა, ციხიღამე გარ- 10
დმოუშვეს საბლითა კაცი და წარავლინეს მუხრანს
მდგომთა თათართა თანა, რათა შეეწივნენ. ვითარცა
ესმა, ჩამოდგეს შუა, შუელა ქმნეს და ზავი. და მიერი-
ვან შეიქმნა მტერობა შორის ქართველთა და ოვსთა,
ვიდრემდის მეფეთა შორის ბრწყინვალემან, დიდმან 15
სახელგანთქმულმან გიორგი, განასხნა და აღფხურნა. და
ვითარ მოიწივნეს შინა, მოუწოდა ყაენმან დავითს და
რქუა: „ვინათვან დასდევ თავი შენი მსახურებად ჩემ-
თვს და სდგა ერთგულობასა ჩემსა ზედა, მომიცემია მე-
ფობა და სამეფო შენთვის“. და წარმოგზავნა ტფილისს 20
და დასუა ტახტსა მამისა მისისასა. და თანაწარმოატანნა
სპანი საქართველოსანი, შანშე და ხუტლუბულა, და ყო-
ველნი დიდებულნი. და მოუწოდეს სამცხით | ბექასა,
და მან არა ინება მოსლვად, რამეთუ ფრიად გა|ნდიდე-
ბულ იყო, თვთ არღარა წარვიდის არცა ყაენს წინაშე, 25
არცა მეფესა თანა. წარმოუვლინა ძე თვსი პირმშო, სა-
მცხის სპასალარი სარგის, და ყოველი ნამარხევი, რო-
მელ აქუნდა მეფისა დიმიტრისაგან შევედრებული, და
სარტყელიცა იგი დიდფასისა. მოვიდა სარგის და მოი-
ლო ყოველივე დაუკლებელად მეფის დავითის წინაშე. 30
დასუეს მეფე ტახტსა ზედა და აკურთხეს კათალიკოზ-
მან აბრაჰამ და ეპისკოპოზთაჲ.

T 331a
R 455a

M 908

3 ოსთა Mm. 4—5 და ქალაქი... დაიჭირეს ოვსთა—MTm. 6 ამადს Mm, ამა-
დას. T. 9 მოაკედინეს Mm. 9 ოსიცა Mm. 10 ციხიღამენ M, ციხიღამე m, ციხიღამან T.
11 მუხნარს TR. 12 რათა Mm, რ'ლთა T. 12 შეეწივნენ MT, შეეწივნეს m. 13 შუა—
MTm. 13 ქნეს MTm. 13 და (მიერივან)—m. 14 შორის—m. 14 ოსთა M. 15 ბრწყინ-
ვალემა M. 16 სახელ განთქმულმა M. 16 აღფხურა Mm. 17 შინა—m. 17 ყანმა M,
ყანმან T. 20 სამეფო შენთვის Mm, სამეფო შენი ყოველა T. 21 დასუეს MTm. 21
მისისასა T, მათისასა Mm. 21 თანა წარმოიტანა M, წარმოატანა m. 22 შანშა MTm.
22 ხუტლუბულა m. 25 ყანს M, ყენს m, ყანს T. 25 წინაშე T, წინა Mm. 28
დიმიტრისაგან| დატრისაგან M. 31 და დასუეს T. 32 აბრამ Mm. 32 ეფიისკოპოზთა M.

ხოლო მოსცა ყაენმან დაჲ მისი, ოლჯათ, რომელიცა
 ვახტანგს ცოლად ესუა. დაიპყრა ყოველი სამეფო მს-
 მისა მისისა დიმიტრისი, თვნიერ ბექას სამცხის მპყრო-
 ბელისა მთავრისა, ხოლო იგი პატივ-სცემდა მეფესა
 დავითს, მრავალთა ნიჭთა და ძლუნთა წარმოუვლენ- 5
 დის. ხოლო | დავით უმეტესთა ჟამთა იყვის წინაშე
 ყაენისა, დაღათუ ფარეჯან, ოვსთა მთავარი, მსახურებ-
 და კეთილად მეფესა, არამედ აქუნდა მტერობა ქარ-
 თველთა და ოვსთა. ესოდენ გარდაეკიდნიან ერთმანეთს,
 რომელიცა მძლე ექმნის, მოკლის. მაშინ წარვიდეს ქა- 10
 ლაქსა ოვსნი ვაჭრობად, და მოიქცეს და იხილეს გლა-
 ხაკი, და მისცეს ქველისსაქმე ოვსთა, რომელსა უპირ-
 ველესსა ეწოდა სათხიზ და მეორესა უზურბეგ. და
 რქუეს: „გლახაკო, ევედრე ღმერთსა, | რათა დღეს 15
 ჩუენი და სურამელის ბეგას შვილის კრმალი ერთგან
 შეიყარნენ“.

m 645

R 455b

5

10

15

ვითარ წარვლეს მცირედ, დახუდა ნადირობასა შინა
 მყოფი რატი მცირითა კაცითა, უსაჭურვლო. მყის ზედა-
 მოეტევნეს, აღილო ფარი და დაუდგა სივიწრესა წყლის-
 გასავალსა. და პირველ სათხიზს უხეთქნა მუზარადსა, 20
 განუბო და ჩამოაგდო, და მოკუდა. მერმე უზურბეგ
 მოუვდა, ჰკრა მასცა ჯაჭვანსა მკარსა, განუტევთა მკარი
 და ჩამოაგდო, ყრმათა რატისთა მოაკუდინეს. იხილეს
 სხუათა ოვსთა და ივლტოდეს. ამისთვის იტყვის წინას-
 წარმეტყუელი: „უფალი ამპარტავანთა შემუსრავს“. 25
 კუალად სხუა კმობს: „აღვოცენინ უფალმან ყოველნი
 ბაგენი მზაკუარნი, და ენა დიდად მეტყუელი“.

T 331b

M 909

20

25

ხოლო მოვიდა მწოდებელი თუქალისა⁷ წინაშე და-
 ვით მეფისა. და წარვიდა დავით წინაშე თუქალისა, რო-

1 ყაენმან T. 1 დაჲ დაა MTm. 2 სამეფო—Mm. 3 დიმიტრისი| დატრისა M.
 7 ყაენისა—MTm. 7 ფარეჯან ოვსთა| ფარაჯანოსთა Mm, ფარეჯანოსთა T. 9
 [და ოვსთა] ჯაეახ., ყაუხჩ., ოსთა გორგ. 11 ოვსნი| ორნი Mm. 11 იხილ-
 ნეს m. 12 ოვსთა| ორთა Mm. 13 სათხიზ გორგ., სათხისად MTm, სათხისა R,
 ბროსე, ყაუხჩ. 13 უზურბეგ გორგ., უზურბეგ MTmR. 15 კმალი Mm. 15
 ერდგან MT. 17 და დახვდა (დახუდა T) MTm. 18 და უსაჭრლო M, უსაჭურლო T,
 უსაჭურვლო და m. 18—19 ზედა მიეტევნეს Mm. 19 სივიწროესა T. 20 პირველ სათ-
 ხიზს ჩვ. კონიექტ., პირველსა თხეს M, პირველ სათხემსა T, პირველსა თავსა m,
 პირველ სათხეს R, ბროსე, ყაუხჩ. 21 უზურბეგ გორგ., უზურბეგ MTmR.
 23 ყრმათა T, ყმათა R, ჟამთა Mm. 24 ოსთა Mm. 26 აღვოცენ Mm. 28 მოვიდა|+მო-
 ვიდა T. 28 მოწოდებული m. 28 ყან თუქალისა M, ყან თუქალისა T, ყან თუქალისა m,
 ყან თუქალისა R. 28—29 წინაშე დავით მეფისა—MTm. 29 დავით წინაშე თუქალისა
 Dc|—M Tm.

მელი დგა მათა არარატისათა⁸. ვითარ იხილა თუქალ
 დავით მეფე, პატივითა შეიყუარა. ინება, რომელ ფიც-
 თა მიერ ქმნან ერთობა სიყუარულისა. დაამტკიცეს ერ-
 თობა, და წარმოვიდა მეფე შინა, და მოსცა დმანისი,
 რომელი აქუნდა ხუტლუბუღას, ძმასა მანგასარისსა⁹. 5

და ვითარ გარდაცდა მცირედი ქაში, წარვიდეს ნო-
 ინნი, რომელნი თუქალისაგან ლტოლვილ იყვნეს, ვი-
 თარ ნავროზ, დიდისა არღუნის შვილი, რომელი იყო
 კაცი მკნე, ძლიერი, ახოვანი, მანქანი, შემმართებელი
 უმეტესობისა, ალინაყის შვილი ყურუმჩი, რომლისა 10
 ძმა, ბულა, მოეკლა თუქალს. | ესენი მივიდეს ხუარასანს,
 არღუნის შვილსა, ყაზანს ქოუნს, თანა, რომელსა აქუნ-
 და მამისაგან საუფლისწულოდ ხუარასანი. შეიყარნეს
 და ინებეს, რათა ყაზან ყონ მთავრად და ყაენად. შეკრ-
 ბეს ესე ყოველნი და წარმოემართნეს ბრძოლად ბაი- 15
 დუსსა. და ვითარ ცნა მოსლვა ყაზანისა, მოუწოდა მანცა
 ლაშქართა, და წარვიდა თუქალცა სისწრაფითა, ვერღ-
 რა | მოიცადეს მეფე. აქაცა დაიცვა ღმერთმან, რომე
 არა დახუდა. მიეგებნეს მცირესა | ქალაქსა ზანგანს,
 შეკრბეს ურთიერთას და სწორი ძლევა იქმნა, უკუდგეს 20
 ორნივე და გაიყარნეს, რამეთუ ყაზან მუნ არა იყო,
 ნავროზ და ხუტლუშა¹⁰ წარმოველინეს. ნავროზ კელთ-
 იგდეს და ძლიერი ბრძოლა ყო ჯალაირმან. და წარვიდა
 ყაზან ხუარასნით.

ხოლო ევედრა ნავროზ თუქალს, რათა განუტეოს, 25
 და ფიცითა დაუმტკიცა, რათა ყაზან შეკრული მოსცეს.
 ირწმუნა და განუტევა. და ვითარ მივიდა ყაზანს თანა,
 შეკრა ქუაბი სპილენძისა და წარმოგზავნა თუქალს წი-
 ნა, რამეთუ ენითა თურქულითა ქუაბსა ყაზან ეწოდების.
 მოვიდა ქუაბი შეკრული საბლითა, განუკვრდა და და- 30
 უმძიმდა თუქალს, რამეთუ მოსრულ იყო არარატისა
 მათათა.

R 456a

m 646

T 332a

M 910

1 იღვა Mm. 2~მეფე დავით T. 7 თუქალისაგან Dc] თუქალის MTmR. 7
 იყვნეს] იყო M. 8 ნავროზა MT. 10 ალინაყის MTmR, ალინაყის გორგ. 10 ყუ-
 რუმჩი m, ყურუმში MTR. 12~13 არღუნის... ხუარასანი]—Mm. 12 არღუნს T.
 12 ქოუნს ჩვ. კონიექტ., ქუნთ T,—R. 14 ყანად M, ყანად T. 15~16 ბაიდოსსა
 MTmR. 16 ვა m. 17 ლაშქარსა Mm. 18 დაცვა]~მეფე T. 19 ზანგას Mm. 21~არა
 მუნ Mm. 22 ხუტლუშა ჩვ. კონიექტ., ხუტლუბუღა MTmR. 22 წარმოველინეს
 Mm, წარმოველინეს T, წარმოველინა R. 23 ყო] ყუეს Mm. 23 ჯალიღმან Mm. 26
 შეკრული R, გორგ., კელ შეკრული MTm. 28~29 და წარმოგზავნა თუქალს წინა,
 რამეთუ]—MTm. 29 თურქულითა]~ქურთულითა Mm. 29 ყაზან] ბაზნ M.

მაშინ კულად წარემართა ყაზან უმრავლესითა სპარსულთა
 თა უგრძნულად, და უყანს დაესხა ბაილუს, შეკრეს და
 მოაშთვეს, და მის თანა მრავალნი ნოინნი. აქაცა დაი- 5
 ცვა ღმერთმან მეფე. ვითარ ცნა სიკუდილი ბაილუ ყაე-
 ნისა თუქალ, ივლტოდა და მივიდა სამცხეს, ბექასასა, |
 რომელი მთავრობდა ტასისკართგან ვიდრე კარნუქალა-
 ქადმდე. და შვილი წარგზავნა მეფისა დავითის წინაშე
 და მას შევედრა. და ვითარ მოვიდა ყაზან ადარბადა-
 განს, რომელ არს თავრეეი¹¹, წარმოუვლინა მოციქული 10
 მეფესა და ბექასა, რათა მისცენ თუქალი და შვილი მი-
 სი, ერთგზის და ორგზის. და არა მისცეს, არამედ იურ-
 ვეს, რათა შეუნდოს. და მოსცა პირი და ბექედი უვნე-
 ბელობისა, და მისცეს თუქალი. ვითარ ცნა ყურუმჩი
 წარყვანა თუქალისა ურდოსა, მოეგება ელჩსა ყაენის
 ყაზანისსა ნავიდურს, და წარგუარა თუქალი და მოკლა 15
 სიკუდილისათეს ბულასა¹², ძმისა | მისისა. და მეფემან
 დავით მოსცა შვილი მისი და ყოველი სიმდიდრე, რო-
 მელი შევედრა ოვსთა მთავრისა ფარეჯანისა, რომელი
 იღვა ციხესა ატენისასა¹³. რამეთუ ესე დაიმაღლა ყაენ-
 მან ყაზან, გარნა მეფემან ვერ გულს-იდგინა წარსლვა 20
 ურდოსა შიშისათეს, რომელ აქუნდა სიყუარული | თუ-
 ქალისი. კულად სხუაცა იყო შიში ურდოს წარსლვისა,
 რამეთუ | ზემოვსენებული იგი ნავროზ, არლუნ-ადას
 შვილი, მტერი იყო ყოველთა ქრისტიანეთა, ვისცა ჰგო-
 ნებდა სჯულისა დატეობასა, დაჰპატიებდა და მუსულ- 25
 მანად მიაქცევდა, თვნიერ ცნობისა ყაზან ყაენისა. კულად
 რამე ბოროტი აქუნდა, ამისთვისცა ბოროტად მო-
 კუდა, ვითარ ქუემორე სიტყუამან ცხად-ყოს.

ესე ნავროზ განდიდნა, თვნიერ ყაქენისა განაგებდა
 საქმეთა საურავთა და აქუნდა მტერობა ქრისტიანეთა, 30

R 456b

T 332b

m 647

M 911

R 457a

1 წარმოემართა TR. 2 უგრძნულად R, უგრძნულად Mm, უგრძნულად T.
 4 ბაილუსი M, ბაილუსი Tm, ბაილო R. 4—5 ყანის M, ყენის m, ყინისა T. 5 თუ-
 ქალ]—MTm, თუქალან გორგ. 5 ბექასა Tm, ბექასას R. 7 მეფესა დავითს T.
 8 აიდარბაგანს Mm, აიდარბაგს T. 9 თავრეზი Mm. 9 წარმოავლინა Mm. 11 და (არა)
 —m. 13 ენა m. 14 წარყუანება m. 14 თუქალისი M. 14 ყანის M, ყენის m, ყინის T,
 ყინ R. 15 წარგუარა] წავრა T. 16 ბულასა ნ. ე. კონიექტ., ბულდის MT, ბაი-
 დოსა R, ბულათა გორგ. 17 ყოველი] +საქურქლე და TR. 17 სიმდიდრე] +ყოვე-
 ლი TR. 20 ყაზან]—Mm. 22 შიში]—m. 23 არლუნდის Mm. 24 ქრისტიანეთა T.
 25 დაჰპატიებდა M, დაჰპატიებდა m, დაჰპატიებდა T. 25—26 მუსულმანად M, ლუს-
 ლუმანად T. 26 ყანსა M, ყენისა m, ყინისა T. 28 ქემორემ m. 28 სიტყუამ Mm.
 29 ყენისა m. 30 ქრისტიანეთა T.

და განემზადა სრულიად დაკოცად და დაქცევად ეკლესიათა თავრეესა და ყოველთა ქალაქთა შინა. და მოიყვანა ეპისკოპოზი მარადისა ქალაქისა, ნათესავით და სარწმუნოებით ნასრანი, რომელი იყო კაცი მოწყალე და სახიერი, ფრიად სათნოებიანი, პირველთა ყაენთაგან 5 პატივცემული და მამად სახელდებული. ესე პერობილყო და მრავალნი გუემანი და ბასრობანი შეამთხვენა დატევებისათეს სჯულისა. ხოლო იგი ახოვნად წინააღუდეგებოდა და მოითმენდა შეურაცხ-ყოფად სჯულისა მოპამადის მიერ ქადაგებულისა. ამისათეს ექსორიობად დაისჯა, რამეთუ იყო ფრიად მოხუცებული. 10

ამას ზედა ესეცა შესძინა ბოროტი ნავროზ, წარმოავლინა კაცი ერთი უკეთური, ნათესავი მისი, რათა მოაოჯრნეს ეკლესიანი ყოველსა საქართველოსა: პირველ მოაოჯროს საყოფელი ყოვლად წმიდისა ვარძიისა 15 ღმრთისმშობელისა საყდარი, და ყოველსა საქართველოსა, რაცა პოვოს, წარმოიღოს. ჰგონებდა უზომოსა სიმდიდრესა, ოქროსა და ვეცხლსა, თუალთა პატიოსანთა და მარგალიტსა მრავალსა ვარძიას. წარმოვიდა და მოიწია ნახჭევანს, იწყო რბევად და რღუევად ეკლესიათა. მოიწია რისხვა ყოვლად წმიდისა ვარძიისა 20 ღმრთისმშობელისა მას ზედა. რომელ მოვიდოდა დასაოჯრებლად ვარძიისა ღმრთისმშობელისა და პატიოსნისა ჯუარისა დასამკობლად, ამისთეს მეხდატეხილ იქმნა, და განგალა მეხმან სრულიად, და დაიწუა ძუალითურთ. 25 ესრეთ საკვრველებით დაიცვა სამყოფი თესი ვარძიისა ღმრთისმშობელმან.

ხოლო ნავროზს ზედაცა მოიწია რისხვა | ღმრთისა, რამეთუ განრისხნა ყაენი ყაზან უსამართლობისათეს და ბოროტთა საქმეთათეს. იყო ყაზან ფრიად რამე კეთილი 30

T 333a

R 457b

M 912

m 648

1 და]—Mm.1 და დაქცევად m, დაქცევად MT. 2 შინა]—Mm. 3 მარდისა Mm. 3 ქალაქსა Mm. 3 ნათესა ნათესავით m. 6 მამად]+ყაენთაგან T. 7 ბასრობანი M, ბასრვანი T, ბოროტნი m. 8 რჯულისა M. 10 ექსორიობდა m. 15 ყოვლად წმიდისა] ყოვლად უბიწოსა T. 15—16 ვარძიისა ღმრთისმშობელისა] ღმრთისმშობელი ვარძია M, ღმრთისმშობელისა ვარძისა m. 17 იპოვოს M, იპოოს m, პოოს T. 17 წარმოიღოს]+რა პოოს მას შინა სიმდიდრე T. 20 რბევად და]—T. 20—21 ეკლესიასა M, ეკლესიასა m. 23 ვარძისა MTm. 22—23 და საოჯრებლად Mm. 23 ვარძისა Mm, ვარძისა T. 24 და]—m. 25 და]—MTm. 26 საყოფა MTm. 26 ვარძისა Mm. 28 ნავროზს ზედაცა M, ნავროს ზედაცა T, ნავროზედაც m. 29 განრისხდა T. 29 ყენი m.

და უბოროტოგონება და სიმაართლისმოქმედ ყოველთა უწინარესთა ყაენთა ესოდენ, რომელ განება ორთა შეშათა ზედა და ეყუნები მოება მრავ-
 ლად, რათა გლაზაკნი უღონონი და უქონელნი, ყაენის
 და ნოინთა წინა მისლვისა უღირსნი და მოჩივარნი, მი- 5
 ვიდოდენ და შეარყევდენ შეშასა და ჯაჭუსა, და ესმო-
 დის ყაენს ვმა ეყუნათა და ცნას, რომელ სასჯელი უც
 გლაზაკთა და შეუტრაცხთა კაცთა, რომელი თვთ განიკი-
 თხის პირისპირ. ესოდენ უყუარდა სამართალი, რომელ
 დღეთა მისთა არა იქმნებოდა ძალი და უსამართლოება 10
 არა დიდთა და არცა მცირეთაგან. | ამისთვის რისხვეუ-
 ლი ნავროზ ივლტოდა ხუარა|სანს, რომელ დევნა-უყო
 ზემოკსენებულმან ხუტლუშა ნოინმან, მიეწია და მოა-
 კუდინა იგი და შვილი მისი, და ყოველი ნათესავი მისი.
 მოისპო ქუეყანით საკსენებელი მისი, ვითარცა წერილ 15
 არს: „მოისპენ უღმრთო, რათა არა იხილოს დიდება
 ღმრთისა“. და კუალად წარწყმდა საკსენებელი მისი. და
 ესრეთ დამშკდნეს თათარნი. იწყო ყაზან ყაენმან გან-
 გება ქუეყანისა სიმაართლითა და მსჯავრთა კეთილთა.
 ამათ ჟამთა წარმოაგლინა მოციქული ყაზან ყაენმან 20
 და იგმო მის წინაშე დავით მეფე. ხოლო იგი მსწრაფლ
 განემზადა და მოიწია კახეთს და ჰერეთს. მივიდეს ჰერ-
 კახნი დიდებულნი და აზნაურნი დავით მეფეს წინაშე,
 ერისთავი სამადავლა¹⁴, კაცი ყოვლითა სამკედროთა 25
 ზნითა შემკობილი და მოისარი რჩეული, მსგავსი მო-
 სომაზოსა ებრაელისა, გინა ნეობტოლემეოს პილასის¹⁵
 რჩეულისა, სახელოვანისა მირმიდონთ მოძღურისა. და-
 ყო მცირედი ჟამი ჰერეთს და განეზრახა ვაზირთა: „უკე-
 თუ წარვიდე ურდოსა?“. დაუმტკიცეს ვაზირთა წარ-
 სლვა, ხოლო მეფემან არა ისმინა მათი და შეიქცა გარე, 30

R 458a
T 333b

M 913

1 უბოროტოგონება] უბოროტო Mm. 1 სიმაართლისმოქმედ[+იყო MTm. 1—2 უფ-
 რთს ყოველთა]—MTm. 2 ყენთა m. 4 უღონონი]—Mm. 4 ყანს Mm, ყანისა T.
 5 და (მოჩივარნი)—m. 5—6 მივიდოდეს Mm. 6 შეარყევდეს Mm. 7 ყანსა M, ყენსა
 m, ყანისა T. 10 მისთა] მათთა M. 10 უსამართლო MTm. 11 მცირეთაგან R, მცირე-
 თა Mm, მცირედთაგან T. 13 ხუტლუშა R, ხუტლუშა M, ხუტლუშულა Tm. 13
 ნოინ MTm. 15 მოსპო Mm. 16 მოსპენ Mm. 16 იხილონ Mm. 18 დამშვიდდეს
 TR. 18 ყანმა M, ყენმა m, ყანმან T. 20 წარაგლინა Mm. 20 ყანმან M, ყენმან m,
 ყანმან T. 21 მეფე]—Mm. 22 ჰერეთს] ესრეთ Mm, ერეთს T. 22—23 ჰერ-კახნი] ერ-
 კახნი M, ვითარ კახნი T, ეს კახნი m. 26 გინა]—m. 26 ნეობტოლემეოს Mm, ნეო-
 ბტოლემეოს T. 27 მირმიდონთ ყაუ ხ ჩ., მიერ მიდონთ Mm, მრ მიდონთ T. 27
 მოძღურისა] მძღავრისა T. 28 ჰერეთს] ერეთს MT, ესრეთ m.

რამეთუ აქუნდა შიში თათართა ყაენის ხილვისა. და მოვიდა მთიულეთს, უკუდგა ყინოვანს, | შეკრა სიბა და მცველნი დაუდგინა¹⁶.

R 458b

m 649

T 334a

M 914

R 459a

ხოლო მეფე დავით მთიულეთს იდგა, და წარავლინა ძმა თვისი უმრწამესი | ვახტანგ ელჩად დიდისა ბათოს შვილისშვილის ყაენისა და უქადა გზა გამოსლვად ყაენს ზედა. და მან კეთილად შეიწყნარა და უქადა ქუეყანა და საჭურჭლე მრავალი. ვითარ ცნა დავითის უკუდგომა ყაზან, წარმოგზავნა ხუტლუშა მკედართმთავარი, რომელსა იგინი ბეგლარბეგობით უკმობდეს, სპითა დიდითა. მოვიდეს და დადგეს ტფილისს. გაგზავნეს მოციქული მეფესა დავითს წინაშე და ითხოვეს კაცნი სარწმუნონი მისანდობელად, და აძლევდეს ზავსა და სთხოვდეს ერთგულობასა ყაზანისასა და არამიქცევასა მტერთა კერძო. და მან წარმოგზავნა კათალიკოზი აბრაჰამ, ბურსელი ივანე, ტფილელი ყადი, და ითხოვნა მძევალნი, და ფიცად მიჰპირდა. ხოლო მათ ფიცეს სჯულისაებრ მათისა და მისცეს მძევლად ხუტლუშას შვილი სიბუჩი, ყურუმჩის ძმა არფა და სხუათა ნოინთა შვილნი. და მისცეს ბეჭედი ყაენისა და სიმტიცე უვნებლობისა. და იგი მოვიდა ნახვად მათდა და აღუთქუა წარსლვად ურდოსა. ხოლო ხუტლუშამან შეიწყნარა | კეთილად და განუტევა. ხოლო დავით იქცა თვსადვე, და მძევალთა მისცა ნიჭი დიდი და განუტევნა.

და ვითარ მოიწია არე გაზაფხულისა, აწვეს კუალად მეფე დავით ურდოსა, და არა ინება წარსლვად, აქუნდა შიში. ამისთვის წარავლინა ძმა მისი ბაიდუ დიდისა ყაენისა თოხთას წინაშე. ვითარ ცნა ყაზან ყაენმან, კუ-

1 ყენის m, ყაინისა T. 2 ჟინოვანს M, ჟინოვანს T, ჟინეანს mR. 6 ყანისა M, ყენის m, ყაინისა T. 6 გამოსვლა m. 7 ყანს M, ყაინს T, ყაზან m. 8 და] — Mm. 9 ხუტლუშა R, ხუტლუშულა MT, ხუტლუშულა m. 10 იგინი] — Mm. 10 ბეგთარ ბეგობით Mm. 10 უკმობდეს] უწოდეს m. 12 წინაშე] თანა T. [14 არა-მიქცევას m. 15 აბრაჰ Mm, აბრაჰ T. 16 ბურსელი m. 16 ივანე Mm, ივ T, ივანე R-16 ტფილელი] ტფილისის R. 17—18 სჯულითაებრ T. 18 ხუტლუშას R, ხუტლუშას M, ხუტლუშას m, ხუტლუშულას T. 19 ყურუმჩის T. 20 და (მისცეს) — Mm. 20 ყანისა M, ყენისა m, ყაინისა T. 21 და (აღუთქუა) — T. 22 ხუტლუშამან R, ხუტლუშულა Mm, ხუტლუშულამან T. 22—23 კეთილად] პატივითა T. 23—24 და მცველთა] მცველად Mm. 24 განუტევა Mm. 25 არე] პარე Mm, პარე T. 26 მეფე დავით] — MTm. 26 ინება წარსლვად] ინება მისვლად M, მეციდა მისვლად m. 27 მისი] თვისი m. 27 ბაიდუ MTm. 27—28 ყანისა M, ყენისა m, ყაინისა T. 28 თოხთას] თახს Mm, თახს T, თოხახს R, თოხტას გორგ. 28 ყანმან M, ყენმან m, ყანმან T.

- ლად წარმოავლინა მკედართმთავარი ხუტლუშა სკოლაში ურიცხვთა. მოვიდეს სომხითს და აწვეს მეფე მისლვად, და აღუთქმიდეს ნიჭთა დიდთა. და კუალადცა წარავლინა კათალიკოზი აბრაჰამ, ყადი ტფილელი და ივანე ბურსელი, და აღუთქუა მისლვად. ცნეს თათართა, რამეთუ მიზეზობდა, შეიპყრეს ივანე ბურსელი და მოკლეს, და კათალიკოზი და ყადი განუტევეს უვნებელად, და მომართეს შესლვად მთიულეთს. მოაოჯრეს სომხითი, ქართლი, თრიალეთი, ერწო და დადგეს | მუხრანს, ხერკს, ბაზალეთს, ერწოს და თიანეთს, და ვერ ეტეოდეს სადგომად, არბევდეს ქართლსა და ზემოკსენებულთა ქუეყანათა. | ტყუე-ყვეს, რომლისა არა იყო რიცხუ, და მოსრეს პირითა მახვლისათა რავდენი პოვეს, და მიეცა ქუეყანა განსარყუნელად ცოდვათა ჩუენთათჳს. | ამას წელსა გამოჩნდა ვარსკულავი კვმატი, ლახურისსახე, ჩრდილოთ კერძო, და დადგა ვიდრე ოთხ თუემდე, და ყოველთა ღამეთა იხილვებოდა ვარსკულავი იგი ლახურისსახე, და იტყოდეს: „ლახურიოთ მოწყუებასა მოასწავებს“.
- კუალადცა ინებეს თათართა ზავის-ყოფა მეფისა და გაუგზავნეს მოციქული, რათა მეფემან შეკფიცოს ერთგულობასა ზედა ყაზანისსა და არა მისცეს | გზა ბათოს შვილისშვილსა დიდსა ყაენსა თოხთას, და ესრეთ ყამად შინა იყოს, დაიცვას სამეფო მისი. და ყვეს ფიცი და აღუთქუა ურთიერთას, და წარმოგზავნა დედა თვისი დედოფალი, და ძმა მისი უმრწამესი მანოველ, და კათალიკოზი აბრაჰამ, და დედოფალი, ცოლი მეფისა ოლჯათ, წარმოავლინა, რათა წარვიდეს ურდოსა და იურვოს საქმე მისი. და მოიწინეს ურდოსა. იხილნა ხუტლუშამან და პატივითა შეიწყნარნა, მსწრაფლ უკურიდა, მოსცა ტფილისი და სამეფო მისი, და წარვიდა ურდოსა და წა-
- T 334b
m 650
R 459b
M 915
- 5
10
15
20
25
30

1 ხუტლუშა Mm. 2 სომხეთს M. 2 კუალადცა აწვეს T. 3-4 წარავლინეს m. 4 აბრამ Mm. 4 ივანე Mm, იე T. 5-6 აღუთქუა... ბურსელი და|—Mm. 6 მოკლეს|+და გორგ. 8 მიმართეს Mm. 8 შესლვად|—Mm. 8 სომხეთი Mm, სომხითნი და T. 9 მუხრანს T. 13 რაოდენი m. 15 რამეთუ ამას T. 16 ოთხ|—T. 23 შვილის შვილისა Mm. 23 ყანსა M, ყაენის m, ყანსა T. 23 თოხთას| თხოთას MT, თხოთასა m, თხას R, თობტასა გორგ. 24 დაიცვას ჩვ. კონიექტ., და სტოს გორგ., მისცეს MTmR. 27 აბრამ Mm. 29 მოიწიენეს m. 29 ხუტლუშა M, ხუტლუშა m, ხუტლუშამან TR. 30 პატივითა] ლოცვითა Mm. 30 უკურიდა| უკვრდა M, უკვირდა m, უკურიდა R.

რიტანა დედოფალი ოლჯათ, და კულად დამშვდნა ქუე-
ყანა.

და ვითარ გარდაცდა ზამთარი იგი და მოეწურა არე
გაზაფხულისა, წარმოავლინეს მოციქული მეფეს თანა,
რათა ცნას, | არს ერთგულობასა ყაენისასა, თუ არა. |
და ცნა კაცმან, რომელ ბაიღუ წარვეღისა დავითს ყა-
ენსა თოხთას თანა და გზა ექადა გამოსლვად. აცნობა
ყაზანს, ხოლო იგი განწყრა და წარმოავლინა ყურუმჩი
და ერინჯი ვინმე, შინაური მისი, და შანშე მკარგრძელი.
და მოუწოდეს ძმისა დავითისასა, მცირესა გიორგის,
რომელი ეშვა ასულსა ბექასასა და მას აღეზარდა, რო-
მელი მარტო ეშვა დედასა, ვითარცა მარტორქა, რამეთუ
ვერ შემძლებელ იყო ბუნება დედათა სხუასა ეგვევითა-
რისა შობად, ვითარ ქუემორე სიტყუამან ცხად-ყოს.

ესე იყო სახლსა ბექასასა, რამეთუ ესე ბექა განდი-
დებულ იყო და აქუნდა ტასისკარითვან ვიდრე სპერამ-
დე და ვიდრე ზღუამდე, სამცხე, აჭარა, შავშეთი, კლარ-
ჯეთი, ნიგალისკევი; და ჭანეთი სრულიად მოსცა ბერ-
ძენტა მეფემან, კომინოსმან კირ მიხაილ, და ასული
ბექასი ცოლად მიიყვანა. ამასვე აქუნდა უმრავლესი
ტაო, არტანი, კოლა, კარნიფორა და კარი, და ამათ შინა
ქუეყანანი და ციხენი, არტანუჯი და უდაბნონი ათორ-
მეტნი კლარჯეთისანი, და დიდებულნი აზნაურნი | და
მონასტერნი ყოველნი მას აქუნდეს. და | ხარაჯას | მის-
ცემდა ყაზანსა და ლაშქრითა შეეწეოდა. ამას სთხოვეს
ყრმა გიორგი, რათა მისცეს და მეფე-ყონ ქართლსა და-
ვითის წილ, ძმისა მისისა, რომელი აღასრულა და მისცა,
და თანაწარატანა ლაშქარი დიდი. წარიყვანეს და დასუ-
ეს მეფედ. დაღათუ მცირე იყო, არამედ წინადაუსახვი-
დეს უძლეველობასა მეფობისასა და წინამოასწავებ-
დეს¹⁸.

R 460a
T 335a

M 916
m 651
R 460b

1 ოლჯათა m. 1 დამშვდდა Tm. 1—2 მოკრებული ქუეყანა T. 3—4 და მოეწურა არე გაზაფხულისა)—Mm. 4 მეფეს თანა Mm, მეფესა დავითს წინაშე T. 5 არს Mm, ერის T. 5 ყაენისასა M, ყენისასა m, ყაენისასა T. 5 თუ არა m, არა MT. 6 ბაიღუ MTm, ბაიდურ R. 6—7 ყანსა M, ყენსა m, ყაენისა T. 7 თოხთას] თოხას MTm, თოხოს R, თოხთასთან გორგ. 7 და]—M. 8 და]—m. 8 ყურუმში MT. 9 ერინჯი გორგ., აღნაჯი MTm, აღინჯა R. 11 რომელი] რათა T. 13 იყო]—რამეთუ ვერ T. 13—14 ეგვევითარსა შობა T. 17—18 სამცხე... ჭანეთი]— Mm. 18 სრულად Mm. 18—19 ბერძენტა] ბერძენმა M, ბერძენთან Tm, ბერძენთ გორგ. 20 ამასვე ყაუხჩ., ამისთვის MTmR. 22 და (ციხენი)—MT m.22—23 თორმეტნი T. 23 კლარჯეთისანი m. 26 მისცეს TR, მოსცენ Mm. 26 მეფე ყო m. 26 ქართლისა MT, ქართლის m. 27 რომელი] რათა Mm. 28 თანა წარიტანა Mm. 30 მოასწავებდეს Mm.

- T 335b და იყო ყრმა მცირე გიორგი მეფედ ტფილისისა. და ვითარ მოიწია გაზაფხული, კულად წარმოავლინა ყაზან ყაენმან იგივე ხუტლუშა სპითა ძლიერითა, და მრავალნი ნოინნი სხუანი. და დადგეს ზემოკსენებულთა ადგილთა, მოაოკრეს ქართლი უბოროტესად. 5
- R 461a ხოლო მეფე დავით დადგა ჯადას. მაშინ ქუენიფლეველი შალვა გამოექცა მეფესა, აღსაესე ნიჭითა მიერ მისთა, რომელნი მას უამსა მიენიჭნეს. არა მოიკსენა წყალობა ეგოდენი და მივიდა ხუტლუშა ნოინთანა. ხოლო მან განიხარა და პატივითა შეიწყნარა და წინამძღუარად გზისა აჩინა. და შევიდეს გზასა ცხრაზმისკვევისასა | და განვიდეს მთასა შორის ცხავატსა და ცხრაზმისკვეთა, რომელ არს ლომისა. 10
- M 917 და ვითარ ცნა დავით ორგულობა შალვა ქუენიფლევლისა, შედგა ციკარეს, რამეთუ ციკარე მტერთაგან შეუვალ იყო. ჩავლო ხუტლუშამან და განვიდეს ჯადას, და გარდვიდეს კევსა, და მიმართეს გუელეთს, მუნ შინა ჰგონებდეს მეფესა დავითს. და გარემოადგეს სტეფანწმიდასა სოფელსა. და განგებითა ღმრთისათა განმაგრდეს, რამეთუ წინარხი თათართანი იყვნეს ქუენიფლეველი შალვა და ოვსთა მთავარი ბაყათარ და მუხრანს მდგომი თათარი ბაან თანლუთ. | ვითარ ცნეს, სტეფანით ვერას აენებდეს¹⁹ და მეფე მუნ არა არს, ითხოვეს საზრდელი მცირე. სტეფანელთა მოსცეს. და აიყარნეს და გარდმოდგეს ჯადას. ხოლო მეფე ციკარეს იყო. დაამტკიცეს და დადგეს ერთგულობასა მეფისასა სურამელი ჰამადა, ამირეჯიბი აბაზას ძე ჭილა, და აზნაურნი ქართველნი და სომხითარნი, | და დიდი ერთგულობა აჩუენეს. 15 20 25
- T 336a

1~მცირე ყრმა m. 3 ყაენმა M, ყაინმან T. 3 ხუტლუბა M, ხუტულბა m. 6 დავით]—m. 7 ნიჭითა Mm. 9 ხუტლუბა M, ხუტულბულა m. 10 განიხარან M. 10 შეიწყნარანა m. 10 წინამძღვარ Mm. 10 ცხრაზმის ჩ ვ. კონიექტ., ხვარაზმის M, ხუარაზმის TR, ხვარაზმის m, ცხრა რაზმით გორგ. 12 შორის]—Mm. 14 შალვასი m. 14—15 ქვენაფლეველისა M, ქუნაფლეველისა T, ქვენაფლაველისა m. 15 ცისკრეს T. 15 ცისკარე T. 16 შეუვალ იყო Mm, უბრძოლველ არს TR. 16 ხუტლუბამა M, ხუტულბამა m. 17 გუელეთს] გელათს MT, გველეთს mR, გორგ. 19 და]—m. 20 თათარნი MTm. 20 ქვენაფლეველა M, ქუნაფლეველნი T, ქვენაფლაველი mR. 21 ოსთა M, ოსთ m. 21—22 მუხნარს T. 22 თათარნი Mm. 22 ბაან თანლუთ ჩ ვ. კონიექტ., ბანთანაღუთ MT, ბანთანღუნთ m, ბაან და თანლუთ გორგ. 22—23 სტეფანით Mm, სტეფანწმინდელთ R, გორგ. 23 მუნ]—m. 24 ითხოვეს T, იხილეს Mm. 24~მცირე საზრდელი m. 25 ციკარეთს MT, ციკრეთს m. 27 ჰამადა] აჰამა MT, ჰამად m, ამადა გორგ. 29 აჩუენეს] აქუნდეს T.

m 652	ვითარ ცნა ხუტლუშამან მეფისა ციკარეს დგომა, განყო ლაშქარი. რომელიმე წარავლინა ცხავატით,	5
R 461b	გზასა ძნელსა, რათა ეგრეთ შევლონ და შევიდენ ციკარესა, რომელ-ესე შეუძლებელ იყო. მაშინ ქუემო შესრულთა ლაშქართა შევლეს გზა ცხავატისა და განვიდეს ცხავატს. ვითარ ცნა მეფემან, წარავლინა მცირედნი ლაშქარნი, და იქმნა ომი ძლიერი, და მოსწყდა თათარი ურიცხვ, რამეთუ შემოსრულ იყვნეს ვიწროსა გზასა კაცი მეომე ვითარ ხუთასი, რომელნი ვერღარა გამოესწრნეს გზისა სივიწროისაგან. შეიპყრეს ხუთასივე, რომელი მოკლეს და, რომელი დარჩა, მოკვთარეს მეფესა. ხოლო სხუანი ივლტოდეს. და სპანი მეფისანი განვიდეს ვადის თავსა გორასა რასმე, რომელ არს ციკარეს პირისპირ, და იქმნა ომი ძლიერი. კეთილად ბრძოდეს შინაურნი მეფისანი, ვადელნი და კევით მოსრულნი რჩეულნი. და უმეტეს მოისრვოდეს თათარნი, რამეთუ დიდად ავნებდეს მთიულელნი; იყვნეს ფერკითა მალე, ცხენოსანი ვერ შეუვიდოდა საომარად, და ქუეითად იბრძოდეს თათარნი, რომელთა შემწედ ჰყვა ივანეს ძე შანშე, და ოვსნი, რომელ სხდეს გორს, მესხნი ლაშქარნი, რომელნი წარმოველინნეს სამცხის მთავარსა ბექას — თორელნი, თმოგუელნი და ტაოელნი. და განგრძელდა ომი ვიდრე მიმწუხრამდე. გზა თა სივიწროთა არა აღერივნეს ურთიერთას, გაიყარნეს, და უკუდგეს ვადას თათარნი.	10
M 918	და უშუელა ღმერთმან მეფესა, რამეთუ ცხავატით შე სრული ლაშქარი ივლტოდა. და ვითარ ხუთასი ოდენ კაცი შეიყარა, და ხუტლუშასცა დიდი ვნებოდა. იხილა სიმაგრე ქუეყანისა, და ცნა, რომელ არა ეგების შესლვა ციკარეს. აიყარა ღამით გზასა ლომისთავისასა, დაესხა	15
R 462a		25
T 336b		20
		30

1 ხუტლუ შამან T, ხუტლუშამან M, ხუტლუზა m. 1 ციკარს Mm, ცისკარს T. 2 ცხავალტ MT, ცხავალტს m. 3 ძნელსა გორ გ. — MTmR. 3—4 ციკარს Mm, ცისკერსა T. 5 ცხავატისა] — Mm, ცხაველტისა T, ცხაოტისა R, გორ გ. 6 ცხავალტს Mm, ცხავატას T. 8 ურიცხენი m. 8 შამოსრულ M. 8 გზასა] — Mm. 9 ვითარ] — m. 9 ~ ხუთასი კაცი მეომე m. 9—10 გამოასწრნეს m. 11 რომელი] რა T. 11 დარჩა] დარჩეს და m. 12 და Mm, ხოლო T. 12 განვიდეს] გავიდეს Mm, გამოვიდეს T. 13 ცისკარეს T. 15 და] + ზოგი T. 16 მოისროდეს T. 18 საომრად T. 18 ქოითად MT. 19 რომელთა] რათა Mm. 19 ჰყვა] ჰყავ MT. 20 შანშა Mm. 20 ოვსნი] ოსნი ყაუ ხ ჩ., ორნი MTmR. 20 სხდეს] სდგეს M. 22 და (ტაოელნი) — m. 23 სივიწროვისათა m. 26 ცხავალტით T. 28 ხუტლუშასცა T, ხუტლუზასცა M, ხუტლუზასაც m. 29 ქუეყანისა] + ხუტლუშამან T. 30 ცისკარეს T. 30 და დაესხა m.

ქართლს, დაღათუ ვინმე დარჩომილ იყო, მოსრულს
ტყუე-ყო. და მოაოკრეს ქართლი და წარვიდეს ყაენს
ყაზანს წინაშე.

და მოიწია არე გაზაფხულისა, წარმოემართა იგივე
ხუტლუშა, სიტყვთა ყაენისათა, სპითა უძლიერესითა, 5
და მოიწია ტფილისს, და ეგულეობდა შესლვად მთიულეთს.
და ვითარ ცნეს დიდებულთა ამის სამეფოსათა, განკრთეს
და ეძიებდეს ღონესა, რათა განერნეს პირისაგან
თათართასა. ქუეყანა თულა სადმე დარჩომილ იყო, 10
მ 653 შეკრბეს მეფესა დავითს წინაშე და მოაჯსენებდეს, რათა
წარვიდეს ყაზანს | წინაშე, ფიცი და სიმტკიცე აღი-
ლოს უვნებლობისა. ისმინა მეფემან და დაამტკიცა წარ-
სლვა ურდოსა, სთხოვა ზავი და ფიცი, ხოლო მან დიდად
განიხარა და აღუთქუა უვნებლად ყოფა და დაცვა 15
R 462b ქუეყანისა. უკეთუ, ოდენ იხილოს ყაენი, მიერ წარმო-
გზავნონ დაცვული მშვდობით. ამის პირსა შინა | იყო
ბურსელი ივანე. აღილო პირი მტკიცე, და მოვიდა მე-
ფეს წინაშე. იხილა პირი სიმტკიცისა ქართველთა, ჰერ-
კახთა, განეხარნეს და აწუვედეს წარსლვად, და მძევალ-
თაცა აძლევდეს: „ხუტლუშა სარწმუნო კაცი არს და არა 20
ეცრუვების აღთქუმასა, ვჰვონებ კეთილად შეწყობასა“.

გარნა მეფემან არა ისმინა, რამეთუ შიში აქუნდა
თათარ|თა, და დადგეს გუელეთს. ვითარ იხილეს დიდე-
ბულთა | მოოკრება, უმრავლესნი წარვიდეს კითხვითა 25
T 337a M 919 შეფისათა დაცვისათვს ქუეყანისა, ხოლო ხუტლუშა კე-
თილად შეიწყნარებდა ვინცა მივიდოდა. კუალად მოა-
ოკრეს ქუეყანა ქართლისა ზემოკსენებული თვნიერ მთი-
ულეთისა და წარვიდეს ურდოსა.

ვითარ მოიწია სთუელი, ჩამოდგა ცხრაზმისკეცსა მე-
ფე დავით და ააოკრებდა მამულსა შალვა ქუენიფლვეე- 30
ლისასა ორგულობისათვს. მაშინ უღონო იქმნა ქუენი-
ფლვეელი, ევედრა სურამელსა მსახურთუხუცესსა, ქარ-

1 ვინმე—MTm. 2 ქართლი—Mm. 2 ყანს Mm, ყაინს T. 3 ყაზანს—T. 5 ხუტლუშა T, ხუტლუშა M, ხუტლუშა m. 5 ყაენისთა T, ყენისათა m. 6 ტფილის Mm, ტფილისის T. 8 განერეს m, განერა T. 9 დაშთომილ იყო T. 11 წარვიდენ m (გამეორ.: და მოა-
კსენებდეს, რათა წარვიდეს ყაზანს წინაშე m). 12 უვნებლობისა T. 14 ყოფა|+მეფისა
T. 15 ყენი m. 18—19 ერ კახთა MTm. 20 ხუტლუშა T, ხუტლუშა M, ხუტლუშა m.
21 შეწყობასა|—Mm. 23 გელეთს MT. 25 ხოლო—T. 25 ხუტლუშა M, ხუტლუშა T,
ხუტლუშა m. 26 მოვიდოდა MT. 29 მეფე|—MTm. 30—31 ქვენაფლვეელისასა M, ქუმნა-
ფლვეელისა T, ქვენაფლვეელისასა m. 31—32 ქვენაფლვეელი M, ქუმნაფლვეელი T,
ქვენაფლვეელი m.

R 463a

თლისა ერისთავსა ჰამადას, რათა იურვოს მეფეს წინა-
 შე. მოაქსენა მეფესა და არა ინება მისთვის დაჭირვა,
 არამედ მიუზოძა მამული მისი. გარდაიყარა თავსა ნაცა-
 რი შალვა და იტყოდა: „ესემცა არს მისაგებელი ორ-
 გულთა მეფეთასა“. | და შეუნდო მეფემან შალვას.

5

ამათ ქამთა წარმოვიდა ძმა მეფისა ვახტანგ, რამეთუ
 იკლო რამე სიყუარული და სიკეთე, რამეთუ ძმისა მი-
 სისა დავეითისაგან შეპყრობილცა იყო და პატიმრული
 ციხესა ქინოვანისასა. გამოიპარა და მოვიდა ივანე ბურ-
 სელისასა და რქუა: „არარა ბოროტი მიქმნიეს და შეუ-
 რაცხება წინაშე ძმისა ჩემისა. აწ არა წარვალ ურდოსა
 მტერთა მისთა თანა. აწ წარავლინე კაცი და აუწყე ჩემი
 შენსა მოსლვა. თუ ჰნებავს და ფიცით შემეაჩერებს, რომე
 არა მავნოს და არა შემიპყრას, მის წინაშე მივალ, და
 მცირე სარჩომიცა მომცეს“. ხოლო მან წარავლინა კაცი

10

15

T 337b
m 654

და მოაქსენა ესე ყოველი. ხოლო მეფემან განიხარა და
 ფიცითა | მოიმტკიცა, და წარიყვანა ძმა თვისი და კე-
 თილად ხედვიდა. და ჰგონებდა განდგომასა ამის ძლით,
 რამეთუ შაბურის ძის ასული შეირთო ვახტანგ ცოლად.

20

M 920

და ვერღარა თავს-იდვა ვახტანგ უპატიოდ ყოფა, და
 წარვიდა ურდოსა ყაზანის თანა. ხოლო მან კეთილად
 შეიწყნარა და მოსცა მეფობა. | და წარმოატანა ხუტ-
 ლუშა ნოინი სპითა უძლიერესითა და მოვიდა ტფილისს.
 და მუნ შემოეყარნეს ყოველნი თათარნი და ქართველ-
 ნი, და სამცხის ბატონის ბექას შვილი სარგის | სპასია-
 ლარი, ტაოელნი, თორელნი, თიოგუელნი და სომხითარ-
 ნი, რამეთუ შანშე პირველვე იყო²⁰.

25

R 463b

ვითარ²¹ ცნა მეფემან დავით, რომე ვახტანგს მეფედ
 ჰყოფენ, წარმოავლინა იგივე ბურსელი ზავისათვის და

1 ჰამადს m, აჰმადს T, ამადსა გორგ. 1 რათა T, რომელ Mm. 2 მოა-
 ქსენეს Mm. 2 მეფესა—Mm. 2 მისთვის—Mm. 3 მამული მისი გორგ.—MTmR.
 3 გარდაიყარა R, გარდაიყარა Mm, [გარდაიყარა T. 4 შალვა ყაუხჩ., შალვამ
 Dc,—MTmR. 6 ამათ ქამთა] მათ ქამთა Mm. 8 რამეთუ შეპყრობილცა T. 8 იყო]
 ჰყავ T. 11 წინაშე] — Mm. 12 მისთანა Mm. 14 არა მავნოს Mm, არა ავი
 მიყოს T. 16 ესე ყოველი—Mm. 16 მეფემან] მან Tm, მან მოაქსენა M. 18
 ძლით Mm, ძლითა T. 19 შაბურის Mm. 19 ძის ჭავჭავი, ძმის MTmR. 20
 ვახტანგ]—Mm. 20 ყოფნა T. 21 ყაზანის თანა M, ყაზანს წინაშე T, ყენის თანა m.
 21 კეთილად] პატივით T. 22—23 ხუტლუბა MTm. 23 ნოინ M. 23 ტფილის MTm.
 24 შემოეყარნეს m, შამოიყარნეს M, შემოიპარნეს T. 26 ტაოელნი M, ტოელნი m.
 28 მეფემან]+ვითარ ცნა M.

აღუთქუა ურდოს წარსლვა, უკეთუ ფიცითა შეაჯეჟინ
 და მოსცენ მიქვალი. ხოლო ხუტლუშამან შეჰფიცა და
 ყოველი სათხოველი აღუსრულა. და წარვიდა ბურსელი
 მეფეს წინა. ხოლო მან განიხარა და წარმოავლინა დე-
 დოფალი ოლჯათ, და კათალიკოზი აბრაჰამ, და ბურსელი 5
 და მოვიდეს მუხრანს. ხუტლუშა და სხუანი ნოინნი ბა-
 ზალეთს წინამოეგებნეს ოლჯათს და, ვითარა ყაენს, ეგ-
 რეთ პატიე-სცეს, და მოსცეს პირი სიმტკიცისა, და ბეჰე-
 დი ყაენისა, და კელისმანდილი, რამეთუ ესე აქუნდა
 სიმტკიცე ფიცისმინდობისა, და აძლიეს ხუტლუშას შვი- 10
 ლი სიბუჩი მიქვლად. გარნა ოლჯათ არღარა წარავლინა,
 არამედ კათალიკოზი, ყადი და ბურსელი, რათა მოიყვა-
 ნონ მეფე. ვითარ მივიდეს მეფეს | წინაშე, ცნა ოლჯა-
 თის არღარა მოსლვა, მიზეზ-ყო და არღარა ინება ნახვა 15
 თათართა, დიდი რამე | რიდი და შიში აქუნდა. წარავ-
 ლინა იგივე კათალიკოზი, ყადი და ბურსელი, ითხოვა
 ოლჯათ და აღუთქუა ხილვა. და ვითარ მივიდეს ხუტ-
 ლუშას თანა, ცნა არა მოსლვა მეფისა, რქუა ბურსელსა:
 „კაცო, სატყუარი რა არს? მე მტკიცითა ფიცითა შემი- 20
 ფიცავს, და ვერ მოვიდა. აწ მიიღე ტყუილისა ნაცვალი
 პატიეი“. და განრისხებულმან მოაკუდინა ბურსელი,
 რომლისა გუამი აღილო შანშე და წარგზავნა სამარხოსა
 | მისსა. ვახტანგს დაუმტკიცეს მეფობა და ოლჯათ წა-
 რავლინეს ურდოსა.

და თათარნი კუალად წარვიდეს მთიულეთს და გარ- 25
 დავიდეს გუელეთს, რამეთუ მეფე | შედგომილ იყო, და
 დიდად ავნებდა თათართა, გარნა სიდიდითა არა აკლდე-
 ბოდა. ვითარ იხილეს სიმტკიცე და უბრძოლველობა გუ-
 ელეთისა, აიყარნეს და წარმოვიდეს, რამეთუ ქართაცა
 მოჰბერეს და იწყო თოვლმან მოსლვა. და მოესწრნეს 30
 მთიულნი და მრავალი მოკლეს. ეგრეთვე ზანდუქისცევს

1 უკეთუ ჩე. კონიექტ., რათა R, თუ გორგ.—MTm, 2 ხუტლუშამან
 MT, 3 ხუტლუშამ m. 3 ბურსელი m. 4 წინაშე T. 5 აბრაჰამ Mm, აბრაჰამ T.
 5 ბურსელი m. 6 მუხრანს T. 6 ხუტლუშა MT, ხუტლუშა m. 7 ყაენს M,
 ყაენს m, ყაენს T. 8 პირი სიმტკიცისა Mm, ფიცისა სიმტკიცე T. 8 და (ბეჰედი)—Mm.
 10 ხუტლუშას MT, ხუტლუშას m. 12 არამედ—MTm. 12 კათალიკოზი]+ და T. 13 მე-
 ფესა m. 14 არღარა] არა T. 16 ბურსელი m. 17—18 ხუტლუშას MT, ხუტლუშას m.
 20 და]—m. 21 პატიე] პატიე Mm. 21 ბურსელი m. 22 შანშა MTm. 25 წარვი-
 დეს]+ურდოსა MTm. 25—26 გარდავიდეს Mm. 26 გუელეთს] გელათს MT. 27 ავენებ-
 და]+სიმაგრეთა შესრულთა T. 28—29 გელათისა MT. 30 თოვლმან გორგ.] თოვლუშან
 MTmR, ბროსე, ყაუხჩ. 30 და T, რამეთუ Mm. 31 მრავალნი Mm. 31 მოკლნეს m.

შესრულნი მრავალნი თათარნი მოისრნეს. და შთამოვი-
დეს ქართლს და წარვიდეს ყაზანს წინაშე, და მიჰგუა-
რეს ოლჯათ, და არღარა მოსცეს მეფესა. ვითარ ცნა
მეფემან, იქორწინა ქართლისა ერისთავის ჰამადას ასუ-
ლი, ფრიად ქმნულკეთილი.

5

ამათ შამთა რა იყო ქუეყანა ქართლისა, არა
იყო მათ შამთა შინა თესვა და არცა შენება ყოვლადვე,
ვითარ დღეთა აქაბ მეფისათა ელიას მიერ საქმ წელ და
ექუს თუე, გარნა აქა ხუთ წელთა იყო ოჯრება, რამეთუ
ესოდენთა სიბილწეთა, სოდომურთა ცოდვათა შემოს-
რულთათვს განრისხნა ღმერთი და ვიქმენით პირველად
მწარესა ტყუეობასა, და მეორედ ბარბაროზთა მიერ
სრვასა და კოცასა, მესამედ იქმნა პურისა მოკლება,
ყოვლად არა იპოვებოდა სასყიდლად არცა დიდითა ფა-
სითა. ესოდენ განძნდა შიმშილი, მძორსა არაწმიდასა
ურიდოდ ჰამდეს. სავსე იყვნეს უბანნი და ფოლოცნი,
გზანი და მინდორნი, და ქალაქნი და სოფელნი მკუდრე-
ბითა, ყრმანი მკუდართა დედათა ძუძუთა ლეშკთა სწოვ-
დიან. და უმრავლესი ერი ქართლისა წარვიდა სამცხეს
ქუეყანად ბექასსა, სადა-იგი იპოვებოდა პური სასყიდ-
ლად. ფრიადსა და უზომოსა მოწყალებასა შინა იყო
მეუღლე ბექასი ვახახი, რომელი იყო ყოვლითურთ შემ-
კობილი²².

10

15

20

დამტკიცდა მეფობა ვახტანგისი. რამეთუ ყაზანმან
კელით-უღვა სამეფო, დაიპყრა ტფილისი და ყოველი
სომხითი, დმანისი და სამშვლდე, ხოლო არა წინააღუ-
დგებოდა ძმასა თვსსა დავითს, რამეთუ იყო ვახტანგ
გუამითა სრულ, სარწმუნოებითა მტკიცე, ეკლესიათა
პატივისმდებელ, მშვდ და მდაბალ, არა მოშურნე,
მკუდრო და უშფოთველ.

25

30

ამათ შამთა უმეტეს განდიდნა მთავარი სამცხისა

R 464b

T 338b

M 922

R 465a

1 მოისრენ M. 1—2 შთამოვიდენენ m. 2 ყენს ყაზანს m. 3 მოსცეს]+და არღარა
მოსცეს Mm. 4 ჰამადას T. 7 მათ შამთა შინა თესვა R, რათამცა ძე ესვა MTm.
7 ყოვლად MT. 8 ილიას M. 9 აქა R] არა MTm. 10 ესოდენთა]+ღმერთი MTm.
10-11 შემოსრულთა Mm. 11 განრისხნა ღმერთი და R]—MTm. 12 მწარესა T, მცირესა
Mm. 12 მეორედ]—MTm. 14 სასყიდარი m. 15 ესე ოდენ m. 16 იყუნენ m. 16
ფოლოცნი m. 17 და (მინდორნი)—T. 17—18 მკუდრებითა]+სავსე იყუნეს m. 18~დე-
დათა მკუდარსა m. 18 ძუძუთა]—Mm. 19 უმრავლესნი Mm. 20 ქუეყანად]—Mm.
26 დმანისი და სამშვლდე]—Mm. 26 ხოლო R, რამეთუ MTm. 28~მტკიცე სარწმუ-
ნოებითა m.

ბექა. ამათ უამთა გამოჩნდეს თურქნი საბერძნეთს მყოფნი, რომელნი დაემკვდრნეს ზაფხულის მთათა პარხლისათა და ზამთრის მახლობელად პონტოსა. და შეკრბა სამოცი | ათასი, რომლისა თავად იყო ა|ზატ-მოსე, კაცი მკნე. წარმოვიდა ესე აზატ-მოსე ყოვლითა ძალითა მისითა მოოკრებად ყოვლისა საქართველოსა. და ვითარ მოიწია ბასიანს და ტაოს, იწყო მძევარედ ოკრება, ჯოცა და კლვა. ესოდენი სული მოისრა და ტყუე იქმნა, ვითარ შეუძლებელ არს მოთხრობა, ვითარ ბერნი, ყრმანი, ჭაბუკნი უწყალოდ მოისრვოდეს, და ჩკლთა ყრმთა დედისა ძუძუთა შინა მოჰკლვიდიან. რამეთუ არა ჰგონებდეს თურქთა გამოჩენასა, ამისათვის ყოველი სოფელი ტაოსა შეუძრავად დახუდა, და ვერასადა ვინ ივლტოდა. ამისთვის ურიცხუნი მოისრნეს, და ესეზომ მოოკრდა ტაო, რომელ ვაშლოვანიით წარსრულნი თურქნი შთავიდეს მურღულს და ნიგალისკევეს უვალთა ადგილთა, რომელნი მოისრნეს კერკემელის ძეთა აზნაურთაგან. მაშინ ერისთავი ტაოსა თაყა ფანასკერტელი უღონო იყო სიმცირისათვის ლაშქრისა, გარნა ეგრეცა მცირე წყობა ყო ციხისა თორთომის თავსა, დიდად ავნო, გარნა სიდიდისათვის თურქთასა ქუეყანით მისით ვერ განასხა, | არამედ თურქნი უმეტეს განძვნდეს და მოაოკრებდეს ტაოსა.

ხოლო მოიწია ამბავი მთავარსა თანა ბექასა, რომლისათვისცა დიდად ტკივნეულ იქმნა, ვითარ ხუდებოდა გონიერებასა და სიბრძნესა მისსა. და მოუწოდა ყოველთა მის ქუეშე დაწესებულთა და წარემართნენ წყობად თურქთა. და ვითარ მიიწია ტაოს და ბასიანად, ესმა, ვითარმედ თურქნი წარვიდეს საზამთროსა ადგილსა მათსა. და ვერ ესწრა, შემწუხრდა ბექა მოოკრებისათვის ტაოსა, გარნა შეიქცა სა|ხლად თვსად. ეძვნებოდა სულსა მისსა მოსლვად ტაოსა, ვითარ ანტაკრად ეტყვი-

m 656
T 339a

R 465b

M 923

T 339b

1 ამათა m. 1—2 მყოფნი] მეფენი MTm. 2 მთათა] მათთა m. 3 ზამთრისა T. 4 რომლისა R, რომელი MTm. 4 თავად]—MTm. 7 მძევარე MTm. 10 უწყალოდ მოისრვოდეს]—MTm. 10 და]—m. 11 ძუძუსა m. 13 დახუდა]—m. 14 სულ მოისრნეს m. 14 ესეზომ m. 16 ნიგლის კევეს m. 17 მოისრნეს კერკემელის ძეთა] მოკერკემელის ძეთა Mm. 18 ფანასკერტელი m. 19 სიმცროსათვის Mm. 20 თავსა Mm, ძრსა T. 20 ავნაო M. 21—22 განასხა] განსხა T. 24 ანბავი m. 25 იქმნა] იქმნიან Mm. 25 კვდებოდა m. 27 წარემართა T. 28 მოიწია Mm. 29 ვითარ T. 29 ადგილსა] სადგურსა T. 30 ესწრეს M, ესწრნეს m. 32 მისსა]—MTm. 32 მოსლვა ტაოდ T. 32 ანტაკრად R, ეთნიკონტრად MTm.

ნებოდა სული მისი წყობად თურქთა. მოუწოდა წარჩინებულთა სამცხისათა, შავშ-კლარჯთა, შემოკრიბნა ყოველნი და რქუა: „ისმინეთ, მთავარნო საქართველოსანო, ძმანო და თანამონათესავენო ჩემნო, სიტყუა ჩემი. დიდ- 5 მან და სახელოვანმან, სკიპტრისა და პორფირისა მქონებელთა შორის უმეტეს განთქმულმან მეფემან დავით დასცა და დაამკო ძლიერება თურქთა ნათესავისა და აოტნა სამეფოსაგან მისისა. მიერ ჟამთაგან აქამომდე არღარა ჩენილან თურქნი. აწ ცოდვათა ჩუენთათჳს კუ- 10 ალად აღიძრნეს და აღაოკრეს მძენვარედ ტაო და ურიცხვ სული ტყუე-|ყვეს და მოსწყყდეს პირითა მახვილისათა, ეკლესიანი დასცნეს და სიწმიდენი შეაგინეს, და კუალად განმზადებულ არიან ბოროტის-ყოფად ქრისტიანეთა და მოოკრებად, ვინათგან მეფე შემცირებულ არს მძლავრებისაგან თათართასა, და კუალად პირნი და 15 თავნი საქართველოსანი განდგომილან, და არაეინ არს წინააღმდეგომ თურქთა. აწ ისმინეთ ჩემი, ტომნო და ერთნებანო, და შეეკრბეთ ყოვლითა ძალითა ჩუენითა და მივმართოთ თურქთა, და არა მივსცეთ თავნი და შვილნი ჩუენნი, და არა განგუწირნეს ღმერთმან მოსავე- 20 ნი მისნი და აღმსარებელნი მისნი, და მოგუცეს ძლევა მათ ზედა, ვითარ მისცა მამათა ჩუენთა ძლევა მათ ზედა. დავდვათ თავი ჩუენი სჯულისა შეუგინებლობისათჳს და ძმათა ჩუენთათჳს, უეჭუელად ღმერთი მოგუანიჭებს ცხორებასა“.

და ვითარ ესმა მთა|ვართა და სპათა ბექასათა, სიხარულით მიემოწმნეს და დააპირეს ლაშქრობა თურქთა ზედა, განიყარნეს. და მოიწია არე ზაფხულისა, იწყეს თურქთა აღმომართ სლვა, და შეკრბეს სიმრავლე ვითარ ექუსი ბევრი, რამეთუ ყოველთა ქალაქთაგან გამოჰყვა 30 კაცი სჯულითა სარკინოზი კოცად ქრისტიანეთა, და არა თურქნი ოდენ იყვნეს, არამედ სპარსნიცა. და ვითარ ცნა ბექამან მოსლვა თურქთა, მოუწოდა ყოველთა მის

m 657
R 466a

T 340a
M 924

1 მოუწოდა] +ყოველთა T. 2 შავშთა კლარჯთა m. 2 შემოკრიბნა] და შემოკრბა MTm. 7 დამკო Mm, დაამკუა T. 7 და]—m. 8 მიერ ჟამთაგან T, მას ჟამითგან Mm. 8 აქმომამდე m. 9 ჩენილ არიან T. 9—10 და კუალად Mm. 10 აღიძრნეს და]—Mm. 10~აღიძრნეს მძენვარედ T. 10 მოაოკრეს T. 12 დასცეს T. 15 და (კუალად)]—T. 16 არაეინ არ T. 17 ჩემნი M. 20 განგვეწირნეს m. 21 აღმსარებელნი T, აღმსარებელი m. 22 მისცა]—Mm. 26 სპათა მისთა ბექასათა Mm. 27 და]—m. 30 ექუსისა MT. 30 ქალაქთა MTm.

ქუეშე დაწესებულთა, ტასიკართგან ვიდრე ბასილიდეს
 მდე: მესხთა, შავშთა, კლარჯთა, კოლა-არტან-კარსნი-
 რელთა და უმრავლესთა ტაოელთა, რამეთუ ამას აქუნ-
 და ქუეყანა ესე, ამით თანა თმოგუელთა და თორელთა.
 და შეკრბა სიმრავლე | ერთი ბევრი და ორი ათასი, და 5
 მიმართეს თურქთა. ივინი აღმოსრულ იყენეს მათთა
 პარხლისათა, დაებანაკა და წარველინა მკედრები ტყუ-
 ენვად ვაშლოვნისა, და ეგულებოდა მოსლვად ქუეყანად
 ბექასა სამცხეს, და ქართლს და სომხითს. ვითარ მივი-
 დეს თურქნი ვაშლოვანს, კაცი ვითარ ათი ათასი, წინა- 10
 განეწყუნეს სპანი ბექასნი, ხუთასი კაცი, რომელნი |
 წარველინეს მცველად და უდგეს სიმაგრეთა შინა.
 იქმნა ომი ძლიერი, და ივლტოდეს თურქნი, და მოს-
 წყდა სიმრავლე ფრიადი ადგილთა სიმაგრითა. და ეს-
 რეთ წინადაუსახვიდა ღმერთი ძლევასა ბექასა თურქთა 15
 ზედა.

ვითარ ესმა ბექასა ვაშლოვნით გაქცევა თურქთა,
 განიხარა და წარისწრაფა, და მიმართა | სპერს და ბა-
 ბერდს, სადა იყენეს თურქნი მდგომარე. ვითარ იხილეს 20
 თურქთა მოწყუედა სპათა მათთა მცირეთა ლაშქართა-
 გან, განძნდეს და იღრჭენდეს კბილთა. მოუწოდა მთა-
 ვარმან მათმან აზატ-მოსე სპათა თურქთასა და გამო-
 არჩია კაცი ოცდაათი ათასი, და წარემართა ვაშლოვანს
 ძებნად სისხლთა სპათა მისთასა. რამეთუ მისლვა და 25
 დაახლება ბექასი არა უწყოდა, ოცდაათი ათასი სხუა
 წარმოავლინა ტაოს და რქუა: „მე წარვალ, ვაშლოვანს
 მოვაოკრებ და აღვიზღავ სისხლსა ჩემსა, და თქუენ მი-
 დით ტაოს და მოსწყუდეთ, თულა სადა დარჩომილ იყოს,
 და დადგით ბანას. და მეცა განმარჯუებულნი შემოვიქ-
 ცევი | და მოვალ ბანას, და შევეკრბეთ და მივმართოთ 30
 ყოველსა საქართველოსა“. და ესრეთ წარემართა ვაშ-
 ლოვნით კერძო.

3 უმრავლესთა M, უმრავლესი m. 3 ტოელთა m. 4 და თორელთა—T. 5 სიმრავლე—m. 6 თურქთა|+ზედა T. 7 მკედრობა TR. 9 სამცხეს და ვითარ MTm. 11—12 რომელ წარველინეს Mm. 12 და|—Tm. 12 დაუდგეს T. 12 უდგეს|+მცველად Mm. 14 სიმრავლე—Mm. 17~თურქთა გაქცევა m. 18 და (ბაბერდს)—MTm. 18—19 ბაბერდს] შაშერდს Mm, ბაშერდს T. 19 ვითარცა T. 20 თურქთა|—Mm. 24 მისთა m. 24 და|—m. 25 დაახლება T. 27 მოოკრებად m. 28 სადა T, სად m, სამ M, სადმე R. 29 დადგეთ T. 29 შემოვიქცევი M. 30 და მოვალ ბანას|—Mm.

მაშინ აღიჭურვა მანდატურთუხუცესი ბექა და ყოველი სპა მისი და მიმართეს თურქთავე, რამეთუ არა უწყოდეს წარსლვა თურქთა ვაშლოვანს. ვითარ წარვლო მცირე, ოთხნი თურქნი მიმავალნი დაიპყრეს და მოუსხეს ბექასა. ხოლო მან ჰკითხა ამბავი თურქთა, თუ სადა არიან. და ოთხნივე ცალკე გაყო და ოთხნივე ერთსა იტყოდეს, წარსლვასა თურქთასა ვაშლოვანს: „აზატ-მოსე ოცდაათი ათასითა მკედრითა წარვიდა ვაშლოვანს, და ორმოცი ათასი დაუტევა და წარმოავლინა ტაოს, ხვალე ანუ ზეგე მოვალს“. ირწმუნა სიტყუა მათი | და ორად განყო ლაშქარი თვისი. რჩეული და უმრავლესი ლაშქრისა მისისა მისცა შვილსა მისსა პირმშოსა სარგისს, რომელი ოდენ აღზრდილ იყო აბჯრისმტკრთველად, და წარავლინა ვაშლოვანს აზატ-მოსეს ზედა.

T 341a
m 659
R 467b
M 926

ხოლო წარისწრაფა სარგის და მიეწია | ვაშლოვანის მთასა ზედა მიმავალსა თურქსა. და ვითარ იხილეს უკანკერძო ლაშქარი, განკვრდეს და მსწრაფლ მოაქციეს ჰუნენი სარგისის კერძო. იხილეს სიმცრო ლაშქრისა, რამეთუ იყვნეს მესხნი ხუთასი, ხოლო თურქნი ოცდაათი ათასი, | განიხარეს და ჰგონეს მოწყუედა ყოველთა. მკედარნი ზედამოეტევენეს უშიშად, ხოლო სა|რგის წინაგანეწყო და სპანი მისნი მიეტევენეს მკნედ. იქმნა ომი სასტიკი, და პირველსავე შეკრებასა მიდრკეს თურქნი სივლტოლად და იოტნეს ძლიერად, და ესოდენ მოსრეს, რომელ შექციულთა აღრიცხეს სარაზმთა ზედა მდებარე მკუდარი თურქი, პოვეს ხუთას და ცამეტი, თვნიერ რომელი დევნასა შინა მოკუდა. და დევნეს მზისა დასლვისა ჟამამდე. ხოლო მოხედნა ღმერთმან წყალობით მოსავთა ჭუარისათა. განსაკვრვებელ არს სმენად, რომელ ეგოდენსა წყობასა შინა არა მოიკლა ბექას ლაშქრისაგან ხუთთა კაცთაგან კიდე, იგინიცა უსახელო ვინმე. ესრეთ მოსცა ღმერთმან ძლევა და გამარჯუება.

1 მაშინ]—Mm. 2 თურქთავე T, თურქთავე Mm. 3 უწყოდა T. 4 მცირე]—ადგილი T. 4~დაიპყრეს მიმავალნი m. 5 თურქთა]—MT. 6 გაყო M, განყო m, განუყვნა T. 7 ვაშლოანს T. 8 ვაშლოვანს]—Mm, ვაშლოანს T. 9 წარავლინა Mm. 12 მისსა] თვისა T. 14 აზატ მოსეზე Mm. 15 ვაშლოვანს Tm. 16 და]—Mm. 17 მსწრაფლ]—T. 17—18 მოაქციეს T, მოიქცეს m. 18 უნენი m. 18 იხილნეს m. 20 და]—T. 22 წინა განეწყუნეს T. 23—24 თურქნი]—MTm. 24—25 მუსრეს T, მოსრნეს m. 25 აღრიცხეს MTm. 25 სარაზმთა Mm, სარაზმოთა T, რაზმთა R. 25 ზედა] შინა R. 1 ლაშქარი Mm. 31 კაცთა Mm. 32~ძლევა ღმერთმან m.

ხოლო სარგის, დაღათუ ყრმა იყო, მკნედ იბრძოდა, მეთუ გუარისაგან მოაქუნდა სიმკნე და მამაცობა მკაპუ-
პაპუულად.

ხოლო ბექამან მიმართა თურქთა დედა-წულთაჲე, 5
 მომავალნი წინადემთხვენეს, და იხილეს რა თურქთა
 T 341b შორით მითთ მომავალი ბექა | და სპანი მისნი, მსწრაფლ
 გარეშეიქცეს და ივლტოდეს, ხოლო დედა-წულთა მათთა
 მათთა მიმართეს და არღარა ესვიდეს საფასეთა სიმდიდ-
 რეთა, არამედ ყოველსავე დაჰყრიდეს. ხოლო ბექამან 10
 R 468a და სპათა მისთა მსწრაფლ დევნა-უყვეს, იპყრობდეს და
 ცოცდეს, რომლისა არა იყო რიცხვ. | და თურქნი მცი-
 რედნი რამე შეივლტოდეს ქალაქსა და ციხესა სპერისასა
 და რომელნიმე ნორქალაქს. მიეწივნეს სპანი ბექასნი,
 შესჯარეს, გზათა სივიწროთა და დედა-წულთა სიმრავ-
 ლითა არასადა აქუნდა გზა სივლტოლისა. დაიჯარნეს 15
 თურქნი, ვითა ცხოვარსა დაჯრილსა და ჯოგსა, ეგრეთ
 იპყრობდეს და ცოცდეს. გარნა იქმნა ესეცა, რამეთუ
 შვილისა მისისა სარგისისაგან ლტოლვილნი თურქნი
 M 927 უკანა მოეწივნეს მანდა|ტურთუხუცესსა ბექასა, სადა-
 იგი მიმართეს მესხთა, და კუალად მოსწყყდეს, და გარე- 20
 m 660 მოადგეს ქალაქსა სპერსა. | და პირველსავე ომსა აღი-
 დეს ქალაქი, თვნიერ ციხისა, აღივსნეს საქონლითა, ოქ-
 როთა, ვეცხლითა, ლარითა, ჯოგითა, ცხენითა, აქლემი-
 თა³³, ძროხითა და | ცხურიითა, ანგარიში ვისგან ით- 25
 ქმის. და თვთ მათთავე საჯედართა აჰკიდეს და ძლით
 წარმოიღეს. ესზომი ძლევა მისცა ღმერთმან ბექას, რომელ
 მისთა სპათაგან ერთი კაცი არა დააკლდა.
 მოიცვა ბექამან ქალაქი სპერი, და თურქნი გაქცე-
 d 487 ულნი ორასნი ჩავიდეს | პონტოსაკერძ. და ვითარ განე-
 მარჯუა სარგისს, მომართა მამისაკერძ, და მომავალმან 30
 აღაოჯრა ნორქალაქი, და აღავსნა სპანი, რომელნი იყ-

2 და მამაცობა]—T. 2—3 მამით პაპუულად m. 4 დედა-წულთაჲე T] დედაწულთაჲე
 Mm. 5 მომავალი Mm. 5 რა]—MTm. 6 შორით] შორით T. 6 მომავალი]—T.
 7 ხოლო]—MTm. 7—8 დედა-წულთა... მიმართეს] დედა წულთა თათართა და მომპართეს
 დედაწულთა მათთა MTm. 9 ყოველსავე]—MTm. 10 სპამან მისმან Mm. 11—12 მცი-
 რედნი]—MTm. 13 ბექასნი]—Mm. 14 გზათა]—Mm. 14 სივიწროეთა T. 14 და]—
 MTm. 14—15 სიმრავლითა] სიმდიდრითა Mm. 16 და]—MTm. 17 რამეთუ]—MTm.
 20 და (გარემოადგეს)—MTm. 23 და ვეცხლითა T. 23 ცხენითა]—m. 25 ძლით R.
 26 ესზომი R. 26 რომელი R. 29 და]—R. 30 მომართა] მომავალსა R. 31 ნორქალაქი
 Rbpd.

ვნეს, საქონლითა, ალაფითა და ტყვითა, და ესრეთ ძლე-
 ვაშემოსილი მოვიდა მამას წინაშე. ხოლო ვითარ განუ-
 ძნდა სპერელთა გარედგომა ბექასი, მოუგზავნა მოცი-
 ქული, ვითარმედ: „ჩუენ ყაენისა ყაზანისანი ვართ, და
 თურქნი ძლით გარდაიხუეწნეს ჰონტოსაკერძ, | და აწ 5
 გევედრები მე, მოგურიდო და უკუსდგე; და უზომო
 ოქრო და ვეცხლი, და ჯორი და ცხენი მოგცეთ“²⁴.
 ისმინა ბექამან და აღიღო განძი ურიცხვ სპერით და
 ბაბერდით, და ძლევაშემოსილი მობრუნდა. და მოეგებ-
 ნეს კარნუქალაქით მთავარნი და მოართუეს მათცა 10
 ძლენი, ალაფი, და არცარა მათ ავნო. და ესრეთ
 ბრწყინვალე ძლევა მიანიჭა ღმერთმან ბექასა, და მოვი-
 დეს შინა საქონლითა უამრავითა²⁵. რამეთუ იყო ბექა
 მონასტერთა და ეკლესიათა მამუნებელი, და მონაზონთა
 და ხუცესთა და მოწესეთა კაცთა პატივისმცემელი, 15
 და არა დააკლდის ეკლესიასა მისსა წესი ლოცვისა
 ცისკრად, სამხრად და მიმწუხრი. და ლაშქარი მისი ვერ
 დააკლდებოდიან სამსა ამასა ლოცვასა. და ამისთვის
 უმარჯუებდა ღმერთი, და მოსცა ყაენმან ყაზან კარი და
 მიმდგომი მისი ქუეყანა. 20

ხოლო ჩუენ პირველსავე სიტყუასა აღვიდეთ. მას
 უამსა იწყო ყაზან ყაენმან ამკედრება მეგვებელთა ზედა,
 და მოუწოდა მეფესა ვახტანგს, და მისცა ბექამანცა
 ლაშქარი მისი რჩეული, რომელი დივნითა ხუდებოდა. 25
 წარემართა ყაზან, და შევიდეს ქუეყანასა ასურასტანი-
 სასა და შამისასა, და მოაოკრებდეს, რამეთუ იყო სიმ-
 რავლე ლაშქრისა მისისა ათსამეტი ბევრი. და ვითარ
 ესმა სულტანსა მისრისასა, რომელსა სახელად უწოდ-
 დეს ნასირ მელიქსა, შეკრიბა სპა მისი ყოველი და მივი-
 და და დევნად განეწყო. და იქმნა ომი სასტიკი ესოდენ, 30
 რომელ ხეტლულშა ნოინი ათასითა მკედრითა წინადაუდ-
 გა ყაზანს, ამაღ რომელ დიდთა მიმართეს ყაზანს ზქედა,
 და ათასისა კაცისაგან ექუსასი დაჯოცეს, და ოთხასილა
 დარჩა, რომლითა სძლო და იოტნა, რომელსა თანაშემ-

R 468b

b 284a

²⁴ 2—3 განუძნდა ჩვ. კონიექტ., განძლიერდა R. 4 ვითარმედ| ვითარ R. 5
 თურქნი ყაუხჩი.—Rbdp. 5 ძალით Rbdp. 8 აღიღო hd. 8 სპერით|+და გაბ-
 რუნდა R. 9 შაბერდით ხ. 10 მთავარნი R, თავადნი bdp. 13 უამრავითა d, უძლე-
 ველითა| Rbp. 17 სამხრად ჩვ. კონიექტ., სამხრ dp, სამხარ b. 19 ყაინმან bd. 22
 ყაინმან bpd. 24 დივნითა bs, დწნითა p. 27 ათსამეტი s, ათცამეტი b. 29 ნასირ
 dp, ნასარ| bs. 29 მოვიდა b. 31 ხეტლულშა p.

d 488
p 454

წე ექმნა ჩოფან სულდუსი ხუთასითა კაცითა, ვახტანგ და სპანი მისნი || მენედ ბრძოდეს. და ვითარ სწყდებოდა ორგნითვე ურიცხვ, ივლტოდეს მეგვპტელნი და სულტანი ნასირ მელიქი. და უკმობრუნდა ყაზან დევნისაგან და სამ დღე განისუენა, და მეოთხესა დღესა დევნა-უყვეს და მიეწივნეს მცირედნი და ამოსწყვდნეს. და განიბნივნეს თათარნი, ტყუენვა-ყვეს, და მიუწია ლაშქარმან ვიდრე წმიდად ქალაქად იერუსალიმად, სადა-იგი მრავალი სული მოისრა ქრისტიანე, და უმეტეს სპარსნი. ხოლო ყაზან მიმართა დიამუშუსა ზედა, რომელ არს დამასკო. ხოლო მათ, ზენარისა მთხოველთა, მოსცეს ქალაქი და საქონელი ურიცხვ, და დაამყარა ყაზან დამასკო და მიმდგომნი მისნი ქალაქნი, და დაყო ვითარ ოთხ თუე. და დაუტევნა მცველნი ქალაქისანი და წარმოვიდეს სახლად თვსად თავრეჟად.

და ვითარ მოიწია ზაფხული, განდგეს დამასკელნი, და გამოასხეს მცველნი ყაზანისანი. ცნა რა ესე ყაზან, მოუწოდა სპასპეტსა მისსა ხუტლუშასა და მეფესა ვახტანგს, და ყოველთა მთავართა საქართველოსათა, და წარავლინა სულტანსა ზედა ლაშქრად. მივიდეს და შევიდეს შამად და დამასკოდ, და აოკრებდეს დამასკოს და ველარ აიღეს. განვლეს დიდი ანტიოქია, და მივიდეს ვიდრე ლაზადმდე. და ვერ შემართა სულტანმან ომი მათი, და მოაოკრეს ექუს თუე. და მით უკმოიქცეს და მოვიდეს ყაზანს წინაშე განმარჯუებულნი.

და ვინათგან მეფე დავით არა მიენდო თათართა, ზაფხულ მთიულეთს იყვის და ზამთარ ქართლსა. ამისთვის იშლებოდა ქუეყანა ქართლისა. და მთავარი ბაყათარ განდიდებულ იყო და აოკრებდა ქართლსა, თრიალეთსა და განასხმიდა მამულისაგან აზნაურთა, და იყო ჰირი დიდი მკვდრთა ქართლისათა. და მეფემან დავით შეკრიბა ყოველი მთიული, წარვიდა და მივიდა ტფილისს, და ჰყვა კაცი ცხენოსანი და ქუეითი, ვითარ ათ-

1 ჩოფონ dp. 1 სულდუსი bdp. 3 მეგვპტელნი ყ ა უ ხ ჩ., ვეგვპტელნი bdp ვეგპტელნი s. 4 ნასარ bdp, ნასიარ s. 7 ტყვენა და ეწია dp. 8-9 სადა იგი s, და მუნ d, და იგი p, და b. 9 მრავალნი სულნი d, მრავალ სულ p. 9 მოისრა ქრისტიანე] მოისრა ქრისტიანე sp, ~ქრისტიანენი მოისრნეს d. 12 მოსცეს]+მათ d. 13 და (დაყო)—p. 17 გამოასხნეს b. 20-21 მივიდეს და შევიდეს s, მივიდეს რა შევიდეს d, მივიდეს შევიდეს bp. 22 ანტიოქი bp. 23 ლაზადმდე bd. 32 ყოველნი მთიულნი d. 33 და ჰყვა]-bdp.

- b 284b ხუთმეტი ათასი, და მოუჭდა ყივჩაყთა საზაფხულოდ მომავალთა. | ხოლო ყივჩაყნი რომელნიმე ქალაქსა ეწივნეს, და ზოგნი მტკურის პირით ივლტოდეს.
- ესმა ესე ვახტანგს, ტაბაკმელას მდგომსა, მივიდა მცირითა კაცითა, განვლო ვიდი და სახიუდაბელი, და განვიდა მახათას, რამეთუ დავით და ლაშქარი მისი მახათას დგეს, თავსა ქედისასა. | და ვახტანგ ქუემით მიუდგა და დადგა, და ვერ შემართა შებმა სიდიდითა დავითის ლაშქრისათა. მაშინ მცირედნი ვინმე ჩამოვიდეს და აქათ მცირენი ვახტანგისანი მიეგებნეს, შეიბნეს და დავითის კერძნი გაიქცივნეს, და ორნი ძმანი და შეილნი დაჯოცნეს. და ვითარ შენივთდებოდა ომი, ათასი ყივჩაყი გაქცეული შეკრბა ვახტანგს თანა ჯარად. მაშინ მოიწია რისხვა ღმრთისა, და ივლტოდა დავით, და სპა მისი ძლიერი უომრად იყო. დავით მოვიდა ომისა არა შემმართი, მიუდგეს უკანა ყივჩაყნი და ქართველნი, და სდევდეს ვიდრე ჯაქუადმდე, დაჯოცეს კაცი ურიცხვ. არათუ ვახტანგ მტერი იყო ძმისა, არამედ თათართა შიშითა იძულებით შეება.
- ოტებული რა ცნა დავით, უმძვნვარესად აოჯრებდა ბაყათარ ქართლსა, და მეფე დავით ვერ წინააღუდგებოდა. მით სენიცა შეედგა ბოროტი, მიკრისი ჯელთა და ფერჯთა, და უკმარ იქმნა. და იყოცა | კაცი ურწმუნო და უშიში ღმრთისა, ამისთვის ბოროტსა სენსა შთავარდნილი უღონოებდა. და ბაყათარ აოჯრებდა ქუეყანათა და ჯოცდა კაცთა, დაღაცათუ სურამელი ჰამადა და რატი ძლიერად ებრძოდეს. მაშინ ბაყათარ წარულო გამრეკელსა, კახას ძესა, ციხე ძამისა. ცნა ესე ბექამან, მოუჭდა დიდითა ლაშქრითა, ხოლო ბაყათარ, ციხით გამოსრული, წინ დახუდა წინმავალთა ბექასთა. იქმნა ომი ფიცხელი, და პირველსავე შებმასა გაიქცა ბაყათარ, და შევიდა ციხესა. მივიდა ბექა და მოადგა ძლიერად ციხესა. და ვითარ განძლიერდა, ითხოვეს ოვსთა ზენარი და აღუთ-
- p 455

2 მიმავალთა s. 2—3 ეწინეს dp, ეწინეს b. 4 ესმა—bdp. 4 ვახტანგ dp. 4 ტაბაკმელს dp, ტაბაკმელას b. 4 მივიდა] მოუვიდა ამბავი d. 5 ვიდი bs. 13 ათასი] ასი bdp. 14 მაშინ—d. 14 მოიწია]+მას ჯამსა d. 14 დავით b]—dps. 15 დავით და მივიდა b. 15—16 მოვიდა] ომისა არა შემმართი ჩე. კონიექტ., მოვიდა ოა ომისა არა შემმართი bdp. 20 მაშინ] ოტებული d. 20 რა ცნა ოტება დავითისი b. 23—24 ~ უშიში და ურწმუნო d. 24—25 ჩავარდნილი bp, ჩავარდნილ იყო s. 26 დაღათუ s. 26 აჰმადა bdp, ამადა s. 28 ძამისა ბ რ ო ს ე, რამისა bp.—d. 28 ცნა] ხოლო ცნა რა d. 32 მივიდა ბექა... ციხესა]—dp. 33 ~ ოვსთა ითხოვეს bs.

ქუეს არაწყენა. და ესრეთ მოვიდა ბექას წინაშე გატყუებული, და უკანას მოკუდა ბაყათარ.

- b 285a აწ ვიწყოთ თათართა მოთხრობად. და ვითარ გამოასხეს მეგვპტელთა მცველნი დამასკოსანი, ამისთვის გამწყრალმან ყაზან გაგზავნა იგივე ხუტლუშა სპითა ძლიერი 5
- d 490 ცნა სულტანმან | მისლვა მათი, მიეგება სულტანი ომად. და იქმნა ძლიერი ომი, დაიკოცნეს ორგნითვე ურიცხუნი. და მას დღესა სწორი ძლევა არა იქმნა, და ღამემან განყარნა. და ვითარ უკუდგეს, პოვეს ქედი დიდი თათართა | და მას ზედა შემოდგეს ხუტლუშა ერთურთ, 10
- უსეინ, სეეინჯი. გარნა სიბუჩი, ხუტლუშას შვილი, მივიდა მახლობელად სულტნისა და დადგა ვაკედ, რომელსა ახლდეს ბექას ლაშქარნი, და ყველასა ცხენი კელთა 15
- ჰყვა. მოიკვლოვნა სულტანმან, რამეთუ ჩამოუშვა წყალი უკანაკერძო თათართა, და მას ღამესა ესეთი ღამი შეიქმნა. ცხენი და კაცი ორნივე უჩინო იქმნიან ღამსა შიგან. და განთენა რა, იხილეს თათართა უკანაკერძო ღამი და წინათ ლაშქრისა სიმრავლე, უღონო იქმნეს. 20
- პოვეს მცირე უგანო ადგილი ღამისა, და მაშიგანცა დაიკოცნეს სიმრავლე კაცისა და ცხენისა. და რაჟამს აღივსო კაცითა და ცხენითა, მეოტმან ლაშქარმან ზედა განსლვა დაიწყო. დაღათუ მოსწყდეს ურიცხვ თათარი და ქართველნი, და ვახტანგ და ნოინნი მშვედობით დარჩეს და მოვიდეს ყაზანს წინაშე, რომელი განწყრა და 25
- საპყრობილესა მისცნა ყოველნი ნოინნი. და ეკაზმოდა კუალად სულტანსა ზედა, გარნა დასნეულდა სენითა მუტლისათა და მოკუდა, რომელი იგლოვა ყოველმან კაცმან სიმართლისათვს, რომელ ავისმოქმედი და მეკობრე და უსამართლო კაცი აღარ იპოვებოდა საყაენოსა 30
- მისსა, და ამისთვის დაუტევა მწუხარება ყოველთა.
- ხოლო შემდგომად მისსა დასუეს ტახტსა ყაენთასა ძმა მისი, სახელად ხარბანდა, რომელსა უკანასკნელ ოლჯათ სულტანი ეწოდა, რომელ ერთითა თუალითა

1 მოვიდეს d. 2—3 გაუშევებელი ბ რ ო ს ე, გაუშევებელი ხ dp. 8—ომი ძლიერი d. 8 ურიცხვი d ps. 12 შვილი—dp. 13—14 რომლისა dp. 16 ესეთი ერთი dp. 18 განთენა რა s, რა განთენა ხ, განთენა dp. 23 მოსწყდა ხ dp. 24 და (ვახტანგ)—s. 24 ნოინი ps. 25 და (საპყრობილესა)—ხ p. 29 ავის მოქმედი dp. 32 ყაინთასა ხ dp. 33 სახელთ s. 33 რომელსა რომლისა ხ dp. 34 ოლჯათ სულტანი ეწოდა ბ რ ო ს ე, ოლჯათ სულტანსა მისცა ხ dp.

არამხედველ იყო. და ვითარ ეძლო, იპყრობდა წესთა ძმისა მისისა ყაზანისთა, დაღათუ იყო ესეცა კაცი კეთილი. ამან მოიწყო ყოველი საბრძანებელი მისი, და ფრიად კეთილსა უყოფდა ვახტანგს.

ამან ხარბანდამან ინება გილანს წარსლვა, და მოუწოდა ყოველთა სპათა თათართა და თვთ მეფესა ვახტანგს, და ოთხად განყო სპა თვისი: უკეთესი და უწარჩინებულესი სპა მან დაიჭირა, და მეფე ვახტანგ. და ერთი ნაწილი მისცა ხუტლუშასა, და ბექასა | ლაშქარი თვთ პირველვე მისი იყო. ერთი ნაწილი ლაშქარი ჯალაირს მისცა, და ოვსნი გორს მსხდომნი. ერთი ნაწილი სულდუსსა ჩოფანსა მისცა. და თვთო თავადი თვთოსა გზასა ჩავზავნა, და ერთს გზას თვთ ყაენი ხარბანდა, | სადა-იგი წინამბრძოლად მეფე ვახტანგ აჩინეს გილანს ყოველგნით. ხოლო გილანელნი დაღათუ მცირენი იყვნეს, არა შეშინდეს, რამეთუ იყვნეს გილანსაცა²⁶ || ოთხნი მთავარნი, რომელთა სახელები იყო ერქაბაზნ და უბაში, როსტან და ასან. ესე თვთ დადგა სიმაგრეთა შინა, შეკრა ხარხალი და ერქაბაზნ ყაენს ხარბანდას დაუდგა წინა და შემოგება, და იქმნა ომი ძლიერი, რამეთუ ვახტანგ წინამბრძოლობდა. ქუეითნი გზისა სივიწრისაგან და ტყისა სივშირისაგან არა ივლებოდეს, სადაცა მცირე ვაკე იყვის, ლამი იყვის.

ვითარ განგრძელდა ომი, პირველ ისირითა და მერმე კრმლითა იბრძოდეს თათარნი და ქართველნი, და ხარბანდა თვთ უჭურებდა. მცირედნი შეეწეოდეს და ვითთა განამყნობდეს. ვითარ შენივთდა ომი, არა შეაქციედა მეფე ვახტანგ ზურგსა, არცა სპა მისი, არამედ აღვილთა სივიწრითა მოისრვოდეს ესოდენ, რომელ ათი-

p 456
b 285b

d 491

M 927
m 660
T 341b

T 342a

1 ვითარ] რაცა b,—dp. 2 დაღათუ] თუ ps. 2 ესეცა] ესე pd. 2~ესე იყო d. 5 ხარბანდამან bdp.¹ 10—11 ჯალაირს ჩვ. კონიექტ., ჯალაირს bdps. 12 სალდუსსა ps, სალდუსსა d, სალდუსსა b. 12 თვთო]+თვითო b. 12 თვთოსა] თვთო b. 13 ერთგზის s. 13 ყაენი bdp. 14 წინამბრძოლად p. 17 რომელთა სახელები იყო] რომელ არიან სახელები მათი Mm. 17 ერქაბაზნ M, ვარქაბაზან m. 17—18 და უბაში] დუბაში Mm. 18 და ასან] დასან M, და ასან T. 19 ხარხალი] ხარხალი MT, ღრმლი m. 19 ერქაბაზნ Mm, ერქაბაზნ T. 19 ხარბადს MTm. 20~ძლიერი ომი T. 21 ქოითნი MT. 21 გზისა] ტყისა m. 22 ტყისა]—m. 25 კმლითა M. 25—26 ხარბანდა] ხარბად MT, ხარბად m. 27 განამყნობდეს m. 27 არა] არა M, არლარო m. 28 მედე]—Mm. 28 არამედ]—MTm. 29 რომელ]—MTm.

საგან ძლივ ორნი ცოცხალ იყვნინან. სომხითარნი ახლად დეს, რაოდენიცა იპოვებოდეს ცხენსა ზედა მდგომი. ესრეთ მოსწყვდეს, მრავალნი აზნაურნი უმკვდრო გახდეს, რამეთუ მამა, შვილი და ძმა, ყოველნივე მუნ ახლდეს. გარნა რომელნიმე დარჩეს. თვთ ვახტანგ არა გარე-
 5
 მიაქცევდეს, არამედ მკნედ და ძლიერად იბრძოდეს. განკვრდეს თათარნი სიმკნესა ქართველთასა, რამეთუ ვახტანგ მკნე იყო ომსა შინა და მკნედ იბრძოდა, და მცირედ დაიკოდა ბარკალსა. და მიდრკა მზე და მოეახლა ღამე, და განიყარნეს.

10

M 928

ვითარ იხილა ყაენმან სიმაგრე ქუეყანისა, ტყითა და კლდითა, ღამე ყოველ წარმოვიდა. ცნეს გილანელთა, დევნა-უყვეს, და რომელთა ეწვივნეს, დიდად ავნებდეს.

ხოლო ერთკერძო ხუტლუშას შვილი დაუდგა წინა. ხოლო თავადმან გილანელთა უბაშ შეკრა მანცა ხარხალი, და შეაბა კარი იწროსა შესავალსა, და დაუდგა ხუტლუშას. ხოლო იგი გარდაცდა ცხენისაგან და დაჯდა სკამითა და უბრძანა ბექას ლაშქართა ქუეითად შესლვა, და ყვეს. შევიდეს ხარხალსა | და გარდვიდეს, და შეიქნა ომი ძლიერი აქაცა, ქართველთა და მესხთა ზედა.
 15
 20

m 661

T 342b

არცა ამით შეაქციეს ზურგი, არამედ მკნედ ბრძოდეს, და უფროსნი გილანელნი მოისრვოდეს. მაშინ სტყორცა ვინმე ისარი და ეცა თავსა შიშუელსა ხუტლუშა ნოინსა, მყის მკუდარი შთაიჭრა სკამისაგან. ვითარცა იხილა შვილმან მისმან სიბუჩი სიკუდილი მამისა, მსწრაფლ ივლტოდა იგი და სპა მისი, ხოლო მესხნი დარჩეს ხარხალსა შინა. მცირედნი ივლტოდეს და უმეტესნი მოიხრნეს. და მოიწია უზომო რისხვა ღმრთისა თათართა
 25

1 იყვნეს Mm. 1—2 ახლდეს] ახლვიდეს MTm. 2 იპოვებოდა M. 3 მოსწყვდეს Mm. 3 უმკვდროდ T. 4 ახლდეს] იხილა MTm. 5—6 არა გარე არა მიაქცევდეს Mm, არა გარე მიაქცევდა T. 6 მკნედ და]—Mm. 7 სიმკნესა] + ზედა T. 11 ყანმან M, ყენმან m, ყაინმან T. 12 ყოელ T. 12 წარმოვიდეს m. 13 და]—m. 13 ავნეს T. 14 ხუთლუბას M, ხუტულბას m. 15 თავადი MTm. 15 უშიშ Mm, უშიში T. 15 შეკრა MTm. 15—16 კარკარი Mm, კარკალი T. 16 შეაბა] შეება Mm. 16 ვიწრო ს T. 16 შესავალთასა Mm. 16—17 ხუტლუბას MT, ხუტულბას m. 18 ქოითად MT. 19 და ყვეს]—Mm. 19 ხარხალსა ჩვ. კონიექტ., ტაპარსა MTm. 19 გარდავიდა m, გარდავიდეს T, და გარდვიდეს და გარდვიდეს M. 21 ჰბრძოდეს M. 22 და]—MTm. 22 გილანელი m. 23 და ეცა] და დაეცა m, დაეცა T. 23 ხუთლუბა M, ხუტულუბა T, ხუტულბა m. 24 მკუდარ Mm. 26 ივლტოდა] + ივლტოდა m. 26 იგი]—m. 26 ხარხალსა ვახუშტი, ტაპარსა Mm, ტარსა T. 27 ივლტოდეს]—m. 27 უმეტესნი (უმეტეს m) + ივლტოდეს და კიდეცა Mm.

და შესხთა ზედა, რამეთუ უკანით, სადა ბრინჯი დგო-
მილ იყო ვაკესა შინა, ღამით წყალი ჩაეგდო. ესრეთ
ღამი შექმნილიყო, ვერცა ცხენი და ვერცა ქუეითი ვერ
გაიარდა, და იქმნა მოსრვა ძლიერი.

| ხოლო ჩოფანსაცა შემოება როსტან მელიქი ვაკე-
სა ადგილსა, გარნა ჩოფან სძლო და იოტა სიმაგრესა
შინა. არღარა შეჰყვა, არამედ წყნარად დაბრუნდა და
აჩინა მკედარნი მისნი უკანამავლად. ჯავახის შვილი
გამრეკელი მკნედ იბრძოდა ომსა მას, და გარდამოვი-
დეს მშვდობით.

ეგრეთვე უსენს | და ოვსთა შეება ასან, და სწორი
ძლევა იქმნა, და ივინიცა გამოქცეულნი იელტოდეს,
და მივიდეს და შეკრბეს უქანს ხარბანდა ყაენს წინაშე.

სულდუსი ჩოფან მკედართმთავრად განაჩინეს, მო-
ნაცვალედ ხუტლუმასა, როლო მეფე ვახტანგ პატივცე-
მულ-ყვეს, და დიდებულნი მისნი ყოველნი მკნედ ბრძო-
ლისათვის ნიჭითა დიდითა წარმოავლინეს შინა.

ვითარ წარვიდა ვახტანგ, მოუჯდეს კაცნი ხოდრა-
სელნი, სჯულითა სა|რკინოზნი და მტერნი ქრისტესაღ-
მსარებელთანი, ყაენსა ხარბანდას და რქუეს: „უკეთუ
არა ყოველთა ქრისტიანეთა დაატევებინო სჯული, და
ეკლესიანი არა დააქცივენ, არა განგემარჯოს მტერთა
ზედა, და არა წარგემართოს მეფობა შენი და კელმწი-
ფება“. ესე სიბილწე | წარმოსთხიეს ცუდრჯულთა. ამათ
ძლით ისმინა ყაენმან და იწყო რლუევად ეკლესიათა.
და წარმოავლინა ლაშქარი და ერთი ნოინთა მთავარი,
რათა მოვიდეს საქართველოსა, და მეფესა და ყოველთა
ქართველთა დაატევებინოს სჯული და სარკინოზად შე-
ქმნას და ყოველსა საქართველოსა | შინა დაარღვენს
ექლესიანი.

p_457

M 929

T 343a

m 662

d 493
b 286b

5
10
15
20
25
30

1 ბრინჯ m. 3 ქოითი MT. 4 და|—MTm. 5 შამოება M. 5 მელქი M. 7 და-
ბრუნდეს T. 8 აჩინა m. 8 მკედართ მთავარი Mm. 8 უქანა მავლად M. 9—10
გარდამოვიდეს Mm. 10 მშვდობით|+ეგრეთვე უსენს მკნედ იბრძოდა ომსა მას და და-
გარდამოვიდეს მშვიდობით Mn. 11 შება M. 12 ასან s, დიქსნა M, დიხსნა m, და
იქსნა T. 13 შეკრბ M, შეკრბა m. 13 ხარბანდა| ხარბან MT, ხარბანდ m. 13
ყენს m. 14 მკედართ მთავრად m. 15 ხუტლუმასა MT, ხუტლუმასა m. 16
დიდებულნი| ბულნი Mm. 18—19 ხოდარასნელნი m, ხოდრისელნი T. 20 ყენსა m.
20 ხარბანდას| ხარბათს M, ხარბადს T, ხარბთს m. 22 დააქციენ T. 23—24 და კელმ-
წიფება|—Mm. 25 ძლით| რომელთა Mm. 25 ყანმან M, ყენმან m, ყაინმან T. 25 და|—
m. 28 შექმნეს T. 29 ყოველთა T. 29 დაარღვენს Mm, დაარღვევინოს T.

და ეწია ნახტევანს წარმოსლვასა ვახტანგს ესე მოვლინებული ნოინი, ხოლო მეფე ვახტანგ არა შეშინდა, არამედ განმკნდა, და უმეტეს მოაჯსენებდა სიმკნეთა და ღუაწლთა ქრისტეს ღმრთისათვის და რქუა სპათა თვსთა: „კაცო, ძმანო და ერთსჯულნო, და ქრისტეს ღმრთისა ჭეშმარიტად აღმსარებელნო, უწყით სჯული მამათა მიერ, და გასმიეს ქადაგება წმიდათა მოციქულთა, და უწყით ღუაწლნი და ახოვნებანი მოწამეთანი, და გიხილვან თუალითა თქუენითა ტაძარსა შინა მათსა სასწაულნი უქრიცხუნი, და გასმიეს სახარებასა შინა უტყუელისა პირისა, ვითარმედ: „რომელმან აღმოაროს მე წინაშე კაცთა, მეცა აღვიარო იგი წინაშე მამისა ჩემისა ზეცათასა“, და კუალად: „მოვედით ჩემდა ყოველნი მამურალნი და ტკრთმძიმენი, და მე განგისუენო თქუენ“. აწ ნუ შეძრწუნდებით, წარვიდეთ ყაენს წინაშე და დავდვათ სული ჩუენი მისთვის, რომელმან დადვა სული თვისი ჩუენთვის. პირველად ჩუენ მივსცეთ თავნი ჩუენნი სიკუდილად, მერმე იყავნ ნება ღმრთისა, და მან დაცივას სამწყსო თვისი“.

M 930

T 343b

ვითარ ესმა სპათა ვახტანგისთა, სიხარულით შეიწყნარეს ბრძანებული მისი, მყის წარემართნეს ურდოსა და მივიდეს ყაენს წინაშე. ხოლო ყაენი განკვრდა მისლვასა მეფისასა²⁷. და მივიდეს კარსა ყაენისასა და მუკლნი დაიდგნეს, და რქუა მეფემან ვმითა მალლითა: „ისმინე, მალალო და ძლიერო ყაენო. მოვიდა ბრძანება, რათა ყოველთა ქრისტიანეთა დაუტეოთ სჯული ჩუენი. აწ ისმინე: ბედნიერთა პაპათა და მამათა თქუენთა ჰმონა და მსახურა პაპამან და მამამან ჩუენმან ამით სჯულითა, და აროდეს გუასმიეს, თუ სჯული ქართველთა ავი არს, არამედ უწარჩინებულეს ყოფილვართ ყოველთაგან. და სპარსთა სჯული უფროს საძაგელად შეერაცხა პირველთა ყაენთა. ამისთვისცა იგინი მოსწყუდნეს, რამეთუ იყვნეს მწამლველ და მამათმავალ და კაცის-

p 458

1—2 ესე წარმოვლინებული... ვახტანგ]—M¹Tm. 3 და]—Mm. 5—6 ღმრთისა]—m. 6 ჭეშმარიტო T. 8—9 გიხილავს Mm. 9 ტაძარსა შინა მათსა]—Mm. 9—10—ურციცხუნი სასწაულნი T. 11 აღიაროს T. 11 მე]—M¹Tm. [12 იგი]—M¹Tm. 14 თქუენ]—m. 15 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 16—17 სული თვისი]—Mm. 19 თვს M. 20 ესმათ m. 21 წარმართნეს T. 22 ყანს M, ყენს m, ყაინს T. 22 წინა Mm. 22 ყანს M, ყენი m, ყაინი T. 23 ყაინისასა bdp. 25 ყაინო bdp. 25 მოვიდა bs]—dp. 26 რათა ყაუხჩჩ., თავთა bdp, თავთა რათა s. 32 ყაინთა bdp.

d 494
b 287a

მკლველ. და აწ თუ სიტყუასა სპარსთასა ისმენ, ყაენო, მე ვარ მეფე ქართველთა, და ყოველნი მთავარნი საქართველოსანი შენ წინაშე არიან, და | მე მზა ვარ სიკუდილად სჯულისათვის ქრისტიანობისა, და მერმე ესე ყოველნი, შენ წინაშე მყოფნი ქრისტეიანენი. აჰა, თავნი ჩუენნი წარგუჯუეთენ“. და წარუპყარაჲ ქედი. და ვითარ ესმა ყაენსა სიტყუა ესე, განკურდა და პატივ-სცა მეფესა, და სიტყუთა ტკბილითა აღადგინა და შეინანა, და აბრალა, რომელთა აქმნევინეს.

5
10

ხოლო იქმნა ესეცა, რომელ არღუევედეს თავრეეს ეკლესიათა, არამედ ოთხსა დღესა შინა ოთხნი შვილნი ხარბანდასნი დაიგოცნეს, სახელით ბასტამ და მას ზედანი. და ესრეთ წარდგომილმან მეფემან დაკსნა შური და შფოთი მომავალი საქართველოსა ზედა.

ხოლო წარმოვიდა ვახტანგ პატივეცემული, და მოვიდა მუნვე ნახჭევანს, შეედვა სალმოზა მუტელისა და მოკულა შემკული გვრგვნითა მეფობისათა. და წარმოიყვანეს და დამარხეს დმანისს. და დარჩეს შვილნი ორნი: დიმიტრი და გიორგი. დიმიტრის დმანისი აქუნდა და გიორგის სამშკლდე.

15
20

და ვითარ კელთ-უდვეს მკედართმთავრობა თვთ ხუტლუშასი ჩოფანს²⁸, || წარმოემართა ჩოფან ლაშქრითა ურიცხვთა. პირველ მოვიდა კოლა-არტანს ვიდრე არსიანადმდე და აცნობა ბექას, რათა ნახოს ყაენი ანუ ჩოფან, რომელ არა თავს-იდვა ბექამან, არამედ შვილი მისი უმრწამესი თანაწარატანა, სახელით შალვა. წარვიდა და ჩავლო სომხითი, და დარჩა ქუეყანა ბექასი მშკდობით.

25

M 930
T 343 b
m 662

m 663

| ხოლო აქა დაიწყო აღმოცისკრებად ქემან მეფისამან გიორგი, რომელი აღეზარდა პაპასა მისსა დიდსა ბექახა²⁹, რომელი წარავლინა ბექამან ჩოფანს თანა, და მან მიიყვანა ყაენს წინაშე. ხოლო მან პატივითა შეიწყალა და წინათვე დაუსახვიდა ნიშთა მეფობისათა. ამან ყაენმან წარმოავლინა მოციქული და სთხოვა [დავითს]

30

1 ყაენო bdp. 3—4 მე მზა ვარ სიკუდილად s, ~სიკუდილად მე მზა ვარ b, სიკუდილად მე მზა ვარ სიკუდილად dp. 6 წარუპყრა bp. 7 ყაენსა bdp. 11 არამედ s, პირველად dp, —b. 12 ბასტამ bd, ბარტამ p. 12—13 ზედანი bs, ზედა dp. 15—16 მოგესა s, გარდმოვიდა bdp. 22 ხუტლუშასი d, ხუტლუბასი ps, ხუტლუბულასი b. 22 გარნა წარმოემართა Mm. 24—25 ანუ ჩოფან]—Mm. 26—27 და წარვიდა T. 29 ქემან] მზემან MTm. 29—30 მეფის გიორგისმან m. 32 ყანს M, ყენს m. 33—34 ყენმან m. 34 წარმოუვლინა მოციქული დავითს ბ რ ო ს ე.

- M 931 შვილი, რათა მეფე-ყოს. მაშინ მცირე იყო გიორგი, იგიცა მოსცეს და წარმოგზავნეს | ურდოსა³⁰, და ყაენ-
მან მოსცა მეფობა და ტფილისი და უჩინა მოძღურად
d 495 და საქმისა მოურავად დიდი | გიორგი, და მივიდეს ტფი-
ლისს.
- b 287b და ამას წელსა მიიცვალა მთავარი სამცხისა ბექა,
კაცი წარმატებული ყოველსა | შინა, სიკეთელმატებუ-
ლი საღმრთო-საკაცობოთა საქმეთა და უმეტეს სამარ-
თლისმოქმედებითა, ეკლესიათა და მონასტერთა მამე-
ნებლობითა, სოფლისა კეთილად მორწმუნეობითა, გლა- 10
p 459 ხაკთა უზომოთა | მიცემითა. ხოლო საყუარელი მეულ-
ლე მისი იყო გამცემელ ეპისკოპოზთა და მონაზონთა
T 344a და ყოვლისა სამღ|დელოსა და საეკლესიოსა სოფლისა
ესოდენ, რომელ სადმე ესმის კეთილი მოღუაწე და მე-
ცნიერი ეპისკოპოზი, გინა მონაზონი, მის წინაშე მოუ- 15
წოდის და მოიყვანის, და მრავლითა ნიჭითა და პატი-
ვითა ამყოფის. და სავსე იყო სახლი მისი მონაზონითა
და ხუცითა. ამას თანა აქუნდა შეწყყნარებულობა ობოლ-
ქორებითა, ხოლო სახლსა მისსა არა დააკლდებოდა სამ-
სამი ლოცვა. ამისთვისა წარუმართა ღმერთმან დღენი 20
ცხორებისა მისისანი. მტერთა ძლევასა, მშვიდობასა და
დაწყყნარებასა მიიცვალა ვითარ სამეოცდაექუსისა წლი-
სა, და დაუტევა გლოვა და მწუხარება უზომო მკვდრთა
სამცხისათა. და დაიპყრეს სამცხე სამთავე ძეთა მისთა:
უზუცესმან სარგის, და შედეგმან ყუარყუარე და უმ- 25
რწამესმან შალვა.
- m 664 ხოლო აღესრულა მესამესა წელსა მეფე დავით, გარ-
ჯილი სენთა მწარეთა მიერ, და დაფლეს სამარხოთა მე-
ფეთასა | მცხეთას, და დაუტევეს ნაცვლად მისად ძე
მისი მცირე გიორგი, ორ წელ მეფექმნული. 30
- M 932 შემდგომად ამისა ინება ყაენმან ამგედრება ქუეყა-
ნასა შამისასა, ციხესა, რომელსა ეწოდების რაბაშამი,

1 გიორგი]—T. 2—3 ყენმან m. 3 მოძღურად ბროსე, საზღვრად Tm, მზრდელად ვახუშტი. 7 წარმატებული m. 7—8 სიკეთელმატებული]—Mm. 8 ყოველსა შინა საღმრთო საკაცობოთა T. 9 და]—MT. 10 მორწმუნეობითა]—Mm, მორწმუნეობითა T. 13 სოფლისა] საკმართა b, ყაუხჩ. 14 კეთილი]+თა MT. 16 და (მრავლითა)]—m. 17 მონაზონითა T, მონაზონითა m. 18 შემწყყნარებლობა T. 18—19 ობლისა რა ქვრივისა m. 20 ამისთვისა m. 21 ძლევასა]+და m. 22 და მიიცვალა m. 22 ვითარ]—m. 25 უზუცესსა m. 25 შემდეგმან M. 25—26 უმრწემესმან T. 27 ხოლო]—T. 27 მესამესა] მეორესა m. 29 და]—MT. 29 მისად] მისდა m. 31 ამის m. 31 ყენმან m. 32 რაბაშამი m, რაბაშანი MT.

რომელი აქუნდა სულტანსა მისრელსა. წარვიდა ძალითა
 თვისითა, და თანაწარიტანა ლაშქარი დიდი, და გარემო-
 ადგა რაბაშამს ხუთ თუე, და ვერა ავნო, აიყარა და წარ-
 ვიდა. და ჰყვა ექუსი არწივი, დამართული სხუათა თანა
 მფრინველთა და ავაზათა აქათ, ესოდენ დიდი იყო ძალი 5
 მისი. მოვიდა ყაენი შინა და მიერთვან არღარასადა
 განილაშქრა დღეთა მისთა, იყოფოდა მშვედობით და ნე-
 ბიერად, ათცამეტ წელ დამპყრობელი ყაენობისა.

ამან ოლჯათ სულტანმან წარმოავლინა მცირე გიორ-
 გი მეფედ, და ზაალ მელიქი, ვინმე სპარსი ხუარასნელი, 10
 და ახრუჩი, მამისძმა ჩოფანისა, თანაწარმოიტანა, რათა
 ყოველი საქართველო ერთად შეკრიბონ მეფობასა შინა
 გიორგისსა. და აჩინეს ამათ შანშე მკარგრძელი და ზაქა-
 რია, ავაგის ასულის ხუაშაქის ნაშობი. მივიდეს ჯავა-
 ხეთს, მიერ კოხტისთავსა, და აწუევდეს სარგისს და 15
 ყუარყუარეს გამოსლვად, და არა ინებეს.

ამათ ჟამთა შინა იქმნა განდგომილება საბერძნეთს,
 და განუდგეს ოლჯათ სულტანსა ფარვანას შვილნი და
 ქალაქი დიდი კონისა. მაშინ წარავლინა ყაენმან ჩოფან
 სპითა მისითა საბერძნეთს და თანაწარატანა ქართველ- 20
 ნიცა. და წარჰყვა გიორგი ჩოფანს, ხოლო გიორგი
 [მცირე], ზაალ მელიქ, შანშე და ზაქარია არა წარჰყვეს
 თანა³¹, წარვიდეს და აიყარნეს, და ტფილისს შევიდეს.
 და წარიტანეს თანა მეფე გიორგი საბერძნეთს, და ვერ
 წინააღუდგეს ფარვანიანნი ლაშქართა მათ ერთ წელ. 25
 და ყოველნი მას შინა მყოფი ქართველნი მოსცა მეფესა
 გიორგის. იახლნეს ჯავახნი და თორელნი ოდენ ყვეს,
 და სადაცა ილაშქრიან და შეიბიან ციხესა, მკნედ მბრძო-
 ლად გამოჩნდის მეფე გიორგი და ყოველნი ქართველ-
 ნი. ესრეთ მოიმორჩილნა ყოველნი განდგომილნი და 30
 ურჩნი, და მოქცევასა | წელიწადისასა მივიდა შინა.
 და სთულისა ჟამსა, ვითარ მივიდა ჩოფან ყაენს წინაშე,

T 344b

m 665

1 მისრელსა] მისრეთსა M. 3 რაბაშამს] რაბაშამს M, რაბაშამსა m, რაბაშანს
 T. 4 თანა]—m. 6 ყენი m. 8 ყენობისა Tm. 9 სულტანი Tm. 10 ზალ მალუქ
 Mm, ზალ მელიქ T. 10 ხორასნელ T. 11 თანა წარმოიტანნა m. 13 გიორგისა m, გო-
 ვასა T. 17 შინა]+ინებეს ამათ ჟამთა შინა T. 18 ფარვანას ჩ.ვ. კონიექტ., ფარ-
 მანის Tm. 21—22 გიორგი [მცირე], ზაალ მელიქ ჩ.ვ. კონიექტ., გოვაზილა მალუქ
 Tm. 24 მეფე გიორგი]—T, m-ში ჩამატ. წითელი მელნით. 25 ფარვანიანნი ჩ.ვ. კონ-
 იექტ., ფარმანიანნი T, ფარმანიანი m. 26 მას შინა] მაშინა Tm. 27 და]—m.
 28 სადაც m. 28 ციხესა]—m. 30 მოიმორჩილნის m. 31 მივიდის m. 32 ყენის m.

შენიშვნები

I

1. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში აქ მოტანილია სათაური: „მესამეოცე მეფე ლაშა გიორგი, რომელი ითარგმანების აფსართა ენითა ქუეყანის მანათობელად, ძე თამარ მეფეთ მეფისა, ზაგრატონი“ (სათაურები ყველგან მოტანილი გვაქვს „ქართლის ცხოვრების“ რუმინეცისეული ნუსხის მიხედვით).

2. ამის შემდეგ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში სათაურია: „ამბავი ჩინგიზ ყანისანი, თუ ვითარ გამოჩნდეს ქუეყანასა აღმოსავლეთისასა“.

3. ჩინი ცენტრალურ ჩინეთს ნიშნავდა, მაჩინი (მანზი) სამხრეთ ჩინეთია. სპარსულ-არაბულ წყაროებში ჩინი და მაჩინი ჩრდილოეთ ჩინეთის, ანუ ხათაის აღსანიშნავად იხმარებოდა. როგორც შესაბამისი კონტექსტებიდან ჩანს, ქართველი ავტორი ჩინ-მაჩინში საკუთრივ მონღოლეთის ტერიტორიას გულისხმობდა.

4. მონღოლთა სახელმწიფოს დედაქალაქი ყარაყორუმში შედარებით უფრო გვიან, 1220 წელს დააარსა ჩინგიზ ყანმა მდ. ორხონის ზემოწელში. მშენებლობა 1235 წელს დაასრულა ჩინგიზის ვაჟმა და მემკვიდრემ უგედეი (ოქოთა) ყანმა.

5. ამჟამად გამოჩვეულია, რომ ცნობები ჩინგიზ ყანის პერიოდის მონღოლთა შესახებ ქართველ ავტორს ამოღებული აქვს XIII საუკუნის ცნობილი ირანელი ისტორიკოსის ალა აღ-დინ ათა მალიქ ჭუვეინის „ქვეყნის დამპყრობის ისტორიიდან“ (რ. კიკნაძე, ქამთაღლმწერლის სპარსული წყაროები. — კავკასიურ-ახლო აღმოსავლური კრებული, II. თბ., 1962; მისივე. — საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის საკითხები, I. თბ., 1962, გვ. 61—87). მასვე უნდა ესარგებლა აგრეთვე ზემირი წყაროებით (Б. Я. Владимирцов. Анонимный грузинский историк XIV века о монгольском языке. — Известия Российской АН, VI серия, т. XI, с. 1495—1496. Г. В. Цулая. Грузинская книжная легенда о Чингис-хане. — Советская этнография, 1973, № 5, с. 120, 122).

6. Q ნუსხაში ამის გასწვრივ ამიაზე მინაწერია: „(თათ)რული (ათო)რმეტის იანვარი ამათ მ...“.

7. ქამთაღლმწერლის მონღოლური ლექსიკა შეისწავლა აკად. ბ. ვლადიმირცოვმა, რომელმაც აღნიშნა ქართველი ავტორის ცნობათა სიზუსტე და მათი დიდი მნიშვნელობა დასავლეთში წამოსულ მონღოლთა ენის შესწავლისათვის (Б. Я. Владимирцов. Анонимный грузинский историк XIV в. о монгольском языке).

8. ამ სიტყვის გასწვრივ მარიაამისეულ ნუსხაში მიწერილია (ე. თაყაიშვილის აზრით, ვახტანგ VI-ის ხელით): „ყაუზუნა მაიმუნსა პრქვან“.

9. ამ ტომობრივი სახელების შესახებ იხ. Г. В. Цулая. Грузинская книжная легенда о Чингис-хане, с. 118—119.

10. ონ-ხანი (ეან-ხანი) ნესტორიანელი ქრისტიანი ქვრათების მონღოლური ტომის მეთაური იყო, სახელად თოდორილი. ვანის ანუ მეფის ჩინური წოდება მან ჭურ-

ჯენტა ცინის სახელმწიფოს მთავრობისგან მიიღო. ჩინგიზ ყაენის გამოსაქვეყნებელი ონ-ხანი ყველაზე გავლენიანი გამგებელი იყო აღმოსავლეთ მონღოლეთში (История Монгольской народной республики. М., 1967, с. 111).

11. აღმოსავლური წყაროების მიხედვით მათი სახელებია ქისლიქ (ქიშლიხ, ყიშლიყ) და ბადაი.

12. ალთუნ-ხანებს („ოქროს ხანებს“) მონღოლები უწოდებდნენ ცინის („ოქროს“) დინასტიის იმპერატორებს.

13. გურ-ხანი ყარა-ხითაის სახელმწიფოს მბრძანებელთა ტიტული იყო. ამავე სახელს ატარებდა ონ-ხანის ბიძა (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, I, 1, М.-Л., 1952, с. 131; I, 2, М.-Л., 1952, с. 45). აქ ივლისსხმება ჩინგიზ ყაენის „ანდა“ (ძმადნაფიცო) და თანამებრძოლი, შემდეგ კი მოსისხლე მტერი, ჯაჯირათის ტომის მეთაური ჯამუყა, რომელმაც ასევე მიიღო გურ-ხანის წოდებულება (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, I, 1, с. 165; С. А. Козин. Сокровенное сказание. М.-Л., 1941, с. 116, § 141; Книга Марко Поло. М., 1955, с. 274).

14. „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ნუსხაში იკითხება „სარჩუყ“, ჯუვეინის მიხედვით მისი სახელი ყოფილა „ბარჩუყ“ (რ. კიკნაძე. ეპოთაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 143).

15. შესაძლებელია ივლისსხმებოდეს ყარა-ხითაების სახელმწიფო შუა და ცენტრალურ აზიაში (1140—1213).

16. არსლან-ხანი თურქული მოდგმის ყარლუთა სახელმწიფოს მუსლიმი გამგებელი იყო. ჩინგიზ ყაენს დამორჩილდა 1211 წელს (В. В. Бартольд. Сочинения, т. I. М., 1963, с. 471—472, 510; т. V. М., 1968, с. 547—548).

17. მარიაპისეულ ნუსხაში ამის შემდეგ ჩანაწერია: „ღმერთო, წარმართე ორსავე ცხოვრებასა შინა დედოფალთა დედოფალი მარიაჲ“.

18. როგორც გამოირკვა, ეს სათაური ეპოთაღმწერელს გადმოღებული აქვს ჯუვეინის თხზულებიდან (რ. კიკნაძე. ეპოთაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 146).

19. ჩინგიზ ყაენის უფროს ცოლს სახელად ერქვა ბურთე-ფუჯინი, ჯუვეინი კი მას იესუნჯინს უწოდებს. ეპოთაღმწერლის „სვეინჯები“ სწორედ ჯუვეინის თხზულებიდან უნდა იყოს აღებული (რ. კიკნაძე, ეპოთაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 146—147).

20. იამა მონღოლური ჯებეს თურქული ფორმაა (ასე ხმარობს ამ სახელს ჯუვეინი), ზოლო სანპიანი (სანპიანი, სალპიანი) არის დამახინჯებული სუბუდაი.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ იამა და სუბუდაი ეპოთაღმწერლის ამჟამად ცნობილ ტექსტში „ზემოთ“ არსად იხსენიებიან (Histoire de la Géorgie, trad. du georgien par M. Brosset, I. SPb., 1849, p. 392; რ. კიკნაძე. ეპოთაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 150—151).

21. ძველი რედაქციის ნუსხებში ეს სიტყვა შერყვნილია: და სრულდა, და დასრულდა, და ასრულდა. ვახტანგის კომისიამ არასწორად გაიაზრა ტექსტი: „და აღესრულა მეფე ლაშა“ (ასევეა ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაშიც, გვ. 166), რადგან მომდევნო თხრობის მიხედვით, მეფე ცოცხალია და ანდერძს უბარებს მახლობლებს. ფარსადან გორგიჯანიძის თხზულებიდან ირკვევა, რომ „ასწლოვანი მატიანის“ თავდაპირველ ტექსტში საუბარი იყო ლაშა გიორგის დასნეულების შესახებ: „გახდა ავად მეფეთა მეფე გიორგი, დასნეულდა“. — ფ. გორგიჯანიძე. საქართველოს ცხოვრება. საქართველოს სსრ მეცნ. აკად. ხელნაწერთა ინსტიტუტი, ხელნაწ. H-2140,

ფ. 50ა (37ა). ფ. გორგიჯანიძის ისტორიული თხზულების ავტოგრაფული ნუსხა შემთხვევით ორად იყო გაყოფილი, დამოუკიდებელი პაგინაციითა და ცალკე შიფრებით (H-2492 და H-2140). ამჟამად ეს ორი ნუსხა გაერთიანებული და გადანომრილია. ჩვენ ორივე ნუმერაცია გვაქვს ნაჩვენები (ფრჩხილებში — ძველი).

22. ამის გასწვრივ Q ხელნაწერში აშიაზე მინაწერია: „(გარდაი)ცვალა ლაშა გიორგი“.

II

1. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში ამის წინ მოტანილია სათაური: „მესამეოცდარტე მეფე, რუსუდან, ძე თამარ მეფეთ მეფისა და და ლაშა გიორგი მეფისა, ბაგრატიანი“.

2. სიტყვები „კაცი აქამომდე გარნა სათნობანი“ ვახტანგის კომისიამ გაუგებრად მიიჩნია და არ შეიტანა რედაქტირებულ ტექსტში. ასევე გამოტოვებულია ეს სიტყვები ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში (გვ. 169). ფ. გორგიჯანიძის მიხედვით, ივანე იყო „კაცი აქამდისნ მგონიერი და სათნობანი“ (ფ. 51 ბ).

3. ამის შემდეგ ძველი რედაქციის ნუსხებში ტექსტი არეულია. ვახტანგმა შენიშნა ტექსტის არევა და მარიამისეულ ნუსხაში მიუთითა: „ეს“ (გვ. 746) „აქ უნდა“ (გვ. 749).

სიტყვები „ხვევ-სალმასელთა“ გადმოვიტანეთ მომდევნო თბრობიდან (M 749, Q 164a, T 257b, m 522: „განელთა და ხვევ სალმისელთა“), სადაც ეს ნაწყვეტი ფურცლების არევის გამო ჩარჩენილია. ხოი და სალმასი ირანის აზერბაიჯანის ქალაქებია. ვახტანგისეული რედაქციის ტექსტში ამ ადგილას ჩართულია განსხვავებული თბრობა, რომლის გასწვრივ რუმინანცევისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „აქა წმიდა შალვა წამების გვირგვინი(თ) იღიდა“.

4. ამის გასწვრივ მარიამისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია (ე. თაყაიშვილის ვარაუდით, ვახტანგის ხელით): „რუსუდანის ქმარი აქ ნახეთ თუ ვინ არის, ან ვისი შვილია“. იგივე მინაწერი გადაუღია მაჩაბლისეულ ნუსხის გადამწერს: „რუსუდანის ქმარი აქ წაიკითხეთ თუ ვინ არის, ან ვისი შვილია“.

Q ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „აქა რუსუდან (ი)ქორწინა უმსგავს და უკადრი-სად მოყუარი ძმისათვის“.

რუმინანცევისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „აქა იქორწ(ი)ნა მეფემან რუსუდან (ო)რტულის შ(ვი)ლთან და მი(ს)გან იშვა ნარინ დავით და თამარ ყიასდინ...“

5. ძველი რედაქციის ნუსხებში ეს ადგილი შერყვნილია („იქმნა ძლიერი ბრძოლა და ბრწყინვალე ძლეულთა მიუვლინეს კაცი სულტანსა...“). ვახტანგის კომისიამ ასე აღადგინა ტექსტი: „იქმნა ძლიერი ბრძოლა და ბრწყინვალე ბრძოლა აჩუენეს ქართველთა. მერმე მას ღამესა მიუვლინეს კაცი სულტანსა...“ როგორც ვხედავთ, ფრაზაში ტავტოლოგიაა (ძლიერი ბრძოლა, ბრწყინვალე ბრძოლა) და ისეთი შთაბეჭდილება იქმნება, თითქოს ქართველებმა გაუგზავნეს კაცი სულტანს. ს. ყაუხჩიშვილმა ივარაუდა, რომ „[სპარსთა ტფილეულთა] მიუვლინეს კაცი სულტანს“ (გვ. 174). ვახტანგის კომისიის აღდგენას და ს. ყაუხჩიშვილის კონიექტურას ადასტურებს ფ. გორგიჯანიძე: „იქნა ძრეელი ომი და კარგად იყენენ მოქალაქენი, და იმ ღამეს ბრწყინვალე ბრძოლა აჩუენეს სპარსთა და მოქალაქეთა, მაგრამ ვერ გაუძლეს ომთა მათთა, ღონე გაუწყდა და ქალაქის მისაცემლათ სულტანს კაცი გაუგზავნეს სპარსთა“. — ფ. 55ა (42ა).

6. Q ნუსხაში ქვემო კიდებზე მიწერილია: „ესე ანბავი ვერ ვცან, უფალო ჩუენო“ (ნუსხურად).

7. იმავე წესსაში ამ სიტყვის გასწვრივ აშიაზე ნუსხურად მიწერილია „სალიმსა“.

8. R წესსაში აშიაზე მიწერილია: „აქა ბრწყინვალე ძლევა აჩვენეს ქართველთა და მრავალნი წამების დიდებითა იდიდნეს“.

9. Q წესსაში ამ სიტყვის გასწვრივ დედნისავე ხელით ნუსხურად მიწერილია: „ბერძელი“.

10. იმავე წესსაში ამის გასწვრივ აშიაზე მიწერილია: „ქ. რუსუდან გ(ი)რგის დამან დაივიწყ(ა) სიყვარული ძმისა თე(ის)ისა, რ'ლი დავითს უანდერძ(ა) საქართველო, გარნა შურის ძიებით (გაუგზ)ავნა თავის სიძეს (ყიასადი)ნს სასიკვდილოდ, რათა მეფობა მისც(ეს) თავის შვილს დავით(ს). ნახეთ ღმერთი რას(ა)...“

11. „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებშია „ყუთაყი“, ჭუვეინი ასახელებს „ყოზაყს“ (რ. კიკნაძე. ქამთაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 149).

12. Q წესსაში ამის გასწვრივ აშიაზე მინაწერია: „საცა ადრახადაგან(ი) სწერია, აღრიბეანი“.

13. ვახტანგის კომისია ვერ გაერკვა შერყენილი ფრაზის შინაარსში და სულ გამოტოვა სიტყვები — „არა ყვენ ჩალატას, არამედ ნონ ჩალატას“. ასევე გამოტოვებულია ეს ფრაზა ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში (დაწვრ. იხ. რ. კიკნაძე. ქამთაღმწერლის თხზულების ტექსტის დადგენის ზოგიერთი საკითხი. — ივ. ჭავჭავაძის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბ., 1976, გვ. 124—126).

14. ვახტანგის კომისიამ არასწორად გაიაზრა ქამთაღმწერლის ფრაზა და წარმოადგინა, რომ „ესე ოთხივე ნონნი ყენის შვილები იყვნენ“, რაც, რა თქმა უნდა, შეცდომაა. ასევეა ეს წინადადება დაბეჭდილი ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში (გვ. 184).

15. სიტყვები — „რა ჟამს ცნა მუხას ძემან მოახლება თათართა, მოწუა სრულიად ქალაქი და თუთ პალატი და ისანნი, და ესრეთ მოტრდა ქალაქი ტფილისისა“ — არ არის „ქართლის ცხოვრების“ ძველი რედაქციის ჩვენამდე მოღწეულ ნუსხებში და ვახტანგის კომისიის ჩანართად ითვლებოდა. ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში ეს წინადადება პეტიტით არის დაბეჭდილი (გვ. 187). როგორც ირკვევა, ეს სიტყვები იყო ძველი რედაქციის ტექსტის შემცველ ნუსხაში, რომლითაც სარგებლობდა ფ. გორგიჯანიძე: „ესმა მუხიძეს წამოსვლა თათართა, აპყარა ქალაქი და ციხე ცარიელ(ი) დაუგდო, და პალატი გაუშვა ახორებული“ — ფ. 58ბ (45ბ).

16. ფრაზა — „და ქალაქი ტფილისი მათვე დაიპირეს“ — მხოლოდ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში გვხვდება, მაგრამ ფ. გორგიჯანიძე ადასტურებს, რომ ის ყოფილა ძველ ტექსტშიც: „და თბილის ქალაქი თავისთვის დაიპირეს“. — ფ. 6ა (47ა).

17. თხზულების ამ ადგილმა დიდი ხანია მიიპყრო მკვლევართა ყურადღება. კერძოდ, ინტერესს იწვევს საკითხი თუ ვის ეხება მეტატიანის სიტყვები „არართა ნიჭთა და ზნეთა სამამაჟაცოთა მქონებელი“. ერთნი ავჯანს აკუთვნებენ ამ არცთუ საქებარ დახასიათებას, მეორენი — შოთა კუპრს. ფ. გორგიჯანიძის ჩვენების საფუძველზე გაირკვა, რომ დასავლეთ საქართველოდან ქართლში გადმოსულ რუსუდანს სხვა ქართველ დიდებულებთან ერთად შეეგება ვგარსლან ბაკურციხელიც და სწორედ მის შესახებ ამბობს ქამთაღმწერელი, რომ ის იყო „არართა ნიჭთა და ზნეთა სამამაჟაცოთა მქონებელი“ (დაწვრ. იხ. რ. კიკნაძე. რამდენიმე დაკვირვება ქამთაღმწერლის თხზულების ტექსტზე. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1976,

№ 2, გვ. 145—153; რ. კიკნაძე, საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის საკითხები, I. თბ., 1982, გვ. 105—117).

18. ამგვარად, არ დასტურდება ქართულ ისტორიოგრაფიაში ფართოდ გავრცელებული შეხედულება თითქოს დავით რუსუდანის ძეს მეფედ დაბრკოების შემდეგ უწოდეს მონღოლებმა ნარინი, უფროსი დავითისგან გასარჩევად, და თითქოს ნარინი „უმკროსს“ ნიშნავდეს (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III. — თხზულებანი, ტ. III. თბ., 1982, გვ. 51; ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ბერძენიშვილი, ს. ჯანაშია. საქართველოს ისტორია, უძველესი დროიდან XIX საუკუნის დამდეგამდე. თბ., 1943, გვ. 208; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, III. თბ., 1979, გვ. 577). ჟამთააღმწერელი მონღოლეთში გამგზავრებამდე უწოდებს დავით რუსუდანის ძეს „ნარინს“ (ამ სიტყვის მნიშვნელობის შესახებ იხ. ჯ. გიუნაშვილი. ტერმინ ნარიყალას მნიშვნელობისათვის. — ივ. ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო კრებული. თბ., 1976, გვ. 316—317).

19. თხზულების ამ ადგილის შესახებ იხ. ალ. გამყრელიძე. ჟამთააღმწერლის „კარისოს“ || „კრისოს“ || „კროისოს“. — ქართული წყაროთმცოდნეობა, III. თბ., 1971.

20. Q ნუსხაში ამის გასწვრივ აშიაზე მიწერილია: „აქა რუსუდან გარდაიკვალა“.

III

1. ვახტანგისეული რედაქციის ტექსტის მიხედვით, ეგარსლანი იყო „კაცი ღრმად მოუბარი, მკნედ მეომარი და არას საქონლისა პატრონი“. ამ საკითხზე დაწერ. იხ. რ. კიკნაძე. რამდენიმე დაკვირვება ჟამთააღმწერლის თხზულების ტექსტზე.

2. საქართველოს დუმნებად დაყოფის შესახებ იხ. რ. კიკნაძე. საქართველოში მონღოლთა მფლობელობის ისტორიიდან. — ახლოაღმოსავლური კრებული. თბ., 1983.

3. Q ნუსხაში ამის გასწვრივ აშიაზე მიწერილია: „იხილეთ სასწაულნი საკვირველნი ყოვლად წმიდის ღმრთისმშობლისანი“.

4. იმავე ნუსხაში ამ სიტყვის გასწვრივ აშიაზე წერია: „კოსტანტი“ (ნუსხურად).

5. მარიამისეულ ნუსხაში ამის შემდეგ ჩართულია: „ღმერთო, დაიციე ორსავე ცხოვრებასა დედოფალთა დედოფალი მარიამ და ძე მისი ოტია“.

6. ვახტანგის კომისიამ არასწორად გაიაზრა ტექსტი და ისე წარმოადგინა საქმე თითქოს ეგარსლანი იყო „კაცი საკრველი და მკედრობის ცოდნითა აღსავსე“. ასეთივე წავითხვაა გაზიარებული ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში (გვ. 212). დაწერ. იხ. რ. კიკნაძე. რამდენიმე დაკვირვება ჟამთააღმწერლის თხზულების ტექსტზე.

7. მაჩაბლისეულ ნუსხაში ამის შემდეგ ჩართულია შემდეგი ტექსტი: „შანშე მანდატურთუხუცეს[ს] ქორწილი ქონდა ასულისა თვისისა მაჩაბელთანა. ქართლის ერისთავი გრიგოლ მყარათ თან ახლდა მაჩაბელსა. იქ დაესწრნენ ვანის ომში. ხუცესმა ჯვარის დაწერა ველარ დასწრა და მღვდელს მოუწოდა, რათა გვირგვინი აეჭადა, და მას უკან თუ მოუჩიო, მერე დამწერე ჯვარიო. მღვდელმა არ კელ-ყო, შეუსრულა, და მას დღესა არა ისადილეს. ხოლო მან შანშემ მოუწოდა...“

8. ამის გასწვრივ მაჩაბლისეულ ნუსხაში აშიაზე მინაწერია: „ესე ონხან არის ძე ოთმან ანუ ოსმან სულთნისა, რომელიც შედ გაუქმებისა ხალიფობისა ბაღდადისასა, აქეთ სულთნად ბურასას წელსა ქრისტეს აქეთ ჩტსა წელსა, რომელმანცა იმეფა კვ წელი“. ჟამთააღმწერლის ტექსტში მოხსენიებული ონხანის (ორ-ხანის) დაკავშირება ოსმანის ძესთან, ორხანთან, (1324—1360), რა თქმა უნდა, ანაქრონიზმია.

15. ჟამთააღმწერელი

21. ამის შემდეგ M ნუსხაში ჩართულია: „ღმერთო, დაიციე ორსავე ცხოვეტებაში შინა დედოფალთა დედოფალი მარიამ და ძე მისი პირმშო ოტია, რომლისა ბრძანებით იწერება წმიდა ესე წიგნი“.

22 ყველა ნუსხაშია გაუგებარი „საკადრებელისა“. ვახტანგის კომისიამ გამოტოვა გაუგებარი სიტყვები („ვითარცა ძუელ ოდესმე იონთა ქუეყანასა და რომს გააგებდეს ოთხნი იპატოსნი“), ს. ყაუხჩიშვილმა ტექსტში დატოვა „საკადრებელი“, რომელიც ლექსიკონში განმარტა, როგორც „გასაბედი“ (გვ. 223, 594). თხზულების ამ ადგილის შესახებ დაწვრ. იხ. რ. კიკნაძე. ქაშაღმწერლის თხზულების ტექსტის დადგენის ზოგიერთი საკითხი, გვ. 289—290).

23. ხელნაწერებშია „უშან“, ამავე პიროვნების მეორედ ხსენებისას კი ხელნაწერები აჩვენებენ „უყანს“ (M) და „უყანს“ (Qm). „უშან“ შინისა და ყარის აღრების წედგად არის მიღებული. ივლისხმება ჩალათის შვილიშვილის ყარა-პულავის ცოლი, ურყინე-ხათუნი, ოირათის ტომიდან, რომელიც ქმრის სიკვდილის შემდეგ განაგებდა ჩალათის ულუსს (1252—1261).

24. დასაველეთში წამოსულ ჰულაგუს სხვადასხვა ულუსების წარმომადგენლები ახლდნენ. ყერძოდ, ყული, ბოლდა (ბალადა, ბალაყან) და თუთარ (ხუთარ), ჩინგიზ ყანის უფროსი ვაჟის, ჯუჩის, შვილიშვილები, ჩრდილოეთის ანუ ოქროს ურდოდან იყვნენ. ისინი არ ყოფილან სხვადასხვა ულუსების წარმომადგენლები როგორც ქაშაღმწერელს ჰქონია (ჯუვეინის ცნობები საქართველოს შესახებ. სპარსულ ტექსტს შესავალი წაუძღვარა, ქართული თარგმანი და შენიშვნები დაურთო რ. კიკნაძემ. თბ., 1974, გვ. 56, 84; Рашид ад-Дин. Сборник летописей, II. М.-Л., 1960, с. 81; III. М.-Л., 1946, с. 40; რ. კიკნაძე. ქაშაღმწერლის თხზულების ერთი ადგილის შევსებისათვის. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1971, № 4, გვ. 119—120).

25. ამ სიტყვის გასწვრივ m-ში აშიაზე მინაწერია: „იარლიკი ანუ იარულიყვი, წყალობის წიგნი, გინა რაყამი“.

26. m ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „ესე სარგის თმოგველი იგი არს, რომელმან დილარიანი აღნაქცა“.

27. ვახტანგის კომისიას ეს აბზაცი საერთოდ გამოუტოვებია, როგორც ძნელად აღსადგენი. ივ. ჯავახიშვილმა მრავალწერტილით აღნიშნა გაუგებარი სიტყვები (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III. თბ., 1966, გვ. 135). ს. ყაუხჩიშვილმა კი აღნიშნა, რომ ეს „სიტყვები მეტად ბუნდოვანია“ (გვ. 226, შენ. 4). დაწვრილებით ტექსტის ამ ადგილის შესახებ იხ. რ. კიკნაძე. ქაშაღმწერლის თხზულების ტექსტის დადგენის ზოგიერთი საკითხი, გვ. 291—292.

IV

1. ამის წინ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში არის სათაური: „მესამეოცდარე მეფენი დავით, ძე მეფის ლაშა გიორგისა, და დავით, ძე მეფის რუსუდანისა, ბაგრატიანნი“.

2. ამის გასწვრივ Q ნუსხაში აშიაზე დაზიანებული მინაწერია: „ორნი მეფენი ერთ... ფლსა ძეთა მავიერ... დავით გ(იორგის ძე) და კუალად რუ(სუდა)ნის ძე დავით... უმრწემეს ცხოვრება...“

3. m ნუსხაში ამის გასწვრივ აშიაზე მიწერილია: „ესე აღმუთელნი ვგონებ იყვნენ მამულქნი, რომელთაცა დაიპყრეს ეგვიპტე სრულიად და ჰქმნეს სამეფოდ. ჰყვანდათ საკუთარი ხელმწიფე სახელითა სუდანისათ ყაირსათა. გარნა სელიმ სულთანმან აღიღო ყაირიცა და მეფობაცა მამულქთა ახოცა წელსა ქრისტეს აქათ ჩფ“.

4. ხელნაწერებში ყველგან „ორი“ წერია, რაც აშკარა შეცდომაა, რადგან წყაროებში დეგ ჩამოთვლილია ის სამი პირი, ვინც თავიდანვე ახლდა დავით რუსუდანის ძეს: გურკლელი, ამირეჯიბი ბეშქენ და სურამელი ბეგა. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში კავშირი „და“ გამოტოვებულია, ხოლო ტექსტის გამოცემებში გურკლელის შემდეგ მძიმე არ არის დასმული, რის შედეგადაც გაერთიანებული აღმოჩნდა ორი პიროვნება და მივიღეთ არარსებული „გურკლელი ამირეჯიბი“. თხზულების ამ ადგილის შესახებ იხ. მ. ბერძენიშვილი. ქართულმწერლის ტექსტის ერთი ადგილის დაზუსტებისათვის, გვ. 152—153.

5. სიტყვები — „რომელი იყო გურკლელი ამირეჯიბი და სურამელი ბეგაი, რომელსა თათარნი საღინ ბეგობით უქმობდეს, ესე იგი არს კარგი ბეგაი“ — რუმინაცვიისეულ ნუსხაში სტრიქონს ზემოთ და აშიაზეა ჩამატებული.

6. ოქროს ურდოს გამგებელი ბათო, ჩინგიზ ყაენის უფროსი ვაჟის, ჯუჩის, მეორე შვილი, ამ დროს უკვე გარდაცვლილი იყო (1227—1255).

7. M ნუსხაში აშიაზე მიწერილია (ე. თაყაიშვილის ვარაუდით, ვახტანგ VI-ის ხელით): „მაში ნახეთ თორღას საქმე თუ რა უყვეს“.

8. Q ნუსხაში აშიაზე გადაშლილი მინაწერია. იკითხება მხოლოდ „...ქეშმა-რიტა“.

9. Q-ში აშიაზე მინაწერია: „ბაღდადისა ხალიფა, რომელმან განუწესა წინადაცუეთა სომხების ტერტერათ და დოღბანდი თავს“.

10. ხალხის აღწერა მონღოლთა სახელმწიფოში მანგუ ყაენის განკარგულებით დაიწყო 1254 წელს (ჯუჯეინის ცნობები საქართველოს შესახებ, გვ. 46—51, 80—81; Рашид ад-Дин. Сборник летописей, II, с. 140—141, 149—150).

11. Q ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „იხილე თათართა ძ(აღლ)ის კმით რა უქნია(თ), ერთი ქალაქი დაუსჯიათ“.

12. M-ში აშიაზე მიწერილია (ე. თაყაიშვილის ვარაუდით, ვახტანგ VI-ის ხელით): „აქ ნახეთ ვინ მართალია, ჯაყელია თუ მხარგძელი“.

13. ამ ტოპონიმის შესახებ იხ. რ. კვიციანიძე. ერთი გეოგრაფიული სახელის განმარტებისათვის ქართულმწერლის თხზულებაში. — ქართული წყაროთმცოდნეობა, IV. თბ., 1973.

14. „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში ფრაზა ნაკლულია, მხოლოდ ბართაშვილისეული (b) ნუსხა უმატებს: „მას უბრძანა ყაინმა“ (ფ. 249ბ). ასევეა ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაშიც (გვ. 244). უფრო სწორი ჩანს ფ. გორგიჯანიძის ვარიანტი, რომლის მიხედვით გვანცა დედოფალს არღუნმა დაავალა მეფესთან მოციქულის გაგზავნა: „აქა არღუნ უთქრა გუნცა დედოფალსა: შენ კაცი და წიგნი გაუგზავნე მეფესაო“. — ფ. 82ბ (65ბ).

15. რაშიდ ად-დინის მიხედვით, ჰულაგუ-ხანის უფროსი ცოლი, დოღუზ-ხათუნი, რომელიც მას მამამისის, თულის, გარდაცვალების შემდეგ ერგო, ქერაითების ტომს ეკუთვნოდა. რამდენადაც ქერაითები ქრისტიანობას აღიარებდნენ, ილხანის ცოლი მფარველობდა ქრისტიანებს და ეს ხალხი მის დროს ღიდი გავლენით სარგებლობდა (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 18).

16. „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ხელნაწერშია „დასავლეთისა“. ასევეა ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაშიც (გვ. 245). ტექსტის დაზუსტება ხერხდება ფ. გორგიჯანიძის ჩვენების საფუძველზე (რ. კვიციანიძე. ქართულმწერლის თხზულების ერთი ადგილის შევსებისათვის, გვ. 152, შენ. 44). დვალეთის გზის შესახებ იხ. ნ. ბერძენიშვილი. გზები რუსთაველის ეპოქაში. თბ., 1966, გვ. 25—26).

17. ძველი რედაქციის ნუსხებშია გაუგებარი „ყაქულობით“ (ყა ქულობით) ვახტანგისეულ რედაქციაში — ასევე გაუგებარი „ყაფულობით“ (ეს უკანასკნელი წააგავს „ყაფუნი“ || „ყაფიხის“, რაც შეკარეს ნიშნავს). ფ. გორგიჯანიძესთან იხსენებინ „მოდარაჯენი“, საბას მიხედვით კი დარაჯა და ყარაული სინონიმებია. საინტერესოა იმის აღნიშვნაც, რომ რაშიდ აღ-დინი დასახელებულ ეპიზოდში სწორედ ყარაულებს იხსენიებს (Рашид ад-Дин. Джими ат-таварих, III. Баку, 1957. სპარსული ტექსტი, გვ. 103).

18. ამას გასწვრივ აშიაზე მიწერილია: „ათაბაგთა განდგომა“ (M), „ათაბაგი განდგა“ (m).

19. „ქალაქი“ იხსენიება როგორც ვახტანგისეული რედაქციის, ასევე QT ნუსხებში და ფ. გორგიჯანიძესთან. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია აზრი, რომ აქ იგულისხმება არა თბილისი, არამედ გორი (რ. კიკნაძე. ქამთაღმწერლის თხზულების ერთი ადგილის შევსებისათვის, გვ. 151—152).

20. რუმინაცივისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „გუანცა დედოფალი მოკლეს“.

21. აქ ჯანაშვილისეული და ჭალაშვილისეული ნუსხები უმატებენ: „ხოლო აბათა ნოინი შივიდა წინაშე ყაენისა და ვედრებით სთხოვა სარქის, რათა იცნნას კელთაგან დავით მეფისათა“ (იხ. ქართლის ცხოვრება, II, გვ. 255). ფ. გორგიჯანიძეს უფრო მოკლედ აქვს ნათქვამი: „და მან (აბათამ — რ. კ.) ყაენს აბაღ[ი]ს მოახსენა მეფისაგან სარქისის დაჭირება“. ფ. 90ბ (77ბ).

22. სიტყვები „ვითარ მოეხლა ეამი მოსლვისა“ არ არის DC ნუსხებში, ამიტომ ს. ყუუხჩიშვილმაც გამოტოვა ტექსტში (გვ. 257, შენ. 1), თუმცა ყველა დანარჩენი ნუსხა აჩვენებს ამ ფრაზას, რომელიც აუცილებელია აზრის სწორად გასაგებად. ფ. გორგიჯანიძეც ადასტურებს, რომ „დიდის ტირილითა და გლოვით, ზარითა და თავთა ცემითა სპათა საქართველ[ოსათა] აიღეს მკვლარ[ი] მცხედრითა, მიაყენეს საღდარსა სიონისასა თბილის ქალაქს, რომე მოიცადონ მეფე დავით, ამისთვის რომ ახლო იყო ლაშქართ გაშვება“. — ფ. 92ა — 92ბ (78ა — 78ბ).

23. სპარსული წყაროებით, ამ მონღოლი უფლისწულის სახელი იყო ნიქუდარი (ნეგუდარი).

24. ქამთაღმწერლის თხზულების დღეისათვის ცნობილ ტექსტში თეგუდარი და მისი კუთვნილი ქვეყანა ზემოთ არსად არის ნახსენები.

25. Q ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „იხილენით სასწაულნი ნათლისმცემლისანი“.

26. ამის გასწვრივ M ნუსხაში აშიაზე მიწერილია (ე. თაყაიშვილი ფიქრობს, რომ ვახტანგ VI-ის ხელით): „კოსტანტინეპოლის მეფის პალიალოლისა ასული, ცოლი დავით მეფისა, რუსუდანის ძისა“.

27. „ქართლის ცხოვრების“ ყველა ხელნაწერში და გამოცემებში წერია „შიში-საებრ ყაენისა“, რაც აზრობრივად გაუმართლებელია. ასეთი წაკითხვა ტექსტში უთუოდ გაჩნდა დაქარაგმებულ სიტყვაში (ბზისაებრ) ბან-ისა და შინ-ის აღრევის გამო. შდრ. აქვე ქვემოთ: „ჩუენ ბრძანებისაებრ თქუენისა გუნებავს გარეშეკცევა“.

28. სიტყვები — „ხოლო მეფემან რქუა: არა არს წესი“ — მაჩაბლისეულ ნუსხაში გამოტოვებულია და შემდეგ არის მიწერილი აშიაზე სხვა მეღნით.

29. ყველა ხელნაწერში და გამოცემებში არის „სხუა“ (სხვა, სხვაჲ). ტექსტის გასწორება ხერხდება ფ. გორგიჯანიძის ჩვენების საფუძველზე.

30. ტექსტის ამ ადგილის შესახებ იხ. თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო რუსთაველის ეპოქის ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ქამთაღმწერელი. — ივ.

ჯავახიშვილის დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საიუბილეო შეგნების
თბ., 1976, გვ. 295—296.

31. აქ მთავრდება Q-1219 ნუსხის (ე. წ. მცხეთური „ქართლის ცხოვრების“ პი-
რის) ტექსტი.

32. ამის შემდეგ „ასწლოვანი მატიანის“ ტექსტი ყველა ნუსხაში ნაკლებია.
გამოტოვებული ადგილი შემონახული აქვს ფ. გორგიჯანიძეს. ამასთან, შეიძლება
ვიფიქროთ, რომ XVII საუკუნის ავტორს „ქართლს ცხოვრების“ ორი სხვადასხვა
ხელნაწერით უსარგებლია და ორჯერ, რამდენაღმე განსხვავებით აქვს გადმოცემუ-
ლი ერთი და იგივე ამბები (ე. წ. მეორე ვარიანტი თბრობისა უადგილო ადგილას
არის ჩართული გორგიჯანიძის „საქართველოს ცხოვრების“ ავტორგაფულ ნუსხაში).

ქვემოთ მოკვამს გორგიჯანიძის თხზულებაში დაცული ნაწყვეტის ორივე ვარი-
ანტის ტექსტი:

I. „მას ეამს ყოველს წელს საშემოდგომით წავიდიან ქართველნი და თათარნიც,
მათთან მეფე დავით და სპა მისი, მივიდიან ყაბალის ბოლოს, სამძღვარსა საქართვე-
ლოსასა, საცა შარე[ა]შიან[ნი] ღობეს შემოავლებდნენ წყლის პირსა, რომელსაც სიბათ
იხმობდეს, და ზამთ[არ]ს იქ იქნებოდენ და გაზაფხულისას აიყრებოდენ. ამ ჭირში
იყვნენ მეფე და ყოველნი ქართველნი.

აწე ასტყდა სხვა შფოთვა, რომე ზემორხსენებული ყაენის შვილი[ს] თანაანი
თათარნი დარჩომილიყვნენ, რომელსაც საველად აღნარობით იხმობდენ. ამათი თა-
ვადი იყო საველათ იელღურ. წამოვიდა ბარგითა, დედა-წულითა, სიმდიდრითა მა-
თითა, გარდარნეს მთანი ლეხისანი და მივიდნენ არგვეთს მეფეს დავითს თანა. მეფე
კარგად დახვდა, მრავალი ნიჭი უბოძა და სარჩოთ გაუჩინა ქვეყანა რაჭისა. სენა
აბღამ შესვლა აღნარის ლეხტ-იმერითს, ეწყინა და მეფეს დაემღურა, და წა[ა]რთვა
ატენი და რომელიც ქვეყანა მიეცათ. ამისმან მცნობელმან დავით მეფემან უბრძანა
იელღურსა და სპასა მისსა დარბევა ქართლისა. მათაც დაიწყეს რბევა, ხოცა და
ტყვეთ წასხმა, ოხრება ცხეთამდისინ.

ქართლის მეფე, გიორგი მეფის ლაშის შვილი, დავით დაბერებულყო და თა-
თართ ლაშქრობისაგან შეზარებულყო, ნამეტნავად სიბაზე წასვლისა აღარ აქონდა
ღონე. მისწერა ზემორე ხსენებულთა ოსთა, შეგროვდენ ყველანი. სურამელის გრი-
გოლის საქმით და მისის შვილის ბეგას რჩევით, მისცა გორის ციხე და ქალაქი, დაუ-
ყენა წინ საომრათ იელღურსა და იმერლებსა, დაიცონ ქართლი. უწყინარეს ამას მოე-
ყენა თათარი თანღუთ, საველათ ჯანას, მყოლებელი მკედრის ხუთასისა, იმავე
ბეგას გაძრახვითა, რომე მანვე დაიცვა კარი დარალამისა და გზანი დვალეთისა და
ოსეთისა, რომე ეს კეთილათ იქნა... მათ ეამად დაიცვა ქვეყანა ოსთაგან, რომელთა
მთავარნი იყვნენ ძმანი ორნი, უფროსი ფარანჯენ და უმცროსი ბალათარ, ზემორე
ხსენებულის ლიმაჩავის ძენი“. — ფ. 97ბ—98ა (ფ. 84ბ—85ა).

II. „ამ ეამს ყოველს წელს, შემოდგომით გაზაფხულამდისინ, თათარნი და მეფე
დავით ქართველთ ჯარით შ[ი]რვანს მივიდიან მცველათ, ყაბალის ბოლოს დადგინან,
სად სამძღვარია ქართლისა, სად თბრილითა და ღობით ვით ციხე სახიზრათ გაე-
მაგრებინა ბერქა[ა]ნი გამოსვლის შიშითა და სიბას ეძახდენ. ამ საქმით შედონე-
ბულყო მეფე დავით.

აღიძრა საქმე ესე, რომე ზემორე ხსენებული ყაენის შვილთა თანა[ანი] თათარნი
დარჩომილ იყვნეს, რომელსა აღნარობით იხმობდენ. ამათში თავადი იყო, საველათ
ერქვა იაღღურ. წამოვიდნეს ცოლ-შვილითა და ბარგითა და ყოვლითა სიმდიდრითა
მათითა, გარდვიდნეს მთასა ლეხისასა, მივიდნენ არგვეთს. მივიდნენ მეფეს დავითს
წინ. მეფე კარგად დახვდა, გაუჩინა სარჩოთა და სადგმურათ ქვეყანა რაჭისა. აბღ
ყაენს მოახსენეს შესვლა იელღურისა იმერეთს. უწყინა ყაენმან შეშეება მისი მეფეს

დავითს და წა[ა]რთვა ატენის კეობა. მეფემანაც უბრძანა იელღურსა და თვითაც ჯარი მიამშველა, დარბევად[ღ] ქართლისა. ააოხრეს ცხეთამდისინ.

და მეფე დავით შეწყყენილი და მოუტლელი იყო შირვან[ს] მცველათ სიბისათა და აღარ იყო ღონე. აცნობა ზემოხსენებულთ ოსთა, შეპკრან ყოვლი გზანი. გაზრახვითა სურამელისათა გრიგოლისათა უბოძა გორის ციხე-ქალაქი და სამეკიდრო მისნი, და დახვდნენ იელღურსა და იმერელთა, დაიცონ ქართლი და ამათაც არბიონ რაჭა და იმერეთი. და უწინ ამისას მოეყვანა თიღუნ ნათესავი, მყოლებელი ზუთასის კაცისა, სახელათ ჯასან, ბეგასვე გაზრახვითა, რომე მან და ბეგამ დაიცვან კარი დარალამისა და გზა დასავლეთისა. და გაუჩინა საზ[ა]მთროთ სადგომათ მუჭრანი და საზაფხულოთ მთიულეთი. ეს კარგად იქნა და ამას უკან ოსთაგან დაიცვა ქვეყანა. რომელიც თავადობდა, იყვნენ ორნი ძმანი, უფროს[ს] ერქვა ფარეჯან და უმცროს[ს] ბალათარ, ლიშვანის ძენი. — ფ. 245ა—245ბ (ფ. 232ა—232ბ).

დაწვრილებით ამ ცნობათა შესახებ იხ. რ. კიკნაძე. ქამთაღმწერლის თხზულებების ერთი ადგილის შევსებისათვის.

33. ტექსტის ამ ადგილის შესახებ იხ. გ. მამულაია. „დიდთა სიტყვსმოქმედთა პირველთა“ ვინაობისათვის. — კრებ.: კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები. თბ., 1966, გვ. 244—245; თ. ყაუხჩიშვილი. ანტიკური სამყარო ქართულ ისტორიოგრაფიაში. ქამთაღმწერელი, გვ. 294.

34. ჯერ კიდევ მ. ბროსემ შენიშნა, რომ ქართველ ავტორს ადრე არაფერი აქვს ნათქვამი მათ შესახებ (*Histoire de la Géorgie*, I, p. 585, n. 1). დაწვრილებით ლალღურის შესახებ იხ. რ. კიკნაძე. ქამთაღმწერლის თხზულებების ერთი ადგილის შევსებისათვის, გვ. 115—121.

V

1. ამის წინ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში სათაურია: „მესამეოცდასამე მეფე ქართლისა დიმიტრი, ძე დავით მეფისა, ბაგრატიანა“. იგივე სათაური არის თეიმურაზისეულ ნუსხაშიც: „მესამეოცდასამე მეფე ქართლისა მეორე დიმიტრი, ძე დავით მეფისა, ბაგრატიანა“. სათაურის გასწვრივ რუმინანცევისეულ ნუსხაში მიწერილია: „მეორე დიმიტრი“.

2. მონი ად-დინ ფარვანა მკირე აზიის სელჩუკიან სულთანთა ვაზირი იყო. იგი მონღოლებს მიემხრო და ჰულაგუ-ხანისაგან საგამგებლოდ მიიღო რუმის მხარე (*Рашид ад-Дин. Сборник летописей*, III, с. 61). ფ. გორგიჯანიძის მიხედვით, ფარვანა „ქართველის შვილი“ ყოფილა. — დასახ. ხელნაწერა, ფ. 100ა (87ა).

3. ყველა ხელნაწერშია „და თანა მოკლულ იქნა“, რაც ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, „შემთხვევით უნდა იყოს აქ მოხვედრილი“ (გვ. 271, შენ. 1). ფ. გორგიჯანიძის ჩვენებით ირკვევა, რომ საუბარია ამირ თოდანის მოკვლავთ. — ფ. 100ბ (87ბ). ეს ეპიზოდი და თოდანის ბრძოლაში დაღუპვის ამბავი მოთხრობილი აქვს რაშიდ ად-დინსაც (*Рашид ад-Дин. Сборник летописей*, III, с. 88).

4. რაშიდ ად-დინის ცნობით, უფროსი ამირი ირინჯინი ქერათების ტომიდან იყო და ძმისწულად ხედებოდა ჰულაგუ-ხანის მეუღლეს დოღუზ-ხათუნს (*Рашид ад-Дин. Сборник летописей*, III, с. 18, 112).

5. ყველა ხელნაწერსა და გამოცემაშია: „დიდი საჰბ დივანი (სიბღევანი, სიბღღევანი) ავაგ ათაბაგისა ამას აქუნდა“, რაც სრულიად გაუგებარია და ზოგჯერ არასწორი დასკვნის საფუძველი ხდება.

6. რუმინანცევისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „ქარნუქალაქი აზრუმა“.

7. ამ სიტყვის გასწვრივ მარიამისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია (ე. ჯავახიშვილის აზრით, ვახტანგ VI-ის ხელით): „მეფის დატრის ცოლი, ბერძენთ მეფის, კომნინოს ასული“. მაჩაბლისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია: „მეფის დიმიტრის ცოლი ბერძენი მეფის, კომნინოსის, ასული ყვანდა“.

8. ეს აღწერა ქართულ ისტორიოგრაფიაში 1278 წლით იყო დათარიღებული (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III. თბ., 1966, გვ. 213, 221; დ. გვრიტიშვილი. ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან (XIII—XIV სს.), თბ., 1962, გვ. 248; ვ. გაბაშვილი. მაზლობელი აღმოსავლეთის სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის მასალები ეპითაღმწერლის თხზულებაში. — კრებ.: მაზლობელი აღმოსავლეთის სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის მასალები. თბ., 1968, გვ. 62; საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, III. თბ., 1979, გვ. 594). ასეთი დათარიღება ეწინააღმდეგება რეალურ ისტორიულ ვითარებას. ამჟამად გამორკვეულია, რომ აღწერა არღუნ ამირს ჩაუტარებია 5 წლით ადრე, 1273 წელს (რ. კიკნაძე. XIII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიის ქრონოლოგიიდან. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1973, № 4, გვ. 146).

9. მონღოლთა მიერ გილანის დასაპყრობად მოწყობილი უშედეგო ლაშქრობის შესახებ ჩვენთვის ცნობილ აღმოსავლურ წყაროებში არაფერია ნათქვამი (იხ. რ. კიკნაძე, ყორღოლანგი — სულ — სულთანე. — კრებ.: კავკასიის ხალხთა ისტორიის საკითხები. თბ., 1966, გვ. 263, შენ. 51).

10. ეს მიწისძვრა მომხდარა 1275 წლის 10—13 აპრილს (იხ. რ. კიკნაძე. საქართველოს ისტორიის წყაროთმცოდნეობის საკითხები, I, გვ. 175—176).

11. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ „ისტორიკოსის ნათქვამი ცოტა ბუნდოვანია და მკაფიოდ აღნიშნული არ არის, თუ ვინ მიჰყიდა მეფის და თამარის“ (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III, გვ. 221). ფ. გორგიჯანიძე ადასტურებს მეცნიერის ვარაუდს, რომ არღუნ ამირის ვაჟს გაუყიდა ცოლი: „სცნა სადღუნმა შეტულევა ცოლ-ქმართ, მეფის დას შეევაჰრა ქმარსა მისასა და აბლა ყაენს შეეხვეწა, და მანც ნება დართო. მისცა ფასი მრავალი ქმარსა და იყიდა მეფის და“. — დასახ. ხელნაწერი, ფ. 103ა (90ა).

12. ვახუშტისთან ეს ქალაქი „დარუბაკი“ ფორმით იხსენიება (ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა. ს. ყაუხჩიშვილის გამოც. თბ., 1973, გვ. 231). რაშიდ ად-დინი ასახელებს „დღირ-ე ბირს“ და ციხე-სიმაგრე „ხალიბიას“ (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 96).

13. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებსა და გამოცემებში დასახელებული „ამასია“ გაუგებრობაა, რადგან ეს ქალაქი ჩრდილო თურქეთში მდებარეობს. აქ იგულისხმება სირიის ქალაქები ჰომსი და ჰამა (იხ. Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 96, 183. შდრ. აგრეთვე, Histoire de la Géorgie, I, p. 595, n. 3).

14. აღმოსავლური წყაროებით, მათი სახელებია ყარა-სონყურ და აღუშ აფრამ (პაფუზე-აბრუ. ზეილე-ქამი ათ-თავარხზე რაშიდი. სპარს. ტექსტი. ხ. ბაიანის გამოც. თეირანი, 1939, გვ. 40, 54, შენ. 1; Histoire de la Géorgie, I, p. 599, n. 2).

15. რაშიდ ად-დინთან — „ქალათის ციხე“ (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 107).

16. ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, „რეჰსა“ (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III, გვ. 219). ეს კონიექტურა გაზიარებულია ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში (გვ. 285).

17. ამის შემდეგ ფ. გორგიჯანიძე უმატებს: „მაშინ სადუნის შვილი ბულა მოსცეს კელთ მეფესა, დააბატიმრა. და ევეღრა მეფესა ფიცით ერთგულობასა და იაჭა უვნებლობასა. და უსმინა სახვეწარი მეფემან დემეტრემ, მისცა საფიცარი უვნებლობისა და ქვეყანანი მისის მამის ნაქონი, სადუნისა“. — დასახ. ხელნაწერი, ფ. 106ბ—107ა (93ბ—94ა).

18. რაშიდ ად-დინის მიხედვით, იესუ-ბულა, ურუყთუ ნოინის შვილი, ღურბანის ტომს ეკუთვნოდა (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 22).

19. ფ. გორგიჯანიძის ცნობით, „აიღეს ციხე და დაირჩინეს თავადნი მათნი, ჩიმაქარ და ბაან, მთავარი დარუბანდისა, დაჯოცეს და ქონება და ტყვენი მათნი წამოიღეს და ციხე დაწვეს“. — ფ. 107ბ—108ა (94ბ—95ა).

20. ივ. ჯავახიშვილი აღნიშნავდა, რომ ამირ ბულას დასჯის ამბის გადმოცემისას ყამთაღმწერლის თხზულებაში „რამდენსამე ადგილას აზრის მიმდინარეობას ნახტომები ვმჩნევს ... ცხადი ხდება, რომ აქ შუაში ბევრი რამ უნდა აკლდეს“ (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III, გვ. 223). თხრობა სრულად შემოუნახავს ფ. გორგიჯანიძეს:

„რა სცნა ხუტულ ბულამ მანკაბურდელმან, რომე მეფის ჯაჭვი ყაენმან გამოართვა, იმან ყაენს სთხოვა და ყაენმან მას უბოძა ჯაჭვი იგი. იწყინა მეფემან, მოვიდა ჩინქაშან ბულასთანა, შესჩივლა ხუტულ ბულას ურჩობისაგან და უმეტესობისაგან, რომ არ დარიდა მეფის ჯაჭვის თხოვნას. რა მეფის საჩივარი გაიგონა ჩინქაშან ბულამან, მოვიდა, ყაენს მოაკსენა. ყაენმან ხუტულ ბულა მეფეს ხელთ მისცა და გაგზავნა საქართველოში პატიმრად. შემოგებევწა მეფესა და შეშინდა და უვნებლობისათვის დმანისი მეფეს უძღვნა. და მეფემ შეიწირა და ფიცით უბრძანა და ნიშანიც უბოძა უვნებლობისა. და სხვანი მოკვლას ურჩევდეს, და არვის დაუჭერა და შეუძლო დანაშაულები, და ტბილის გულით შეიწყალა, მისცა საფიცარი და მეორეთ ნიშანი უვნებლობისა.

გამოიარა შვაზედ მცირედი ხანი და ერთობით ნო[ი]ნები გაუავდენ ჩინქაშან ბულასა, დაუწყეს ბეზლობა სიძარტლისათვის. თავს არ შეიღვა ამისთვის ვითაც, რომე არც თვითონ უზემდა ძალს თემსა და ქვეყანასა, სოფლებსა და ქალაქებსა, და არც ყაენს აქნევიანებდა და ვერცა ნო[ი]ნები უზემდეს მისის შიშითა. ამისათვის გაუავდენ ნო[ი]ნები, აბეზლებდეს ყაენსთანა. სცნა ხუტულ ბულამან, დაივიწყა ფიცი, ძმით მივიდა სამცხეს, მთავარსა ბექასასა. მან ყეთილათ შეიწყალა, ასული მისი ცოლათ მისცა და მზესიძეთ სახლსა მისასა ამყოფა.

მოაკლეს პატივნი ჩინქაშან ბულასა, სცნა ეს ბექამან და გაგზავნა კაცი არლუნ ყაენსთანა და სთხოვა ციხე-ქალაქი ხუტულ ბულასათვის მამის მისის ნაქონი მათი. მოსცეს დმანისი და თელავი, და მეფეს წა[ა]რთვეს ავაქის ნაქონი მამულნი, ისიც ხუტულ ბულას მისცეს. აბეზლ[ე]ბდეს ყაენსთან მეფესა; სთხოვა ათასი ჯორი, სამასი ათასი აქლემი, ჯოგი და ნახირი, ცხვარი; ჯაჭვი და იარაღი სხვაც მრავალი. და ამებს ჩინქაშან ბულის ჯავრით იქმოდეს ამისთვის, რომ ეგების მეფეს დანაშაულებულობა უპო[ო]ქ რამე და საყვედური ჩინქაშან ბულას დაადვენ.

**აკა მეორეთ დაბეზლება ჩინქაშან ბულისა ყაენსთანა
მეფის მოყვრობისათვის**

ნო[ი]ნებმან მოახსენეს არლუნ ყაენსა, შენი წახდენა უნდაო [ბულას], ყაენათ სხვა უნდა დასვასო. მარტის ათორმეტს იქნება ნავრუზობა და შორ მყოფნი თავადნი იმ დღეობას ყაენის კარს მოვლენ[ი]. ამ დღეს ყაენის ბძანებით ნო[ი]ნები დაესხნენ თავს ჩინქაშან ბულასა, დაიპირეს, თვითან ყაენს მოჰგვარეს და მისი ქონება

და სახლი აუკლეს. გაუქიხთხავად ბრძანა ყაენმან მოკვლა ჩინქაშან ბუღიაშვილს. — დასახ. ხელნაწერი, ფ. 108ა—108ბ (95ა—95ბ). ამ ცნობების შესახებ დაწვრილებით იხ. რ. კიკნაძე. ახალი მასალა XIII საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიისათვის. — მაცნე, ისტორიის სერია, 1973, № 2, გვ. 166—169.

21. ივ. ჯავახიშვილი სამართლიანად შენიშნავდა, რომ ამ წინადადებაში ყველადფერი როგზე ვერ არის და ისე გამოდის, თითქოს ბუღია ნოინი მარტის თვეში დასაჯეს სიკვდილით. სინამდვილეში ახალი წლის დადგომა ბუღიასა და მის თანამოაზრეთა მიერ აჯანყების დაწყების დღედ იყო დათქმული (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III, გვ. 223). ფ. გორგიჯანიძეც ადასტურებს, რომ არღუნ-ხანის წინააღმდეგ გამოსვლა შეთქმულებს სწორედ მარტის თვეში უნდა დაეწყათ: „ნო[ი]ნებმან მოახსენეს არღუნ ყაენსა, შენი წახდენა უნდაო [ბუღიას], ყენათ სხვა უნდა დასვასო. მარტის ათორმეტს იქნება ნაგრუზობა და შორ მყოფნი თავადნი იმ დღეობას ყაენის კარზე მოვლენო“. — დასახ. ხელნაწერი, ფ. 108ბ (95ბ). რაშიდ ად-დინის ცნობით, ბუღია ნოინი 1289 წლის იანვარში დასაჯეს სიკვდილით (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 121).

22. „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებსა და გამოცემებშია „სიუქოლ“. ფ. გორგიჯანიძე აჩვენებს „თუქალს“. რაშიდ ად-დინის მიხედვით, იას-ბუღას მართლაც ჰყოლია ვაჟი, სახელად თუქალი (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 22).

23. „ასეც ითქვა, — უმატებს ფ. გორგიჯანიძე, — ხოჯა-აზიზ რომ მეფეს მოეკლა, მისი შვილი, იელ ხუტლე, და ხუტულ ბუღია ამისთვის იყვენენ მეფის მტერნი, იელ ხუტლე დედის მშა იყო ხუტულ ბუღიასი, მესისხლობით მტერნი იყვენენ მეფისა“. — ფ. 110ა (97ა).

24. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში და გამოცემებში წერია „ფლობილად“ („და ვითარ იხილეს ვაზირთა მეფისათა ფლობილად, რქუეს“). „ფლობილი“ ლექსიკონებში განმარტებულია როგორც „შემძლებელი“ (ს. ყაუხჩიშვილი), „უფლებული“ (ი. აბულაძე), რაც არ იძლევა გააზრებულ წაკითხვას. ფ. გორგიჯანიძეს ეს სიტყვა არა აქვს ნახმარი, მაგრამ სამაგიეროდ მისი თხრობა უფრო გასაგებია: „და მოიტანეს ყაენს წინ საპურძლე მეფისა, გაჰკვირდა ყაენს და ცოტას რასმეს დამშვიდდა, გუნება და[ი]წყნარა. აღარ სცევდენ მეფესა და აღარცა ელოდენ წახდენასა. ნახა ვაზირმან მეფე და ასრე მოახსენა“. — ფ. 110ა (97ა). ჟამთააღმწერლის შემდგომი თხრობიდანაც ირკვევა, რომ თავიდან შეპყრობილი მეფე ერთ ხასს გაუთავისუფლებიათ და ხუტულბუღამ რომ დავით VI-ის ძის მეფედ გამოგზავნის თანხმობა მოიტანა დასავლეთ საქართველოდან, მხოლოდ მაშინ დააპატიმრეს ხელახლა.

25. ეს ოთხი სიტყვა თავიდან შეიძლება აშიაზე იყო მიწერილი და იქიდან მოხვდა ტექსტში.

26. ეს სახელი — „ტოლან“ (ტოლნა, ტონლანა) გვხვდება ყველა ნუსხაში. ს. ყაუხჩიშვილის გამოცემაში გამოტოვებულია (გვ. 290). ტოლან ნოინი რაშიდ ად-დინთანაც ხშირად იხსენიება (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 119—123 и др.).

27. ფ. გორგიჯანიძის ცნობით, დიმიტრი ბარდავს დაუსჯიათ სიკვდილით. მის თხზულებაში გვხვდება ასეთი სათაური: „მოკვლა არღუნ ყაენისაგან მეფის დემეტრესი ბარდას“. — ფ. 110ბ (97ბ).

28. „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებშია „ტაჩარ“, „ტაჩრა“, „ტჩა“, „ტაქარ“, ფ. გორგიჯანიძესთან — „ტაჩირი“. როგორც ჩანს, იგულისხმება ტოლჩარი (თოლჩარი), რომელიც არღუნ-ხანის ერთ-ერთი გავლენიანი ამირი იყო.

29. ს. ყაუხჩიშვილის აზრით, „აქ ტექსტს რამდენიმე სიტყვა უნდა აკლდეს“ (გვ. 291, შენ. 1), მაგრამ ამ ადგილს არ ემჩნევა სიტყვანაკლებობა და აზრიც საესებით გასაგებია.

30. ხელნაწერებსა და გამოცემებშია — „აუწყა მოკვლა დავითისი“, რაც არ შეეფერება სინამდვილეს. ფ. გორგიჯანიძე მოგვითხრობს, რომ მოსე „მივიდა ტაჩირ ნოინს თანა და შესტირა და მოახსენა, ყაენს სიკვდილი სწადიან ყმაწვილის დავითისაო“. — ფ. 111ა (98ა).

31. ფ. გორგიჯანიძე მის სახელსაც გვატყობინებს: „თავის ხოჯას საღრადინს მიაბარა, რომელიც უკანას საპიბ-ღივანი იქნა“ (ტექსტშია — სეფე მღივანი). — ფ. 111ა (98ა). რაშიდ ად-დინის ცნობით, საღრ ად-დინ ზენჯანი, შემდგომში ილხანთა სახელმწიფოს საპიბ-ღივანი, თოღაჩარის ნაიბი იყო (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 95).

32. კონიექტურა ემყარება ფ. გორგიჯანიძის ჩვენებას: „აღარ არის მეფე საქართველოშიცა“ — ფ. 111ბ (98ბ).

VI

1. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში ამის წინ სათაურია: „მესამეოცდაოთხე მეფე ქართლისა ვახტანგ, ძე დავით იმერელ მეფისა, ბაგრატიანი“. რუმინანცვისეულ ნუსხაში სათაურის გასწვრივ აშიაზე მინაწერია: „მეორე ვახტანგ“.

2. ფ. გორგიჯანიძე აქ უმატებს: „და ამ ვახტანგ აიყვანა პატივსა ათაბაგობისასა [და] ამირსპასალარობა ხუტულ ბუღას უბოძა, ორიც საკელო დიდი. და არიგებდა ხუტულ ბუღა საქმეთა სამეფოთა, მაგრამ იყო კაცი ამაყი და აპარტავ[ა]ნი და უმეტესობას მოყვარე, დიდთა საქმეთა შემებდავი. ამისთვის სძულდა სრულ ქართველთა, ნამეტნავად ამისთვის უფრო, რომ მეფის დემეტრეს მოკვლაში ერია“. — ფ. 112 (99ა).

3. რაშიდ ად-დინის ცნობით, არღუნ-ხანი დიდ ხანს ავადმყოფობდა და 1291 წლის 10 მარტს გარდაიცვალა არანში. დაასაფლავეს 12 მარტს (Рашид ад-Дин. Сборник летописей, III, с. 127).

4. მაჩაბლისეულ ნუსხაში აშიაზე შენიშვნაა: „რუსუდა(ნის) შვილის დ(ავით)ის შვილ(ის) იმერეთს (მე)ფობა და ცოტას ხ(ანს) მერმე მიქელ თვა...“

5. ამის შემდეგ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში სათაურია: „მესამეოცდახუთე მეფე ქართლისა დავით, ძე დიმიტრი მეფისა, ბაგრატიანი“. R-ში აშიაზე მიწერილია: „მეოთხე დავით“.

6. ამის შემდეგ „ასწლოვან მატიანეში“ მნიშვნელოვანი ხარვეზია. შესაბამისი ვრცელი ტექსტი, საკმაოდ შერყეულს, რომელიც ბევრ საგულისხმო ცნობას შეიცავს, შემონახული აქვს ფ. გორგიჯანიძეს:

„აქა სუნბატ ბუღა ნამეტნავად გამდიდრებულყო, ვითაც მეფენი იქცეოდა. მრავალი სოფლები და ქვეყანანი მეფის დავითისაგან [მიეღო, ყაენქმანც მისცა. და [მეფე] უფროსიეროს ხანს კარზედ იყვის. ამისათვის სთმობდა საქმესა და ნაქმარსა ხუტულ ბუღისასა. და ურდოს მიმავალი [დავით] უკმოქცა, მივიდა სახლსა და სამეფოსა თავისასა და ვაგზავნა კაცი ყაენსთან, მისწერა თუ, „დავანებე ყოველი სამეფო ჩემი ხუტულ ბუღასა, მოველი ყაენისაგან, რომ ჩემი მეფობა მას უბოძოს და მე მას ვემსახურები“. ამისათვის, რომე ყაენის შიშით ვერა სცვლიდნენ მეფენი ერისთავთა. მიაწია მოციქულმან ყაენს წინ და მოახსენა მეფის დანავედრი სიტყვანი ყაენსა. ხუტულ ბუღა იქ ყოფილიყო და ყაენს საქართველოში გაეგზავნა და სამეფო ყოველი მისთვის მიებარებინა. რა მოვიდა მოციქული მეფისა, გამოგზავნეს კაცი, მოს-

წივეს შამქორსა; ხუტულ ბულა შეიპყრეს, მიიყვანეს ყაენსთანა, და იქ იმეხს, რომ მათი საქმე გაბრჭონ. მივი[ი]და მეფე ბილაღანს და იქ დახვდა ხუტულ ბულა, რომელსაც შეეწ[ი]ოდა ნო[ი]ნი დიდი აღბულა.

რა ნახა ყაენმან მეფე დავით, დიდი პატივი მიაპყრო და მეფემანც მრავალი საქურძლე ძვირფასისა მიართვა: ჭურჭელნი ოქროსა და ვერცხლისანი, სარტყელი იგი ზეით თქმული ძვირფასისა, რომელსაც გაჰკვირდა ყაენი.

გაიარა ცოტა დღენი, იხმეს სამდივნოსა მეფე და ხუტულ ბულა. და აინებს სიტყვის მოქმელათ ბურსელი ხუტულე. მრავალს იტყოდენ [ო]რნივე. სენა აღბულამა ნო[ი]ნმან, რომელი იძლეოდა მას ხუტულ ბულა. ადგა ნო[ი]ნი დივნით, თან წაიტანა ხუტულ ბულა, დაიხსნა იქით. რა სენა ყაენმან, რომ აღბულა ხუტულ ბულას კერძია, თვით მასთან იპყრა აღბულა. აიყარნეს თავრეზობა და სიანქოს მივიდნენ, საღ იყო საღგმური დიდის პალატე-ხანისა, რომელიც სახლათ და პალატათ ჰქონებოდა ქი-ხოსროვ კემწიფესა. იქ იყვენ ორ თვეს და ყაენი ეშურებოდა ხუტულ ბულისა და აღბულის ჯავრის ამოყრასა. ყაენმან სანადიროთ წასვლა მოინდომა; ბრძანა არ წას-ვლა სანადიროსა ხუტულ ბულისა ყაენსთანა.

[ხუტულ ბულამ] ჰკითხა აღბულასა, წავიდეს შორს ადგილსა ნო[ი]ნს ვისმესთანა, რათა ოქრო მოიღოს მისგან. და ერთი მისანდო კაცი გაატანა. დიციცა დრო და გა-პარვით წავიდა საქართველოს ამისთვის, რომ ყაენის რისხვას ელოდა. მის[ი] გაპარ-ვა აღბულას დააბრალეს და, რასაც იმას სთხოვდეს, აღბულას და[ა]ბრალეს და კი-დეცა აზღვევინეს. გაგზავნეს კაცი ხუტულ ბულასთანა, რომ მოიღოს ოქრო, და თან გაატანეს საცელათ ყურუმში. მივიდნენ საქართველოში, რომ საღ იყო საღგმური ნო[ი]ნისა. თქვა ყამან აღბულისამან: უგზოთ რასთვის მივდივართო, რომე შეიპყრა ყაენმან აღბულა. ამის მოქმელს დიცხლავ ჯელუბი შეუყრეს და პირიც აუკრეს. იქნა ღამე, და მართალს გზას არ მიდიოდნენ. უთვრა კაცმან ყურუმშისამან: არ არის გზა ეს საქართველოსით. არ ვიცი, განგებ იქით თუ გზას დამდარჯართო. მე თქვენ-თვის ავი არ მინდო. არ დაუყერეს ნათქვამი. გათენდა, ადგა ქარი მცირე და ვარ-დაპყრა ნისლი, და ნახეს თავიანთ ბარგთან გამოქცეული თათარი ერთი, პყრობილ-თაგან გამოპარული. მივიდა თათრებსთანა, დაიწყო აღბულის კაცების დაჭირვა. და ხუტულ ბულის გაქცევა სამასის კაცითა. ასრე იქნა ხუტულ ბულის წახედვა და აოჯრება მისი, მოაკვდინეს და აიღო ფასი, რაც მას დემეტრე მეფისათვის ექნა. სხვაც აქონდა, რომე ვალს გარდახდა უნდა. ამ ხუტულ ბულასაც ამას წინად ორნივე ძმანი აბულეთიძენი დაეხოცა. ახლა იხმო ყმანი და უთვრა მათ: თუ შევებოთ, ყველას დავგვოცენო, თუ არადა, მართო მე მამკელენო. მაშ, სჯობს, მივსცე თავი ჩემიო და თქვენ მშვიდობით იხსნათო. აღარ გაიძრეს ჯელი. ხუტულ ბულა და ყმანი მისნი შეიპყრნეს თათართა, მიუსხეს ქულათო ყაენსა. უბრძანა მეფესა: აჰა, რომელიც გიქადე, რომ შენ მოგცემო ხუტულ ბულასო. მეფემ თაყვანი სცა და გარეთ გამო-ვიდა.

შეიქნა ღამე, ადგა ყაენი და მივიდა ლაშქრით. იყო ეს ქულათ ყაენი ღვინის მოყვარული, მსუბუქი და ცრუ, მამათა ბოროტი, კაცთაგან საქულველი. ნახა კარ-გეში სანთელი ანთებული. იკითხა, კარავი ვისი არისო? მოახსენეს: ხუტულ ბულას ყმანი არიანო. თავიანთ რჯულის წესით ილოცვიდეს; მსახურთუხუცეს[ი] ხუტულ ბულისა საბასი და ოთარის ხატს ეაჯებოდეს ღამისთევითა და საკმეველითა. ბრძანა გამოყვანა ოთარისა. მოიყვანეს ყაენს წინ. უბრძანა: შენ კაცო, რათ გამოპარე ხუტულ ბულაო! ოთარმან მოახსენა: ისმინე თქმული ჩემიო, ბედნიერ ყაენო. მე გაზდილი ვარ ხუტულ ბულისაგანო; თვით უბრალო არისო, მე ვაგაპარეო. მე ვარ შემცოდო, არათუ ისიო. რა ესმა ყაენს ნათქვამი ოთარის, ბძანა მოკვლა ოთარისა. მოჰკვეთეს თავი. სენა სიკვდილი ოთარისა მეფემან, და სუნბატისა, ეწყინა და შე-ქმნა ტირილი და მოიგონა ნამს[ა]ხური მათი.

და ყაენმან წინ იხმო ხუტულ ბულა და უბრძანა: შენ აღბუღის სიტყვით წამი-
ხველო? და მან პასუხი არ გასცა. მოსცეს მეფეს დავითს კელთა და უბრძანა მო-
კვდინება ხუტულ ბუღისა. და ის შემოეხვეწა მეფესა, რომ არ მოჰკლ[ა]ს. მეფემან
უბრძანა: არ მინდა მოკვლა შენით, მაგრამ ბრძანება გამოსულა ყაენისათ, თუ არადა,
მეწყალვით სიმხნისა და სიკაბუჯისათვისო. გაუწყდა ღონე [ხუტლუბულას], ილოცა
და ეზიარ[ა]. და თვითან მეფემ შემოჰკრა კმალი და ორად გაჰკვეთა. დაილია საქმე
ხუტულ ბუღისა. შვილი არა ჰყვანდა, სამი ძმა დარჩნეს. უბრძანა [მეფემ] წადება
თავიანთ სასაფლაოსა, მიიტანეს გესამ[ა]ნიას და ოთარი — სამცხეს.

ოცთა ხანს უკან ყაენმან მეფე გაისტუმრა და ყოველი ნაქონი ხუტულ ბუღისი
მეფეს მისცა, და მოვიდა ღმანისს და არიგებდა საქართველოსა.

ამ ყამს მოვიდნენ ქართლსა დიდნი ნო[ი]ნებნი თუქალ და ყონჩიბალი, რომ
დასთვალოს საქართველო. სცნა მეფემ მოსვლა მათი პერეთს, წინ მიეგება, რომლი-
სათვის დიდად მადრიელნი იყვნენ ნო[ი]ნები. და მოვიდნენ ქართლსა, რომე დას-
თვალონ ქვეყანანი საქართველოსანი. ამ დროს იმერეთით ანბავი მოუვიდა, რომ
წამოვიდა ლაშქარნი აფხაზეთისა თქვენად საბრძოლათო. სწრაფათ აიყარნენ და
თრიალეთ[ს] ავიდნეს [ამ] აქმებით. ღმერთმან დაიხსნა ქვეყანა.

და შემდგომად მეფე წავიდა ურდოსა, ყაენს წინ მივიდა ბილალანს. იხილა ყაენ-
მან მეფე, იამა და გაიჯარა და დიდი პატივი სცა. მოახსენეს: უკუგიდგა თუქალით,
ლაღლით მოკვლა სწადიან თქვენიო, რომ ყაენათ მოიყვანოს ბიძაშენი ბაიდუქ.
მაშინ უბრძანა ყაენმან მეფეს დავითს: ვიცით, რომ გაქვს ჩემი სიყვარულით, ვითაც
რომე მიყვარხარო და ამოვაგდე მტერი შენით, საცა იყვნენო. აწე შენც სწრაფად
მიდი სამეფოსა თქვენსაო, თქვენის ლაშქრით აღრე მამეშველეო, რომ მინდა მივიდე
ორგულსა და უკუდგომილს თუქალს ზედანო. ფიცხლავ რა მოვიდა, ლაშქარი შემო-
ყარა [დავითმა] და აღრე მოვიდა ქულათის ყაენს წინაშე. მაგრამ თუქალმან დაასწრო,
დაესხა ქულათის ყაენს თავსა და დაიჭირა, თავსაკრავით და[ა]ჩრიო. ნო[ი]ნი იგი დი-
დი მო[ა]კვდინა აღბულა ყონჩიბალმა და აღინაყის შვილი ბულაც. გაგზავნეს კაცი
ბაიდუქს წინ, რომელიც იყო ჰალაქუ-ხანის შვილი, აბლას ძმა უმცროსი, რომელიც
ქრისტიან შექმნილიყო, ნ[ე]სტორიანთ რჯული დაეჭირა.

აქა თუქალი დაესხა ქულათის ყაენსა, დაიჭირა, და[ა]ჩრი და ბიძამისი ბაიდუქან ყაენათ დასვა

შიართვეს ტახტი და საყაენო მორთულობა და ქონება, გაუგზავნეს ელჩი მეფეს
დავითს და დაუმადლეს, რომ არ დახვდა ქულათის სიკვდილსა. მწლის წყალობით
დაფარული იქნა მეფე და სპანი მეფისანი. თუ დასწრებოდნენ, ქართველთ საქმე
წამხდარი იყო.

მოვიდა მაწვეველი თუქალისა. წავიდა მეფე თუქალსთანა, რომელიც ართაჰნის
მთას იდგა. იხილა თ[უ]ქალმან მეფე დავითი, დიდი პატივი სცა, შეჰფიცეს ერთმან-
ერთსა სიყვარულისათვის, და[ა]მტკიცეს ფიცი ერთობისა; თავისი და მოსცა, რა-
მელიც ედგა ხუტულ ბულასა ძმისა მანგასარს. მანც მეფეს თავისი და მოსცა, და
წამოვიდა შინ. — დასახ. ხელნაწერი, ფ. 114ა—116ა (101ა—103ა).

ამ ცნობათა შესახებ დაწვრილებით იხ. რ. კიკნაძე. ახალი მასალა XIII
საუკუნის მეორე ნახევრის საქართველოს ისტორიისათვის.

7. ყველა ნუსხაში და გამოცემაშია „ყაენ (ყან, ყან) თუქალისი“, რაც აშკარა
შეცდომაა. თუქალი ერთ-ერთი მონღოლი ნოინი იყო, არღუნ-ხანის სიმე. ყაენი
ჰქონია თუქალი ვახუშტისაც.

8. ფ. გორგიჯანიძის მიხედვით, თუქალი „ართაპნის მთას იდგა“ (103ა).

9. ფ. გორგიჯანიძე მოგვითხრობს, რომ დავითმა და თუქალმა „შეპფიცეს ერთმანერთსა სიყვარულისათვის, და[ა]პტკიცეს ფიცი ერთობისა; თაყასა და მოსცა, რომელიც ედგა ხუტულ ბუღასა ძმასა მანგასარს. მანც მეფეს თავისი და მოსცა, და წამოვიდა შინ“. — ფ. 116ა (103ა).

10. ყველა ხელნაწერსა და გამოცემაშია „ხუტულბუღა“, რაც შეტელომაა. იგულისხმება ყუთლულშაპ ნოინი, ყაზან-ხანის ერთ-ერთი გავლენიანი ამირი.

11. მარიამისეულ ნუსხაში აშიაზე მიწერილია (ე. თაყაიშვილის განსაზღვრით, ვახტანგ VI-ის ხელით): „იდიარბაგანი თავრეზი არისო“. მარბაღისეულ ნუსხაში: „იდიარბაგანი თავრეზია“.

12. ხელნაწერებშია „ბუღდის“, „ბულდის“, „ბაიდოსა“. ტექსტის გამოცემებშია ამჟობინეს მცდარი „ბაიდოსა“, მიუხედავად იმისა, რომ თვითონ უამთაღმწერლისავე ცნობით, ბაიდუ ყაზანმა მოაკვლევინა, თუქალმა კი მოკლა ყურუმჩის ძმა ბულა. ფ. გორგიჯანიძეც ადასტურებს, რომ თუქალი „მოკლეს ბულას (ხელნაწერში: ბულათა — რ. კ.), მისის (ე. ი. ყურუმჩის — რ. კ.) ძმის სიკვდილის მიგვიერთა“. — ფ. 116ბ (103ბ).

13. ფ. გორგიჯანიძე აქ უმატებს: „ფარეჯან ოსი მამკვდარიყო და ატენი მეფეს დავითს ეპირა“. — ფ. 117ა (104ა).

14. ფ. გორგიჯანიძის მიხედვით, სამადავლა შაქისის ერისთავი იყო. — ფ. 117ბ (104ბ).

15. „პიდასი“ (როგორც ვარაუდობენ, პეგასი, ფროთოსანი რაში) ამ კონტექსტში უადგილო და გაუგებარია. სწორი ჩანს მოსაზრება იმის შესახებ, რომ შეიძლება იგულისხმებოდეს პიროსი, აქილეუსის ვაჟის, ნეობტოლემეოსის, მეორე სახელი (ო. ნიშნისანიძე. ანტიკური სამყარო ქართულ შუასაუკუნოვან ისტორიოგრაფიაში. საკანდ. დისერტაცია. თბ., 1987, გვ. 131—132).

16. ფ. გორგიჯანიძეს ამის შემდეგ აქვს დამატებითი თხრობა, სადაც საყურადღებო ცნობები მოიპოვება ერისთავ სამადავლას შესახებ (ტექსტი მოგვაქვს უცვლელად, ავტოგრაფული ხელნაწერის მიხედვით): „დაუტევა ტალიმანიძე ვაჩინ და ვაჩინაძე ივანე, ჰიაურელის შვილი. სამადავლე უკანის მივიდა მეფეს წინ ექვსის კაცითა, დააყენა ჟინოანის მცველათ. სენა ტალიმანიძემ ვაჩინ ახლოს დგომა სამადავლესი, დაუწყო ვაჩინაძეს ივანეს, რომე ძველითგან მტერნი იყვნენ სამადავლე და ვაჩინაძე. წავიდა სამადავლეს საღალატოთ, ეწადა მოკვლა მისი. თან წაიტანა ტალიმანის ძე ვაჩინ, რომ ის იყო გაძრახებული სამადავლეს მოსაკლავათ. დაესხნეს ღამით მძინარესა, სამლო-სამამაცო კარგის ზნითა გათაყებული [სამადავლე] მოკლეს და ვაჩინაძე გარდისხვეწეს (ხელნაწერში: ვაჩინაძე მოკლეს და გარდისხვეწეს — რ. კ.) და ტალიმანიძე იქვე დადგა. მოახსენეს მეფესა მოკვლა სამადავლესი, ნამეტნავად ეწყინა, ასტირდა, წვერ-ულვაში გაიგლიჯა. მოვიდა, ნახა უპატიოთ შვენიარება მისი მიწაზე მდებარი, ეძება ვაჩინაძე და ვერ იპოვნა, გაპარულიყო. შესთვალა ტალიმანიძესა მოთრევა კარსა მისასა, რომ მისის ქნილობით მოეკლათ. მისცეს ტალიმანისძე (ხელნაწერში: ტალიმანის ძესა. — რ. კ.) კელთა მესისხლეთა, წაიყვანეს ადგილსა მასა, საცა სამადავლე მოეკლათ, ისიც იქ მოკლეს. ნაქმნარნი მისნი გარდაცა ქედსა მათსა.“

საცა რამე იყო სამეფო, ყველა ხეცა და ხადას აზიდეს, და არაგვი და ქსქანი ჩახერგეს, გაქმავრა გუდამაყარი“. — . 117ბ (104ბ).

17. ხელნაწერებსა და გამოცემებშია გაუგებარი გამოთქმა — „მისცეს სამეფო მისი“. ჩვენი კონიექტურა („დაიკვას“) ემყარება ფ. გორგიჯანიძის ჩვენებას: „მეფე შინ იყოს და სტოს სამეფო მისი“. — ფ. 118ბ (105ბ).

18. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში ამის შემდეგ სათაურია: „მესამეოც-დაექუსე მეფე ქართლისა გიორგი, ძე დიმიტრი მეფისა და ძმა დავით მეფისა, ბაგრატიანი“.

19. ფ. გორგიჯანიძე უმატებს: „და გველეთ[ი] მტერთაგან უძლეველია“. — ფ. 119ა (106ა).

20. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხები უმატებენ — „მუნ“, ფ. გორგიჯანიძე კი განმარტავს: „და შანუე პირველვე იყო ვახტანგის მეფობის მდომელი“. — ფ. 120ბ (107ბ)

21. ამის წინ ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში სათაურია: „მესამეოცდაშვიდე მეფე ქართლისა ვახტანგ, ძე დიმიტრი მეფისა და ძმა დავით მეფისა და გიორგი მეფისა, ბაგრატიანი“.

22. ფ. გორგიჯანიძე უმატებს: „ხუთს წლამდისინ, ვინც მიაღვა კარსა, ყველას საყოფი საქმელი მისცა. ხუთს წელს არც მოვიდა წვიმა და არცა თოვლი, ქვენი და ფრონი და დიდროანი წყალნი დაშრნეს, ზენი დახმნენ, ბალახი აღარ ამოვიდა, სი-დამდისინ კუდიანი მასკვლავი იხილებოდა ჩრდილოეთისაკენ. რა მასკვლავი გაქრა, მაწყინარი ყოველთა, მოვიდა თოვლი და წვიმა, ამოიზიდნა იძვრისმან, ღონეს მოვიდნენ სულიერნი, ფეკით მავალნი და ფრინავნი. იხსნა ღმერთმან გაჩენილნი მისნი ამ რისხვისაგან“. — ფ. 121ბ (108ბ).

23. ამის შემდეგ MTm (აგრეთვე ჯანაშვილისეულ და ქალაშვილისეულ) ნუსხებში ტექსტი ნაკლულია. შესაბამისი ნაწყვეტი დაცულია ბარათაშვილისეულ, ფალავანიშვილისეულ, დადიანისეულ და სხვიტორულ (bdps) ნუსხებში.

24. სამწუხაროდ, ტექსტიდან არ ჩანს, კერძოდ ვინ გამოგზავნა სპერიდან მოცი-ქული და ვინ მოიხსენიებს თავის — აქ პირველ პირში.

25. აქ მთავრდება „ქართლის ცხოვრების“ ტექსტი რუმინანციევისეულ ნუსხაში.

26. ამის შემდეგ კვლავ გრძელდება ტექსტი MTm ნუსხებში (იხ. შენიშვნა 23).

27. ამის შემდეგ ტექსტი ნაკლულია MTm, აგრეთვე Dc ნუსხებში.

28. ამის შემდეგ კვლავ გრძელდება ტექსტი MTm ნუსხებში.

29. ეს წინადადება სათაურის მსგავსად არის გამოყოფილი ყველა ნუსხაში. ამის შემდეგ მარიამისეულ ნუსხაში ჩართულია: „ღმერთო, დაიცევ ორსავე ცხოვრებასა შინა დედოფალთა დედოფალი მარიამ და ძე მისი პირშვი ოტია“.

30. მარიამისეული ნუსხის ბოლო ფურცელი ძლიერ დაზიანებულია და ტექსტის მხოლოდ დრამენტივია შემორჩენილი.

31. ტექსტის ამ ადგილის შესახებ დაწვრილებით იხ. რ. კვიციანიძე, ეამთაღ-მწერლის თხზულების ერთი ადგილის დაზუსტებისათვის. — მაცნე, ისტორიის ხე-რია, 1977, № 4.

32. ყველა ხელნაწერშია „სულ“. ამ ქალაქის სახელწოდების აღდგენის შესახებ იხ. რ. კვიციანიძე, ყორღოილანგი — სულ — სულთანიე.

33. თეიმურაზისეულ ნუსხაში ამის შემდეგ წერია: „არსებითად და დაუსაბამოსა ღმრთისათა მამისა, ძისა და სულისა წმიდისათა შ“.

ზოგიერთი ალმოსავლური სიტყვის განმარტება*

არქუანი („არა მეცნიერ იყო ნათესავსა ქართველთასა, თვნიერ არქუანთა“. — გვ. 105. „ქართველთასა“ ძველი რედაქციის ნუსხების ჩვენებაა. ვახტანგისეული რედაქციის ნუსხებში და გამოცემებშია „ნათესავსა ქრისტიანეთასა“, რაც, ჩვენი აზრით, მთლად გასაგები არ არის. „ნათესავი“ ჩამომავლობის, მოდგმის, გვარ-ტომობის აღმნიშვნელია, ხოლო „სჯული“ სარწმუნოებისა. ფ. გორგიჯანიძის ცნობით, ჰულაგუ-ხანი „უმეცარი იყო ქრისტიანთა“. — დასახ. ხელნაწერი, ფ. 73ა (60ა). „არქუანი“ (არხაუნი) ქრისტიანების მონღოლური სახელწოდებაა (B. B. Бартольд. Сочинения, т. IV. М.-Л., 1966, с. 371—372).

ბადური („აჩინა მკედართმთავრად თოდან ვინმე ბადური“. — გვ. 159; „აჩინა საათა უხუცესად სირმონ-ბადური“. — გვ. 165). „ბალათური“ ან „ბაადური“ (მამაცი, გულადი, გაბედული, გმირი) მონღოლ დიდებულთა საპატიო წოდება იყო. ეჯანი („უმცირესი ულო, რომელსა ეჯანობითცა უწოდდეს“. — გვ. 102). მ. ბროსემ ეს ტერმინი, რომელიც დამახინჯებულად არის მოტანილი „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში და, შესაბამისად, გამოცემებსა და თარგმანებში, უმართებულად ირანის მონღოლ გამგებელთა ტიტულს „ილხანს“ დაუკავშირა (Histoire de la Géorgie, I, p. 539, n. 1). როგორც ვნახეთ, ქამთაღმწერელს ჰულაგუ მანგუ ყაენის უმცროს შვილად მიაჩნია, რაც იძლევა გასაღებს ამ ტერმინის ასახსნელად (უკვე აღნიშნული გვქონდა, რომ მანგუ, ყუბილაი და ჰულაგუ ძმები იყვნენ, ჩინგიზ-ხანის უმცროსი ვაჟის, თულის შვილები. თანაც ჰულაგუ არ ყოფილა უმცროსი ვაჟი, თუმცა ჩამოთვლილ სამ ძმაში კი უმცროსი იყო). ძველი მონღოლური ადათწესების მიხედვით, უმცროსი ვაჟი მამის ძირითადი ქონების მემკვიდრე იყო, მას ოჯახის კერის დაცვა ევალებოდა და ამის გამო ეწოდებოდა „ოღჩიგინ“ — ცეცხლის მცველი, ან „ეჯენ“ — პატრონი, მეფე, ვ. В. Владимирцов. Общественный строй монголов. Л., 1934, с. 49, 54—აა; რ. კიკნაძე. რამდენიმე აღმოსავლური ტერმინი ქამთაღმწერლის თხზულებაში. — აღმოსავლური ფილოლოგია, III. თბ., 1973, გვ. 84—86).

თამაჩი („რამეთუ პირველ ამათ თამაჩთა ნონინთა ოთხთა მიერ განეგებოდა ქუეყანა საბრძანებელის მათისა“. — გვ. 104; „და შეკრბეს ორნივე თათარნი, პირველ მოსრულნი, რომელთა თამაჩობით უწოდეს, და ულო ყაენს თანა მოსრულნი“. — გვ. 103). ეს ტერმინი „ქართლის ცხოვრების“ ნუსხებში და გამოცემებში

* შესავალში აღნიშნული გვქონდა, რომ მონღოლთა ბატონობის დამყარებას თან მოჰყვა არაერთი უცნობი ცნება-ტერმინის შემოსვლა, რამაც ქამთაღმწერლის ლექსიკაშიც პოვა ასახვა. ქართველი ისტორიკოსი გრძნობს, რომ აუცილებელია ამ ახალი ტერმინების მკითხველისათვის ახსნა და მათ დიდ ნაწილს თვითონვე განმარტავს საკმაოდ მარჯვედ. ჩვენ საჭიროდ არ ჩავთვალეთ ისეთი ტერმინების ხელახლა განმარტება, რომლებიც ქამთაღმწერელს აქვს ასხნილი, აგრეთვე ისეთებისაც, რომლებიც ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშია შესული.

დამახინჯებულია. მ. ბროსემ შენიშნა კავშირი ხელნაწერებში მოხსენიებულ „თამა“-სა და „თამჩა“-ს შორის, მაგრამ მანვე შერყენილი „თუმოჩიანი“ დაუკავშირა „თუმანჩის“ — ათიათასისთავს (*Histoire de la Géorgie, I, p. 540, n. 2*) ივ. ჯავახიშვილმა გამოთქვა ვარაუდი, რომ აქ იგულისხმებოდა „თაიხუთა ნოინი“ (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III. თბ., 1966, გვ. 94—95). მაგრამ მონღოლთა შორის „თაიჯის“ წოდებულებას მხოლოდ ჩინგიზ-ხანის საგვარეულოს წევრები ატარებდნენ (Б. Я. Владимирцов. Общественный строй монголов, с. 143). უგედევი ყაენის მიერ დასავლეთში სალაშქროდ გამოგზავნილ რაზმებს წყაროებში „თამა“ ეწოდებათ. ვ. ბარტოლდის აზრით, „თამა“ იხმარებოდა იმ რაზმების მიმართ, რომლებიც ადრევე გაიგზავნენ დასავლეთში დამორჩილებული ქვეყნების დასაპყრობად და დასაცავად, ხოლო „თამაჩი“ აღნიშნავდა იმ მებრძობებს, ვისაც თამას სამსახური, ე. ი. დაცვა, ევალებოდა. იგივე სახელწოდება გრცელდებოდა მაღალი რანგის მოხელეებზეც (В. В. Бартольд. Сочинения, т. I. М.-Л., 1963, с. 534; რ. კვიციანიძე. რამდენიმე აღმოსავლური ტერმინის გამოთარგმნების თხზულებაში, გვ. 86—89).

თებ-თენგრი („გამოჩნდა კაცი ვინმე საყვრელი, რომელსა თებ-თენგრობით უქმობდეს“. — გვ. 48). „თებ-თენგრი“ (უმალესი ღვთაება) წოდება იყო შამანისა, რომელსაც სახელად ქოქჩიუ ერქვა. ჯუვეინის ცნობით, „ამ ღრის გამოჩნდა კაცი ერთი ... [რომელიც] ამბობდა: „ღმერთი მესაუბრა და მიხარა, მთელი ქვეყანა თემურჩინისა და მისი შვილებისათვის მიმიცია, და სახელად ჩინგიზ-ხანი უწოდა. უთხარი მას, როგორ იმბრძანებლოს სამართლიანად“. იმ კაცს თებ-თენგრი ერქვა“ (რ. კვიციანიძე. გამოთარგმნების სპარსული წყაროები. ჯუვეინი. — ქვეყანისურ-ახლადმოსავლური კრებული, II. თბ., 1962, გვ. 78; Рашид ад-Дин. Сборник летописей. I, 1, с. 167—168; I, 2, с. 150).

მულიდი („მუდ წელ განგრძელდა ბრძოლა აღმუთისი, რომელნი არიან კაცისმკლველნი მიპარვითა, რომელთა მულიდად უწოდიან“. — გვ. 91). არაბ. „მულიდი“ (მრ. რ. მალაჰიდა) — ურწმუნო, ერტყოსი. ეს ტერმინი მეტწილად იხმარებოდა ისლამიტთა სექტის წევრების მიმართ, რომელთაც ირანში შექმნილი ჰქონდათ თავიანთი სახელმწიფო (1090—1256), ცენტრით აღამუთის ციხეში. მათი ბრძოლის მთავარი იარაღი იყო პოლიტიკური მკვლელობა (И. П. Петрушевский. Ислам в Иране в VII—XV веках. Л., 1966, с. 298).

ნასრანი („ეპისკოპოზი მარადისა ქალაქისა, ნათესავეთ და სარწმუნოებით ნასრანი“. — გვ. 193). „ნასრანი“ (არაბ.) — ქრისტიანი.

რინდი („წარიყუანეს რინდთა თანა, რათა მუნ განიძღონ სიბილწე თვისი. ხოლო რინდნი, მეფისა მისლვისა არამგონებელნი და ღვნით უცნობოქმნილნი, ზედამოეტევნეს მგუემელნი ძლიერად“. — გვ. 41). სპარს. „რინდ“ (მრ. რ. როსუდ) — მოქიფე, ლოთი, თადლითი. შუა საუკუნეებში რინდებს უწოდებდნენ თავის თავს ქალაქის ინტელიგენციის წარმომადგენლები, რომლებიც ცდილობდნენ დაპირისპირებოდნენ ოფიციალური სუფიზმის დოგმებს (Хафиз. Сто семнадцать газелей. М., 1981, с. 177). არსებობს აგრეთვე შეხედულება, რომ რინდები სუფიური მოძღვრების მიმდევრები იყვნენ, და ხაზგასმულია ამ ტერმინის სოციალური შინაარსი და მნიშვნელობა (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III. თბ., 1966, გვ. 33—34; ვ. გაბაშვილი. ქალაქ თბილისის სოციალური ისტორიიდან (გამოთარგმნების ერთი ცნობის განმარტება). — ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ქალაქების ისტორიიდან, I. თბ., 1966, გვ. 134—141; მისივე. მახლობელი აღმოსავლეთის სოციალურ-ეკონომიური ისტორიის მასალები გამოთარგმნებისათვის, I. თბ., 1966, გვ. 134—141).

აღმწერლის თხზულებაში. — მახლობელი აღმოსავლეთის სოციალურ-ეკონომიკური ისტორიის ნარკვევები. თბ., 1968, გვ. 35—37).

საპიბ-დივანი („დიდისა საპიბ-დივანისა ხოჯა შამსადინისა ძმა“. — გვ. 66). — სახელმწიფო ფინანსების გამგებელი მოხელე, ფინანსთა მინისტრი. ცნობაში იგულისხმებიან ილხანთა სახელმწიფოს ვაზირი შამს ად-დინ ჯუვეინი და მისი ძმა, ისტორიკოსი ათა მალიქი. ჯუვეინიების გვარის წარმომადგენლები კარგი ფინანსისტები იყვნენ და ხშირად ასრულებდნენ საპიბ-დივანის მოვალეობას (რ. კიკნაძე. ეამთაღმწერლის სპარსული წყაროები, გვ. 131).

ტამლა („თუ სამზარეულოსა მეფისასა ცხოვარი, გინა კრავი ისყიდებოდის, მას ზედანცა ხარაჯა წაუღიან, რომელსა-იგი ტამლად უწოდდეს“. — გვ. 121). „თამლა“, „ტამლა“ (დალი, დამლა, ბეჭედი) მონღოლთა მიერ შემოღებული ვაჭრობაზე დაწესებული სახელმწიფო გადასახადი იყო, რომელიც დამპყრობელთა ხაზინის ერთ-ერთ მთავარ წყაროს შეადგენდა. თბილისში თამლა, როგორც ეამთაღმწერლის ცნობიდან ჩანს, გაყიდული საქონლის ღირებულების 3%-ს შეადგენდა (დაწვრ. იხ. რ. კიკნაძე. თამლა ილხანთა სახელმწიფოში. — აღმოსავლური კრებული, I. თბ., 1960).

ყურულთა („წელიწადსა შინა ერთხელ ოქოთასას მივიდოდენ ძმანი მისნი ყურულთისა საქნელად“. — გვ. 66). მონღ. „ყურულთაი“, „ხურულთაი“ (ხურილთაი) — მონღოლთა მომთაბარე არისტოკრატიის საკრებულო საბჭო, რომელშიც მონაწილეობდნენ გვარების მეთაურები და წარჩინებული პირები (Б. Я. Владимирцов. Общественный строй монголов, с. 79; ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III. — თხზულებანი, III. თბ., 1982, გვ. 32—33).

შანა („მცველნი ქალაქისანი დაუდგინნეს, რომელთა შანად უწოდდეს სიტყვათა მათითა“. — გვ. 73). შანე — მონღოლთა მიერ დაპყრობილ ქალაქებსა და ოლქებში დანიშნული სამხედრო გამგებელი, რომელსაც მცირერიცხოვანი რაზმი ახლდა თან (იხ. რ. კიკნაძე. ქალაქები ილხანთა ირანში. — წიგნში: ნარკვევები მახლობელი აღმოსავლეთის ისტორიიდან. თბ., 1957, გვ. 196). შანეს ინსტიტუტი მონღოლთა შემოსევების წინარე ხანაშიც არსებობდა მახლობელი აღმოსავლეთის ქვეყნებში.

ჩალიში („ყოველთა დღეთა გამოვიდიან ქალაქის კარსა ბრძოლად ჩალიშად“. — გვ. 39; „უმრავლესთა დღეთა გამოვიდიან ჩალიშად და ესრეთ იბრძოდიან, სადა-იგიცა ძლიერი და სახელოვანი ჩალიშობა გარდაიჯადეს“. — გვ. 77—78). ეს ტერმინი დამახინჯებულია „ქართლის ცხოვრების“ ხელნაწერებსა და გამოცემებში (ჩალიბი, ჩალისი, ჩლისი, ჩალიბობა ...). ამის გამო ზოგჯერ მას უმართებულოდ უკავშირებენ თურქულ „ჩელების“ (ივ. ჯავახიშვილი. ქართველი ერის ისტორია, III, გვ. 11; ვ. გაბაშვილი. საქართველო და თურქული სამყარო XI—XII საუკუნეებში. — აღმოსავლური ფილოლოგია, III. თბ., 1973, გვ. 95—96). თურქ. „ჩალიშ“ ნიშნავს ხელჩართულ ბრძოლას, ხმალდახმალ შეტაკებას (იხ. ვ. სტეფნაძე. „ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანის“ ერთი ადგილის განმარტებისათვის. — ქართული წყაროთმცოდნეობა, III. თბ., 1971).

ჩინქიშანი (დიმიტრი მეფეს „თანაშეეწეოდა ნოინი დიდი ბულა, რომელსა პატივად ჩინქიშანობა მისცა ყაენმან, რომელი ყოველთა პატივთა უმეტეს არს“. — გვ. 177). ეს ტერმინი ხელნაწერებსა და გამოცემებში დამახინჯებულია და სრულიად გაუგებარია (ჩინგი ყაენობა). იგულისხმება „ჩინგსანგის“ ტიტული, რომელიც უმაღლესი სამოხელეო წოდება იყო მონღოლთა სახელმწიფოში. ეს ტიტული ბულა ნოინს 1286 წელს მიანიჭა ყუბილაი ყაენმა (რ. კიკნაძე. რამდენიმე აღმოსავლური ტერმინი ეამთაღმწერლის თხზულებაში, გვ. 89—91).

ჯ ი მ რ ი („ულმართო იგი კრებული ჯიმრთა შეკრბა და, ხადაცა პოებდეს
თველსა, ერთსა გინა ორსა, მოკლვიდიან“. — გვ. 175). „ჯიმრი“ (მრ. რ. აჯამირე)
ნიშნავს მდაბიოს, დაბალი წრის ადამიანს. 1277 წელს მცირე აზიაში მოხდა მომთა-
ბარეთა და გლეხების დიდი აჯანყება ჯიმრის მეთაურობით (ზოგჯერ ეს ტერმინი
საკუთარ სახელად მიაჩნიათ). როგორც ჩანს, ჟამთააღმწერელს მხედველობაში აქვს
აჯანყებულთა რაზმი, რომელიც ხორასანში მოქმედებდა და მიუვალ ადგილებს
აფარებდა თავს (იხ. ვ. გაბაშვილი. მახლობელი აღმოსავლეთის სოციალურ-
ეკონომიური ისტორიის მასალები ჟამთააღმწერლის თხზულებაში, გვ. 44).

«СТОЛЕТНЯЯ ЛЕТОПИСЬ» ГРУЗИНСКОГО АНОНИМНОГО ИСТОРИКА XIV ВЕКА

Резюме

Древнюю часть грузинского средневекового летописного свода «Картлис цховреба» завершает сочинение анонимного автора, повествующее о событиях истории Грузии и соседних стран со времени восшествия на престол Георгия IV Лаши (1207—1222) до 1317 года.

Автор указанной части свода, как полагают, был духовным лицом, родом из провинции Месхети (Юго-западная Грузия), и современником Георгия V Блестательного (1314—1346), по поручению которого, видимо, и составил свое сочинение во второй четверти XIV в. специально для «Картлис цховреба», в виде продолжения «Истории и восхваления венценосцев» первого историка царицы Тамар.

Сочинение анонимного автора, так же как и подавляющая часть произведений «Картлис цховреба», не озаглавлено в списках свода. В качестве условного его названия в современной грузинской историографии принято предложенное Ф. Д. Жордания название «Столетняя летопись».

Нашествие многочисленных орд кочевых монголов в начале XIII века произвело сильное впечатление во всем тогдашнем мире, и уже во второй пол. XIII—XIV вв. в разных странах, на арабском, персидском, армянском, грузинском, русском, латинском языках были созданы труды, описывающие тяжелые последствия этого ужасного события. Монгольское владычество отрицательно отразилось на культурном развитии многих передовых народов средневекового мира, но не смогло остановить его. Наоборот, как раз в этот тяжелый период на разных языках созданы замечательные исторические произведения, правдиво отобразившие трагические последствия монгольского ига. В этой обширной историографии почетное место занимает «Столетняя летопись» грузинского анонимного историка. Его интересует история не только своей родной страны, но и других ближних и дальних народов, о которых он сообщает заслуживающие внимания сведения.

Анонимный историк XIV в. образованный человек. Он владеет греческим и восточными языками, хорошо знаком с древнегреческой и византийской письменностью, с восточной, в частности, персидской и арабской историографией, разбирается в истории древнего мира и современных ему народов.

Основой мировоззрения анонимного историка является христианская религия, его мышление характеризует провиденциализм, он верит в чудеса. Но вместе с этим аноним владеет определенными навыками в области теории исторического знания, использует традиционный опыт своих предшественников и летописцев соседних народов. На основе обобщения этого опыта у него выработалось мнение, согласно которому история должна служить истине. Он же призывал к объективности и беспристрастности в описании и оценке исторических событий (другое дело, что ему, конечно, не всегда удавалось строго придерживаться своих же теоретических взглядов).

Анонимный историк стремится к выявлению и объяснению причин различных явлений. В этом отношении особенно следует отметить его отношение к нашествию и господству монголов, первопричину которых летописец видел в беспечности и развратности царского двора, в вырождении духовенства.

Особое внимание уделяет аноним проблеме человеческой характеристики, как отдельных личностей, так групп людей и целых народов. Заинтересованность летописца душевными качествами человека в обстановке произвола, своеволия и беззакония, царивших в эпоху монгольского владычества, выглядит вполне естественной и закономерной. Здесь наш автор также старается соблюдать объективность, не замалчивая недостатки грузинских царей и отмечая некоторые достоинства завоевателей.

«Столетняя летопись» одно цельное произведение, написанное одним автором по заранее обдуманному плану. Об этом свидетельствуют многочисленные внутренние связи сочинения, неоднократные ссылки автора на уже описанные события, его же обещания, что такие-то вопросы будут затронуты ниже, и т. д. Все эти компоненты придают сочинению композиционную целостность и характеризуют его автора как высокообразованного, вдумчивого, опытного историка.

В «Столетней летописи» изложена история Грузии за довольно длинный период. Само собой разумеется, что для написания своего труда автор должен был использовать исторические источники. Однако, несмотря на то, что большая часть сочинения написана по источникам, как письменным (повествовательным и документальным), так и устным, анонимный историк, как правило, не ссылается на них, поскольку каноны средневекового авторского права не требовали этого. Тем не менее, в «Столетней летописи» в некоторых случаях упоминаются использованные источники, но автор делает это только в особых случаях: когда хочет указать читателю, из какого источника заимствовано какое-то конкретное сообщение; когда советует читателю, самому проверить по источнику вызывающее сомнение сообщение; и, наконец, когда не согласен с данными какого-либо источника.

«Столетняя летопись» составлена с большим профессиональным мастерством. Здесь не чувствуется разницы между компилятивной и оригинальной частями, весь материал объединен очень удачно, как стилистически, так и по содержанию.

Установление монгольского владычества сопровождалось существенными изменениями в общественной жизни грузинского народа. Новые отношения обусловили появление новых понятий и соответствующих им терминов, что нашло отражение и в лексике «Столетней летописи». Анонимный историк, чувствуя, что эти новые термины не всегда понятны читателю, многие из них специально разъясняет в своем сочинении.

В сочинении анонима XIV в. полностью отсутствуют даты, но имеются прочные хронологические опоры — точно датированные в иноязычных источниках факты, при помощи которых можно определить во времени многие события, описанные в «Столетней летописи». В сочинении имеет место смещение некоторых исторических фактов во времени. Природа этих анахронизмов до сих пор не выяснена. Может оказаться, что их появление обусловлено не пренебрежительным отношением к последовательности изложения исторических событий, а законами композиционного построения грузинских исторических сочинений.

Обстоятельную характеристику сочинения анонимного историка XIV в. как исторического источника дал И. А. Джавахишвили.

Полный текст «Столетней летописи» издавался три раза в составе свода «Картлис цховреба» (М. Броссе, 1849 г.; Е. С. Такайшвили, 1906 г.; С. Г. Каухчишвили, 1959 г.).

Труд анонима дошел до нас в двух редакциях. Первоначальная редакция сохранилась в списках древней «Картлис цховреба», содержащих одинаковый текст, сильно искаженный поздними переписчиками. В начале XVIII в., по инициативе просвещенного царевича Вахтанга, свод был основательно отредактирован, восполнен и продолжен.

Настоящая публикация критического текста «Столетней летописи» является четвертым ее изданием. Текст подготовлен на основе списков древней редакции. В необходимых случаях использованы чтения списков вахтанговской редакции и некоторых вспомогательных источников (в частности, сочинения историка XVII в. Парсадана Горгиджанидзе, т. н. вторая часть которого написана с использованием материалов «Столетней летописи»). Некоторые поврежденные места текста, не поддающиеся восстановлению на основе показаний списков, реконструированы методом логически-смыслового анализа.

“THE CHRONICLE OF ONE HUNDRED YEARS” BY A GEORGIAN ANONYMOUS 14th-CENTURY HISTORIAN

S u m m a r y

The old part of the Georgian medieval corpus of chronicles *Kartlis Tskhovreba* ends with the work of an anonymous author narrating the events of the history of Georgia and neighbouring countries from the time of enthronement of Giorgi IV Lasha (1207—1222) to 1317.

The author of the indicated part of the corpus is assumed to have been an ecclesiastic hailing from the province of Meskheti (south-western Georgia) and a contemporary of Giorgi V the Brilliant (1314—1346). It was evidently at the instance of the latter king that the anonymous author compiled his work in the second quarter of the 14th century specially for *Kartlis Tskhovreba*, as a continuation of the “Histories and Eulogies of the Sovereigns” by the first historian of Queen Tamar.

Like the majority of the works comprising *Kartlis Tskhovreba*, the work of the anonymous author has no title in the MSS of the corpus. “The Chronicle of One Hundred Years” is used in modern Georgian historiography as a tentative title of the work, first suggested by Th. D. Zhordania.

The invasion by numerous hordes of nomadic Mongols early in the 13th century made such a strong impression throughout the world that already in the second half of the 13th—14th cent. works describing the dire consequences of that terrific event were compiled in various countries: in Arabic, Persian, Armenian, Georgian, Russian and Latin. Mongol rule had a negative effect on the cultural development of many advanced peoples of the medieval world, but it failed to stop that development. Just the reverse, it was in that difficult period that remarkable historical works were written in which the tragic consequences of the Mongol yoke were truthfully reflected. In this extensive historiography the above-cited work by

an anonymous Georgian historian holds a place of honour. He was interested not only in the history of his mother country but also in that of other near and distant peoples, about whom he furnishes noteworthy evidence.

The 14th-century anonymous historian was an educated person, with a command of Greek and Oriental languages; he was well acquainted with ancient Greek and Byzantine literature, with Oriental, in particular Persian and Arabic, historiography, was well versed in the history of the ancient world and that of his contemporary peoples.

The anonymous historian's world outlook is based on the Christian religion; his thinking is characterized by providentialism and he believes in miracles. At the same time the anonym is definitely skilled in the theory of historical knowledge, making use of the traditional experience of his predecessors and the chronicles of neighbouring peoples. On the basis of generalizing this experience he has developed a view according to which history must serve the truth. He calls for objectivity and impartiality in the description and assessment of historical events (that he was certainly not always able to strictly adhere to his own theoretical views is another matter).

The anonymous historian strives to identify and explain the causes of various developments. In this respect special note should be taken of his attitude to the Mongol invasion and their domination, the primary cause of which the chronicler saw in the unconcern and depravity of the royal court, and in the degeneracy of the clergy.

The anonym pays special attention to the problem of human characteristics—both of individual persons and groups of men, as well as whole peoples. The interest of the chronicler in man's spiritual qualities in conditions of the arbitrariness, high-handedness and lawlessness that prevailed at the time of Mongol rule seems quite natural and legitimate. Here, too, our author tries to be objective by not passing over in silence the shortcomings of Georgian kings and noting some virtues of the conquerors.

“The Chronicle of One Hundred Years” is a single integral work written by one author according to a plan mapped out in advance. This is attested by the numerous inner connections of the work, his repeated references to events already described, his promises to deal

with certain questions later in his narration, and so on. All these components impart compositional integrity to the work, characterizing its author as an erudite, thoughtful and experienced historian.

"The Chronicle of One Hundred Years" covers a fairly long period of Georgian history. Obviously enough, in writing his work the author must have used historical sources. However, although the larger part of the work is written according to sources — both written (narrative and documentary) and oral—the anonymous historian, as a rule, does not refer to them, inasmuch as the medieval canons of copyright did not require it. Nevertheless, in some cases there is mention in the "Chronicle" of the sources used; but this is done in special cases: when he wants to tell the reader from which source some particular piece of evidence has been borrowed, or when he advises the reader to check with the source some evidence that causes doubt, and finally, when he disagrees with some evidence of the source.

The "Chronicle" under discussion is compiled with a considerable professional skill. Here one does not feel the difference between the compilatory and the original parts, the entire material being brought together very felicitously—both from the point of view of style and content.

The establishment of Mongol rule was attended by significant changes in the social life of the Georgian people. The new conditions led to the emergence of new notions and their corresponding terms, which found reflection in the vocabulary of the "Chronicle". Feeling that these new terms were not always clear to the reader, the anonymous author specially explains many of them in his work.

Dates are totally absent in the 14th-century anonym's work; however, there are firm chronological reference points: facts precisely dated in foreign language sources with the help of which many events described in the "Chronicle" can be determined in time. Some historical facts in the work are shifted in time. The nature of these anachronisms has not been clarified so far. It may turn out that the occurrence of such shifts was due not to the author's neglect of the sequence of the narration of historical events but to the laps of the compositional structuring of Georgian historical works.

A detailed description of the work of the 14th-century anonymous historian as a historical source was given by I. A. Javakhishvili.

The complete text of "The Chronicle of One Hundred Years" was published three times within the corpus of *Kartlis Tskhovreba* (M. Brosset, 1849; E. S. Taqaishvili, 1906; S. G. Qaukhchishvili, 1959).

The anonym's "Chronicle" has come down to us in two redactions. The original redaction is presented in the MSS of the old *Kartlis Tskhovreba*, containing the same text but much corrupted by later copyists. Early in the 18th century, on the initiative of the enlightened Prince Vakhtang the corpus was thoroughly edited, supplemented, and continued.

The present publication of the critical text of "The Chronicle of One Hundred Years" constitutes its fourth edition. The text has been prepared according to the MSS of the old redaction. When necessary, the variant readings of the MSS of the Vakhtang redaction have been used, as well as some additional sources, in particular the work of Parsadan Gorgijanidze, a 17th-cent. historian; the so-called second part of the latter work was written by recourse to the materials of "The Chronicle of One Hundred Years". Some damaged passages of the text, not amenable to reconstruction on the basis of the evidence of the MSS, have been reconstructed by the method of logico-semantic analysis.

სამიბეჭდები*

პირთა სახელები

- აბათა ნოინი 140, 141, 151—153, 229
 აბლა ყაენი (აბლა-ხანი) 19, 24, 115, 139, 140, 141, 144—146, 148—160, 162, 163, 166, 168, 169, 171, 172, 174, 176, 229, 230, 232, 237
 აბაშ სიქდურის ძე 174
 აბიშხა 148, 153
 აბრაჰამ 172, 176, 178, 180, 181, 189, 195, 196, 202
 აბულაძე ი. 234
 აბულეთის ძენი 172, 236
 აბუსაიდ 220
 აბუსერიძე 12
 აბჯი 158
 ადამი (ბიბლ.) 143
 ავგ მკარგრძელი 56, 59, 65, 67, 71—73, 75, 78—81, 89, 90, 95, 101, 102, 106—109, 119, 122, 127, 136, 144, 158, 162, 176, 180, 219, 224, 231, 233
 ახატ-მოსე 204, 206, 207
 ალათემურ 136, 138
 აღასანია გ. 10, 26, 27
 ალექსანდრე პარიდოსი 88
 ალექსანდრე, დავით VII ნარინის ძე 188
 ალთუნ 118
 ალთუ-ხანი, თურქთა თავადი 96
 ალთუ-ხანი (ალთუნ-ხანი), „ყონღარდო ჰელმწიფე“ 47, 222
 აღინაყ, ათასისთავი 24, 157, 165
 აღინაყ, ასისთავი 20, 152
 აღინაყ ნოინი 153, 158, 171, 176, 185, 191
 ანგურაგ 79, 97, 99, 100, 103, 226
 ანთელავა ი. 226
 ანტიპატროს 155, 156
 ანტონი ნაოჭრებელის ძე 174
 ამოლონ დელდელი 88
 არსლან-ხანი 48, 222
 არუხა 168, 169
 არფა 159
 არღუნ თირაღი 20, 115—117, 120—125, 127, 128, 130—132, 151, 152, 163, 164, 167, 168, 191, 192, 228, 232
 არღუნ ყაენი (არღუნ-ხანი) 174—177, 181, 185—187, 191, 233, 235, 237
 ასან 213, 215
 ასტუვაგი 88
 აქაბ (ბიბლ.) 203
 აქილევისი 238
 აქიტოფელი (აქიტოზელი) 88, 165
 აღამემნონი 88
 აღბულა ვარამის ძე 101
 აღბულა ნოინი 236, 237
 აღუბაღა 140
 ახალციხელი 162
 ახრუჩი 219
 აჰმადა ყაენი 20, 172, 174—176
 ბაან 233
 ბაან თანღუთ 198
 ბად (ბაღაი) 46, 222

* შემდგენელი ელ. ბათიაშვილი.

ბათო 20, 80, 81, 89, 101, 102, 104,
111, 115, 116, 129, 133, 135, 195,
196, 226, 228
ბაიდუ, დიმიტრი II-ის ძე 177, 184,
195, 197
ბაიდუ ყაენი 191, 192, 237, 238
ბალამი (ბიბლ.) 63
ბალაღა 104, 136, 140, 227
ბარახა 144—146, 149—153
ბარტოლდი ვ. 222, 240, 241
ბასილი, მონაზონი 174, 184
ბასილი უჯარმელი 138, 139, 156
ბასტამ 217
ბაყათარ 136, 198, 210—212, 230, 231
ბეგა სურამელი, გრიგოლის ძე 89,
101, 109, 175, 177, 190, 226, 228,
230, 231
ბედიანი 79, 97, 110
ბენიამენი (ბიბლ.) 70
ბერი მღუმელი 23, 61
ბერქა 133—138, 140, 141, 163
ბერძენიშვილი ნ. 11, 225
ბერძენიშვილი მ. 226, 228
ბექა სარგისის ძე 12, 13, 26, 160, 162,
163, 167—170, 172, 177, 184, 186,
189, 190, 192, 197, 199, 200, 203—
209, 211—214, 217, 218, 220, 233
ბექა ყუარყუარეს ძე 51
ბეშქენ, ამირეჯიბი 89, 101, 109, 226,
228
ბიბილა გურკელი 39
ბიჩო 68, 73, 75, 76, 79, 91, 93, 97,
99, 103, 226
ბოცო ბოცოს ძე 22, 23, 39, 59, 60,
61
ბროსე მ. 29, 30, 222, 231, 240, 241
ბურთე-ფუჯინი 222
ბურსელი ივანე 195, 196, 200—202
ბურსელი ხუტლუ 236
ბულა, ყურუმჩის ძმა 191, 192, 237,
238
ბულა ნონი 151, 168, 171, 172, 176—
178, 181, 182, 233, 234, 242
გაბაშვილი ვ. 11, 232, 241—243
გამრეკელ თორელი 74, 90, 97, 99,
101, 226

გამრეკელ კახას ძე 211
გამრეკელ ჯავახის შვილი 215
გამყრელიძე ა. 225
გვირიტიშვილი დ. 231
გიორგი ლაშა (გიორგი IV) 10, 15, 19,
20, 21, 37—39, 42, 50, 52, 54, 57,
64, 86, 99, 100, 106—109, 126, 221—
224, 227, 230
გიორგი, დავით VII-ის ძე 118, 127,
128, 129, 130, 141, 143, 144, 156
გიორგი, დიმიტრის ძე (გიორგი V ბრწყინ-
ვალე). 12, 13, 15, 26, 141, 177, 186,
189, 197, 198, 217—220, 239
გიორგი, ვახტანგ III-ის ძე 217
გიორგი მცირე (გიორგი VI) 218, 219
გიორგი წმ. 112, 147
გიუნაშვილი ჯ. 225
გორგიჯანიძე ფარსადან 14, 32, 33,
222—224, 228—235, 238—240
გორ-ხანი (გურ-ხანი) 47, 222
გრიგოლია კ. 13, 22, 24, 29
გრიგოლ სურამელი 78, 80, 90, 92, 99,
101, 121, 225, 230, 231
გუანცა 119, 120, 122, 127, 130, 136,
228, 229
გუიუქ ყაენი 24, 27, 107 — იხ. აგრე-
თვე: ქუქ
გურკელი მახუჯავის ძე 89, 101, 109,
226, 228 — იხ. აგრეთვე: მურვან გურ-
კელი მახუჯავის ძე
გურჯი-ხათუნი 64, 159
დადიანი ბედიან, ჯუნაშურის ძე 126
დადიანი ცოტენე 67, 78, 90, 97—99,
226
დავით (დავით IV აღმაშენებელი) 51,
205
დავით ნარინი (დავით VI, რუსულანის
ძე) 23—25, 27, 57, 64, 65, 75, 78,
79, 81, 89, 90, 100—103, 105—110,
125, 126, 135, 146, 149, 154—158,
164, 181, 182, 185, 187, 223—231,
234, 235
დავით, ლაშა გიორგის ძე (დავით VII)
19, 23—25, 27, 41, 42, 52, 64, 82—
87, 89, 90, 99—103, 105, 107—109,
111—113, 116—118, 120, 122, 125,

- 126, 128, 130, 132, 134, 140—142, 144, 149, 156, 157, 225, 227, 229—231
- დავით, დიმიტრი II-ის ძე (დავით VIII) 163, 176, 177, 180, 182—184, 186—190, 192, 194, 195, 197, 198, 200, 201, 203, 210, 211, 217, 218, 220, 235, 237—239
- დავით, ივანე ახალციხელის ძე 80, 81
- დავით (ბიბლ.) 41, 88, 165
- დანიელ (ბიბლ.) 86
- დიმიტრი (დიმიტრი II თავდადებული) 13, 19, 119, 122, 127, 130, 156—161, 163, 164, 166, 169, 170, 172, 173, 176, 177, 181—185, 187—190, 231—236, 239, 242
- დიმიტრი, ვახტანგ III-ის ძე 217
- ებაგან 171
- ეგარსლან ბაკურციხელი 19, 20, 78, 90, 94, 97, 99, 101, 103, 106, 224—226
- ევეემიოს კათალიკოზი 173
- ეყლესიასტე 69, 143
- ელგა 103, 113—115, 135, 140
- ელენე 88
- ელია (ბიბლ.) 203
- ელიგუნ 110
- ენუქ არქუან 128—130, 132
- ერიჩვი (ირინჯინი) 160, 197, 231
- ერქაბაზნ 213
- ესაია (ბიბლ.) 63, 70, 87
- ესლომ 106
- ესუქან 136, 139, 156
- ექვთიმე კათალიკოსი 12
- ვარამ გაგელი 41, 50, 54, 57, 65, 71, 74, 75, 78, 90, 94, 97, 99—101
- ვაჩინაძე (ვაჩნაძე) ივანე 238
- ვახაზი 203
- ვახტანგ, დავით ნარინის ძე (ვახტანგ II) 181, 185—187, 235
- ვახტანგ, დიმიტრი II-ის ძე (ვახტანგ III) 164, 177, 184—190, 195, 201, 203, 209—217, 239
- ვახტანგ VI 30, 31, 222—228, 232, 238
- ვახუშტი 232, 237
- ვლადიმირცოვი ბ. 12, 221, 240—242
- ჯაალ მელიქი 219
- ზაქარია გაგელი 41
- ზაქარია სარგისის ძე 50
- ზაქარია შანშეს ძე 101, 135
- ზაქარია, ხუაშაქის ნაშობი 219
- თაიჩო 158
- თამარ მეფე 37, 38, 41, 221, 223
- თამარ, დავით VII-ის ასული 118, 164, 168, 232
- თამარ, რუსუდანის ასული (გურჯი-ხათუნი) 57, 64, 82, 223
- თანქუმ 139
- თაყაიშვილი ე. 29, 221, 223, 228, 229, 232, 238
- თაყა ფანასკერტელი 204
- თეგულთარი 20, 144—149, 153—155, 157, 229
- თემურჩი (თემურჯინი) 46—48, 241. იხ. აგრეთვე: ჩინგიზ ყაენი
- თიგნა 171
- თოდან (თოდან) 159, 160, 231, 240
- თოლაქ-დემურ 148, 153, 154
- თორღუა (თორღაი) პანკელი 97, 111, 112, 228
- თოხთა 195—197
- თული 23, 49, 66, 67, 104, 228, 240
- თუქალ იას-ბულას ძე 181, 234
- თუქალ ნოინი 190—192, 237, 238
- თუში (ჯუჩი) 49, 80
- იადგარ 177, 184
- იაკობ (ბიბლ.) 43
- იამა (ჯებე) 20, 50, 222
- იას-ბულა (იესუ-ბულა) 151, 171, 176, 181, 233
- იაცუბ აფრამ (ალუმ აფრამ) 170, 171, 232
- იესუნჯინ 222
- იელღურ — იხ. ლაღღურ
- ივანე ახალციხელი 55, 56, 80
- ივანე შვარცპელი 38, 41, 43, 50, 51, 54—56, 72, 119, 223
- ივანე, ყუარყუარეს ძისწული 96, 226
- ივანე შანშეს ძე 121, 146, 158, 174
- ივანე-ყუარყუარე ციხისყუარელი 74, 75, 95

ინგოროყვა პ. 11, 13
 იობ (ბიბლ.) 148
 იოსიპოს 61, 88
 იოსურ 68, 73, 79, 91, 93, 99, 103, 226

კაკაბაძე სარგის 14
 კაკაბაძე საურმაგ 10, 14
 კასანდროს 155
 კახა თორელი 221
 კახაბერ კახაბერის ძე 24, 126, 157, 158, 164, 165

კეკელიძე კ. 11, 21, 22
 კიკნაძე ვ. 13, 18
 კიკნაძე რ. 10, 12, 15, 19, 24, 26, 27, 221, 222, 224, 225, 227—229, 231, 232, 234, 237, 239—242

კირ მიხაილ კომნინოსი 197
 კოზინი ს. 222
 კოსტანტინე დიდი, კომნიანოსი 163
 კოსტანტინე, დავით ნარინის ძე 188
 კრისოს 88
 კეროსი 88

ლაშა, დიმიტრი II-ის ძე 177, 184
 ლაშა გიორგი — იხ. გიორგი ლაშა
 ლეონტი მროველი 22
 ლიმაჩავ (ლიმავაჩ) 136, 230, 231
 ლიპარიტ თორელი 110
 ლიპარიტ ორბელი 110
 ლიუბარსკი ი. 28
 ლორთქიფანიძე მ. 11

შაკედონელი 156
 მამულია ვ. 231
 მანგასარ 191, 237, 238
 მანგუ ყაენი 79—81, 89, 101—103, 107, 226, 228, 240

მანდანი 88
 მანოველ 177, 184, 196
 მარიამ დედოფალი 222, 225, 227, 239
 მარიამ ღმრთისმშობელი 92
 მაჩაბელი გიორგი 31
 მემნა ბოცოს ძე 22, 39, 59

მენელეოსი 88
 მილო 156
 მიქელ 188, 235
 მორღულ 160

მოსე, მღვდელ-მონაზონი 13, 182—184, 235

მოსე (ბიბლ.) 82, 88
 მოსომახო 194
 მოჰამედი (მოჰამადი) 68, 175, 193
 მურვან გურკელეი მკუტავის ძე 124, 137, 138
 მუხას ძე 71, 224

ნაბოტიანი (ბიბლ.) 173
 ნავროზ 20, 191—194
 ნათელ 177
 ნასირ მელიქი 169, 170, 209, 210
 ნეობტოლემეოს 194, 238
 ნიკოლოზ კათალიკოზი 105, 166, 168, 172

ნიკოლოზ ჭუანშერის ძე, მაწყუტერელი 166
 ნიქუდარი 229 — იხ. თეგუთარი
 ნიშნიანიძე ო. 238
 ნუქრადინი 57
 ნუცუბიძე შ. 17

ოთარი 236, 237
 ოლჯათ დედოფალი 181, 185, 190, 196, 197, 202, 203
 ოლჯათ სულტანი (ოლჯეთუ ხოდაბანდა, ხარბანდა) 20, 212, 219, 220—
 იხ. აგრეთვე: ხარბანდა
 ონ-ხანი 46, 47, 160, 221, 222
 ორტული 57, 223
 ორ-ხანი 96, 225
 ოსმანი (ოთმანი) 225
 ოტია 225, 227, 239
 ოქოთა (უგედეი) 65, 66, 79, 105, 226, 241, 242

პაულე (ბიბლ.) 42
 პაპა სარგის — იხ. სარგის ჭაყელი
 პეტრუშევსკი ი. 241
 პიმენ სალოსი 174
 პიროსი 238
 პრიამოსი 88

ჟორდანია თ. 11, 12, 18

რათი სურამელი 175, 177, 190, 211
 რაშიდ ად-დინი 24, 222, 227—229, 231—234, 241

- ბიბლია 104
 რობოამ (ბიბლ.) 173
 როსტან მელიქი 213, 215
 როსტომ მეფე 14
 რუსუდან დედოფალი 15, 19, 22, 23, 41, 52—54, 57, 61, 64, 65, 71, 72, 74, 75, 78, 80, 82, 87, 89, 90, 100, 105, 107—110, 125, 126, 159, 223—229, 235
 რუსუდან, დიმიტრი II-ის ასული 172, 177
 საბაოთ 64, 70, 87
 საღარდინ ზენჯანი 235
 საღუნ მანკაბერდელი 119, 132, 133, 144, 158, 159, 161, 162, 166, 168, 171, 172, 174, 232, 233
 საერონი 93
 საოზიზ 190
 სამადავლა 194, 238
 სამძივარი 154
 სანჯიანი (სუბუდაი) 20, 50, 222
 სარგის თმოგუელი 74, 97, 99—101, 105, 137, 138, 227
 სარგის ჯაყელი (პაპა სარგის) 12, 13, 76, 96, 121—125, 130—135, 137, 138, 141, 146, 159, 160, 162, 167, 168, 226, 229
 სარგის, ბექას ძე 189, 201, 207, 208, 218, 219
 სარჩუყ (ბარჩუყ) 47, 222
 საული (ბიბლ.) 88
 სეგზი 148, 153
 სევიწყები (იესუნჯინი) 49, 222
 სევიწყი 212
 სელიმ სულთანი 227
 სიბუჩი 195, 202, 212, 214
 სირმონ 136, 140, 146, 148, 149, 151, 152, 155, 157, 158, 165, 166, 171, 185, 240
 სიქდურ 150, 151, 152, 188
 სოლომონ (ბიბლ.) 40, 82, 142, 143, 173
 სორღალ 184
 სოსან 86, 100
 სტეფნაძე ჯ. 242
 სუბუდაი — იხ. სანჯიანი
 სუმბატ დავითის ძე 15
 სუმბატ ორბელი 109, 120
 ტალიმანიძე ვაჩინ 230
 ტიტე 61
 ტონლუზ-ხათუნ (დოლუზ-ხათუნ) 128—130, 228, 231
 ტოლან 182, 184
 ტოლან-ბულა 151, 152
 ტოლაჩარი (თოლაჩარი) 183, 184, 186, 234, 235
 ტუთარ (თუთარ) 104, 136, 140, 227
 უბამ 213, 214
 უგადე ყაენი 221, 241 — იხ. აგრეთვე: ოქოთა
 უესპასიანე 61
 უშურ-ბეგ 190
 უთქინ 46
 ულო ყაენი (პულაგუ-ხანი) 102—109, 112, 113, 115—120, 124, 127—129, 131—134, 136, 137, 139, 141, 144, 162, 240
 ურია (ბიბლ.) 41
 ურუყუყ 233
 ურყან (ურყინე-ხათუნი) 104, 116, 227
 უსეინ 212, 215
 ფარაო (ბიბლ.) 88
 ფარეჯან 136, 186, 189, 190, 192, 230, 231, 238
 ფარვანა 159, 160, 219, 231
 ფარსმანის შვილი 187
 ფარჯანიანი სარგის 126
 ფახრადავლა 75
 ფუნდუყადარ 159, 160, 169
 ქაიხოსროვ 236
 ქალექ (ქიშლიქ, ყიშლიყ) 46, 222
 ქელათუ 187, 188, 236, 237
 ქოქეჩუ 241
 ქურაქ 46, 47
 ქრისტე იესო 42, 48, 61, 62, 83, 84, 92, 128, 146, 174, 178, 183, 216
 ქრისტინა წმ. 120
 ქუაბულის ძენი 126
 ქუენიფლუველი შალვა 198, 200, 201
 ქუქ 79 — იხ. აგრეთვე: გუიქ ყაენი
 ღალდურ (იეღდურ) 157, 230, 231

ყაზან ყაენი 19, 191—196, 200, 201, 203, 209, 210, 212, 213—238
 ყარა-სუნდურ 170, 171, 232
 ყარა-ხან 94, 95
 ყარა-პულაგუ 227
 ყაუხჩიშვილი თ. 229, 231
 ყაუხჩიშვილი ს. 22, 29, 30, 34, 222—229, 231, 234, 235
 ყიასდინი 57, 64, 69, 75, 82, 86, 101, 102, 107, 159, 224
 ყონღარდა 172, 174
 ყონჩიბალი 185, 237
 ყუარყუარე ბექას ძე 218, 219
 ყუარყუარე ჭაყელი 39, 51, 76, 78, 95—97, 99, 101
 ყუბილ ყაენი 102, 103, 105—107, 116, 226, 240, 242
 ყული 104, 136, 140, 227
 ყურუმჩი, ალინაყის ძე 153, 185, 191, 192, 197, 236
 ყურუმჩი-ბადურ 153, 154

შაბურის ძე 201
 შადინი 128
 შალვა ბექას ძე 217, 218
 შალვა ბოცოს ძე 137, 138
 შამსადინი (შამს ად-დინ ჭუყეინი) 23, 66, 136, 242
 შანშუ მკარგბელი, ზაქარაის ძე 50, 54, 65, 71, 73—75, 78, 90, 94, 95, 99, 101, 106, 108, 135, 174, 225
 შანშუ მკარგბელი, ივანეს ძე 189, 197, 199, 201, 202, 219, 239
 შარვაშის ძე დარდინ 75, 77
 შოთა კუპარი 75, 78, 101, 124
 შოშიაშვილი ნ. 14

ჩალატა ნოინი 68, 73—75, 70, 80, 91, 224
 ჩალატა (ჩალათა) ყაენი 49, 65, 104, 116, 144, 224, 227
 ჩიმაქარ 233
 ჩინ-ბაადურ 124
 ჩინგიზ ყაენი 20, 23, 25, 26, 44, 46—52, 58, 65, 67, 72, 79, 80, 144, 221, 222, 226—228, 240, 241
 ჩორმადონი 20, 68, 72, 73, 79, 91—93, 97, 99, 103, 136, 140, 146, 226

ჩოთან სულდუსი 210, 213, 215, 217, 219, 220
 ჩხარტიშვილი მ. 22

წულაია გ. 11, 221

კილა აბაზას ძე 198

ხანთაძე შ. 29
 ხარბანდა 212, 213, 215, 217 — იხ. აგრეთვე: ოლჯათ სულტანი
 ხორნაბუჯელი 112, 113
 ხორნაბუჯელი შალვა 113
 ხოჯა-აზიზ 120, 121, 127, 128, 130, 131, 181, 234
 ხუაშაქ 119, 136, 144, 153, 162, 180, 219
 ხუტლუბულა 172, 174, 181, 182, 184—186, 188, 189, 191, 233—238
 ხუტლუშა 191, 194—196, 198—202, 209, 210, 212—215, 217, 238

ჯავახიშვილი ივ. 10—14, 17, 18, 21, 22, 25, 34, 225, 227, 232,—234, 241, 242
 ჯალალდინ (ჯალალ ად-დინი) 22, 23, 49, 52—57, 65, 66, 68, 69
 ჯამუყა 222
 ჯანას (ჯასან) 230, 231
 ჯანაშვილი მ. 12
 ჯებე — იხ. იამა
 ჯიგდა 177
 ჯიგდა-ხათუნი 111, 118, 119
 ჯინილის 151, 152
 ჯიქური 28, 111, 112, 120
 ჯოლაქ 148, 153
 ჯოჩი (ჯუჩი) 49, 227, 228 — იხ. აგრეთვე: თუში
 ჭუყეინი, ალა ად-დინ ააია მალიქ 18, 19, 23—25, 221, 224, 241, 242

შამადა 189, 198, 201, 203, 211
 შაფეზ-ე აბრუ 232
 ჰეროდე 86, 147
 ჰულაგუ-ხანი 23, 24, 27, 226—228, 231, 236, 237, 240 — იხ. აგრეთვე: ულო ყაენი

- ადარბადაგანი (აზერბაიჯანი) 50, 54, 56, 58, 66—69, 103, 104, 118, 192, 223, 224, 238
- აენისვაკე (ვანის ვაკე) 26, 96, 225, 226
- აზია 222
- აზრუმი 231
- ალავერდი 112, 113
- ალატალი 104, 107, 109, 122
- ალმალიყი 65
- ალმუთი (ალამუთი) 27, 68, 90, 91, 94, 97, 103, 108, 109, 241
- ამასი (ჰიმსი) 170
- ამასია 232
- ამო (ჰამა) 170
- ამობერდი 54
- ამოსის მინდორი 150, 151
- ანისი 54, 62, 65, 70—72, 74, 95, 97, 98
- ანიყა 176
- ანტიოქია 210
- არაგვი მდ. 239
- არანი 235
- არარატის მთა 72, 78, 191
- არგუეთი 188, 230
- არდაველი 68
- არსიანი 148, 217
- არტანი 62, 71, 163, 185, 197, 206, 217
- არტანის მთები 145, 146, 148, 237, 238
- არტანუჯი 163, 197
- ასია 104, 159
- ასპარაშენი 180
- ასურასტანი 87, 159, 209
- ატენი 156, 164, 192, 230, 231, 238
- აფხაზეთი 24, 42, 64, 99, 107, 109, 110, 146, 237
- აწყუერი 57, 124, 192, 230, 231, 238
- აკარა 71, 146, 148, 149, 163, 168, 197
- ახალდაბა 123, 124
- ახალქალაქი 121
- აჯამეთი 42
- ბაბერდი 206, 209
- ბაბილოვანი 26, 71, 102, 113—115
- ბაზალეთი 196, 202
- ბალიყი 48
- ბალჯუნი 47
- ბანა 95, 96, 206
- ბარდავი 70, 72, 74, 104, 109, 131, 134, 135, 234
- ბასიანი 69, 204, 206
- ბაღდადი 26, 66, 102, 113, 114, 117, 225, 228
- ბელაქანი 138, 161, 174
- ბერდუჯი 26, 50
- ბილალანი 236, 237
- ბიჯნისი 56, 57, 65, 119, 122
- ბნელეთი 49, 65, 80, 116
- ბორღალეთი, ბორღარი 65, 111
- ბულთაყური 96
- ბუხარა 65
- გაგი 50, 56, 74
- განძა 38—40, 50, 56, 68, 70, 122
- განძის კარი 59
- გარეჯი 161, 174, 178
- გარეჯის მთა 141
- გარშინი 69
- გარნისი 54, 56
- გელათი 53, 90, 187
- გელაქუნი 78, 139
- გელაქუნის მთა 72
- გესამანია 237
- გილანი 165, 213, 232
- გლინავი 137
- გორი 123, 189, 199, 212, 229—231
- გულდამყარი 239
- გუელეთი 198, 200, 202, 239
- გურია 98, 149, 168
- გურკლისწყალი 153
- გურკლისკალა 137
- დამასკო (დიამუყი) 210, 212
- დარბუჯაკი (დარბუაკი) 169, 232
- დარიალანი 67, 129, 230, 231

- დარუბანდი 51, 53, 70, 74, 111, 126,
 133, 134, 136, 140, 141, 177, 186, 233
 დარუბანდის ზღუა 51, 80
 დეირ-ე ზირ 232
 დემოთი 153
 დვალეთის გზა 129, 226, 230
 დვინი 54, 56
 დმანისი 136, 142, 161, 190, 203, 217,
 233, 237
 დურბი 42

 ძველები 16, 102, 108, 117, 119—121,
 159, 169, 170, 227
 ევფრატი 117
 ევხაიტი 159
 ეზინკა 75, 95
 ეპერისკევი 153
 ელასი 138
 ემელი 65
 ერანი 49, 58
 ერაცი 16, 50, 66, 67, 68, 104, 116,
 155, 175
 ერწო 196

 ჟალაშკერტი 69, 94, 95
 ჯარძია 105, 193
 ჯაშლოვანი 163, 204, 206, 207
 კელისციხე 41
 კოლა მდ. 226

 ზალიზია 232
 ზანგანი 191
 ზანდუქისკევი 202

 თავრეთი 68, 69, 192, 193, 210, 217,
 220, 236, 238
 თბილისი 22, 23, 229
 თეთრი წყალი 26, 136, 138
 თელავი 161, 233
 თიანეთი 196
 თორთომი 204
 თორი 110
 თრიალეთი 62, 71, 138, 155, 158, 196,
 210, 237
 თურანი 50, 58, 65, 66, 103, 116, 125,
 144, 149
 თურქეთი 144

 იერუსალიმი 61, 210, 224
 იკონია 77 — იხ. აგრეთვე: კონი
 იმერეთი 22, 237
 ინდოეთი 58, 102
 იორი მდ. 74
 იორისპირი 62, 141
 ირანი 16, 223, 240, 241 — იხ. აგრეთვე: ერანი
 ისანი 60, 61, 71, 111, 120, 161, 224
 ისფაჰანი 15, 32
 იშხანის ციხე 180

 კაბადუკია 159
 კაბალა 70
 კაენის ციხე 71
 კავკასია 16, 65, 71, 72, 153
 კალმახი 96
 კამბეჩიანი (კამბეჩანი) 60, 90, 138
 კამბეჩის ვაკენი 163
 კარი 162, 197, 209
 კარის მთა 146, 148
 კარნიფორა (კარნიფოლა) 62, 163, 197,
 206
 კარნუქალაქი 74, 91, 134, 135, 163, 192,
 209, 231
 კარჩხალი 146, 147
 კახეთი 41, 70, 72, 74, 90, 111, 138,
 141, 159, 163, 180, 194
 კლარჯეთი 71, 124, 163, 197
 კურიკეწმილა 154
 კოლა 42, 71, 95, 137, 163, 165, 197,
 206, 217
 კონი 219
 კოსტანტინეპოლი 93, 128, 149, 165,
 188, 229
 კობტასთავი (კობტისთავი) 97, 219

 ლერძაენი 138
 ლიხთსაქათი 110
 ლიხთიმერი 110, 126, 137, 164, 182
 ლიხთ-იმერიოთი 125
 ლიხი 63, 72, 82, 110, 153
 ლიხის მთა 158, 230
 ლომისა 198
 ლომისთავი 153, 199

- შაზადარანი 66
 მარალა 193, 241
 მარტომყოფი 142, 156
 მაჩინი (მანზი) 221
 მებათაქი 211
 მესხეთი 13
 მთაწმიდა 173
 მთიულეთი 71, 168, 179, 180, 184,
 195, 196, 200, 202, 210, 231, 239
 მისრეთი, მისრი 108, 119—121, 159,
 169, 209
 მიძნაძორი 147
 მღვკეანი 104
 მონღოლეთი 16, 221, 222, 225
 მოსკოვი 31
 შტუარი მდ. 39, 42, 61, 74, 120, 137,
 138, 140, 153, 154, 211
 შერღული 204
 შულანი 26, 70, 119, 122, 188
 მუხრანი 189, 196, 198, 202, 231
 მეგრე აზია 16, 231, 243
 მეხეთა 105, 119, 140, 144, 156, 168,
 184, 218, 230, 231

 ნაკარმაგევი 67
 ნახჭევანი 56, 110, 145, 193, 216, 217
 ნაიფური 192
 ნიგალისველი 145
 ნიგალისკევი 124, 148, 149, 163, 197,
 204
 ნიკოფსი 53, 126, 186
 ნიშაბური 23, 66
 ნორქალაქი 208

 ოღიში 126
 ოვსეთი 49, 65, 80, 111, 116, 230
 ოლთისი 95, 96
 ოპიზა 13, 146, 147
 ორხონი მდ. 221
 ოშორა 138

 პანკისი 111, 112
 პარხლის მთა 204, 206
 პელენგო 84
 პეტერბურგი 29
 პონტო 159, 163, 204, 208, 209
 ტინოვანი 136, 195, 201, 238

 რაბაშაში 218, 219
 რაჭა 64, 79, 91, 110, 119, 126, 157,
 164, 188, 230, 231
 რაკსი მდ. 68, 95, 140
 რაქსისპირა 145
 რეპი 232
 რკინისკუთარი 98
 რომგური 104, 116
 რომი 227
 რუგეთის მთა 154
 რუმი 231
 რუსეთი 49, 65, 80, 111, 116, 226
 რუსთავი 138

 საბერძნეთი 42, 54, 64, 68, 71, 74, 75,
 77, 79, 82, 90, 95, 100, 102, 104, 116,
 117, 137, 159, 160, 172, 178, 183,
 204, 219
 საგიში მდ. 26, 50
 სათურქეთი 65
 სალმასი 55, 223
 სამარყანი 65
 სამშულდე 51, 79, 203, 217
 სამცხე 51, 62, 71, 74, 75, 91, 95, 96,
 98, 121, 122, 124, 125, 131, 135,
 137, 160, 162, 163, 167—169, 184,
 185, 189, 190, 192, 197, 199, 201,
 203, 205, 206, 218, 233, 237
 საქართველო 10, 13, 16, 20, 22, 24,
 26—28, 30, 37, 40, 41, 43, 55—59,
 63, 64, 70—72, 74, 75, 78, 79, 82,
 84, 90, 91, 94, 95, 97—99, 101, 103,
 104, 106, 112, 116, 122, 127, 128,
 136, 142, 157—159, 161, 176, 182—
 186, 188, 189, 193, 204—206, 210,
 212, 215, 217, 219, 220, 224, 229,
 233—237
 საცივჩაყეთი 49, 65
 სახიდუდაბელი 211
 სევასტია 75
 სერბეთი 65, 111
 სიაქუ 122, 139, 236
 სირია 16, 232
 სკორეთისკევი (სკორეთი) 184, 186
 სომხითი 42, 50, 56, 59, 62, 67, 71,
 74, 90, 122, 139, 159, 167, 196, 203,
 206, 217

- სპარსეთი 58, 71, 79
 სპერი 197, 206, 208, 239
 სტეფანწმილა 198
 სულთანია 220
 სურამი 123, 130
 სურმანი 95
- ტაბაკმელა 112, 211
 ტაო 62, 65, 67, 71, 78, 95—97, 159,
 163, 180, 199, 201, 204, 206, 207
 ტასისკარი 123, 163, 185, 192, 197,
 205
 ტბეთი 131
 ტუნლუზალო 188
 ტფილისი 40—42, 59, 61, 62, 66, 67,
 71, 74, 78, 79, 89, 90, 107, 109, 111,
 112, 118, 120, 122, 126, 128, 130,
 136, 139, 141—143, 159, 163, 167,
 168, 184, 185, 189, 195, 196, 198,
 200, 201, 210, 218, 219, 224 — იხ.
 აგრეთვე: თბილისი
- უილურთა ქუეყანა 65
 უყანი 176, 192, 215
- ფარავანი 153
 ფიჭუთა 146
- ქალასის (ქალათის) ციხე 175, 232
 ქართლი 20, 70, 71, 74, 78, 89, 90,
 92, 97, 99, 101, 107, 112, 119, 123,
 139, 154—156, 159, 163, 164, 167,
 188, 189, 196—198, 200, 203, 206,
 210, 211, 225, 230, 231, 237
 ქაშანი 114
 ქვიშხეთი 130, 185
 ქსანი მდ. 239
 ქუაბულაიანი თემი 131
 ქუენაარტანი 137
 ქუთათისი 59, 64, 65, 71, 110, 125,
 126, 135, 149, 157, 185
- ღადო 98, 146, 148, 153
 ღაზა 210
 ღუნძეთი 138
- უბალა 230
 ყაზვინი 67, 175
- ყაირი 227
 ყარაბაღი 122
 ყარყითი (ყარა-ხითაი?) 47, 222
 ყარაყურუმი (ყარაყორუმი) 24, 43, 51,
 58, 65, 79, 82, 89, 90, 101—103,
 107, 116, 221
 ყიეჩაყეთი 51, 80, 111, 116
 ყორლოილანგი 220
 ყუბაყი (ყუთაყი) 65, 224
 ყუელის მთა 148
- შაბარანი 134
 შავშეთი 71, 124, 125, 131, 146, 163,
 197
 შავშური მდ. 147
 შამახის მთა 90
 შამი 94, 117, 118, 159, 178, 209, 210,
 218 — იხ. აგრეთვე: სირია
 შანქური (შამქორი) 56, 57, 236
 შაქისი 238
 შინდარა 123
 შირაკავანი 97
 შირვანი 104, 141, 230, 231
 შოლა 123
 შუა აზია 16
 შუამღიწარე 117, 118
- ჩალან-უსუნი 26, 136
 ჩინეთი 48, 58, 114, 116
 ჩინი 221
 ჩინ-მაჩინი 43, 58, 65, 39
- ციკარე 198, 199
 ციხისჯვარი 125
 ცხავატი 198, 199
 ცხრაზმისკევი 198, 200
 ცხუმი 42
- ძამის ციხე 211
 ძეგლი 147
- ქანეთი 197
- ხაზარეთი 49, 65, 80, 111, 115
 ხათაი 221
 ხატაეთი 48, 49, 58, 65, 81, 101, 102,
 107, 111, 116
 ხევი 239

ზერკი 196
 ზლათი 66, 69, 78, 80, 89, 95, 102, 104
 ზოი 223
 ზუამლის ქუაბი 126
 ზუარასანი 49, 50, 52, 65—68, 103,
 104, 109, 116, 125, 149, 153, 174,
 175, 178, 191, 194, 219, 243
 ჯადა 198, 199, 239
 ჯავახეთი 24, 62, 71, 74, 91, 98, 121
 138, 153, 157, 159, 163, 165, 185,
 219

ჯაჰუ 211
 ჯეონი მდ. 23, 49, 50, 54, 58, 66—
 68, 103, 116, 145, 149
 ჯნალისთავი 148
 ჯუარის ციხე 125
 ჰამა 232
 ჰერე 175, 176
 ჰერეთი 70, 72, 74, 75, 90, 112, 138,
 141, 159, 163, 194, 237
 ჰერი 150
 ჰიმსი 232

მთნიკური სახელები

ადარზადავანელი 56
 არაბი 160
 აფსარი 221
 აფხაზი 39, 64, 67, 77, 97, 110, 179,
 181, 182, 185
 ბერძენი 96, 163, 197, 225, 232
 ვილანელი 165, 166, 214
 დურბანი 233
 დურძუქნი 67
 ელინი 45
 თათარი 46—54, 58, 65—69, 71—78,
 89—91, 93, 94, 97, 98, 101, 103,
 108—110, 112—114, 116, 117, 121,
 123—125, 127, 131, 136—138, 141,
 142, 144, 147, 150, 153, 154, 158—
 161, 163, 165, 166, 168, 170, 171,
 177—179, 189, 194—196, 198—203,
 205, 207, 210—214, 224, 228, 230,
 236, 240
 თანღუთი 46, 230
 თურქმანი 58
 თურქი 94—96, 204—206, 209, 226
 ირანელი 23, 221
 ისრაილი 40
 იუდეელი (იუდაიანი) 61

კახი 39, 65, 67, 71, 74, 97, 121, 162,
 194, 200
 კლარჯი (კლარჯელი) 65, 78, 95, 122,
 205
 ლეკი 194
 მანღუთი 46
 მაჰარელი 149
 მეგუპტელი 117, 122, 159, 171, 209,
 210, 212
 მესხი 13, 67, 71, 74, 95—97, 122—
 125, 137, 169, 174, 199, 206—208, 214,
 215, 220, 226
 მისრელი 219
 მონღოლი (მანღოლ, მოღოლი) 12, 13,
 15—19, 23, 24, 26—28, 46, 76, 81,
 90, 91, 221, 222, 225, 228, 229, 231,
 232, 240—442
 ნიპიშნი 46
 ოესი (ოსი) 67, 118, 136, 186, 189,
 190, 192, 198, 199, 211, 212, 215,
 230, 231, 238
 ოირადი (ოირათი) 46, 115, 176, 227
 საყირთა 46
 სკვთი 93
 სომეხი 128, 228

სპარსი 57—60, 80, 88, 109, 120, 132,
175, 205, 216, 217, 219, 223
სუანი 110, 126
სულდუსი (საღდუსი) 46, 159, 210,
213, 215

ტროველი 88

უიღური 18, 19, 44, 46, 47, 65
ურია 55

ფხოელი 111

ქართველი 17—19, 22—24, 37, 39, 42,
46, 49—51, 55, 56, 58, 59, 65, 67,
70—72, 74, 76—81, 86, 90—92, 94,
95, 97—99, 105—108, 113, 114, 118,
122—124, 132—136, 149—152, 154,
158—160, 162, 165, 166, 170, 171,
175, 184, 188—190, 196, 200, 201,
211—217, 219, 221, 223, 224, 226,
230, 231, 235, 237, 240, 243

ქერაითი 221, 228, 231

ჭინდნი 46

ღუნძი 138

ყათნი 46

ყარა-ხითაი 222

ყარღული 222

ყიათი 46.

ყივჩაყი 51, 211

ყონღარდი 46, 47

შაქვი 65, 78, 95, 122, 205, 206

ხუარაზმელი (ხორგზმელი) 20, 22, 49,
54, 57, 60, 65, 67, 69, 71, 120

ჯეჯები 67, 219

ჯალაირი 46, 103

ჯაჯირაი 222

ჯიქი 67

პერი 39, 65, 67, 71, 74, 97, 121, 162,
194, 200

ტ ი რ მ ი ნ ი მ ბ ი

აზნაური. 96, 134, 138, 141, 170, 194,
197, 198, 204, 210, 214, 226

ათაბაგი 38, 40, 43, 55—57, 67, 72, 80,
95, 109, 159, 162, 171, 176, 186, 229,
231, 235

ალაფი 47, 76, 95, 114, 115, 138, 209

ამირა (ამირი) 95, 231—234, 238

ამირეჯიბი 198, 226

ამირსპასალარი 56, 57, 65, 67, 71—
73, 80, 106, 135, 151, 174, 186, 235

არქუანი 105, 129, 240

ბადური (ბაადური) 124, 163, 172, 240

ბარბაროზი 92, 93, 203

ბეგლარბეგი 103, 195

გლაზკი 120, 140, 157, 159—161, 173,
190, 194, 218

გლეზი 116

გურ-ხანი 222

დავრიში 117

დარაჯა 67, 229

დარბაზი 41

დედოფალი 41, 64, 111, 112, 119, 122,
127, 136, 149, 164, 165, 177, 184,
186, 188, 196, 197, 202, 222, 227—
229

დიდებული 99, 121, 158, 170, 189, 194,
200, 215, 224, 226, 240

დევანი 209, 236

დევან-ხანა 182

დრაჰკანი 117

დუმანი 90, 116, 225

ევედანჩი 104

ედიყუთი 47

ელჩი 80, 102, 106, 111, 130, 141, 161,
178, 192, 195, 237

ემისკოპოზი 47, 107, 159, 178—180,
185, 189, 193, 218

ერისთავთერისთავი 72
 ერისთავი 38, 53, 64, 72, 75, 78, 99,
 91, 92, 95—97, 99, 101, 107, 110,
 119, 121, 126, 128, 142, 157, 164,
 189, 194, 201, 203, 204, 225, 235,
 238
 ერისმთავარი 68, 75, 90, 94, 99
 ევანი 102, 128, 240
 ეციბი 80, 144, 158
 ვაზირი 38, 40, 42, 58, 59, 72, 143, 181,
 194, 231, 234
 ვაზირთუხუცესი 57
 ვანი 221
 თაიცი 241
 თამა 241
 თამაჩი 103, 104, 240, 241
 თებ-თენგრი 48, 241
 თეთრი 117, 120
 თენგრი 45, 171
 თერლაცი 105, 106, 135, 227
 ილხანი 228, 240
 იპატოსი 104, 227
 კათალიკოზი 42, 43, 53, 64, 65, 105,
 107, 159, 166, 168, 172, 173, 176,
 178—181, 184, 185, 189, 195, 196, 202
 ლაშქარი 39, 40, 46—50, 52, 65, 66,
 76, 79, 97, 98, 102, 113, 114, 116, 121,
 123, 125, 126, 133, 135, 137, 138,
 140, 141, 145, 146, 148—151, 154,
 157, 158, 160—162, 168, 169, 175, 191,
 197, 199, 206, 207, 209—212, 215,
 217, 219
 შალი 161
 მანდატურთუხუცესი 54, 65, 67, 71,
 73, 94, 174, 207, 208, 225
 მარზაპანი 53
 მეფე 37—43, 50, 52—55, 57—59, 61,
 63, 64, 67, 70—72, 75, 78—81, 86,
 87, 89, 90, 94, 95, 97, 100, 103, 105,
 106, 108—113, 116—118, 120—136,
 138—144, 149—152, 155—158, 161,
 163, 164, 168, 170—174, 176—189,

191, 192, 194—203, 211, 215—219,
 229, 233—237, 241, 242
 ნენავეთმოძღვარი 84
 მეტურქულეთუხუცესი 51, 75, 78, 153,
 162
 მთავარი 47, 56, 63, 70, 72, 74, 75, 79,
 82, 88, 90, 93, 94, 97—99, 101, 103—
 108, 116, 117, 120, 122, 128, 131, 142,
 155, 157—160, 171, 173, 174, 176,
 178—183, 185, 188, 190, 198, 203—
 206, 209, 210, 217, 218, 220
 მილიონი 150, 183
 მსახურთუხუცესი 62, 200, 236
 მულაღი 91, 93, 241
 ნაიბი 235
 ნოინი 68, 71, 76, 79—81, 89—94,
 97—99, 101, 103, 104, 108, 113, 115,
 116, 127, 132, 135, 136, 139, 141,
 146, 150, 151, 153, 160, 161, 171,
 172, 174, 176—178, 180, 182, 186—
 188, 191, 192, 194, 195, 198, 201,
 202, 209, 212, 214—216, 224, 229,
 232—236, 240—242
 პატრონი 81, 92, 135, 137, 156, 158
 რინდი 41, 241
 რაყამი 227
 სამეფო 37, 38, 42, 43, 52—54, 58,
 81, 99, 105, 107, 110—113, 116, 121,
 125—128, 130, 139, 159, 163, 174,
 178, 179, 181, 186, 188—190, 196,
 200, 203, 205, 235, 237, 239
 საყენო 117, 212
 საპიბ-დივანი 66, 136, 144, 162, 176,
 184, 231, 235, 242
 სეფო 139
 სიბა 136, 139, 141—143, 156, 161,
 195, 230, 231
 სიგელი 108, 131
 სიტყვსმოქმელი 144, 156
 სვა 37—39, 49, 50, 53—55, 64, 67, 75,
 77, 95, 96, 108, 113, 117, 120, 123,
 124, 133, 134, 140, 141, 143, 145, 146,
 149—155, 160, 166, 168—171, 174,
 175, 177, 182, 185, 188, 189, 195, 196,

- 198—201, 205—214, 216, 219, 229,
230
- სპასალარი 50, 51, 78, 96, 121, 162,
189, 201
- სპასპეტი 172, 210
- სულტანი 38, 49, 52—59, 61, 64—69,
75—78, 80—84, 86, 89, 95, 100, 101,
102, 107, 117, 120, 122, 159, 160,
169—171, 209, 210, 212, 219, 223,
225, 231
- სუქური 103, 111
- სუქური 103
- ტამლა (თამლა) 121, 242
- ტაძრული 95, 138
- ულდანი 103
- ულუსი 149, 150, 227
- ულუს-ნოინი 103, 112
- ურდო 112, 127, 130, 131, 133, 140,
153, 158, 161, 164, 167, 172, 176, 178—
180, 192, 194—196, 200—202, 216,
217, 220, 235, 237
- ურდსინგი 178
- ფარმანი 58, 152
- ქორონიკონი 44, 45
- ქოუნ 104, 105, 187, 191
- ქუჯინ 44, 46
- ყადი 195, 196
- ყენი 46, 48, 49, 65, 66, 68, 79—81,
99, 100, 102—106, 108, 110—113,
115—118, 120—122, 124, 125, 127—
135, 137, 139, 141, 145, 149—152,
154—159, 161—166, 168, 169, 171,
172, 174—186, 188—195, 197, 198,
200, 202, 203, 209, 212—220, 224,
229, 233—237, 242
- ყალანი 117, 161
- ყარული 138, 150, 151, 229
- ყმა 81, 150, 236
- ყოველა აღმწერელი 107
- ყორჩი 104
- ყუბჩაჩი 104
- ყურულთა 66, 242
- შანა 73, 78, 115, 242
- შეიხი 117
- ჩალიში 39, 77, 78, 242
- ჩელეგი 242
- ჩინქეშანი (ჩინქაშანი) 177, 182, 233,
234, 242
- ძღუენი 37, 40, 42, 57, 117, 118, 128,
156, 190, 209
- წარჩინებული 38, 52, 53, 58, 82, 92,
97, 98, 101, 103, 105—107, 112, 113,
121, 131, 178, 184, 205
- წინამბრძოლი 40, 54, 55, 76, 77, 123,
133, 170, 213
- ხათუნი 139, 188
- ხალიფა 66, 113—115, 228
- ხანი 46
- ხარაჯა 37, 40, 68, 73, 75, 78, 97, 98,
105, 108, 121, 145, 165, 188, 197
- ხარგა 47, 95
- ხარკი 38, 97
- ხალანი 93
- ხოდრასელი 215
- ხოჯა 66, 136, 184, 242
- ქელმწიფე 46, 47, 49, 51, 58, 68, 69,
81, 102, 103, 113, 128, 129, 149, 177
- ჭიბრი 175, 243
- ჭუარისმტკოველი 172

42/2

ПАМЯТНИКИ ГРУЗИНСКОЙ ИСТОРИЧЕСКОЙ
ЛИТЕРАТУРЫ

VI

ГРУЗИНСКИЙ АНОНИМНЫЙ ИСТОРИК XIV ВЕКА
СТОЛЕТНЯЯ ЛЕТОПИСЬ

(на грузинском языке)

Критический текст, исследование, примечания Р. К. Кикнадзе

Тбилиси
«Мецниереба»
1987

დაიბეჭდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის
სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

სბ 3389

გამომცემლობის რედაქტორი ელ. ბათიაშვილი
მხატვარი ტ. შეყილაძე
მხატვრული რედაქტორი გ. ლომიძე
ტექნიკური რედაქტორი ნ. ბოკერია
კორექტორი ლ. ჟიქია
გამომწვები ლ. მაისურაძე

გადაეცა წარმოებას 5.8.1987; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 22.10.1987;
ქალაქის ზომა 60×90^{1/16}; ქალაქი № 1; ბეჭდვა მაღალი;
გარნიტურა ვენური; პირობითი საბეჭდო თაბახი 16,5;
პირ. სალ. გატ. 16,8; სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 15,3;
უფ 01064; ტირაჟი 4500; შეკვეთა № 2733;

ფასი 2 მან. 80 კაპ.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ., 19
Типография АН Грузинской ССР, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

